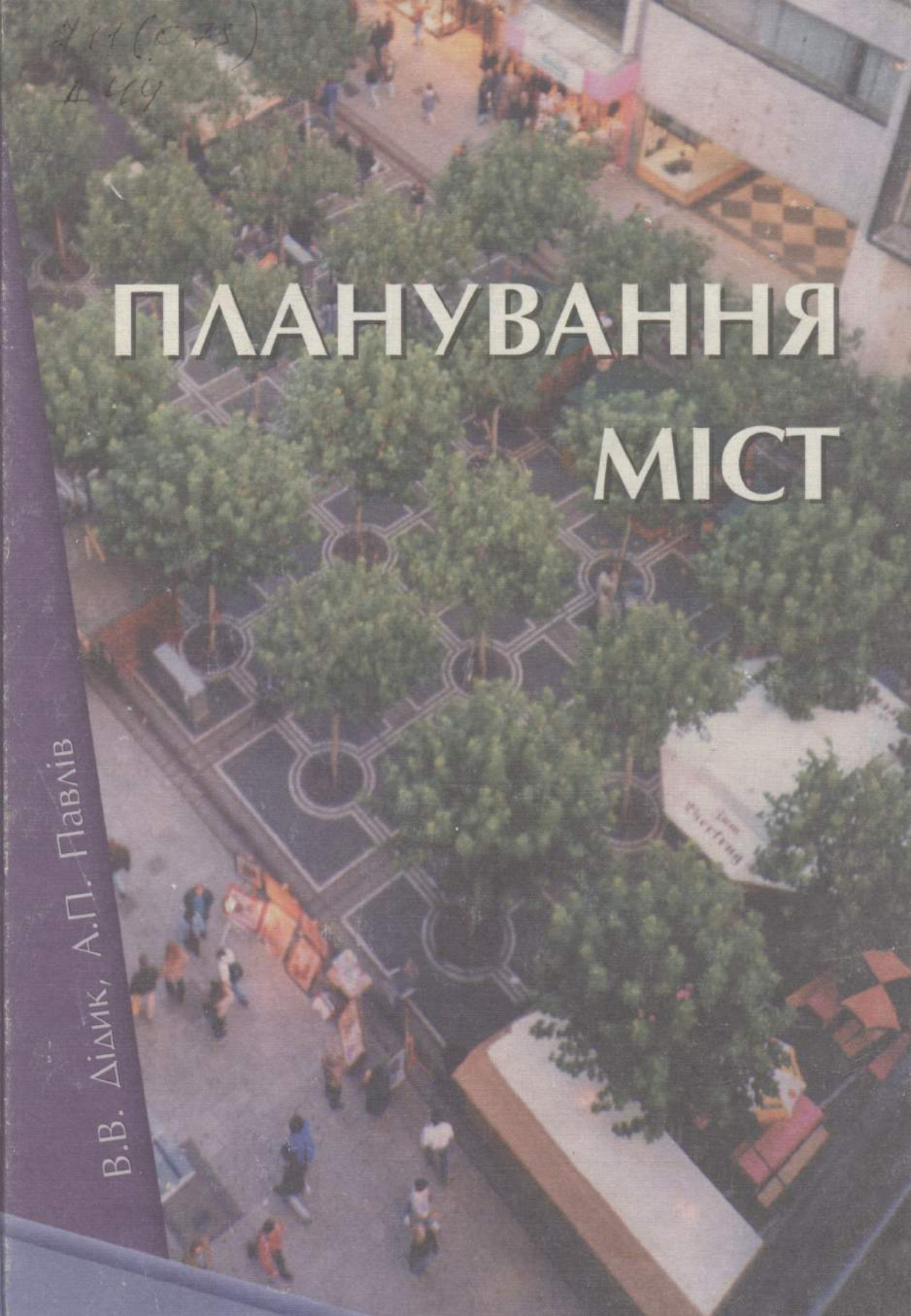

214 (075)
Д44

ПЛАНУВАННЯ МІСТ

В.В. Дідик, А.П. Павлів

Міністерство освіти і науки України
Національний університет "Львівська політехніка"

В.В. Дідик, А.П. Павлів

ПЛАНУВАННЯ МІСТ

Рекомендовано Науково-методичною радою
Національного університету "Львівська політехніка"
як навчальний посібник для студентів напрямку "Будівництво"

Львів
Видавництво Національного університету "Львівська політехніка"
2003

ББК 85.118
Д 444
УДК 711.01

*Рекомендовано Науково-методичною радою
Національного університету "Львівська політехніка"
як навчальний посібник для студентів напрямку "Будівництво"
(протокол № 31 від 14.03.2001 р.)*

Рецензенти:

Б.С. Посацький, канд. архітектури, професор кафедри "Містобудування"
Національного університету "Львівська політехніка";
Я.М. Тарас, доц., канд. архітектури,
ст. н. с. Інституту народознавства НАН України.

*У посібнику викладено матеріал курсу у десяти лекціях,
які охоплюють відомості з історії розвитку міст,
формування містобудівних концепцій ХХ ст., принципів
та правил розпланування території сучасного міста,
основних положень містобудівного проектування міського центру,
житлових утворень, виробничих територій, системи озеленення
міста, благоустрою та інженерної підготовки території.*

ISBN 966-553-297-9

© Дідик В.В., Павлів А.П., 2003
© Національний університет
"Львівська політехніка", 2003

Навчальна дисципліна “Планування міст” важлива для студентів будівельної спеціальності, які у майбутньому будуватимуть будинки, інші споруди, автомобільні шляхи, освоюватимуть території з пристосуванням їх для потреб міського будівництва.

Міста створюються протягом століть. Внаслідок процесу творчої спадковості співавторами у цьому процесі стають люди різних часів і різних професій. Нові міста, а точніше, сузір'я нових міст створюються навколо нових центрів, а також навколо старих агломерацій, які реконструюються, тільки на основі районного планування.

Найважливішим у найближчий період завданням проектування залишається необхідність планувальними засобами забезпечити раціональне використання для будівництва міських земель, вартість яких буде зростати. Містобудування – це матеріальне втілення надбань суспільства, відображення рівня культури і добробуту населення. Воно об'єктивно віддзеркалює рівень матеріального і духовного розвитку.

Пріоритетними у даний час завданнями містобудівної науки можна вважати відродження національних традицій при плануванні та забудові міст, підвищення їх екологічних та естетичних якостей.

Функціональні якості міст є лише одним із проявів глибинних законів їх існування на сучасному рівні цивілізації. Тому будь-яке втручання ззовні в процеси містоутворення без осмислення їх глибинної суті може бути хибним.

Надалі можна очікувати наукового пошуку методів створення містобудівної форми з метою поліпшення її функціональних та естетичних якостей.

Нове професійне мислення, нова ідеологія в містобудівній сфері повинні бути адекватними сучасним і перспективним умовам суспільного розвитку.

Посібник допомагатиме студентам з'ясувати основні завдання містобудування – від аспектів планувальної організації території до процесів урбанізації, які виникли в умовах ринкової економіки в Україні. Для розширення практичних можливостей інженерно-проектної діяльності майбутнього спеціаліста передбачено оволодіння розрахунком основних техніко-економічних показників міської території та її складових планувальних елементів і засвоєння досвіду з благоустрою території. Це дасть змогу набути практичних навичок, необхідних інженеру-будівельнику у практичній діяльності.

Автори висловлюють глибоку подяку всім організаціям та особам, які допомогли порадами та рекомендаціями при підготовці даного посібника.

Основні положення. Поняття архітектурної діяльності та її роль в організації планувальної структури міст і комплексного впорядкування територій.

Основні завдання містобудування.

Урбанізація міських поселень у ринкових умовах.

Архітектурно-естетичні цінності міського середовища.

Архітектурний проект – комплексна система.

Взаємозв'язок архітектури і будівництва

Будівництво виникло на зорі розвитку людського суспільства в процесі боротьби людини з природними умовами як засіб захисту від атмосферних впливів та диких тварин.

Зодчество за минулі тисячоліття пройшло гігантський шлях розвитку від простої хижі до висотного будинку, від первісного поселення на полях до сучасного міста.

Основним призначенням архітектури завжди було створення необхідного для існування людини життєвого середовища.

Архітектура (лат. Architectura від грецьк. Architekton – будівничий) – специфічна форма суспільного буття, процес пізнання та перетворення суспільством середовища життєдіяльності людини відповідно до її матеріальних і духовних потреб.

Архітектура – мистецтво проектувати і будувати споруди згідно з призначенням, технічними можливостями, естетичними поглядами.

Архітектура – це цілісна єдність архітектурного середовища, що втілене в будинках, спорудах та їхніх комплексах та архітектурної діяльності (наука, проектування, будівництво та ін.), які перебувають у складному зв'язку.

Ще в глибокій давнині архітектура вважалася сферою людської діяльності, пов'язаною з усіма існуючими в той час науками, поряд з тим роль архітектури довгий час була провідною. Лише в кінці XVст. з царини архітектури виділились інші науки, які стали розвиватись самостійно, що утворили низку архітектурно-будівельних дисциплін.

Архітектура становить галузь матеріальної культури і водночас як вид мистецтва входить у сферу духовної культури, естетично формує оточення людини, висловлює суспільні погляди в художньому образі. Історія розвитку суспільства визначає функції і типи споруд.

В архітектурі пов'язані функціональні, технічні та естетичні основи, сформульовані Вітрувієм: КОРИСТЬ – МІЦНІСТЬ – КРАСА.

Образно-естетичні функції в архітектурі пов'язані з її соціальною функцією і проявляються у формуванні об'ємно-просторової структури споруди.

Виразні засоби архітектури: композиція, тектоніка, масштаб, пропорції, ритм, пластика об'ємів, фактура і колір матеріалів (синтез мистецтв).

Архітектурна діяльність – система пізнання, перетворення і споживання матеріально-просторового середовища життєдіяльності людини.

Архітектурна діяльність забезпечує умови розширеного соціального відтворення, фізичного й духовного вдосконалення людини та передбачає проектування, будівництво і експлуатацію матеріально-просторового середовища, а також підготовку професійних кадрів (архітектурну освіту). Спрямованість, цільові положення й форми організації архітектурної діяльності визначаються рівнем розвитку суспільства.

Особливістю архітектурної діяльності є її випереджальний, прогностичний характер.

Поняття містобудівельної діяльності

Містобудування – комплексна багатогранна діяльність суспільства, що спрямована на створення матеріально-просторового середовища життєдіяльності людини в поселеннях та районах розселення.

Містобудівельна теорія розглядає питання в двох аспектах:

- з позиції загальної соціально-економічної ефективності;
- з позиції ефективності будівельного виробництва.

Поняття містобудівельної системи

Містобудування містить:

- 1) будівництво і реконструкцію поселень;
- 2) законодавче регулювання;
- 3) соціальне і економічне планування;
- 4) архітектурне та інженерне проектування;
- 5) наукові дослідження.

Містобудівельне проектування принципово відрізняється від проектування будинків і споруд. Різниця визначається характером об'єкта і самого процесу проектування.

Об'єктом містобудівельного проектування є значні за розмірами територіальні системи; місто і його елементи: житлові райони, виробничі і громадські комплекси, а також великі регіональні системи розселення, що включають ряд населених місць і прилегли до них території.

Містобудівельне проектування спрямоване на просторову організацію території, середовища міста або району розселення – на відміну від „об'ємного проектування”, спрямованого на формування окремих елементів цього середовища – будинків і споруд.

Містобудування має на меті просторово-планувальну організацію середовища. Тому містобудівельне проектування часто називають плануванням населених місць.

Ще одна відмінність містобудівельного проектування від об'ємного в тому, що містобудівельні об'єкти завжди включають елементи природного комплексу.

Особливістю містобудівельної діяльності є поєднання в ній елементів інженерного проектування (каналізація, водо-, газо- та електропостачання), наукового аналізу та художньої творчості.

Водночас з аналізом природних ресурсів і якості території необхідно виявити створені людиною антропогенні ресурси і в першу чергу створену чи існуючу містобудівельну ситуацію.

Розвиток містобудівельних систем характеризується послідовністю – використанням і розвитком систем, які склалися раніше. Особливо яскраво це проявляється в наш час, коли більша частка нового будівництва ведеться в історично сформованих містах. Майже всі містобудівельні рішення, які приймаються на рівні міста, є реконструкцією або розвитком існуючої містобудівельної структури. Тим більше це стосується масштабів регіону, територія якого у всіх випадках практично повністю господарсько освоєна і нове містобудівельне рішення означає реорганізацію існуючої системи землекористування і розселення.

Основні завдання містобудування. Аспекти планувальної організації території

Планування вирішує коло задач:

1. Економічні – доцільний вибір, а потім планомірне та економічно виправдане освоєння території для усіх видів будівництва, ефективне використання природних ресурсів, визначення найбільш раціональних форм розселення;

2. Технічні – інженерна підготовка території, організація системи вулиць, площ і транспортного обслуговування, благоустрій, забезпечення усіма видами інженерного обладнання (каналізація, водо-, тепло-, енергопостачання, зв'язок тощо);

3. Санітарно-гігієнічні – створення найбільш сприятливих і здорових умов життя населення (мікроклімат, рівень озеленення, рівень інсоляції, чистота повітря тощо);

4. Архітектурно-просторові – створення завершених композицій як при вирішенні населеного пункту загалом, так і при плануванні і забудові окремих його елементів – вулиць, майданів, внутрішньоквартальних теренів, створення ансамблів у гармонійному поєднанні архітектури з природними умовами місцевості.

Ці завдання повинні вирішуватись комплексно, у тісному взаємозв'язку, як різні сторони єдиного процесу містобудування. Послаблення уваги хоча б до однієї з цих задач приводить до неповноцінного планування загалом, тому що погіршує умови життя та праці населення або невиправдано збільшує вартість будівництва та експлуатації населених місць, або позбавляє їх естетичних якостей.

Архітектурні аспекти містобудування виходять з його визначення як процесу створення матеріально-просторового середовища (довкілля) життєдіяльності людей. У такому широкому розумінні нівелюється різниця між традиційними об'єктами архітектурної діяльності (будинками, спорудами) і містобудівними (містами та іншими видами розселення), тобто міським середовищем.

Отже, термін “містобудування” (містобудівництво) не зовсім точно визначає його суть з двох причин.

По-перше – об'єктом його діяльності є не тільки міста, а й поселення різних типів і регіональні структури (міські агломерації, планувальні райони різного призначення, адміністративно-територіальні одиниці). Крім того, до об'єктів містобудування відносять композиційні поєднання окремих будинків, споруд, а

також їх природного оточення, що мають властивості архітектурних ансамблів. Вони можуть бути в містах, а також за їх межами.

По-друге, “містобудування” як процес є складнішим, ніж “будування” і “будівництво”. Він складається, принаймні, з таких видів:

- планування (соціально-економічне, фізичне, просторове);
- проектування (комплексне, галузеве);
- менеджмент і будівництво;
- управління функціонуванням і розвитком міст і територій. Тому в іноземних мовах вживають інші, більш широкозначні терміни.

Урбаністика

Український термін “містобудування” і аналогічний російський “градостроительство” в англійських країнах визначається як “районне та міське планування” (Regional and Town Planning) або „ міське проектування” (Town design).

У Франції, Італії, Польщі та інших країнах набув поширення термін “урбаністика” як “мистецтво планування і забудови міст”.

Найзначніші відмінні ознаки містобудування – надзвичайна складність об’єктів і велика кількість проблем, які потребують комплексного багатогалузевого вирішення. Це вимагає співпраці фахівців різних професій. Міжгалузевий підхід до вирішення містобудівних завдань – одна з головних ознак містобудівної діяльності.

Містобудування як архітектурна спеціальність

У сучасній системі інтелектуальних цінностей все частіше спостерігається прогресивна тенденція професійної спеціалізації. Ця тенденція є загальним наслідком значного розширення та поглиблення професійних знань та навичок. Одним із наукових здобутків вітчизняної теорії архітектури і містобудування можна вважати запропоновану *ієрархічну структуру архітектурних об’єктів*. Вона має три рівні:

1 – рівень міського довілля (районне і міське планування; забудова, ландшафтне проектування).

2 – будинків і споруд (архітектурно-конструктивне проектування).

3 – предметного довілля (художнє проектування).

Урбанізація (від лат. Urbanus – міський) – соціально-економічний і територіально-просторовий процес, який полягає у зростанні міст і міського населення і поширенні міського способу життя на усе суспільство.

Основні ознаки урбанізації:

- щільність і ступінь рівномірності розміщення по країні міст;
- кількість і рівномірність розташування великих міст;
- транспортна доступність міст;
- різноманітність галузей народного господарства.
- доступна різноманітність трудової діяльності і дозвілля, а також форм відпочинку і культурного проведення часу як для жителів міст, так і для жителів сіл.

Історично урбанізація тісно пов’язана із розвитком суспільного виробництва і концентрацією населення у великих центрах. Урбанізовані території (зони) характеризуються великою щільністю виробничого, наукового і культурного потенціалу, інженерної і транспортної інфраструктури, житлового фонду, сфери громадського обслуговування, міським типом середовища та організації побуту. Для найбільших міст США і Європи характерний процес виходу міської забудови

на прилегли до міста території, що веде до багаторазового збільшення урбанізованих територій, формування міських агломерацій. На базі найбільших міст і розвинених промислових районів нерідко складаються зони гіперурбанізації з критичними показниками концентрації міських поселень (за М.Дьомінім).

Урбанізм (франц. Urbaniste, від лат. urbanus – міський) – те саме, що містобудування. Напрямок в архітектурі та містобудуванні ХХ ст., заснований на уявленні про місто як центр сучасної цивілізації, який має абсолютний пріоритет над іншими формами розселення.

Віповідно до такого уявлення міста повинні розвиватись без будь-яких територіальних обмежень з максимальним підвищенням густоти населення та компактності забудови. Чільне місце у становленні урбанізму посідає французький архітектор Ле Корбюзьє, зокрема, його пропозиція перетворення центру Парижа у місто-сад, що вертикально розвивається (“План Вуазен”, 1925). Ідеї урбанізму у 20-30-і роки ХХ ст. розвивали архітектори М. Ладовський, Е. Лисицький та інші. Пізніше вони знайшли відображення у створенні великих містобудівних структур (м. Чиндигар в Індії, арх. Ле Корбюзьє, м. Бразилія – нова столиця Бразилії, арх. Л. Коста та О. Німейер), а також футурологічних проектах Ж. Канділіса, К. Танге, І. Фридмана та ін.

Архітектура та урбаністика є дзеркалом суспільства, яке їх творить. Просторова організація міст і сіл України (з другої половини 80-х років та всього постсоціалістичного періоду) перебуває у стані, який обумовила попередня епоха. Зараз триває перехідний період пристосування міст і сіл до нових ринкових умов.

Урбанізація в умовах ринкової економіки

Досвід країн з розвинутою економікою свідчить про те, що планування населених пунктів було і залишається прерогативою держави, що має можливість реалізувати довготермінові містобудівні та економічні програми.

Реформування земельних відносин в Україні охопило всі галузі економіки та сфери суспільства, зокрема, територію міста та приміських зон.

Земельна реформа стала однією з головних ланок у формуванні і розвитку аграрної політики на сучасному етапі, яка передбачає докорінну перебудову земельних відносин не лише на селі, а й у містах.

Згідно з Постановою Верховної Ради України “Про земельну реформу”, законом “Про форми власності на землю” (січень, 1992 р.), Постановою уряду “Про прискорення земельної реформи і приватизацію земель” (грудень, 1992 р.), Земельним кодексом України Львівською міською радою народних депутатів розроблена “Програма земельної реформи міста Львова на 1992–2000 рр.”, проводиться інвентаризація і приватизація земель.

У процесі реалізації земельної реформи виникли проблеми, які потребують правового регулювання.

Коли питання землеустрою в містах і селах вирішуються окремо, то питання розвитку міста, регулювання земельних відносин на межі міста і села (в приміській зоні) гальмується законодавством про місцеве самоврядування, де радам місцевого (базового) рівня надано право вирішувати всі земельні питання на

підпорядкованій території, що вони і роблять іноді без врахування інтересів регіону. Конкретний приклад – це зміна межі міста Львова. Прилеглі до міста сільські ради не погоджуються з нею, хоча ці землі у встановленому порядку зайняті міською житловою забудовою, інфраструктурою, віддалені від межі села на 2–3 км і не є їх складовою частиною.

Земельна реформа у м. Львові реалізується повільними темпами. Не вирішуються проблеми реформування земельних відносин – не визначені землі запасу міста та приміської зони. Місто Львів на сьогоднішній день залишилось без земельного запасу.

Крім врахування рішень планування територій на національному та регіональному рівнях та резервування територій, вимагається особливий режим та умови їх використання для забезпечення перспективних потреб у житлі, об'єктах обслуговування та виробничого призначення, розбудови інженерної та транспортної інфраструктури, охорони природи, збереження історико-культурної спадщини, розвитку рекреаційної діяльності та вирішення інших питань життєзабезпечення.

Винятково гострою ця проблема була і залишається для м. Львова і його приміської зони через надмірну концентрацію продуктивних сил в обласному центрі, геополітичне розташування області, насиченість транспортними коридорами, підземними і наземними комунікаціями, обмеженість земельних ресурсів, геологічні особливості території тощо.

Державна політика з планування територій, їх використання та забудови повинна виходити з Генеральної схеми планування території України, економічних районів, схем планування Карпатського регіону, Львівської області, прикордонних територій, розроблення яких досі залишається на рівні побажань, тому в умовах швидкоплинних економічних і соціальних процесів непросто приймати обґрунтовані рішення щодо розвитку конкретних населених пунктів і використання земель.

Відсутність належної нормативної і юридично-правової бази не сприяє розв'язанню цих проблем на регіональному і місцевому рівнях.

У результаті стан сучасного контролю за використанням територій населених пунктів повністю залежить від розуміння керівництвом населених пунктів ролі і пріоритетності генеральних планів та іншої містобудівної документації у регулюванні земельних відносин, захисті інтересів держави, регіону, населеного пункту, необхідності усвідомлення пошуку більш досконалих управлінських механізмів, що відповідали би потребам як учасників інвестиційної діяльності, так і територій загалом.

Практика масового відведення земель 1990–1994 рр. під індивідуальне будівництво, спорудження виробничих та сервісних об'єктів, особливо в приміських зонах, без необхідних містобудівних обґрунтувань щодо комплексного розвитку територій, будівництва вулиць, мереж, споруд електро-, водо-, газопостачання, каналізації тощо, засвідчила хибний шлях використання цінних земель. У результаті вибірково відведено понад 53 тис. ділянок для індивідуального будівництва, а введення в експлуатацію житлових будинків садибного типу порівняно із 1995 роком скоротилося в 1,4 рази (дані за станом на 1996 рік).

Ігнорування генеральних планів загострило проблему визначення перспективних меж населених пунктів, резервування територій для житлового будівництва, прокладання комунікацій, розміщення об'єктів громадського призначення.

кладовищ, пасовищ, спортивних споруд, водозаборів, очисних споруд, сміттєзвалищ, полігонів для складування відходів тощо.

Криза духовності та морально-естетичного стану в Україні та децентралізація управління урбаністикою і архітектурою може допровадити до подальшої деградації архітектурного довкілля. Відродження духовності та гуманізація архітектурного довкілля, відродження істинних естетичних цінностей, а не потурання смакам людей, які цінують відвертий „кіч”, буде справою найближчих десятиліть.

Починаючи з 1995 року у Львівській області містобудівна документація виготовляється на новій соціально-економічній основі, однак фінансування планувальних робіт незадовільне.

На даному етапі треба розробити:

1. Концепцію схеми районного планування Львівської області з врахуванням комплексного розвитку Карпатського регіону і транскордонного співробітництва, ресурсного потенціалу та складання бізнес-паспорту області для потенційних інвесторів.

2. Містобудівні обґрунтування до схеми розподілу земель за формами власності у зоні приміського розселення м.Львова.

3. Схем генеральних планів міст, селищ міського типу і сіл із визначенням їх меж, зонуванням територій для оподаткування землевласників і землекористувачів, складання правил використання і забудови територій, ведення містобудівного кадастру.

На державному рівні невідкладним є прийняття Закону України “Про планування використання і забудови територій” з обов’язковим визначенням у ньому приміських зон та джерел фінансування розроблення планувальної документації.

Підсумовуючи раніше викладене, робимо висновок, що пристосування теренів України до нових умов постсоціалістичного періоду, або періоду зародження ринкової економіки відбуватиметься так:

1. Формування та розвиток міста і села проходитиме в умовах приватної власності на землю (та ринкової ціни на неї).

2. Замість одного замовника – держави з’явиться багато приватних замовників, які будують для себе і за свої гроші. В таких умовах застосування типових проектів, єдиних стандартів на житло, благоустрій тощо втрачає сенс.

3. Конкретні міста і села будуть реалізовувати свою власну політику щодо забудови і формування довкілля.

Отже, за винятком аспектів загальнодержавного значення, центр ваги у вирішенні архітектурних та урбаністичних проблем має переміститися в регіони, міста і села, тобто “на місця”.

4. Ефективна діяльність у сфері управління урбаністикою та архітектурою повинна мати наукову концепцію містобудівельної політики і засобів її реалізації.

Значення містобудування та його теорії в сучасному суспільстві

Містобудування — матеріальне відображення державного, політичного і соціально-економічного устрою. Воно у всі часи виконувало соціальне замовлення тієї частини суспільства, яка мала найбільший політичний та економічний вплив.

Крім того, містобудівельна діяльність обумовлена технічними можливостями. Тому роль містобудування у суспільстві залежить від соціального та науково-технічного прогресу.

Будь-які зміни суспільно-економічних стосунків, розвиток матеріально-технічної бази неодмінно стають причиною змін у різноманітних формах містобудівної діяльності.

Сучасному періоду розвитку України як суверенної держави притаманні значні політичні та соціально-економічні перетворення. Впроваджуються демократичні форми правління і ринкові відносини, які формують новий суспільний світогляд і відповідне йому містобудівне мислення. За умов перехідного періоду виникає потреба в теоретичному обґрунтуванні містобудівної політики, враховуючи наслідки минулого періоду, а також сучасні перспективні проблеми.

Містобудівна доктрина, яка діяла на території колишнього Радянського Союзу, не брала до уваги достатньою мірою регіональні відмінності України, її національні й культурні особливості, історичні традиції.

Крім того, базуючись на пріоритетних інтересах виробничої сфери господарства і галузевих міністерств, в межах України було створено райони і міста з надмірно високою концентрацією промислових підприємств і міського населення. Внаслідок цього у них склалася екологічно небезпечна ситуація.

- Негативною спадщиною минулого є низький рівень житлової забезпеченості населених місць.

- Сфера культурно-побутового та інженерно-технічного обслуговування населення значно відстає від нормативів і фактичних показників, що досягнуті у розвинутих країнах.

- Масова забудова нових житлових масивів за типовими проектами не відповідає сучасним функціональним та естетичним вимогам.

Враховуючи зазначені та інші хиби містобудівної спадщини, а також соціально-економічні особливості нового періоду, слід визнати, що необхідна містобудівна політика, яка б відповідала сучасності.

Вільні економічні стосунки, що прийшли на зміну планово-розподільчій централізованій системі, сприяли появі великої кількості замовників на будівництво. Вони відрізняються за своїми фінансовими можливостями, матеріальними і духовними потребами. Це сприяє створенню міського середовища відповідно до особистих бажань окремих інвесторів. Але ці бажання іноді можуть суперечити суспільним.

За таких умов конче потрібний такий професійний рівень містобудування, що спроможний протистояти волонтаризму, який може привести до погіршення умов життя населення.

Містобудування в умовах вільного ринку стає важелем, який може забезпечити гармонійний розвиток територій різного призначення, виходячи з державних, місцевих і приватних інтересів. Для цього необхідне законодавство, спроможне надійно регулювати дії і відносини власників, користувачів і розпорядників територіями та нерухомістю. Отже, за відсутності політичного диктату державної влади і централізованої системи управління розвитком міст і територій в сучасних умовах вільного ринку зростає значення професійної майстерності, морально-

етичних та інтелектуальних якостей всіх, хто бере участь у розробці, прийнятті та реалізації містобудівних рішень.

Невідкладні питання сьогодення в містобудуванні:

1. Створити стратегію загальної просторової організації всієї території України як краю, а також її окремих регіонів як підставу для державного законодавства та відповідних дій у містах і регіонах.

2. Виробити наукові основи для політики у сфері житлового будівництва.

Архітектурний проект як комплексна система

Архітектурний проект (АП) як комплексна система – це сукупність технічних документів (креслень, описів, розрахунків тощо), необхідних для будівництва і реконструкції будинків, споруд та їх комплексів. АП складається з декількох основних частин або розділів:

АБ – архітектурно-будівельний;

ОВ, ВК, Е – енергетичні;

ТХ – технологічний;

А – автоматичні пристрої та автоматика;

ПОБ – план організації будівництва;

ГП – генеральний план;

К – кошторис та ін.

Проектування здійснюється у спеціалізованих або комплексних проектних організаціях, проектних майстернях, рідше – одним спеціалістом чи групою спеціалістів відповідно до прийнятих у державі норм, нормативів і правил проектування та встановленого порядку затвердження.

Стадії проектування:

1) ТЕО (або ТЕР) – техніко-економічне обґрунтування (техніко-економічний розрахунок, ескізний проект, форпроект) – виявляє можливість і доцільність будівництва чи реконструкції об'єкта і визначає його основні архітектурно-композиційні, технологічні і технічні характеристики, а також укрупнені техніко-економічні і вартісні показники;

2) П (або ПП) – проект (або проектна пропозиція). Технічний проект, який містить докладнішу розробку основних вирішень;

3) РП (або РД) – робочий проект (або робоча документація). Фіксує остаточні вирішення і містить повний комплект технічної, фінансової, організаційної документації, необхідної і достатньої для виконання усіх видів робіт з будівництва (реконструкції) об'єкта.

Звичайно проектування здійснюється у дві стадії (П, РП). Невеликі прості, дуже поширені об'єкти – в одну стадію (РП). Великі значущі і складні об'єкти передбачають усі три стадії (ТЕО, П, РП).

Взаємозв'язок архітектури і будівництва

Будівництво – вид архітектурної діяльності, практична реалізація задуму архітектурного проекту.

Будівництво є розвинутою галуззю матеріального виробництва, у якій створюються і реконструюються основні фонди виробничого і невиробничого призначення.

Його продукція – готові до введення в дію нові будинки і споруди (житлові і громадські, виробничі, енергетичні, гідротехнічні, транспортні).

У системі архітектурної діяльності будівництву передують проектування, після закінчення будівництва починається споживання (експлуатація) його продукту як штучного середовища життєдіяльності людини.

Будівництво відрізняється від інших видів виробництва тим, що воно здійснюється просто неба безпосередньо на місці використання продукції, яка створюється і споживається протягом тривалого часу.

Будівництво у своєму історичному розвитку проходить три етапи: ручний, механізований (машинний) і автоматизований.

Будівництво є самостійною галуззю народного господарства. Технічний прогрес і зростання обсягів будівельних робіт супроводжуються розвитком будівельної індустрії та спеціалізацією будівельних організацій.

У процесі будівництва архітектор здійснює авторський нагляд за об'єктом, що споруджується, і несе відповідальність за готовий до експлуатації об'єкт загалом. Будівельна організація зобов'язана суворо дотримуватись усіх архітектурно-планувальних, конструктивних, технологічних вирішень. Зміни вносяться у проект за згодою автора проекту та замовника.

Конструкція та її просторовий вияв

Робота архітектора і конструктора завжди була тісно пов'язана. У XIX ст. в інженерних конструкціях передавались такі задуми, які інтуїтивно ще тільки передбачались архітекторами. У нашому столітті співвідношення стало зворотним. Архітектура іде попереду і часто вимагає від інженера більше, ніж він може дати.

Будівельні конструкції XIX ст. виникли в результаті розвитку нових методів розрахунку і нової технології металургійного виробництва. Для того, щоб зробити можливим розрахунок, всі частини конструкції розглядаються як лінійні елементи. Навантаження на них розраховують так, щоби елементи діяли у передбаченому напрямку і щоб їх дію можна було контролювати і вимірювати. Конструктивна система містить несучі елементи, балки, арки тощо.

Розвиток цього напрямку, який сприяв створенню чудових, завислих у повітрі, як павутина, мостів, Ейфелевої вежі і Павільйону машин (1889), досяг до 1890 року найвищого рівня. Водночас у Чикаго було створено сучасний хмарочос. Принцип його конструкції на основі збірних лінійних елементів все ще вдосконалюється у наш час у складних розрахунках попередньо напружених залізобетонних балок.

Конструкція XX ст. створюється в основному іншими методами. Все сильніше проявляється тенденція використовувати несучу здатність кожної складової конструктивної схеми, а не концентрувати потік зусиль в окремих напрямках. Такі системи можуть вільно розширюватись у всіх напрямках. Це створює певні труднощі, часто вони не піддаються точному розрахунку. Діючі сили нелегко

контролювати. У цьому випадку можуть допомогти лише досліді, проведені на моделях. Архітектурна конструкція переходить у сферу скульптури.

Подальші перспективи розвитку конструктивних схем пов'язані з розвитком гнучких конструкцій у вигляді оболонок, проте це не означає, що лінійні структурні елементи повинні відійти у минуле. Вони і надалі будуть застосовуватись у великих і малих конструкціях.

Очевидно, конструкції у вигляді оболонки стають висхідним пунктом для вирішення архітектурних проблем нашого часу.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке архітектура та її основне призначення?
2. Дайте визначення архітектурної діяльності.
3. Дайте визначення містобудівельної діяльності.
4. Визначте складові містобудування.
5. Що є об'єктом містобудівельного проектування?
6. Які основні завдання містобудування?
7. Що означають терміни "урбанізація", "урбанізм"?
8. Які основні ознаки урбанізації?
9. Які основні проблеми урбанізації в ринкових умовах в Україні наприкінці XX ст.?
10. Яке значення містобудування та його теорії в умовах вільного ринку?
11. Що таке архітектурний проект та які його основні розділи та стадії проектування?
12. Який взаємозв'язок архітектури і будівництва, яка роль архітектора в процесі будівництва?

Література: [1, 2, 14, 16, 30, 46].

Еволюція міських поселень

Наш вік – вік будівництва міст. Всюди виникають нові міста, перетворюються міста древні, як, наприклад, в останній час Париж з його підземною урбаністикою, новим районом Дефанс та новими висотними будинками. Постали з попелу зруйновані під час війни Варшава, Дрезден, Берлін, Хіросіма, Роттердам, Мінськ, Київ, Волгоград і багато інших. Новим, по суті, містом став Ташкент, відбудований після землетрусу.

Питання містобудування знаходяться у центрі загальної уваги, тому що процес розвитку міст в наш час йде настільки бурхливими темпами, в таких небувало прискорених і несподіваних ритмах, яких не знала ні одна з минулих епох.

У зв'язку із соціальними зрушеннями та науково-технічним прогресом, що відкриває великі можливості, виникають різні, часом суперечливі теорії розселення майбутнього людського суспільства, висуваються грандіозні містобудівельні проекти, деколи неймовірно фантастичні.

Тому історія розвитку міських поселень потрібна і цікава завжди, без історії неможливо зрозуміти сьогоденне, але інтерес до неї особливо загострюється у період історичних переломів, їх підготовки, коли історичний досвід залучають не стільки як обґрунтування сьогоденних рішень (що характерно для стабільної стадії розвитку), скільки як засоби або матеріали для осмислення направленості процесу розвитку, пошуків прецедентів або пересторог.

Іл. 2-1. Місця незалежного виникнення міст
Джерело: [25, с. 15]

В епоху первіснообщинного ладу, коли знаряддя і продукти праці були спільними, виникли первісні форми розселення – селища і городища, що являли собою об'єднання нескладних просторових форм.

Місто як таке виникло в епоху рабовласницького ладу у зв'язку з ускладненням суспільних відносин.

У містах древнього Єгипту, де основна влада належала фараону і жерцям, масова забудова була маловиразною і відображала у своїй структурі невеликі економічні можливості суспільства при необмежених затратах на звеличення культу правителів.

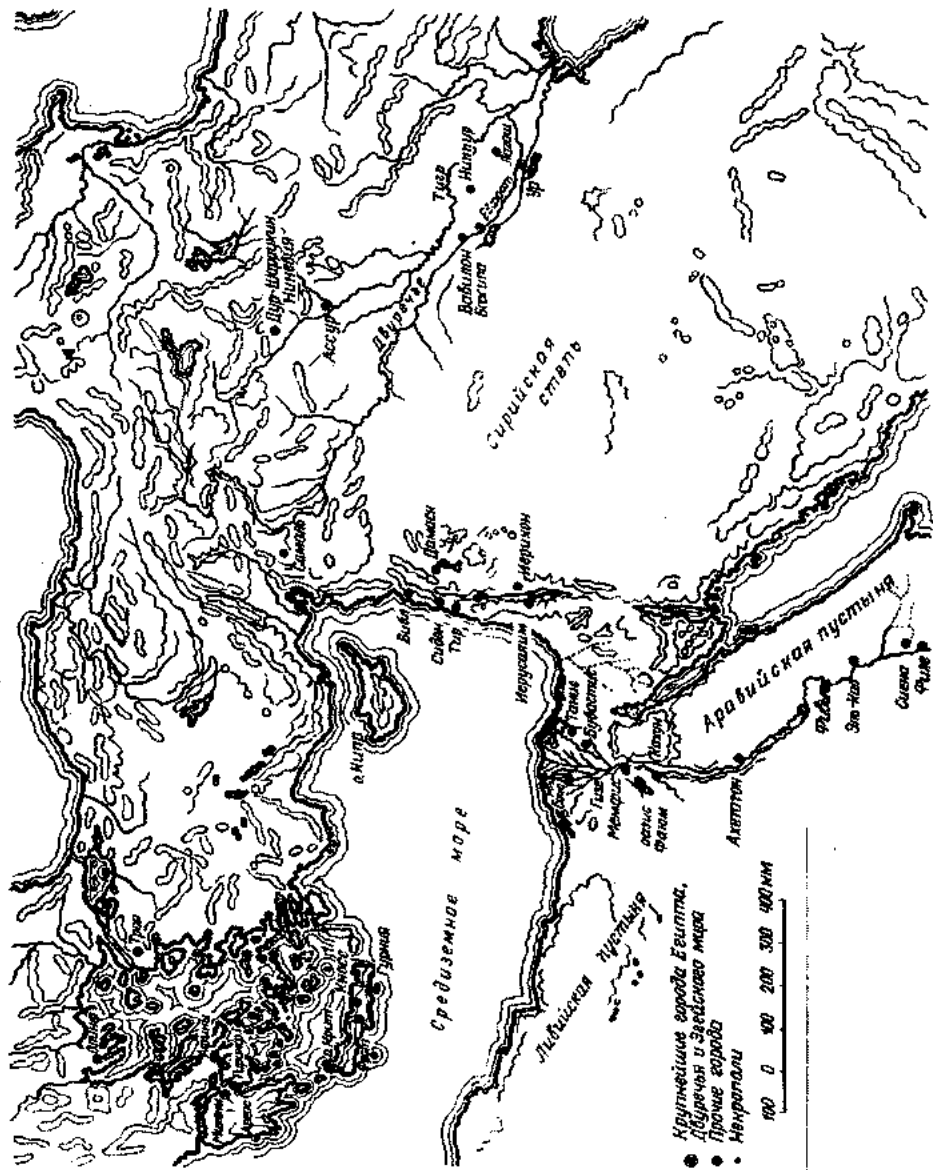
В Єгипті і Дворіччі (Межиріччі) ще за 20 віків до н.е. існували живописно-сплановані і регулярні міста з геометрично правильною мережею вулиць і яскраво вираженими міськими центрами, що включали палацові і храмові комплекси.

Іл. 2-2. План частини шумерського міста Ур (за розкопками 1900 р.). Літерами А, В, С і D позначені вуличні храми. Цифрою 1 у верхній частині рисунку позначено будинок купця, який торгував міддю з Дільмуном (сучасний Бахрейн); 14 - вулиця на харчівня

Джерело: [25, с. 15]

Основний будівельний матеріал у древньому Єгипті – цегла-сирець. Будівельний ліс (сосна, кедр) – ввозили до Єгипту з віддаленого Лівану і навіть Греції (столярні вироби, стовпи опор, елементи перекриття). Тому споруди були дуже нестійкі, і при великих повенях, коли вода проривала оборонні вали, які захищали місто, сирцева цегла розмокала, і з плином часу зникали будь-які сліди від споруд. Збереглося тільки те, що було на плато вище рівня підтоплення.

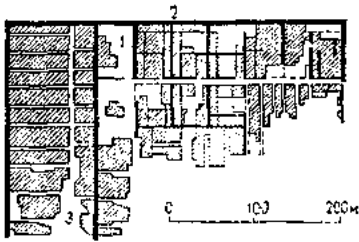
Іл. 2-3. Карта географічного розташування найдревніших міст Єгипту, Передньої Азії і терени розповсюдження єгипетської культури
 Джерело: [4, с. 8]

Загалом сучасна наука диспонує дуже обмеженим числом розкритих розкопками древньоєгипетських міст. Кахун, Ахетатон з кварталами, що були заселені будівельниками-рабами і частково Ель-Каб і Семме – ось майже вся відома нам спадщина містобудування Єгипту. До цього потрібно долучити гігантські некрополі, окремі палацові і храмові ансамблі. Інформацію про міста Древнього Єгипту можна також взяти з літературних джерел єгипетського, грецького і римського походження.

На основі попередньо переліченого можна дати класифікацію єгипетських міст за їх провідним значенням:

- 1) столиці (Мемфіс, Фіви, Ахетатон);
- 2) храмові міста (Геліополь, Елафантіна, Філе);
- 3) торгові міста (Аваріс, Таніс, Бувастіс);
- 4) стратегічні укріплені пункти (Ель-Каб, Семпе та ін.)

Поряд з містами в Єгипті отримали розвиток і своєрідні населені пункти, призначені для будівництва пірамід, іригаційних споруд, крупних палацових і храмових комплексів. Такі населені пункти склалися з кварталів, заселених рабами-будівельниками і житлових будинків адміністрації. Найбільш відомий серед них – Кахун – має настільки незначні розміри, що може бути віднесений скоріше до селища.

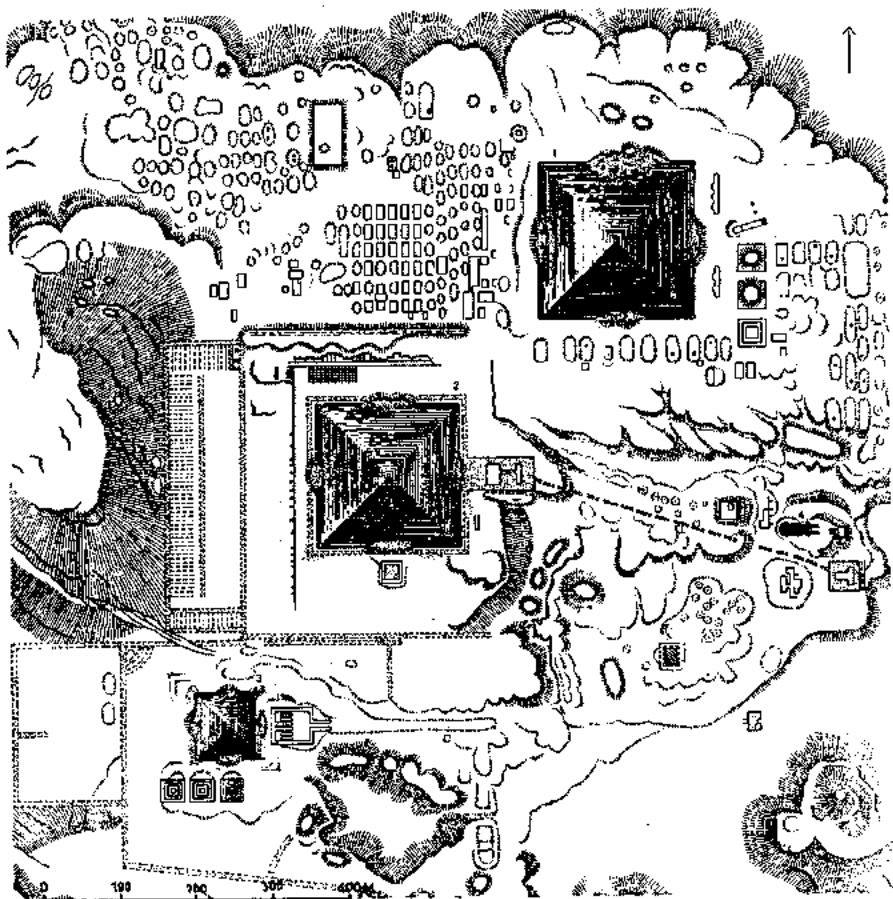

Пл. 2-4. Кахун. План поселення для адміністрації та будівельників-рабів у Фаюмській оазі (функціонувало на початку II тис. до н.е.). 1 – палац фараона; 2 – так званий будинок вельможі; 3 – квартали рабів

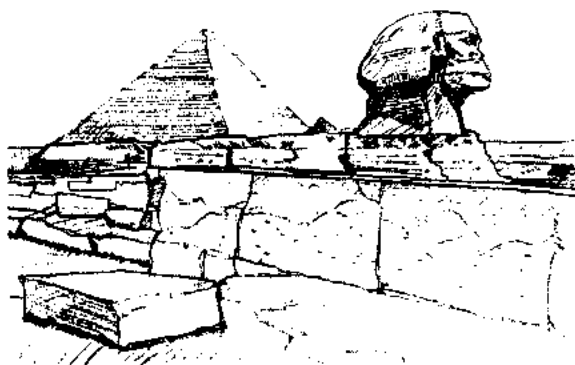
З "Історії" Геродота (V ст. до н.с.) ми знаємо, що древні єгипетські міста були забудовані одноповерховими будинками з плоскими дахами і що багаті будинки мали невисокі надбудовані вежі, в яких жителі ховались по ночах від комарів, особливо надокучливих в заболоченій нільській дельті.

Спостерігаючи Єгипет під час розливу Нілу, Геродот зазначає, що вся долина покривається водою, над якою видно лише міста, які дуже нагадують острови в Егейському морі.

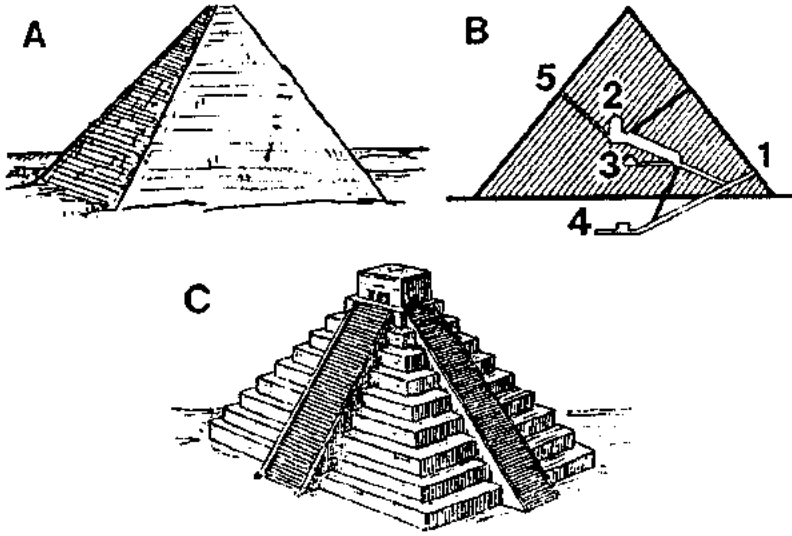
Описи древніх авторів, теракотові моделі, що дійшли до нас, а також розкопки в Ахетатоні, Медінет-Абу і Хараре дозволяють вважати, що далеко не всі міста Єгипту були щільно забудовані. Навпаки, широкі двори багатих будинків, вулиці, що досягали 40 м впоперек і, нарешті, протяжні храмові огорожі давали можливість для влаштування алей, розбиття гаїв і фруктових садів всередині міста. Тому місто, видиме із зовнішніх валів або стін, створювало враження квітучої оазису, в зелені якої виступали обеліски і монументальні пілони храмів. Вони і визначали силует древнього єгипетського міста, тому що рядова житлова забудова в умовах плоскої нільської рівнини не створювала відчутних висотних контрастів.

Іл. 2-5. Єгипет, Гіза. План мемфійського некрополю. 1 – піраміда Хеопса (Хуфу); 2 – піраміда Хефрена (Хафра); 3 – піраміда Мікеріна (Менкаура); 4 – Великий сфінкс. Навколо піраміди Хеопса – мастаба і малі піраміди
Джерело: [5, с. 19]

Іл. 2-6. Єгипет. Велика піраміда і сфінкс у Гізі

Іл. 2-7. Піраміди: А – піраміда єгипетська (загальний вигляд); В – перетин єгипетської піраміди (1 – вхід, 2 – гробниця фараона, 3 – гробниця королеви, 4 – підземна комора, 5 – вентиляційні канали); С – піраміда мексиканська

Джерело: [52, с. 294]

Ще здавна людей хвилювали питання містобудування, розроблялись схеми планування міст. Зберіглась глиняна плитка з фрагментом плану м. Ніппура, яке існувало з XVст. до н. е. На ній виразно видно розташування головного храму та інших храмів, ріка Євфрат, фортечні мури з вежами і ровами, сади.

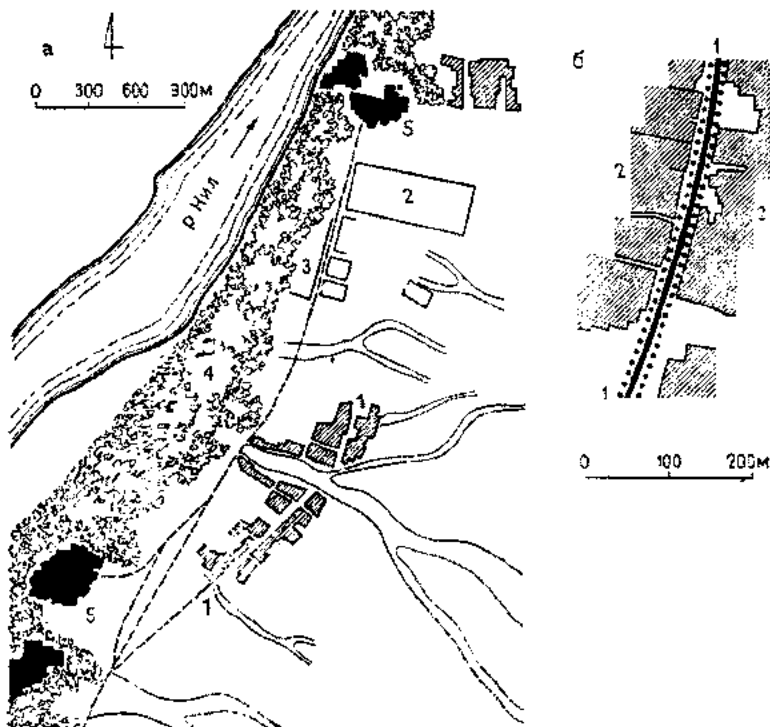
У древній Індії та Китаї створювались схеми геометризованих міст і писались трактати з містобудування.

Порівняно з Єгиптом міста Межиріччя, Ірану і сусідніх держав вивчені більш ґрунтовно. Вже на межі IV і III тис. до н. е. досягли великого розвитку перші шумерські міста. Виділимо три найважливіші періоди в історії Межиріччя:

- 1) шумеро-аккадійський;
- 2) ассірійський;
- 3) нововавилонський.

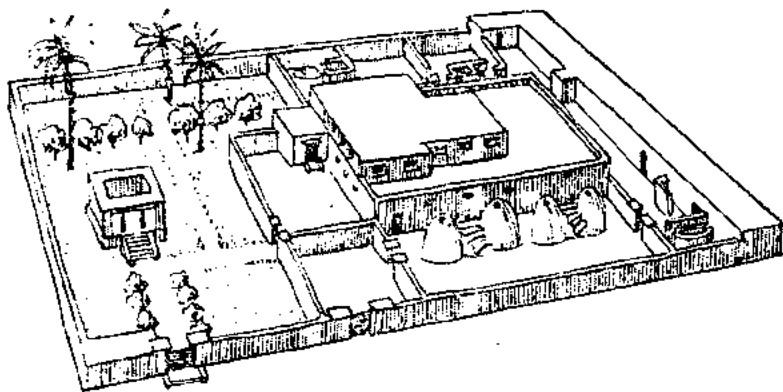
Розкопки в Урі, Уті переконливо довели, що у Межиріччі був широко розповсюджений поділ міста на дві частини: цитадель і житловий район. Цитадель, оточена стінами з глини або із цегли-сирця, що переважно знаходилась в самому центрі міської території, була резиденцією теократично організованої влади. Цитадель містила головні храми, палаци, судові приміщення та інші громадські споруди, зокрема *зіккурати*. При значній висоті зіккуратів, котрі, ймовірно, досягали в середньому 40-50 м, цей комплекс споруд виділявся не лише у планувальній композиції міста, але й у його силуеті.

Зіккурати мали культове призначення, хоча ймовірна можливість, що вони використовувались і для спостережень небесних світил. Зіккурати з квадратною основою виникли тільки у пізній період, тоді як найдревніші шумерські зіккурати мали розтягнутий прямокутний план.

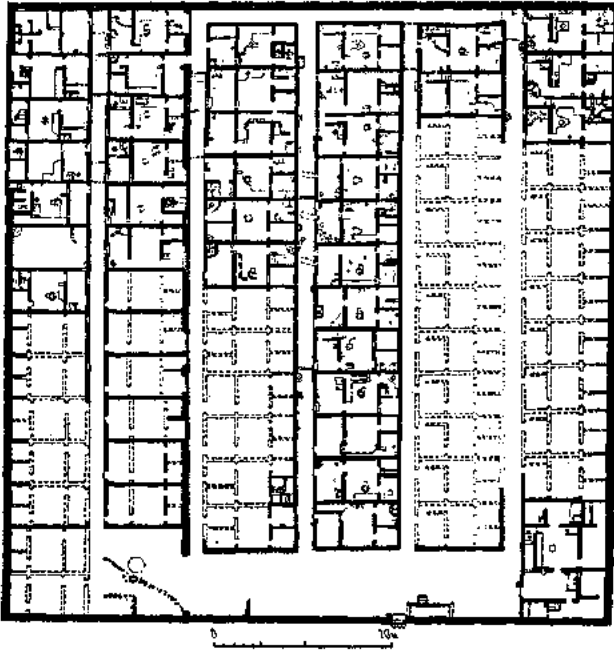
Іл. 2-8. Ахетатон. А – загальний ситуаційний план міста на зламі XV і XIV ст. до н. е.: 1-1 – вулиця Великого жерця; 2 – великий храм; 3 – палацові будівлі; 4 – сьогодні існуючий на узбережжі пальмовий гай; 5 – сучасні арабські поселення; Б – фрагмент вулиці "Великого жерця": 1-1 – тераса вулиці – тінистої пальмової алеї, для якої були підготовлені ями, заповнені родючим ґрунтом; 2 – схема навколишньої забудови

Джерело: [17, с. 16]

Іл. 2-9. Єгипет, Ахетатон. Садиба вельможі XV ст. до н.е. (реконструкція)

Джерело: [17, с. 13]

Іл. 2-10. Єгипет. Ахетатон. План т. зв. Східного кварталу, забудованого хижами рабів
Джерело: [5, с. 29]

Житловий район, що оточував цитадель, був обширним за площею, тому що переважна більшість житлових будинків купців та ремісників була одноповерховими. Перекриття житлових будинків, найімовірніше, були склепінчасті із цегли-сирця.

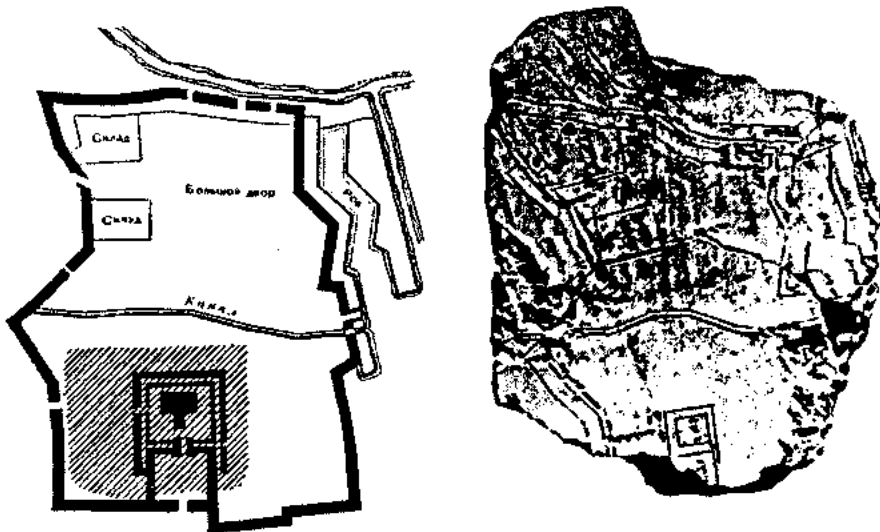
Особливою прикметою найдревніших міст Межиріччя була їх колоподібна форма, тоді як у містобудуванні Древнього Єгипту вже застосовувались виключно прямокутні плани.

Відомі нам квартали Ура, Упі і Ашнуака являли собою настільки щільне скупчення житлових будинків, що для вулиць і тим більше для міських площ майже не залишалось простору. Вулиці, на відміну від єгипетських, були настільки вузькі, що зустріч на них двох в'ючних тварин створювала "корок". Скоріше за все міста Межиріччя, за дуже рідкими винятками, зовсім не мали дерев і на фоні навколишніх, яскраво-зелених пальмових гаїв здавались одноколірними темними плямами.

Характерною рисою усіх міст Межиріччя була терасна забудова, яка допомагала уникнути затоплення в період дощів. Боротьба з паводками привела до розвитку інженерної справи і значно підвищила рівень благоустрою та санітарного стану міст. Так, під час розкопок в Марі і Ашнуакі були виявлені каналізаційні колектори у вигляді широких кам'яних лотків, перекритих склепіннями із крупних цеглин. У цих же містах майже всі вулиці були замощені каменем, а у палацах і житлових будинках багатих городян-рабовласників були знайдені вбиральні, ванни і душі.

Проте була б помилковою думка, що розвиток міського благоустрою ставив міста Межиріччя на більш високий рівень порівняно із містами Єгипту. Всі шумеро-аккадійські храми, починаючи з Білого храму в Уруці і закінчуючи Двійним храмом

Іл. 2-11. Ніппур. Виявлений розкопками план міста (геодезична зйомка). Позначені чорною лінією – міські стіни і святилище з зіккуратом. Фрагмент генерального плану міста, виконаного на глиняній табличці у XII ст. до н. е. (за Унгером і Фішером)
Джерело: [5, с. 34]

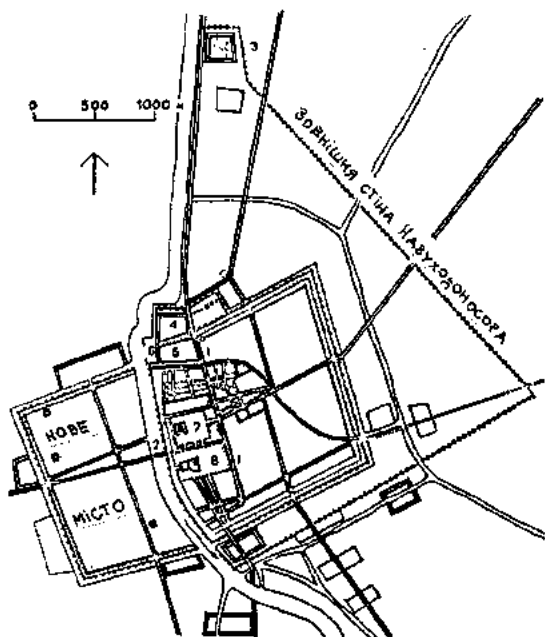
в Ур, були позбавлені тієї монументальності і урочистої ритміки в архітектурних формах, які властиві храмам Єгипту. Зіккурати Межиріччя також не можуть зрівнятися з єгипетськими пірамідами.

Елементарність архітектурних форм, масивність і навіть грубість пропорцій, відсутність виразних абрисів і, нарешті, примітивна простота в орнаментаті і ліпнині – ось що впадає у вічі при порівнянні шумеро-аккадійських будівельних комплексів з безсмертними ансамблями Єгипту.

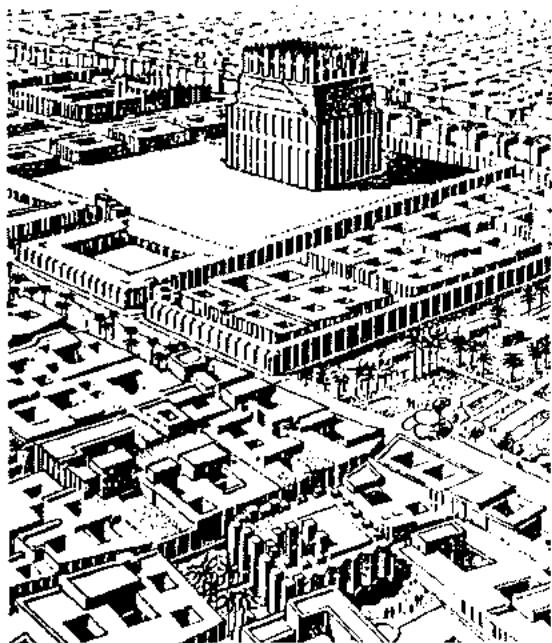
У рабовласницькій Греції в I тисячолітті до н.е. сформувались міста-держави (так звані поліси), які були на той час найбільш досконалими за формою правління. Для частини таких міст характерні правильні геометричні плани з паралельними і перехресними під прямим кутом вулицями і з приблизно однакового розміру будинками громадян.

Регулярні плани міст Греції класичного періоду (V-I ст. до н.е.), що включають райони акрополів, торгових площ-агор, порти, храми, водогони, оборонні стіни, а також стадіони і театри, характеризують розвинуту міську культуру і свідчать про високий рівень містобудівельного мистецтва того часу.

У Греції вперше виникли театри, стадіони, гімнасії та інші громадські споруди, які увійшли у будівельну практику інших європейських народів. В елліністичний період високого рівня досягнув благоустрій міст і зародилась та прямокутна планувальна система, яка поєднала прямолінійні вулиці з праскрасно закомпонованими регулярними площами. Ці площі, як і храми, піднесені на майдани акрополів, ніколи не відокремлювались ні фізично, ні оптично від загальноміських територій. На відміну від міст Межиріччя і Єгипту, де храми і напаци ховались всередині цитаделей і храмових огорож, центральні ансамблі грецьких міст цілком належали місту і становили єдине неподільне ціле з його плануванням і забудовою.

Іл. 2-12. Вавилон. План міста та найближчих його околиць у VI ст. до н.е.: 1 – дорога процесій; 2 – міст через р. Євфрат; 3 – літній палац Навуходоносора (на пагорбі Бабіль); 4 – Північний палац (на пагорбі Каср); 5 – Південний палац Навуходоносора; 6 – форт; 7 – зіккурат; 8 – храм Мардука

Іл. 2-13. Вавилон. Перспектива центральних кварталів міста (реконструкція Унгера). Вид на Есагілу і зіккурат з північно-східного боку

Джерело: [5, с. 38]

У будівництві грецьких храмів сформувалась ордерна система з трьома головними ордерами: доричним, іонічним і корінфським.

Невелике місто Прієна було збудоване за регулярним планом. Орієнтація міста передбачала напрямок вікон житлових приміщень на південь. Центром Прієни була агора – прямокутна площа (75х68м) із значним комплексом громадських споруд, що панували в загальному ансамблі міста. Місто було оточене стінами з кам'яних блоків. Така регулярність планів забудови характерна також для Мілета, Пірея, Пергама.

Житлові будинки Прієни (арх. розкопки 1895–1899 рр. під керівництвом Віганда і Шрадера) дають можливість простежити перехід від житлових приміщень типу мегарон до еллінських перистильних будинків. Поряд з житловими будинками значний інтерес викликає благоустрій Прієни. Незважаючи на незначну кількість міського населення (приблизно 2,5 тис. мешканців), Прієна мала і водогін, і каналізацію. Вода, що надходила з гір, очищувалась у спеціальних відстійниках і підводилась майже до кожного будинку за допомогою підземних керамічних труб. Враховуючи спекотні літні місяці, продовольчий ринок було обладнано холодними пивницями, призначеними для зберігання м'яса і риби. І, нарешті, у Прієні було виявлено чудовий кам'яний брук, набраний з великих прямокутних плит.

Відомо, що у багатьох містах Єгипту і Межиріччя також влаштовувались каналізація, водогін, брукувались вулиці. Проте який великий шлях пройшло людство від цього примітивного благоустрою до високого побутового комфорту Прієни!

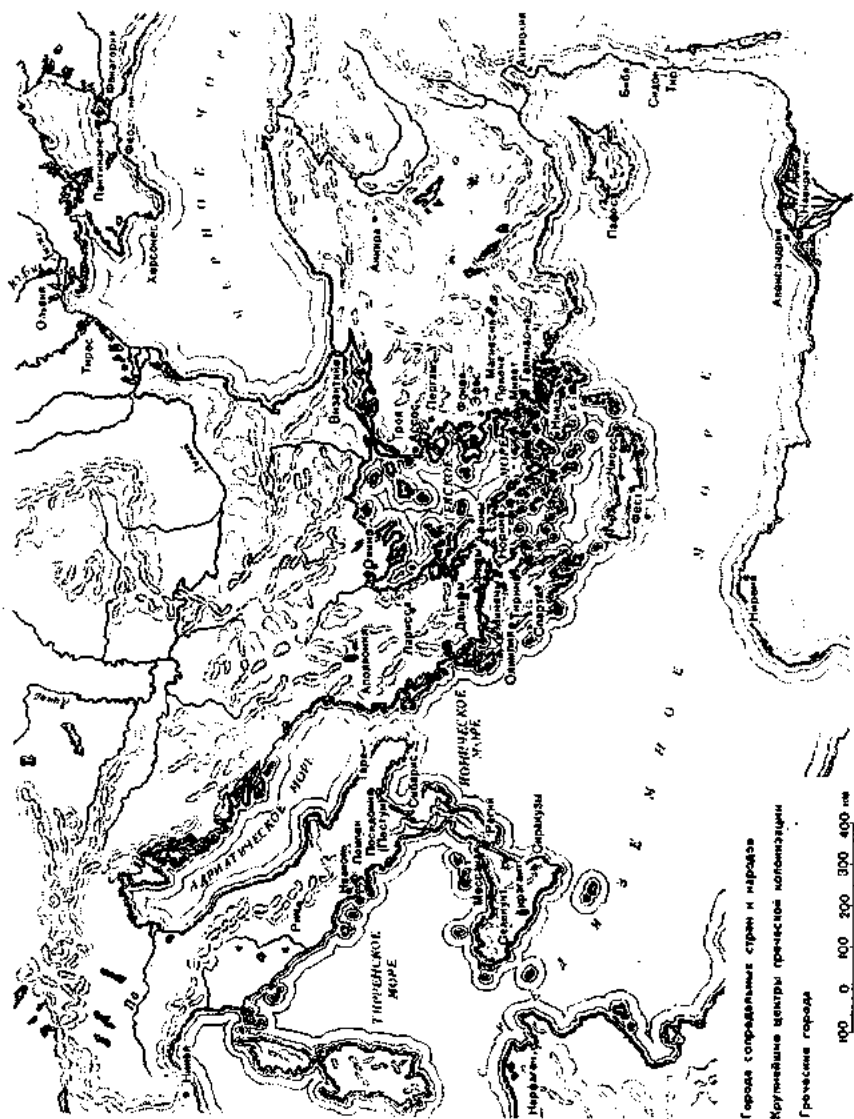
Прієна була містом елліністичної культури та створювалась як єдиний художній твір. У Прієні не було таких утилітарних споруд, які б не піддавались архітектурній обробці. Ось чому і мармурові крісла театру, і прості сходи вулиць, і бруківка біля храмів і вівтарів були не тільки зручні і міцні, але і прекрасні у повному розумінні цього слова.

Слід зауважити, що VII–VI ст. до н.е. характеризувалися зростаючою колонізаторською діяльністю греків, яка досягла і Причорномор'я (територія сучасної Української держави), яку населяли трипільські племена.

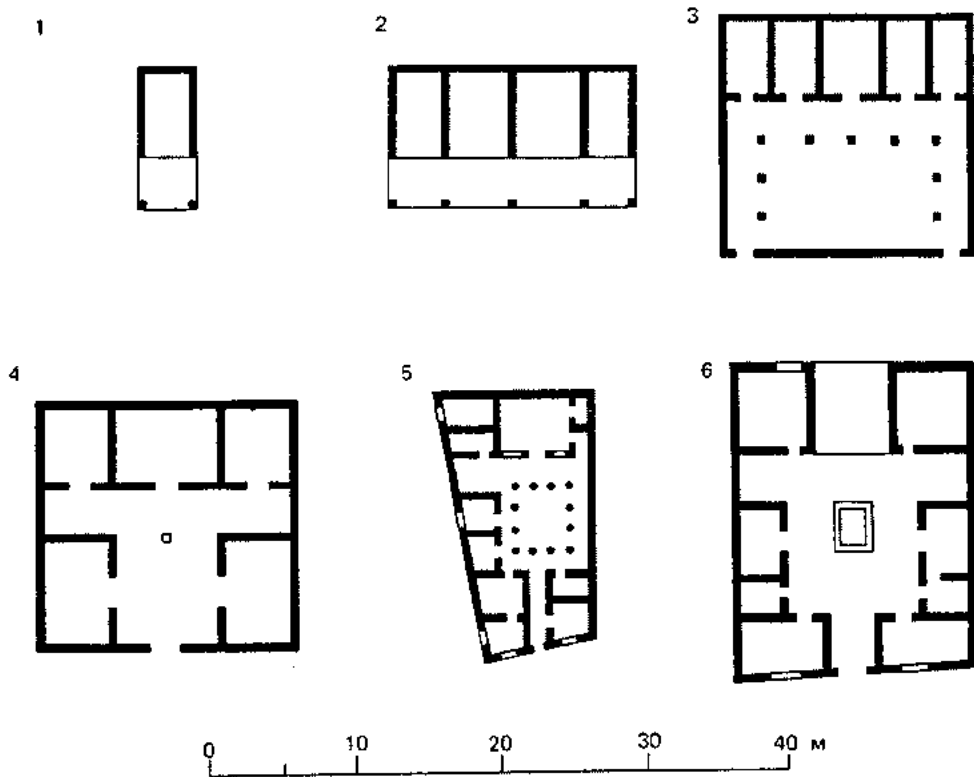
У 754 р. до н. е. вихідці з Коринфу на о. Сицилія заклали місто Сіракузи; в середині VII ст. до н. е. м. Селінунт на цьому ж острові; близько 600 р. – м. Массілія (сучасне місто Марсель, Франція); 650 р. – м. Навкратіда на території нільської дельти.

Історія торговельних шляхів є важливим чинником в політичній й культурній історії світу. "Головним побудженням до заволодіння великими торговельними магістралями було те, що вони самі були великою цінністю. Старовинні караванні і торговельні шляхи були такою ж державною власністю, як тепер залізничні шляхи. Держави їх пильно експлуатували. Каравани і кораблі обкладалися різноманітним митом. Не дивно, що впродовж тисячоліть держави провадили таку ж жорстку політику за володіння великими торговими шляхами, як вони проводять це нині за джерела нафти чи залізні копальні" (Липа Ю., Призначення України. Львів, Просвіта, 1992. – с. 58).

Елліни йдуть переважно з тих своїх держав, де є зростання промислових міст і нестача землі (Коринт, Мегара) або втікають від натиску лідійських царів в Малій Азії. "Активність шукання свободи і простору, – каже проф. Готьє, – давали найбільш сильні імпульси до закладання колоній при Чорному морі". Просування еллінів цей історик називає "колонізаційним потоком". Просуваючись на північний схід, греки створюють у 658 р. біля входу в Чорне море (Понт) Візантію, а в VI ст. – Ольвію, Феодосію, Фанагорію, Херсонес, Сіноп, Трапезунд, Аміс, Істр, Аполлонію, Тіра,

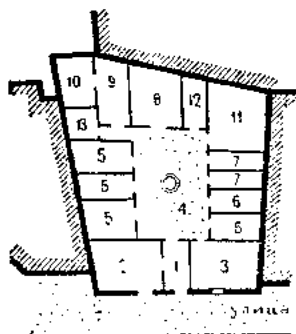

Іл. 2-14. Карта розташування грецьких міст елліністичного періоду на сході Середземномор'я
 Джерело: [5, с. 47]

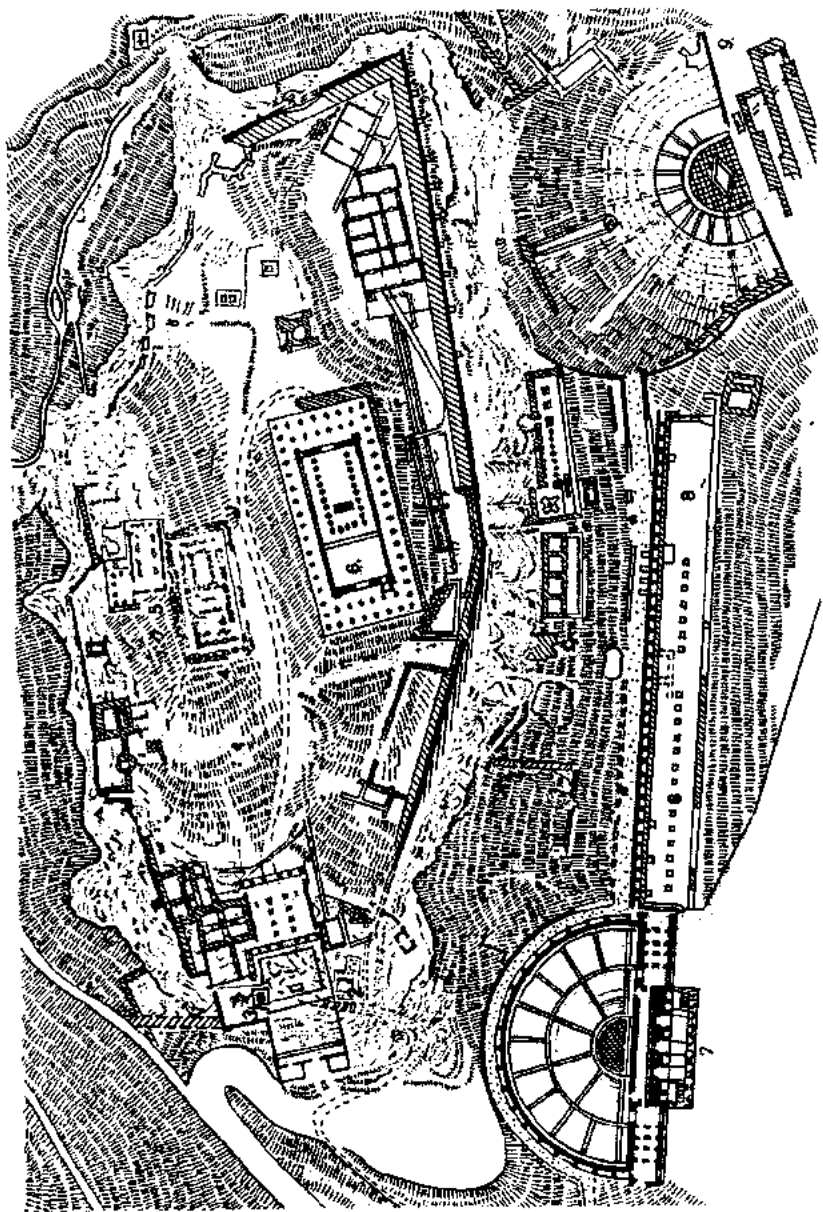
Іл. 2-15. Основні етапи розвитку античного житлового будинку (за Є.І. Євдокимовою).
 1 – мегарон; 2 – поєднання мегаронів; 3 – поява замкнутого двору та портиків з трьох його боків; 4 – забудова кутів двору і утворення будинку "пастадного типу" (схема житлових будинків Олінфу V–IV ст. до н. е.); 5 – елліністичний будинок перистильного типу з розвинутою поздовжньою віссю (будинок Тризубця на о. Делос); 6 – схема помпейських житлових будинків

Джерело: [5, с. 78]

Іл. 2-16. План грецького будинку V–IV ст. до н.е.
 1 – вестибюль; 2 – стайня; 3 – крамничка; 4 – атриум; 5 – спальня; 6 – кімната для гостей; 7 – комора; 8 – чоловіча (головна) кімната; 9 – кімната жінки; 10 – дитяча кімната; 11 – кімната чоловіка; 12 – кухня; 13 – кімната рабинь

Джерело: [17, с. 30]

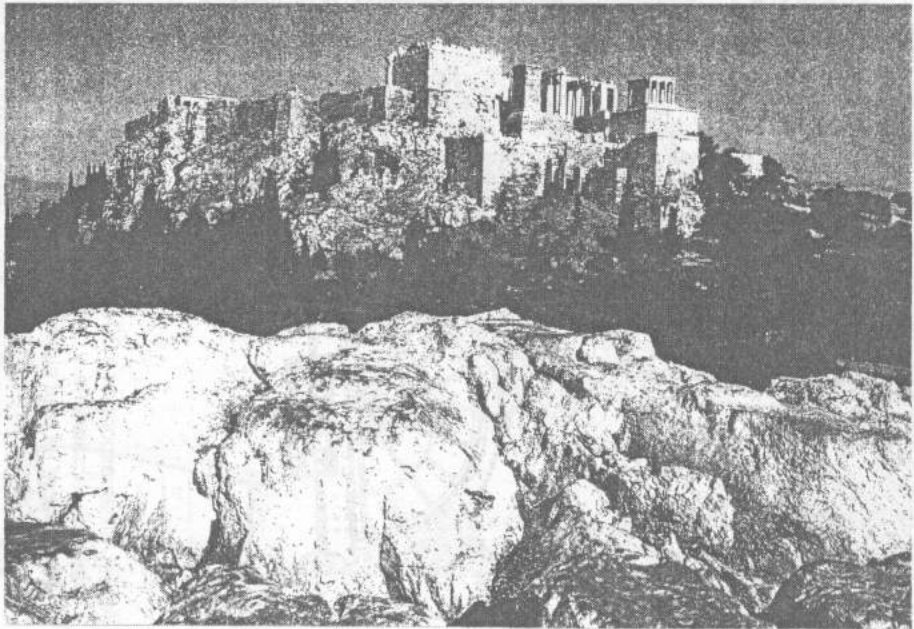

Іл. 2-17. Афіни. План акрополя в 30-х роках XX ст. (за Юдеймом). 1 – залишки п'єдесталу бронзової статуї Промехос (створена Фідієм і поставлена у 118 р. до н.е.); 2 – храмик Нікі Аптерос (Безкрилої Перемоги); 3 – цоколь статуї Агіппи, що не збереглася; на схід від них – Пропілеї; 4 – субструкції Стофутювого храму (VI ст. до н.е.); 5 – Ерехтейон; 6 – Парфенон; 7 – Одеон Герода Атика (II ст. до н.е.); 8 – стоа Евмена (середина II ст. до н.е.); 9 – театр Діоніса (початок будівн. у V ст., кінець у 326р. до н.е.; перебудований в епоху римського панування). Пунктиром показано дорогу панатейських процесій

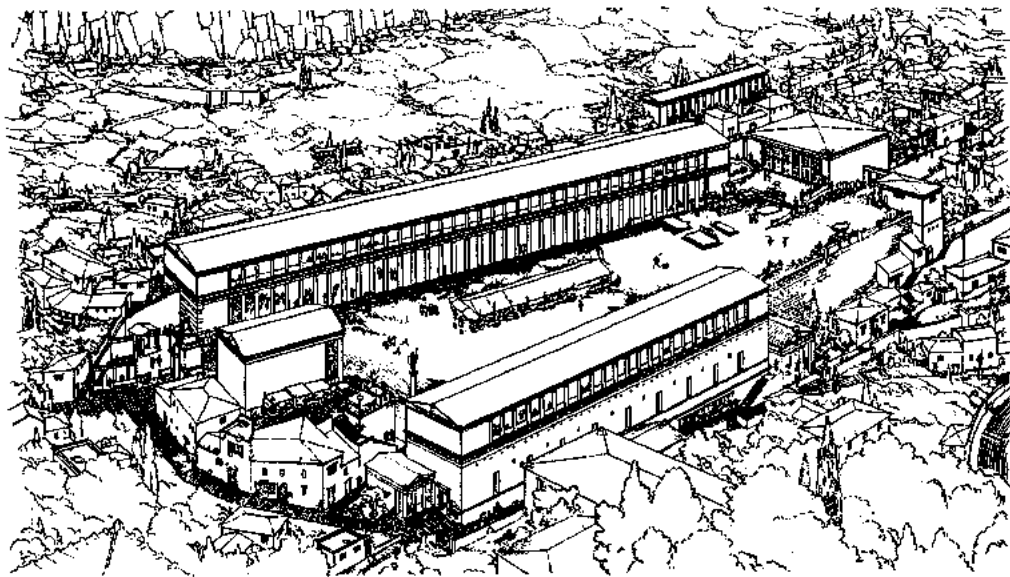
Джерело: [5, с. 65]

Іл. 2-18. Вид Акрополя з боку агори
Джерело: [28, репр. 8]

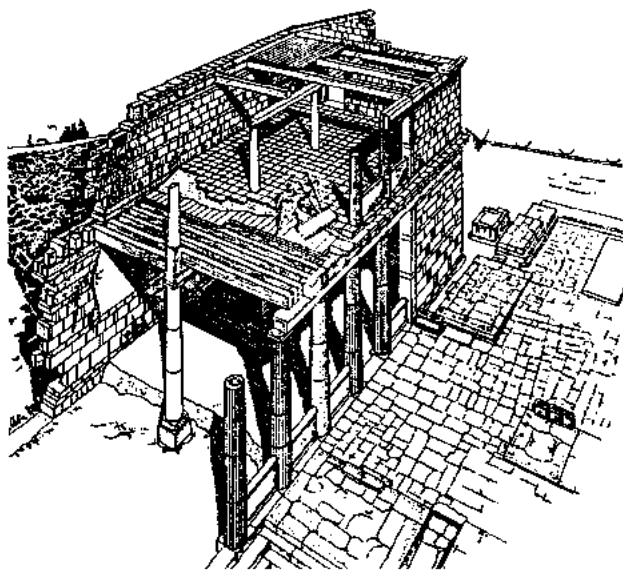

Іл. 2-19. Акрополь із західного боку
Джерело: [28, репр. 9]

Іл. 2-20. Ассос. Загальний вигляд агори з боку моря у період римського панування у III–II ст. до н.е. (реконструкція Кларка)

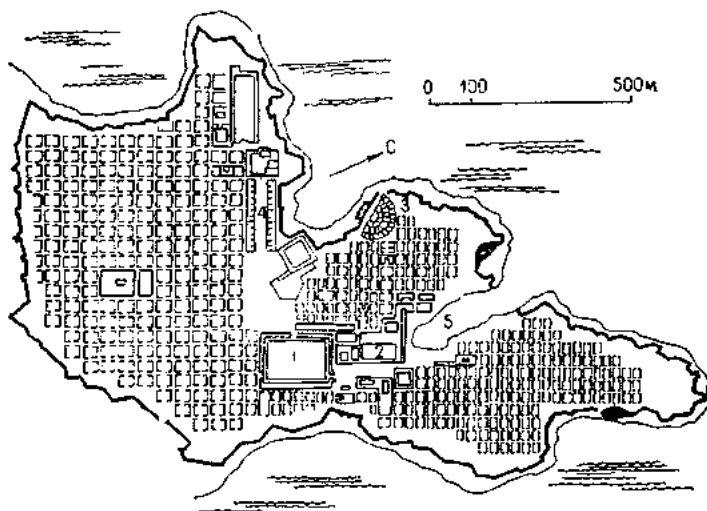
Джерело: [5, с. 65]

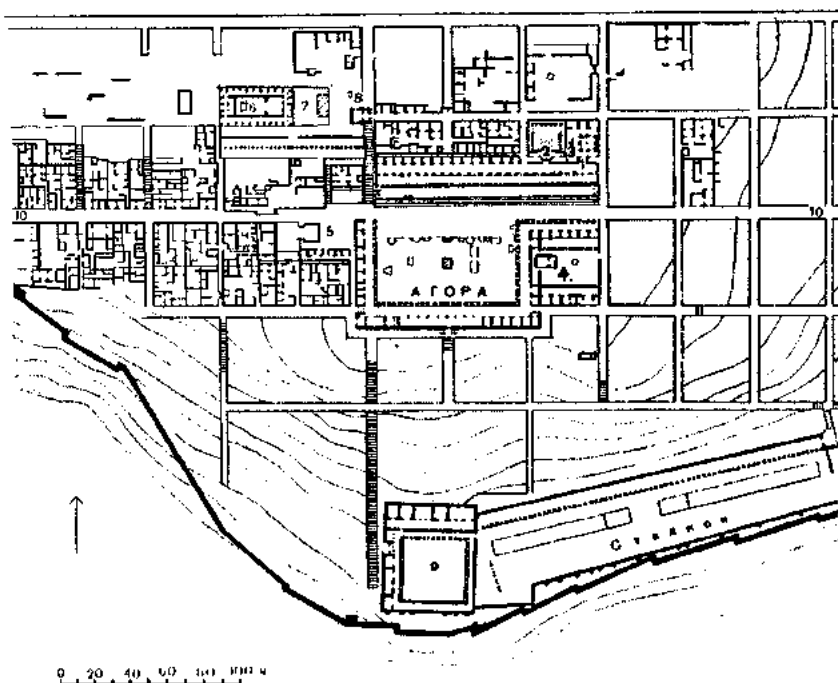
Іл. 2-21. Ассос. Перетин північної двоверхової галереї (реконструкція Кольдевея)

Джерело: [5, с. 65]

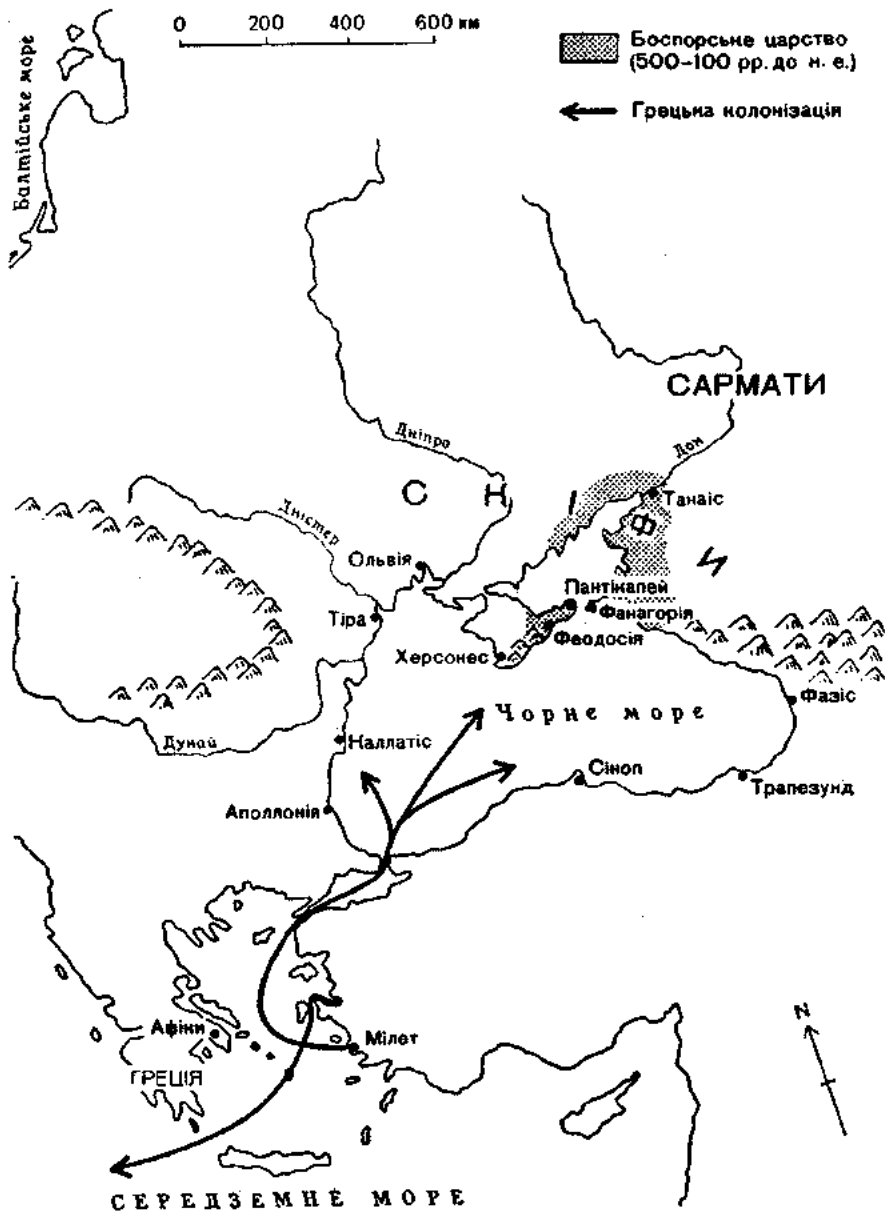

Іл. 2-22. Мілет. План міста II ст. до н.е. 1 – південна агора; 2 – північна агора; 3 – театр;
4 – стадіон; 5 – порт
Джерело: [17, с. 30]

Іл. 2-23. Прієна. План центральної частини міста в кінці I ст. до н.е. (за розкопками).
1 – Священна стоа (стоа Ороферна); 2 – Екклесіастерій; 3 – Пританій; 4 –
святилище Зевса Сосисполія; 5 – м'ясний та рибний ринок; 6 – храм Афін
Поліас; 7 – вітвар Афін; 8 – Пропілон; 9 – нижній гімнасій; 10 – вулиця Західних
ворот; 11 – вулиця Джерела
Джерело: [5, с. 85]

Іл. 2-24. Грецькі колонії в Україні
 Джерело: [42, с. 34]

Одессос, Месембрію, Томі, Теодозію, Пантікапей, Фасиз, Танаїс, Діоскуріяду, Халкедон, Тараклею, Керкінит на північному узбережжі моря. Це все торговельні ринки, переважно в гирлах рік або протоках.

Ці міста вирости на Чорномор'ї за короткий час, упродовж одного-двох століть. Еллінські колонізатори не зупиняються лише на узбережжі, вони йдуть угору великими ріками, особливо Дніпром, і засновують там свої торговельні факторії-держави. Аж у верхів'ях Дніпра знаходимо їх храми, де молились Артеміді, Діонісу й Аполлонові (Лубенщина).

Українська територія з її системою річних шляхів стає ланкою у системі тогочасних морських шляхів, одним із осередків елліністичної культури. Морська культура робиться назавжди частиною світогляду українців, і це відрізняє їх психологію у торгівлі від типово континентальної психології сусідів.

Історик Тавриди – Криму Кулаковський згадує, що ще в першій половині XIX ст. збереглися в колишній Пантікапей (Керчі) на Мітрідатовій горі (Мітрідат – найвідоміший після Олександра Великого правитель, очолював Боспорське царство у V ст. до н.е.) монументальні руїни мурів босфорського Акрополю.

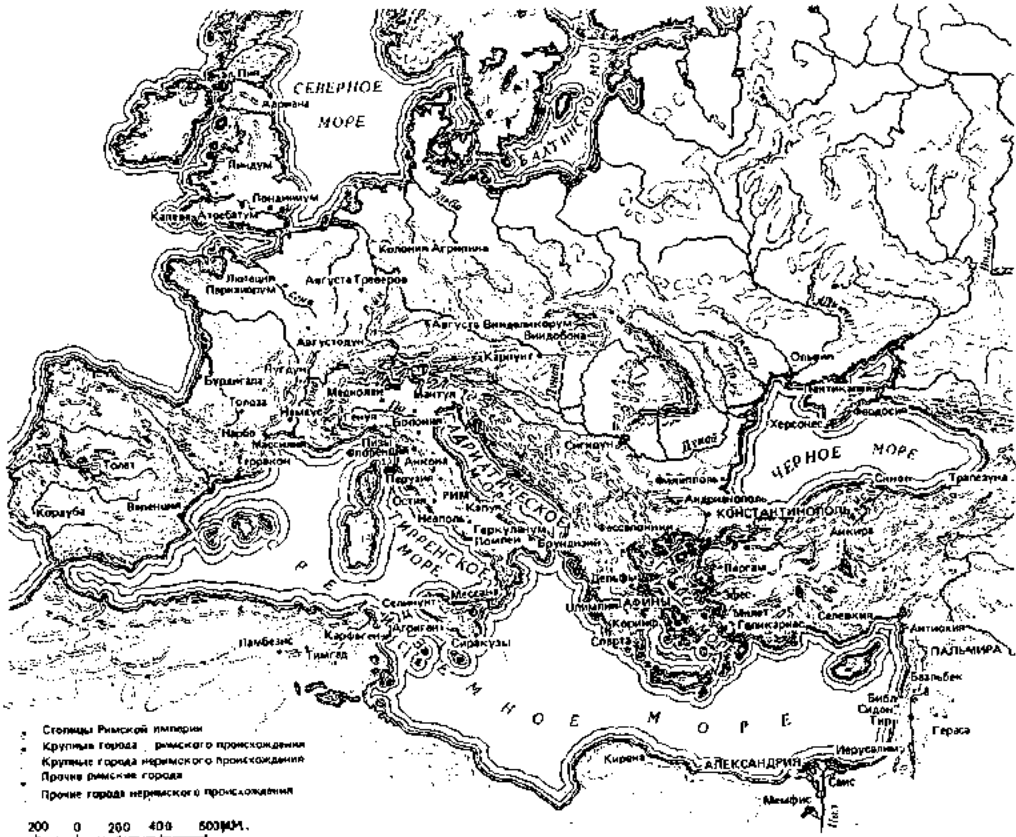
Великого значення будівництву міст надавали древні греки. Регулярне планування міст, що з'явилося у Стародавній Греції класичного періоду, було наслідком дії принципу демократії, що проявлявся, зокрема, у відведенні під будинки греків однакових ділянок землі.

Відома концепція ідеального міста Платона із визначенням його оптимальних розмірів і соціального складу мешканців. Критикуючи Платона, Арістотель у своїй "Політиці" висунув іншу концепцію міста-держави. Він розробив принципи структури населення за характером (родом) занять, схему розташування громадських споруд і вперше побачив взаємозв'язок між суспільним ладом і планувальним вирішенням міста. До питань містобудування свою увагу звертали не лише зодчі і філософи. Гіппократ у творі "Про повітря, воду і місцевості" говорив про вплив природних умов на життя людей у містах, вказував на необхідність вибору найбільш доцільної орієнтації і навіть на важливість організації ландшафту.

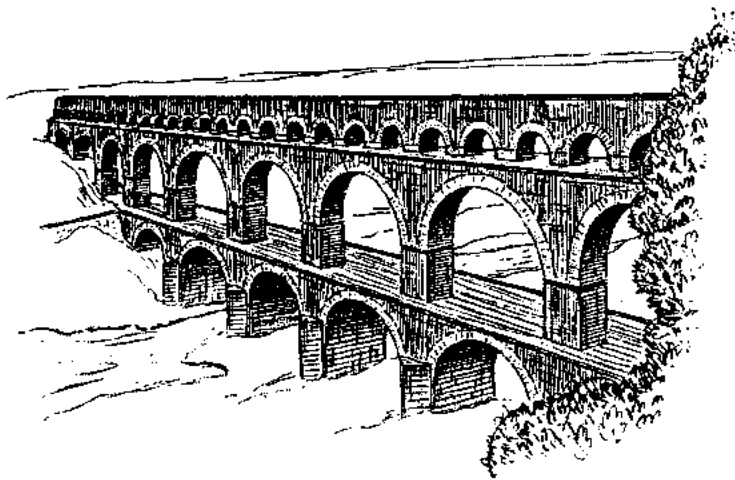
Римська історична традиція в історії Римської держави розрізняє:

1. Епоху царів (VII–VI ст. до н.е.);
2. Епоху республіки (VI–I ст. до н.е.);
3. Епоху імперії (I–V ст. н.е.).

Аналізувати архітектуру і містобудування раннього періоду римської історії надзвичайно важко, зважаючи на повну відсутність архітектурних споруд. Але безперечною є та обставина, що римляни багато перейняли від етрусків, які, в свою чергу, відчули на собі вплив Греції. Так, наприклад, етруський ритуал заснування міста, коли терени, призначені для будівництва нового міста, бороновано бронзовим плугом, надійно увійшов у звичай римлян. Борозна, що проводилась навколо міста, встановлювала так званий "померіум" – смугу вільної від забудови землі, що мала сакрально-правове значення. Сама борозна рахувалась недоторканою; на ній будувались міські стіни, а територія всередині померіума могла заселятись тільки повноправними громадянами Риму. Подібність між регулярними містами більш пізньої республіканської епохи і найдревнішими італійськими поселеннями типу Кастеллаццо, а також іншими етруськими містами,

Іл. 2-25. Розташування міст Римської імперії у IV ст. н.е. (географічна карта)
 Джерело: [5, с. 87]

Іл. 2-26. Акведук (надземний водопровід) Pont du Gard біля м. Нім, Франція
 Джерело: [52, с. 6]

подібними до Морцаботто, дає підставу припустити – прямокутна планувальна система була освоєна римлянами ще в царській період. На це вказує і сама назва найдревнішої частини Риму на Палатинському пагорбі – "Roma quadrata" (Квадратний Рим).

В епоху республіки Рим завдяки небаченому розвитку торгівлі і ремесел (IV ст. до н. е.), сільському господарству вільних дрібних землевласників з міст-держави з родовою аристократією (патриціями), що стояла біля керма влади і плебсом, що становив більшість населення, перетворився у місто з населенням 200 тис. мешканців, що було рідкісним явищем для міст античного світу.

Просування римлян до Сицилії спровокувало війни Риму і Карфагена (Пунічні війни; у 264–146 рр. до н. е.). Переможні для Риму війни перетворили його в найсильнішу військову державу Середземномор'я. Накопичення великих багатств та великої кількості рабів дозволило Риму розгорнути інтенсивне будівництво військових таборів, міст і стратегічних доріг у різних районах Італії. Через увесь півострів на північ і на південь пройшли стратегічні дороги (Фламінієва і Аппієва), кінцевим пунктом яких був Рим. Міста, розташовані на стратегічних дорогах, почали швидко рости (наприклад, Капуя і особливо військовий порт Брундісії), як і вигідно розташовані торгові і курортні міста (серед них – добре вивчені завдяки розкопкам Геркуланум і Помпеї).

У цей період склалися нові прогресивні будівельно-технічні прийоми (арочні і склепінчасті конструкції, нові методи кам'яної кладки з облицюванням, технологія бетонування) і розвиваються специфічні для пізньої римської архітектури типи споруд: форуми і базиліки, театральні споруди з високими кам'яними стінами, амфітеатри, для гладаторських боїв, терми, адміністративні будинки, а також мости, акведуки і гавані.

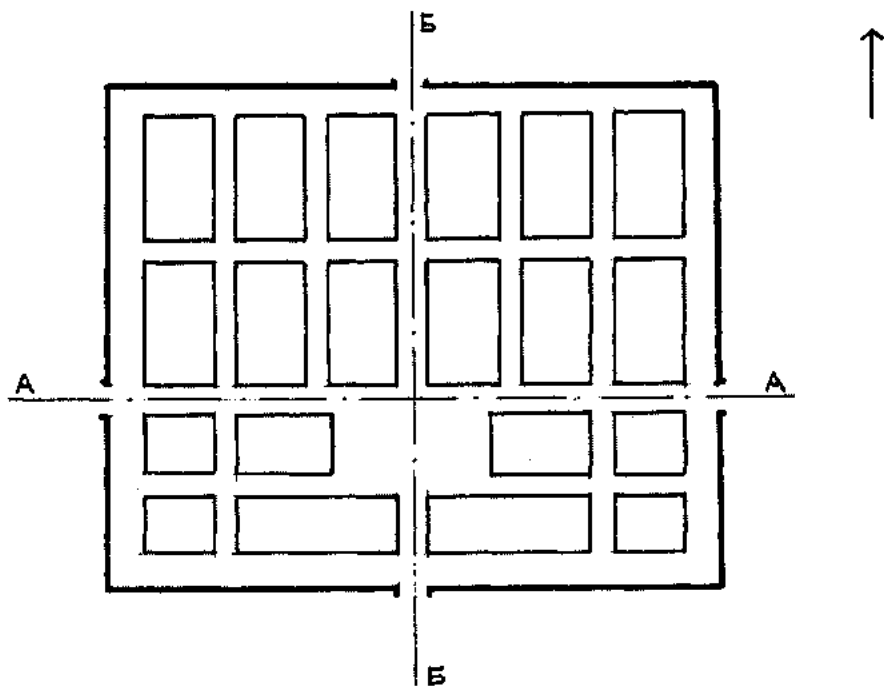
Проте греки-архітектори в цей час продовжували відігравати у будівництві Риму важливу роль.

Впродовж I і II ст. н. е. римське містобудування переживало період розквіту, що відповідало економічному і політичному розквіту самої імперії. Разом з тим період з I-го по III-є ст. відзначався посиленням будівництвом військових таборів і міст табірної типу (Аоста, Новезіум, Ламбезіс, Тімгад та інші).

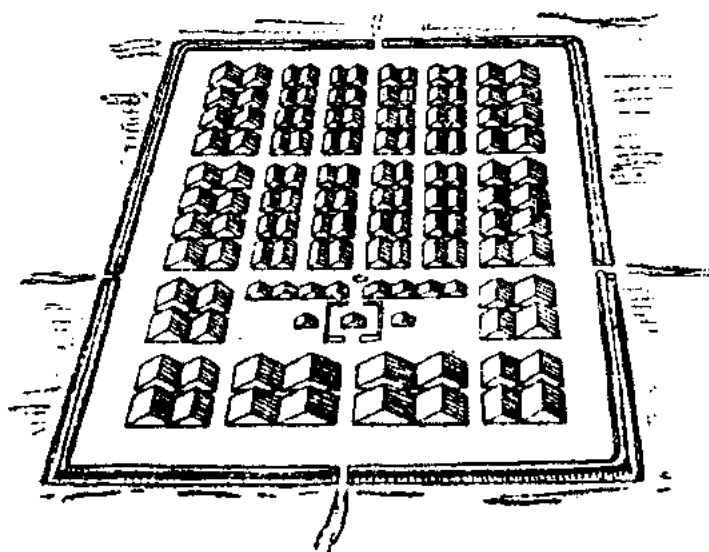
Римські міста отримували те чи інше планування залежно від призначення міста, його місцезнаходження і території розташування. В композиції військових таборів і невеликих міст типу Аости або Тімгада переважала регулярна прямокутна планувальна система, але крупні міста і особливо ті з них, які розташовувались в пересіченій місцевості, не мали правильного планування.

План римського військового табору майже завжди був квадратним або прямокутним, по осях якого проходили дві основні вулиці: "кардо" – яка прямувала з півночі на південь; "декуманус" – зі сходу на захід. Ці вулиці або перетинали весь табір, з'єднуючи протилежні ворота, або стикались одна з одною, утворюючи літеру "Т". Маючи найбільшу ширину і прямолінійний напрямок, головні вулиці перетворювались в кістяк генерального плану, архітектурний ефект якого підсилював форум – майдан для збору солдат, що нерідко розташовувався біля перехрестя у самій середині табору.

Ще більш яскраво проявило себе містобудівельне мистецтво того часу в самому Римі, де разом з тим контраст розкоші та злиднів досягнув найбільшої

Іл. 2-27. Схема плану римського військового табору. А-А – декуманус; Б-Б – кардо

Іл. 2-28. Загальний вигляд обвалованого римського військового табору

сили, а пишність імператорських палаців, форумів і патриціанських вілл поєднувалась з гнітючою тісністю рядових житлових кварталів, забудованих багатоповерховими дохідними будинками (так званими інсулами).

Порівняно із грецькою римська архітектура міських вулиць є більш досконалою, як і благоустрій римських міст. Римляни широко розгорнули дорожнє будівництво з брукуванням вулиць не тільки простими сортами каменю, але й навіть мармуром.

Суворий поділ вуличного полотна на проїзну частину і тротуари виник у римську епоху. Бажаючи створити для тріумфальних походів головними вулицями ("кардо", "декуманус") архітектурну оправу і водночас посилити архітектурну значимість, римляни стали забудовувати ці вулиці колонадами. У невеликих містах і постійних військових таборах такі колонади починались від самих в'їзних воріт і закінчувались великою аркою біля форуму. Так виник прийом оформлення вулиць в одному ордері.

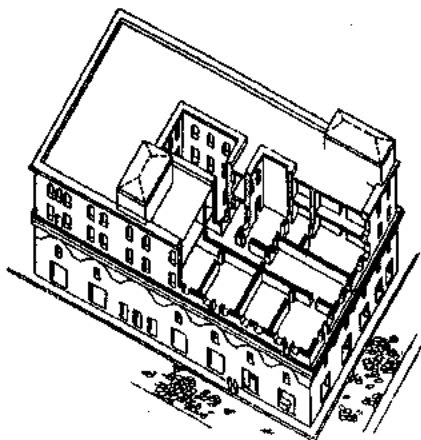
Досить ймовірно, що у багатьох, особливо південних містах тротуари покривали спеціальними дахами, які захищали пішоходів від спеки.

Із застосуванням тротуарів ширина вулиць значно зросла, і якщо вулиці грецьких міст зазвичай не перевищували 7–8 м завширшки, то римські вулиці, особливо широкі в Пальмірі, досягали 20–30 і навіть 35 м.

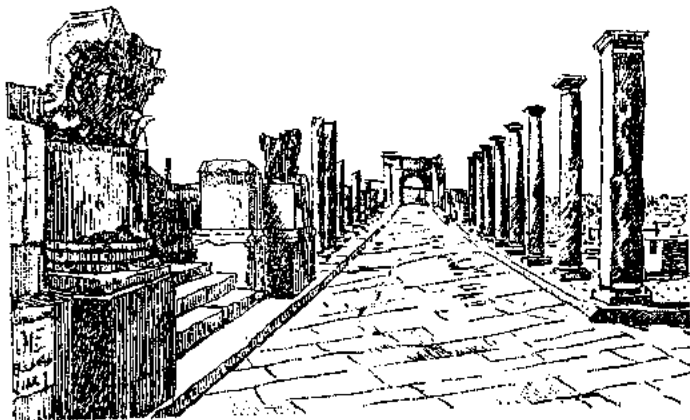
Інтенсивне зростання ширини вулиць вплинуло на розширення міських площ, адже між площами і вулицями існують прямо пропорційні зв'язки.

Оточуюючи вулиці колонадами, римляни застосовували чіткі прямолінійні перспективи; вони ж вивели співвідношення 1:1 за поперечним перетином вулиці, тобто, за багато віків передбачали архітектуру регулярних вулиць, створену майстрами Високого Відродження, що розвинулася у містах XVII і XVIII ст.

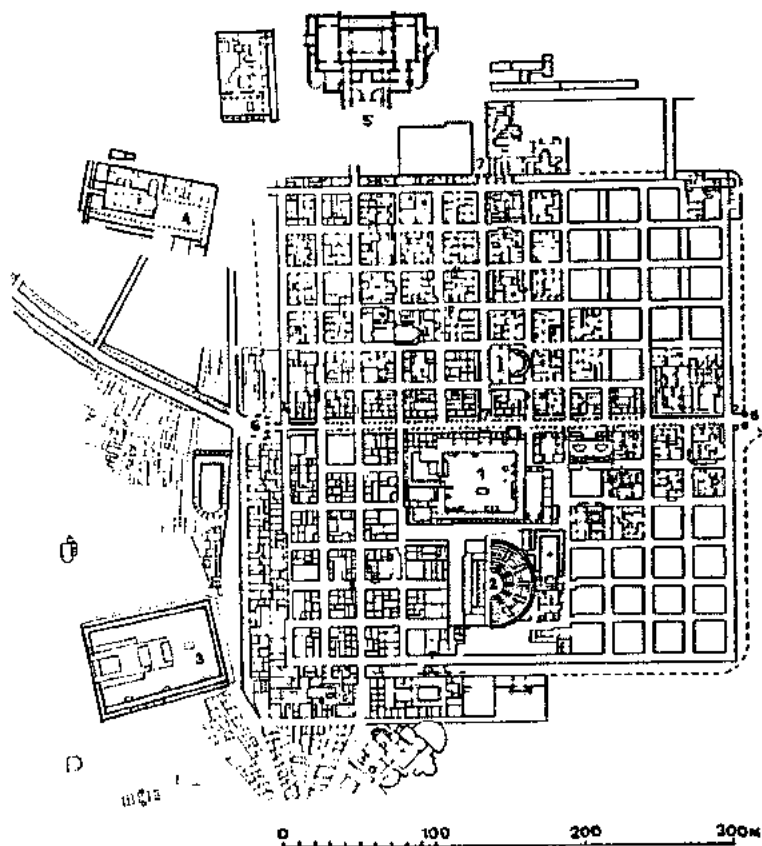
Греки пристосовували плани своїх міст до місцевості, проявляючи глибоке розуміння природи; римляни менше рахувались з природою і сміливо видозмінювали її. Вертикальне планування, завдяки якому багато міст, розташованих в пересічній місцевості, отримали правильні горизонтальні майдани, широко застосовувалося в цю епоху.

Іл. 2-29. Інсула в Остії (2 ст. н.е., реконструкція)
Джерело: [1, с. 109]

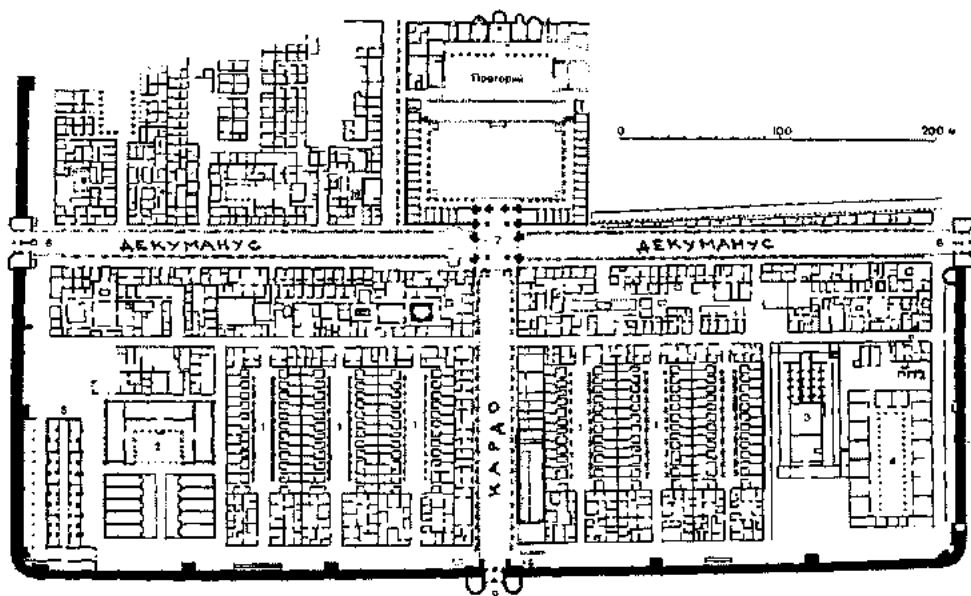
Іл. 2-30. Тімгад. Перспектива головної вулиці (декуманус-максімус) з воротами Траяна

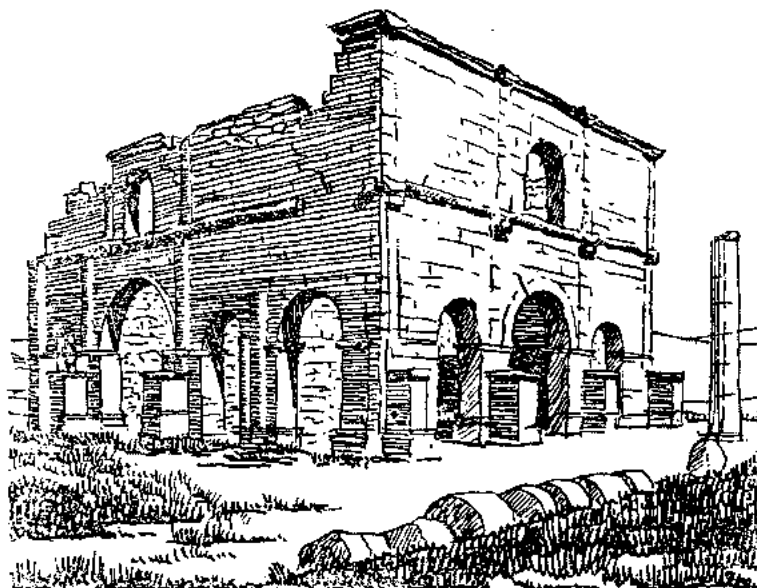
Іл. 2-31. Тімгад. Схема плану міста (засноване при Траяні на початку II ст. н. е.): 1 – форум; 2 – театр; 3 – Капітолій; 4 – базиліка поза містом; 5 – Великі північні терми; 6-6 – декуманус-максімус; 7-7 – кардо

Джерело: [5, с. 91]

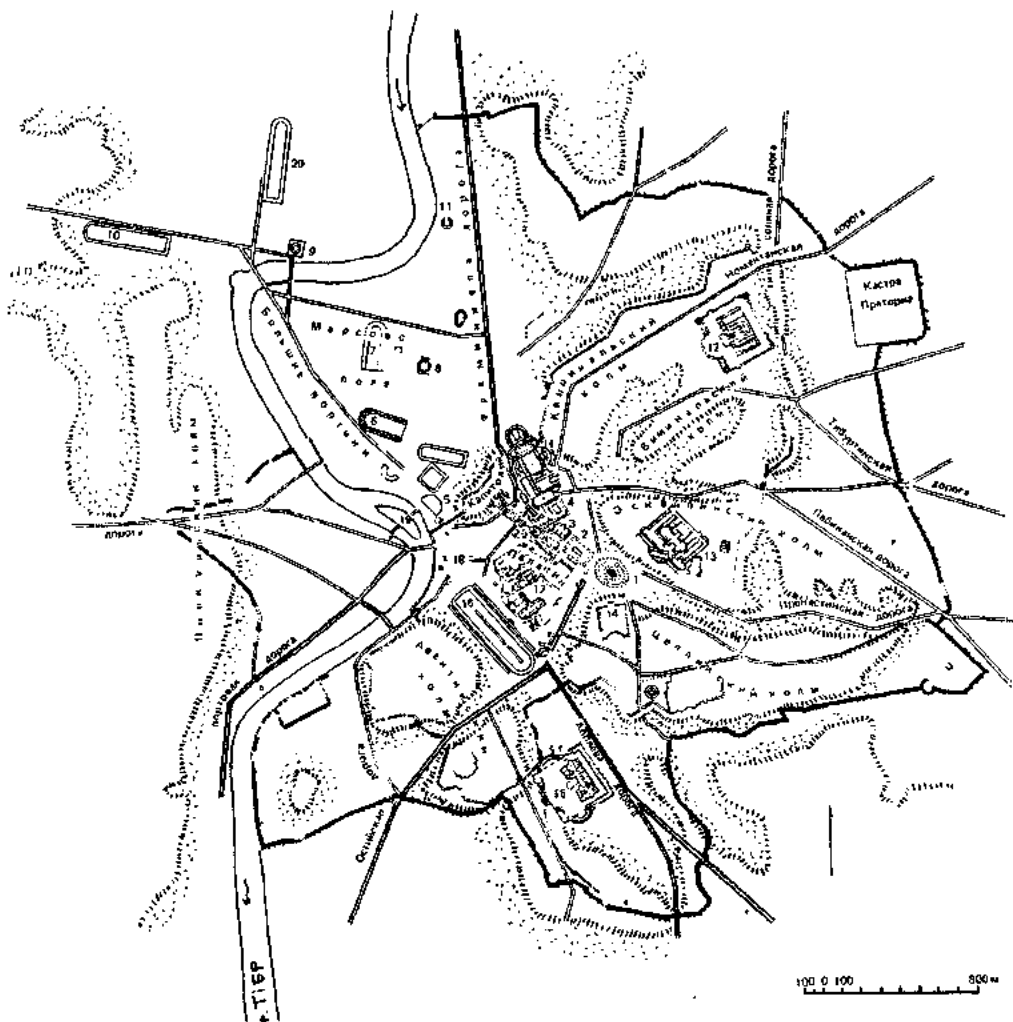

Іл. 2-32. Ламбезіс. План табору, заснованого імператором Адріаном у II ст.н.е. 1 – казарми солдат; 2,3,4 – магазини і склади; 5 – конюшні; 6,8 – декуманус та на північ від неї – квартири офіцерів; 7,9 – кардо; 7 – так званий Тетрапіл
 Джерело: [5, с. 89]

Іл. 2-33. Так званий Тетрапіл у Ламбезісі. Вид з боку форуму
 Джерело: [17, с. 40]

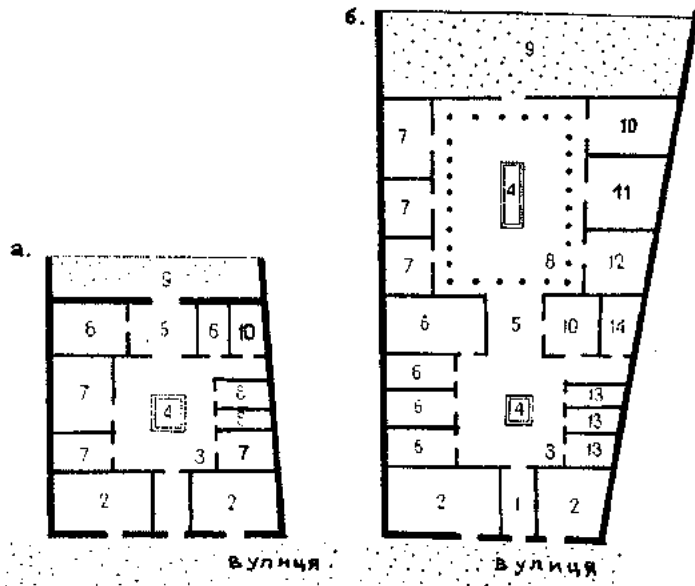

Іл. 2-34. План міста Рим у IV ст.н.е. 1 – Колізей; 2 – храм Венери і Роми; 3 – базиліка Максенція; 4 – імператорські форуми: Миру, або Веспасіана (найближчий до базиліки Максенція), Нерви, Цезаря, Августа і Траяна; 5 – театр Марцелла; на північ від нього – портик Октавії і цирк Фламнія; 6 – театр і портик Помпея; 7 – стадіон (цирк Агонале); праворуч від нього залишки терм Нерона; 8 – Пантеон; 9 – мавзолей і міст Адріана; 10 – цирк Нерона (на північ від нього – сади Калігули); 11 – мавзолей Августа; 12 – терми Діоклеціана; 13 – терми Траяна (під ними залишки Золотого будинку Нерона); 14 – храм Клавдія; 15 – терми Каракалли; 16 – Великий цирк; 17 – палац Флавіїв на Палатині і на південь від нього Стадій; 18 – місце продовольчих форумів Риму (Бааріум і Велабрум); 19 – острів Ескулапа з мостами Фабріція (зліва) і Цестія (справа); 20 – цирк Адріана. Зовнішньою товстою лінією показані стіни Авреліана

Джерело: [5, с. 104]

У кінці III ст. під впливом економічної і політичної кризи імперії, викликаній все глибшим занепадом всієї рабовласницької системи, будівництво стало повільно, але неухильно скорочуватись, а через століття настав уже явний занепад усієї містобудівельної культури древньоримської держави.

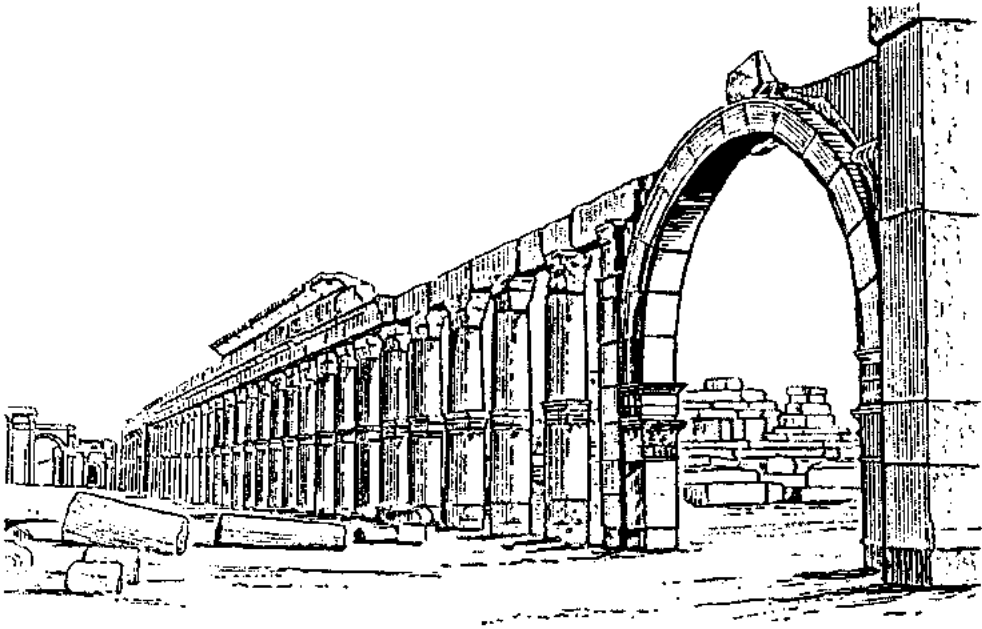
Значно вплинула на все подальше будівництво міст праця римського архітектора Вітрувія "Десять книг про архітектуру". Про автора "Десяти книг" ми знаємо дуже мало. Вітрувій – його родове ім'я. Він жив у середині I ст. до н. е., брав участь як військовий інженер у походах Юлія Цезаря. У п'ятій книзі Вітрувій згадує про побудовану ним базиліку в Юлієвій колонії Фана (зараз Фано на узбережжі Адріатики). Свій знаменитий трактат Вітрувій написав наприкінці життя, у часи Октавіана Августа, якому він присвятив свою працю з архітектури та інженерного мистецтва античного світу. Основна тема трактату – зв'язок в архітектурі функціональних, технічних та естетичних основ: "користь–міцність–краса". Найдревніші, що збереглися, списки "Десяти книг про архітектуру" належать до IX–XI ст. Один список трактату знаходився у Егенхарта, головного радника Карла Великого з питань будівництва.

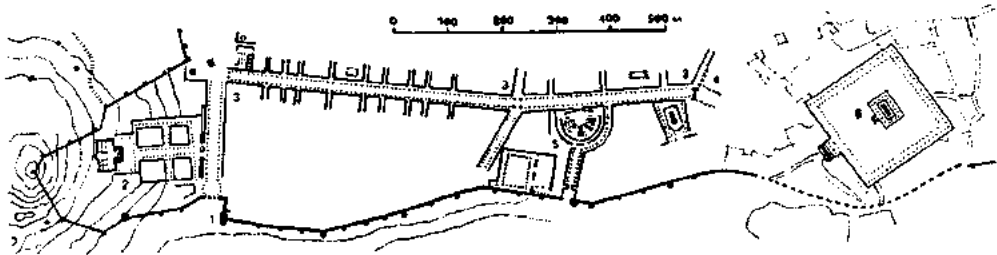
Іл. 2-35. а – План римського дому III–IV ст. до н. е.: 1 – вестибюль; 2 – таберна (крамниця); 3 – атриум; 4 – імплувіум (декоративний басейн); 5 – таблінум; 6 – спальня господарів дому; 7 – вітальня; 8 – комора; 9 – сад-город; 10 – кухня.

б – План римського дому I–II ст.: 1 – вестибюль; 2 – таберна; 3 – атриум; 4 – імплувіум; 5 – таблінум; 6, 7 – спальні (частина для денного відпочинку, частина для нічного); 8 – перистиль; 9 – сад; 10 – їдальня (літня і зимова); 11 – бібліотека; 12 – пінакотека; 13 – комора; 14 – кухня

Джерело: [17, с. 44]

Іл. 2-36. Пальміра. Вулиця Колонн в кінці XVIII ст.
Джерело: [5, с. 92]

Іл. 2-37. Пальміра. План вулиці Колонн і пов'язаних з нею ансамблів (більшість споруд належить до II-III ст. і початку IV ст. н. е.): 1 – Дамаські ворота; 2 – табір Діоклетіана; 1-3 – т. зв. Дамаська вулиця; 3-3-3 – т. зв. вулиця Колонн; 4 – триумфальна арка; 5 – театр і криволінійна вулиця, яка огинає його; 6 – святилище Бела (Ваала) з храмом II–III ст.

Джерело: [5, с. 92]

Протягом багатьох століть у різних країнах розроблялось різне планування міст – прямокутної, круглої, зіркоподібної форми, але всі вони зберігали риси вітрувіанської архітектурної концепції замкнутих міст.

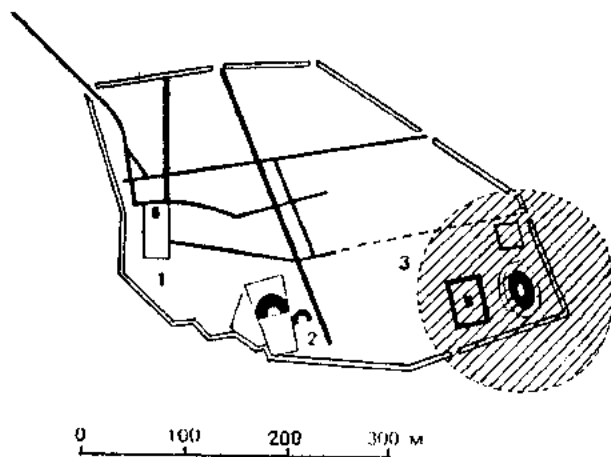
Планування римських таборів з плином часу стало основою багатьох західно-європейських середньовічних міст (Флоренція, Мілан, Барселона, Страсбург, Любляна та інш.).

Для періоду раннього середньовіччя (V–VIII ст. н.е.), коли зароджувався новий феодальний лад, у містобудуванні стало характерним спорудження укріплених феодальних замків і монастирів.

Феодальні міста Західної Європи були оточені стінами, кільце яких стримувало їх ріст. Від VII ст. навколо стін виникають передмістя, які згодом також обносять стінами. Тобто середньовічне місто розвивалось в плані у вигляді концентричних кіл (Лондон). Тому середньовічні міста на відміну від правильно спланованих древньогрецьких і римських мали в основному нерегулярні плани.

Деякі міста Західної Європи розвивалися в цей період на основі раніше закладених древньоримських міст-таборів. Вони вирізняються прямокутною формою навколишніх фортечних стін та наявністю двох центральних вулиць, що перехрещуються в центрі міста. У феодальний період древні міста Лондоніум (Лондон), Лютеція (Париж), Брістоль та інші зберегли у центральній частині планувальну структуру римських міст-таборів і розвивались кільцеподібно навколо стін.

Середньовічні міста Західної Європи були невеликими (20–25 тис. мешканців) і тісними. Лондон у цей період з населенням у 40 тис. осіб вважався доволі крупним містом.

Іл. 2-38. Найзначніші споруди на території древніх Помпей: 1 – громадянський форум; 2 – театральний ансамбль; 3 – спортивний комплекс з амфітеатром і палестрою
Джерело: [5, с. 104]

Іл. 2-39. Помпеї. План міста на території, відкритій розкопками. 1 – головний форум; 2 – т. зв. Трикутний форум з древнім доричним храмом; 3-3 – Великий театр з портиком; 4-4 – Стабіанська вулиця; 5-5 – вулиця Меркурія; 6 – Геркуланські ворота
 Джерело: [5, с. 104]

Іл. 2-40. Помпеї. Перистиль храму Аполлона. Справа – доричні колони портика, що зберігся, у глибині – подіум храму, на горизонті – вершина Везувію
Джерело: [17, с. 42]

Іл. 2-41. Помпеї. Перспектива вулиці Достатку. Зліва – античні житлові будинки, що збереглися
Джерело: [17, с. 43]

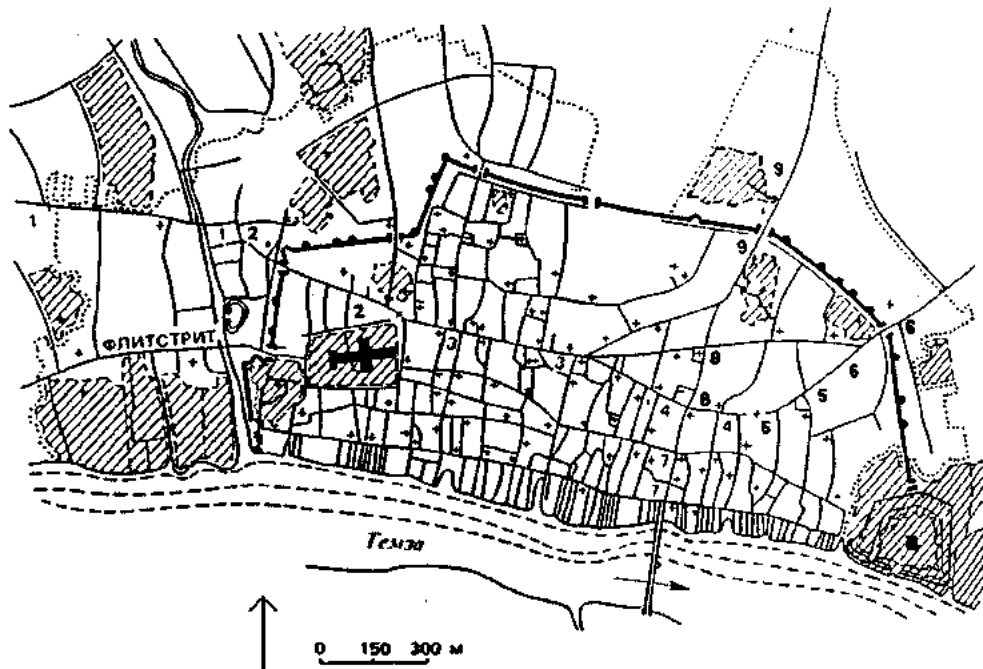
Історію середньовічних міст можна розділити на дві основні фази:

- ранню (V–VIII ст. н. е.), коли міста, що виникали на землях, котрі належали тим або іншим феодалам, цілком знаходились під їхньою верховною владою;
- пізню (IX–XVI ст. н. е.) – відзначену економічною і політичною незалежністю бюргерства.

Мон-Сен-Мішель – приклад середньовічного міста, що виникло на морському скелястому острові біля древнього абатства. Після приєднання Нормандії до Французького королівства місто перетворилося у неприступну прикордонну фортецю.

З часів христових походів карта Європи стала покриватися мережею міст. За даними Бюхера, у XII ст. в Німеччині було засновано близько 400 міст. Протягом XVI ст. було закладено до 300 нових міст, незважаючи на велику пошесть чуми 1348–1350 рр., яка спустошила німецькі держави, а в наступному столітті побудовано ще 100 міст.

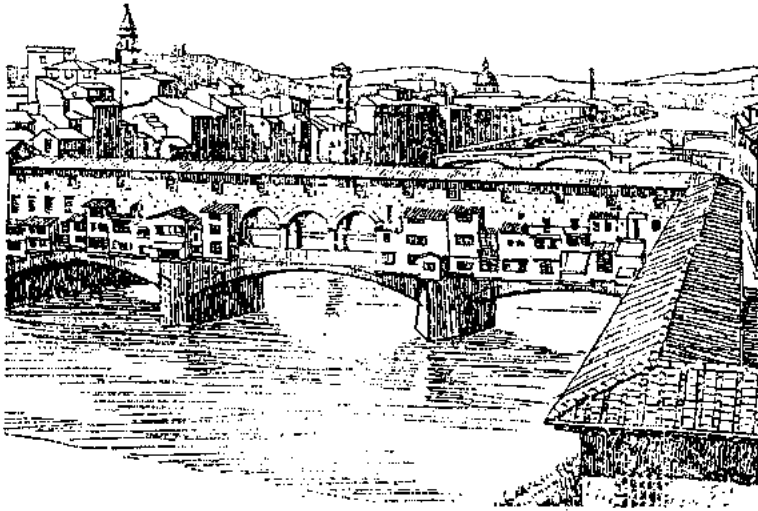
Середньовіччя було епохою домашньої ремісничої праці. Ремісник працював у невеликій майстерні, що розташовувалась всередині будинку або в дворі, тоді як

Іл. 2-42. Схематичний план середньовічного Лондона. Чорною лінією позначено міські стіни, хрестоподібний готичний собор св. Павла і центральну вежу Тауера; пунктиром показані адміністративні межі міста. Вулиці, що є західно-східним діаметром Лондона: 1-1 – Холборн; 2-2 – Ньюгетстріт; 3-3 – Чінсайд; 4-4 – Ломбардстріт; 5-5 – Фенчерстріт; 6-6 – Елдгетстріт. Через Лондонський міст (по лінії древньоримської дороги) проходить меридіональний діаметр Лондона – Фішстріт (7-7), Гресчерстріт (8-8), Бішопегетстріт (9-9)

Джерело: [5, с. 162]

Іл. 2-43. Італія, м. Флоренція. Міст Веккіо, одне з найбільш відвідуваних місць у місті, був облюбований підприємливими господарями для своїх торгових і ремісничих закладів. Цей забудований міст з критим пасажем зараз існує у Флоренції
Джерело: [17, с. 57]

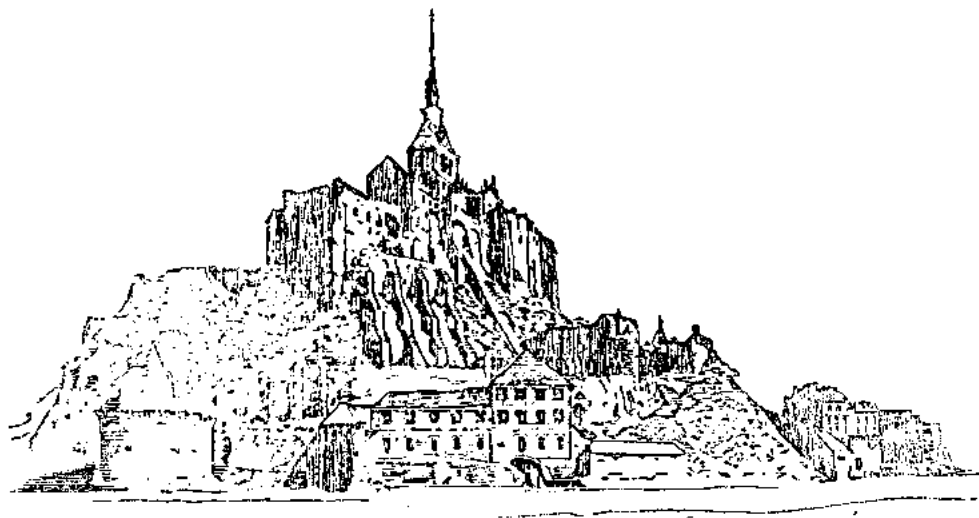
з боку вулиці вигляд будинку майже не характеризував занятя гоподаря. Доволі часто провідна цехова община міста захоплювала кращі ділянки, інколи цілу вулицю, яка і ставала однією з головних у місті.

Середньовічні вулиці не мали тротуарів. Тротуари поступово зникають навіть у містах, що заснували римляни. Вкрай обмежений бюджет середньовічного міста не дозволяв підтримувати належний стан благоустрою. Це стає очевидним з того факту, що замощення деяких паризьких вулиць, виконане при Філіпі-Августі у XII ст., було подане сучасникам як величезне досягнення епохи.

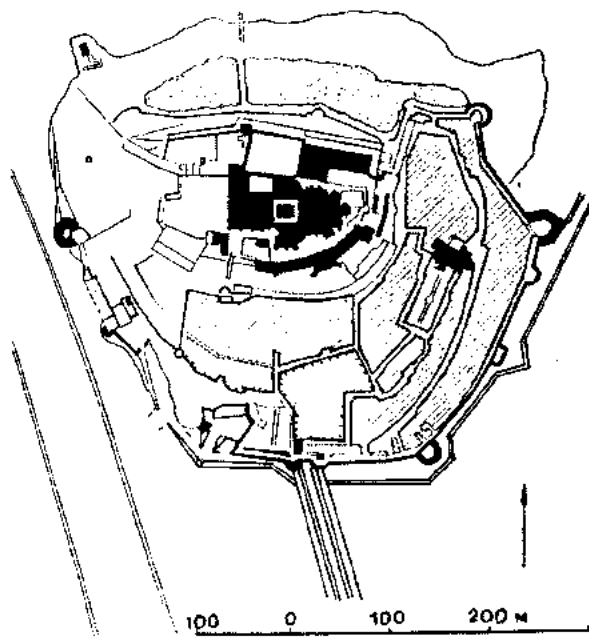
В архітектурі середньовічного міста велике значення мало взаємне поєднання вулиць і площ. Площа переважала своїми розмірами ширину вулиці, що від неї відходить, не менше, ніж у п'ять разів. Контраст простору площі і ширини вулиці створював для глядача, що виходив на площу, ефект простору, навіть коли абсолютні розміри площі не були великими. Застосовувався також і прийом замкнутості вуличних перспектив.

Вельми характерним для середніх віків був високий художній рівень рядової міської забудови. За невеликим винятком, час стер імена будівельників навіть найвидатніших романських і готичних соборів (наприклад, собору Паризької богоматері, Страсбурзького та ін.). Ще швидше були забуті імена будівельників житлових будинків.

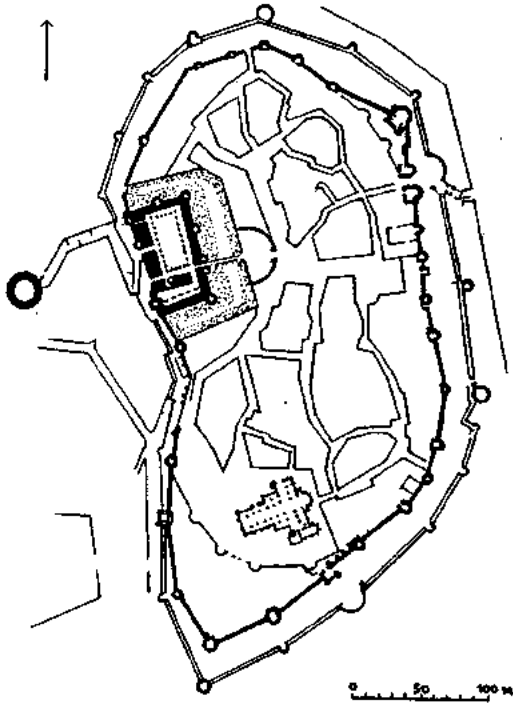
Слід зазначити вельми суттєву рису, властиву творчості середньовічних будівельників міст. Вона полягала в тому, що архітектори (якщо можна їх так назвати, оскільки не було архітектурних училищ, і зодчі вчилися в процесі спільної

Іл. 2-44. Мон-сен-Мішель – приклад середньовічного міста, яке виникло на скелястому острові біля підніжжя древнього абатства. Після приєднання Нормандії до Французького королівства місто перетворилося у неприступну прикордонну фортецю
Джерело: [5, с. 162]

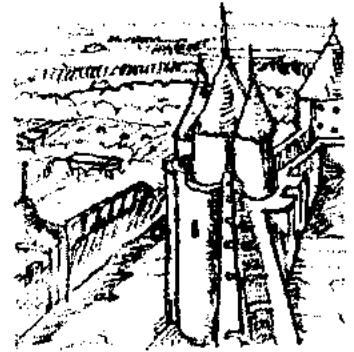

Іл. 2-45. Схематичний план абатства і міста Мон-сен-Мішель. Кольором показані собор і оточуючі його трапезна, баптистерій і монастирські гуртожитки. Вулиця, яка прямує від єдиного в'їзду в місто до вершини пагорба, майже точно повторює спіраль
Джерело: [5, с. 131]

Іл. 2-46. Каркассон (Південна Франція). Генеральний план Верхнього міста. Еспланада та бойові вежі, орієнтовані до головної площі, використовувались при збройних повстаннях міщан проти феодала

Джерело: [5, с. 139]

Іл. 2-47. Каркассон. Стіни і вежі Верхнього міста. Зліва простягається долина р.Од, яка охороняється містом біля переправи

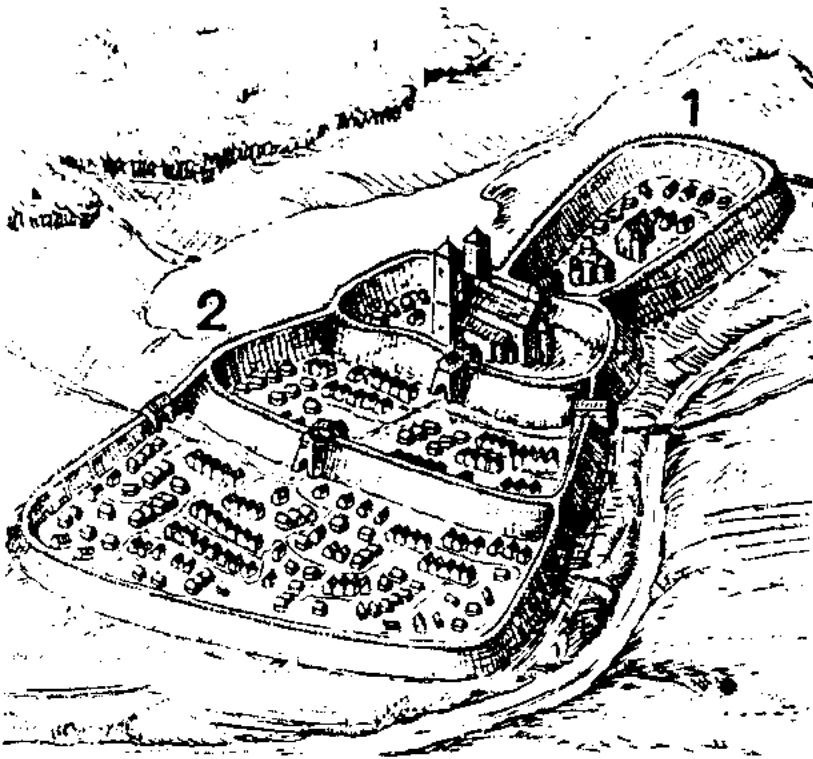
Джерело: [5, с. 139]

роботи в будівництві майстра і учня) створювали свої будівлі, а разом з ними вулиці, площі і цілі міста без попередньо складених проєктів. Проте відсутність креслень не означала відсутність задуму.

Творчість середньовічних архітекторів можна порівняти з творчістю скульптора, який ніколи не користується попередньо складеними ортогональними кресленнями, а безпосередньо створює в об'ємних формах те, що він задумав.

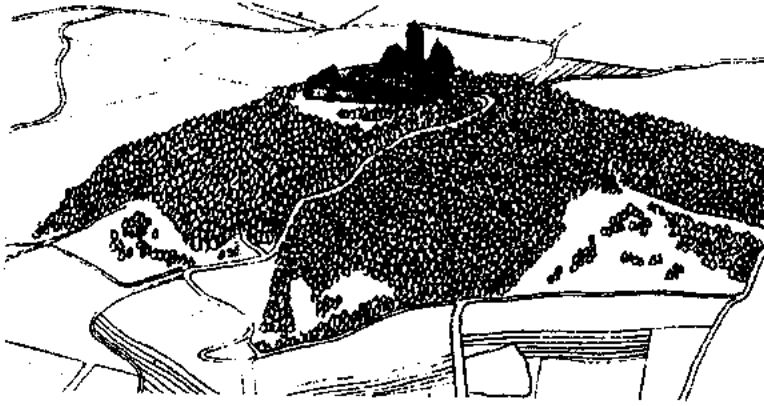
Складні ансамблі середньовічних соборів, замків, монастирів, площ і тим більше міста загалом формувались поступово. Їх художня гармонійність пояснюється не стільки присутністю попереднього задуму, скільки умінням середньовічних майстрів добудовувати і перебудовувати раніше закладені споруди, свідомо розвиваючи початкову ідею та опираючись на творчу спадкоємність, тобто нова або перебудовувана споруда органічно вписувалась в існуючий архітектурний ансамбль.

Слід зазначити і високу культуру містобудування в древній Українській державі – Київській Русі. До X ст. українські міста були дерев'яними – житлові будинки, княжі палати, мости через ріки, мошення вулиць і навіть зовнішні міські

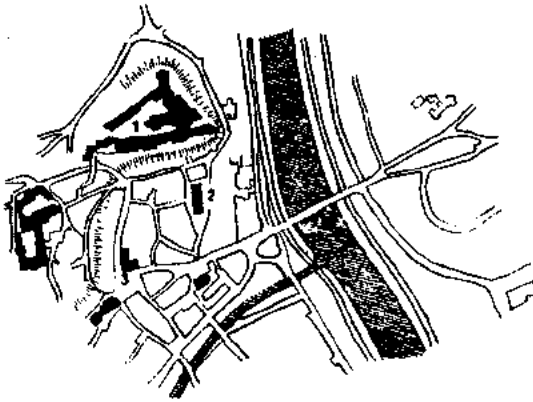

Іл. 2-48. Реконструкція городища в Гнезьне (Польща). 1 – городище; 2 – три підгородища. Городища почали відроджуватися у ранньому середньовіччі як племінні осередки у процесі формування державності (VII – VIII ст.), а остаточно формуються у X – XIII ст. Городище являло собою укріплену резиденцію князя, яка складалася з оточеного земляним валом або частоколом житлового будинку, дерев'яної вежі і каплиці. До городища прилягало спочатку відкрите, а згодом також обнесене валом торгово-ремісниче поселення з щільною житловою забудовою – підгородище. Між собою городище і підгородище сполучалися брамою, а у просторі між підгородищем і брамою традиційно ставили костел (часто кам'яний), який був головним оборонним елементом. Окремі городища часто мали по кілька підгородищ (напр., Гнезьне). У XI – XII ст. навколо городища і підгородища постали відкриті ремісничі і торгові посади – зародки міст. Починаючи з III ст. на місці городища будується мурований замок

Джерело: [52, с. 123]

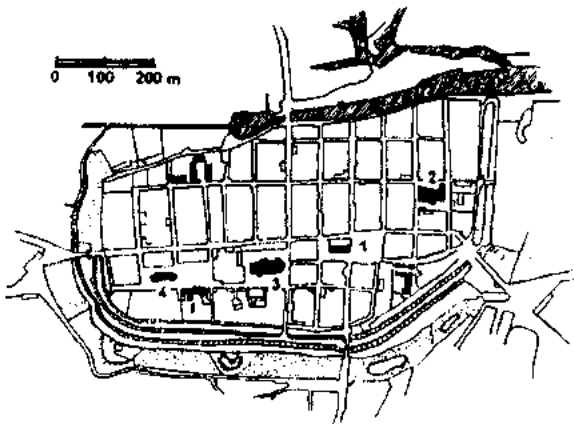

Іл. 2-49. м. Хольцхаузен (Німеччина). Середньовічний замок Ваксенбург (XII ст.)
Джерело: [24, с. 203]

Іл. 2-50. м. Майсен (Німеччина).
 План середньовічного міста (засноване у X ст.). 1 – Замова гора; 2 – Театральна площа; 3 – Ринкова площа

Джерело: [24, с. 26]

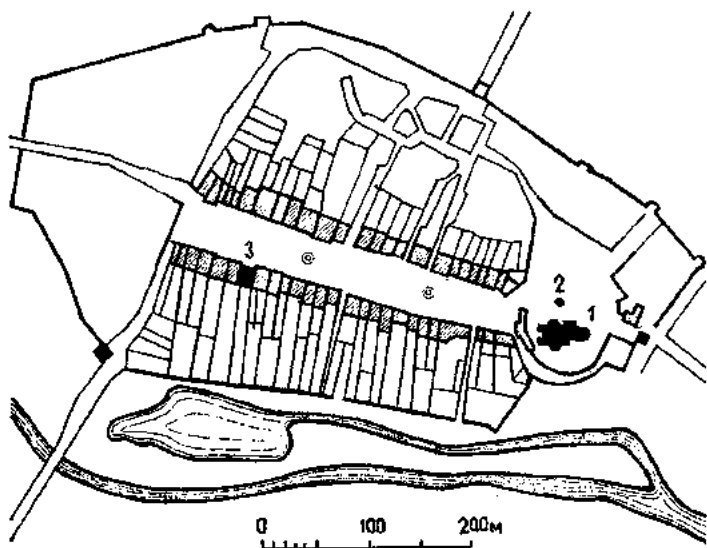

Іл. 2-51. м. Грейфсвальд. План середньовічного міста. Регулярне планування належить до XIII ст. 1 – Ринкова площа з ратушею; 2 – церква св. Миколая; 3 – церква св. Марії; 4 – церква св. Якова

Джерело: [24, с. 26]

Іл. 2-52. м. Гданськ (Польща).
Головна вулиця –
"Довгий ринок" з
ратушею (1830 р.) і
фонтаном Нептуна
(1633 р.).
Джерело: [24, с. 185]

Іл. 2-53. м. Раковник (Чехія). Середньовічне місто, збудоване вздовж торгової дороги, що перетворилася в "довгий ринок". Заштрихована житлова забудова обабіч ринку; товстою лінією показано міські стіни. 1 – церква св. Варфоломея; 2 – дзвіниця; 3 – ратуша
Джерело: [17, с. 54]

стіни. Після прийняття у 988р. християнства в містах Русі-України, починаючи з Києва, з'являються кам'яні храми, що перетворилися у вирішальний чинник міського ансамблю. Найдревніший кам'яний храм Успіння Богородиці, відомий під назвою "Десятинної церкви", було збудовано на головній площі Києва під значним впливом візантійців.

Містобудівельна діяльність, розпочата при Володимирі Святославовичу, продовжувалась і під час правління його сина Ярослава Мудрого (1019–1054 рр.). До кінця X ст. міста Київської Русі переважно склалися з фортеці ("дитинця") і посаду. Однак поступ феодалізму викликав послаблення центральної влади. Після смерті Ярослава Мудрого Київська держава розпалась на 12 самостійних державних утворень, але будівництво міст продовжувалось.

У XII–XIII ст. великого економічного і культурного розквіту досягла Галицька (Прикарпатська) Русь зі столицею у місті Галичі.

В епоху феодалізму місто пережило еволюцію від глибокого занепаду до піднесення. Роздрібленість, низький економічний рівень європейських держав, складна структура і протиріччя цехового принципу організації праці ремісників породили стихійність утворення планувальних структур з масою тупиків, тісними вулицями і тенденцією вертикального розвитку забудови, скутої кільцем оборонних стін.

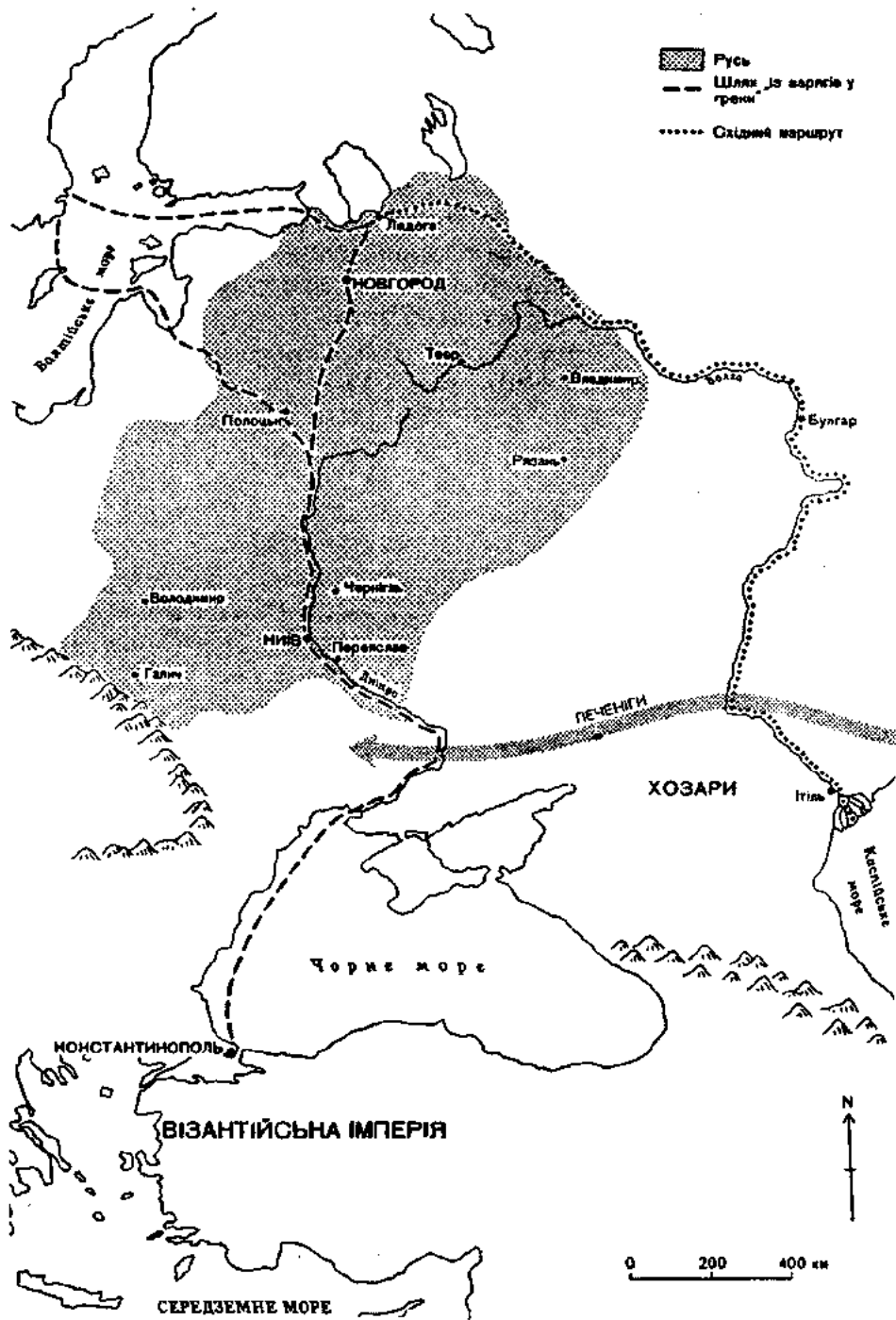
Ідеї Вітрувія в епоху Відродження отримали подальший розвиток у працях найбільших майстрів і теоретиків архітектури – Леона Батісти Альберті, Філарете та багатьох інших. У 1615 р. Вінченцо Скамоцці видав свою капітальну працю "Всезагальні основи архітектури". Трактати про архітектуру з'являються у Франції та Німеччині.

Багатьом сучасним містобудівним теоріям передували певною мірою ідеї людей, до архітектури не причетних. Вони пробували розглядати структуру розселення міст в контексті розвитку суспільства. Першим серед них слід назвати англійського філософа Томаса Мора, який написав "Золоту книгу, настільки ж корисну, як і розважальну, про найкраще влаштування держави і про новий острів Утопія", що вийшла у 1516 році.

Слід також назвати і автора "Міста Сонця" (1623 р.) монаха Томмазо Кампанеллу, про якого згадував В. Ленін у перший рік радянської влади, пропонуючи свій план монументальної пропаганди, який до розвалу Радянського Союзу був для радянських архітекторів "керівництвом до дії". Ранній представник утопічного комунізму, Кампанелла розташував своє фантастичне місто-державу в районі екватора, десь в Індійському океані. На відміну від Т.Мора, Кампанелла вважав працю обов'язком і справою честі усіх громадян.

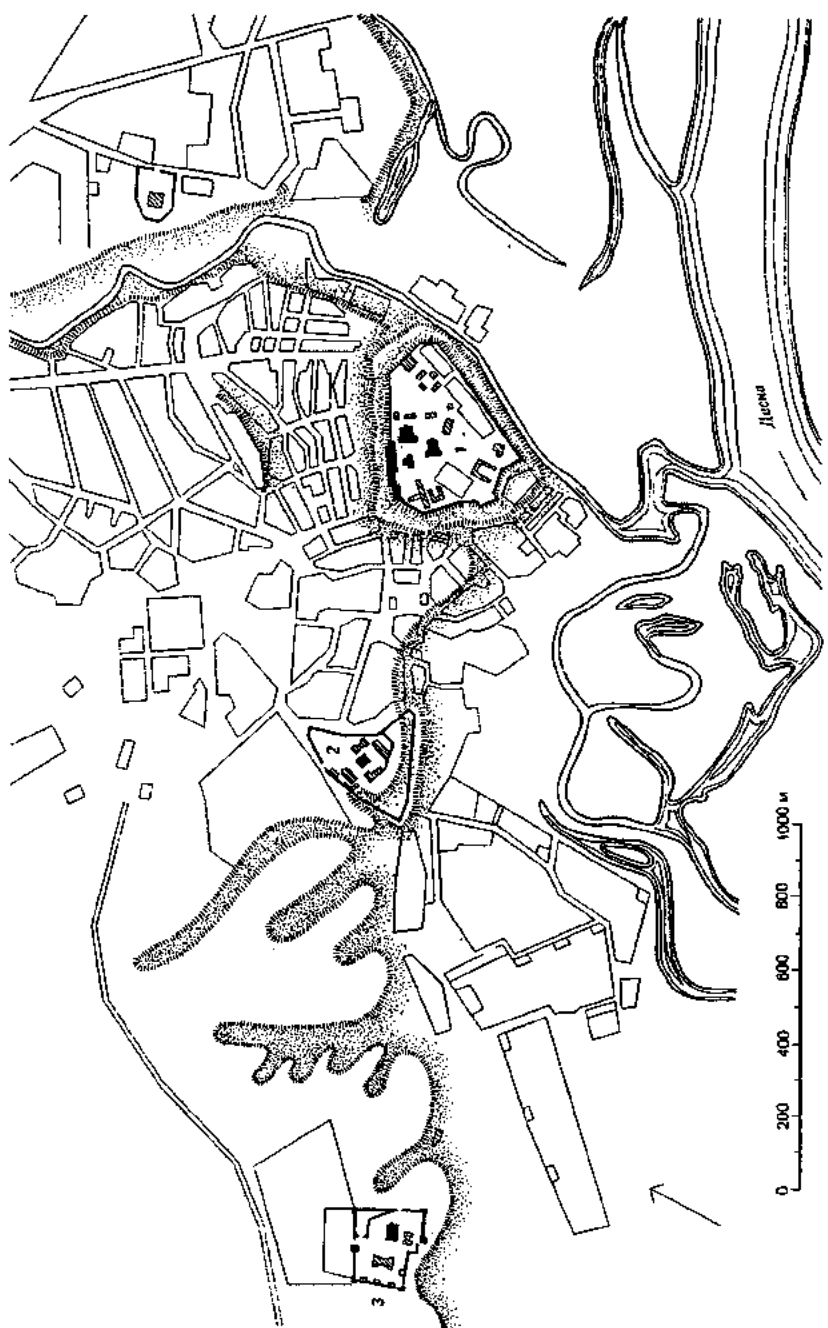
Незважаючи на негативне ставлення до середньовічного міста і бажання наблизитись до планування античного міста, майстри епохи Відродження не могли повністю відмовитись від першого і цілком сприйняти друге. *Створена у середні віки радіально-кільцева планувальна система була не тільки визнана в епоху Відродження, але й отримала у XVI ст. геометрично правильну інтерпретацію.*

Всі без винятку теоретики XV–XVI ст. трактували місто як організовану соціально-економічну та архітектурну цілісність. Проте *вирішальним містобудівним чинником того часу була проблема оборони, тому що із застосуванням артилерії міські стіни перестали бути надійним захистом, а їхнє місце зайняли*

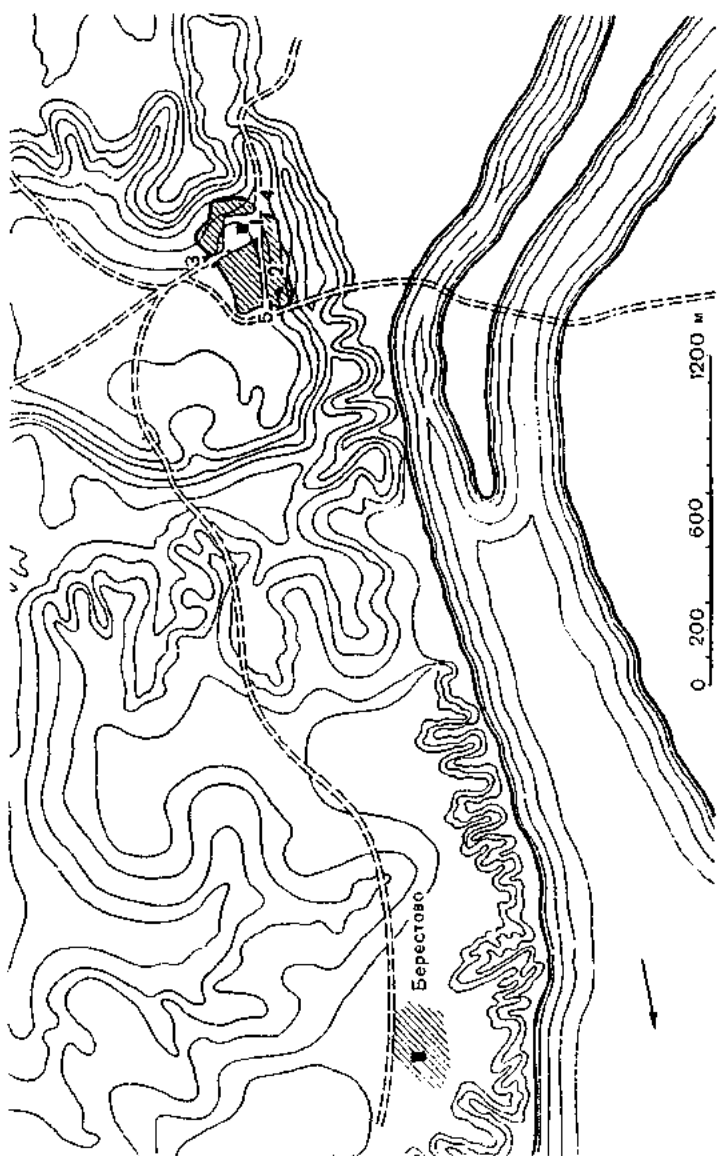

Іл. 2-54. Київська Русь у X ст. (географічна карта)
 Джерело: [42, с. 50]

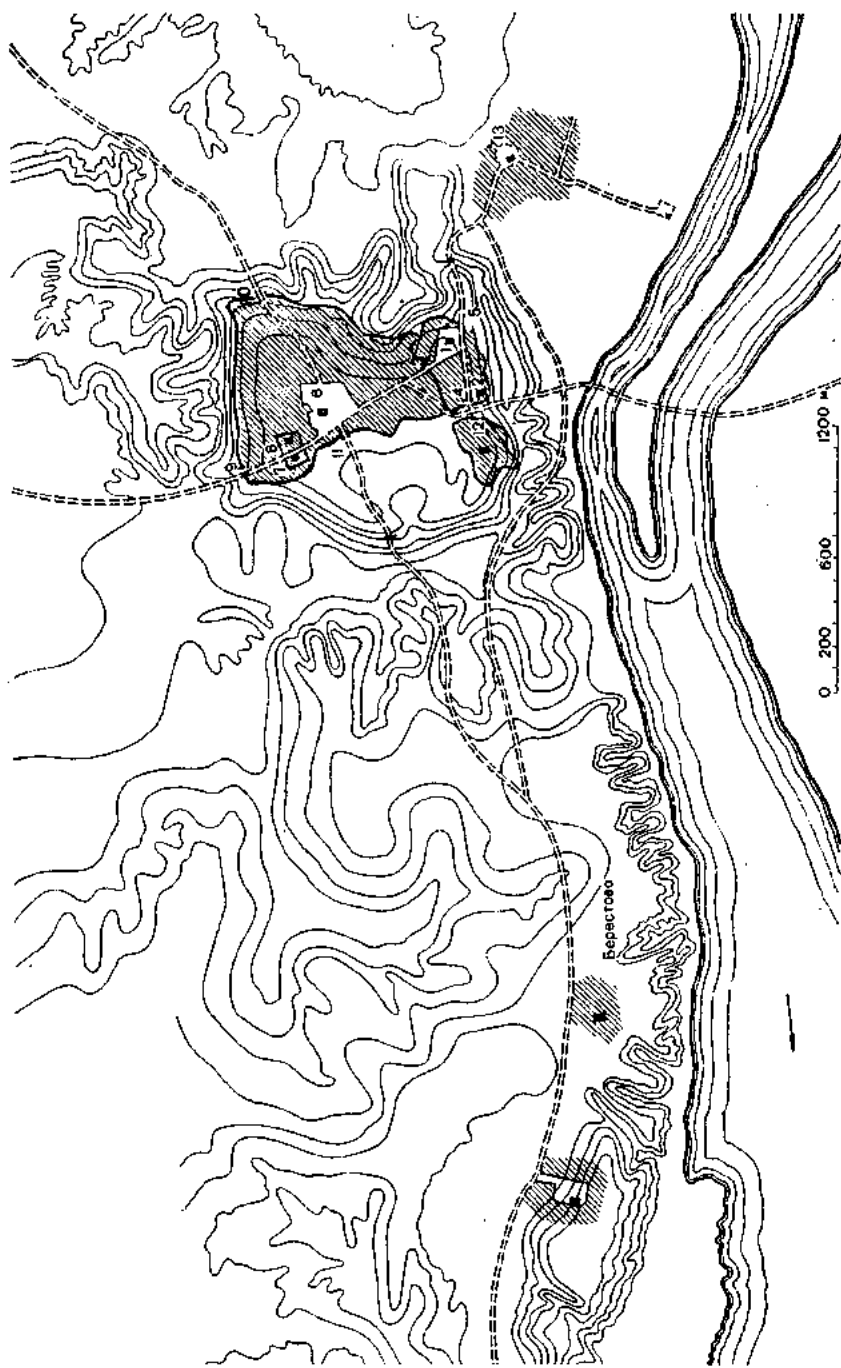

Іл. 2-55. Україна, м. Чернівці. Генеральний план прибережної частини міста. 1 – кремль зі Спасо-Преображенським собором (побудований близько 1036 р.); 2 – Євцький монастир з Успенським собором (середина XII ст.); 3 – замський Троїцький монастир
 Джерело: [5, с. 218]

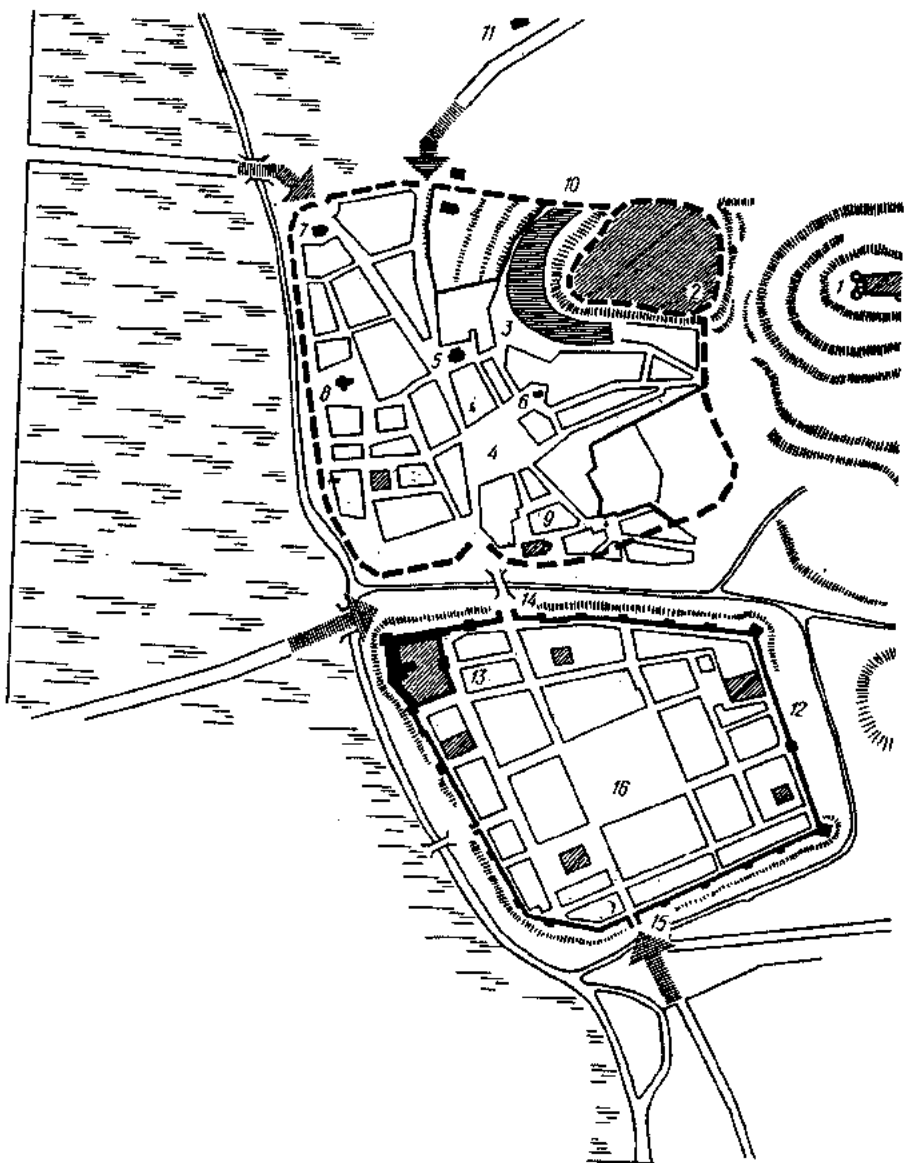

Іл. 2-56. м. Київ. Схематичний план міста та його околиць на початку XI ст.: 1 – Десятинна церква і Бабин торжок; 2 – церква Василя;
 3 – Батієві ворота; 4 – Подільські ворота; 5 – Ворота до Боричевого узвозу
 Джерело: [5, с. 221]

Іл. 2-57. м. Київ. План міста та його околиць у XII і на початку XIII ст. 1 – Десятинна церква; 2 – церква Василя; 3 – Бативі ворота; 4 – ворота до Боричевого узвозу; 5 – Подільські ворота; 6 – собор св. Софії; 7 – церква св. Ірини; 8 – церква св. Георгія; 9 – Золоті ворота; 10 – Львівські ворота; 11 – Лядські ворота; 12 – Михайлівський Золотоверхий монастир; 13 – церква Успенія на Подолі

Джерело: [5, с. 221]

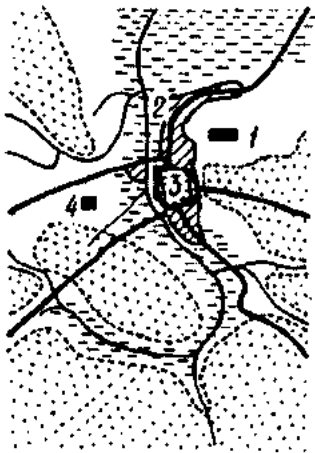

л. 2-58. м. Львів. Формування центральної частини міста в останній чверті XIII–XIV ст.
Реконструкція А. Рудницького.

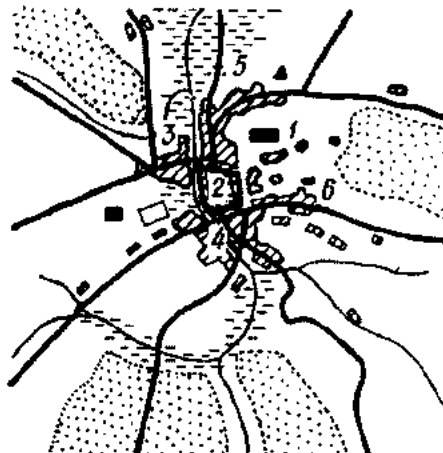
1 – Високий Замок; 2 – дитинець; 3 – княжі або боярські тереми; 4 – головна торгова площа міста (“Старий ринок”); 5 – головна міська церква Миколая; 6 – костьол Івана Хрестителя; 7 – церква Христа; 8 – церква Федора; 9 – костьол Марії Сніжної; 10 – фортифікації міського посаду (гіпотеза); 11 – П’ятницька церква; 12 – лінія фортифікацій нового міського району, забудованого у другій половині XIII ст.; 13 – Низький Замок; 14 – Татарські ворота; 15 – Галицькі ворота; 16 – площа Ринок (вулична сітка у найдавнішій частині міста дана за станом XIX ст.)

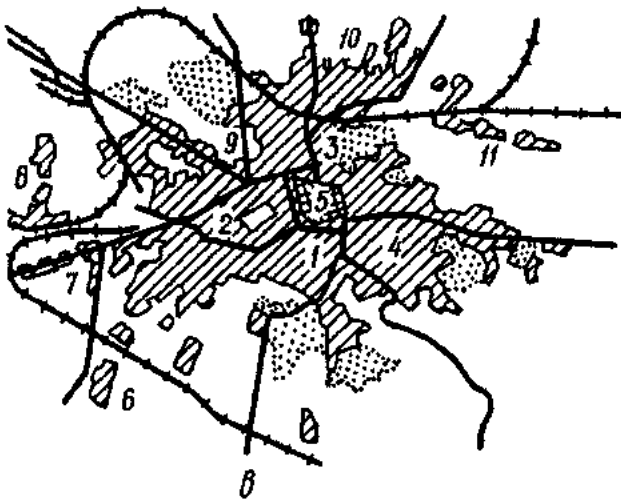
Іл. 2-59. Загальний вид Львова у другій половині XIII ст. Реконструкція І. Базарника

a

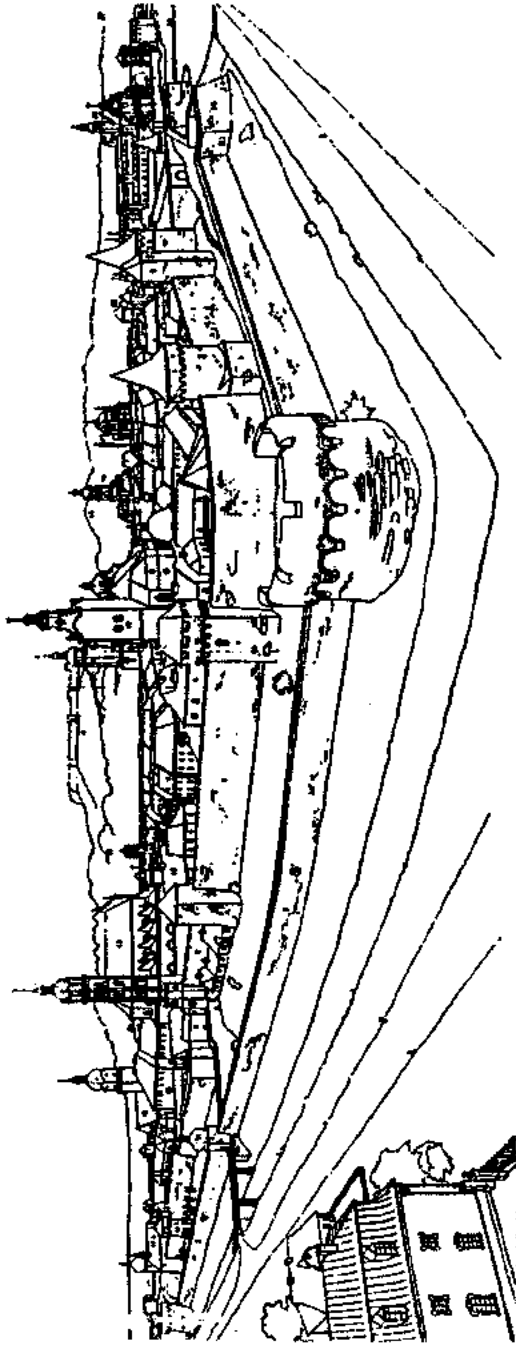
b

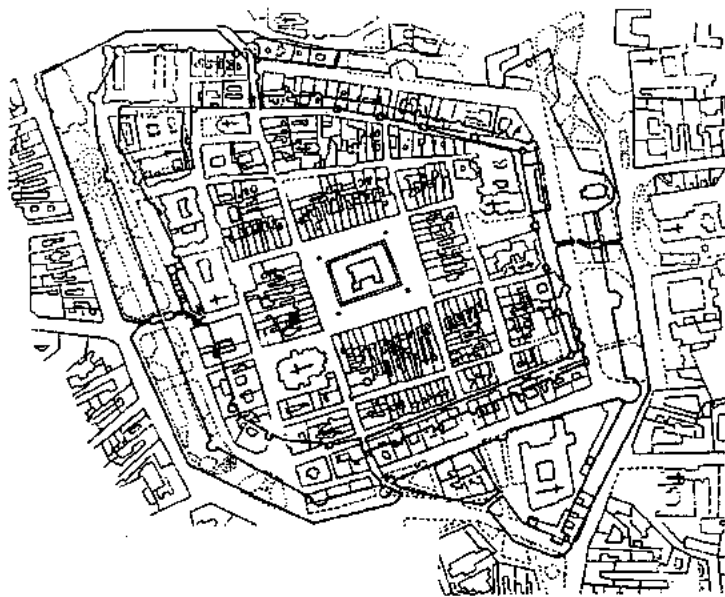
b

Іл. 2-60. Територіальний розвиток Львова: А – XIV ст.: 1 – замок; 2 – підгороддя; 3 – центр міста; 4 – Юрївський монастир; Б – XVIII ст.: 1 – замок; 2 – центр міста; 3-6 – передмістя Краківське, Галицьке, Жовківське, Глинянське; В – поч. XX ст.: 1-4 – передмістя Краківське, Галицьке, Жовківське, Глинянське; 5 – передмістя; 6 – Кульпарків; 7 – Богданівка; 8 – Лева́ндівка; 9 – Клепарів; 10 – Замарстинів; 11 – Знесіння

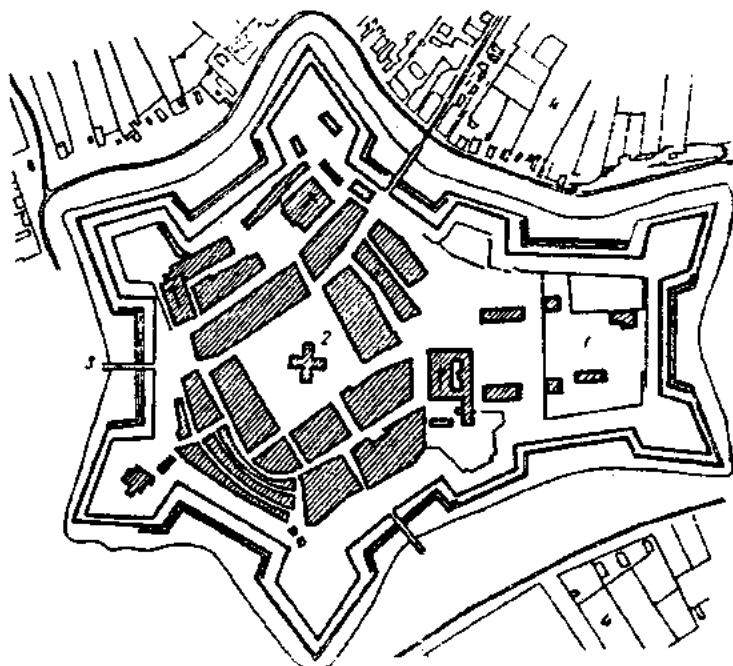
Джерело: [44, с. 112]

Іл. 2-61. Історична панорама Львова XVIII ст. (за В. Долінським)

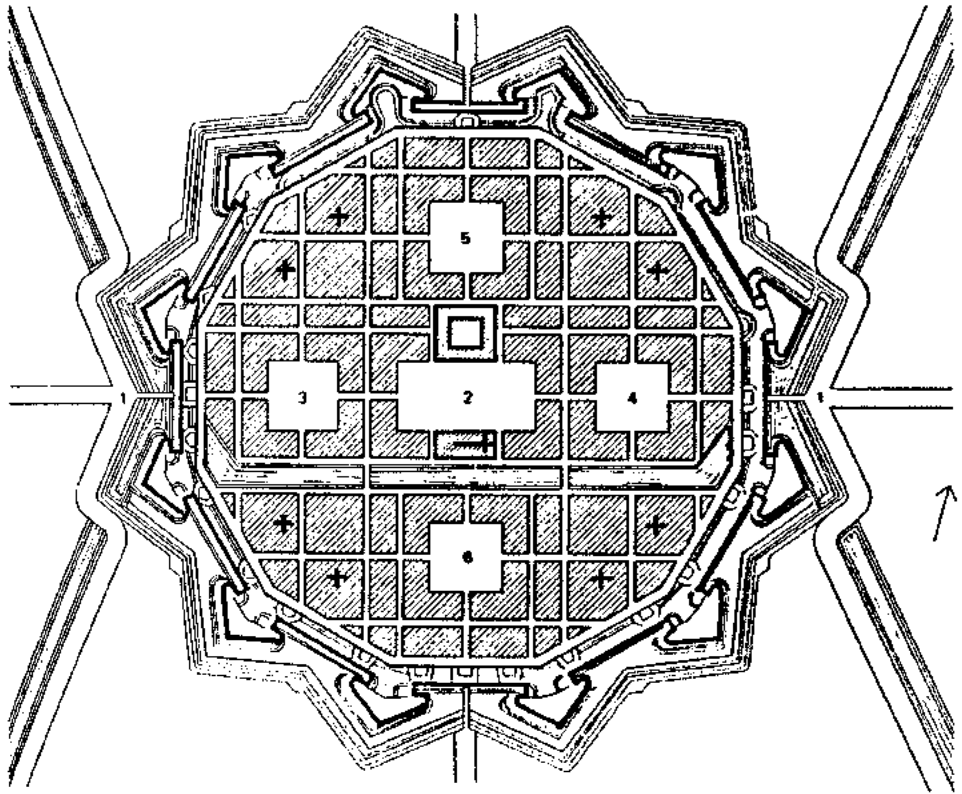

Іл. 2-62. Три ряди укріплень Львова XIV–XVI ст., "накладені" на сучасну схему забудови
 Джерело: газета "Галицька брама", Львів, березень 1998 р., № 3 (39), с. 31

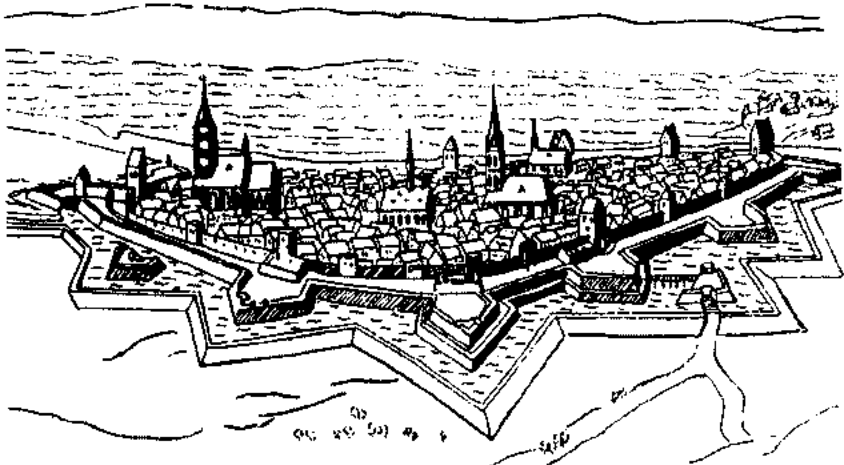

Іл. 2-63. Станіслав (Івано-Франківськ). План міста, XVI–XVII ст. Реконструкція Т. Толвінського.
 1 – замок; 2 – ринкова площа; 3 – головні ворота; 4 – передмістя
 Джерело: [33]

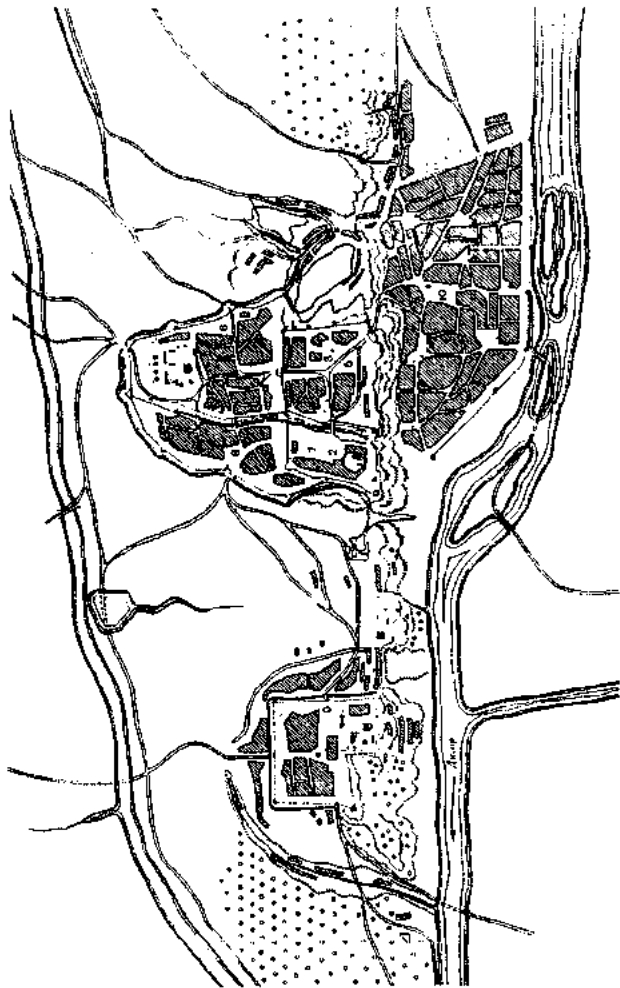

Іл. 2-64. План ідеального міста-фортеці Скамоцці (початок XVII ст.). 1-1 – торгова вулиця; 2 – головна площа з палацом князя і собором; 3, 4 – продовольчі ринки; 5 – біржова площа; 6 – ринок для торгівлі дровами, сіном і худобою
 Джерело: [5, с. 245]

Іл. 2-65. Німеччина, м. Анклам. Історична панорама 1652 р.
 Джерело: [24, с. 198]

Іл. 2-66. м. Київ. План міста, кінець XVII ст. (ортогональна інтерпретація плану, складеного стольником Ушаковим між 1693 і 1695 р.); 1 – Софійський собор; 2 – Михайлівський Золотоверхий монастир; 3 – церква, збудована Петром Могилою (на фундаментах Десятинної церкви); 4 – Успенський собор Києво-Печерського монастиря; 5 – найдревніша частина Києва – місто Володимира Святославовича; 6, 7 – Ярославіві остроги, обнесені валами князем Черкаським у 1679 р.; 8 – Печерський посад, укріплений у XVII ст.; 10 – Поділ

Джерело: [5, с. 332]

Іл. 2-67. м. Київ. Собор Михайлівського Золотоверхого монастиря (заснований у 1108 р., перебудовувався і розширювався у XVII і XVIII ст.)

більш міцні земельні укріплення з ровами, валами і бастіонами. Поле зовнішніх міських укріплень стало настільки широким і потужним, що перетворилося у чинник, що визначав всю внутрішню планувальну композицію міста.

Вирішуючи проблеми оборони міста, магістри Відродження шукали найбільш економну форму міського плану. Найменші периметри мають правильний багатокутник, коло і квадрат, тому більшість міст отримало подібні обриси.

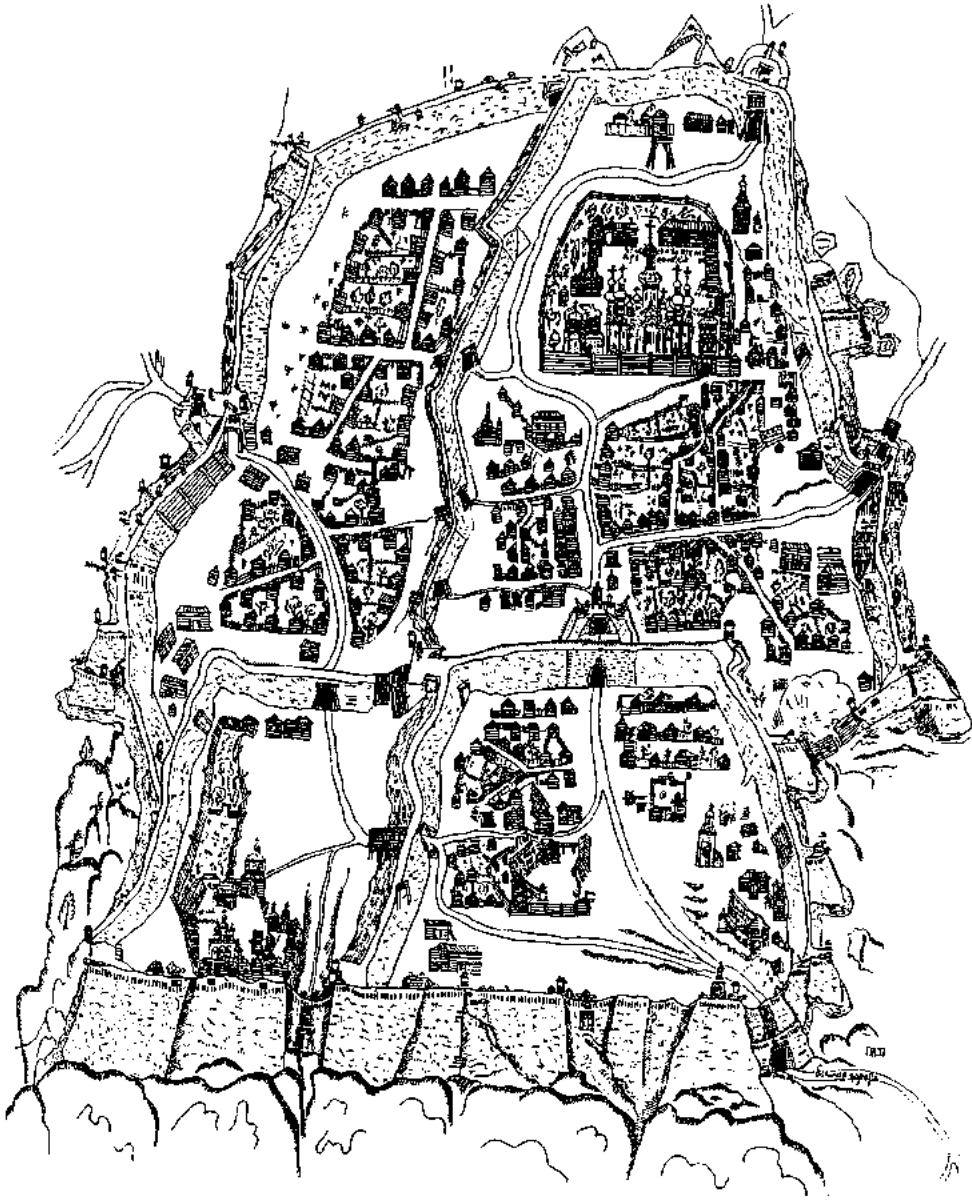
Ідеальні міста зіграли позитивну роль в історії розвитку містобудівельних прийомів, проте в архітектурному відношенні вони не піднялись вище рівня елементарних планувальних схем.

З часу появи на землі перших поселень, що ставали центрами економічної діяльності і суспільного життя людей, зосередженням ремесла, торгівлі, промисловості, господарського обміну аж до епохи промислового перевороту принципова структура міста залишалась незмінною.

З поняттям "місто" асоціювалась окрема форма розселення в чітких просторових межах, всередині яких розташовувались житлові будівлі, а також споруди господарського і громадського призначення. Першою зовнішньою ознакою таких поселень була міська стіна, яка служила цілям оборони і водночас визначала межі основного ядра міста. Архітектори Відродження були майстрами реконструкції міст. Дбайливо ставлячись до архітектурних пам'яток минулих епох, враховуючи ідеї своїх попередників, вони вміли "увійти в місто" кожною новою будовою, не руйнуючи існуючої художньої гармонії а, навпаки, укріплюючи і розвиваючи її.

На протигагу середнім вікам епоха Відродження характеризується вольовим втручанням архітектора-планувальника в будівництво міст.

Характерною рисою середньовічних міських центрів є їхня відокремленість, замкнутість в межах невеликої території. В епоху Відродження замкнутість

Іл. 2-68. Київ. План нагірної частини міста в кінці XVI ст. (фрагмент плану Ушакова).
 У середині західного Ярославового відрогу – ансамбль Софіївського собору з дерев'яною огорожею і дзвіницею; вище вільно стоять Золоті ворота; праворуч від воріт – відновлена у дереві церква св. Георгія; між відрогами Ярослава і Володимира – Батисві ворота

Джерело: [5, с. 333]

центрів починає поступово порушуватися. Архітектори покращують зв'язок центра з рядовими міськими кварталами і разом з тим намагаються розширити архітектурний вплив центра. В ідеалізованому вигляді цю тенденцію демонструє місто Скамоцці, де центр поєднується прямолінійною головною магістраллю з двома міськими воротами. Наприклад, вулиця Уффіці у Флоренції вдало поєднує громадський центр цього міста – площу Сеньйорії – з р. Арно.

Значні засоби, які вклдала буржуазія в будівництво міст, розподілялись нерівномірно. Більшу частину міського бюджету поглинало будівництво міських центрів, які, окрім свого прямого призначення, були засобом прославлення правлячої соціальної верхівки. Більша частина коштів йшла на оборонні укріплення міст, будівництво ринкових майданів, палаців і церков, і лише незначна частина міського бюджету витрачалася на благоустрій рядових житлових районів. У цьому і полягала причина різючих контрастів між міськими центрами і житловими районами.

Уважно аналізуючи розвиток стилю епохи Відродження впродовж двох століть, неможливо не помітити поступового і неухильного ускладнення композицій, що з плином часу набували пишних декоративних прикрас. Класичні суворі форми раннього відродження в XVI ст. змінилися живописною композицією. Мистецтво бароко стало спадкоємцем ренесансу, і сам перехід від ренесансу до бароко відбувався еволюційним шляхом. І тим не менше мистецтво бароко у період його стилістичної зрілості різко відрізнялось від мистецтва Відродження. Ці відмінності особливо відчужаються в містобудуванні. На зміну замкнутим площам епохи Відродження стиль бароко пропонує відкриту площу. Принцип прямолінійних вулиць, проголошений у трактатах теоретиків Відродження, тепер реально втілено. Окрім того, в період бароко з'являються системи прямих променевих магістралей, що знайшли своє відображення у планувальній структурі Версаля, Парижа, Вашингтона і багатьох інших відомих міст Європи та Америки. Тобто з'явилися *два нові містобудівельні прийоми:*

- 1. Система променевих магістралей, що пов'язані з міськими центрами.*
- 2. Прямолінійні вулиці з цілеспрямованою перспективою.*

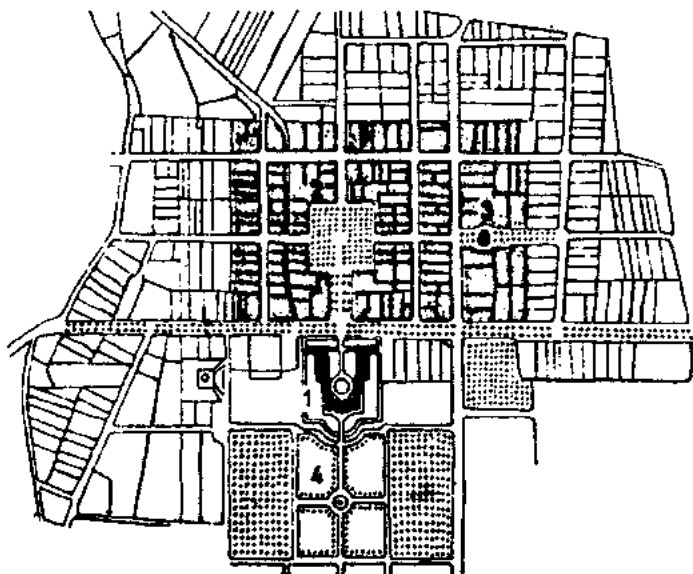
Стиль бароко характеризувався розквітом мистецтва фонтанів, монументів і декоративної скульптури. Вперше після античної епохи пам'ятники стали розташовуватися посередині площі, а римськіobelіски стали "віхами" для планування самого Рима. Рисунок бруківки підкреслював розташування монументів, створюючи або широкі овали, або зорі, або чудовий кам'яний паркет.

Вже з цього короткого переліку видно, що стиль бароко значно вплинув на розвиток містобудівельного мистецтва і що сучасні наші міста дуже багато чим завдячують художникам римської архітектурної школи, яка базувалася на творчих принципах Мікеланджело.

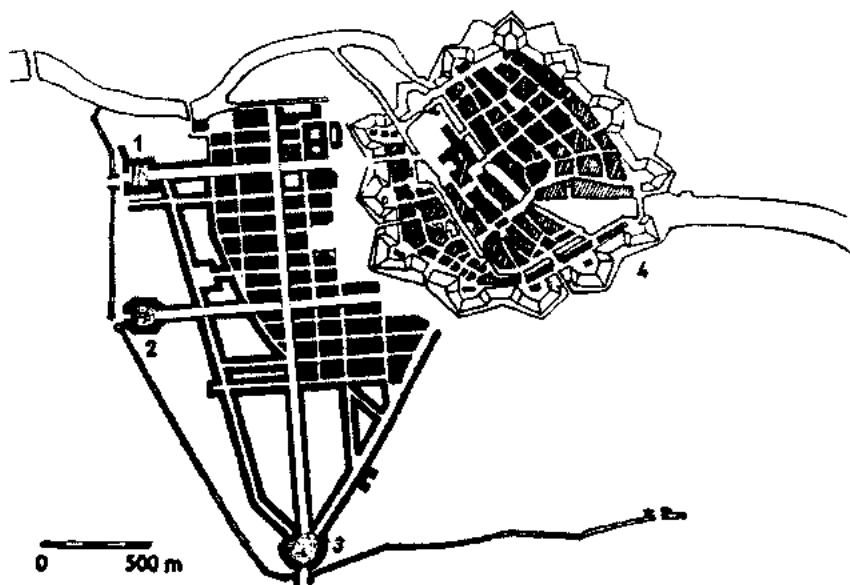
Оскільки в архітектурній теорії майстри італійського бароко не залишили відчутного сліду, архітектурна практика пішла двома шляхами:

- 1. Реалізація ідей теоретиків Відродження;*
- 2. Пошук нових прийомів експериментальним шляхом.*

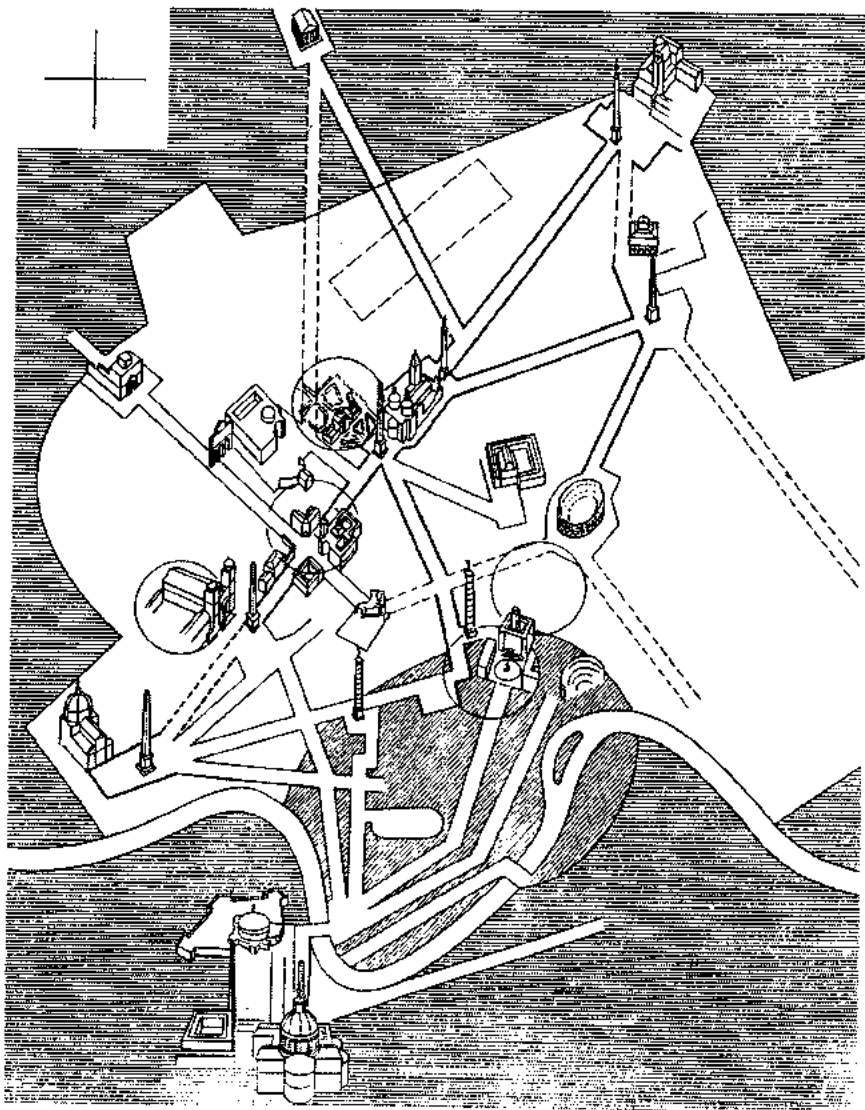
В епоху абсолютизму у Франції були створені грандіозні палацово-паркові ансамблі на основі осьових планувальних рішень, що відповідало принципу абсолютної влади короля, суворому етикету придворного життя.

Іл. 2-69. Німеччина, м. Оранієнбаум. План барокового міста. З 1683 р. почалась його забудова за регулярним планом. 1 – палац; 2 – міська площа; 3 – церква; 4 – парк
 Джерело: [24, с. 27]

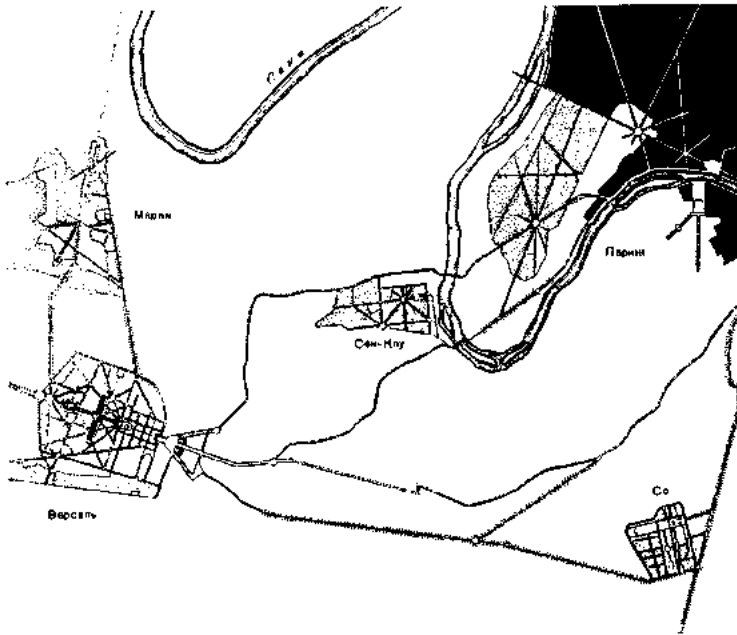
Іл. 2-70. Берлін. План міста з 1740 р. з бароковими фрагментами його забудови. Під містобудівельним впливом Парижа Берлін набув регулярного міського плану з променевими вулицями і грандіозною планувальною віссю, яка проходила із заходу на схід
 Джерело: [24, с. 27]

Іл. 2-71. Планування барокового Рима Папою Сікстом V (1585–1591 рр.).

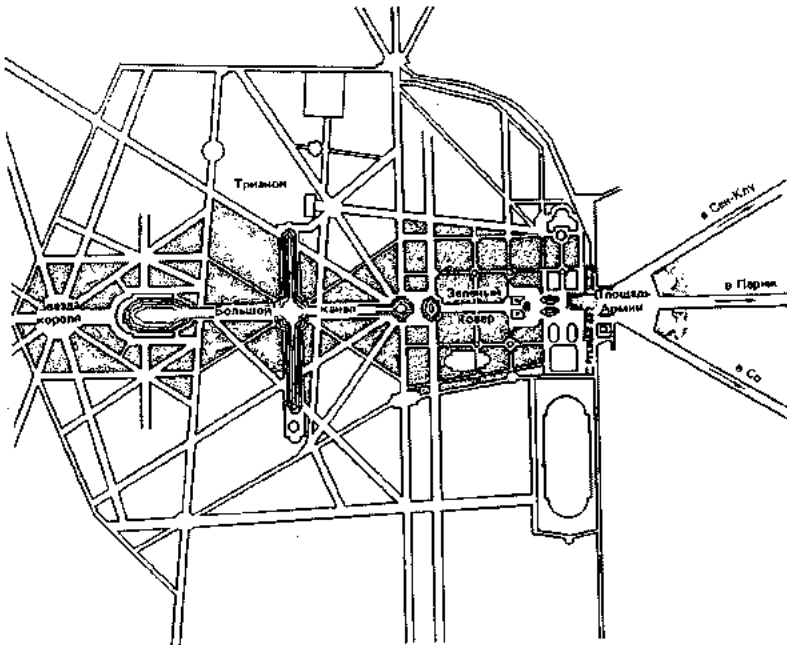
Вулиці, запроєктовані Сікстом V, показані товстими лініями, середньовічний Рим заштрихований, контури Рима за Марка Аврелія показані лінією вздовж стіни Аврелія. Сікстом V заплановано вулиці як магістралі, посилені структурними зв'язками там, де цього вимагала топографія міста (барон Осман проводив реконструкцію Парижа поступово крок за кроком; папа Сікст V реконструював Рим відразу і всюди з вражаючою одночасністю ведення робіт)

Джерело: [11, с. 71]

Іл. 2-72. Схематична карта південно-західних околиць Парижа на поч. XVIII ст. (рамкою обмежено територію 18×12 км)

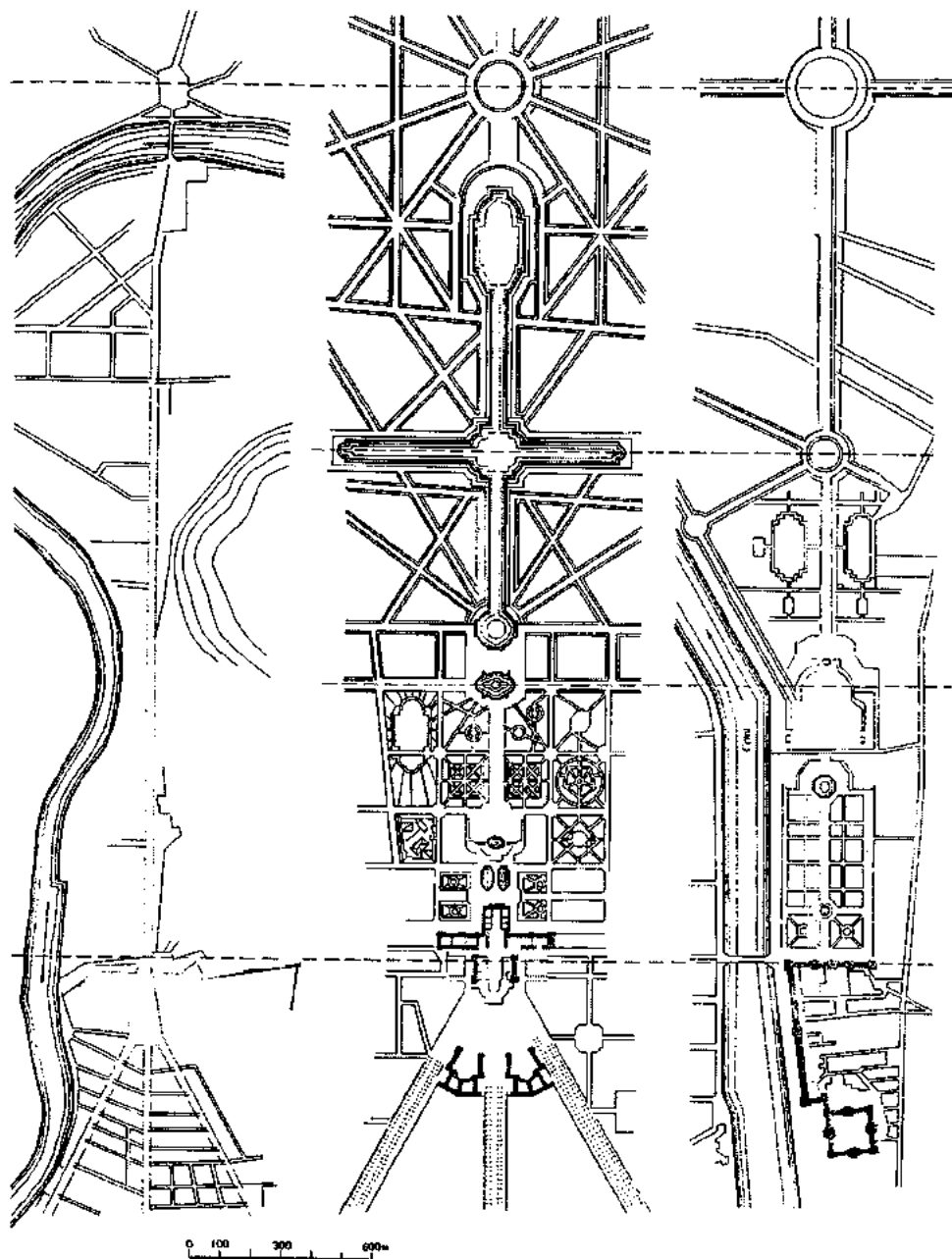
Джерело: [5, с. 352]

Іл. 2-73. Версаль. Схематичний план парку і палацового ансамблю

Джерело: [5, с. 355]

Іл. 2-74. Головні планувальні осі Рима (зліва), Версаля (посередині) і Парижа (справа).
 Масштаб спільний
 Джерело: [5, с. 341]

Близькою роботою генерального художника парків Андре Ленотра стає нова королівська резиденція – Версаль із найбільш грандіозним регулярним парком в усій Західній Європі. Планування Версальського парку вплинуло не тільки на аналогічні садово-паркові об'єкти, але й на міське планувальне мистецтво загалом, впроваджуючи в життя нові містобудівельні прийоми. Тому Версальський парк можна розглядати як лабораторію нових містобудівельних прийомів світового значення. (Іл. 2-72, 2-73, 2-74).

Перехід від нерегулярної забудови міст Франції до регулярного будівництва спричинили приклади італійського Відродження.

У XVII–XVIII ст. встановився стандарт довжини головних вулиць і паркових проспектів – 3 км. Ефект безмежності прямоючих вдалину перспектив був пов'язаний із законами фізіологічної оптики: 3 км становлять максимальну відстань чіткої видимості при розсіяному освітленні.

Проте планувальне мистецтво французьких майстрів проявило себе лише в показному будівництві і в основному в аристократичних кварталах міста.

Головним будівельником парижських вулиць був Ленотр. Але Ленотр не міг залишити вулицю кам'яною. Пристрасть до зелені парків змушує його обсаджувати “за шнурком” все нові вулиці та шосе, що проходили околицями міста. Різноманітна, а нерідко і вбога забудова околиць тоді добре маскувалась деревами.

Бульвари значно вплинули на архітектуру парижських вулиць. Справді, якщо ширина 10 м, встановлена для вулиці Дофіна, здавалась сучасникам незвично великою, то бульвари кінця XVII ст. вже були 30–40 і 50 м завширшки, причому на проїзді частину припадало в середньому до 25 м. Проспект на Єлісейських полях в Парижі є однією з найширших магістральних вулиць, що задовольняє транспортні потреби навіть тепер, при інтенсивному автомобільному русі.

Зручність та архітектурний ефект бульварів спричинили збільшення ширини навіть тих нових вулиць, які не оформлювались насадженнями. Обсадження вулиці деревами по-новому поставило питання про її забудову і силует. Стрижені алеї вздовж вулиць вже створювали чіткість і однорідність, багато в чому аналогічну однорідності ордерного оформлення. Тому на озелененій вулиці можна було допускати забудову з розривами і відступами, не ризикуючи порушити стрункість вуличної перспективи. Поширюється будівництво буржуазних особняків, а оскільки всі вони мали сади, то в забудові вулиць з'явилися численні розриви з чавунними решітками і кам'яними огорожами. Але щоб вулиці, а разом з ними і місто отримали виразний силует, в окремих особливо значних місцях будувались вертикалі у вигляді шпилеподібних громадських веж, дзвіниць і купольних споруд, що контрастували з горизонталлями алей.

З другої половини XVIII ст. у зв'язку з промисловим переворотом, здійсненим в Англії і пов'язаним із застосуванням парової машини і механічного ткацького верстата, а також переходом у металургії з деревного на кам'яне вугілля, виникають передумови для інтенсифікації виробництва, вивільнення робочої сили на селі і формування капіталістичного суспільства. Після буржуазної революції 1789 р. на шлях капіталізму стає Франція, а потім Німеччина, Австрія, Італія, Росія та ряд інших промислово розвинутих країн Старого і Нового Світу.

В умовах капіталістичної економіки головним містоутворюючим чинником стає індустрія. Нові міста виникають на базі видобувної (Рур, Саар –

200 осіб/кв.км) та обробної промисловості. Поряд з промисловими містами значний розвиток отримали населені пункти, які виникали біля вузлів залізничних та шосейних доріг, а також портові міста. Але найбільше зростали вигідно розташовані старі міста і перш за все столиці, які в результаті розвитку судноплавства та будівництва залізниць перетворились у крупні транспортні вузли і ринкові центри. Париж, Ліверпуль, Гамбург, Відень, Лондон, Берлін та інші.

Уже в середині XIX ст. загострились протиріччя між містом і селом. Отримуючи від села продукцію сільського господарства та робочу силу для міського промислового виробництва, місто не повертало селу відповідного еквівалента. Місто розділилось на центр, де зосереджувались банки, контори, кращі магазини, готелі, ресторани і до якого прилягали квартали особняків аристократії, та околиці, що були заселені ремісничою та робітничою біднотою.

Контраст між центром та околицями міста загострювався ще й тому, що околиці (за винятком впорядкованих буржуазних передмість) були зоною розташування промислових підприємств, портів, складських споруд та під'їзних шляхів залізниць. Околиці із невпорядкованим плануванням і забудовою та незадовільним санітарним станом стали найбільш безрадісними районами, що нерідко відділяли місто від полів і лісів непроникним бар'єром.

Промислові підприємства не тільки захопили околиці, але й проникали в саме місто, займаючи в першу чергу узбережжя, а також сади і рядові квартали. Внаслідок цього процесу такі великі міста, як Лондон, Гамбург, Нью-Йорк та інші виявились зовсім відрізненими від води.

Оточене кільцем промислових підприємств, капіталістичне місто ще більше, ніж у середні віки, вимушене було ущільнюватись і рости вгору. Суцільна периметральна забудова вулиць з темними дворами-криницями стала поширеним явищем.

Непомірне зростання земельної ренти приводило до зникнення вільних ділянок землі, які б продавались з торгів, окрім того, необмежено росла поверховість.

Опираючись на досягнення науки і техніки, розроблялись плани реконструкції великих міст. Так, для реконструкції Парижа у 1793 р. було створено "План комісії художників", який продемонстрував стратегію прокладання алеї, що стала головним інструментом перебудови міста Наполеоном III.

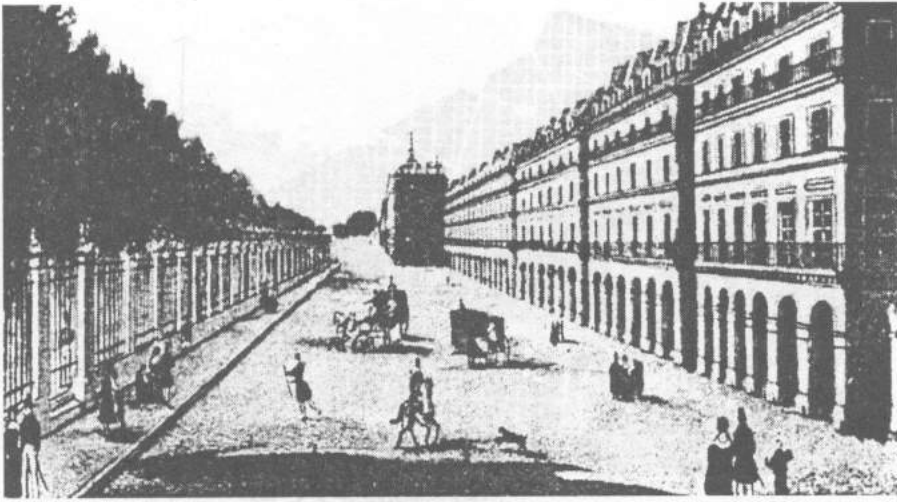
Реконструкції Наполеона III і барона Жоржа Османа залишили значний слід в архітектурі не тільки Парижа, але й деяких великих міст Франції та Центральної Європи, які зазнали "османівської" регуляризації у другій половині XIX ст.

У 1853 р. Осман, призначений префектом департаменту Сени, зіштовхнувся у Парижі з такими проблемами:

- забруднення питної води;
- необхідність реконструкції каналізаційної системи;
- брак площ як для кладовищ, так і для парків;
- існування великих невпорядкованих районів-нетрів;
- неорганізований вуличний рух.

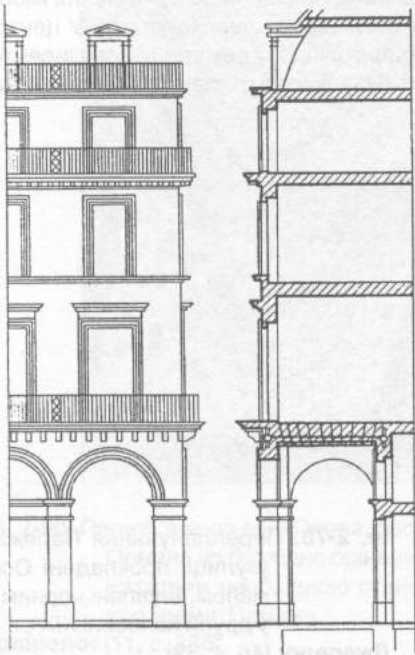
З цього комплексу проблем дві перші, без сумніву, були найбільш важливими для добробуту населення.

Осман перетворив Париж в регіональний метрополіс (від гр. metropolis – головне місто, столиця), прорізавши потужну урбанізовану зону мережею вулиць, щоби

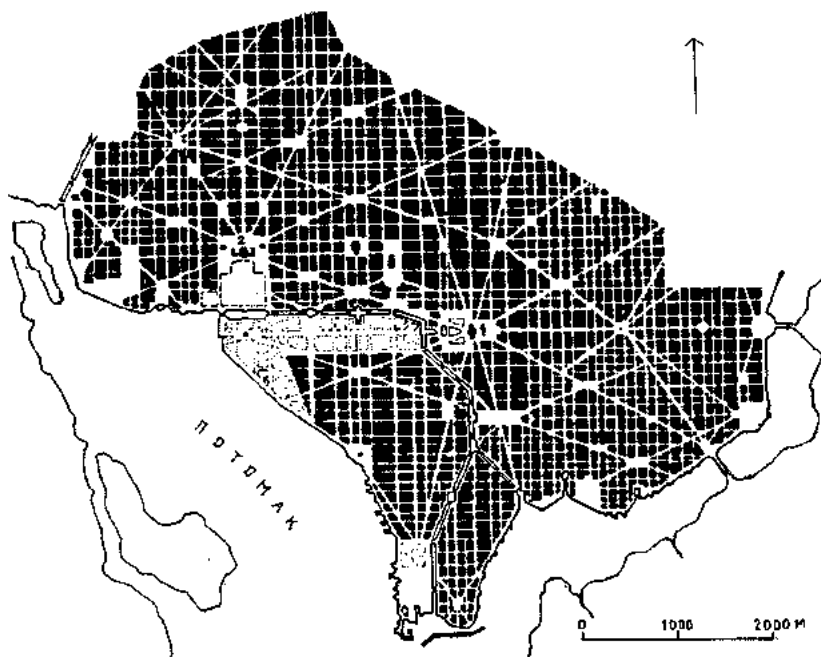
Іл. 2-75. Париж, вулиця Ріволі, близько 1825 р. Частина вулиці, збудована Персьє і Фонтаном при Наполеоні I, веде до площі Згоди. Будинки, що виходять на розташований навпроти сад, навіяли англійському регенту, в майбутньому Георгу IV, ідею забудови терас Ріджент-парку

Джерело: [11, с. 382]

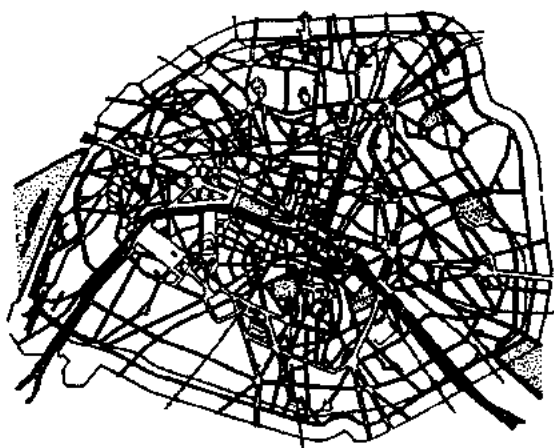
Іл. 2-76. Париж. Фасад і перетин будинку на вулиці Ріволі (арх. Персьє і Фонтан, 1806). Цей цільний і чарівний у художньому відношенні фасад через півстоліття послужив зразком для забудови бульварів Османа. Магазили сховані за аркадами. Вулиця Ріволі періоду Наполеона I вже передбачала, принаймні в зародку, поєднання житлових і торгових будівель, якого старанно уникали англійці

Джерело: [11, с. 382]

Іл. 2-77. Вашингтон. План міста, розроблений у 1791 р. франц. арх. П'єром Лантаном. Мережа, утворена радіальними вулицями, що сполучають основні споруди і природні орієнтири, була накладена на прямокутну решітку з перемінною величиною комірки. Гібридний характер плану, як і нездатність федерального уряду втримати контроль над землеволодінням, призвели до виникнення міста з надзвичайними перспективами і цілком безладними перехрестями. У центрі міста виділяються два видатні будинки – Капітолій (1) і резиденція президента республіки – Білий дім (2). Осі симетрії цих будинків підтримані прямолінійними проспектами і партерами

Джерело: [25, с. 216]

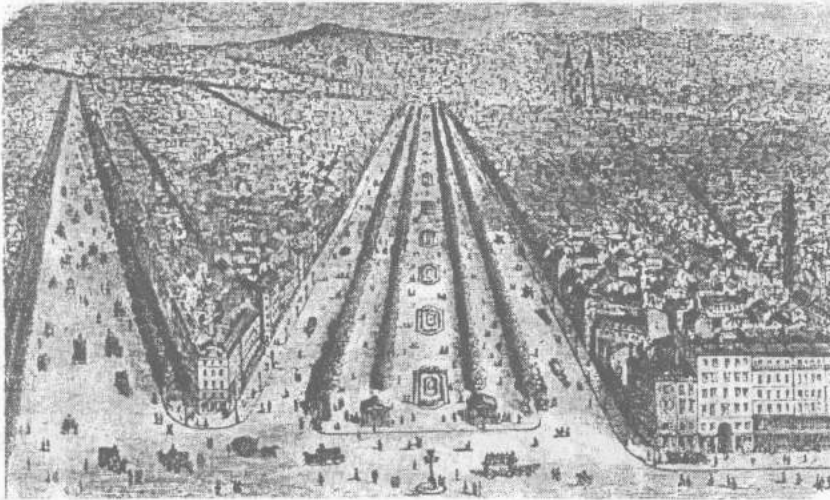
Іл. 2-78. Перепланування Парижа (вулиці, прокладені Османом, виділені чорним) у другій половині XIX ст.

Джерело: [46, с. 39]

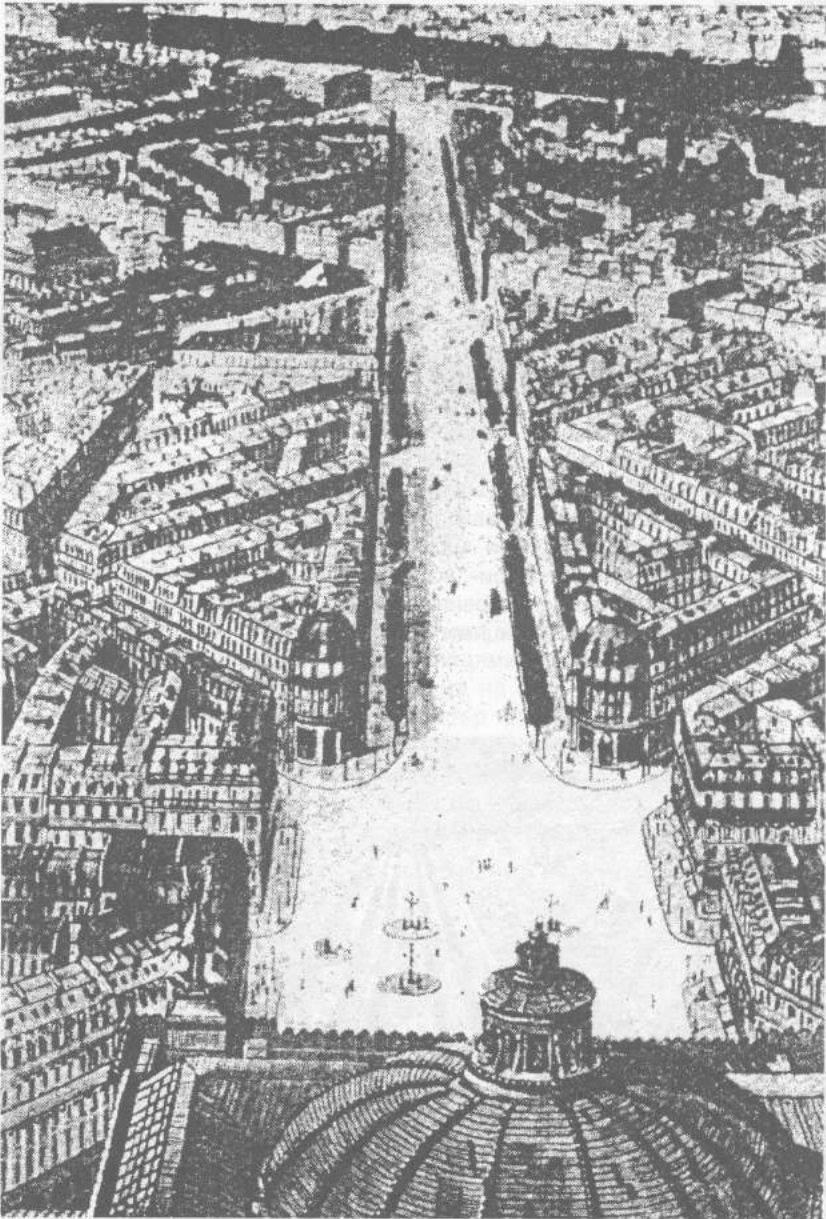
Іл. 2-79. Лондон, Гросвенор-сквер, Мейфер (1720 р.). Це один із перших лондонських скверів, розбитих на початку XVII ст. В Архітектурному словнику 1887 р. так визначають поняття "сквер" [square]: "Сквер – це ділянка землі з розташованим на ній садом з огорожею; навколо огорожі проходять вулиці і тротуари, якими можна потрапити в будинки, що прилягають до усіх чотирьох сторін скверу. Форма скверу може бути три-, чотирикутною, правильною або неправильною. Не існує правила, що сквер повинен знаходитися у якомусь визначеному зв'язку із сусідніми площами, вулицями"

Джерело: [11, с. 385]

Іл. 2-80. Париж, авеню де л'Опера, прокладена від Оперу до Лувра і вулиці Ріволі. Шедевр Османа не був гідно оцінений громадськістю того часу. Ніхто не міг передбачити, наскільки необхідною стане потім ця магістраль для вирішення транспортної проблеми Парижа

Джерело: [11, с. 385]

Іл. 2-81. Париж, бульвар Рішар-Ленуар, 1861–1863. Запроектований Османом на місці старого каналу. За регулярно розташованими фасадами будинків, які виходять на вулицю і здаються безконечними, панує містобудівельний хаос

Джерело: [11, с. 403]

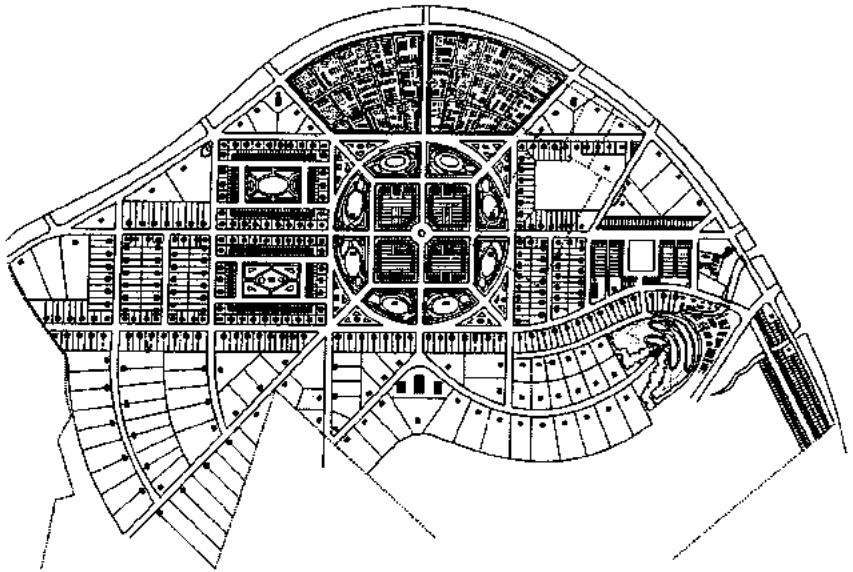
Іл. 2-82. Краків. Парковий пояс "Плянти" навколо історичного ядра міста, створений на місці знесених середньовічних стін у першій половині XIX ст. (генплан)

Джерело: [12, с. 43]

Праворуч – кільцевий бульвар "Рінг" у Відні (друга половина XIX ст.). Ансамбль цього бульвару, який займає територію знесених міських укріплень, що оточували середньовічне місто, послужив прообразом кільцевих бульварів у містобудівельних ансамблях центрів міст Європи

Джерело: [33, с. 30]

Іл. 2-83. Проект центра одного з районів Відня (арх. Отто Вагнер, близько 1910 р.).

Передбачено значний відкритий простір в центрі, проте загалом проект формальний і більш статичний, ніж паризькі проекти Османа. Визначальним елементом проекту Вагнера був замкнутий блок житлових будинків – основний вид забудови майже кожного європейського міста. Очевидно, Вагнер не знайшов ніякої нової альтернативи цьому планувальному прийому. Характерні для багатьох робіт Вагнера архітектурне бачення та енергія зраджували його, коли він брався за планування міста. Хоча Отто Вагнер був одним з перших містобудівників, котрий добре зрозумів:

- що при плануванні міста слід враховувати запити різних соціальних прошарків населення і створити здорові умови "для середнього жителя";
- що вимоги "середнього жителя" міста стосовно до житла змінюються із зміною умов його життя.

Пропонував усупільнення земельних угідь, необхідних для подальшого росту міста, що дало б змогу регулювати ціни на землю і контролювати розвиток міста (що було здійснено в Амстердамі). На конгресі CIAM в Афінах у 1933 році були висунуті вимоги: "щоб кожне місто створювало генеральний план розвитку і розпорядження, які забезпечували б його реалізацію", про що за тридцять років до того говорив Вагнер. Видатний віденський архітектор О. Вагнер брав участь у конкурсі на будинок Галицького Сейму у Львові (1870-і роки). На жаль, його проект, який у художньому відношенні був значно кращий за інші і фрагменти якого використав Ю. Гохбергер, не був прийнятий до реалізації

Джерело: [11, с. 409]

зв'язати головні центри (вузли) і райони міста, що знаходяться на різних берегах ріки Сени. Під час перебування Османа на посаді префекта в Парижі було створено 137 км нових бульварів, що були значно ширші, щільніше засаджені деревами і краще освітлені, ніж 536 км старих, незручних для проїзду вулиць, які вони замінили. Водночас було розроблено стандартні типи житлових будинків і уніфіковано фасади, а також стандартні елементи благоустрою вулиць – лавки, навіси, кіоски, годинники, ліхтарні стовби, вказівники та інші. Ця закінчена система "вентильовалась", де тільки можливо, великими незабудованими громадськими просторами – наприклад, такими, як Булонський і Венсенський ліси. До того ж, були створені або включені в розширені межі міста нові кладовища і багато маленьких парків. Відповідно із сучасними вимогами реконструювали каналізаційну систему, а чисту питну воду стали подавати в місто з долини Д'ю.

Але буржуазія, підтримуючи "прибуткові покращення", одночасно захищала й свої власні інтереси від зазіхань префекта, тому й зажадала відставки Османа з посади.

Паралельно проводились і реконструкції інших міст, до котрих були застосовані плани "регуляризації".

Бурхливий ріст промисловості у кінці XIX ст. викликав різке збільшення числа підприємств, що привело до стрімкого припливу у міста населення з сільської місцевості. Цей некерований стихійний процес підірвав складену віками структуру міста і перш за все його просторову організацію. Міста почали нестримно розростатись вишир. Це розростання міст не супроводжувалось необхідною перебудовою їх основних функціональних складових, в результаті чого нормальний ритм життя було порушено.

Усі невирішені проблеми сучасних великих міст: мала ефективність міського транспорту та інші незручності, забрудненість повітряного басейну, брак культурно-побутового обслуговування – походять із вказаної невідповідності, що яскраво позначилась на зламі XIX і XX ст., коли вказані проблеми стали набувати соціально небезпечного характеру.

Власне в цей період було започатковано поняття містобудування як окремої громадської задачі і суспільною думкою усвідомлено необхідність принципово нової організації міських структур. Виникають нові містобудівельні концепції, які ідуть врозріз із традиційними, зокрема пропозиції відмовитися від застарілої центричної системи міст і знайти нові принципи функціонально виправданого розташування населених місць. Шукаються нові планувальні рішення.

У Барселоні проблемами планування міста займався іспанський інженер Серда, який запропонував термін "урбанізація". План Барселони Леона Жосселі (1902 р.), в основу якого покладені ідеї Ільдефонсо Серда, викладені в його роботі "Загальна теорія урбанізації" (1867 р.), що репрезентує лінійну схему із врахуванням потреб транспорту, а окремі зони – житлові і транспортні – об'єднані в смуги. Арх. Артуро Сорія і Мага запроєктував відрізок кільцевого дачного передмістя навколо Мадрида (1882 р.), іл. 2-85. Цей проєкт започаткував *схему лінійного міста*, розвинуту радянськими архітекторами у 20-х роках XX ст. (дипломний проєкт В. Лаврова під керівництвом проф. Н. Ладовського на тему "лінійного міста").

Проблема районного планування виникла через інтенсивний розвиток виробничих сил у промислово розвинутих і перенаселених країнах. Безладне

розташування фабрик і заводів, які витіснили сільськогосподарські угіддя з околиць великих міст, невдале закладення залізниць та шосейних доріг, порушення гігієнічних норм при розташуванні водозбірників та звалищ і зрошенні полів – все це призвело до того, що на широких теренах умови для розселення стали несприятливими (кінець XIX ст.).

Виникнення районного планування (поєднане із заходами охорони, відновлення і покращення ландшафту) означало відкриття нової важливої і разом з тим незвичайно складної сфери творчої діяльності не лише для спеціалістів міського і сільського господарства, але й для архітекторів, оскільки на них безпосередньо і лягала задача раціональної та естетично виразної організації ландшафтів. У цій новій галузі архітектури, яка дотична до містобудування, але переважає його грандіозністю своїх масштабів, важливу роль зіграв *англійський архітектор, Патрік Аберкромбі, якого вважають засновником районного планування (1879–1957 рр.)*. Він працював над створенням теоретичних основ ландшафтної архітектури, відомий як автор численних проєктів з реконструкції Лондона та інших міст.

В Англії вперше Ебенізер Говард (1852–1928 рр.) запропонував організувати групові системи невеликих міст, кожне з яких повинно бути своєрідним і водночас – частиною єдиного добре продуманого плану. Ебенізер Говард назвав їх "міста-сади" (іл. 2-84). Ідея міста-саду набула значного поширення. У Росії книга Ебенізера Говарда "Міста майбутнього" була перекладена і видана вже в 1911 році.

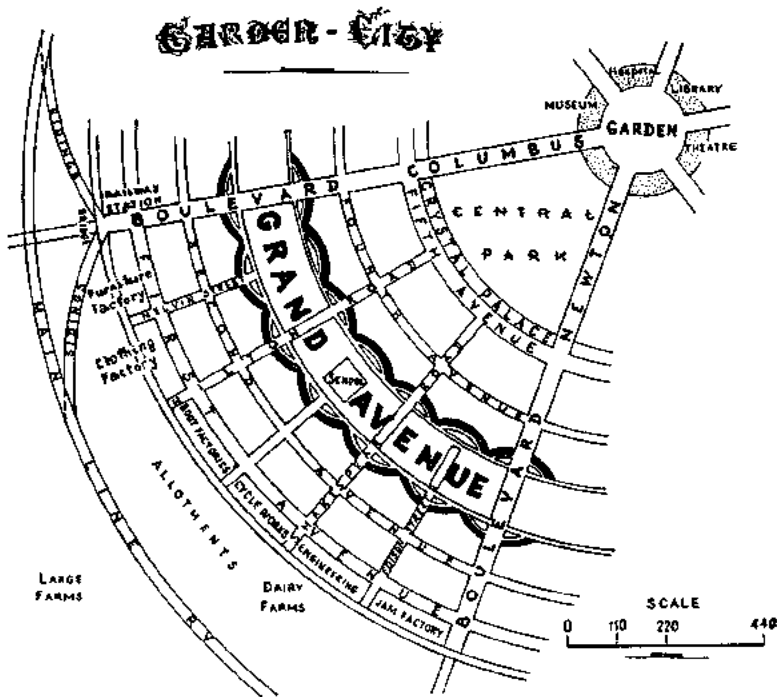
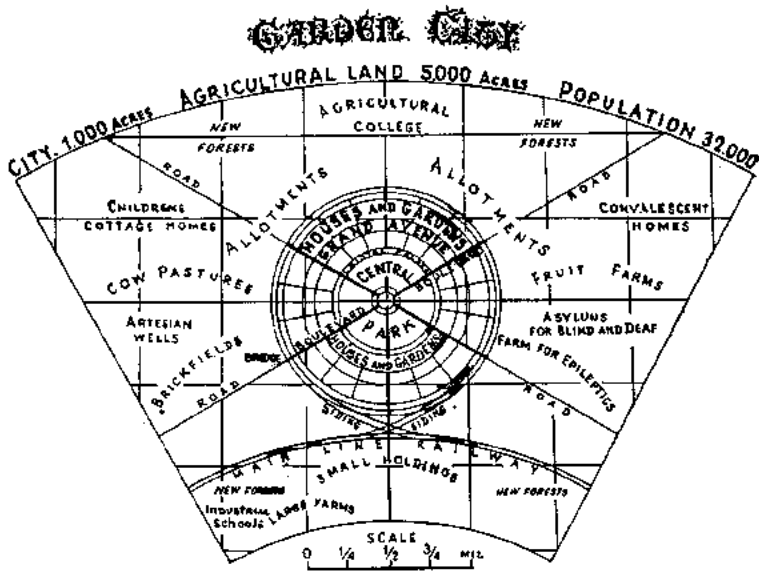
Говарду не вдалося здійснити своєї ідеї, він тільки започаткував рух за міста-сади, які пізніше отримали розповсюдження як міста-супутники крупних агломерацій.

Друга течія у містобудуванні своїм походженням завдячує Ле Корбюзьє (псевдонім Шарля-Едуарда Жаннере, 1887–1965 рр.) – одному з засновників "функціональної архітектури", який у 1920-х роках гаряче захищав *доктрину компактного міста з високою щільністю населення при мінімальній площі забудови*. Ця його генеральна концепція і отримала планувальне вираження в "плані Вуазена", де житловий район розміщувався на площі у 350 га. При збільшенні щільності населення (від 305 осіб/га в кварталі – до 3-3,5 тис. осіб/га в окремих випадках) він пропонував значне зниження щільності забудови, що вимагало збільшення поверхових будинків, які перетворювались у хмарочоси (іл. 2-95).

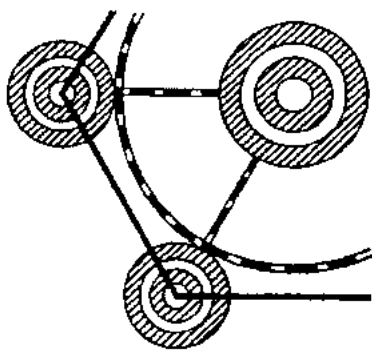
У концепції "лінійного міста" Корбюзьє об'єднав окремі будинки в один загальний корпус, в результаті чого утворився новий варіант лінійного розселення, а саме будинок-місто (іл. 2-96). Його проєкт алжирського приморського будинку не був обґрунтований економічно і технічно, тому він лише збільшив собою число урбаністичних утопій. Проєкт "Світового міста" Роже Турта 1930 р. (іл. 2-98) передбачав, що це фантастичне лінійне місто мало "пронизувати" всі країни. На периферії передбачалось розташовувати промислові підприємства, місця відпочинку та сільськогосподарські угіддя.

У середині 30-х років концепція "лінійного міста" піддавалась нищівній критиці у багатьох країнах, зокрема, в Англії, де активним противником стрічкового, або лінійного розселення був Аберкромбі. Безупинний ріст лінійних міст Аберкромбі порівнював з ростом ракової пухлини, що поступово поглинає весь живий організм.

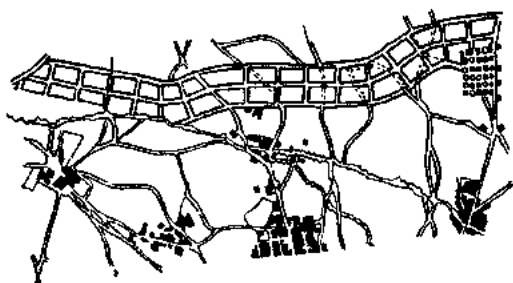
Нежиттєздатність лінійних систем змусила знову повернутись до пошуків інших прийомів децентралізації великих міст.

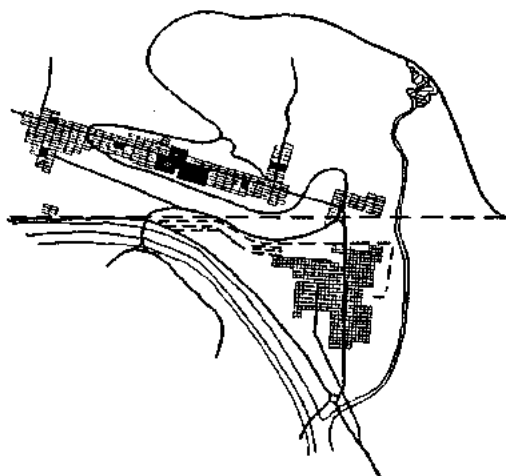
Іл. 2-84. Схеми Ебенізера Говарда для ідеального "міста-саду", опубліковані у 1898 р.
Джерело: [25, с. 60]

– “місто-сад” Е. Говарда, 1898 р.

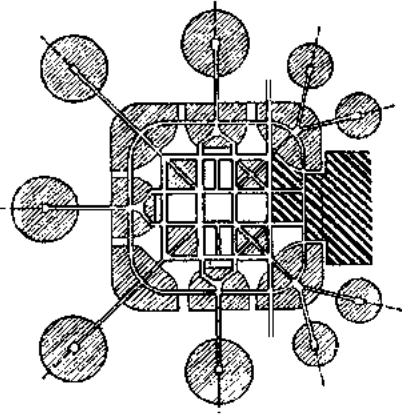

– “лінійна урбанізація” А. Сорія і Мата, 1882 р.

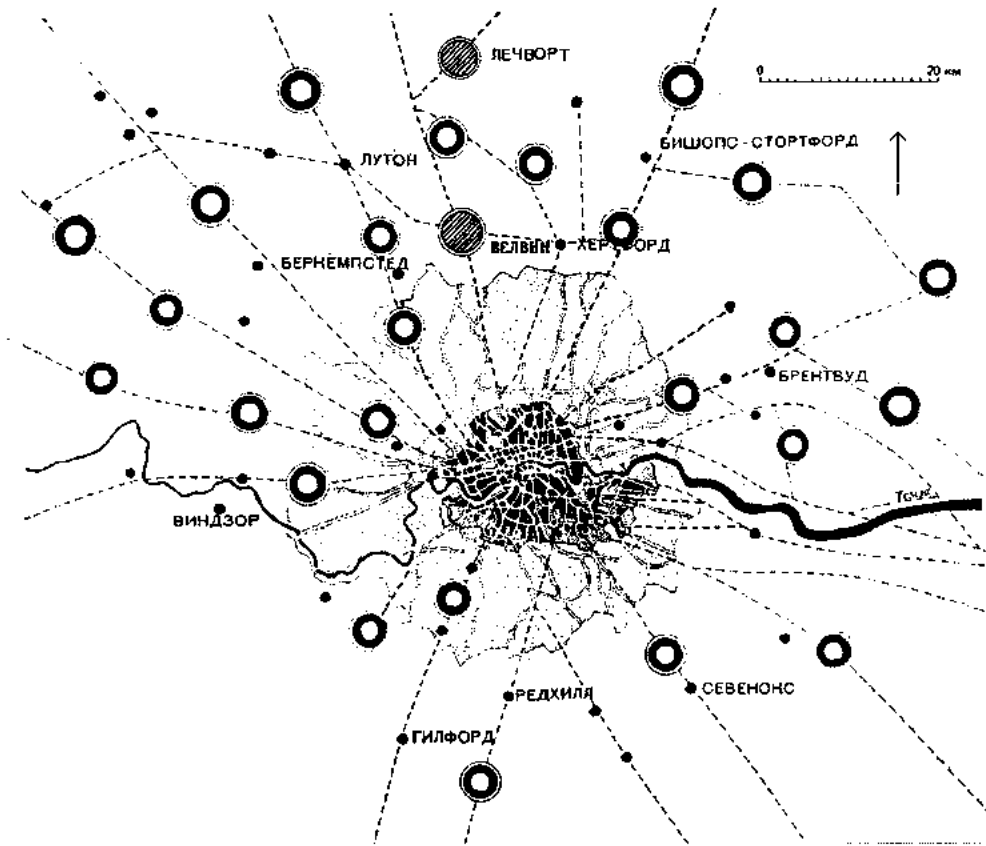
– промислове місто Т. Гарньє, 1903 р.

Іл. 2-85. Видатні концепції нового міста і розселення на зламі XIX–XX ст.
Джерело: [12, с. 63]

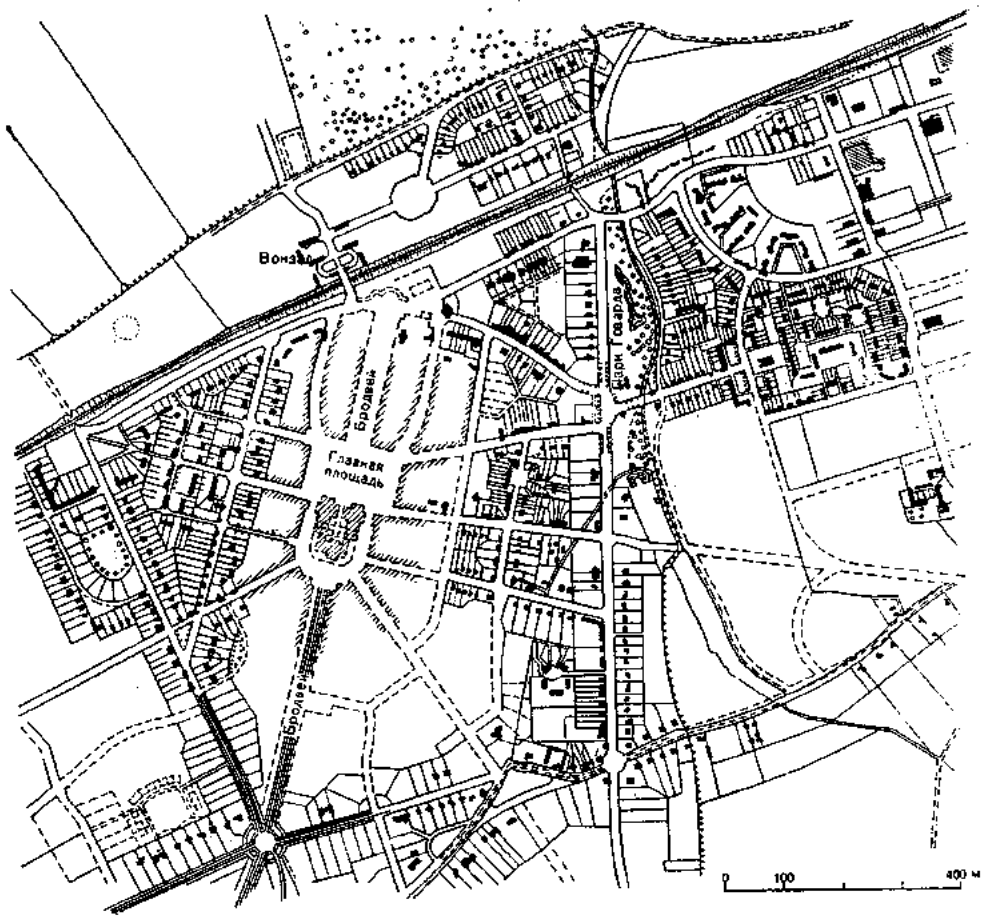

Іл. 2-86. Англія. Схема великого міста з передмістями-садами і містами-супутниками (Р. Енвін, 1922 р.). (Складена на основі говардівських ідей)

Джерело: [12, с. 76]

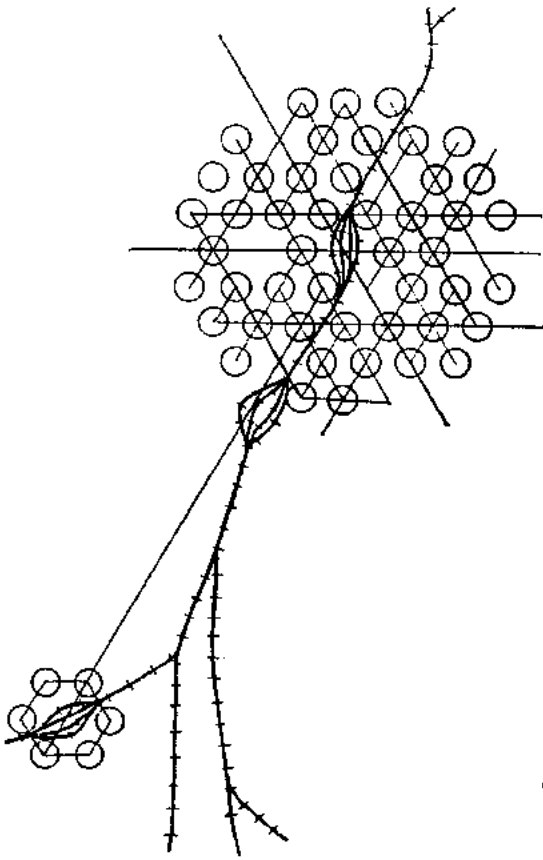

Іл. 2-87. Пропозиція Р. Енвіна з розміщення "міст-садів" в околицях Великого Лондона
Джерело: [5, с. 31]

Іл. 2-88. Лечворт – перше “місто-сад” Англії (за 55 км від центра Лондона). Будувався з 1904 р. за проектом Евіна і Паркера за консультативною участю багатьох спеціалістів

Джерело: [5, с. 32]

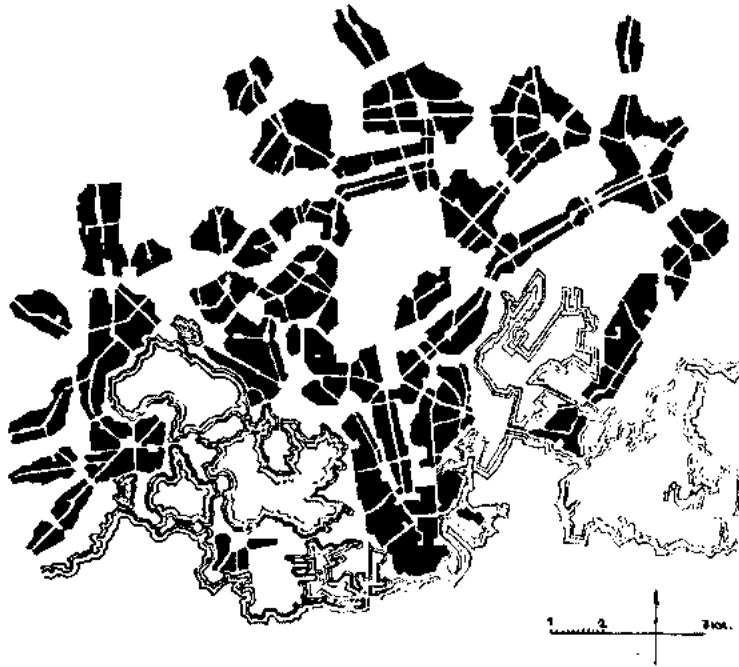

Іл. 2-89. Схема планового розселення
Е. Глойдена
Джерело: [12, с. 76]

Еліел Саарінен (1873–1950 рр.) – видатний архітектор-практик, автор концепції "організованої" децентралізації – запропонував федерацію напівавтономних міських районів, поділених неширокими зеленими розривами (меншими за 1 км). Звідси зрозуміло, що система окремих міських районів Саарінена являла собою єдиний, хоча і розчленований міський організм. Проте водночас напівавтономні міські райони, які сам Саарінен називав "функціональними концентраціями", неможливо віднести до категорії мікрорайонів, оскільки в цих "концентраціях" передбачалось розташовувати не лише житлові будинки, магазини і школи, але і різноманітні центри трудової діяльності впритул до виробничих майстерень і навіть заводів (слід зазначити, що ідея "промислового", а не суто "споживацького" мікрорайону була висунута академіком С.Г. Струмлініним наприкінці 20-х років).

За основу своєї концепції автор поклав працевлаштування професійно активного населення за місцем проживання. Проте Саарінен добре розумів, що рівномірно розподілити територією міста житло, промисловість, наукові та навчальні інститути, а також ділові та адміністративні заклади нереально. Тому він приділяв особливу увагу транспортній організації свого розчленованого міста (вздовж роздільних зелених смуг на ізольованому полотні мав би курсувати швидкісний транспорт).

Іл. 2-90. Проект Великого Гельсінкі, розроблений Е. Сааріненом у 1918 р. Під назвою "органічної", або, точніше, "організованої" децентралізації концепція Саарінена увійшла в науку про місто. Якщо Говард створював своєрідну "планетну систему", у центрі якої знаходилось місто-метрополія, то Саарінен пропонував щось більш компактне, а саме федерацію напівавтономних міських районів, розділених неширокими зеленими масивами (не більшими за 1 км)

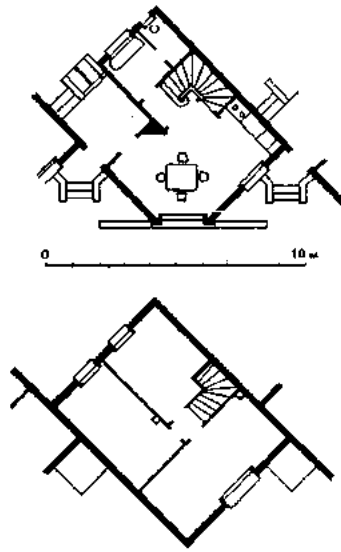
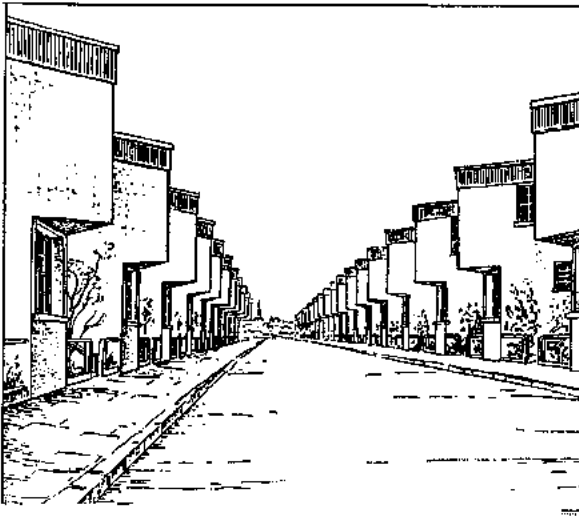
Джерело: [5, с. 112]

Саарінен дійшов висновку, що крупне місто як єдине компактне ціле може розвиватись тільки до визначеної межі. Настає момент, коли навколо старого, щільно забудованого міського ядра виникають нові самостійні утворення, тоді як "матеріальні тканини" старого міста поступово занепадають і вимагають корінної реконструкції. Тому роль планувальників та архітекторів, за думкою автора "організованої децентралізації", повинна полягати у розумному регулюванні вищезгаданого стихійного процесу, що закладений у самій природі міста, яке росте.

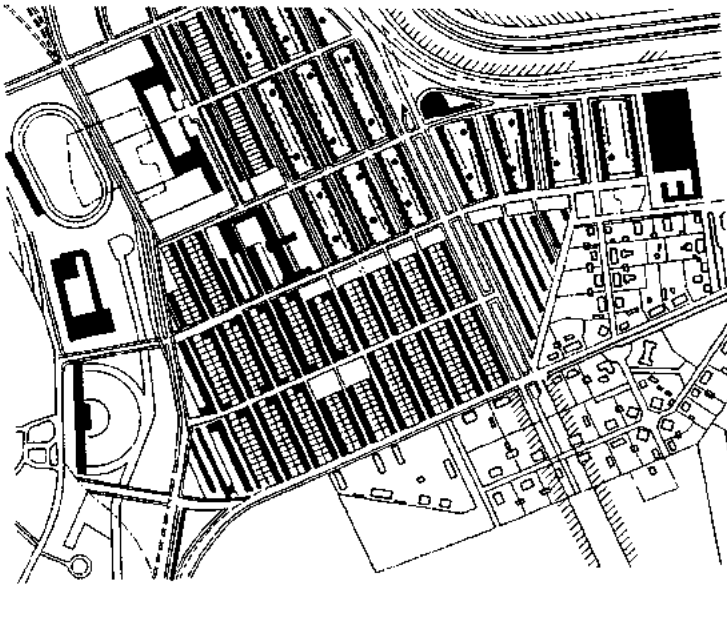
Ця теорія мала найбільший успіх у скандинавських країнах, у містах з розчленованим характером території (Ревель-Таллін, 1913; генплан м. Гельсінкі 1918).

Всі ці ідеї значно вплинули на подальший розвиток містобудівельної теорії і практики.

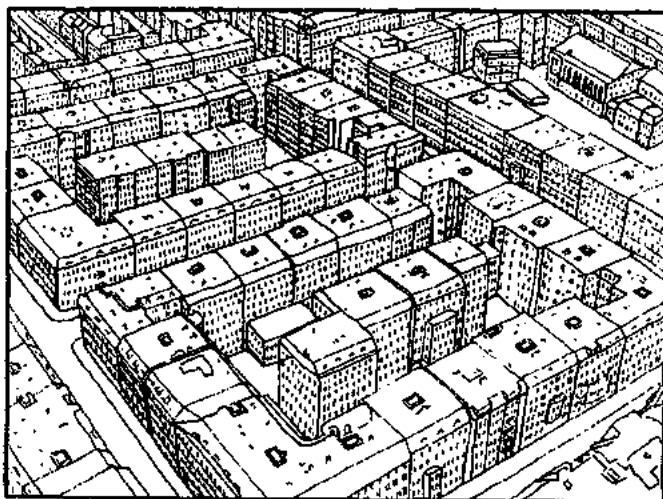
Відновлення і реконструкція міст у Західній Європі після Другої світової війни відбувались поетапно: відновлення мереж електропостачання, водопроводу, каналізації, зв'язку, а також умов для виробництва продуктів харчування, для проживання та роботи населення. Відновлення художніх скарбів міст стало своєрідною боротьбою вцілілого людства проти мілітаризму і фашизму, боротьбою

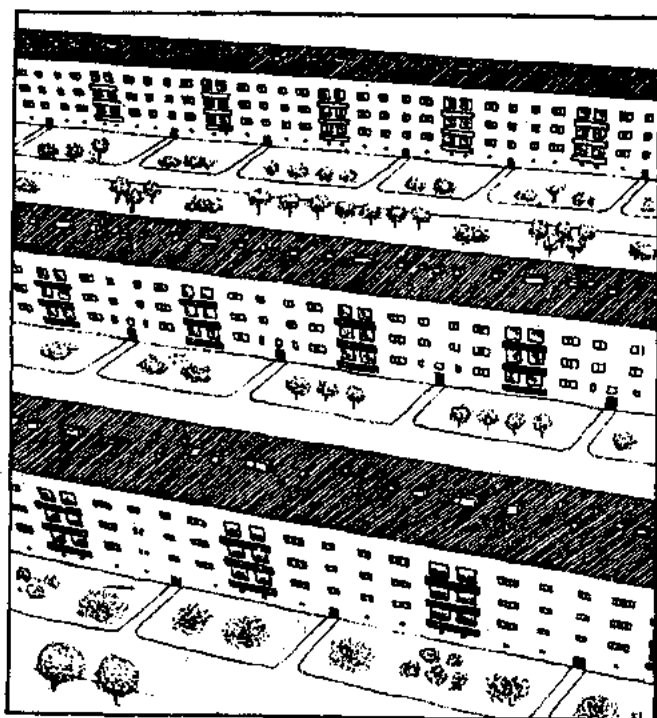
Іл. 2-91. "Місто-сходи", запроєктоване архітекторами А.і М.Гюттонами (проект опублікований у 1933 р.). Праворуч – плани малометражної квартири у двох рівнях
 Джерело: [5, с. 67]

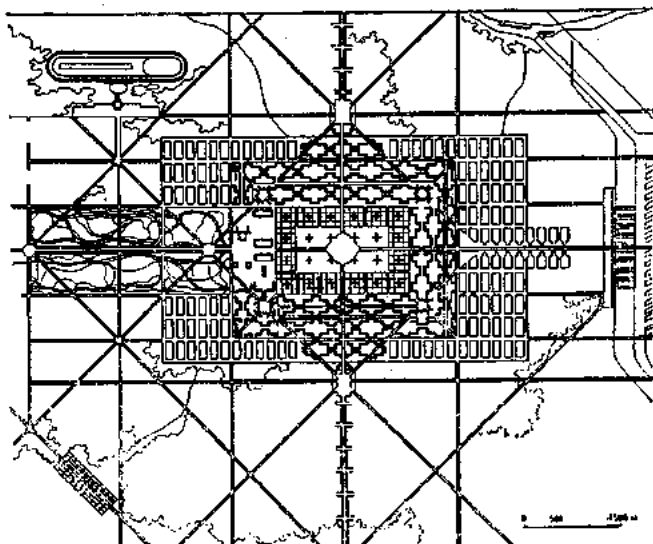
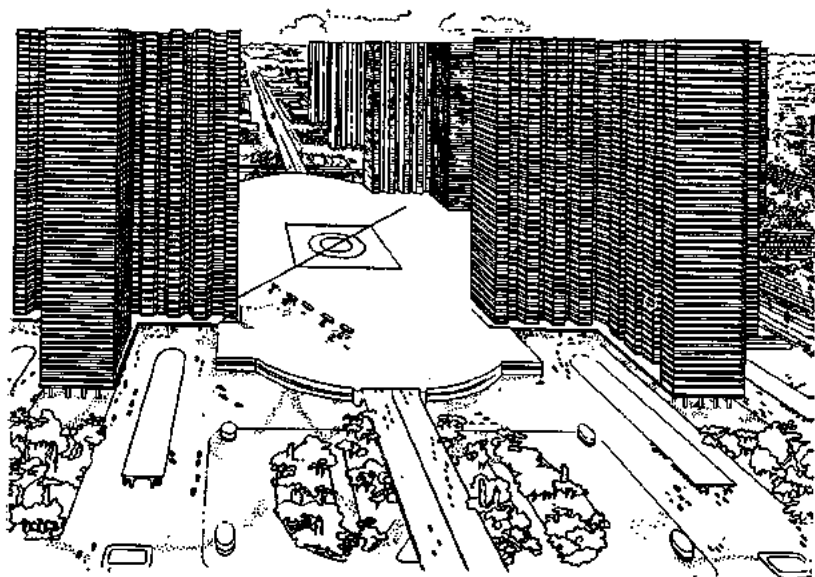
Іл. 2-92. Рядова забудова у передмісті Берліна (Шпандау, Хазельхорст), арх. В. Гроліус, 1928 р.
 Джерело: [5, с. 67]

Іл. 2-93. Переушільнена житлова забудова останньої третини XIX ст.
Джерело: [24, с. 183]

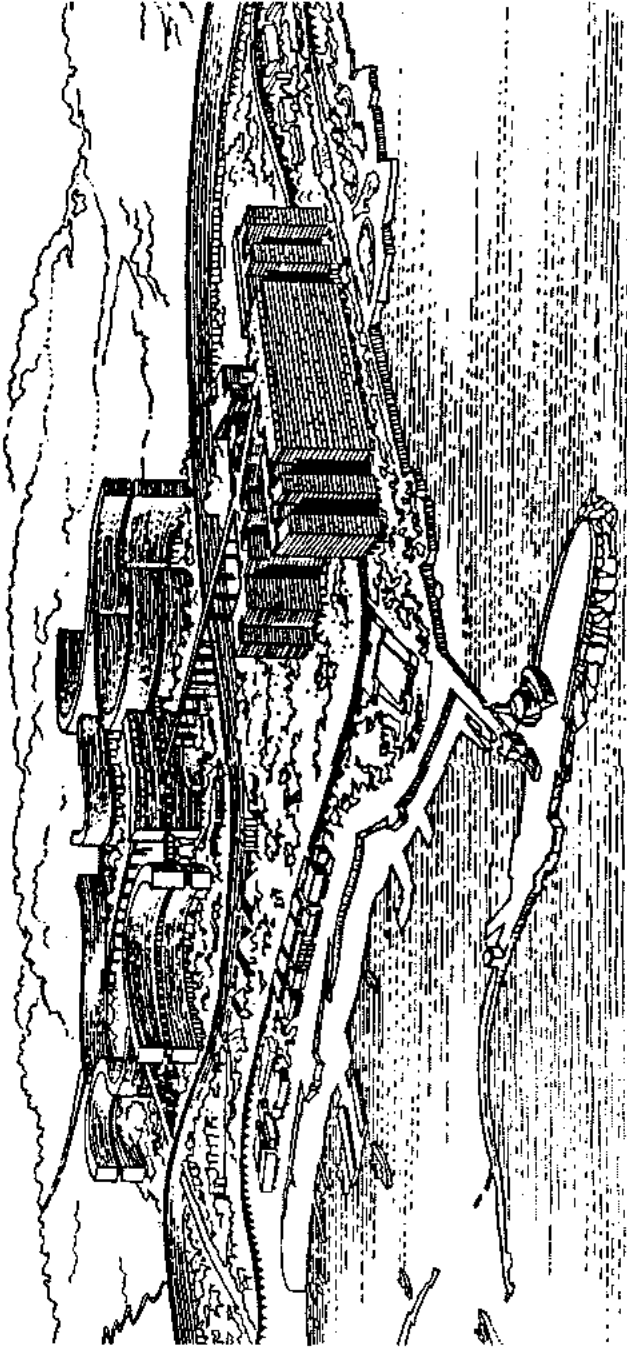

Іл. 2-94. Магдебург, Німеччина. Рядова забудова масиву "Кракау", 1930 р.
Джерело: [24, с. 184]

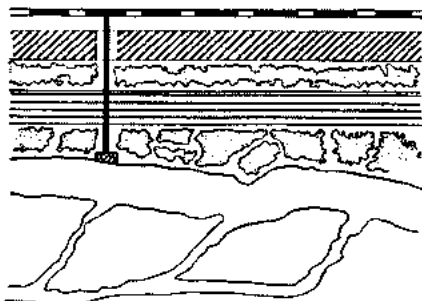
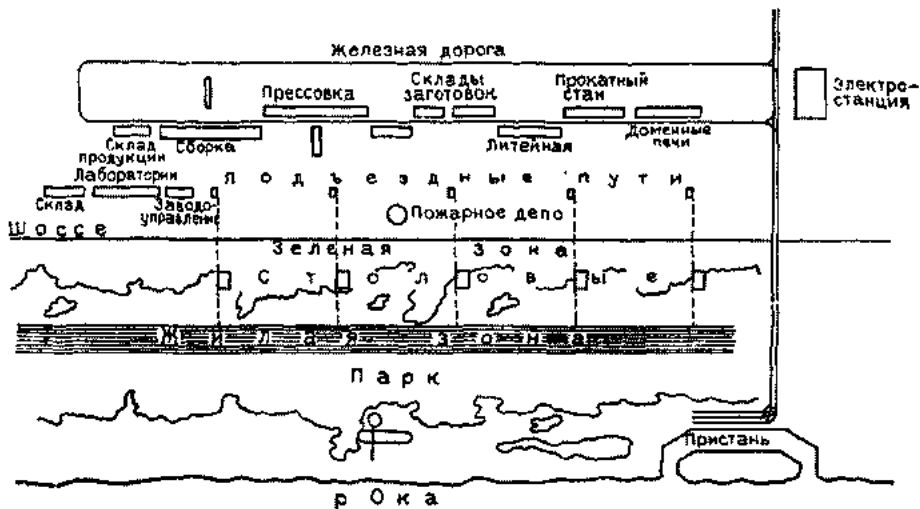

Іл. 2-95. План і перспективний рисунок Ле Корбюзьє – проект сучасного міста на 3 млн. мешканців, 1922 р. Офіси – хмарочоси займають центр, між ними розташовано аеропорт, під ним – залізничний вокзал. Багаті городяни зайняли найвищі поверхи житлових хмарочосів. За висотним ядром розташовуються квартали шестиповерхових житлових будинків і чотириповерхових будинків з квартирами у двох рівнях. "Міста-сади" для робітників знаходяться обабіч, за зеленим поясом. Громадські споруди і романтичний парк розташовані з одного боку від центрального ядра, заводи – на протилежному боці. Образ міста є ідеальним виразом ясного, статичного, централізованого порядку

Джерело: [25, с. 63]

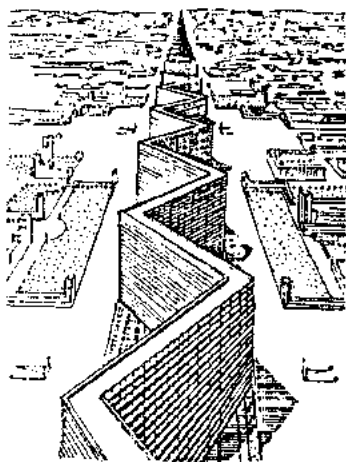

Іл. 2-96. Проект стрічкової урбанізації Алжира (арх. Ле Корбюзьє, 1929 – 1930 рр.).
Загальний вид міста з боку Середземного моря. Вздож узбережжя тягнеться
гігантський будинок, по даху якого проходить автострада
Джерело: [5, с. 111]

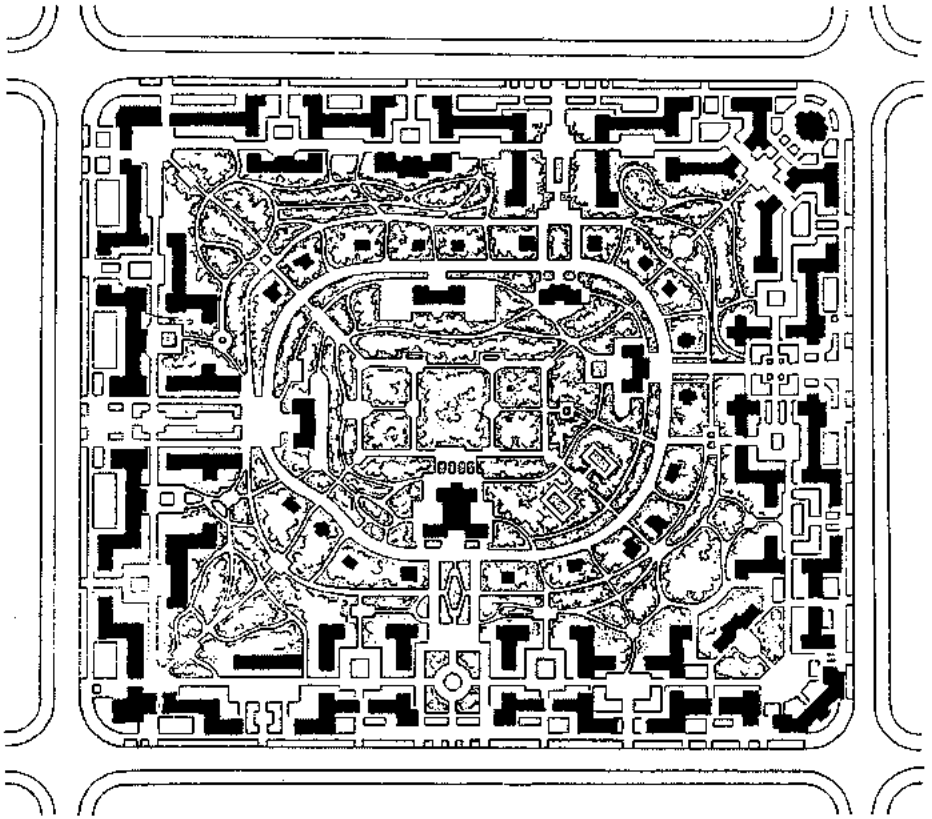
Ріка, парк, житлова зона, установи, заводські цехи та залізнична лінія строго паралельні і подібні до скоординованого планування конвеєрних ліній на заводі

Іл. 2-97. Нижній Новгород. Схема лінійного міста та автозаводу (арх. Н.А. Мілютін, 1930 р.)
Джерело: [25, с. 63]

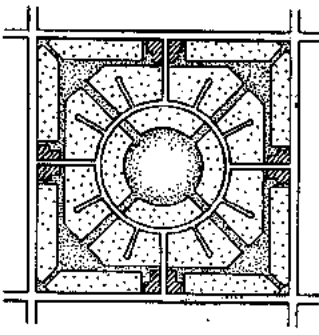
Іл. 2-98. "Світове місто" Р. Турта (початок 1930-х років).
За задумом автора, це фантастичне лінійне місто повинно було пронизувати усі країни. Обабіч зигзагоподібного житлового "будинку-міста" припускалося розташовувати промислові підприємства, місця відпочинку та сільськогосподарські угіддя

Джерело: [5, с. 112]

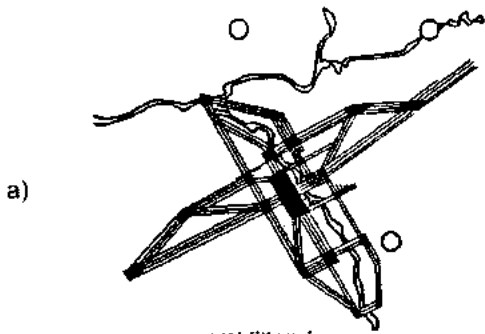
Іл. 2-99. Експериментальні пошуки мікрорайонної схеми в СРСР. Великий квартал із звільненою серединою і з високою щільністю населення і забудови на периферії (арх. В.В. Кратюк, 1938–1939 рр.). Сторони кварталу 1500×1200 м; населення до 6 тис. осіб. Всередині кільцевої дороги розташовуються клуб з кінозалом, три школи і ательє для творчих занять молоді; навколо кільця – дитячі і культурно-побутові заклади. Магазини вбудовані у житлові будинки

Джерело: [5, с. 77]

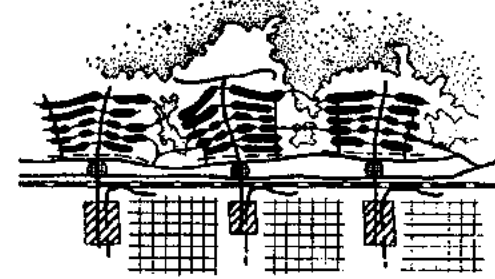

Іл. 2-100. Схема мікрорайону, запропонована Т. Адамсом. У центрі, за задумом автора, повинна розташовуватись школа, оточена парком; на виїздах з району – вісім відокремлених магазинів. Схема була використана у плануванні Редборна

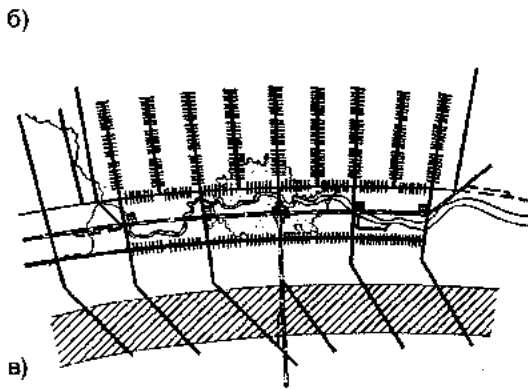
Джерело: [5, с. 77]

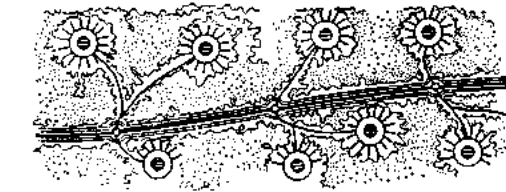
а) – “Варшава функціональна”
(арх. Я. Хмелєвський, С. Сиркус, 1934 р.)

б) – фрагмент смуги Злін–Остроковіце
(лінійно-вузлове розселення, арх.
І. Вотенілек, Я. Штурса, К. Яну, 1944 р.)

в) – концепція перебудови Лондона (арх.
Л. Гільберсаймер, 1944 р.)

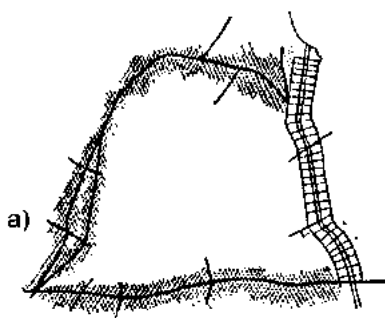

г) – лінія з тупиками (арх. В Гропіус,
1950 р.). Спроба ліквідувати недоліки
лінійного розселення створенням
невеликих компактних міст, зручно
пов'язаних залізницею або шосе

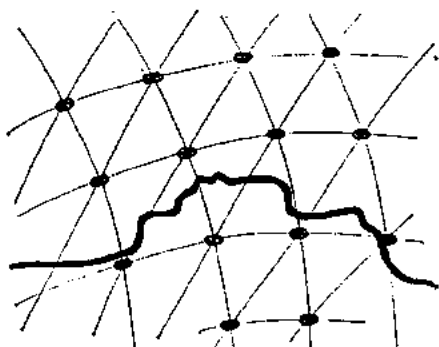
г)

Іл. 2-101. Розвиток концепції лінійного міста
Джерело: [12, с. 83]

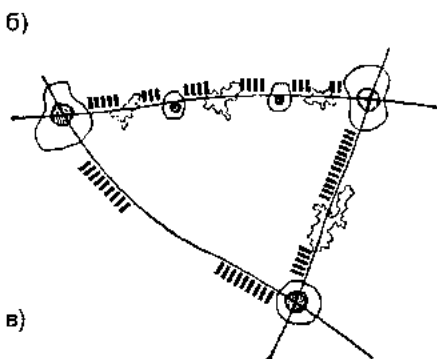

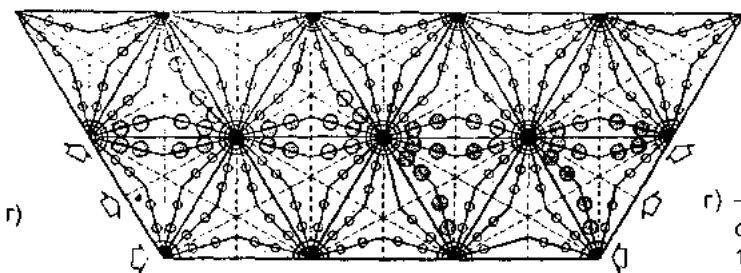
а) – трикутник радіальних вулиць і нової хорди Мадрида (арх. А. Сорія і Мата, 1882 р.).

б) – дисперсне планування (арх. М. Барц, В. Владіміров, М. Гінзбург, М. Охитовіч, 1930 р.)

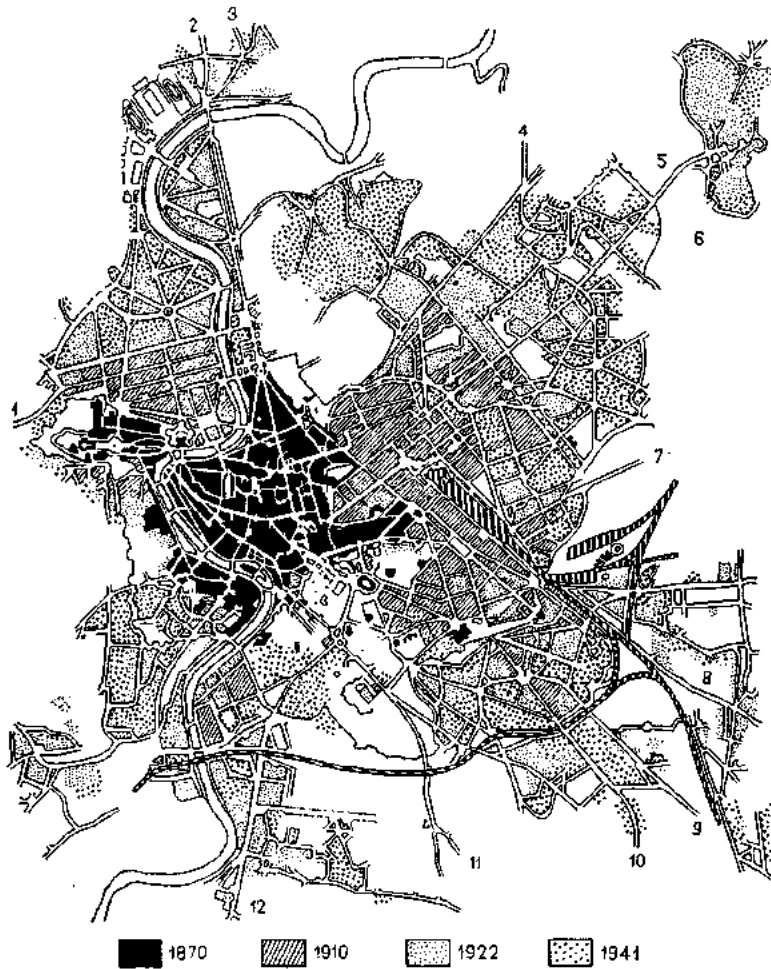

в) – три типи розселення – ASKORAL (арх. Ле Корбюзьє, 1945 р.)

г) – трикутна мережа розселення (арх. Т. Ціпсер, 1967 р.)

Іл. 2-102. Розвиток концепції трикутної структури мережі розселення
Джерело: [12, с. 83]

Пл. 2-103. Рим. Схема розвитку міста з 1870 до 1941 р. У 1870 р. Рим став столицею об'єднаного італійського королівства. Вже у 1873 р. було створено генеральний план реконструкції, який передбачав збереження старого ядра міста та його розширення за радіально-кільцевою системою. Однак при прокладці нових вуличних магістралей і створенні нових житлових кварталів згідно з планом 1873 р. було варварськи знищено багато цінних пам'яток античної архітектури. У 1908 р. було складено новий генеральний план Рима, який, враховуючи необхідність збереження і відновлення древніх споруд, не відповідав умовам розвитку міста та його специфіці. Наступний проект реконструкції Рима було розроблено у 1932 р. Поряд із капітальною реконструкцією центра у ньому проголошувалось створення на периферії міста нових житлових масивів із загальнодоступними квартирами, проте це було, по суті, лише пустою демагогічною декларацією, і проект у своїй основі містив лише ідею показної величі: 1 – вул. Аурелія; 2 – вул. Касія; 3 – вул. Фламінія; 4 – вул. Салабія; 5 – вул. Номентана; 6 – місто-сад; 7 – вул. Тібуртіно; 8 – вул. Казіліна; 9 – вул. Тусколана; 10 – Нова Аппієва дорога; 11 – Стара Аппієва дорога; 12 – вул. Остнензе

Джерело: [18, с. 77]

за національне буття свого народу, за утвердження його законного місця у світовій історії.

Відродження історичних міст і ансамблів було визнано загальнодержавною справою, а з утворенням ЮНЕСКО – поставлено під міжнародний контроль.

Позаміський відпочинок. Паркові дороги

Організація позаміського відпочинку населення стала нагальною проблемою у 20-х і особливо 30-х роках. Потреба у позаміському відпочинку зростала паралельно з погіршенням санітарно-гігієнічного стану міст.

Навколо міст із вражаючою швидкістю зникали ліси і луки, що замінялися смердючими звалищами, полями зрошення чи у кращому випадку підприємствами приміського сільського господарства, що були позбавлені будь-якої естетичної привабливості.

У середині XIX ст. для відпочинку міського населення фактично служили все ті ж старі парки, що перетворилися у відокремлені “острівні” масиви серед урбанізованих міських передмість. (Булонський та Венсенський ліси в Парижі, Ріджентс-парк і Гайд-парк з Кенсінгтоном – у Лондоні, Тіргартен і Шарлотенбург – у Берліні). Із зростанням населення міст і скороченням робочого дня, у результаті чого з’явився вільний час у робітників і службовців, існуючі парки вже не могли задовольнити потреб населення.

Вирішити проблему відпочинку великої кількості людей можна було тільки шляхом створення системи об’єктів рекреації за межею міста та забезпечення зручного і швидкого доїзду до них.

Вже перші залізниці розширили сферу досяжності заміських лісів і парків у радіусі до 30–40 км від центра міста. Потсдам, Віндзор, Версаль, Сен-Жерменський ліс та інші відкриті для відвідувань заміські парки європейських міст стали популярним місцем відпочинку.

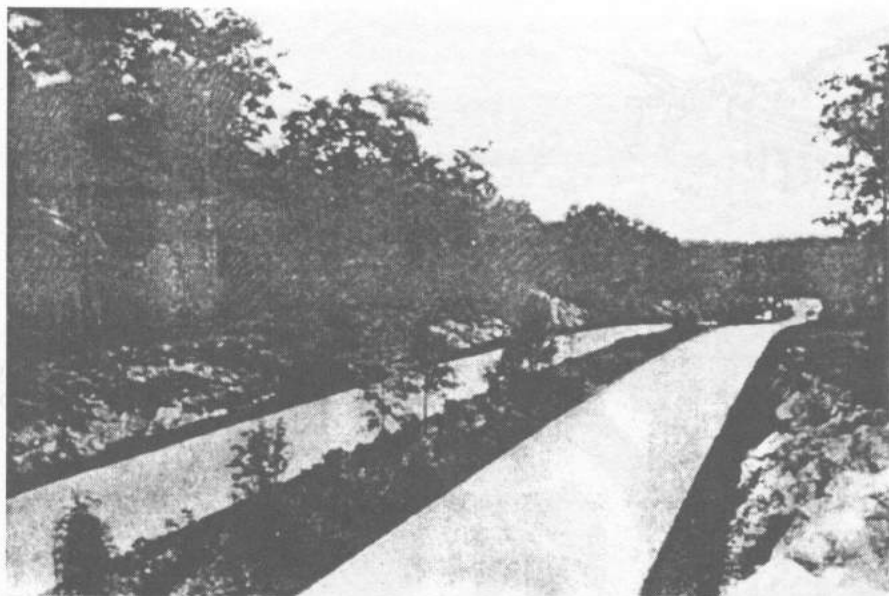
Проте залізниці давали можливість використовувати тільки порівняно вузькі смуги вздовж їх радіальних трас, тоді як клиновидні проміжки між ними були все ще недоступні для прогулянок.

Із введенням залізниць тихохідний диліжанс став швидко відмирати, а разом з ним прийшли у занепад і шосейні дороги (заросли травою, деякі навіть розібрали на камінь).

Проте винахід двигуна внутрішнього згорання не лише відродив шосейні дороги, але й перетворив їх через півстоліття у першочергові важливі шляхи сполучення, що перевершили навіть залізниці. Найперше це сталося у США – “автомобільній” країні.

Великим досягненням передвоєнного дорожнього будівництва були автостради, де із США конкурували Німеччина та Франція. Рапаті бетонні плити, що виключають заноси, зелені насадження на розділовій смузі для захисту від осліплюючої дії фар зустрічних машин, відсутність перехресть в одному рівні, м’які повороти і майже невідчутні підйоми і спуски – все це перетворило німецькі автомобільні дороги у першокласні транспортні споруди.

Ще більшим технічним блиском і комфортом відзначалася закладена напередодні 2-ої світової війни так звана Західна автострада, що сполучала Париж з нижньою Луарою. Крім вдалого естетичного трасування, автострада мала

Іл. 2-104. Паркова дорога (Мерріт, Коннектикут, США, 1939 р.). Ця зразкова автострада може бути прикладом органічного трасування сучасної паркової дороги: пристосування полотна дороги до структури ландшафту та особливостей ґрунту, розмежування пішохідного і транспортного руху

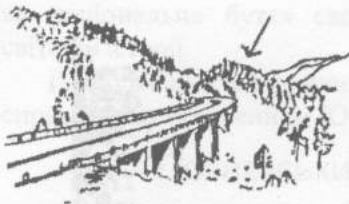
Джерело: [11, с. 431]

замошені штучним каменем узбіччя і кювети, а на розділовій смузі, в противагу німецьким шосе, було передбачено нічне освітлення на високих щоглах люмінесцентними лампами денного світла.

Проте далеко не кожна автострада ставала магістраллю прогулянкового руху. Більшість німецьких і американських автострад сполучали крупні промислові центри, проходячи у найкоротших напрямках поза привабливими і сприятливими для відпочинку місцями. Тому в Америці, яка мала найбільш розвинутий автомобільний парк, постала проблема створення спеціальних автомобільних доріг, які сполучали б крупні міста з заміськими лісопарками і парками. Ці дороги отримали назву "*паркових доріг*" (з англ. parkway).

Паркові дороги відрізнялись від звичайних шосейних доріг перш за все вибором траси. Для паркових доріг прямолінійність була необов'язковою. Американець, власник автомобіля, звик відпочивати у дорозі, милуючись природою через скло машини та під час коротких зупинок і привалів. Тому якщо паркова дорога прокладалась у живописній пересіченій місцевості, прямуючи за згинами гірських схилів або узбережжям рік і озер, якщо на цій дорозі передбачались комфортабельні готелі та майданчики для пікніків з красивим доквіллям, то така дорога отримувала визнання як повноцінна прогулянкова магістраль (іл. 2-104, 2-105).

У 1925 році у Каліфорнії відкрились перші мотелі.

Іл. 2-105. Приклад фрагментальної реконструкції пейзажу на американській парковій дорозі
Джерело: [5, с. 118]

Іл. 2-106. Транспортна розв'язка типу "листа конюшини" (Нью-Йорк-сіті, о. Рендолл, 1936 р.).
Такі магістралі з широкими під'їзними шляхами, численними простими або складними багаторівневими розв'язками є прикладом сучасних крупномасштабних вирішень, що відображають можливості конструкції і просторово-часової концепції містобудування та архітектури

Джерело: [11, с. 432]

Іл. 2-107. (Нью-Йорк-сіті, Претцель, 1936–1937). Місце перетину паркової дороги Гранд-сентрал, продовження цієї паркової дороги Юніон Тарнпайк, паркової дороги Інтерборо і Квін-бульвару. Одне із найбільш розроблених і високоорганізованих вирішень розділу і перетину крупних транспортних магістралей

Джерело: [11, с. 433]

На зміну зеленим коридором прийшло вільне ландшафтне трактування дороги, яке дає можливість відчутти простори полів з розкиданими на віддалі гаями, фермами і вертикалями сільських церков. Разом з тим біля самої дороги стали створюватись стрічкові лісопарки, що мали різноманітні живописні обриси.

Для збереження природних ресурсів почали створюватись заповідники і лісопарки громадського призначення. Конгрес США у 1872 р. створив перший великий заповідник флори і фауни – Йеллоустонський національний парк площею 8671 кв. км.

Повоєнний період ознаменувався досить інтенсивним, хоча і нерівномірним зростанням населення в усіх країнах капіталістичного світу.

Головною рушійною силою зростання міст у повоєнний період і надалі була промисловість. Крім того, зростала кількість службовців із відповідним зменшенням сільського населення.

Повоєнний період для Європи характерний відбудовою зруйнованих міст, що спричинило розвиток індустріального будівництва житлових будинків і споруд на основі нових будівельних конструкцій.

Зростання автомобільного парку привело до транспортної кризи у великих містах та формування заходів покращання міського руху: автоматичні синхронно діючі світлофори, уніфіковані дорожні знаки, розділової смуги на покритті, вказівники для пішоходів, острівки безпеки, вуличні дзеркала, маяки тощо. Будівництво інженерних транспортних споруд у місцях перетину напружених потоків (транспортна розв'язка типу "Конюшинний лист", вперше застосована у Стокгольмі у 1922 р., через 15 років стає головним видом розв'язки у Нью-Йорку).

До вирішення цього важкого завдання вперше приступив у свій час Ежен Енар, але довести його до реальних пропозицій вдалось тільки Герберту Алккеру Тріппу у 40-х роках нашого століття. Книга Тріппа "Планування міст і вуличний рух" (вийшла у 1943 р., у Лондоні) підвела підсумки видатної роботи інженера, який фактично керував організацією руху в столиці Англії. Основні тези цієї роботи:

– головні радіальні магістралі, що ведуть до центра міста, повинні закінчуватись біля внутрішньої кільцевої дороги;

– за межами великих міст має бути обхідна кільцева автострада для звільнення міста від транзитного транспорту.

Тріпп розробив універсальну класифікацію вулиць і науково обґрунтований порядок їх взаємного поєднання. Він вважав, що вулиці, які не мають чітко регламентованого режиму руху, повинні назавжди зникнути з містобудівельного проектування і що вся система міських доріг має ділитися на три класи за швидкістю і класом руху:

- 1) магістралі 1-го класу;
- 2) магістралі 2-го класу;
- 3) місцеві, або житлові вулиці.

Висунута Тріппом доктрина про повну незалежність швидкісних магістралей від місцевої вуличної мережі привела до фізичного розчленування міської території на відокремлені "замкнуті" простори, оточені з усіх боків магістралями. Хоча до цього ж прямували і архітектори-планувальники, які створювали мікрорайонну структуру у містах.

У пошуках вирішення проблеми паркування автомашин, які захаращують вулиці, містобудівельна думка попрямувала по шляху проектування багатоповерхових гаражів і стоянок, розташованих під землею.

Багатопланові інженерно-технічні та архітектурні задачі, що виникли на ґрунті відбудови міст після 2-ї світової війни, змусили уряди багатьох країн переглянути містобудівельні закони.

Проте приватна власність на землю, а також складна система фінансування і затвердження проектів у багатьох інстанціях надзвичайно гальмували містобудівельну практику.

Питання (концепцію) про децентралізацію промисловості і населення, яке з'явилося ще у 20–30-х роках ХХ ст., та необхідність обмеження росту міст, а також зменшення щільності населення, враховуючи можливості, пов'язані з післявоєнним відновлювальним будівництвом, архітектори вважали своєчасним. Випробовувалися ці теоретичні концепції в ситуації існуючих міст (проекти Великого Лондона (1944 р.) Аберкромбі, проекти схем "органічної децентралізації" міст Європи і Америки Еліела Саарінена). Але лише у Стокгольмі вдалось досягти відчутних результатів. (м. Харлоу в Англії – місто-супутник, перший експеримент, який дав поштовх до будівництва нових міст, хоча перспективність такої містобудівельної політики викликала сумніви через те, що надалі створювати міста на основі такого щедрого фінансування неможливо). Необхідність економії засобів привела до укрупнення міст-супутників (від 80 тис. до 200–250 тис. жителів). Найбільшим недоліком Харлоу є надмірність його території при низькій щільності населення (125 осіб/га нетто) і такій же низькій щільності забудови (іл. 2-108, 2-109).

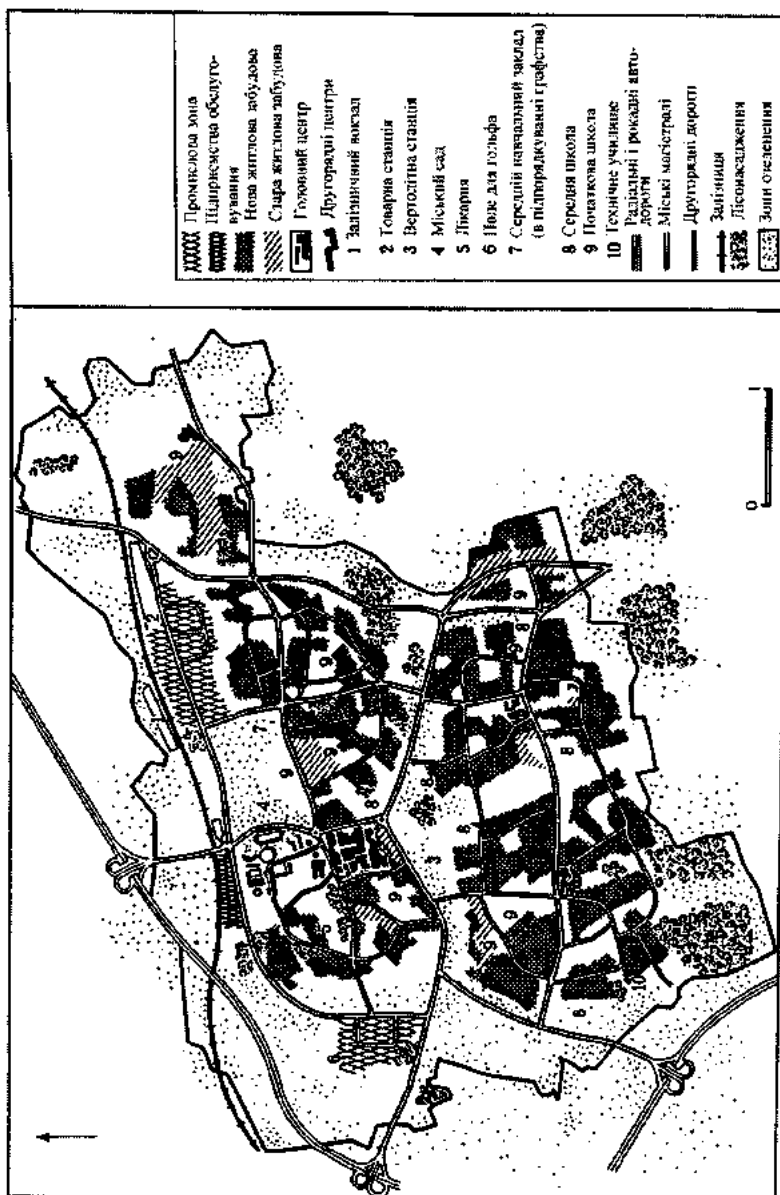
Периферійні райони Стокгольма, наприклад, Веллінгб'ю, виявились більш рентабельними, ніж нові міста Англії. Для населення квартплата була знижена муніципальними органами у 2 рази порівняно зі старими кварталами. До того ж збереглися переваги великого міста з його унікальними навчальними, науковими, медичними і розважальними закладами, яких не мали англійські міста-супутники. Вулична мережа спланована з розрахунком на пішохідну доступність до станції метрополітену (R доступн. = 900 м). Радіально-кільцева система, яку Тріпп вважав оптимальною, отримала тут своє повне втілення. Жодна із житлових вулиць не вливається у швидкісні магістралі, тоді як другорядні автомобільні дороги з'єднуються з ними тільки через вузлові пункти, що мають кільцевий або карусельний рух. Завдяки цьому вдалось ідеально організувати міський рух, зводячи до мінімуму кількість транспортних аварій. Щільність населення Веллінгб'ю (брутто) становить 50 осіб/га, тоді як у Харлоу – тільки 32 осіб/га. (рис. 2-111).

Післявоєнна реконструкція міст у сучасній Америці велась на основі тих же містобудівельних принципів, що й у Європі, незважаючи на те, що міста Америки відрізняються від європейських своєю архітектурно-планувальною суттю і особливим силуетом.

У повоєнні роки містобудівельна політика капіталістичних держав розпочиналась з вирішення трьох найбільш актуальних проблем:

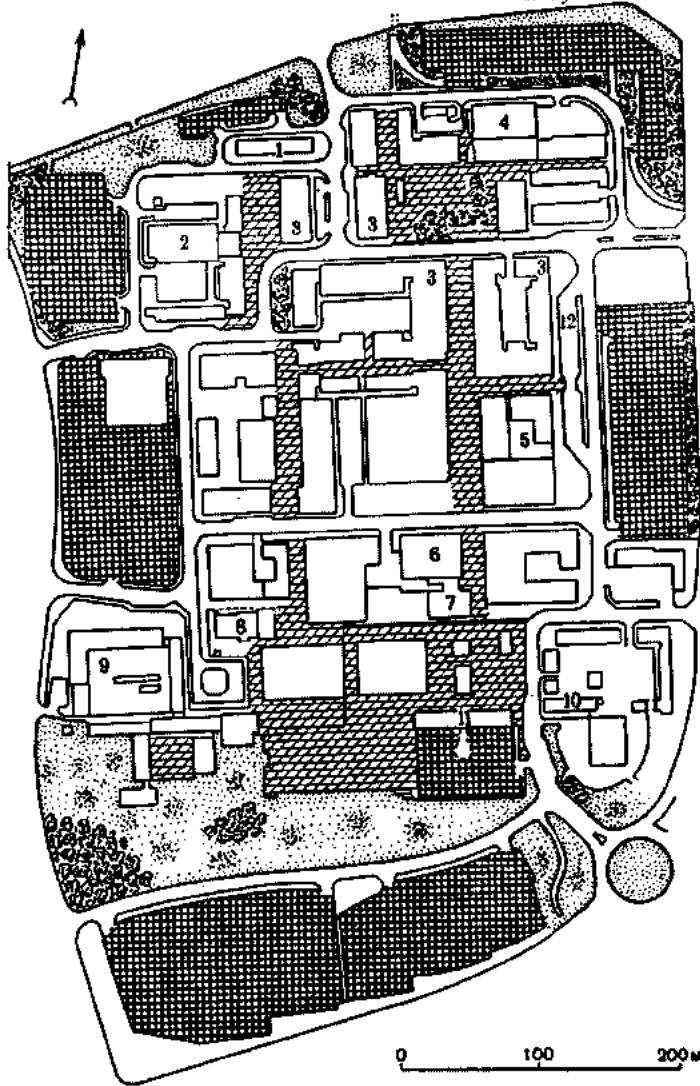
- 1) відновлення зруйнованих міст;
- 2) реконструкції старих міст, що не відповідали сучасним вимогам;
- 3) децентралізації промисловості і населення.

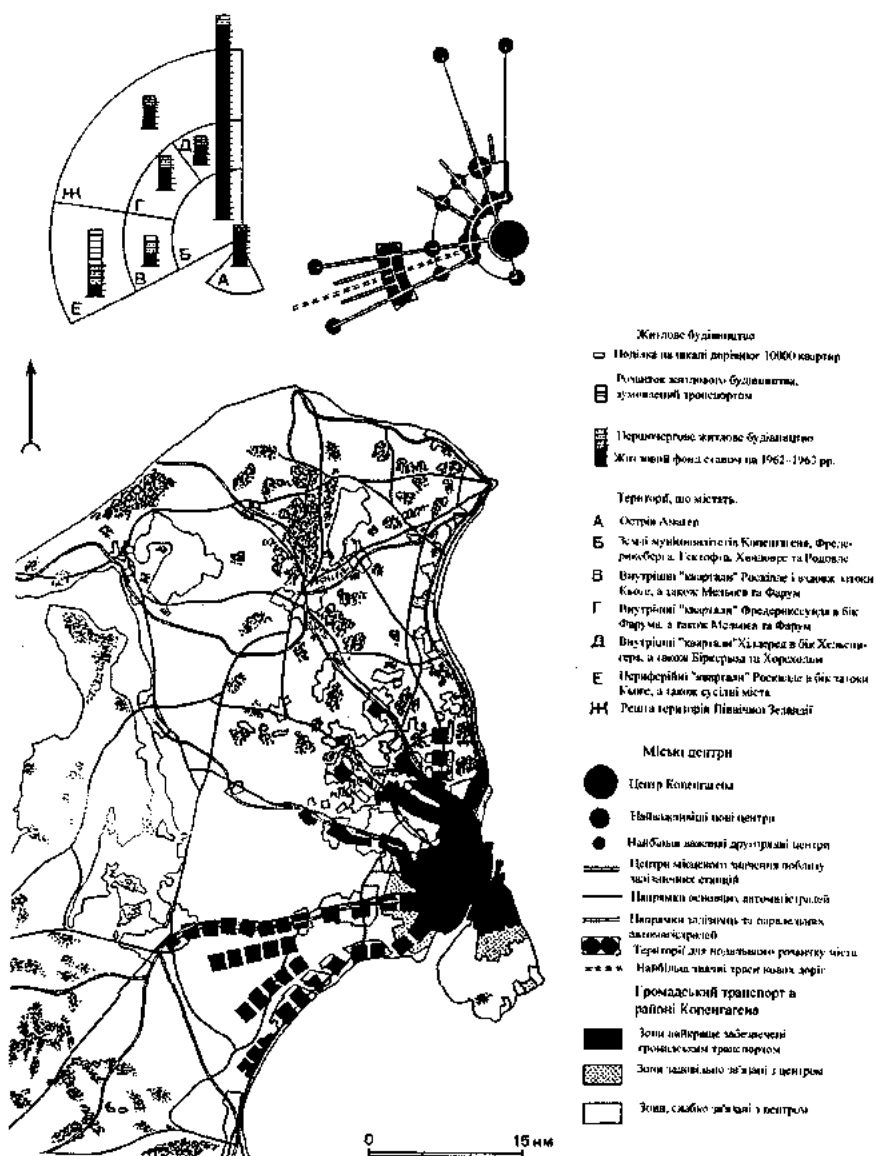

Іл. 2-108. Антія, Харлоу. Схеми планувальної структури (1952 р.)
 Джерело: [26, с. 73]

1 Контори і бюро	7 Бібліотека	12 Автобусна станція
2 Кінотеатр	8 Храм	Лісонасадження
3 Банки	9 Школа робітничої молоді	Озеленені зони
4 Відділення зв'язку	10 Поліція	Автостоянки
5 Супермаркет	11 Муніципалітет	Пішохідні шляхи та території для відпочинку
6 Універмаг		

Іл. 2-109. Центр міста Харлоу. План
Джерело: [26, с. 74]

Іл. 2-110. Копенгаген. Схема генплану міста з перспективою до 2000 р., прийнята консультативним комітетом у 1961 р.
Джерело: [26, с. 109]

Іл. 2-111. Генеральний план нового міста Веллінгб'ю (арх. С. Маркеліус, С. Бакстрем, Л. Рейніус). Групи житлових одиниць навколо станцій метро. На плані виділяється лінія метрополітену, яка перетинає центр міста підземним тунелем. Від центра віялоподібно відходять автомобільні дороги, які вливаються у зовнішню кільцеву магістраль

Джерело: [26, с. 122]

Іл. 2-112. Проектна пропозиція районного планування Стокгольма (1966 р.). У проекті зберігається ідея міст-сателітів з деякою модифікацією їх масштабів. Новим у цьому проекті районного планування є можливість вибору планувальних рішень

Джерело: [26, с. 111]

Проте перебудовою старих міст було досягнуто лише часткового покращання їхньої структури, тоді як "відтягнути" населення і промисловість з міст-гігантів виявилось практично неможливо. Крупні міста продовжували невпинно рости в основному за рахунок розвитку своїх передмість.

У межах існуючих міст відбувалася подальша концентрація усіх видів виробничої, адміністративної, торгової і культурно-просвітницької діяльності, в результаті чого утворились спеціалізовані центри у вигляді добре обладнаних крупних торгових центрів, університетських і наукових містечок, спортивних комплексів тощо. Проте на певному етапі розвитку великого міста громадські центри почали залишати свою метрополію. Цей процес можна розглядати як початок розпаду компактної структури міста, що існувала впродовж багатьох віків.

У США в першу чергу стали виходити за межі великих міст торгові центри, потім на периферію попрямували наукові і навчальні містечка, часто поєднуючись з крупними спортивними комплексами і, нарешті, в результаті надмірного розбухання адміністративного апарату (що характерно для епохи державно-монополістичного капіталізму) під дію "відцентрових" тенденцій потрапили і органи державного управління. Проте взаємоз'язки всіх цих спеціалізованих центрів з містом-метрополією були далекі не рівноцінними. Якщо торгові і навчальні комплекси перетворювались у територіально відокремлені додатки великого міста, то адміністративно-політичні центри самі ставали основою для утворення незалежних міст.

Важко встановити початковий етап цього процесу, але сьогодні він існує і активно впливає на містобудівельну думку.

Проте зацікавленість у концентрації капіталів і засобів управління господарством стала на заваді децентралізації розселення.

Тому останнім часом теоретичні пошуки велися у напрямку збереження компактності великого міста. Першою і безпосередньою реакцією на розпад компактної структури великого міста стала напівфантастична ідея так званого "просторового міста".

Другий напрямок – пасивне сприйняття невпинного рісту міст і спроби виправдати його в теоретичній концепції "динамічного міста". Щодо ідеї "паралельних міст", яка викликала бурхливу полеміку, то вона займає деяке проміжне становище.

З одного боку, "паралельні міста" можуть перетворитися у засіб децентралізації надмірно вирослих міст, з другого – вони самі є монолітними, крупними містами.

Майже у всіх крупних містах – від Гельсінкі до Афін – існують проекти переносу центрів за межі внутрішньої частини міста. Місто повинно мати можливість рости, не стримуючи при цьому розвиток центра. Подібна тенденція спостерігається в Африці і Азії як у старих столицях – таких, як Багдад або Хартум, так і в нових містах – як Ісламабад і Чандигарх.

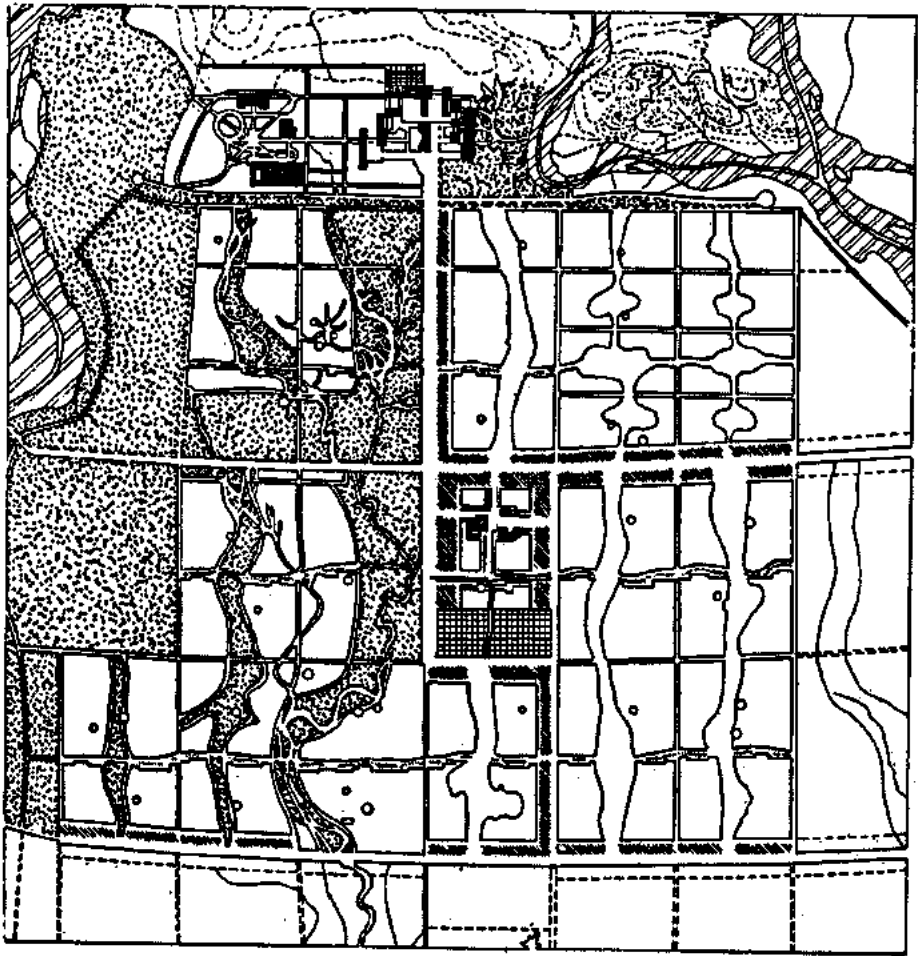
Серед недавно заснованих столиць Чандигарх виділяється тим, що урядовий центр винесений до "входу" в місто, а не розташовується в його ядрі, як було прийнято в містах-фортецях, оточених кам'яною стіною. Місто спроектоване Ле Корбюзьє на початку 1950-х років, з розрахунку на розселення 500 тис. жителів. Повздовжня автомобільна магістраль з'єднує промисловий район і вокзал із позаміським університетським комплексом. У перпендикулярному напрямі від комерційного центру до Капітолію пролягає головний проспект (іл. 2-113).

На відміну від Чандигарха та інших міст із змішаним функціональним призначенням Бразилія будувалась як резиденція уряду і магнатів фінансового капіталу.

У місті Бразилія, план якого має форму літака, урядовий центр – площа Трьох влад (законодавчої, виконавчої і юстиції) – розташований у "хвостовій" частині (іл. 2-114, 2-115). Автори проекту (сер. 50-х років) арх. Оскар Німейєр та Лусіо Коста. Ідея такого розташування урядового центру біля входу в місто не нова, проте її довелося відродити. У дещо іншій формі вона появилася ще при плануванні Версаля, де передбачалася можливість вільного розширення розташованого за Версалем міста. Якби містобудівельники XIX і XX ст. своєчасно зрозуміли значення Версаля, то сьогодні підхід до планування міст був би суттєво іншим.

Принцип розташування громадського центру в ядрі міста зовсім не застарів. Усе залежить від обставин. Так, у центрі Стокгольма була передбачена зона для будівництва нового великого центру – Хетьоргет.

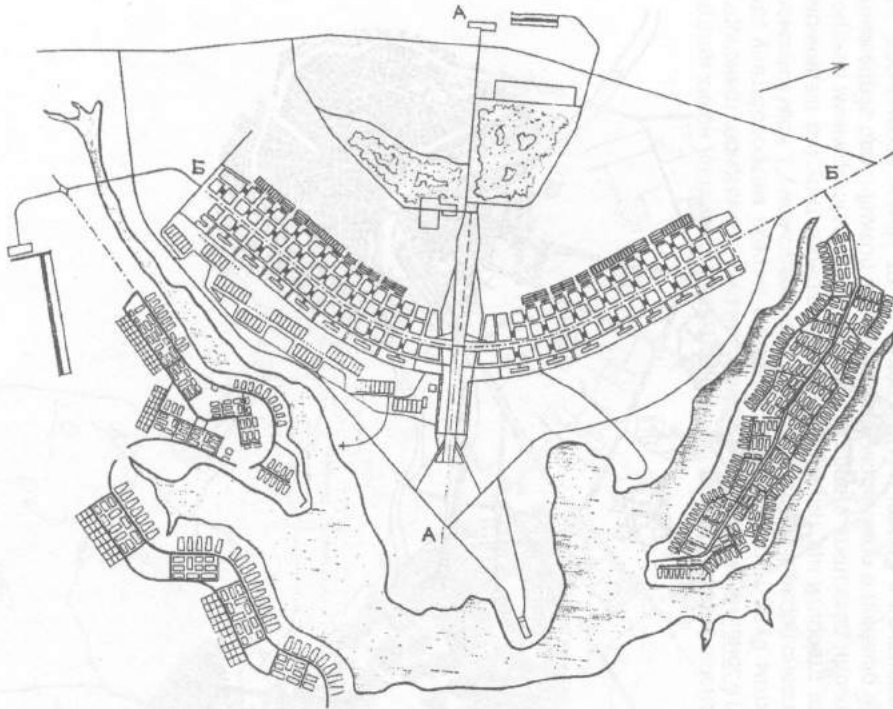
Виділяється своєю оригінальністю ідея "паралельних міст". Вперше ця ідея була розвинута у проекті "Паралельний Париж" (1956 р.) як системи розселення і дорожнього будівництва. І якщо створення двійника французької столиці було справою далекого майбутнього, то втілення цієї концепції в умовах міст значно менших розмірів здавалось більш реальним. Цим можна пояснити появу проектів нових міст-дублерів Тулузи, Кан, Сент-Етьєнн та інші. Найбільш цікавим є проект "Тулуза-Мірай",

- – лісопаркова та садово-паркова зони;
- – комерційна зона;
- – громадська зона;
- – промислова зона;
- – позначення районів

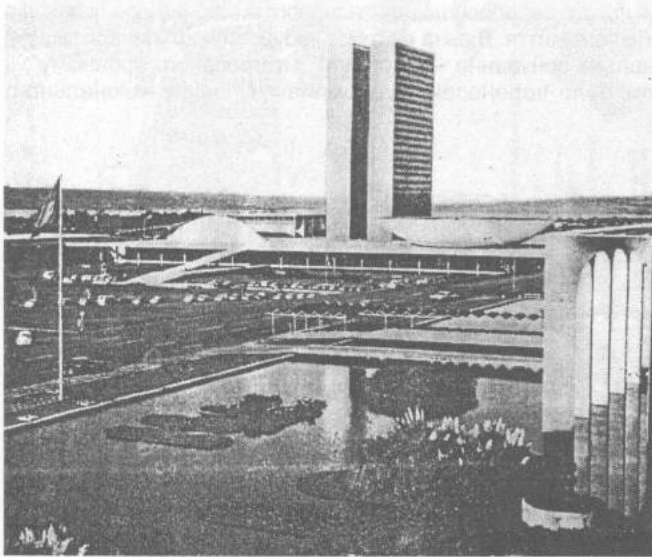
Іл. 2-113. Схема генерального плану міста Чандигарх – нової столиці Пенджабу (арх. Ле Корбюзьє). Поздовжня автомобільна магістраль з'єднує промисловий район з вокзалом і заміським університетським комплексом. Перпендикулярний головний проспект прямує від комерційного центру до Капітолію

Джерело: [51, іл. 43]

Іл. 2-114. Схема генерального плану м. Бразилія (арх. О. Німейєр і Л. Коста). Будівництво розпочато у 1958 році. Населення за проектом 500 тис. жителів
 А-А – головна західно-східна вісь, на якій розташовані споруди державного і громадського призначення;
 Б-Б – вісь міського розселення

Джерело: [47, с. 69]

Іл. 2-115. Бразилія. Площа Трьох Властей, 1966 р.
Джерело: [47, с. 102]

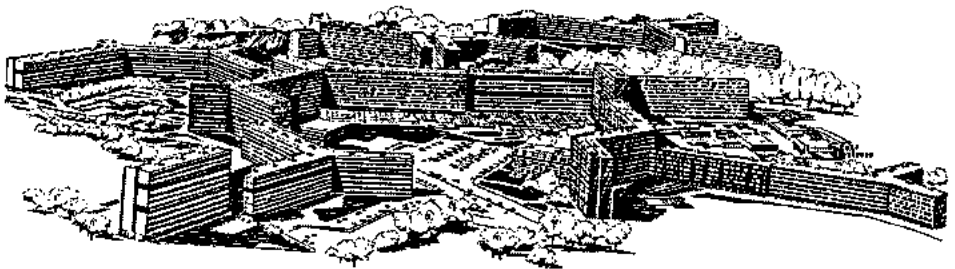

Іл. 2-116. Франція, Тулуза. Генеральний план Тулуз-ле-Мірай (арх. Ж. Канділіс, А. Йосич, Ш. Вудс, 1954–1960 рр.).

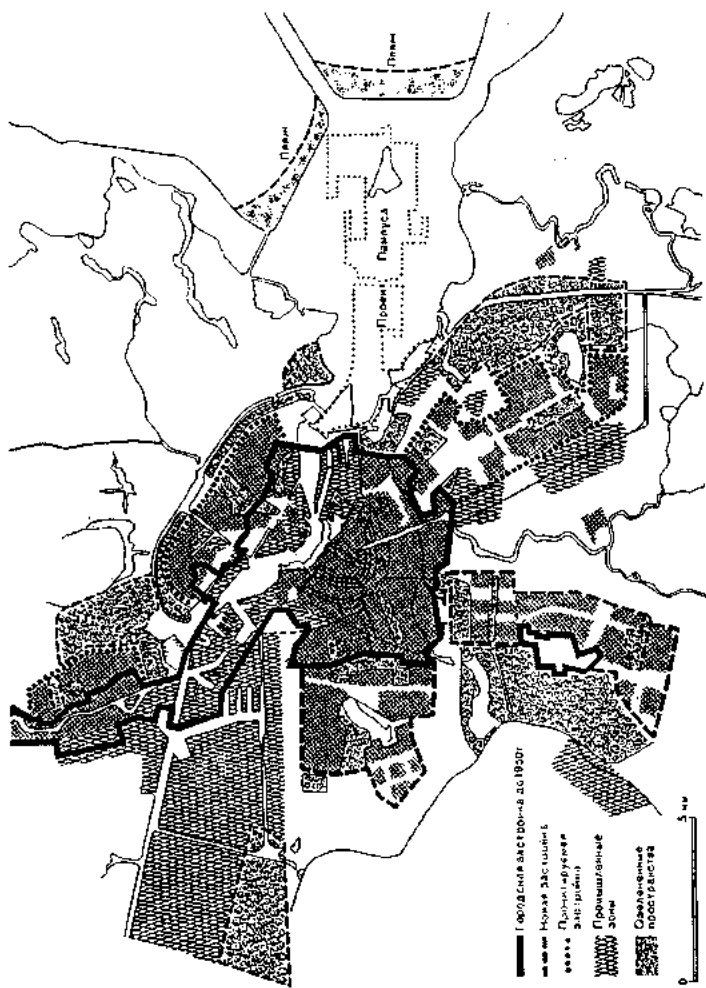
Новий міський район займає територію 800 га, охоплену кільцем транзитних магістралей. Він розрахований на 100 тис. мешканців і призначений доповнити на лівому березі р.Гаронни старе місто Тулузу (350 тис. жителів), розташоване на правому. В ньому було відновлено поняття "вулиць" як місця для громадських контактів, зроблено спробу створення зв'язної міської тканини, логічної планувальної структури і цілісного житлового середовища, призначеного виключно для пішоходів і розвитку форм колективного життя. Вільна система забудови поступилася місцем неперервній, функціональній зонувannya – принципу "інтегрованого урбанізму"; з окремих споруд акцент було перенесено на комплекси поліфункціонального призначення

Джерело: [41, с. 154]

Іл. 2-117. Тулуз-ле-Мірай. Різноманітні "зрощення" різновисоких об'ємів споруд як засіб організації неперервних і багатообразних просторів

Джерело: [41, с. 161]

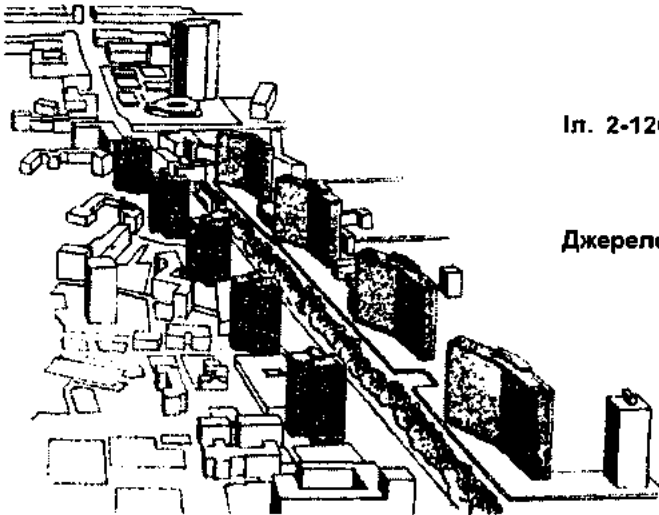
Іл. 2-118. Схема генерального плану Амстердама (1962 р.)

Проектом передбачалося будівництво нових житлових районів (три райони по 100 тис. жителів), створення нових центрів застосування праці (заводи, установи, торгівлі підприємства) в зонах нової забудови вздовж осей руху швидкісного транспорту, тоді як старий центр мав залишатися головним. Проектом було передбачено створення мережі метрополітену для забезпечення маятникових міграцій. Торгові центри заплановано поряд зі станціями метро ("по-шведському"). Крім існуючого на південному заході Амстердамського лісу пропонується створити ще три міські парки подібного типу (на південному сході, північному сході і на північному заході). Знос міських стін дозволить створити зелений пояс між історичним центром міста і частково реконструйованими кварталами XIX ст. Це рішення є прикладом громадянської позиції щодо збереження історичного доквілла, зокрема пам'яток будівництва та архітектури в Європі в 50-60 роках XX ст. Немає впевненості, що сьогодні, на зламі тисячоліття, не було б прийнято діаметрально протилежне рішення

Джерело: [26, с. 149]

Іл. 2-119. Схема генерального плану Москви (арх. М. Посохін, Н. Уллас та ін., 1971) як приклад поліцентричної системи значних комплексних планувальних зон
Джерело: [12, с. 281]

Іл. 2-120. Москва. Проспект Калініна (арх. М. Посохін, А. Мндоянц, Ш. Айрапетов, Т. Макаревич, Б. Тхор та ін., 1962–1968 рр.)
Джерело: [24, с. 180]

виконаний групою молодих архітекторів на чолі з Жоржем Канділісом, – паралельне місто з населенням 100 тис. жителів (1962 р.) (іл. 2-116, 2-117). Автори намагались взяти за основу планування інтереси пішоходів (відновити значення "вулиці"). Пішохідні вулиці знаходяться вище поверхні землі – на них виходять ділові і торгові споруди; на розгалуженнях розташовуються школи, оточені житловими будинками. Важко оцінити ідею міст-двійників, оскільки жодної з них ще не реалізовано.

Завершує ряд проектів міст-двійників напівфантастичний проект "Токіо над водою", представлений Кензо Танге (1961р.), який передбачає будівництво безпосередньо в бухті Токіо.

Замість розташування центра міста в його ядрі Танге пропонує лінійний розвиток міста у напрямку головної осі – "Civis axis". Лінійний розвиток проходить впродовж послідовно сполучених між собою частин довжиною по 3 км, кожна з яких у свою чергу розділена на три частини по 1км. На цій велетенській віддалі на кожному трикілометровому відрізку грандіозної урбаністичної осі рух проходить на різних рівнях. Рух передбачено не центробіжний, а вільний і безперервний. Місто стоїть на потужних опорах у формі веж, які є вертикальними транспортними комунікаціями (іл. 2-121, 2-122).

Тут мова йде про нову просторову єдність, яка виникла в результаті науково обгрунтованого розподілу і координації різних функцій міста. Відповідні зони відведені для житла та транспорту. Проект опирається на припущення, що море все ще продовжує наносити ґрунт до цього велетенського міста.

Гідно подиву те, що лише тепер починають будувати на воді, як у Венеції, переносячи старі принципи застосування паль-опор на сучасні методи будівництва.

Перелічимо ще деякі фантастичні проекти міст майбутнього.

"Могопія" – проект автомобільного міста на 30 тис. жителів у Мідлсексі (Англія, арх. Джелліко, Баллантін, Кольярідж та інші). За задумом авторів дахи будинків призначались для міського руху.

Сучасні містобудівельні фантазії – "місто на стовпах" – запропоноване І.Фрідманом як універсальна просторова система (під фермами – один із паризьких бульварів).

"Місто над автострадою" Стенлеса Тайгермена призначалося для дороги між Нью-Йорком і Вашингтоном. Вершини пірамід займають ресторани; в похилих стінах – ділові і житлові приміщення, у цокольних поверхах – гаражі.

Захоплений ідеями Райта, молодий американський архітектор Сен-Флоріан проектує місто у вигляді велетенського хмарочосу, до якого підходять магістралі, а на вершині розташовується майданчик для гелікоптерів.

Можна подумати, що автори фантастичних міст зовсім забули про те, що в основі будь-якого архітектурного або містобудівельного проекту повинна бути людина з усіма її фізичними і духовними потребами.

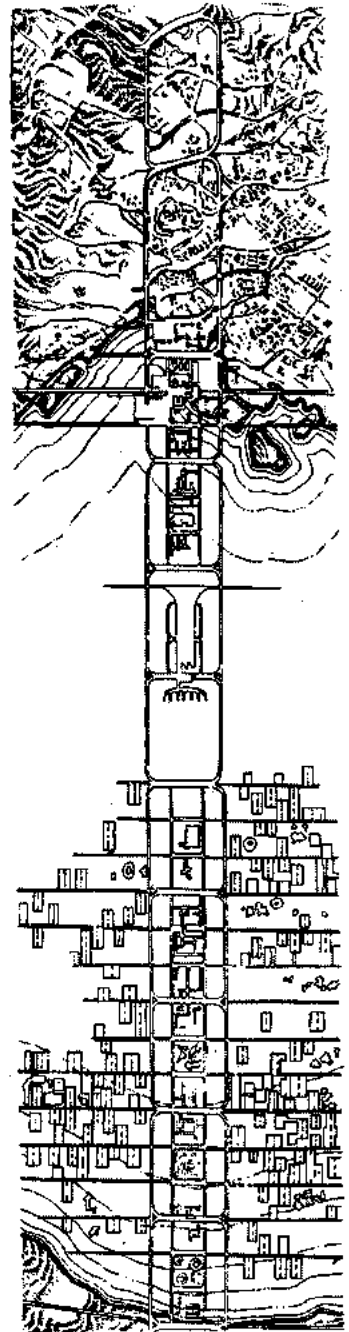
Загальне переконання прогресивних архітекторів полягає в тому, що треба згадати втрачені у наш час принципи містобудування, а саме:

- відповідність розмірів будинку до масштабу людини;
- дотримання інтересів окреслої особи;
- забезпечення елементарної безпеки пересування містом;
- зв'язок людини з ландшафтом.

Іл. 2-121. Проект забудови Токійської затоки (арх. Кендзо Танге, 1960).

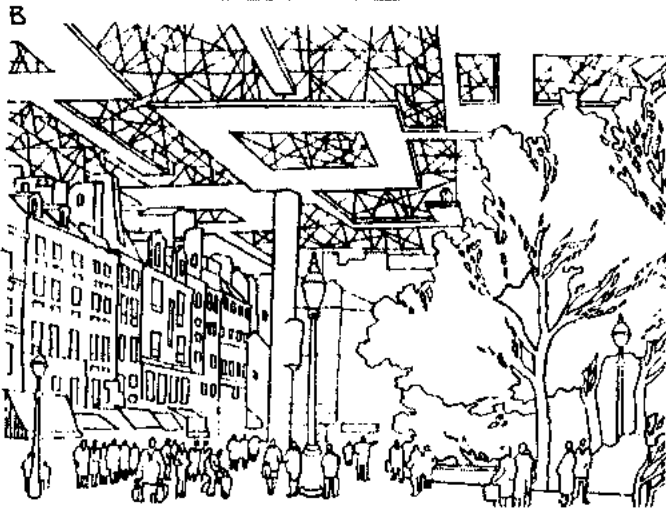
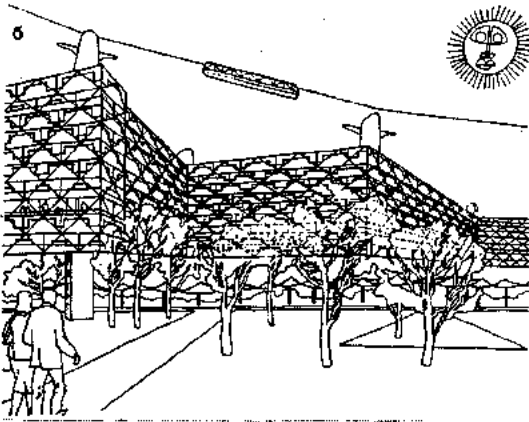
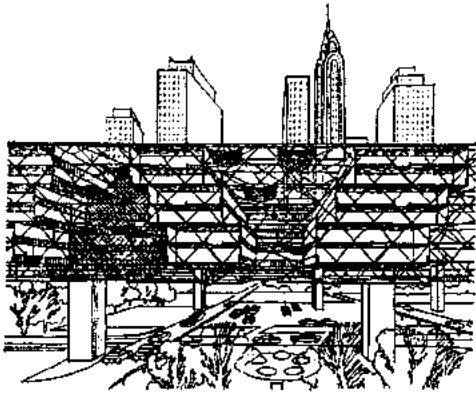
Поєднання мегаструктури і групової форми. До мегаструктури належать наскрізні транспортні шляхи будівництва у формі рам, розташованих на різних рівнях, а до групової форми – ділові споруди частково вигнутої форми, розташовані на більш низькому рівні, які сміливо перекривають відгалуження мегаструктури

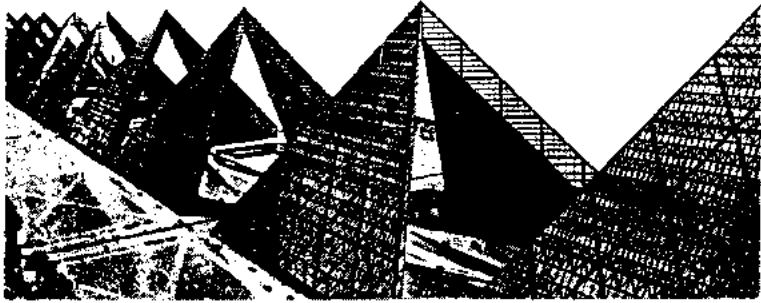
Іл. 2-122. Фрагмент забудови Токійської бухти (арх. Кендзо Танге, 1960).

Місто буде прокладено у лінійному напрямку через бухту. Величезна програма основних будівельних робіт (мегаструктура) розрахована на 20 років

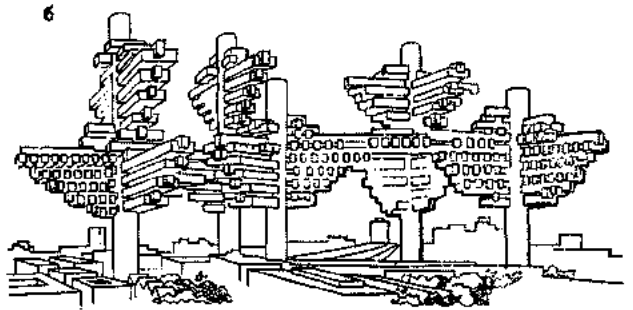
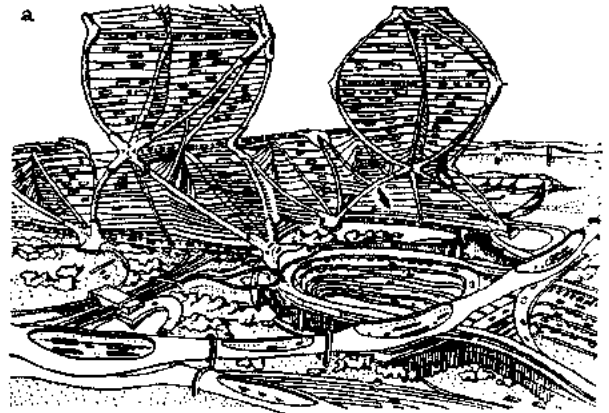
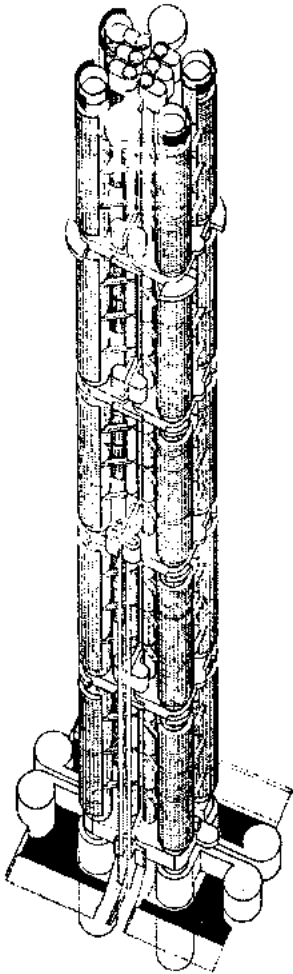
Джерело: [11, с.447]

Іл. 2-123. Франція. Проект "Мобільного міста" (арх. І.Фрідман), 1956 р.)
 А – інфраструктура над містом; б – інфраструктура над природою;
 в – інфраструктура над паризькою вулицею (вид зі старого міста)
 Джерело: [17, с. 122, 123]

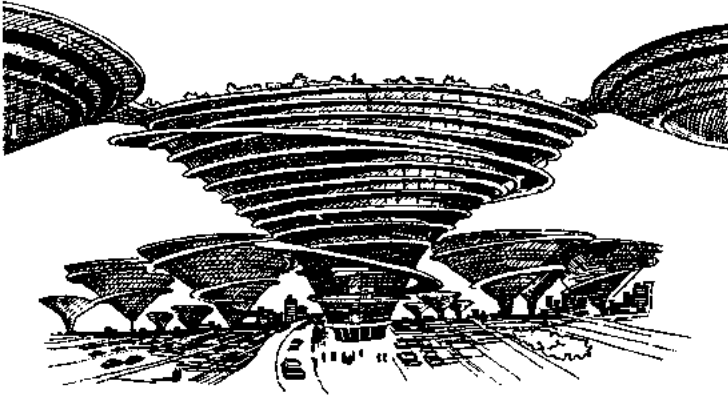

Іл. 2-124. Фантастичний проект "міста над автострадою"
 Джерело: [5, с. 397]

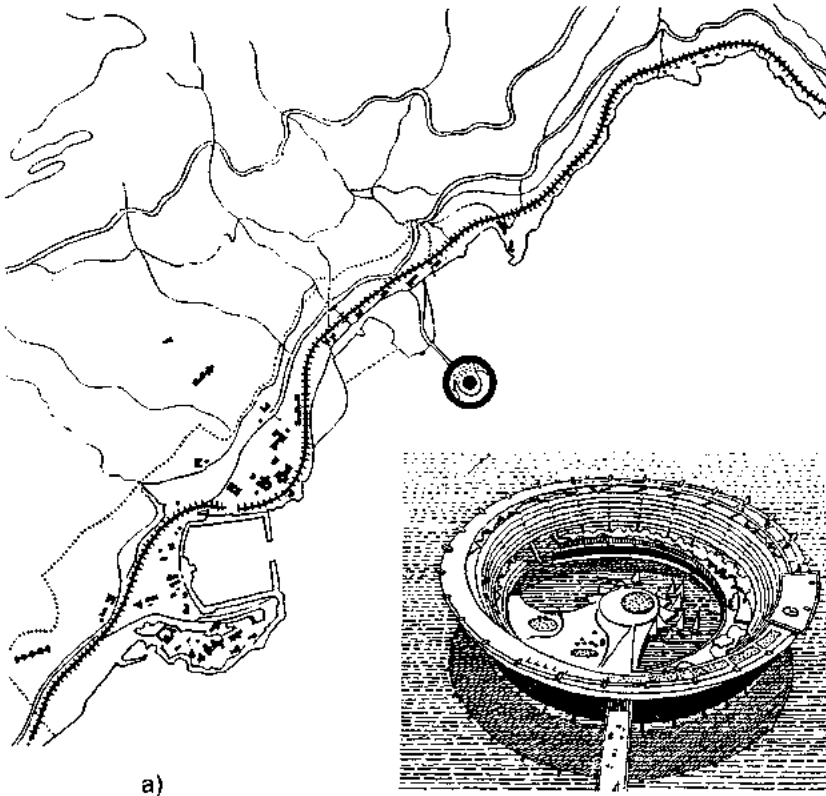

Іл. 2-125. Японія. Проекти міста майбутнього.
 А – "спіральне місто" (арх. Н. Курокава);
 Б – місто "кластерів" (арх. А. Іозакі)
 Джерело: [17, с. 121]

Іл. 2-126. Фантастичне "місто-хмарочос" (арх. Сен-Флоріан)
 Джерело: [5, с. 397]

Іл. 2-127. Система розселення у вигляді невеликих "лішкоподібних міст", запропонована художником-графіком В. Йонасом
Джерело: [5, с. 400]

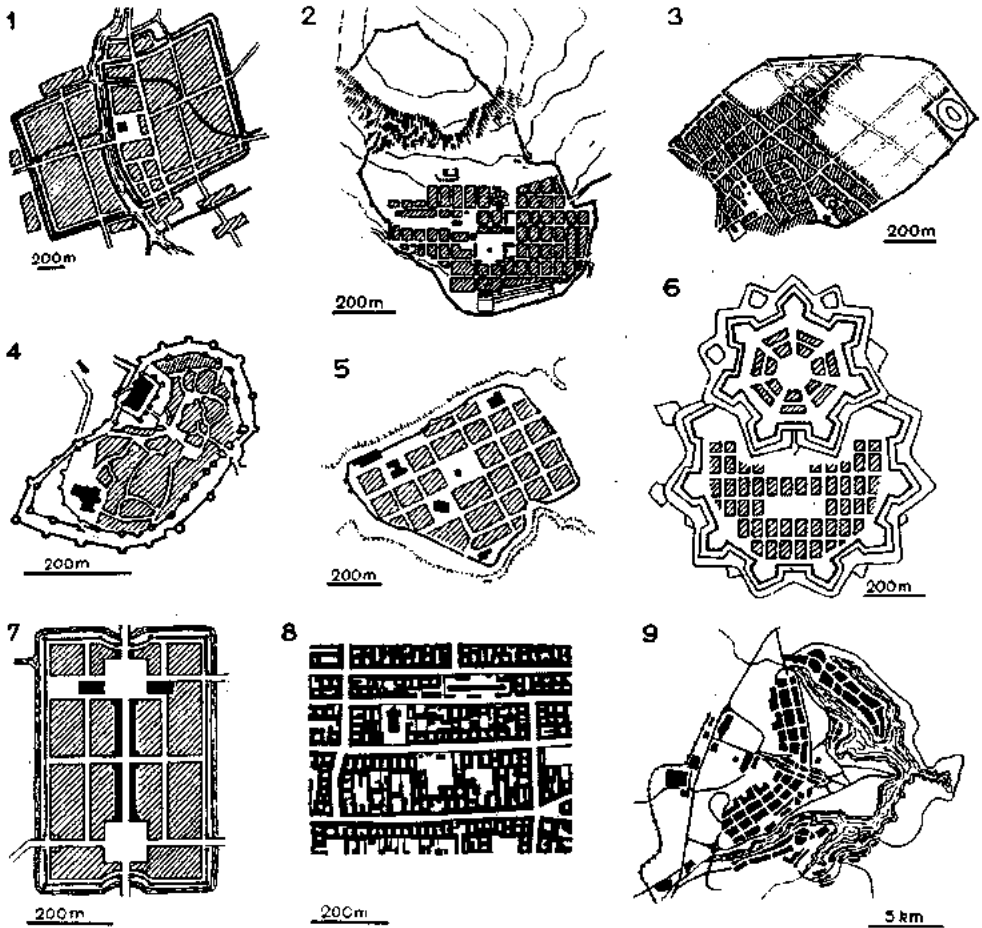

а)

б)

Іл. 2-128. Надводне місто біля узбережжя Монако (арх. Поль Меймон):
а – ситуаційний план; б – перспектива
Джерело: [5, с. 400]

Іл. 2-129. Основні етапи розвитку міст.

1. Вавилон – стародавнє місто над рікою Євфрат, столиця Вавилонії за панування Хаммурапі (стан близько 600 р. до н.е.); 2. Прієна – стародавнє грецьке місто в Малій Азії, засноване в середині IV ст. до н.е.; 3. Помпеї – стародавнє римське місто біля Неаполя, засноване у VI–V ст. до н.е. (показано план, відкритий археологами з-під товщі вулканічного попелу Везувію, виверження якого знищило місто); 4. Каркассон – середньовічне місто у Південній Франції з вільним плануванням мережі вулиць; 5. Хелмно – середньовічне місто у Польщі (Бидгощське воєводство) з регулярним плануванням мережі вулиць; 6. Мангейм – ренесансне місто в Німеччині з фортецею і бастионними обвалуваннями; 7. Рішельє – барокове місто у Франції (XVII ст., арх. J. Lemercier); 8. Фрагмент Варшави з XIX ст. з капіталістичною, надмірно ущільненою забудовою; 9. Бразилія – нова столиця Бразилії (арх. О. Німейєр і Л. Коста), будівництво розпочато у 1958 році (плани міст подано у різних масштабах, отже не можна порівнювати їх величину між собою; про справжні розміри міста свідчить поділка у лівому або правому куті кожного з планів)

Джерело: [52, с. 233]

За цим бажанням стоять незмінні вимоги життя, які повинні бути виконані.

У наш час, здається, нема нічого важчого, ніж добитися уваги до найпростіших вимог забезпечення нормального життя людини. Індустріалізація та її наслідки викликали великі ускладнення, через які стали ігноруватися основні принципи розселення. Свідомо і підсвідомо ми протестуємо проти цього. Тому незалежно від будь-яких обставин перш за все необхідно відповісти на запитання: "Як ми хочемо жити?"

Запитання для самоперевірки

1. Порівняйте планувальну структуру та характерні риси будівництва міст Древнього Єгипту та Межиріччя. Що між ними є спільного, а що відмінного?

2. Відмінності планувальної структури міст Стародавньої Греції, нових типів споруд та рівня комфорту житла і благоустрою вулиць? Перелічіть давньогрецькі колонії елліністичного періоду на території України та вкажіть причини їх появи.

3. Характерні відмінності планувальних прийомів будівництва міст Давньоримської держави. Опишіть архітектуру міських вулиць та нові типи споруд.

4. Які характерні риси середньовічного міста, його планувальна структура, архітектура та благоустрій вулиць?

5. Яка суть проєктів "ідеального міста", що виникли в епоху Відродження?

6. Який основний містобудівельний чинник епохи Відродження та його вплив на формування планувальної системи міст?

7. Які містобудівельні особливості та нові містобудівельні прийоми епохи бароко порівняно з епохою Відродження?

8. Як вплинули засади планування Версальського парку в епоху абсолютизму у Франції на формування нових містобудівельних прийомів світового значення?

9. Як вплинув промисловий переворот на розвиток містобудування Європи?

10. Які проблеми і якими засобами вирішував план "Османа" щодо регуляризації Парижа?

11. Назвіть основні причини зародження проблеми районного планування та відокремлення його у нову державно важливу і складну сферу творчої діяльності.

12. У чому полягає суть нових концепцій та ідей розвитку міст під кінець XIX ст. – у 1-й половині XX ст.

13. Яка причина появи паркових доріг і яка їх відмінність від шосейних доріг?

14. Чим ознаменувався період після Другої світової війни для міст Європи та в чому полягала містобудівельна політика капіталістичних держав у цей час?

15. Від чого залежить проблема транспортної кризи та пропозиція її вирішення, запропонована Г.А.Тріпом у 40-х рр. XX ст.

16. Які теоретичні напрямки пошуку концепцій розвитку міст у XX ст. визнаєте?

17. У чому полягає суть ідеї "паралельного міста"? Наведіть приклади проєктів та назвіть їх авторів.

Література: [1, 4, 5, 10, 11, 12, 16, 17, 18, 24, 25, 26, 28, 33, 41, 42, 44, 45, 47, 51, 52].

Поняття стилю в архітектурі. Хронологія розвитку стилів в архітектурі Європи. Принципи та прийоми стильових напрямів. Стилi в архітектурі м. Львова

Місто – одна з просторових форм концентрації людей. Міське довкілля є об'єктом естетичних переживань, несе в собі культурні традиції його нащелення. Естетичною ознакою міста є його своєрідність, яка породжує емоційну реакцію людей.

Отже, впродовж тисячоліть створювалося штучне довкілля в природному оточенні.

Щоб простежити історію формування містобудівного світогляду впродовж тривалого часу, слід визначити його найхарактерніші періоди. Для обґрунтування такої історичної періодизації доцільно використати закономірну зміну архітектурних стилів.

Стильові ознаки, які характеризують принципи побудови архітектурної і містобудівної форми, визначають різні історичні епохи не тільки в мистецтві, але і в інших проявах культури.

Поняття стилю

Стиль – це образ мислення, дій і життя людей у певну історичну епоху, що зберігається в різних елементах матеріального світу. Стиль – багатозначна ознака культури. Кожній історичній епосі притаманний свій стиль. Досягнувши вершини досконалості, архітектурний стиль втрачає свої попередні художні якості.

Причини зміни архітектурних стилів слід шукати в закономірностях розвитку суспільства. (Про це говорилось у попередній лекції).

Стиль в архітектурі (за А. Мардером):

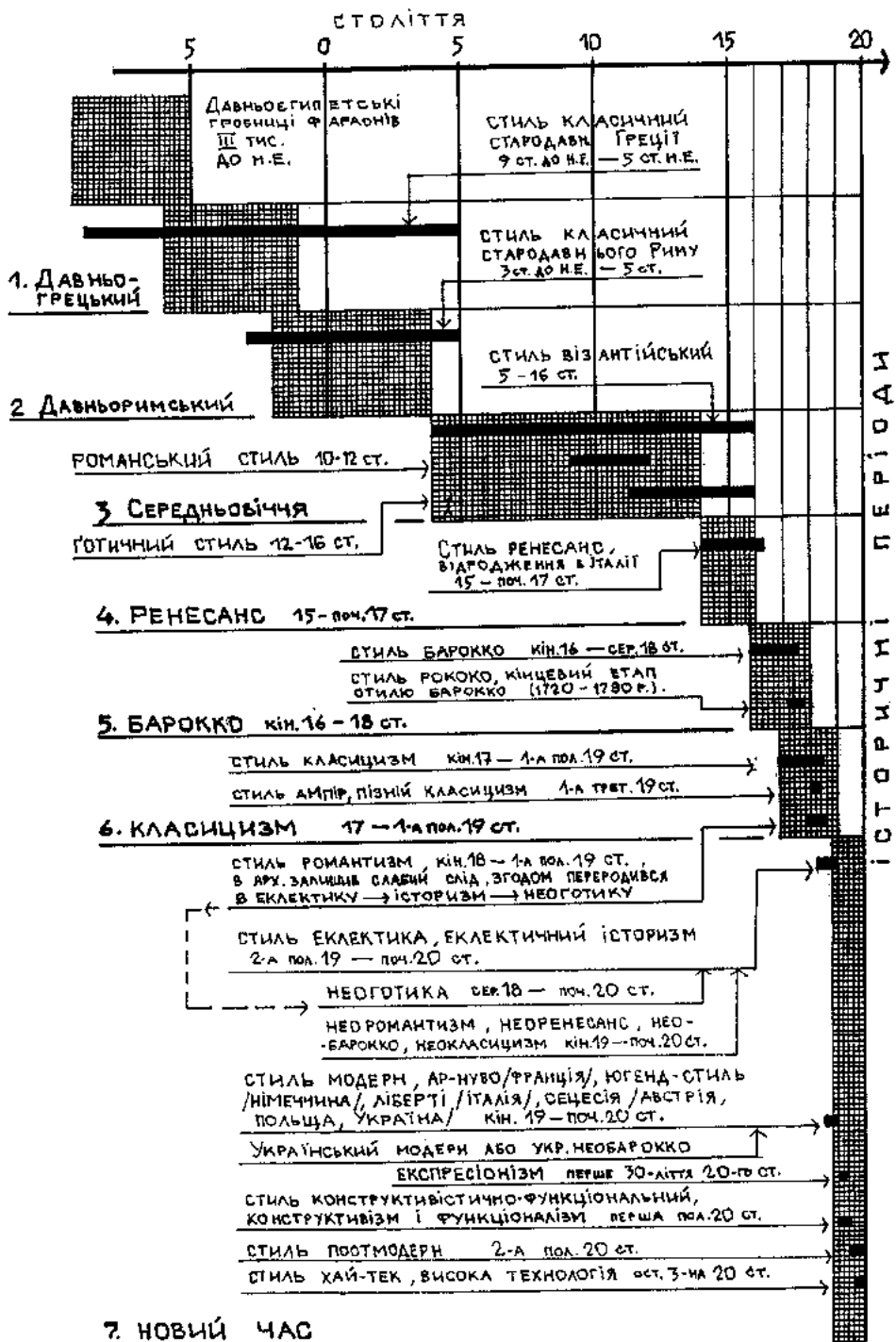
1. Відносно стійка система функціональних, просторових, естетичних характеристик архітектурної форми (будинку, споруди, комплексу), яка складається з історичним розвитком матеріальної і духовної культури суспільства, об'єднуючи архітектурне *формування* з іншими творчими процесами різних сфер суспільного життя; єдність елементів архітектурної форми, яка визначає використання у *формотворчості* одних і виключення інших засобів і прийомів архітектурної композиції. Процес розвитку стилю (стильової системи) характеризується взаємодією традицій і новаторства, яка визначається поєднанням соціальних, ідеологічних та естетичних вимог суспільства на кожному етапі його розвитку;

2. Система засобів і прийомів функціональної та естетичної організації архітектурної форми, характерна для певного історичного періоду, конкретного регіону, окремого архітектора;

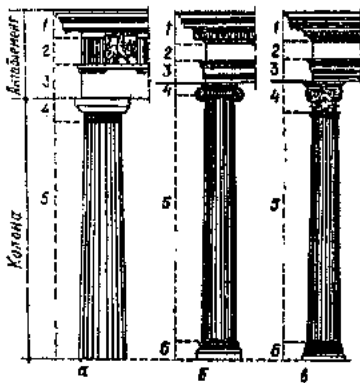
3. Сукупність ознак, рис, особливостей, властивих тій чи іншій конкретній архітектурній формі.

Візантійський стиль (V – XVI ст.)

Римський імператор Костянтин Великий, який у 313 р. н. е. офіційно визнав християнство державною релігією, прагнув зміцнити з її допомогою велетенську

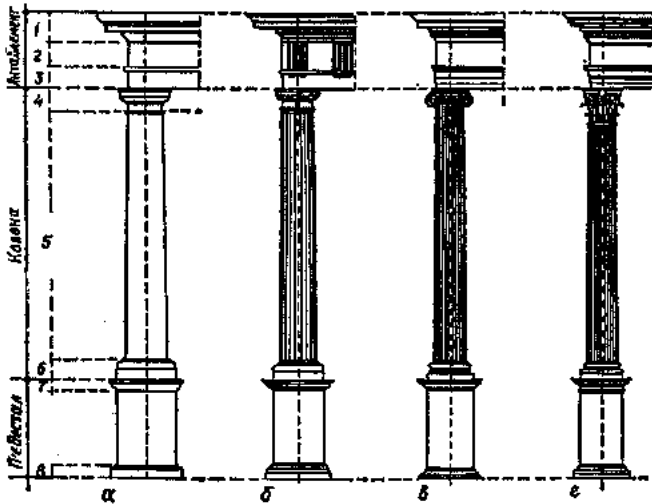

Іл. 3-1. Головні архітектурні стилі у європейському культурному колі (схема арх. В. Дідика)

Іл. 3-2. Грецькі ордери: а – доричний; б – іонічний; в – корінфський; 1 – карниз; 2 – фриз; 3 – архітрав; 4 – капітель; 5 – ствол (фуст); 6 – база

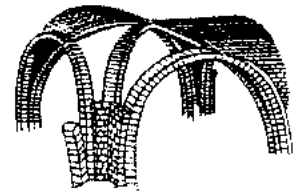
Джерело: [1, с. 197]

Іл. 3-3. Римські ордери: а – тосканський; б – доричний; в – іонічний; г – корінфський; 1 – карниз; 2 – фриз; 3 – архітрав; 4 – капітель; 5 – ствол (фуст); 6 – база; 7 – карниз п'єдесталу; 8 – база п'єдесталу

Джерело: [1, с. 197]

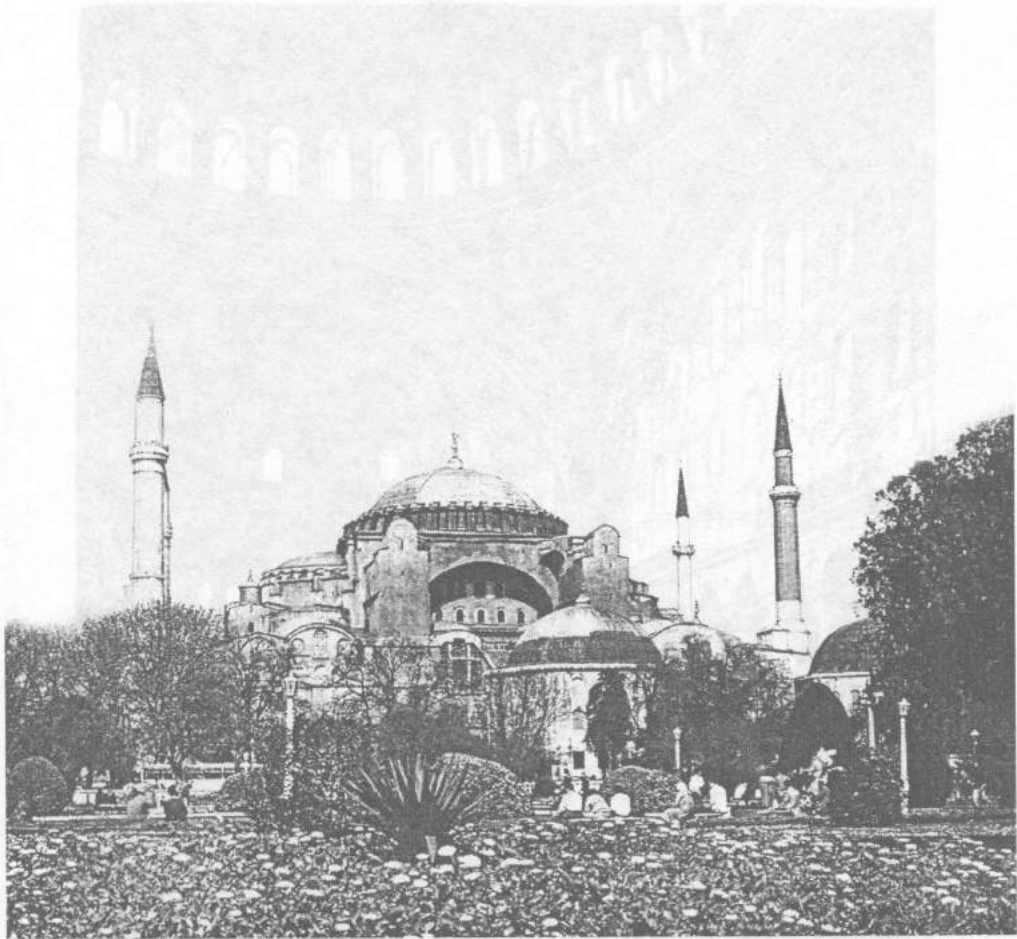
СВІТЛОВИЙ ПРОЙОМ (ОПЕЙОН)

РИМСЬКЕ ХРЕСТОВЕ СКЛЕПІННЯ НА ПЕРВІОРАХ.

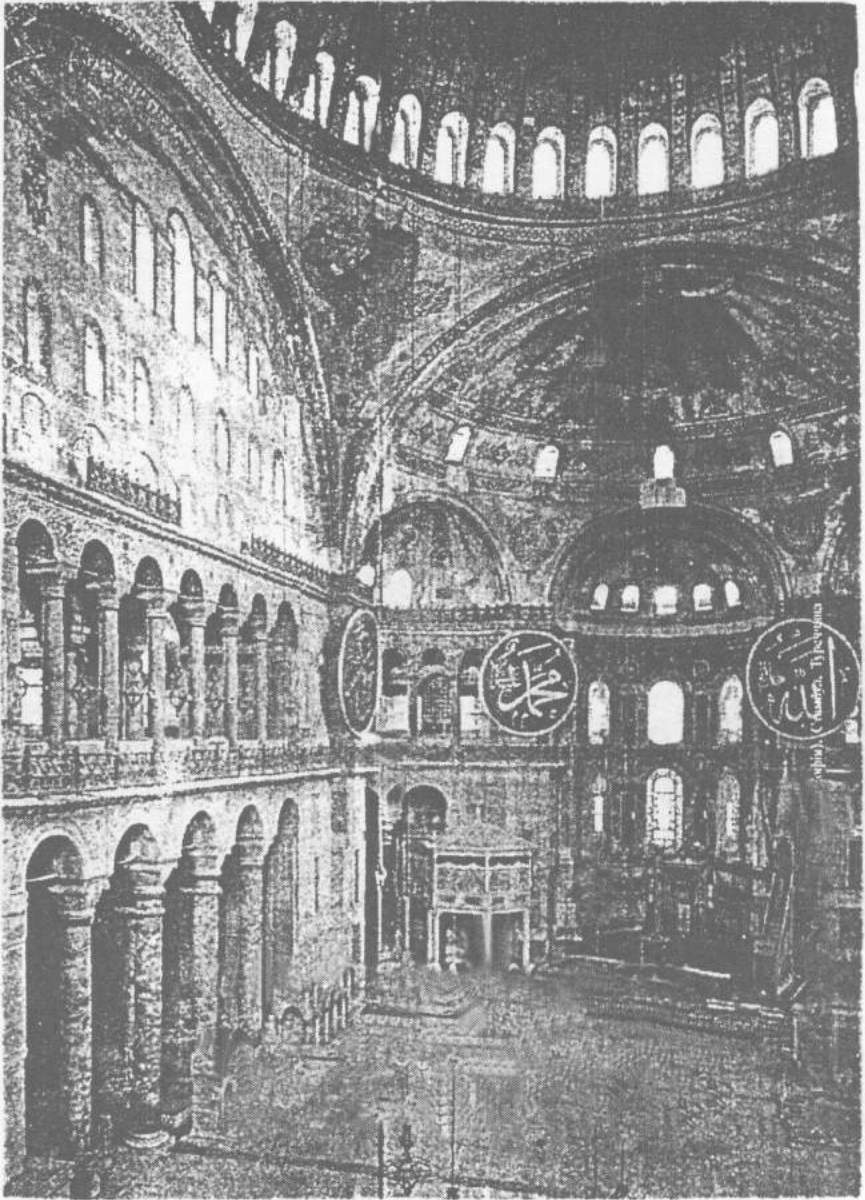
Іл. 3-4. Рим, Пантеон (повздовжній перетин), побудований у 115 – 125 рр. Цей храм, присвячений головним римським божествам, круглий у плані і перекритий напівкруглим кам'яним куполом діаметром 43,6 м із світловим отвором діаметром 8,9 м у центрі склепіння. Товщина стін – 7 м

Джерело: [13, с. 42]

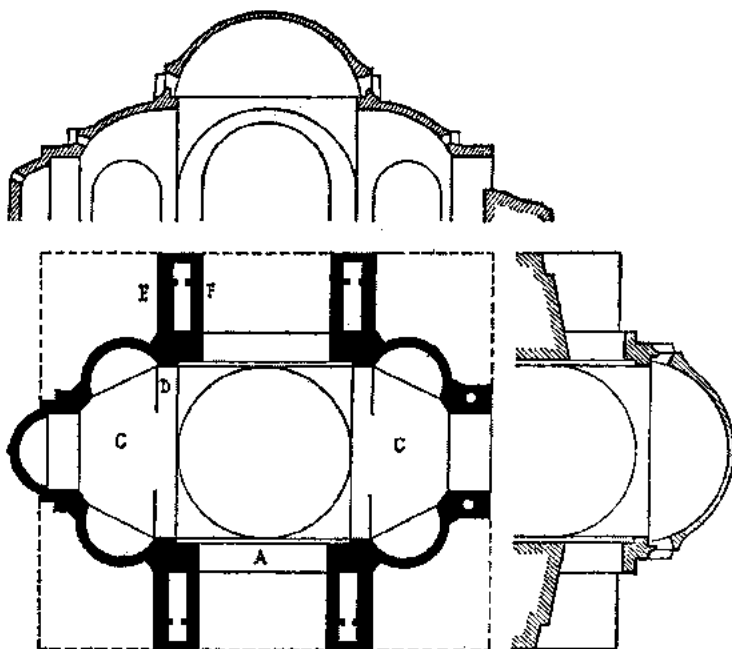
Іл. 3-5. Храм Премудрості Божої – “Свята Софія” (нині мусульманська мечеть у Стамбулі, Туреччина). За часів Візантійської імперії – головний християнський храм її столиці – м. Константинополя. Побудований при імператорі Юстиніані I у 532 – 537 рр. Після падіння Константинополя у 1453 р. собор було перетворено в мечеть, яку доповнили стрілами мінаретів. Храм Святої Софії символізує присутність Божу всією сукупністю свого простору, який насичений світлом

Джерело: вісник Свято-Теодорівської обителі “Знамення”, березень 1999 р. № 4, с. 10

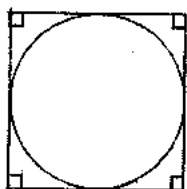
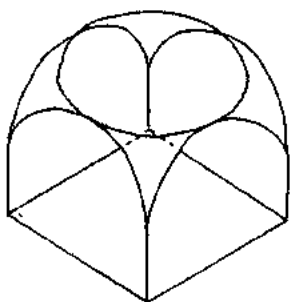
Іл. 3-6. Интер'єр храму ("Свята Софія") – приклад візантійського стилю. Здається, що основним матеріалом, з яким працювали архітектори, було світло. Світло вливається тут потоками через велетенські, розграфлені в клітинку отвори – їх особливо багато в західній стіні – через низку арочних вікон, і склепіння немовби висять на сонці...

Джерело: вісник Свято-Теодорівської обителі "Знамення", березень 1999р. № 4, с.10

Іл. 3-7. План і поперечний перетин храму св. Софії в Константинополі, збудованого за шість років і завершеного у 537 р. (арх. Анфемій і Ісідор). Цей перший купол візантійського стилю був і найбільшим. Його діаметр – 33 м. Храм св. Софії витримав землетрус, який викликав окремі руйнування споруди у 557 р. та в X ст. План хрестоподібний розміром 76х67м. Загальна висота храму – 54 м. (Пантеон має висоту 43 м)

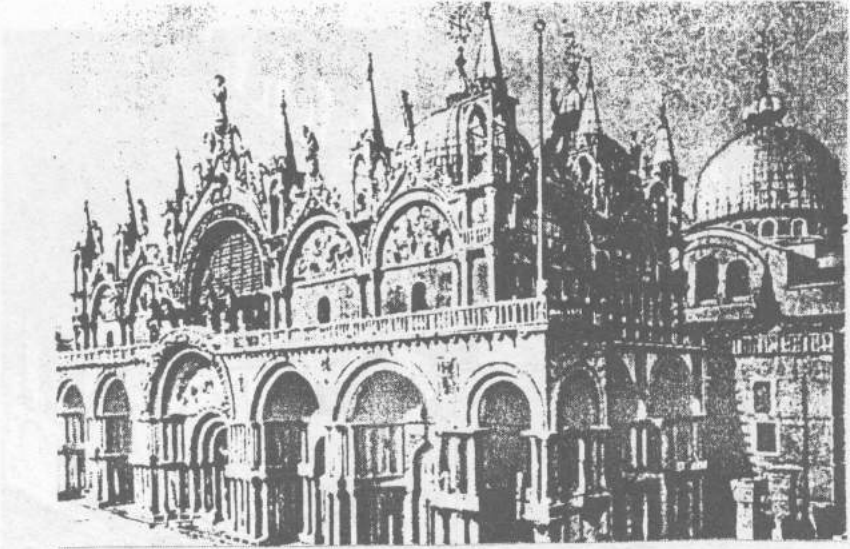
Джерело: [21, с. 84]

Іл. 3-8. Перетворення циркульного плану плоского сферичного купола у квадрат завдяки влаштуванню парусів, тобто чотирьох сферичних трикутників. У візантійській та мусульманській архітектурі паруси стають провідним конструктивним прийомом

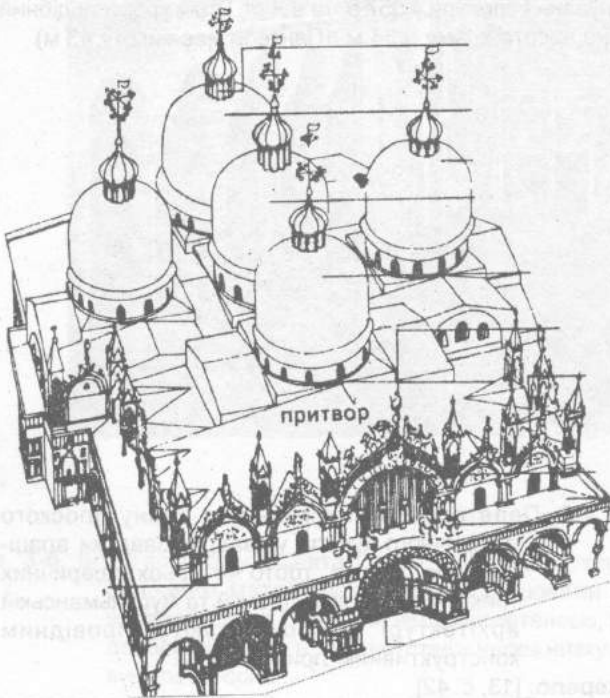
Джерело: [13, с. 42]

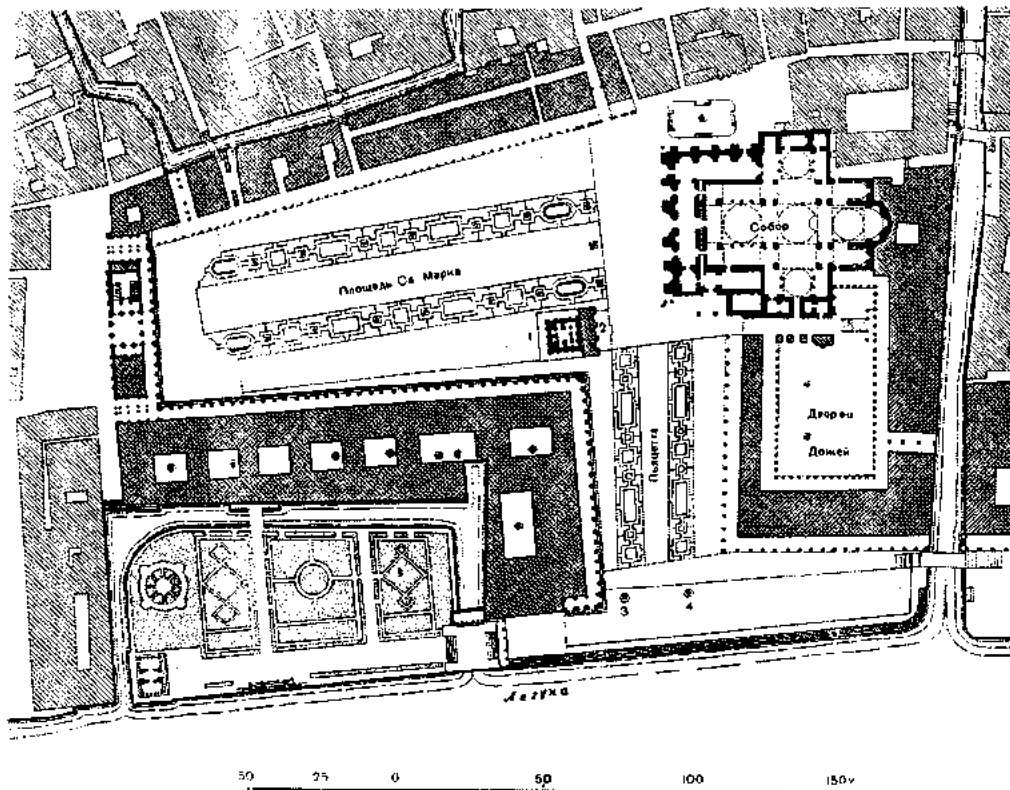
Іл. 3-9. Базилика св. Марка у Венеції – одна з найцінніших пам'яток візантійської архітектури в Італії. Перша споруда, збудована як кам'яна романська базилика у 829 р., згоріла у 976 р. у великій пожежі міста. Відбудова у візантійському стилі тривала до 1094 р., а у XIV ст. продовжувалася у готичному стилі. Зміни при перебудовах споруди у наступних століттях були незначні

Джерело: [52, с. 32]

Іл. 3-10. Аксонометрія собору св. Марка у Венеції

Джерело: [13, с. 42]

Іл. 3-11. План площі св. Марка з відкритим планом собору св. Марка у сучасному стані. 1 – дзвіниця; 2 – лоджетта; 3 – гранітна колона, увінчана скульптурою св. Федора; 4 – колона з крилатим левом св. Марка. Відповідно до візантійських зразків цю хрестокупольну у плані церкву перекривали п'ять куполів по горизонтальній проєкції грецького хреста. Споруджений пізніше притвор з прекрасним фасадом і п'ятьма порталами свідчить про претензії на владу міста-держави Венеції, яка своїм багатством завдячувала торгівлі зі Сходом. Візантійська купольна церква з грецьким хрестом у плані послужила прототипом і для давньоруської сакральної архітектури

Джерело: [5, с. 263]

державу – це привело до будівництва монументальних храмів. Через 4 роки Костянтин переносить столицю до Візантії (згодом Константинополь, сучасний Стамбул). Візантія – давній грецький осередок, що був у часи середньовіччя посередником у торгових і культурних контактах між Сходом і Заходом, поєднувала їх і була оборонним бастионом перед нападами варварів. У 395 році Східне Царство було визнане як окрема держава. Під час правління цезаря Юстиніана I Великого (527–565 рр.) Східне Царство було ще раз возз'єднано з Римською імперією. Правління цезаря Юстиніана I ознаменувалося будівництвом собору св. Софії (532–537 рр.) у Константинополі (тепер мечеть Айя-Софія) – перлини візантійської архітектури.

Візантійські архітектори, шукаючи досконалих форм для символічної структури на основі кола (яке для східної філософії є містичною фігурою), знайшли рішення, що являло собою завершення квадратної у плані будівлі півсферичним куполом. Після Пантеону – круглого у плані храму, який існував майже 400 років і був перекритий стародавніми римлянами напівсферичним кам'яним куполом діаметром 43,6 м з отвором у центрі склепіння для освітлення, а також для полегшення його маси (таких кам'яних куполів більше ніколи не споруджували), у Константинополі вдалось збудувати круглий купол на квадратній основі діаметром 32 м, конструктивно використовуючи кутові пазухи склепіння (паруси). Це геніальне архітектурне рішення головного храму Східного Риму вплинуло на християнське та мусульманське будівництво від Закавказзя і Київської Русі до Західної Європи, що відчувалося протягом тисячоліття.

Найбільше поширеним у візантійській сакральній архітектурі був тип хрестокупольного храму на плані хреста, вписаного в квадрат. Всередині візантійські храми були оздоблені мозаїками. Для декорації інтер'єру використовували різнобарвний мармур і фрески. Візантійське мистецтво, що поєднувало у собі західну класичну (грецьку та римську) культуру та культурні тенденції Сходу, досягло в XI ст. теренів Київської Русі.

Класичні приклади візантійської архітектури:

- храм св. Софії (532–537 рр.) у Константинополі (тепер Стамбулі);
- базиліка св. Марка у Венеції (1063 – 1085 рр.).

Давньоруський стиль (X–XIII ст.)

На час прийняття у 988 р. християнства Київська Русь вже мала багатовікову естетичну систему художнього бачення, мала свою писемність (правда, ще на початковому рівні), тісні зв'язки зі спорідненою Болгарією, яка на 120 років раніше прийняла християнство. Русь свідомо брала у візантійської культури все, що відповідало її уподобанням.

У X–XI століттях мистецтво й архітектура досягають високого рівня в багатьох країнах світу. Небувало розширюються міжнародні мистецькі зв'язки.

Кам'яне будівництво на Русі розпочинається відтоді, як Київська держава виходить на міжнародну арену, а Київ забудовується як її столиця. Перші відомості про кам'яне будівництво літопис дає під 945 роком. Проте велике кам'яне будівництво розпочалося лише після прийняття у 988 р. християнства, коли князь Володимир запросив майстрів з Візантії для будівництва Десятинної церкви (989–996 рр.).

Загальноприйнятою для культових споруд була розроблена візантійськими зодчими хрестокупольна система, що лежить в основі майже всіх давньоруських церков. Важливе значення у будівництві кам'яних споруд мала система пропорційності, що була основним методом зодчих. За основну міру найчастіше брався діаметр головного купола, а решта розмірів пов'язувалися між собою системою кратних та ірраціональних співвідношень (на основі мірної системи, що була прийнята на Русі). Велику увагу приділяли підлозі, яку в X–XII століттях робили з мозаїки, а в XII – здебільшого з різноколірних полив'яних плиток.

Давньоруська архітектура і мистецтво у своєму розвитку пройшли за два з половиною століття (з кінця X ст. до Батиевої навали 1238 – 1240 рр.) кілька стилістичних етапів, що відповідали як особливостям історичного розвитку Київської Русі, так і всесвітньому архітектурному і художньому процесу, невід'ємною частиною якого було давньоруське зодчество.

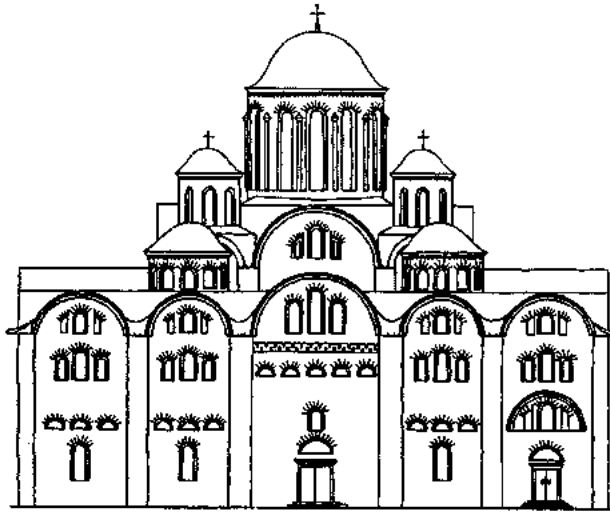
1-й етап – кінець X – перша половина XI ст., часи Володимира та Ярослава Мудрого, доба найвишого розквіту давньоруської держави. У цей період Київська Русь виходить на міжнародну арену і, розвиваючи свої традиції, творчо засвоює здобутки світової культури, в першу чергу – візантійської, з якою мистецькі зв'язки були найтіснішими.

2-й етап – 2-а половина XI – початок XII ст., коли починають даватися ознаки феодальні тенденції в суспільстві, а мистецтво й архітектура усе більше набувають самобутніх рис, розвиваючи традиції попереднього часу. Нові тенденції проявляються у прагненні до більшої свободи у трактуванні образів, більшої яскравості колориту та посилення елемента лінійності. Проте візантійські канони ще діють і в типах церковних споруд, і у фрескових розписах, і в іконописі. *Починаючи з XII ст. замість візантійських з'являються цибулясті куполи.*

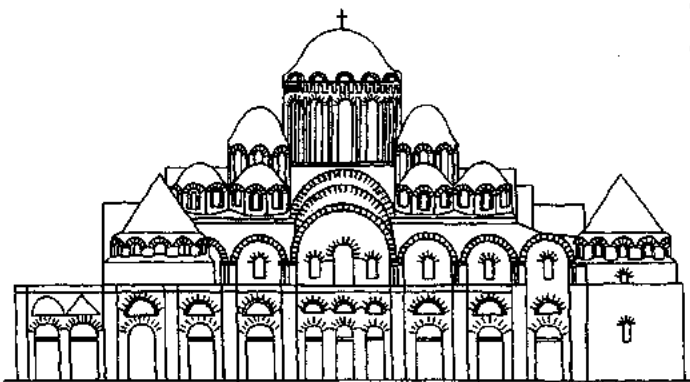
3-й етап – 30-ті роки XII ст. – (часи феодальної роздробленості), відбуваються значні зміни у стилістичних рисах мистецтва Київської Русі. Міцніють і розвиваються місцеві художні школи, хоча Київ не втрачає значення важливого художнього центру. Ще зберігаються візантійські типи хрестокупольних споруд, але в характері архітектурних форм та художніх образів рішуче проступають власні стилістичні риси, про що яскраво свідчать чудові пам'ятки мистецтва Володимиро-Суздальського князівства та поетичні споруди Новгороду і Пскова. *Відходять у минуле візантійські традиції, давньоруське мистецтво все більше зближується з романським, що за багатьма ознаками якнайбільше відповідало вимогам феодального ладу. Характерним для цього періоду є перехід майстрів на місцеві будівельні матеріали. Споруди тих часів за масштабом стають меншими, їх композиції – простішими. В оздобленні будівель зовсім зникає мозаїка, поступаючись місцем фресковим розписам. Замість мозаїчних з'являються підлоги з полив'яних керамічних плиток жовтого, зеленого та темно-вишневого кольорів.*

За висловом академіка Б.Рибаківа, "Русь була наче співавтором у становленні розмаїття форм романського стилю Європи і Кавказу" [27, с. 19].

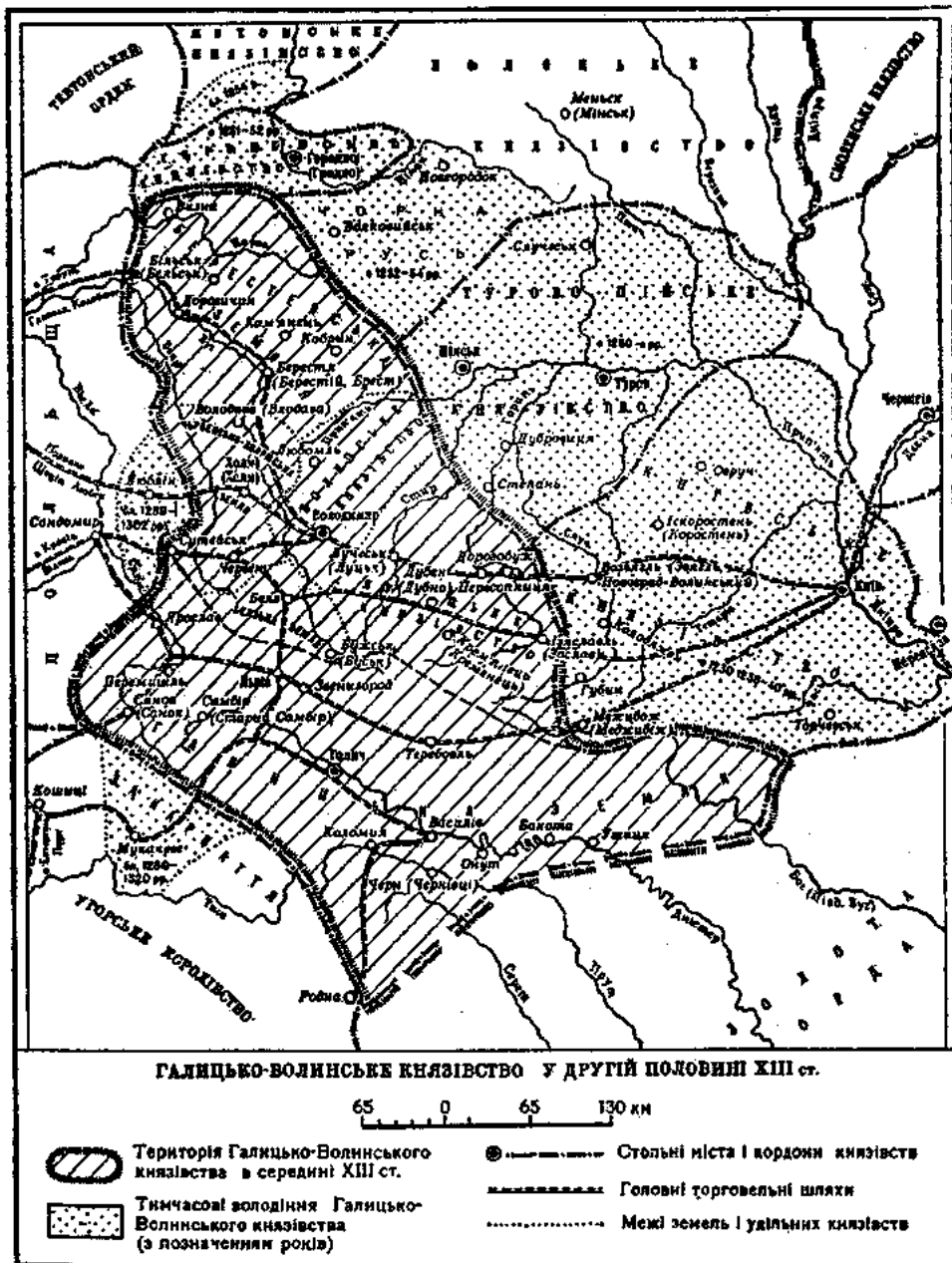
І в архітектурі, і особливо в декоративно-ужитковому мистецтві посилюється вплив народних художніх традицій, водночас спостерігаються ознаки готичного стилю Європи, мистецтва Грузії, Вірменії та Балкан. Цей стилістичний напрям став основою, на якій у подальшому розвинулось національне мистецтво українського, а також російського та білоруського народів.

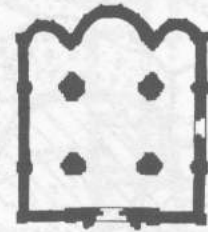
Іл. 3-12. Десятинна церква у Києві (989–996 рр.). Реконструкція Ю. Асєєва за дослідженнями М. Каргера. Загальний вигляд, план
Джерело: [27, іл. 2]

Іл. 3-13. Софійський собор у Києві. 1037–1044 рр. Реконструкція Ю. Асєєва. Західний фасад, план
Джерело: [27, іл. 2]

Іл. 3-14. Галицько-Волинське князівство у другій половині XIII ст. (географічна карта)
Джерело: [22, с. 15]

a)

б)

Іл. 3-15. (а) церква св. Пантелеймона під Галичем (друга пол. XII ст.). Реконструкція І.Могитича. Західний фасад, план

Джерело: [22, іл. 164]

(б) сучасний стан церкви св. Пантелеймона

Джерело: Фото В. Дідика, серпень 1999 р.

Своєрідністю відзначалася архітектура XII ст. Галицького та Володимиро-Суздальського князівств, де склалися осередки сильної княжої влади; місцевий будівельний матеріал – білий та сірий вапняк – стимулював кам'яне будівництво та різб'ярство. З численних споруд стародавнього Галича збереглася до наших днів лише церква Пантелеймона, побудована у другій половині XII ст. Її тип наслідував систему чотиристовпного хрестокупольного храму, але техніка будівництва та характер декору (апсиди прикрашено півколоннами з корінфськими капітелями, а портали – системою колонок та арок з акантовим орнаментом) властиві романській і дуже близькі угорській та моравській архітектурі XII століття.

Виявлені археологічними дослідженнями споруди Галича свідчать про різноманіття типів, – це і хрестокупольні храми, і ротонди, і квадрифолії (центрична споруда з чотирма напівкруглими виступами), і однефні споруди. Усі вони були прикрашені різьбленими деталями.

Романський стиль (X–XII ст.)

Романський – умовна назва стилю, який склався у період раннього середньовіччя в архітектурі країн Західної і Центральної Європи, що раніше входили до складу Римської імперії. Термін “романський стиль” з'явився у 20-х роках XIX ст. Романський стиль відобразив державну роздробленість суспільства і його феодально-релігійну ідеологію. Замки феодалів розміщувались на підвищеннях, були неприступними фортецями. Фортифікаційний характер властивий і численним монастирським комплексам, і містам, які швидко розвивалися. *Архітектура романського стилю відкидала канони класичних ордерних систем і орієнтувалась на християнське зодчество античності і Візантії.* Споруди відзначались замкнутістю і масивністю форм. Міцні стіни з вузькими арковими прорізами і перспективними порталами, масивні стовпи і колони та численні вежі надавали будинкам суворого аскетичного характеру. Ущільнення міської забудови, обнесеної оборонними мурами, сприяло зростанню будинків у висоту. Споруджувались фахверкові (з дерев'яним каркасом) житлові будинки до 5–6 поверхів. У культовому будівництві найбільш поширеними були будинки типу базилік з хрестоподібною формою плану.

Значні споруди романського стилю:

- собор у Вормсі (1000–1024 р.), житловий будинок у Клюмі (XII ст.) у Франції;
- церква Сан-Мікеле у Павії (XII ст.), ансамбль Соборної площі у Пізі (XI–XIII ст.) Італія.

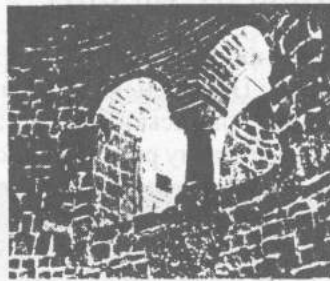
Риси романського стилю відбилися в архітектурі стародавньої Русі:

- Успенський собор у Володимирі-Волинському (1160 р.);
- Кирилівська церква (XII ст.) у Києві;
- Борисоглібський собор (XII ст.) у Чернігові (за Л. Воробйовим).

Готичний стиль (XII–XVI ст.)

Стиль архітектури та мистецтва країн середньовічної Європи склався на основі придворно-лицарської та феодально-релігійної ідеології в умовах активного розвитку міст. Назва з'явилась в епоху Ренесансу (вперше застосована італійським

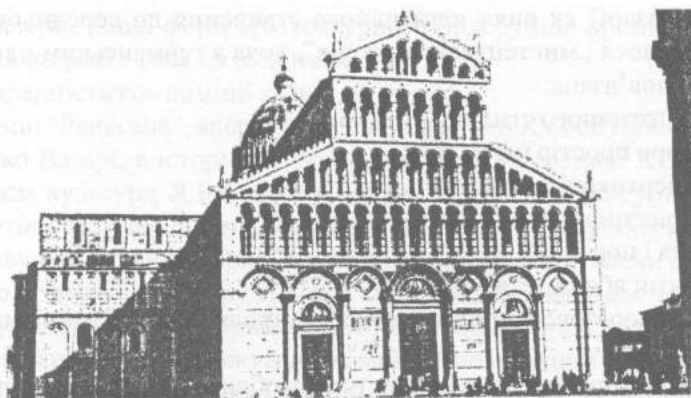

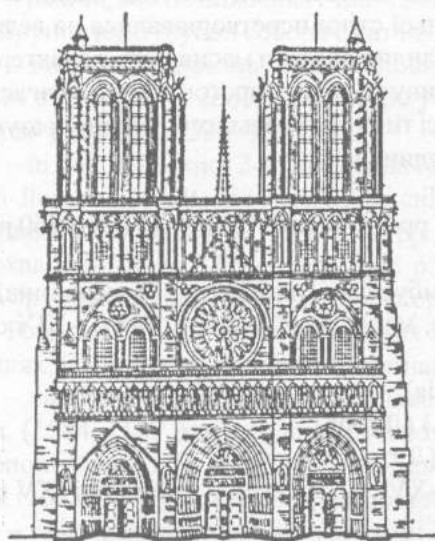
Бочарне склепіння з напівциркульним січенням.

Іл. 3-16. Романський стиль: 1. Костьол в Іновлодзу (Польща). 2. Інтер'єр костьолу св. Прокопа у Стшельне, воєв. Бидгощське (Польща). 3. Біфоріум в костьолі св. Прокопа у Стшельне. 4. Костьол Сан Мінято аль Монте у Флоренції (Італія). 5. Церква св. Апостолів у Кельні (Німеччина, 1192–1219 рр.). 6. Бочарне склепіння

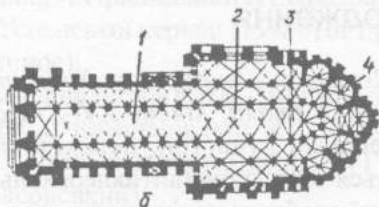
Джерело: [52, с. 337; 1, с. 257]

Іл. 3-17. Романський стиль. Базиліка в м. Піза, Італія
Джерело: [22, с. 15]

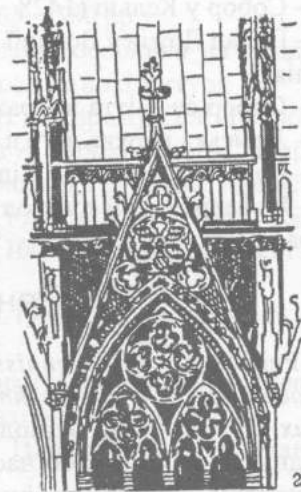
а

б

в

2

Іл. 3-18. Готичний стиль: а – фасад собору Нотр-Дам у Парижі (1163-1257); б – план собору у Реймсі, Франція (1211-1311): 1 – головна нава; 2 – трансепт; 3 – пресбітерія; 4 – каплиця; в – готичний водомет (собор у Реймсі); г – вімперг – у готичній архітектурі декоративний шпиль, який вінчає портал або вікно

Джерело: [1, с. 60, 61, 75]

архітектором Дж. Вазарі) як вияв негативного ставлення до середньовічного мистецтва, що вважалось „мистецтвом варварів”, хоча з германським племенем готів готика ніяк не пов’язана.

Характерні риси готичного стилю:

- розкритий догори простір інтер’єрів;
- підкреслений вертикалізм форм;
- шпильасті завершення;
- стрілчасті вікна і портали;
- круглі вікна (рози або розети).

Готичні риси неодноразово відроджувалися у ретроспективній стилізації (див. Історизм, Неоготика).

Готика найяскравіше проявилась в архітектурі (особливо культовій), скульптурі, прикладному мистецтві, оформленні книг. Архітектура готики, яка прийшла на зміну романській архітектурі, сформувала нову конструктивну систему зі стрілчастими арками та ребристими нервюрними склепіннями, що передають розпірні навантаження через аркбутани на контрфорси. Стовпи та стіни викладали з обтесаного каменю, розпалубки склепінь заповнювали легкою кладкою, а проміжки між несучими стовпами зовнішньої стіни перетворювалися на великі вікна та вітражі. Каркасні конструкції дозволили подолати масивність, характерну для романської архітектури, збільшити ширину та висоту прогонів, створити легкі висотні композиції. Готика поширилась на всі типи громадських будинків – ратуші, палаци, торгові ряди, міські вежі, житлові будинки.

Класичні приклади готичної архітектури:

- Собор Нотр-Дам у Парижі (1163–1257 рр.), собори в Шартрі (1194–1260 рр.) та Реймсі (1211–1311 рр.) (Франція);
- Собор у Кельні (1428–1880 рр.) та Гамбурзі (після 1249 р.) (Німеччина);
- Палац Дожів у Венеції (XIV – XVI ст.), Міланський собор (1386 р.– XIX ст.) (Італія);
- Собор св. Вітта в Празі, XIV ст. (Чехія);
- Домська церква в Ризі (1211–1300 рр.) (Латвія);
- Костьол св. Анни у Вільнюсі, 1581 р. (Литва);
- Кафедральний костьол у Львові (XIV–XV ст.), костьол у Дрогобичі (XV ст.) (Україна).

Ренесанс, Відродження

Ренесанс – *фр. Renaissance, від лат. Renascov – знову народжуватися, відроджуватися, відновлятися – XIV–XVI ст. в Італії, кінець XV–XVI ст. в інших країнах* – це період розквіту європейської культури, перехідний від середньовіччя до нового часу. Характеризується світським (антиклерикальним) світоглядом, підвищенням інтересом до людської особистості, інтелекту, природи, зверненням до культурної спадщини античності, відродженням її ідеалів і принципів (звідси назва).

Характерні риси стилю Ренесанс:

- логіка античної ордерної системи;

– використання форм архітектурного ордеру для організації та оформлення стінових огорож і фасадів будинків;

– парадність композиції та ін.

Термін “Ренесанс”, вперше вжитий у середині XVI ст. італійським архітектором Джорджо Вазарі, в історичну науку введений у середині XIX ст. швейцарським істориком культури Я.Букхардом. *Архітектура Ренесансу ніби заново відкрила світ архітектурних форм Стародавньої Греції і Стародавнього Риму.* Широко застосовуючи античний архітектурний ордер, майстри епохи Ренесансу виходили з нового призначення споруд і нових конструкцій, внаслідок чого розвивались нові типи будинків (зокрема, світські — палаццо, ратуша, вілла), а ордерні форми організації простору одержували новий композиційний і стилістичний вираз. Для архітектури Ренесансу характерний перехід від кам'яної каркасної конструкції готики до цегляних несучих стін із склепінчастими (хрещатими, зімкнутими, сферичними, купольними) покриттями.

Цегляні стіни облицьовували каменем або тинькували. Ренесанс в Італії ділиться на три періоди:

– ранній, або початковий (1420–1500 рр.). Характеризується працями архітектора Ф. Брунеллескі (купол собора Санта-Марія дель Фьоре, 1420–1434 рр.);

– високий Ренесанс (1-ша половина XVI ст.) – архітектори Браманте (храм Темп'єтто, проект собору св. Петра у Римі, 1517 р.), Сансовіно (бібліотека Сан-Марко у Венеції, 1536–1548 рр.);

– пізній Ренесанс (2-га половина XVI ст.) - архітектори Мікеланджело (церква Сан-Лоренцо, 1520–1534 рр., собор св. Петра у Римі, 1547–1564 р.), Віньола (вілли Фарнезе в Капрароллі, 1559–1625 рр., і папи Юлія III біля Риму, 1550–1555 рр., церква Іль-Джезу в Римі, поч.1568 р.), Палладіо (вілла Ротонда у Віченці, поч. 1567 р., церква Сан-Джорджо Маджоре у Венеції, 1565–1580 рр.).

Ренесанс проявився і в багатьох спорудах в Україні, особливо на західних землях, історично пов'язаних з країнами Європи, зокрема в архітектурі:

– замків у Бережанах Тернопільської обл. (1554 р.), Старому Селі Львівської обл. (1584–1589 рр., можливе авторство архітектора А. Прихильного), Збаражі Тернопільської обл. (1627–1631 рр., архітектор В. Скамоцці), Підгірцях Львівської обл. (1635–1640 рр., можливе авторство архітекторів Гі-де-Боплана і А-де-л'Аква);

– кафедральних соборів у Жовкві Львівської обл. (1604–1609 рр., архітектори, можливо, А.Прихильний і П.Щасливий);

– Успенської церкви (1598–1631 рр., архітектори П. Римлянин, А. Прихильний, В. Капінос);

– каплиці Боїмів (1609–1617 рр., припускається авторство архітектора Г. Шольца) та каплиці Кампіанів (кін. XVI – поч. XVII ст., архітектор П.Римлянин);

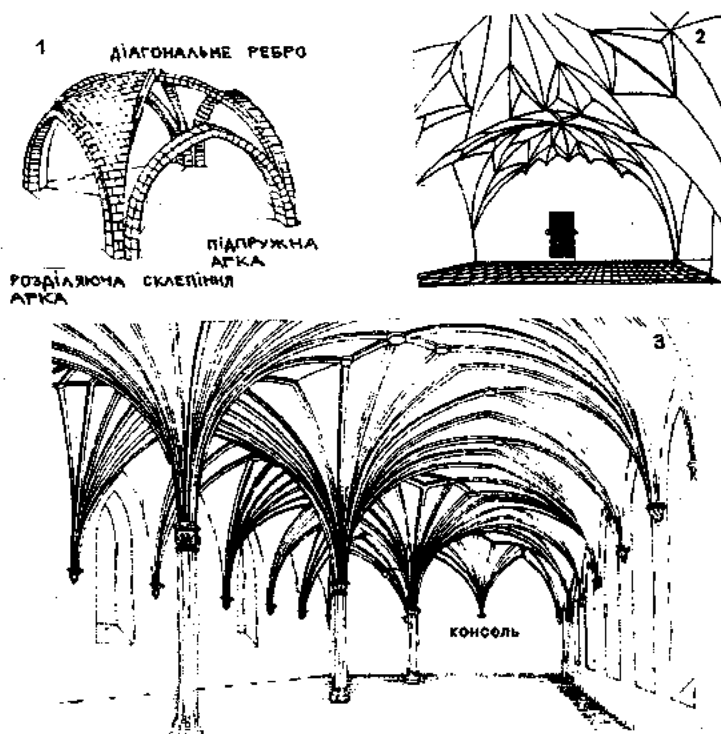
– Чорної кам'яниці (кін. XVI ст., архітектори П. Барбон, П. Римлянин, П. Красовський);

– будинку Корнякта (1580 р., архітектор П. Барбон) у Львові та інші.

Пізніше принципи і форми Ренесансу неодноразово відроджувались у ретроспективі стилізації (див. історизм, неоренесанс). Стосовно до архітектури України (як і Росії) неправомірно вживати замість терміну Ренесанс його синонім Відродження. Для Італії та європейських країн, історія яких сягає до

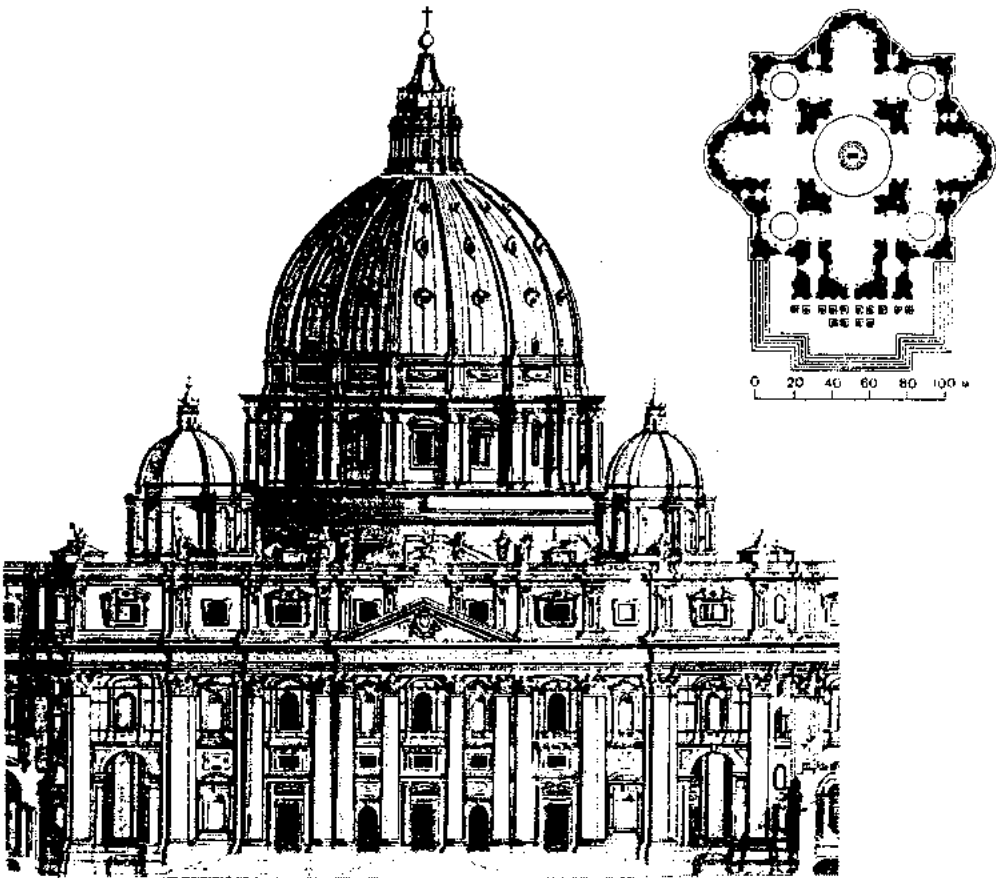
Іл. 3-19. Нижній ярус головного фасаду готичного собору у Кельні (Німеччина)
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-20. Готика в інтер'єрах.

1. Готичне хрестове склепіння на нервюрах.
2. Пізньоготичне зірчасте склепіння.
3. Монастирська трапезна (1320 р.) у фортеці німецького лицерського ордену у Мальборку, воеводство Гданське (Польща). Двопрольотний зал площею 15х30 м

Джерело: [13, с. 155–156]

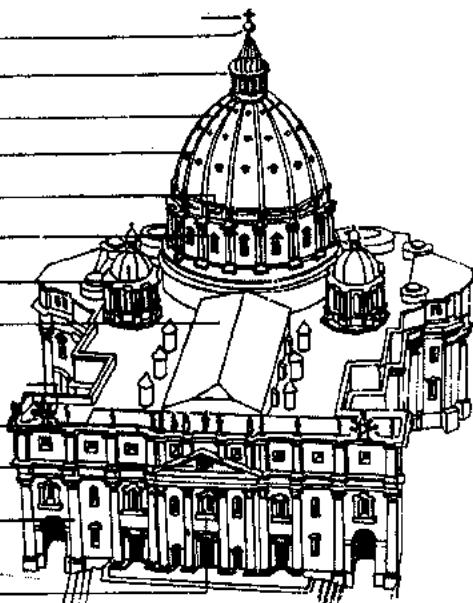

Іл. 3-21. Стиль Ренесанс, в Італії – Відродження.

Фасад собору св. Петра в Римі (гравюра XVII ст.), який заклав у 1506 р. Папа Юлій II. Основна ідея перекриття куполом центрального простору належить Д.Браманте; 40 років по тому Мікеланджело Буонаротті виконав проєкт купола (висота 141 м). У 1605 р. був розширений за рахунок поздовжньої нави, а у 1656 р. отримав свою знамениту гігантську площу. Зовнішній діаметр купола 51 м. Праворуч вгорі – план собору св. Петра в Римі за проєктом Мікеланджело Буонаротті

Джерело: [5, с. 275]

ВІНЧАЛЬНА КУЛЯ _____
 ЛІХТАР КУПОЛА _____
 КУПОЛОПОДІБНИЙ ДАХ _____
 РЕБРО _____
 АТТИК КУПОЛА _____
 КУПОЛЬНИЙ БАРАБАН _____
 БОКОВИЙ КУПОЛ _____
 ДАХ СЕРЕДЬНОЇ НАВИ _____

 АТТИК _____
 ФРОНТОН _____
 КОЛОНИ ВЕЛИКОГО ОРДЕРУ _____
 ЛОДЖІЯ БЛАГОСЛОВЛЕННЯ _____

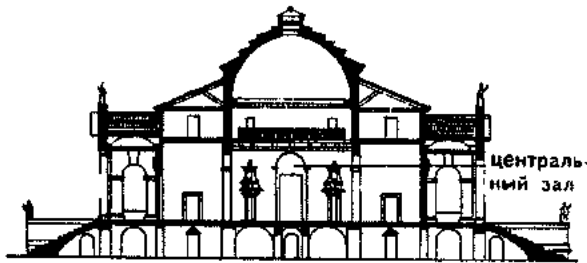

ПОВЗДОВЖНЯ НАВА І ПРИТВОР З ФАСАДОМ К.МАДЕРНА.

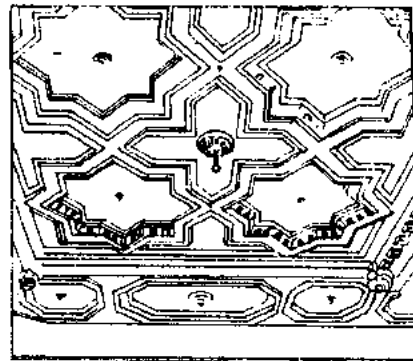
Іл. 3-22. Аксонометрія собору св. Петра у Римі
Джерело: [13, с. 43]

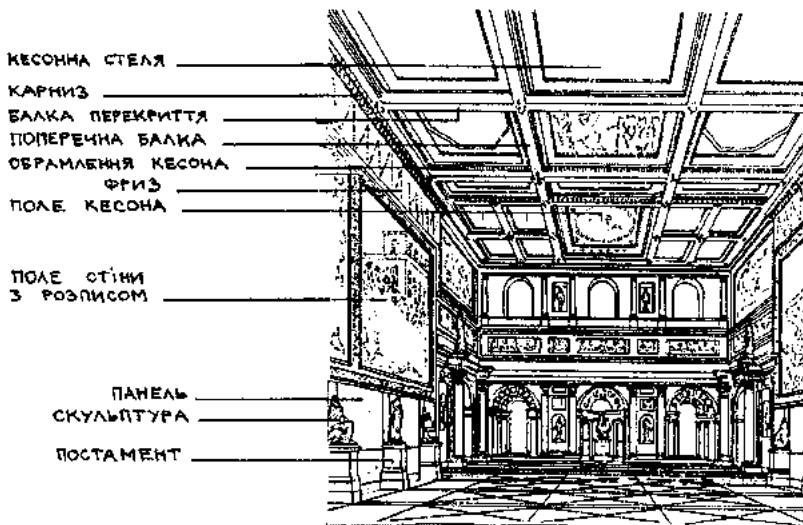
Іл. 3-23. Італія. Церква Сант-Андреа в Мантуї
(1470-1472 рр., арх. Альберті)
Джерело: [1, с. 255]

Іл. 3-24. Італія, Віченца, вілла Ротонда папського референдара А. Капра (1567–1591 рр., арх. Палладіо). Над центральним простором вілли купол, який у період Ренесансу почав використовуватись для прикраси світських будинків
Джерело: [13, с. 43]

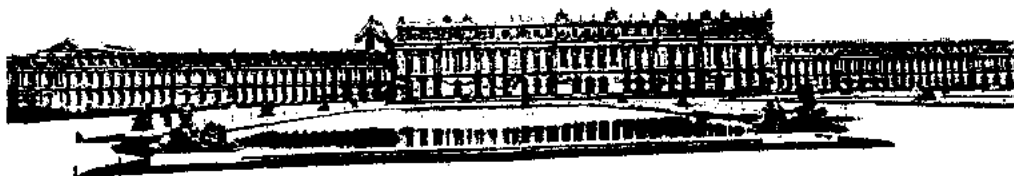

Іл. 3-25. Німеччина, м. Гьорлітц, архів міської ра-туші. Стеля із кесонів зіркоподібної форми (арх. Х. Марквірт, 1568 р.)
Джерело: [13, с. 157]

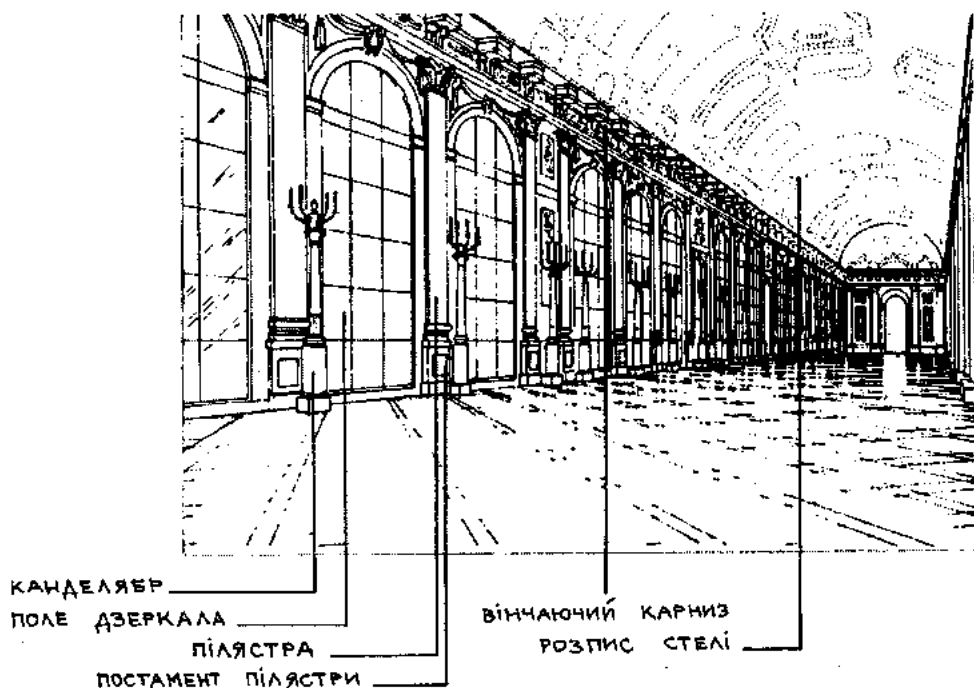
Іл. 3-26. Флоренція, палаццо Веккіо, зал в стилі Ренесанс (стан на початок XIX ст.). Зал п'ятиста (50×20 м, висота 18 м), в кінці XV ст. належав Раді республіки Флоренція. У 1555 р. за наказом флорентійського герцога Козимо I був перебудований арх. Дж. Вазарі і прикрашений фресками. Розписи 39 кесонів стелі розповідають про триумф сім'ї Медічі у Флоренції
Джерело: [10, с. 157]

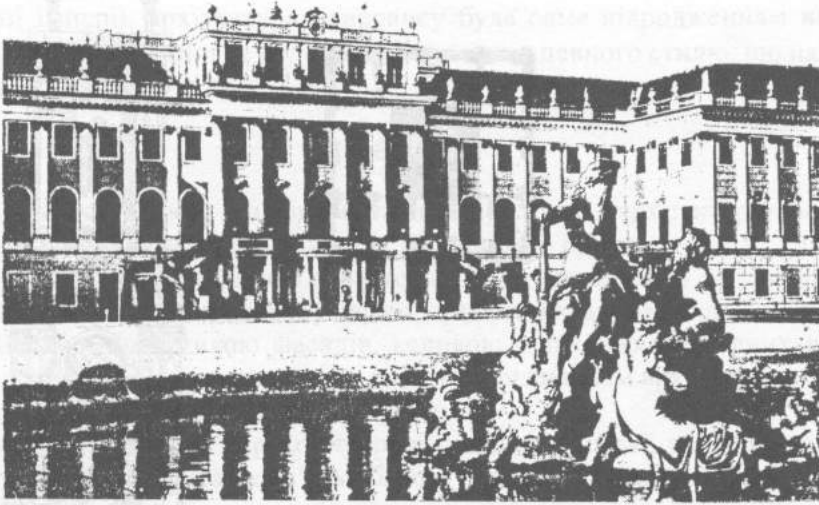
Іл. 3-27. Франція. Королівський палац у Версалі під Парижем, збудований у стилі бароко (італ. *barocco* – дивний, вигадливий)

Джерело: [52, с. 26]

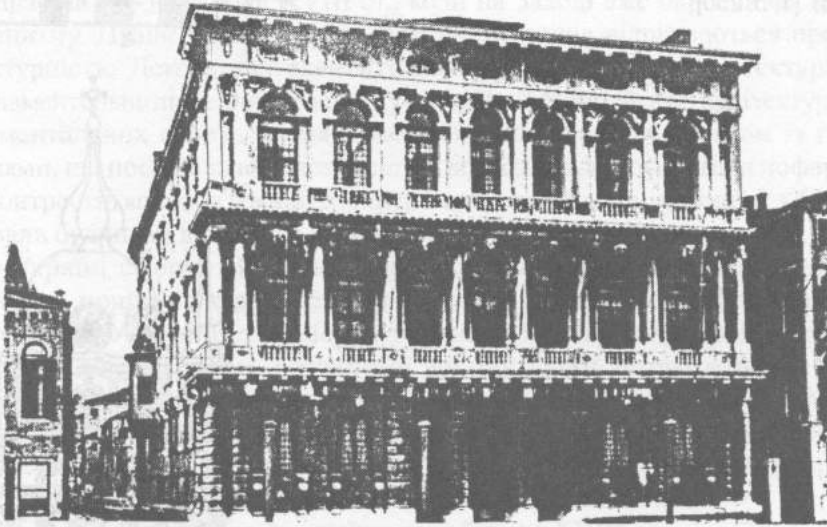

Іл. 3-28. Королівський палац у Версалі. Інтер'єр у стилі бароко. Закінчена у 1684 р. дзеркальна галерея довжиною 73 м з декораціями, виконаними Ш.Лебреном, сполучала апартаменти короля і королеви Франції. Цей зал прикрашають 27 настельних розписів зі сценами з життя Людовіка XIV. У цьому залі в 1871 р. пруський король був проголошений німецьким імператором, а в 1919 р. підписано мирну угоду про закінчення I Світової війни

Джерело: [13, с. 158]

Іл. 3-29. Австрія. Літній королівський палац Schonbrunn у Відні
Джерело: [52, с. 26]

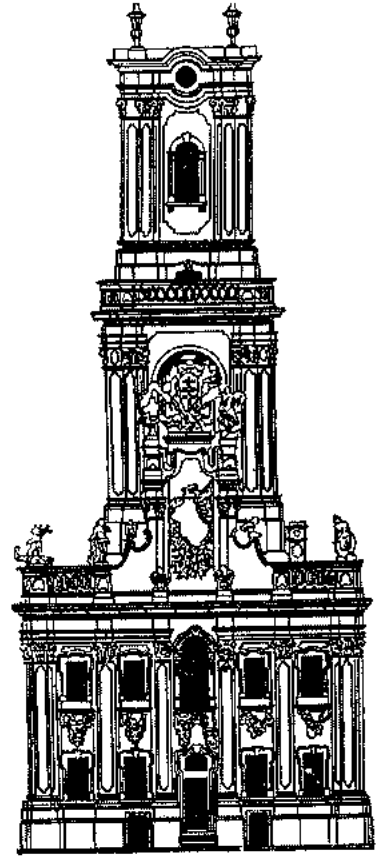
Іл. 3-30. Італія. Бароковий палац Rezzonico у Венеції
Джерело: [52, с. 26]

б

Іл. 3-31. Ратуша у стилі бароко (м. Бучач, Тернопільська обл., 1751р., арх. Б. Меретин):
а – головний фасад; б – план 2-го поверху

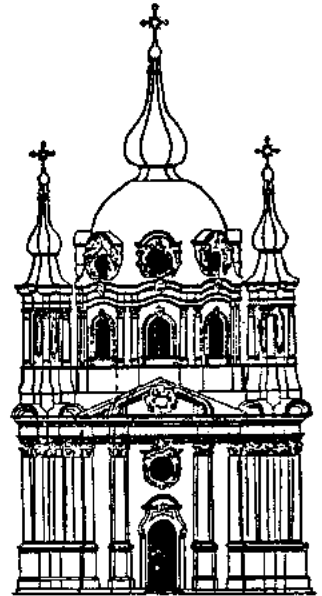
Джерело: [1, с. 250]

а

Іл. 3-32. Андріївська церква у стилі бароко (м. Київ, 1747–1753, арх. В. Растреллі)

Джерело: [1, с. 250]

Римської імперії, архітектура ренесансу була саме відродженням власного минулого, а для України це було тільки освоєння певного стилю, що називався “Ренесанс”.

Бароко

Бароко (італ. *barocco* – дивний, вигадливий) – стиль в архітектурі та мистецтві Європи (кінець XVI – сер. XVIII ст.), еволюційне продовження та “нащадок” Ренесансу. Архітектура бароко характеризується динамізмом та декоративною пишністю споруд, переважанням у планах і фасадах складних криволінійних форм, перебільшеною пластикою фасадів, великою кількістю рельєфних прикрас, підкресленням ефектів світлотіні та кольору, поєднанням архітектурних форм з декоративним мистецтвом та скульптурою.

У період поширення бароко створені грандіозні міські, палацові та паркові ансамблі. Найбільш яскраві пам’ятки бароко пов’язані з іменами великих майстрів XVII ст.:

- в Італії – Д. Берніні (завершення собору і ансамблю площі Св.Петра в Римі, 1653–1657 рр.) Ф. Борроміні (церква Сант-Іво в Римі, 1642–1660 рр.) та ін.;
- у Франції – Л. Лево (палац у Версалі, 1668–1689 рр.), Ф.Мансара (заміський палац Шато де Мезон біля Парижа, 1642–1650 рр.) та ін.;
- у Німеччині – Пеппельманна (палацовий комплекс Цвінгер у Дрездені, 1711–1722 рр.) та Кнобельсдорфа (палац-павільйон Сан-Сусі в Потсдамі, 1699–1753 рр.).

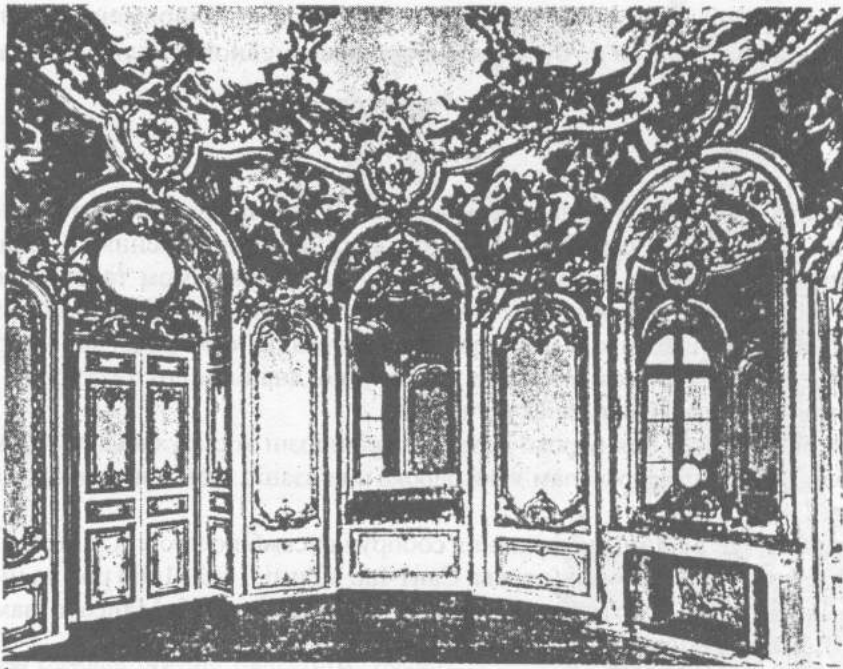
Особливим шляхом розвивалось бароко в Україні та Росії. Розквіт стилю тут припадає на 40–50-ті роки XVIII ст., коли на Заході вже окреслився перехід до класицизму. Плани та об’ємна композиція будинків відрізняються простотою і структурністю. Декоративні елементи включають переважно архітектурні мотиви та орнаментальне ліплення. На відміну від західноєвропейської архітектури, фасади монументальних споруд опоряджувалися не каменем, а тиньком із гіпсовими деталями, що посилювало пластичність і дозволяло застосовувати пофарбування.

Контрастні кольори (синій, блакитно-лазуровий з білим, жовтий з білим тощо) надавали будинкам яскравого, мажорного, оптимістичного колориту.

В Україні сформувалась національна школа бароко, для якої характерне поєднання прийомів європейського бароко з прийомами та формами місцевої архітектури. У композиції споруд українського бароко яскраво відбивається прагнення до парадності, розвинутої архітектурної декоративності, розкриття внутрішнього простору. Значне місце в композиції споруд займали численні колони, напівколони, пілястри, розкріповані карнизи та пояси, вигадливі фронтони. В оздобленні будинків широко використовувалися ліпні орнаменти з яскравим розфарбуванням, кераміка та майоліка, мальовничі композиції.

Серед визначних споруд українського бароко XVIII ст.:

- Андріївська церква (1747–1753 рр., арх. В. Растреллі),
- Київська Академія (1732–1740 рр., арх. Й. Шедель),
- Ковніровський корпус Києво-Печерської лаври (1744–1745 рр., арх. С. Ковнір),
- Маріїнський палац (1750–1755 рр., арх. В. Растреллі) в Києві;

1

2

3

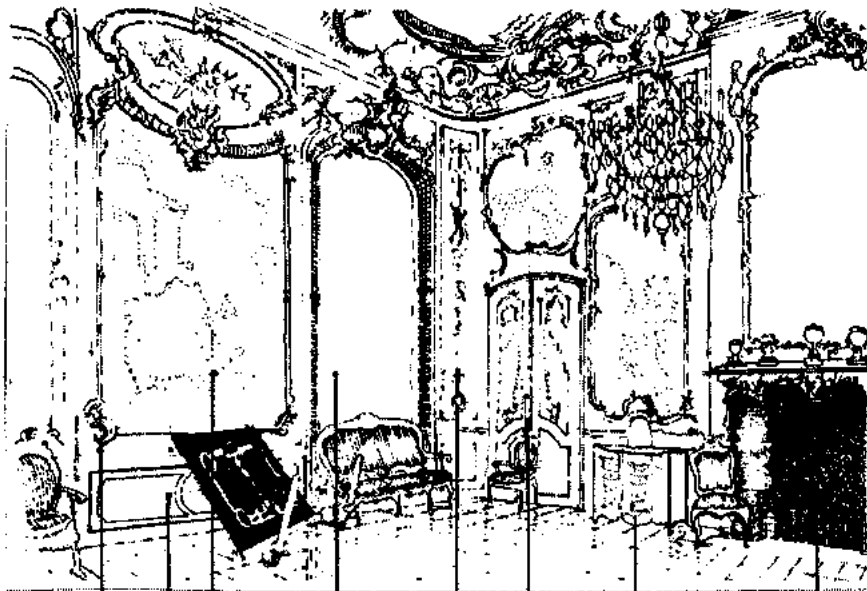

Іл. 3-33. Стиль рококо, часто трактований не як окремий стиль, а як остання фаза бароко – пізньє бароко, датується 1720 до 1770–1780 рр.

1. Салон в Hotel Soubise у Парижі, Франція.
2. Будинок давньої Poczty Saskiej у Варшаві, Польща.
3. Смольний собор у Санкт-Петербурзі, Росія

Джерело: [52, с. 336]

А. Деталь стелі рококо, закінченої у 1736 р., в мармуровому залі замку графа Готтера (м. Мольсдорф біля Ерфурта, Німеччина)

ОБРАМЛЕННЯ
 ПОЛЕ ЦОКОЛЯ
 НАСТІННИЙ РОЗПИС
 ПОЛЕ ДЗЕРКАЛА
 ФІЛЬОНКА
 ДЕСЮДЕПОРТ
 РЕШІТКА ВАТРАНУ
 КОМОД

Б. Потсдам (Німеччина), замок Сан-Сусі. На відміну від помпезних залів у стилі бароко, кабінети у стилі рококо відзначаються вишуканою елегантністю. У музикальній кімнаті побудованого у 1745–1747 рр. палацу Сан-Сусі (арх. Г. Бюрінг і К. Гонтард) органічно поєднані архітектура, твори декоративного мистецтва, настінні розписи А. Песне, різьба по дереву Й.М. Хогпенхаупта-старшого, тинькувальні роботи Г.Ф. Ебенхехта

Іл. 3-34. Інтер'єр стилю рококо
 Джерело: [24, с. 159]

і проявився в основному у житловому будівництві. Монументальних громадських споруд тут зводилося дуже мало. Єдиними громадськими будівлями, що постали в той час, були ратуша, теперішній головний корпус наукової бібліотеки ім. В. Стефаника АН України (колишній Оссолінеум) та театр ім. М. Заньковецької.

Пам'яткою, в архітектурі якої уперше відбилися риси класицизму, є колегія Піярів (вул. Некрасова). Її центральний ризаліт із застосуванням класичної ордерної системи став новим явищем у тогочасному будівництві.

Ампір. На початку XIX ст. в архітектурі міста помітні елементи стилю ампір – в основному у декоративному оздобленні фасадів. Цікавою пам'яткою раннього класицизму є колишній дім Земельного кредитного товариства (просп. Свободи, 1-3), що споруджувався в два етапи: в 1809–1811 рр. збудовано його ліву половину (від вул. Коперніка), а в 1821–1822 рр. – другу (від пр. Свободи). Цей імпазантичний триповерховий будинок (четвертий ярус його надбудовано наприкінці 1940-х рр.) якнайповніше втілює риси стилю ампір. Його фасад, оздоблений скульптурними рельєфами роботи Г. Вітвера і Д. Шімзера, – один із найпишніших у Львові.

Бідермаєр. З 30-40-х рр. XIX ст. в архітектурі з'являється новий напрям – бідермаєр – стиль, що по суті став логічним продовженням класицизму. Основні ознаки: гранична простота архітектурних форм, відсутність будь-яких декоративних елементів на фасадах, утилітарність. Але особливого розвитку в архітектурі він не набув; найповніше виявився в ужитковому мистецтві, зокрема в оформленні меблів.

У 1844 р. архітектор Й. Зальцман будує палац латинських архієпископів (вул. Винниченка, 32), що увібрав риси бідермаєру – з його простотою і відсутністю декору. Послідовник Зальцмана В. Шмідт – автор проекту будинку колишньої так званої Генеральної команди (пл. Возз'єднання, 6).

У стилі, наближеному до бідермаєрівського класицизму, перебудований арсенал Сєнявських (вул. Бібліотечна, 2). Всю увагу в цій будівлі архітектор концентрує на східному фасаді з трикутним фронтоном і балконом на тосканських колонах. Споруду увінчує доричний фриз. У ніші фронтона вміщена скульптура лежачого коня, а балкон прикрашають рельєфи із зображенням орлів, що тримають гірлянди квітів. Увесь скульптурний декор – екстер'єру та інтер'єру – належить А. Шімзеру.

Ознаки стилю бідермаєр, поєднані з елементами романтизму, відбилися в архітектурі колишнього Народного дому (вул. Театральна, 22; тепер Будинок офіцерів). Він перебудований з першого Львівського університету, для якого було використано приміщення тринітарського монастиря початку XVIII ст. Перебудова здійснена згідно з проектом В.Шмідта за участю С. Гавришкевича у 1852–1862 рр. Збережено фрагменти старої споруди, хоча загалом вона потрактована дуже сухо.

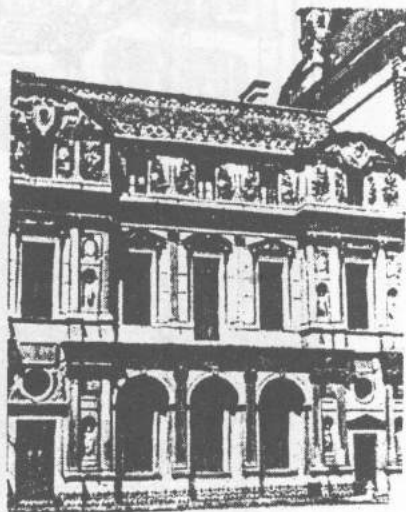
Еклектика. На кінець XIX ст. у Львові налічувалось майже 150 тисяч жителів.

Забудова займала майже всю улоговину р. Полтви, розкидані посеред неї мальовничі горби, було перекрито розлогі мочари, тільки де-не-де залишилися зелені острівці – майбутні парки.

Полтва, а також численні менші ріки й потічки стали тепер на перешкоді прокладання нових вулиць і розплануванню нових кварталів. Основні роботи із замурування русла Полтви проводились у 1883–1892 рр., а завершилися у 1905 р.

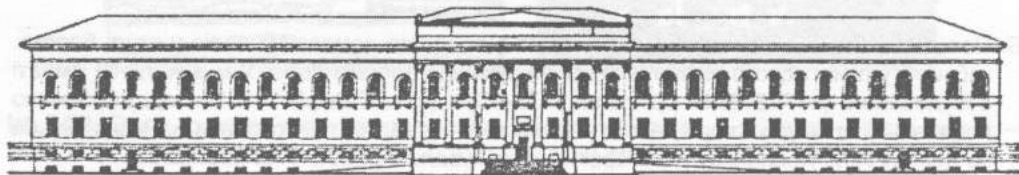

А. Стиль класицизму. Лувр у Парижі (колонний фасад)

Б. Лувр у Парижі – Pavillon de l'Horloge на Старім подвір'ї

Іл. 3-35. Лувр у Парижі – приклад класицистичної споруди
Джерело: [52, с. 160]

Іл. 3-36. Стиль класицизму. Київський університет (1837–1843 рр., арх. В. Беретті)
Джерело: [1, с. 126]

- Покровський собор в Харкові (1689 р.);
- Собор св. Юра у Львові (1745–1770 рр.) та ратуша у Бучачі – (1751 р.) (обидві споруди арх. Б. Меретина);
- Костьол єзуїтів у Львові (1610–1635 рр. італ. арх. Джакомо Бріано, головний фасад подібний за схемою до фасаду костьолу Іль-Джезу в Римі),
- Костьол Стрітсннн ордону Кармеліток Босих у Львові (1642–1644 рр., арх. Д.Б. Джизлені),
- Комплекс монастиря Тринітаріїв з костелом св. Миколи у Львові (вул. Грушевського),
- Костьол Марії Магдалини (1600 р.),
- Костьол св. Лазаря,
- Колегія Піарів (1762 р.),
- Домініканський костьол (1745–1798 рр., автор проекту арх. Ян де Вітте) в місті Львові.

Найвидатніший представник російського бароко середини XVIII ст. арх. В. Растреллі – Зимовий палац (1754–1764 рр.), палаци в Єлагові (1738–1763 рр.), Великий палац у Петергофі (1747–1752 рр.), Великий палац у Царському селі (1752–1757 рр.).

Рококо (пізньє бароко)

Стильовий напрям в європейському мистецтві та архітектурі. Тривав приблизно з 1720 р. до 1770–1780 рр., часто трактований не як окремий стиль, але як остання фаза бароко.

Найбільший розквіт припадає на час панування у Франції (де і виник стиль рококо) Людовіка XV, тому цей стиль у Франції часто називають стилем Людовіка XV.

Стиль рококо в архітектурі насамперед проявився в опорядженні та декорі інтер'єрів – використання численних дзеркал та живописних панно, вигнуті лінії, що нагадують окреслення черепашок, складне плетіння різьблених та ліпних орнаментів, завитки, розірвані картуші, пастельні кольори тощо.

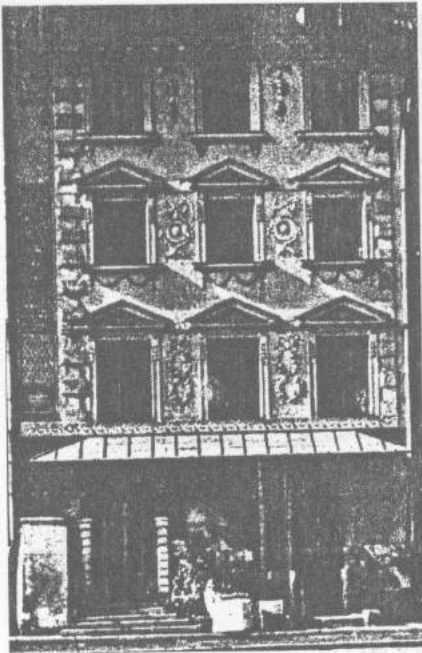
Характерні твори рококо:

- салон готелю “Субізі” у Парижі (1710 р.);
- оперний театр у Берліні (1750 р.);
- ансамбль єзуїтського колегіуму в Кременці Тернопільської обл. (1731–1743 рр., арх. П. Гижицький).

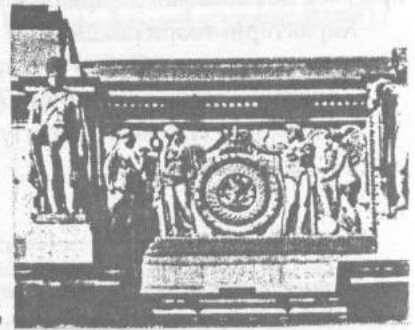
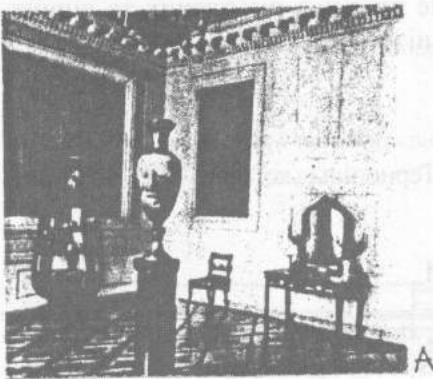
Класицизм

Класицизм (від лат. *classicus* – зразковий, досконалий) – напрям і стиль в європейській культурі, зокрема архітектурі XVII – першій половині XIX ст., пов'язані з відтворенням та переосмисленням ідеалів, принципів і форм античності (Стародавньої Греції та Риму).

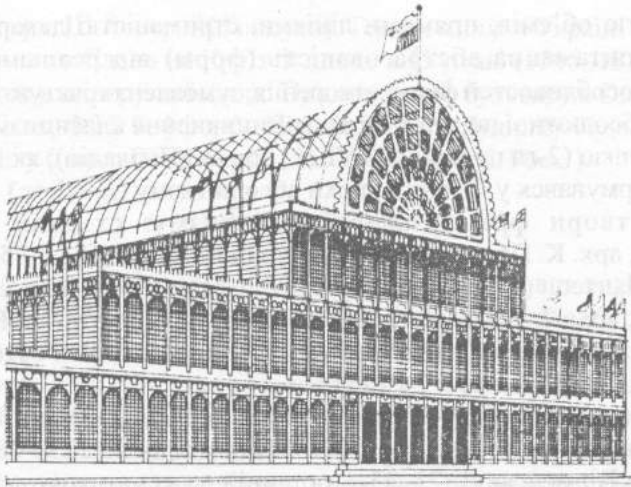
Розвиваючи естетику Ренесансу і спираючись на філософію раціоналізму, класицизм в архітектурі відрізнявся грандіозністю містобудівних та паркових ансамблів, монументальністю ордерних форм, чіткістю і суворістю композицій,

Іл. 3-37. Будинки у стилі ампір: а – в Колобжеґу, б – в Познані (Польща)
 Джерело: [52, с. 90]

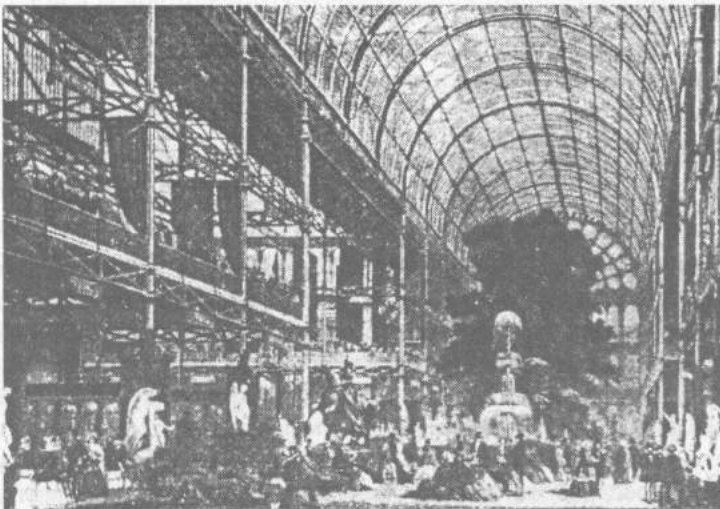

Іл. 3-38. а – салон у стилі ампір в палаці Рачинських (Польща); б – фрагмент завершення
 тріумфальної арки на Place de Carrousel у Парижі
 Джерело: [52, с. 90]

Іл. 3-39. Лондон, Кришталевий палац (арх. Дж. Пакстон, 1851р.). Збудований протягом 6-ти місяців до I-ї Всесвітньої виставки за площею (74 тис. м²) в 4 рази перевищує собор св. Петра в Римі. Довжина споруди – 564 м, ширина – 124 м. У Кришталевому палаці реалізовано новий архітектурний задум. Вперше в історії споруди таких великих розмірів побудована зі скла, металу і дерева, з каркасом із чавунних і залізних кованих балок, точно змонтованих на болтових з'єднаннях. За визнанням сучасників, Кришталевий палац – це революція в архітектурі, яка започаткувала розвиток нового стилю. У 1852–1854 рр. споруду було перенесено в інше місце і вона повністю згоріла у 1936 р.

Джерело: [13, с. 128]

Іл. 3-40. Кришталевий палац, інтер'єр (арх. Дж. Пакстон). “Ми бачимо витончену мережу ліній, при цьому відсутній орієнтир, який дозволив би нам об'єктивно оцінити істинні розміри конструкції і її віддаленість від нас” (Л. Бухер, 1851)

Джерело: [11, с. 169]

урівноваженістю об'ємів, прямими лініями, стриманістю декору. Разом з тим класицизму притаманна абстрагованість (форм) від реальних етнічних та етнографічних особливостей формоутворення, зумовлена трактуванням античного мистецтва як абсолютної норми та зразка. Виникнення класицизму в архітектурі пов'язане з Італією (2-га половина XVI ст., арх. А. Палладіо); як цілісна система класицизм сформувався у Франції епохи абсолютизму (XVII ст.)

Визначні твори французького класицизму: східний фасад Лувра (1667–1674 рр., арх. К. Перро), ансамбль площі Конкорд (1753–75 рр., архітектор Ж. Габріель), Пантеон (1764–94 рр., арх. Ж. Суффло), Версальський палац і парк (1760–1780 рр., арх. Л. Лево, Ж. Ардуен-Мансар, А. Ленотр, Ж. Равріель).

В Україні: контрактний дім (1815–1817 рр., арх. В. Гесте), університет (1837–1843 рр., арх. В. Беретті) у Києві.

Будинок Оссолінеум (1827–35 рр., арх. Ю. Бем, Й. Зальцман, В. Шмідт), Ратуша (1827–35 рр.), Старий театр, тепер театр ім. М. Заньковецької (1837–1842 рр.), житлові будинки по вул. Вірменській, 21–23 – останній за тематикою декору на фасаді називають “будинком пір року”, ротонда в парку ім. І. Франка у Львові.

Під впливом стилю класицизму в Україні формувалися найбільші парки – “Софіївка” в Умані (1796–1801 рр.) та “Олександрія” у Білій церкві (1797–1829 рр.), реконструювалися старі (Київ, Полтава, Чернігів та ін.) та будувалися нові міста, особливо на півдні України (Миколаїв, Херсон, Севастополь, Одеса та ін.).

РОМАНТИЗМ

В архітектурі залишив відносно слабкий слід, розвинувся паралельно до класицизму і на противагу йому (1820–1880 рр.), характеризується зверненням до минулого, зацікавленням середньовіччям, історизмом. Це привело до утворення і розповсюдження стилю неоготики, який згодом переродився в еkleктику (еклектика, історизм, неоготика). Проявився переважно у садибах, житлових будинках, церквах, опорядженні житлових інтер'єрів.

У ландшафтній архітектурі романтизм знайшов втілення у формуванні пейзажних (так званих англійських) парків.

Ампір

Пізній класицизм у західноєвропейській архітектурі та мистецтві (переважно декоративно-ужитковому) першої третини XIX ст. Спочатку термін *ампір* вживався стосовно мистецтва Франції часів імперії Наполеона I. Грунтуючись, як і класицизм загалом, на принципах античної архітектури, ампір використовував в основному доричний і тосканський ордери. Із римської архітектури було запозичено монументальні форми портиків, колонад, тріумфальних арок та колон, з архітектури стародавнього Єгипту – масивні прямолінійні об'єми, стилізовану рельєфну орнаментику. Підкреслена урочистість і парадність архітектурних форм ампіру часто переходили в помпезність меморіальної архітектури та палацових інтер'єрів будівель. Найбільш характерні пам'ятки ампіру в Парижі – тріумфальні арки на площах Каррузель (1806 р., арх. Ш. Персьє, П. Фонтен) та Етуаль (тепер Шарля де Голля, 1806–37, арх. Ж.-Ф. Шальгрєн), церква Мадлен (1807, арх. П. Віньйон), Вандомська

колона (1810 р., арх. Ш.Лепер. Ж.Гондуен). Термін *ампір* в Україні можна вживати стосовно Момумента Слави на Круглій площі в Полтаві (1805–1811, арх. Тома де Томон), ансамблю напівкруглої площі Приморського бульвару в Одесі (1827–1829, арх. А.І. Мельніков, Ф.К. Боффо, Ф. Шаль); в Росії – будинку Головного штабу на Дворцовій площі у Санкт-Петербурзі (1819–1829, арх. К. Россі).

Еклектика

Еклектика (*від гр. *eklektikos* – той, що вибирає*) – умовна назва європейської архітектури кінця XIX – початку XX ст., яка була перехідним етапом від чіткої стильової регламентації архітектурних форм, як наприклад, класицизм, до безстильової, тобто не пов'язаної з історичним стилем, архітектури нового і новітнього часу. Риси усвідомленого утвердження змішування стилів як творчого методу найбільш активно відбилися в історизмі.

Українській архітектурі цього періоду властиве поєднання класичної ордерної системи і класицистичних прийомів планування з барочними, готичними та ін., зокрема національними і місцевими прийомами, формами і елементами, що проявилися у становленні модерну, необароко, неоготики, неокласицизму.

Найбільш типовим зразком стилю склектики є, безперечно, будинок Театру опери і балету у м. Львові (1897–1900 рр., архітектор З. Горголевський), казино (1898 р., віденська архітектурна спілка “Г. Гельмер і Ф. Фельнер”).

Еклектизм – у мистецтві і архітектурі – поєднання в одному творі різнорідних елементів, прийомів, стилів тощо. Проявився в архітектурі на всіх етапах її розвитку, починаючи із Стародавнього Риму, характерним є для перехідних періодів, коли об'єктивно співіснують два або декілька стилів (напрямів), які замінюють один одного в часі. Риси усвідомленого утвердження змішування стилів як творчого методу активно відбилися в історизмі.

Історизм

Нстворчий та еклектичний напрямок, що розвинувся у культурі та архітектурі у XIX і на початку XX ст. як стиль, який відповідав би актуальним і суспільним умовам, а також наслідував великі стилі минулого у мистецтві (еклектизм).

Для історизму були характерними дві тенденції: точне наслідування форм якогось стилю (так з'явився неоромантизм, неоготика, неоренесанс, необароко), а також випадкові, пов'язані між собою форми і декоративні мотиви різних стилів з домінуючою тенденцією до представництва, хизування і розкоші.

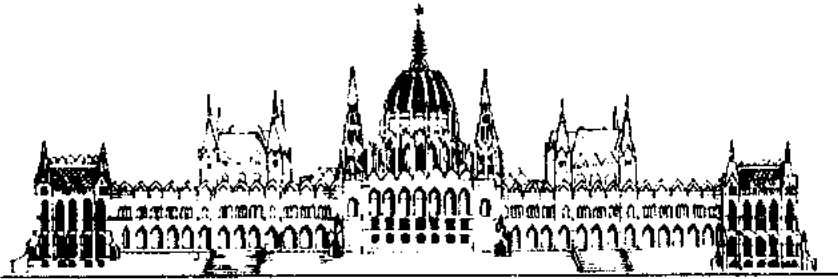
В Україні до перших споруд історизму можна віднести Воронцовський палац в Алуці з готичними та індо-мавританськими мотивами (1828–1848 рр., арх. Е. Блор).

Визначні твори історизму: Володимирський собор (1853–1896 рр., арх. Н. Шторм, О. Беретті, В. Николаєв) у Києві; оперний театр (1883–1887 рр., арх. Ф. Фельнер, Г. Гельнер) та біржа (1894–1899 рр., арх. О. Бернардацці) в Одесі.

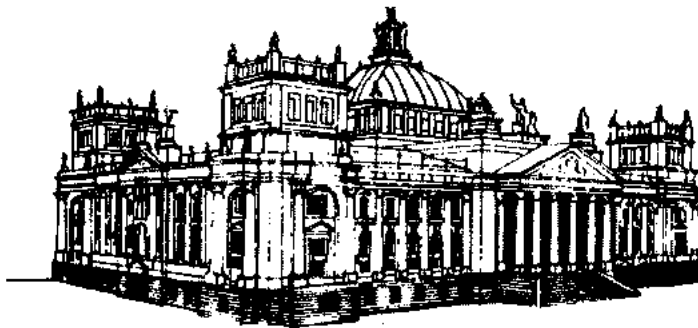
Політехнічний інститут (1872–1877 рр., арх. Ю. Захарівич) та Галицький сейм (1877–1881 рр., арх. Ю. Гохбергер) у Львові представляють еклектичний історизм.

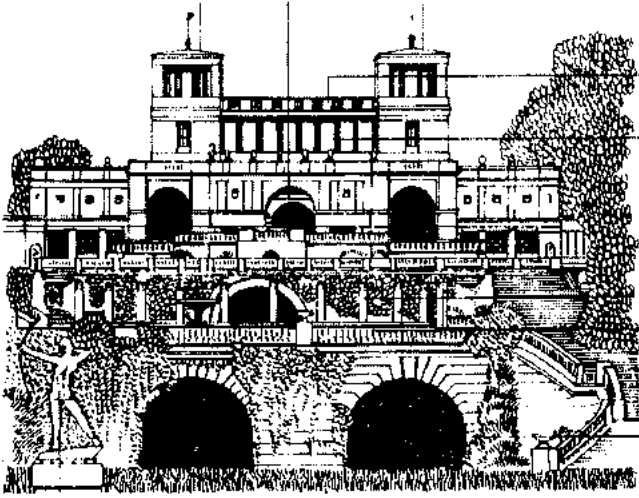
Іл. 3-41. Житловий будинок у стилі історизму.
м. Бидґощ (Польща)
Джерело: [52, с. 131]

Іл. 3-42. Будапешт, будинок Парламенту у неоготичному стилі з куполом висотою 96 м
(1883–1902 рр., арх. Штейндлем)
Джерело: [13, с. 96]

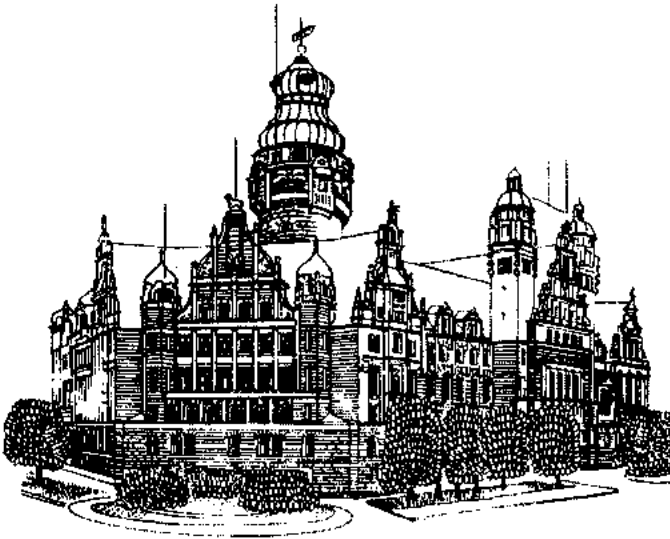

Іл. 3-43. Берлін-Тіргартен, будинок Рейхстагу, побудований у стилі італійського бароко і
необароко (1884–1894 рр., арх. П. Валлотом)
Джерело: [13, с. 97]

Іл. 3-44. Німеччина. Потсдам. Оранжерія в парку Сан-Сусі (арх. Л.Персіус і А Штюлер за ескізом-ідеєю короля Фрідріха-Вільгельма IV, 1851–1860 рр.). У фасаді основного будинку, який виходить на Триумфальну вулицю, використані зразки італійських вілл XVI ст. Свідоме використання архітектурних мотивів попередніх епох є характерним для архітектури історизму XIX ст.

Джерело: [13, с. 97]

Іл. 3-45. Німеччина, м. Лейпціг. Нова ратуша (арх. Г. Ліхт, 1899–1905 рр.). Різноманітність історичних форм в кінці XIX ст., характерна для архітектури європейських парламентських будівель, на зламі століть збагатилася з елементами стилю модерн. В ансамблі будівель лейпцізької ратуші ефектно поєдналися форми німецького Ренесансу і стилю модерн

Джерело: [13 с. 97]

1

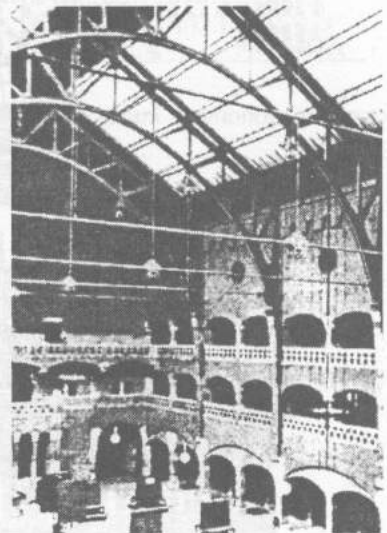
2

Іл. 3-46. Брюссель. Житловий будинок у стилі модерн на вул. Де Турін (арх. В. Орта, 1893 р.). Застосувавши чавунний каркас, Орта добився гнучкості загального вирішення і деякої незалежності планування окремих поверхів. 2. Брюссель. Народний дім, (арх. Орта, 1897 р.). Фасад криволінійних обрисів, де широко використано скло і металеві конструкції, належить до найбільш прогресивних архітектурних вирішень періоду "нового мистецтва"

Джерело: [11, с. 190]

1

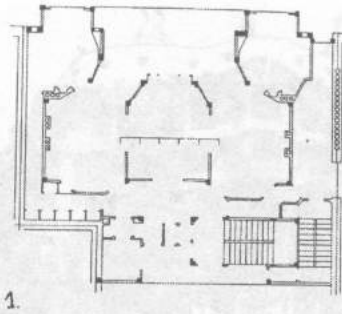

2

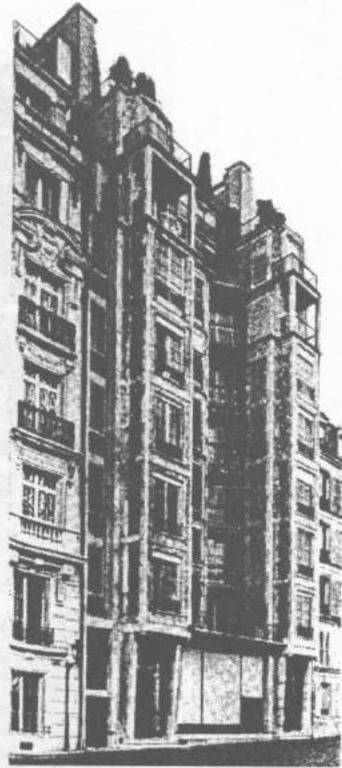
Іл. 3-47. Амстердам, Фондова біржа (арх. Х. Берлаге, 1898–1903 рр.). 1. Один з перших фасадів ділових будинків у Європі, вирішений у вигляді гладкої поверхні. 2. Фрагмент інтер'єру великого залу

Джерело: [11 с. 193]

1.

2.

Іл. 3-48. Париж, будинок 25 біс на вул. Франкліна (арх. О. Перре, 1903 р.).

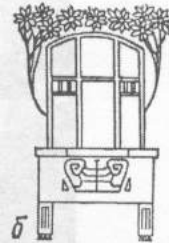
1. План. Залізобетонний каркас забезпечує гнучку трактовку плану.

2. Головний фасад

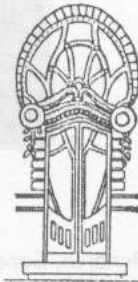
Джерело: [11, с. 193]

а

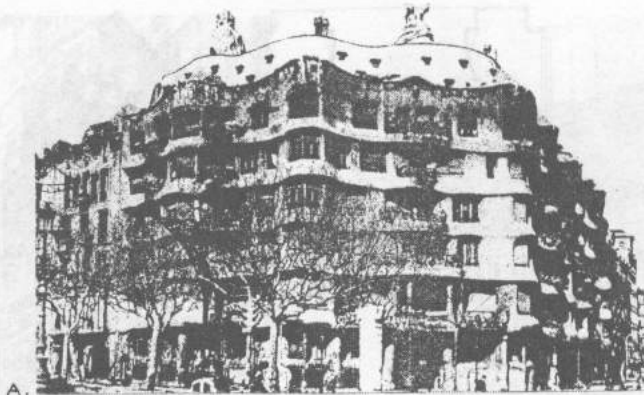
б

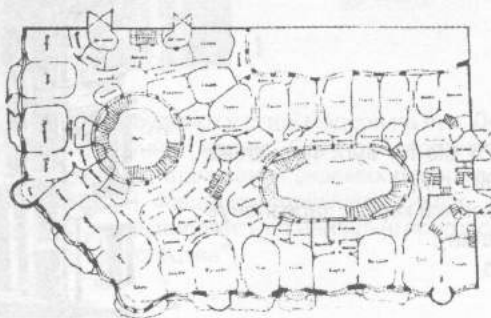
в

Іл. 3-49. Фасади та деталі в стилі модерн: а – готель в Одесі (арх. Л. Влодек, 1903); б, в – вікно і вхід житлових будинків у Києві та Харкові (1910–1911 рр.)

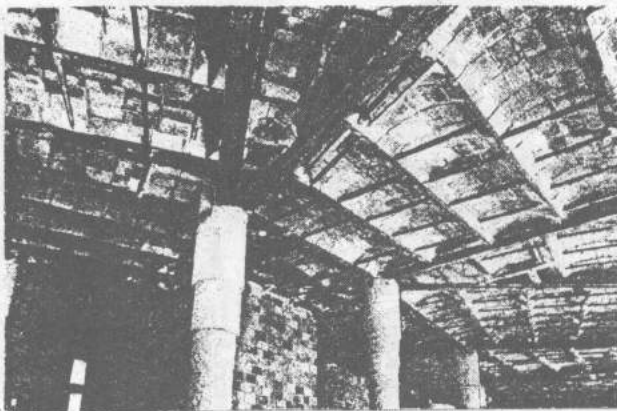
Джерело: [1, с. 169]

А.

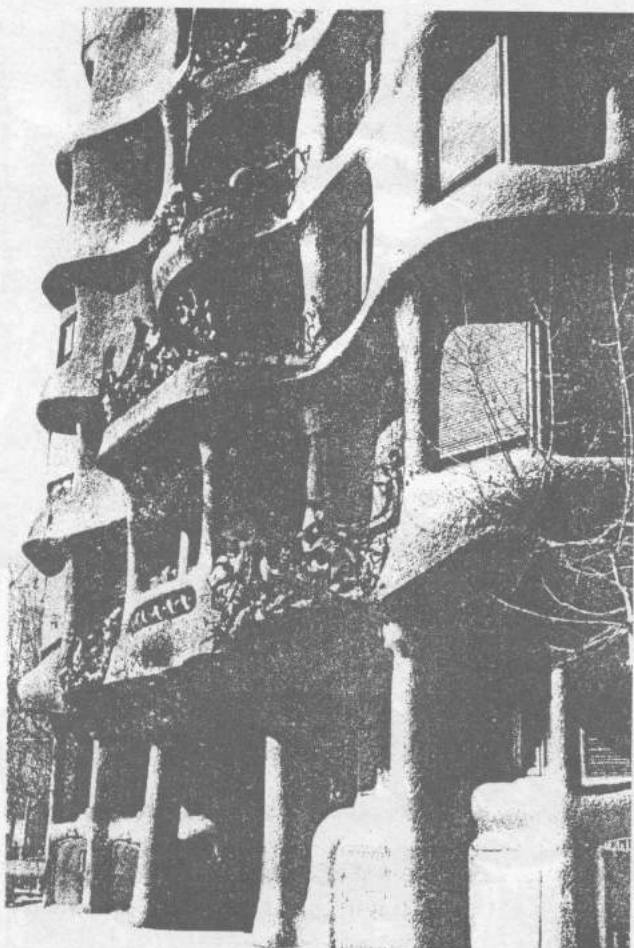
Б.

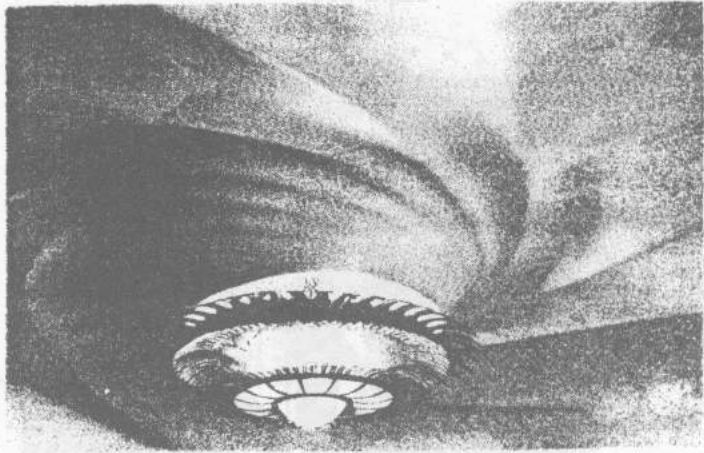
В.

Іл. 3-50. Іспанія, Барселона, будинок Міла (арх. А. Гауді, 1906–1910). Остання завершена робота зрілого майстра, найбільш бездоганна з погляду сучасних художніх уявлень та смаків. А – фасад будинку Міла; б – план; в – перекриття із залізних балок і цегляних склепінь в будинку Міла, відкритих під час реставрації у 1965 р.

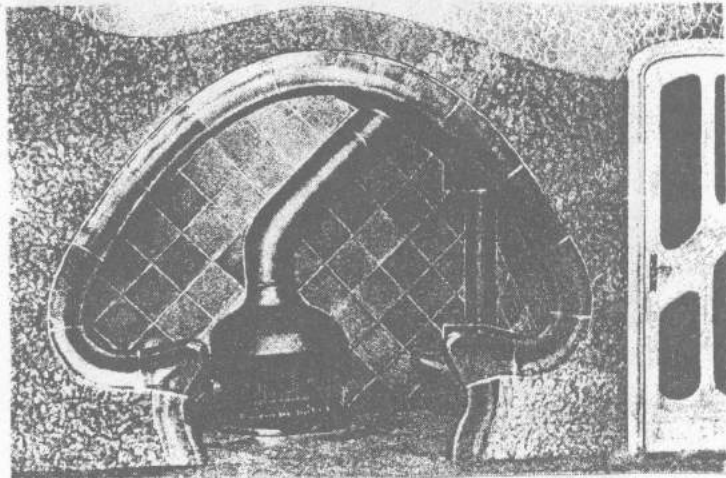
Джерело: [3, с. 175–176]

Іл. 3-51. Іспанія, Барселона. Фрагмент фасаду будинку Міла (арх. А. Гауді, 1906–1910)
Джерело: [3, с. 177]

А

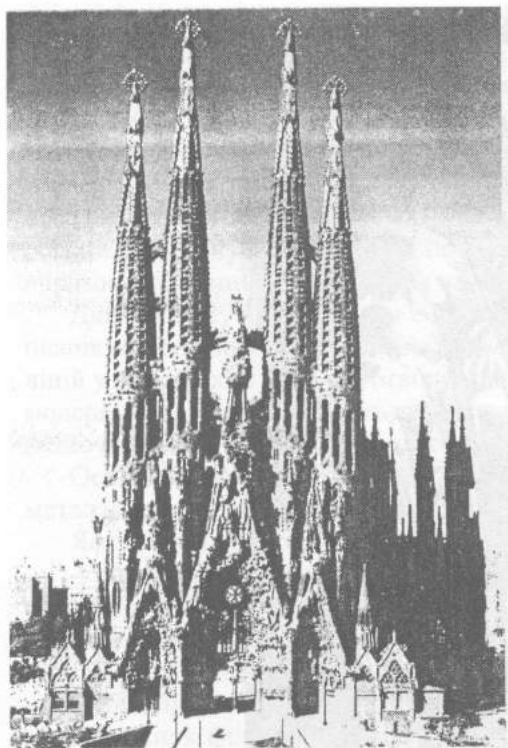
Б

Іл. 3-52. Іспанія, Барселона. Будинок Батло (арх. А. Гауді, 1904–1906). Деталі інтер'єру.

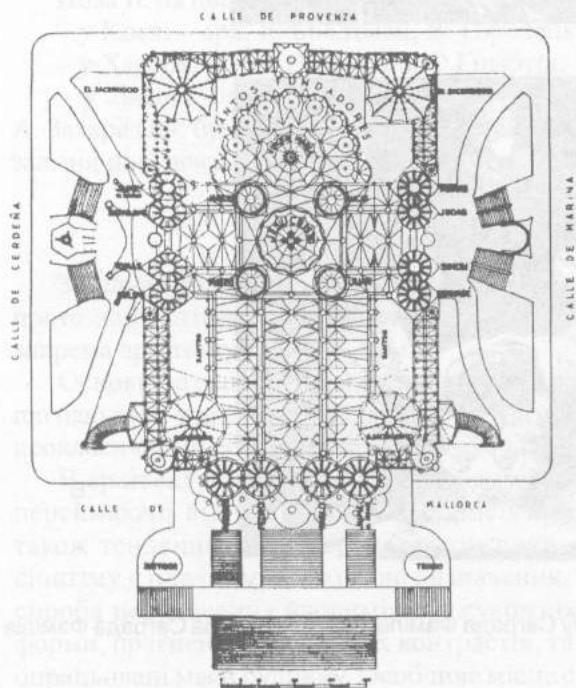
А – декоративна стеля з фарбованого гіпсу у залі першого поверху;

Б – ватран у вестибюлі будинку Батло (кераміка)

Джерело: [3, с. 174]

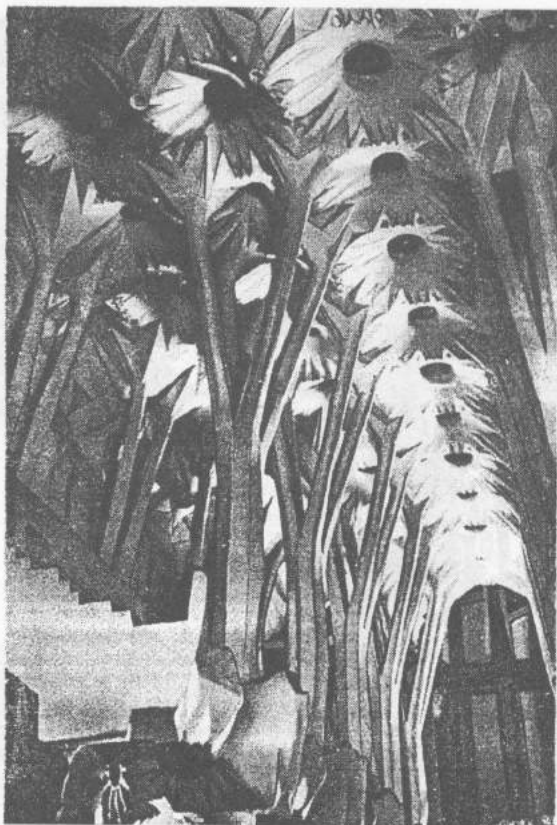
А

Б

Іл. 3-53. Іспанія, Барселона
 а – фасад Різдва храму
 Саграда Фамілія (Свя-
 того Сімейства), (арх.
 А. Гауді, 1882); б – план
 храму Саграда Фамілія.

Джерело: [3, с. 200, 205]

А

Б

Іл. 3-54. А – гіперболічні склепіння храму Саграда Фаміліа. Б – скульптура Саграда Фаміліа (Святе Сімейство)

Джерело: [3, с. 201, 204]

Модерн

Одна із умовних назв стилю світового мистецтва і архітектури кінця XIX – початку XX ст. У різних країнах відомий як “нове мистецтво” – “ар-нуво” (Франція), “модерн” (Великобританія), “югендстиль” (Німеччина), “ліберті” (Італія), “сецесія” (Австрія, Польща, Україна).

Тяжіючи до нових стильових форм і відродження мистецтва, сецесія стала реакцією на пануючий у другій половині XIX ст. історизм та еkleктизм, а також виразом прагнення до створення живого сучасного стилю.

Для модерну характерним є проектування “зсередини – назовні”, асиметрія планів і експресивність композиції, використання параболи та інших криволінійних ліній у віконних та дверних отворах, металевих карнизах і огороженнях. Творам модерну властиві розкішність декоративної символічної орнаментики і скульптури (жіноча голова, стилізоване волосся, рослини, квіти).

Особлива увага зверталась на нові матеріали: у конструкціях – залізобетон, метал, скло; в опорядженні – кераміка, майоліка.

Яскравими прикладами модерну є:

- виставковий будинок Сецесіона у Відні (1898–1899 рр., арх. І. Ольбріх), майоліковий будинок у Відні (1898 р., арх. О. Вагнер);
- особняк Рябушинського і Ярославський вокзал у Москві (1900–1902 рр., арх. Ф. Шехтель);
- “будинок з химерами” у Києві (1902–1903 рр., арх. В. Городецький);
- будинок філармонії (1907 р., арх. В. Садловський), прибуткові будинки на вул. Валовій (1901-і роки, арх. О. Сосновський, А. Захарієвич) та інші у Львові.

Нова течія поширилась і в Україні, де сформувались своєрідні школи модерну:

- у Києві – арх. Е. Брадтман, В. Городецький, О. Вербицький;
- у Харкові – арх. О. Бекетов, О. Гінзбург, В. Покровський;
- у Львові – арх. І. Левинський, Г. Обмінський, М. Улям, В. Садловський, А. Захарієвич; будинок страхового товариства “Дністер” на вул. Руській, головний залізничний вокзал, залізничні каси на вул. Івасюка та ін.

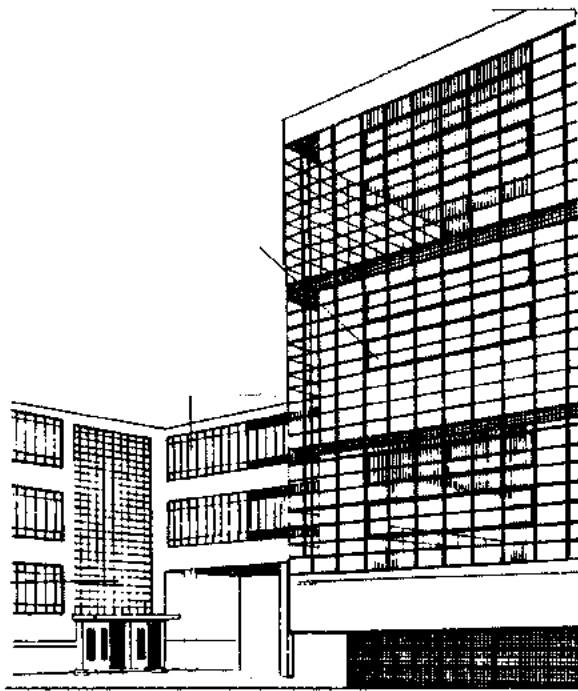
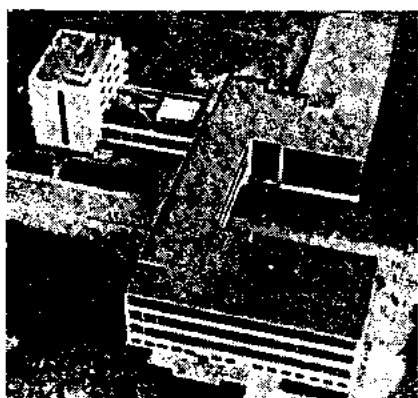
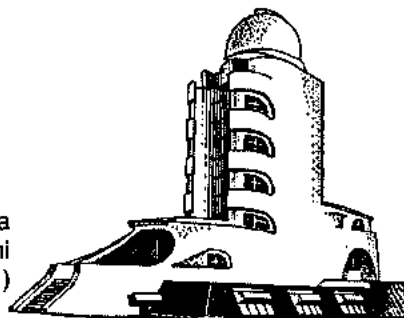
Експресіонізм

Загальна назва пануючого в культурі Німеччини в 30-х рр. XX ст. напрямку проте найчастіше цим терміном позначають стиль у різних видах мистецтва і зокрема архітектурі.

Основною ознакою експресіонізму був гострий спротив творчим напрямкам, що панували у другій половині XIX ст. і на початку XX ст., найперш імпресіонізму, неокласичному естетизму і натуралізму.

В архітектурі стиль експресіонізму виявляв *багато спільного із сецесією*, переймаючи від неї плавність обрисів і візуальну м’якість маси споруди, а також тенденції, пов’язані зі світом природи. Перехід від сецесії до експресіонізму є плавним, важким до визначення. Формальні ознаки експресіонізму: спроба перенесення двовимірних художніх форм на тривимірні архітектурні форми, прагнення до сильних контрастів, та світлотіньових ефектів, пластично опрацьовані маси будинку. Особливе місце серед представників експресіонізму

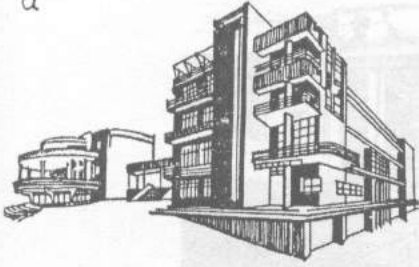
Іл. 3-55. Німеччина, Постдам. Астрофізична лабораторія ("вежа Ейнштейна") в стилі експресіонізму (арх. Е. Мендельсон, 1921)
Джерело: [1, с. 314]

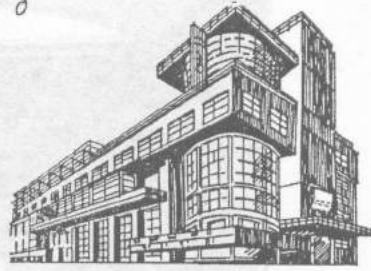
Іл. 3-56. Німеччина, Дессау. Комплекс Баухауз (арх. В. Гропіус, 1926 р.) поєднує кубічні форми, різні за розмірами, матеріалом і розташуванням. Гропіус мав на меті не прив'язувати їх до землі, а досягти ефекту стрімкого піднесення над нею. Нова організація об'ємів полягає в тому, що ці кубічні форми протиставлені одна до однієї і водночас взаємопов'язані. Баухауз був єдиним великим будинком того часу, в якому так повно викристалізувалася нова просторова концепція
Джерело: [11, с. 287]

а

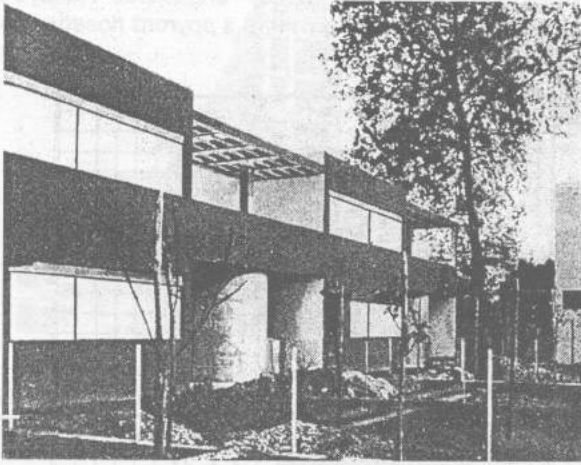

б

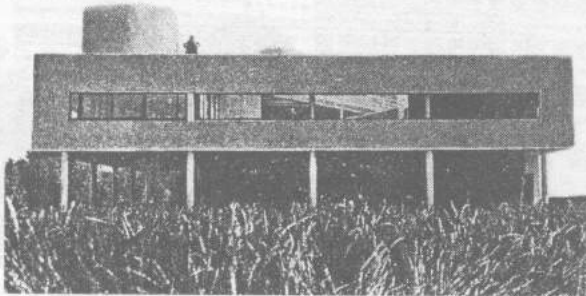
Іл. 3-57. Стиль конструктивізму: а – санаторій в Сочі (арх. О. Щусев, 1927 р.); б – клуб ім. Зуєва в Москві (арх. І. Голосов, 1929 р.)

Джерело: [1, с. 133]

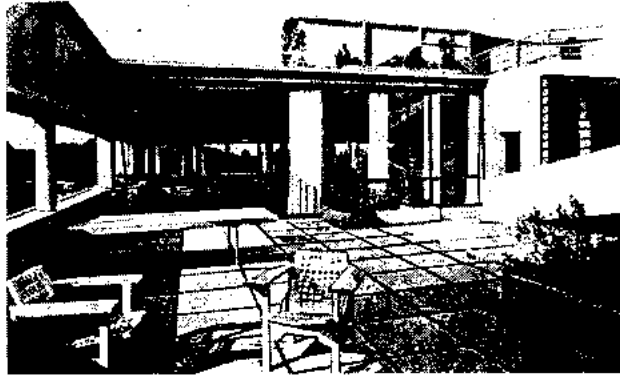
Іл. 3-58. Франція. Будинки в Пессаку біля Бордо (арх. Ле Корбюзьє і П'єр Жаннере, 1926 р.). У цих спорудах Ле Корбюзьє вперше експериментував з архітектурними об'ємами, світлом, тінню і кольором

Джерело: [11, с. 301]

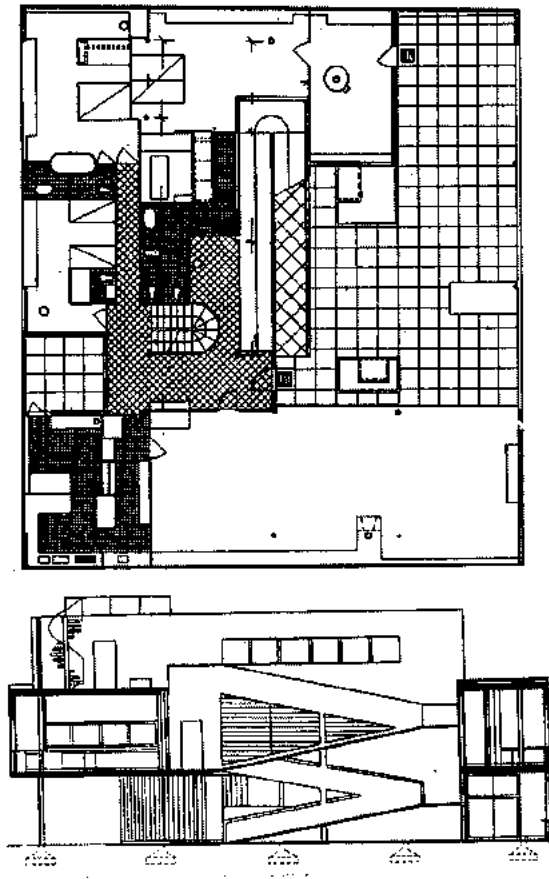

Іл. 3-59. Франція, Вілла Савой в Пуассі (арх. Ле Корбюзьє і П'єр Жаннере, 1928–1930 рр.)

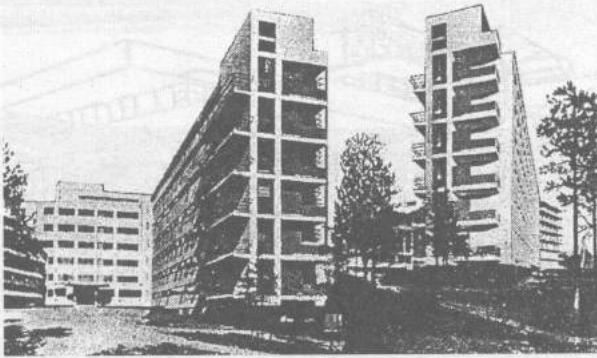
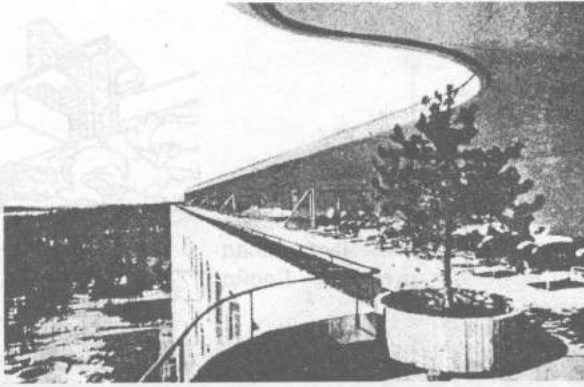
Джерело: [11, с. 301]

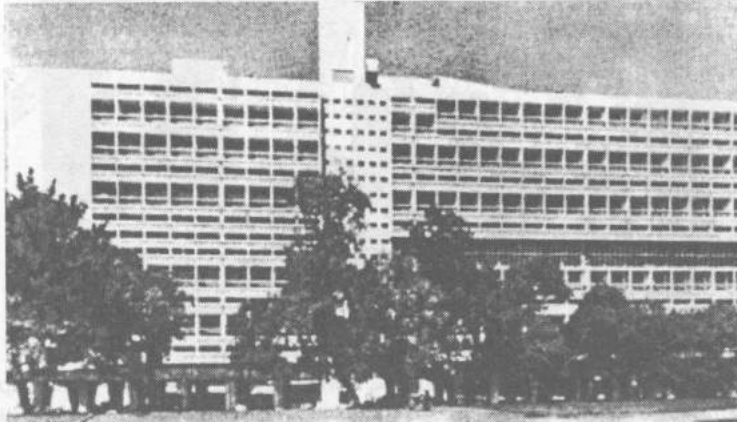
Іл. 3-60. Вілла Савой. Тераса і сад на даху (арх. Ле Корбюзьє). Великі скляні поверхні (стін) житлової кімнати орієнтовані на терасу і виднокрай. Пандус всередині будинку прямує з першого поверху на другий, а з другого поверху до саду, на даху він відкритий

Іл. 3-61. Вілла Савой (арх. Ле Корбюзьє). План нижнього поверху і поперечний перетин
Джерело: [11, с. 303–304]

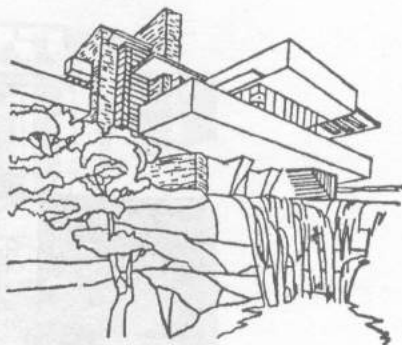

Іл. 3-62. Фінляндія, Пайміо. Комплекс туберкульозного санаторію (арх. А. Аалто, 1929–1933 рр.)
Джерело: [11, с. 334]

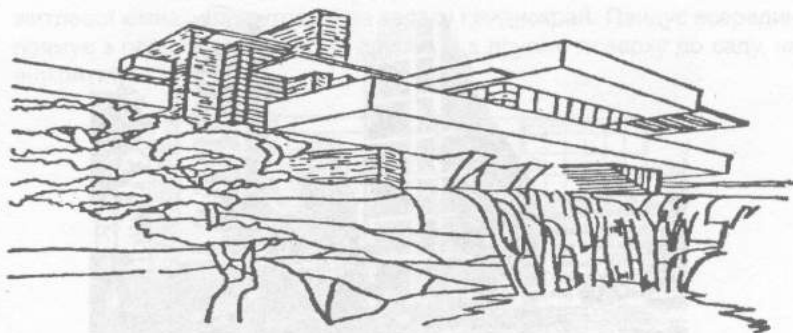

Іл. 3-63. Франція, Марсель. "Житлова одиниця" (арх. Ле Корбюзьє, 1947–1952 рр.). Загальний вигляд
Джерело: [11, с. 313]

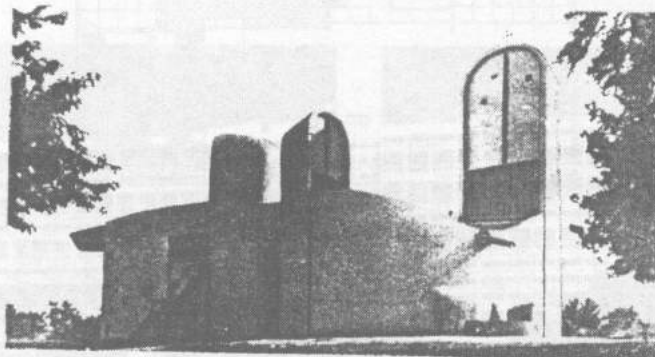
Іл. 3-64. США. Будинок над водоспадом – приклад "органічної архітектури" (арх. Ф. Ллойд Райт, 1936 р.)
 Джерело: [1, с. 196]

Іл. 3-65. США. Нью-Йорк. Музей Гугенгейма в (арх. Ф. Ллойд Райт, 1958 р.): а – загальний вигляд; б – перетин

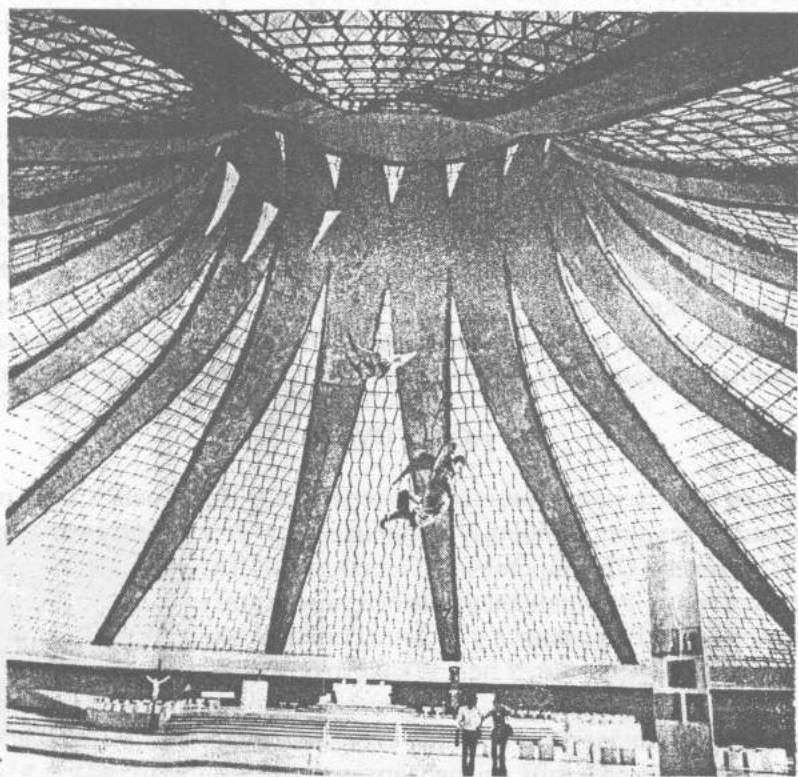
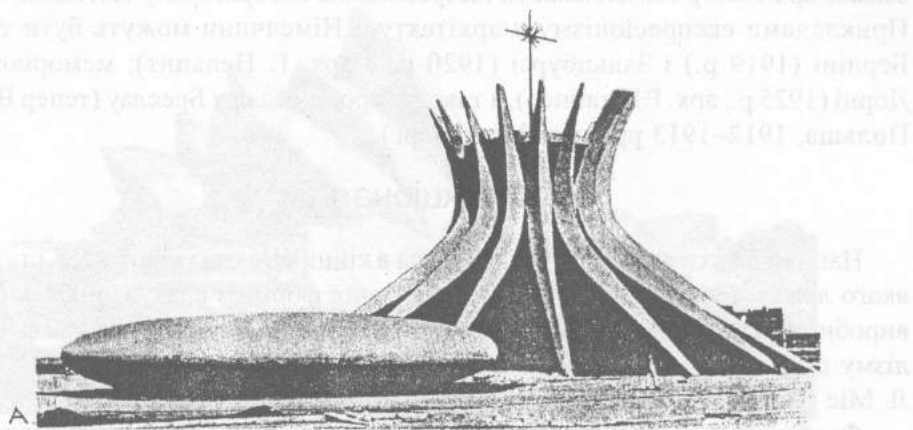

Іл. 3-66. Капелла в Роншані (арх. Ле Корбюзьє, 1955 р.). Вид із заходу.
 Джерело: [1, с. 196]

Іл. 3-66. Капелла в Роншані (арх. Ле Корбюзьє, 1955 р.). Вид із заходу.
 Суть творчого методу майстра – основоположника "сучасної архітектури", втілилась у капеллі Роншан – маленькій споруді, котра тим не менше "пустила під укіс" всю машину "сучасної архітектури", яка, здавалось би, міцно підстрахована з усіх боків "непохитною" логікою твердо встановлених правил, заборон і дозволів

Джерело: [36, с. 18]

Іл. 3-67. Бразилія. Каферальний собор (арх. О. Німейєр, 1960–1970 рр.): а – загальний вигляд; б – інтер'єр

Джерело: [47, с. 101]

займає архітектор Е.Мендельсон (астрономічна лабораторія у Потсдамі, 1921 р.). Прикладами експресіонізму в архітектурі Німеччини можуть бути театри у Берліні (1919 р.) і Зальцбурзі (1920 р. – арх. Г. Пельцит); меморіал Гете у Дорні (1925 р., арх. Р.Штайнер), а також Народний зал у Бреслау (тепер Вроцлав, Польща, 1912–1913 рр., арх. Макс Берг).

Функціоналізм

Напрямок в архітектурі, який зародився в кінці XIX – на початку XX ст., в основі якого лежав принцип побудови архітектурної форми з врахуванням побутових, виробничих та інших процесів, що відбуваються у ньому. Біля витоків функціоналізму стояли Л.Саллівен, Ф. Райт (США), Ле Корбюзьє (Франція), В. Гропіус, Л. Міс Ван де Роє, Б. Таут, Х.Майер (Німеччина), Я. Ауд (Голландія).

Функціоналізм – система поглядів на природу і суть архітектури, заснована на уявленнях про жорстку детермінованість архітектурної форми її процесуальним змістом („форма іде за функцією”). Орієнтуючи архітектурне проектування на технологічні та психофізичні характеристики процесів, функціоналізм відбиває раціоналістичні тенденції розвитку архітектури.

Разом з тим, функціоналізм ігнорує або применшує роль соціокультурних, етнічних, містобудівельних, технічних та інших чинників архітектурного формоутворення, що лежать поза безпосередньою функцією будинку (споруди).

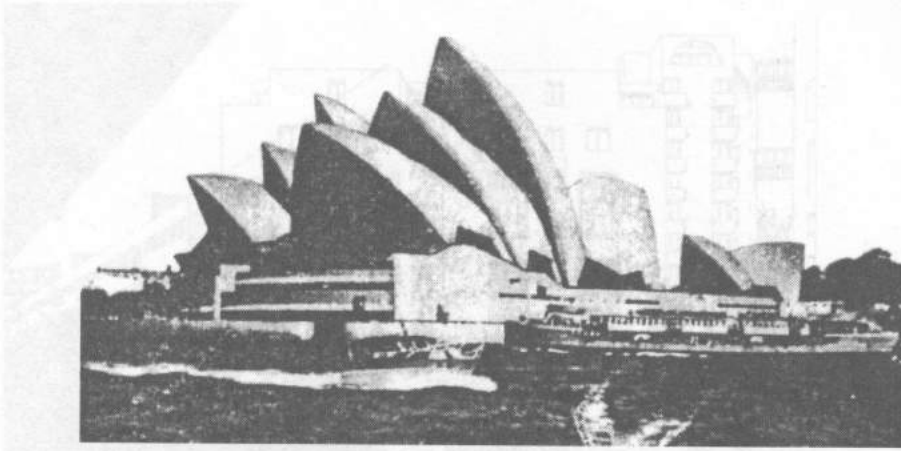
Абсолютизація первинності функції у практиці архітектурного проектування звужує коло завдань і можливостей архітектурної творчості.

У Львові прикладами функціоналізму можна вважати адміністративно-конторський будинок на проспекті Шевченка, 7 (1928 р., арх. Ф.Касслер, іл. 3-142), палац залізничників на вул. Федьковича, 38 (1930-і роки, арх. Я.Заремба), будинок з вбудованим гаражем на вул. Курганній, 16, вул. І.Франка, 26. (іл. 3-145).

Конструктивізм

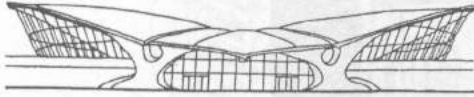
Напрямок в архітектурі, мистецтві, літературі 20–30-х років XX ст., пов'язаний з естетизацією техніки. Найбільш поширився в архітектурі Німеччини (В.Гропіус, Б.Таут), Франції (Ле Корбюзьє), Голландії, США, коли визначальну роль в архітектурі грали функціональні вимоги та технічні можливості (конструкції). У колишньому СРСР проявився у творчості архітекторів братів Весніних, М. Гінзбурга, Я. Корифельда та ін. У період конструктивізму ігноруються національні та регіональні риси архітектури, але водночас було створено нові типи будинків і архітектурних стандартів, а *принцип суворості та геометричної чистоти форм* значно вплинув на розвиток світової архітектури XX століття.

Найбільш значні споруди у стилі конструктивізму в Україні: будинок Держпрому (1925–33 рр., арх. С.Серафімов та інші) та клуб будівельників (1935 р., арх. Я. Штейнберг, І. Манозьомов) у Харкові, будинок лікарів (1928–1930 рр., арх. П. Альошин у Києві та інші).

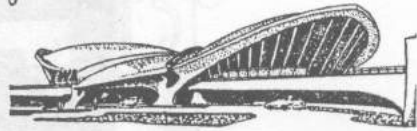

Іл. 3-68. Австралія. Сіднейський оперний театр (арх. Й. Утзон, 1957–1974 рр.)
Джерело: [36, с. 34]

а

б

Іл. 3-69. Нью-Йорк. Аеровокзал компанії TWA (арх. Е. Саарінен, 1958–1962 рр.). А – головний фасад; б – перспектива
Джерело: [1, с. 39]

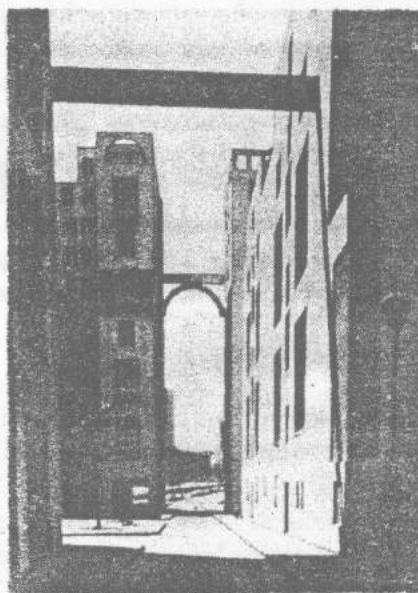

Іл. 3-70. Токіо. Накагін, Капсул-білдінг, (арх. К. Курокава, 1972 р.). 140 капсул-блоків були доставлені на будівельний майданчик і підняті на двох бетонних стовпах. Житло обладнане сучасною побутовою апаратурою та пристроями

Джерело: [36, с. 18]

Іл. 3-71. Париж. Проект житлового будинку (арх. Ж. Бенамо, К. де Портзампарк)
Джерело: [36, с. 26]

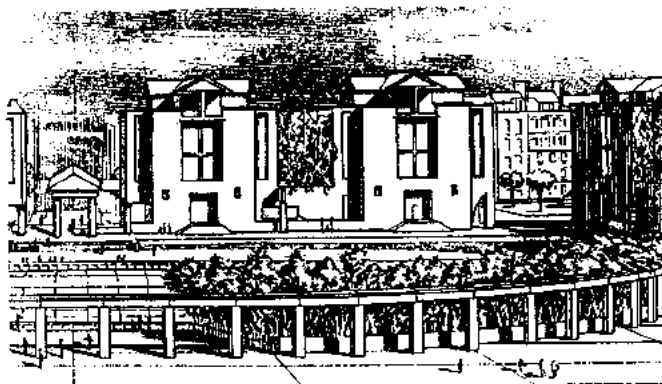
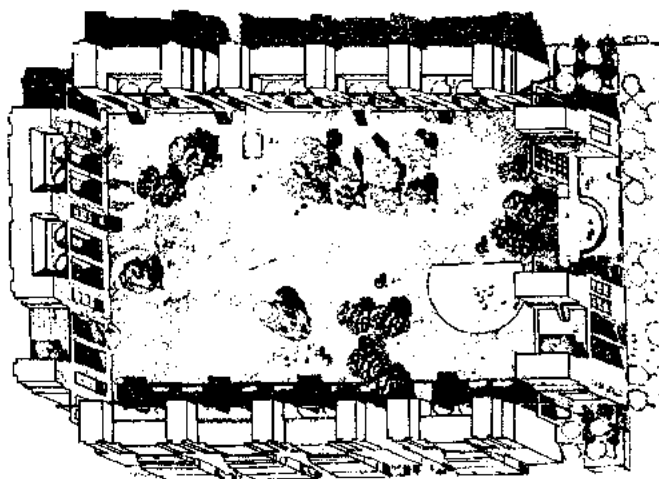
Іл. 3-72. Париж. Житловий комплекс "Високі форми" (арх. Ж. Бенамо, К. де Портзампарк, друга пол. 1970-х рр.). Відчувається вплив реконструкції європейських міст, яка виявляла, відроджувала та розвивала їх історичну своєрідність. Тепер уже не тільки нові будинки в історичних районах, але й нові масиви забудови у таких містах насичуються або прямими історичними ремінісценціями, або достатньо виразними історичними "посиланнями", інколи безпосередньо накладеними на поверхню сучасних житлових блоків. Навіть нові міста неподалік від історичних центрів часто характеризуються явно архаїзованою забудовою

Джерело: [36, с. 26]

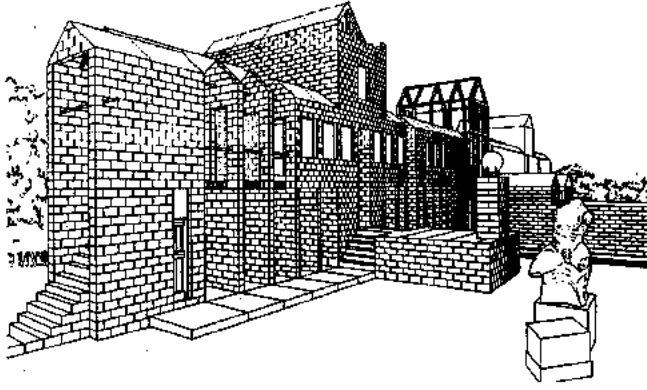

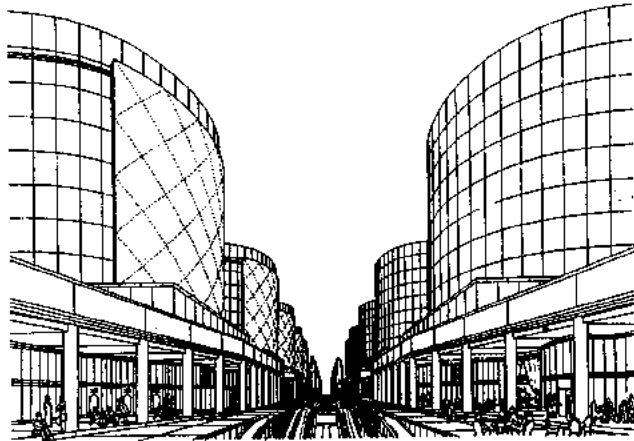
Іл. 3-73. Італія, Мілан. Квартал Галаратезе (арх. А. Россі)
Джерело: [36, с. 26]

Іл. 3-74. Париж. Проект забудови району Ля Рокетт (арх. К. де Портзампарк, 1970-і роки)
Джерело: [36, с. 51]

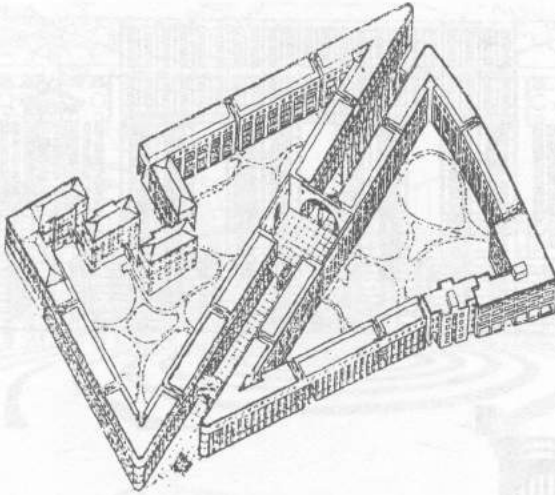
Іл. 3-75. Сен-Луї. Проект житлового будинку (арх. Ф. Монте)
Джерело: [36, с. 55]

Іл. 3-76. Мюнхен. Дослідницький центр фірми "Сіменс" (арх. Дж. Стерлінг, 1970-і роки)

Іл. 3-77. Дербі. Проект громадського центру. Приклад явних пошуків крупної, але не функціональної форми, початок періоду "раціоналістичної" архітектури у творчості Стерлінга
Джерело: [36, с. 27, 55]

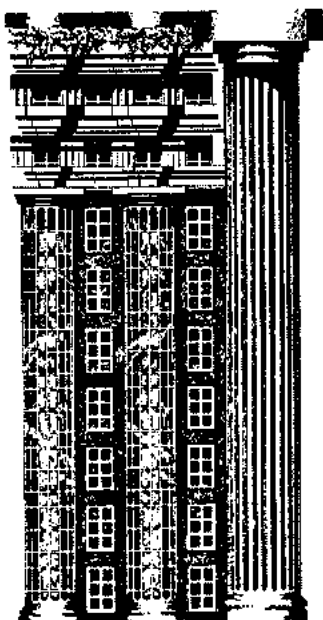
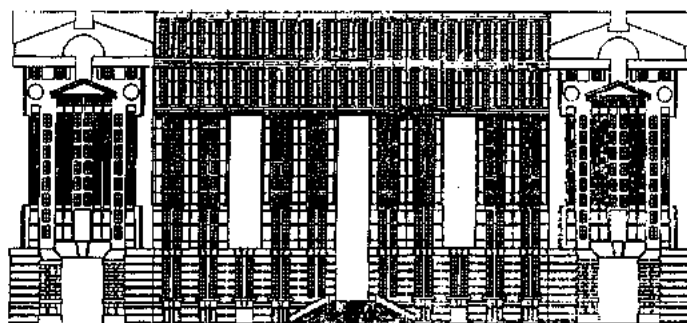
Іл. 3-78. Лондон, житлова забудова площі Королівського монетного двору в р-ні Роял Мінт (проект, арх. Л. Кріє, 1974 р.). Традиційні лінії вулиць і забудови збережено, але по діагоналі квартал перетнуто "громадським простором" з різноманітними церемоніальними і функціональними елементами (включаючи кіоски і портики). Залишено також декілька старих будинків. Проект відзначається деякою помпезністю і монотонністю

Джерело: [15, с. 108]

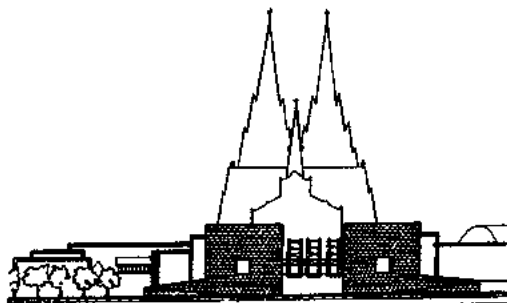
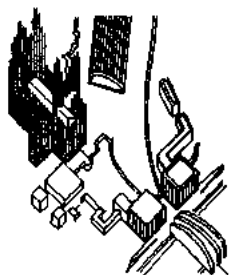

Іл. 3-79. Німеччина, Дюссельдорф. Забудова торгово-адміністративними будинками центральної частини міста, 1990-і роки

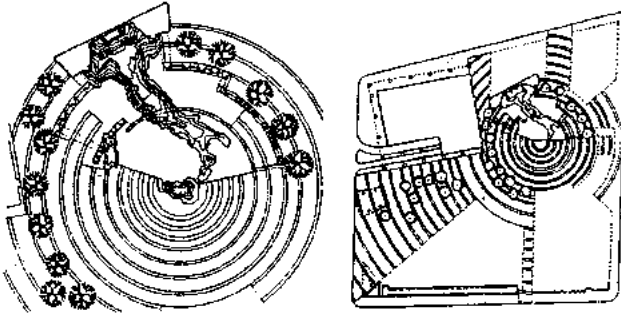
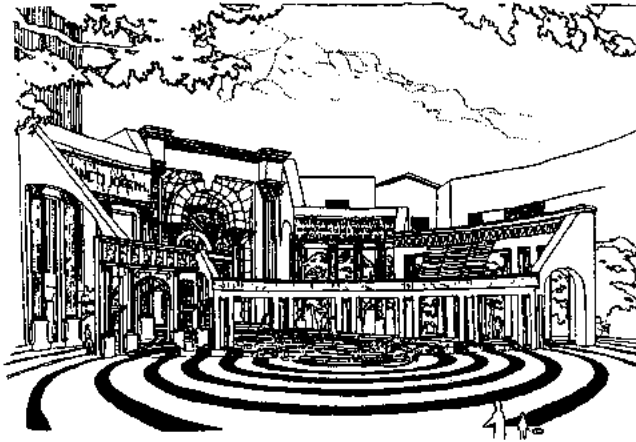
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-80. Франція, Марн-ля-Валле. Житловий будинок
 "Палац Абракас" (арх. Р. Боффіл і група
 "Тальєр", Іспанія). Вгорі – загальний вигляд
 фасаду, ліворуч – фрагмент фасаду
 Джерело: [36, с. 112-113]

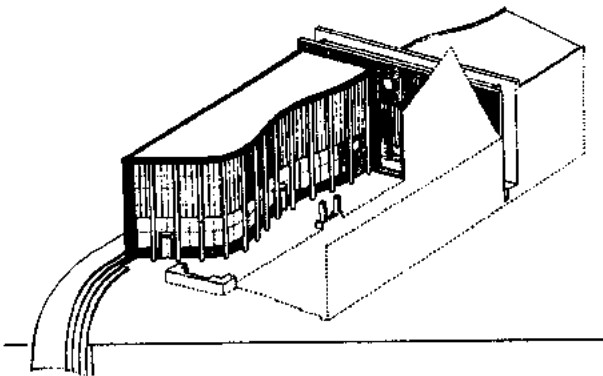

Іл. 3-81. Кельн, проект споруди музею (арх. Дж. Стерлінг)
 Джерело: [36, с. 27]

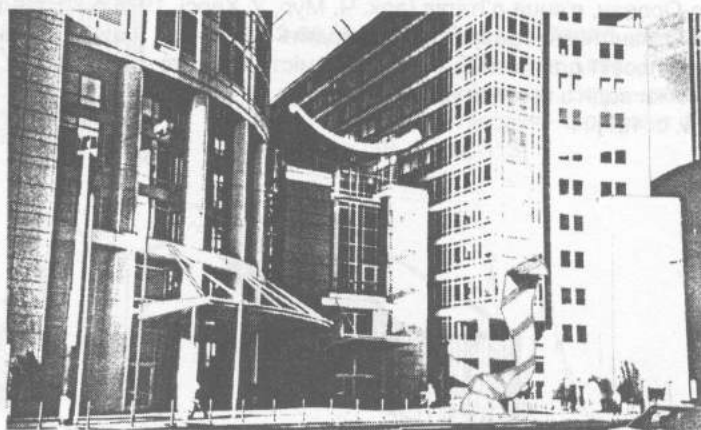
Іл. 3-82. Нью-Орлеан, п'яцца д'Італія (арх. Ч. Мур, У. Херсі, 1976 р.). Екседра, оформлена різноманітними ордерами, переходить у фонтан у формі Апеннінського п-ва. Цей проект для італійської общини міста поєднує суперграфіку з класицизмом, потоки води з архітектурою

Джерело: [15, с. 127]

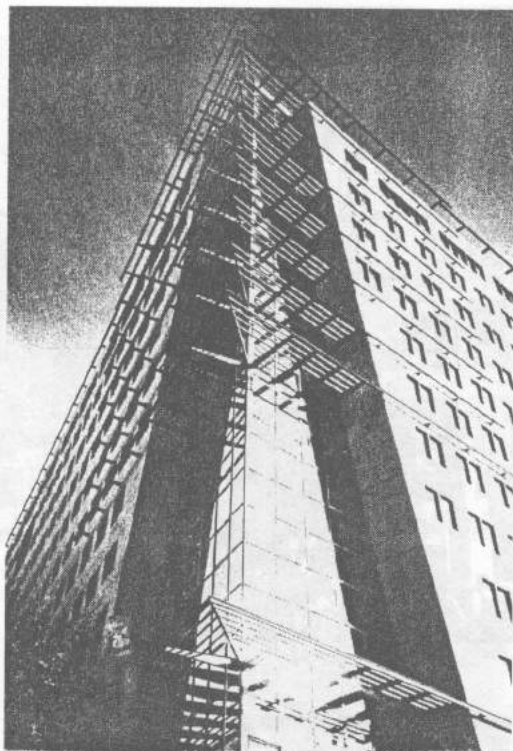
Іл. 3-83. Магдебург, проект споруди банку (арх. Дж. Стерлінг)

Джерело: [15, с. 19]

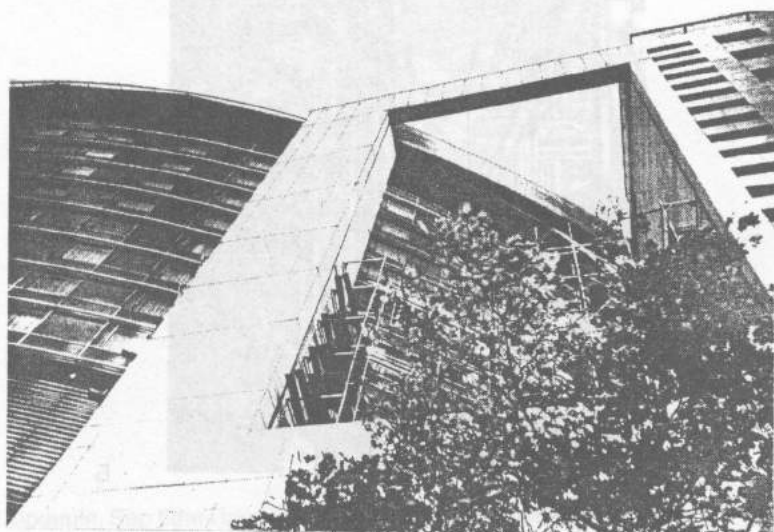

Іл. 3-84. Німеччина, Франкфурт-на-Майні. Конторський висотний будинок: А – завершення верхнього ярусу головного фасаду символізує європейську Свободу (за аналогом до американської статуї Свободи у Нью-Йорку); Б – нижній ярус головного фасаду

Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-85. Німеччина, Франкфурт-на-Майні. Вирішення кута будинку Maritim hotel в стилі постмодерн
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-86. Німеччина, Франкфурт-на-Майні. Фрагмент фасаду Maritim hotel
Джерело: фото В. Дідика

А

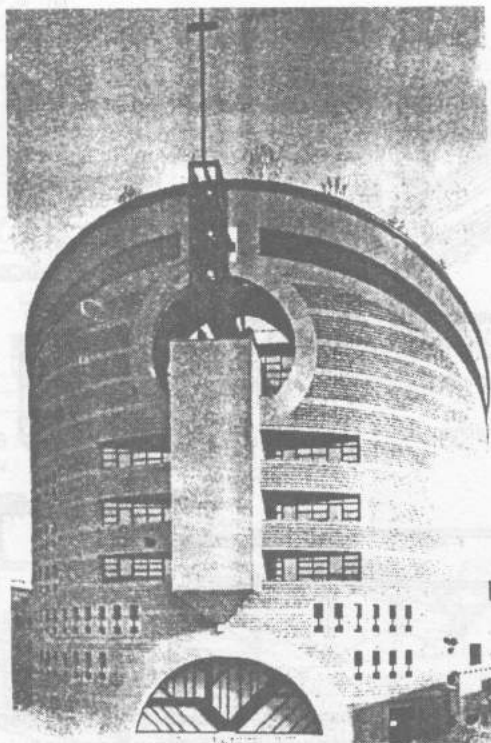
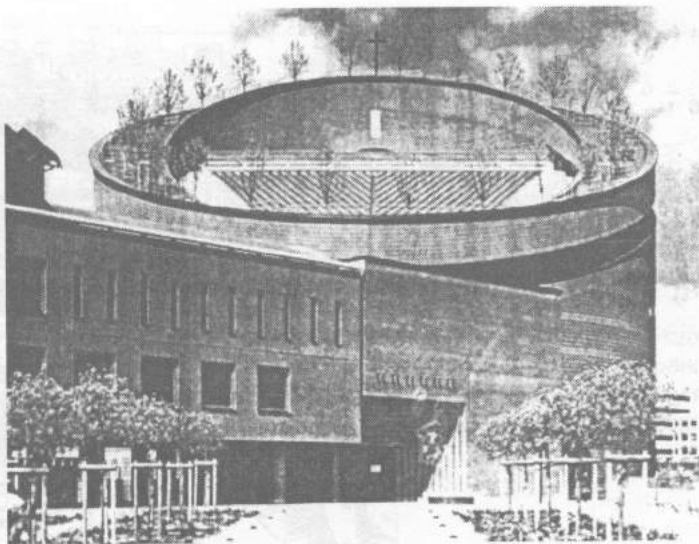

Б

Іл. 3-87. Німеччина, Мюнхен. Торговий пасаж. А – головний вхід; б – інтер'єр головної вулиці

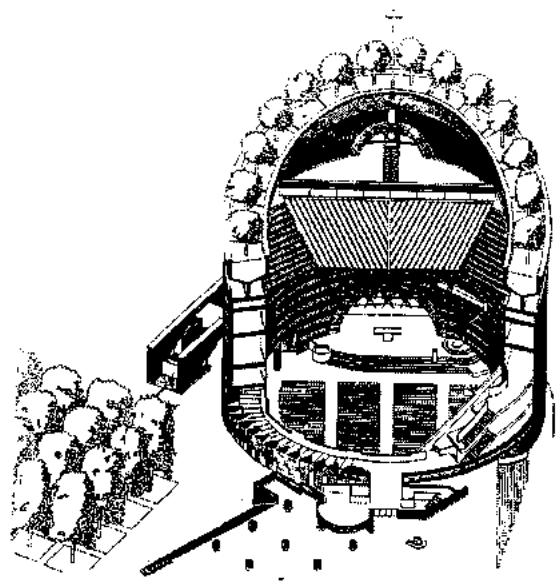
Джерело: фото В. Дідика

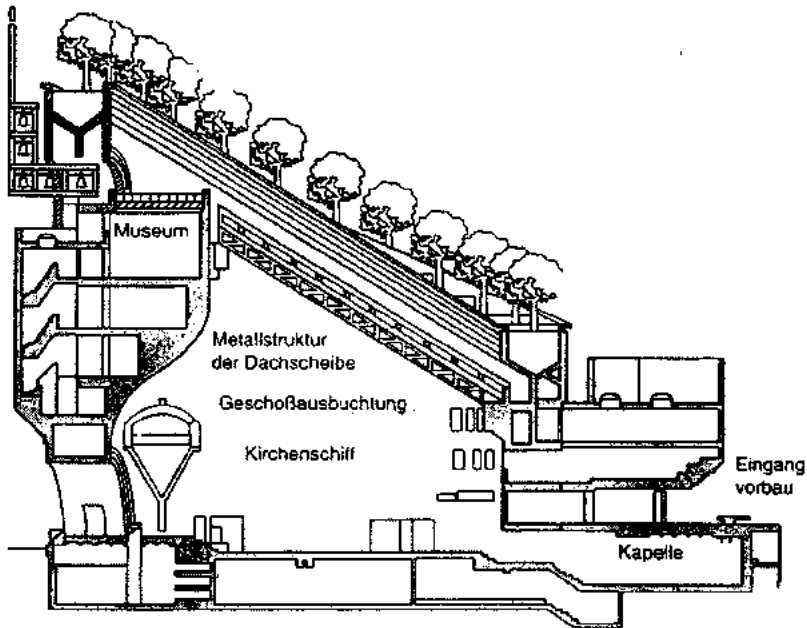

Іл. 3-88. Франція, Евр біля Парижа (80000 жителів, переважно віллова забудова). Костьол у стилі постмодерн (арх. М. Ботта, 1995 р.) є одночасно і центром поселення, який притягує людей

Джерело: [Fassade 5/96, Нім., с. 16, 17]

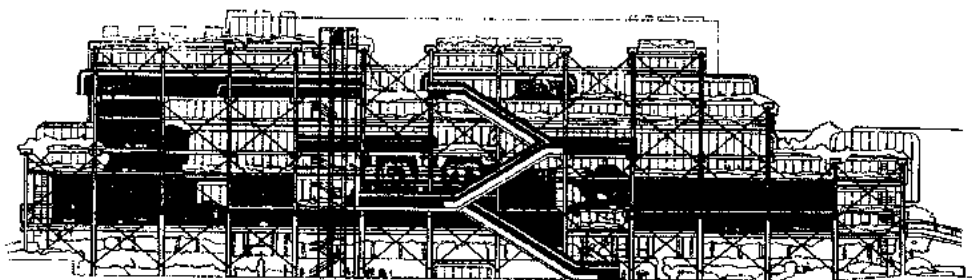
A

B

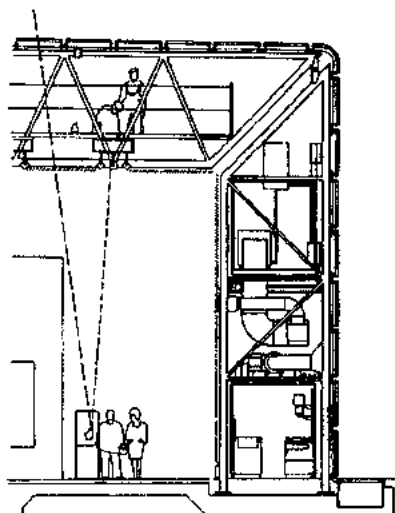
Іл. 3-89. Костьол в Еврі біля Парижа. А – аксонометричний перетин. Б – перетин по центральній осі. Зелені насадження по периметру карнизу повертають будинок у міське довкілля, роблять видимою зміну пір року і пропонують життєвий простір малим звіряткам і птахам. Передбачено автоматичну подачу води для зрошення 24 лип

Джерело: [Fassade 1996. – № 5. – С. 16, 18]

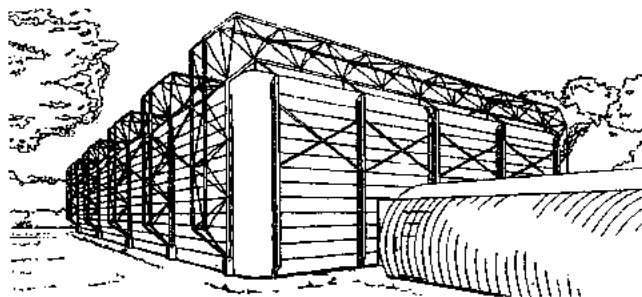

Іл. 3-90. Париж. Національний центр мистецтв ім. Ж. Помпідю (арх. Р. Роджерс і Р. Піано, 1977 р.). Класика стилю "хай-тек". Технологічно образ відтворено переконливо, особливо завдяки обслуговуючим елементам, пофарбованим у яскраві основні кольори. Масштаб будівлі добре співвідноситься з традиційними для паризьких вулиць зразками

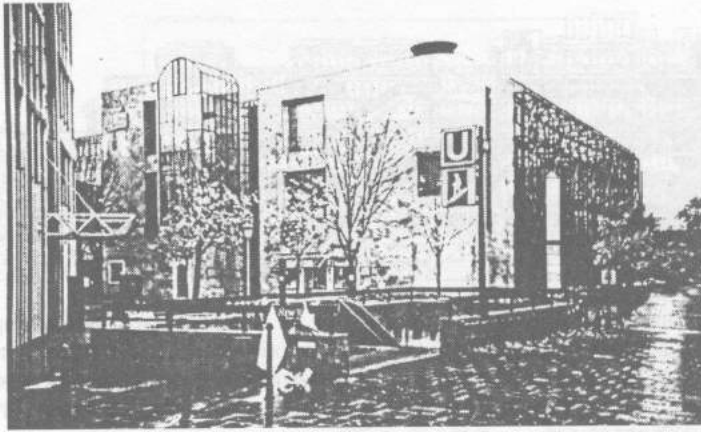
Джерело: [36, с. 34]

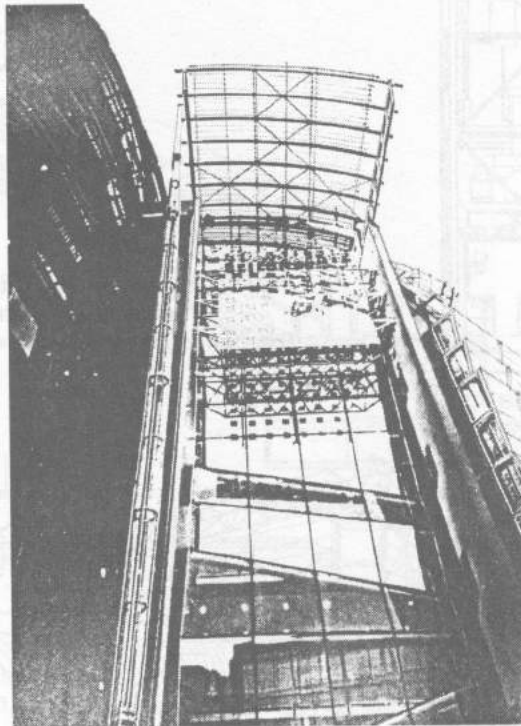
Іл. 3-91. Східна Англія. Сайнсбері-центр (Центр візуальних мистецтв), арх. Н. Фостер
Джерело: [36, с. 34]

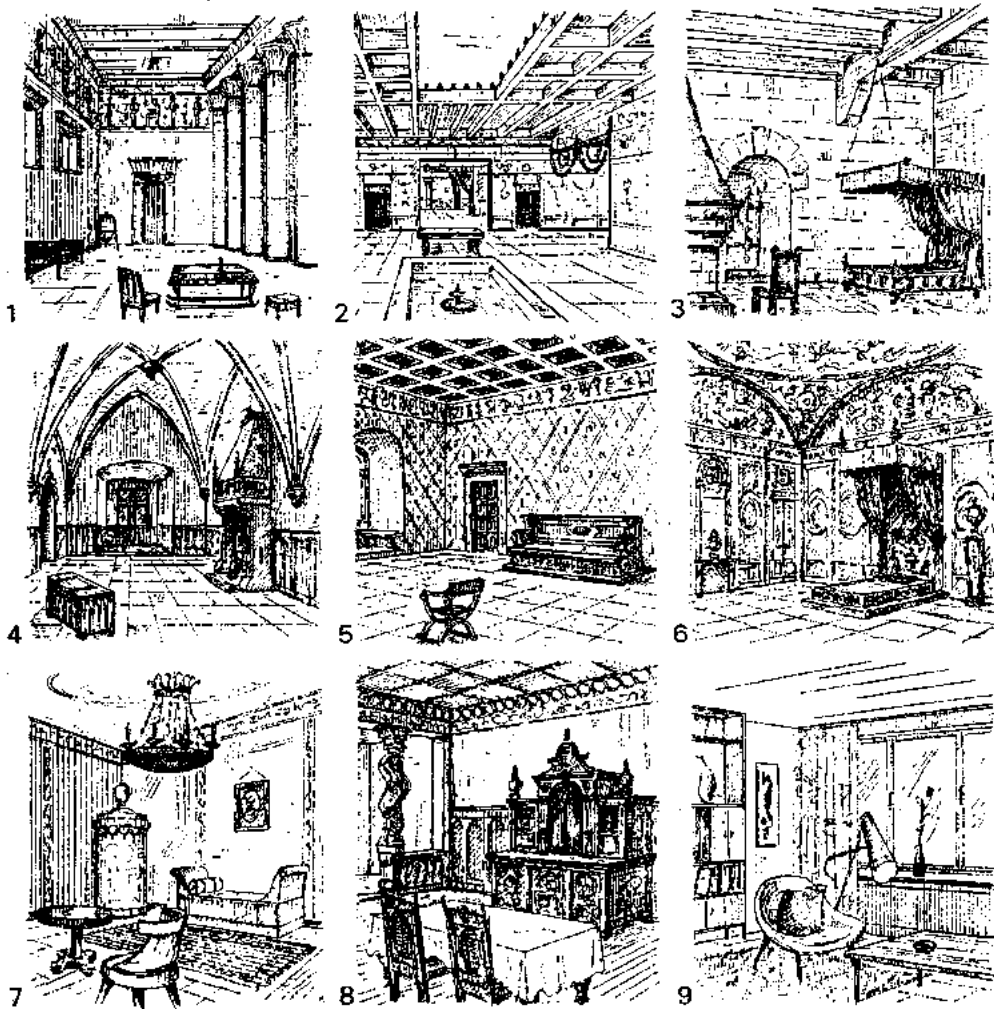
Іл. 3-92. Проект спортивного центру у стилі "хай-тек" (арх. Н. Грімшоу)
Джерело: [36, с. 31]

Іл. 3-93. Мюнхен. Виробничий корпус
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-94. Німеччина, Франкфурт-на-Майні. Супермаркет Kaufhof у стилі "хай-тек" (1990-і роки)
Головний вхід
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-95. Житлові інтер'єри у різні періоди розвитку культури і цивілізації: 1 – єгипетський, 2 – римський, 3 – романський, 4 – готичний, 5 – ренесансовий, 6 – бароковий, 7 – класицистичний (амп'їрний), 8 – еkleктичний, 9 – сучасний (1960–1970-і роки)
 Джерело: [52, с. 435]

Постмодернізм

Напряму у зарубіжній архітектурі 2-ої половини ХХ ст., пов'язаний із запереченням так званого „сучасного руху”, побудованого на принципах функціоналізму і конструктивізму. Переважний розвиток постмодернізму отримав у США. Основні представники – арх. Ч. Дженкс (лідер та провідний теоретик), Р. Вентурі, Р. Стерн, Ч. Мур, М. Грейлс.

Концепція постмодернізму побудована на критиці функціональної архітектури, її антитрадиціоналізму, бідності та жорсткості формальної мови;

контекстуалізм – включення споруди в оточення, що вже склалося;

алюзіонізм – асоціативне звернення до місцевих архітектурних традицій.

Для постмодернізму характерні ускладнення архітектурних форм, метафоричність та символізм композиції, справжній зміст яких доступний лише вузькому колу спеціалістів. Постмодернізм посилює інтерес до культурної спадщини, яка залишилась значною мірою поза увагою „сучасного руху”. Разом з тим, звернення постмодернізму до традиційних класичних форм здебільшого супроводжується не тільки прямим використанням їх у нових композиціях, але й перебільшенням, викривленням, деформацією.

Найбільш характерні твори постмодернізму:

– фонтан на П'яцца д'Італія в Новому Орлеані, США (1977 р., арх. Ч. Мур);

– художній музей в Оберліні, США (1977 р., арх. Р. Вентурі);

– житловий комплекс в Мілані (1969-73 рр., арх. А. Россі).

В українській архітектурі постмодернізм не отримав значного розвитку, лише окремі його риси наявні в будівництві 1980 рр. (будинок профспілок та готель „Хрещатик” у Києві, Палац будівельників в Сімферополі та ін.).

“Хай-тек”, або “високі технології”

Цей стиль (з англ. “High-Tech”) розвинувся у останній третині ХХ ст. Однобічне трактування естетичних можливостей найновіших матеріалів, конструкцій, електронного та звичайного інженерного обладнання, особливе хизування ретельністю виконання, холодним і загалом бездушним блиском технізованої досконалості – всі ці риси дивним чином одночасно і відокремлюють, і споріднюють “хай-тек” із “сучасною архітектурою”.

Можна сказати, що “хай-тек” – це особлива лінія подолання канонів “сучасного руху”.

Дослідники ведуть родовід “хай-теку” з ХІХ ст. – від Кришталевого палацу Пекстона через ідеологію “машинної естетики” Баугауза – до Центру ім. Ж. Помпідю в Парижі у 1977 р. (Р. Піано і Р. Роджерс), який вважається класикою стилю.

Виникнення і становлення “хай-теку”, безсумнівно, може бути пов'язано також і з розвитком виробничої архітектури у роки після Другої світової війни.

Найважливіші риси будівель у стилі “хай-тек”:

– розкриття несучих конструкцій і комунікацій з метою прискорення їх монтажу і демонтажу;

– полегшення огороджуючих поверхонь, що здешевлює будівлю загалом;

– пофарбування конструктивно-технологічних структур з метою експлуатаційного маркування.

Всі ці прийоми також зробились “стильовими” ознаками “хай-теку”. Незважаючи на спад технологічного оптимізму, на “хай-тек” продовжують покладати надії, зокрема у зв'язку з його безкомпромісними зв'язками із сучасністю, відмовою від використання образів “з других рук”, на те, що він вливає нову кров у “стомлене серце” сучасної архітектури, доводячи, що і сьогодні вона у стані говорити з людьми і збуджувати їх.

Впродовж довгої історії різні країни проходили подібні шляхи розвитку міст. У доіндустріальну еру вони пережили стадію повільного росту, іншим їх розвиток став у другій половині XIX ст. Тоді у Західній Європі спостерігався небачений до того феномен урбанізації. Її розповсюдження залежало від рівня індустріального розвитку країни. У Києві у середині XVI ст. налічувалось всього 5-6 тис. мешканців, у 1863 р. – 68, 4 тис., а у 1897 р. населення сягало 247 тис. Тоді за цим показником Київ займав 5-те місце в Російській імперії. Межа XIX–XX ст. – ситуація стала критичною – розпочалася т. зв. “криза міст”.

Для архітектурного вигляду міста початку XX ст. характерним стає змішування стилів. Стильовий тон в містах задають окремі споруди. Різнобарв'я архітектурних стилів формує художній образ міста. Нашарування історичних стилів поєднано із особливими природними умовами створює своєрідність міського середовища. Отже, на зламі XIX–XX ст. змінювався не стиль, не напрямок архітектурної і містобудівної діяльності, а вся система професійного мислення. Почалась вперта боротьба “традиціоналістів” і “новаторів”.

Хід історичного розвитку архітектури в країнах з тоталітарними режимами (комуністичний СРСР, націонал-соціалістична Німеччина та фашистська Італія) показав її однакову залежність від панівної ідеології. На багатьох прикладах можна продемонструвати спільні стильові ознаки архітектури в зазначених країнах. Це – надмірний монументалізм, експресивність, підкреслений динамізм архітектурних форм, використання скульптурних пропагандистських символів. Типовим для них є також нехтування архітектурною спадщиною, особливо тоді, коли вона суперечить політичній доктрині. Відтоді в Радянському Союзі набув поширення стиль, який іноді визначають як “сталінський ампір”. (Проект палацу фашизму в Римі, 1935 р.; проект павільйону СРСР на міжнародній виставці в Парижі; будинок Ради міністрів у Києві, 1934–1938 рр.).

Якщо узагальнити стильові зміни XX ст., впадають в око дуже короткі терміни їх існування (10–20 років), які значно менші ніж періоди існування попередніх архітектурних стилів, що є ознакою сучасності.

Сучасний етап розвитку архітектури в Західній Європі (з кінця 70-х років) характеризується опозиційними тим, на яких базувалася “сучасна архітектура”, поглядами. Як стверджує Ч. Дженкс, його рисою є реабілітація еkleктизму як методу архітектурної творчості, при якому використовуються модифіковані форми історичних стилів.

Узагальнюючи викладене, можна констатувати, що суть містобудівної діяльності деякою мірою розкривається у стильових особливостях і напрямках формування середовища життя людини, тобто у засобах його художньої виразності відповідно до смаків і уявлень свого часу.

Є підстави також вважати, що зміна архітектурних стилів відбувається після того, як творчий метод досяг досконалості і став популярним; потім виникає мода на стиль, з'являються стереотипи і наслідування, які іноді вульгаризують раніше знайдені оригінальні форми. Подібний занепад архітектурного стилю супроводжується зародженням нових ідей та форм їх вираження.

Кожен стиль згасає, проте залишається досвід художньої творчості. Тому поряд зі зміною стилів іде процес накопичення професійних знань, які стають методичною базою, на якій формується теорія архітектури і містобудування [44, с. 39].

Стили в архітектурі міста Львова

Столиця Галичини заслуговує на особливу увагу тому, що тут зосереджено більше половини пам'яток архітектури України. Місто засноване королем Данилом Галицьким і назване на честь його сина Лева. Перший спогад про місто Львів датується 1256 р. у зв'язку з пожежею в Холмі*. Місто Львів (його історична частина) внесено у 1998 р. до списку Світової спадщини ЮНЕСКО.

Княже місто. Старий Львів, як і інші тогочасні міста українських князівств, складався з трьох частин:

- дитинця (укріпленого міста);
- підгороддя (окольний город);
- пригороддя.

Дитиниць був добре укріплений валами, засіками і частоколом. Тут, правдоподібно, знаходився “стовп” – оборонна вежа, будинок для князя і дружини, сховища для харчів та іншого добра, можливо каплиця.

Північно-західним схилом гори, де нині вул. Замкова, простягалася *підгороддя*. Воно сягало нинішньої вул. Б. Хмельницького, було також укріплене валами і частоколом. Тут знаходились княжі тереми (вище церкви Св. Миколая), від яких вела вниз крута дорога, теперішня вул. Під брамою, до торговиці – Старий Ринок, на якій відбувалася жвава торгівля.

Підгороддя займало правий берег заплави ріки Полтви і схили гори та тяглося півколом по західному, північному та південному боці Княжої гори, від вул. Б. Хмельницького попри Руську до Личаківської. Підгороддя не було укріплене, а, ймовірно, захищалося тільки валами або й частоколом, а на випадок збройного ворожого нападу мешканці разом зі своїм майном тікали і шукали захисту в окольному городі та дитинці. Окремо на стрімкій горі стояв монастир св. Юра (іл. 2-58).

Княже місто розбудовувалося на торговельному шляху від Чорного до Балтійського моря: Галич–Львів–Холм. Цей шлях проходив через Старий Ринок та повз численні церкви і монастирі при вул. Б. Хмельницького, з яких залишилися донині (побудовані заново на старих місцях та фундаментах) церкви: св. Параскеви, св. Миколая, св. Онуфрія, костели Івана Хрестителя і Марії Сніжної.

---

* (Літопис Руський / Пер. з давньорусь. Л.Є.Махновця; відп. ред. О.В. Мишанич. – К.: Дніпро, 1989. – с. 417)

Будівництво було, як стверджують археологічні дослідження, візантійсько-романське, в більшості, мабуть, дерев'яне, тому-то з давніх пам'яток в цілості нічого не залишилося.

Готика. Після прилучення галицького князівства до Польщі у 50-х рр. XIV ст. на південь від княжого городу в широкій частині заплавної постало нове місто за німецькими зразками.

Воно мало форму неправильного чотирикутника з ринком посередині. На чотирьох його кінцях сходилися вулиці під прямим кутом. Мережа вулиць була правильною і густо забудованою. Місто було обведене мурами з оборонними вежами, ровами та валами. Будували його німці-колоністи, закликані королем Казимиром.

На північному сході мури міста заходили на територію давнього княжого Львова, туди, де нині проходить вул. Лесі Українки. З ринку цього нового міста до княжого Львова вела Краківська вулиця, що закінчувалась краківською (татарською) брамою. У протилежний бік з ринку йшла вулиця Галицька і її замикали галицькі ворота в мури, який проходив вздовж теперішньої вулиці Братів Рогатинців. Вулиці Галицька та Краківська лежали на шляху Галич–Холм, який також йшов через новий ринок. Два інші боки міських мурів спиралися один на Підвальну з Босацькою, другий на нинішній проспект Свободи з Єзуїтською хвірткою. Впродовж XV ст. довкола середмістя було зведено подвійні мури, ззовні обкопані ровами, що наповнювались водами Полтви. Через рови вели чотири звідні мости. Місто в середині мурів мало площу 50 га.

Готичний характер тогочасного міста підкреслювали численні високострілчасті споруди та житлові будинки, які, на превеликий жаль, знищила пожежа 1527 року. З готичної архітектури залишилась тільки римо-католицька катедро і деякі деталі в кам'яницях на Ринковій площі.

Нове місто боронив Високий Замок, побудований наприкінці XIV ст. на другій, вищій за Княжу, горі, до якого вела з княжого городу крута дорога.

Давній княжий город став тепер передмістям середньовічного Львова. Ще у XVII ст. його звали пригороддям, старостинським, або краківським, а опісля жовківським передмістям. (О. Степанів, "Сучасний Львів", с. 12–13).

З півдня, вздовж вул. Князя Романа до вул. Драгоманова постало друге – Миське, або Галицьке передмістя. Воно простяглося від Високого Замку до теперішнього парку ім. І. Франка, де сполучалося з Краківським передмістям. На півдні його обмежували нинішні вулиці Івана Франка, Левицького та сквер у кінці проспекту Шевченка.

Площу передмість заповнювали поля, гори, сади, ремісничі будинки – дерев'яні або ліп'янки. До мурів міста тулилися заїжджі доми. Тут і там виростили при головних площах і вулицях церкви, костели, монастирі, здебільшого дерев'яні.

Слід зазначити відносно високий рівень міського упорядкування.

1407 р. – при бургомістрі П. Стехері збудовано перший водогін, глиняними трубами якого проходила джерельна вода;

1452 р. – площа Ринок та головні вулиці були забруковані;

1487 р. – на бічних вулицях дерев'яне мощення замінено на брукувку; було організовано періодичне очищення вулиць та вивезення сміття, за чим слідкував

Іл. 3-96. Пам'ятка архітектури давньоруського Львова – церква св. Миколая. Остання чверть XIII ст. Перебудована XVII ст. Сучасне фото. Праворуч – план церкви
Джерело: [23, с. 135]

Іл. 3-97. Львів. Церква св. Онуфрія і будинок Василіянського монастиря. Заснована в XIII ст. Сучасний вигляд отримала в XVII–XIX ст.
Джерело: [23, с. 136]

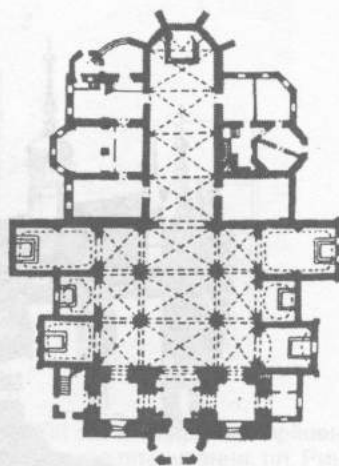
Іл. 3-98. Кафедральний (Латинський) собор – пам'ятка, що найкраще збереглася від готичного Львова (арх. Г. Блехер, Й. Гром, Ничко, А. Рабіш, 1360-1493 рр.). Внизу праворуч – план собору

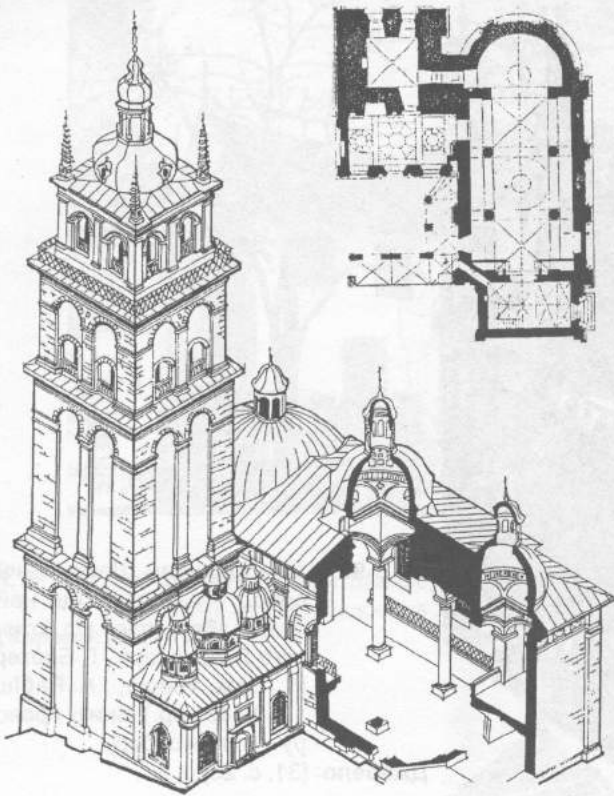
Джерело: [31, с. 25]

Іл. 3-99. Фрагменти готики, що проступають у нижньому поверсі будинку № 2 на вул. Руській у Львові

Джерело: [31, с. 70]

Іл. 3-100. Ансамбль Успенської церкви: церква Успення (арх. П. Римлянин, В. Капинос, А. Прихильний, 1591–1629 рр.), вежа-дзвіниця Корнякта (арх. П. Барбон, 1572–1578 рр.) і Каплиця Трьох святих (арх. А. Підлісний, 1578–1590 рр.) – пам'ятка ренесансної архітектури. Аксонометрія і план

Джерело: [8, с. 51]

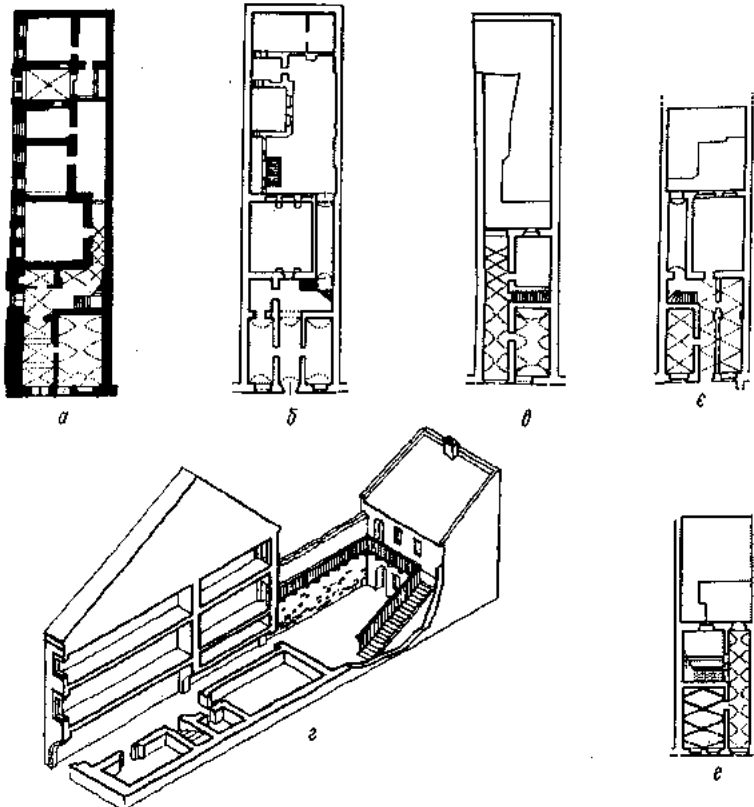

Іл. 3-101. Костьол і монастир бенедиктинок (арх. П. Римлянин, Я. Покорович, 1597–1627 рр.). З літографії К. Ауера. 1837 р.

Джерело: [23, с. 146]

Іл. 3-102. Львів, площа Ринок, будинок № 2 – палаццо Бандінееллі (арх. П. Полейовський, кінець XVI ст.), побудований у стилі пізнього ренесансу
Джерело: [31, с. 90]

Іл. 3-103. Планувальні вирішення житлових будинків XVI–XVIII ст.: а – наріжне вирішення, пл. Ринок, 2, кінець XVI ст.; б – трипролітне тричастинне планування, пл. Ринок, 19, XVIII ст.; в, е – двопролітне тричастинне планування з наскрізними сінми-проїздом, вул.Сербська, 3, кінець XVI ст.; вул.Старосєврейська, 34, початок XVII ст.; г – об'ємно-планувальна структура житлового будинку на рядовій ділянці, пл. Ринок, 44, XVII ст.; е – двопролітне тричастинне планування з парадними сінми, пл. Ринок, 21, XVII ст.

Джерело: [44, с. 60–61]

Іл. 3-104. Львів, костюл єзуїтів з елементами стилю бароко в архітектурі (арх. Дж. Бріано, 1610–1630 рр.). Головний фасад і план
 Джерело: [44, с. 93]

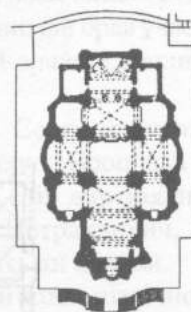
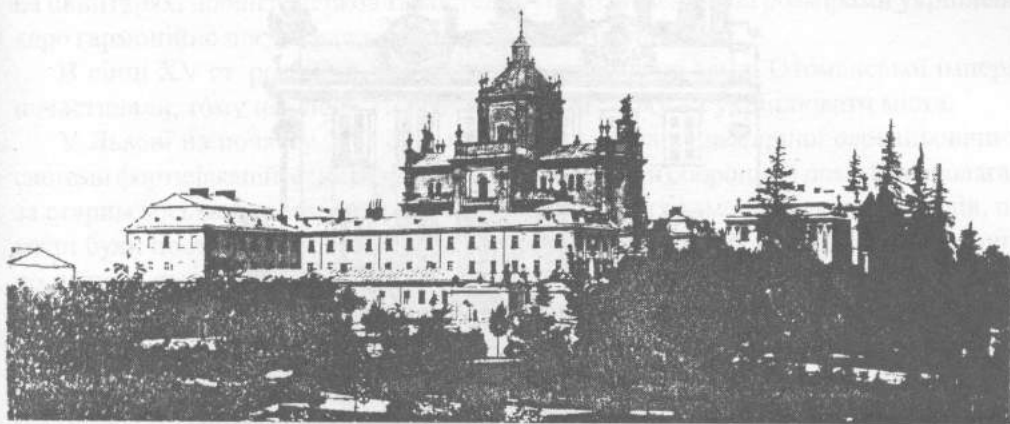
а.

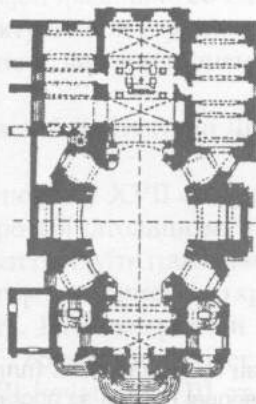
б.

Іл. 3-105. Пам'ятки барокової архітектурі у Львові: а – костюл кармелітів босих, 1634 р.; б – костюл Марії Магдалини. Вівтарна частина – арх. Я. Годний та А. Келар, 1600–1612 рр., основний об'єм – арх. М. Урбанік, 1758 р.

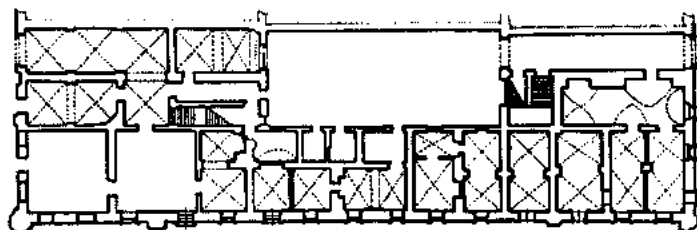
Джерело: [31, с. 110, 111]

Іл. 3-106. Ансамбль собору св. Юра у Львові (арх. Б. Меретин, 1744–1764 рр.) – перлина української барокової архітектури. Праворуч внизу – план собору

Іл. 3-107. Ансамбль Домініканського костельу у Львові (арх. Ян де Вітте, М. Урбанік, К. Мурадович, 1745–1764 рр.) – барокова споруда. Головний фасад і план

Іл. 3-108. Палац Любомирських (пл. Ринок, 10, арх. Ян де Вітте – проект, 1760-і рр.). Будівельні роботи за проектом вели Б. Меретин, М.Урбаник та С. Фесінгер. За стилем будинок № 10 – одна з найкращих барокових споруд світського характеру. В пивницях, які мають стару планувальну структуру, збереглися стрілчасті готичні портали. Внизу – план будинку

Джерело: [44, с. 61, 71]

кат. Озеленення міста складалося з монастирських садів і, можливо, насаджень на цвинтарях, поблизу церков та костелів. Проте невелике за розмірами укріплене ядро гармонійно поєднувалося з природним оточенням.

В кінці XV ст. розбійницькі напади на українські землі Отоманської імперії почастишали, тому повсюдно почали будувати замки та укріплювати міста.

У Львові на початку XVI ст. з метою модернізації застарілої середньовічної системи фортифікацій, був створений новий зовнішній оборонний пояс. Він пролягав за старим міським ровом і складався з обличкованих каменем земляних валів, на котрі були поставлені потужні артилерійські башти-бастей і барбакани (з котрих до нашого часу збереглася лише Порохова вежа (1554–1556 рр.)).

Ренесанс. Львів був єдиним містом на українських землях, де мистецтво Відродження набуло великого поширення. Першим ренесансним майстром вважають Петра, італійця з Лугано, що зводив у 1555–1559 рр. Успенську церкву (згоріла в 1571 р.). Павло Римлянин, Петро Барбон, Петро Красовський, Амвросій Прихильний, Павло Щасливий, Войтех Капинос, Андрій Бемер були визначними зодчими кінця XVI – початку XVII ст. Найпомітніша постать серед них – Павло Римлянин; він брав участь у створенні таких визначних споруд, як Успенська церква, будинок Корнякта, каплиця Кампанів.

Широкого розповсюдження набула скульптурна пластика. Серед майстрів-різьб'ярів по каменю провідне місце належало Йоганну Пфістеру з Вроцлава та його майстерні. В живописному оформленні храмових інтер'єрів вирізнялися майстри-українці. Найбільш відомі з них, Ф.Сенькович і М.Петрахович, на замовлення львівського братства написали іконостас для Успенської церкви.

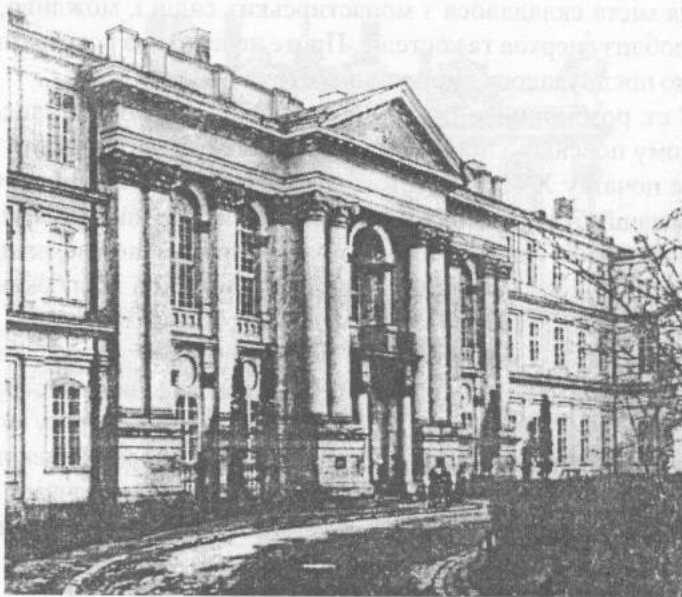
В архітектурі деяких споруд першої половини XVII ст. помітний вплив північного маньєризму – однієї з течій пізнього ренесансу, що поширилася за межами Італії і являла собою перехідний етап від мистецтва Відродження до бароко.

Але вирішальне значення, без сумніву, мав вплив місцевої архітектурно-будівельної школи, який сприяв формуванню глибоко самобутніх суто “львівських” творів ренесансної архітектури. Для них характерні традиційні об'ємно-планувальні і конструктивні рішення, ренесансний архітектурний декор, позначений певною “приземленістю” і співмасштабністю з людиною, використанням орнаментики і скульптури, особлива мальовничість і ліризм.

Одним з кращих зразків житлової ренесансної архітектури Львова є будинок № 4 – “Чорна кам'яниця” на пл. Ринок.

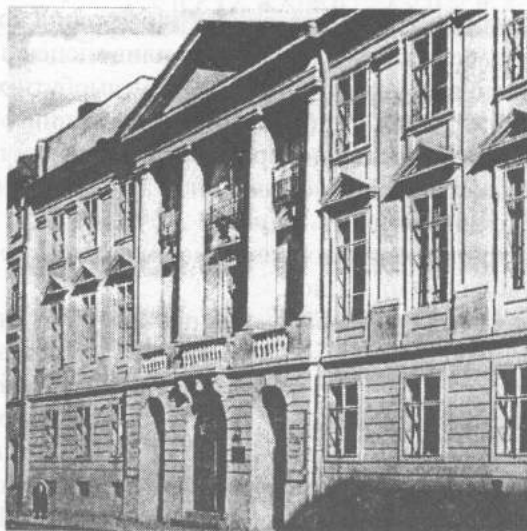
Бароко. Поширювачем стилю бароко на початку XVII ст. був орден єзуїтів: архітектура була для них одним із засобів у боротьбі католицизму з реформаторським рухом, який охопив усю Європу. Архітектори-єзуїти італійського походження також широко використовували монументальні форми римського храму Іль-Джезу, створеного Д.Віньйолюю та Д. Делла Порта. Цей своєрідний архітектурний прототип, застосовуваний в кількох варіаціях, обумовив архітектурний вигляд львівських костьолів другої половини XVII початку XVIII ст., але майже не торкнувся сакрального будівництва інших віросповідань.

Першим провісником стилю бароко у Львові стала споруда *костьолу Єзуїтів* (вул. Театральна, 11), збудованого в 1610–1630 рр. архітектором Дж. Бріано. Він

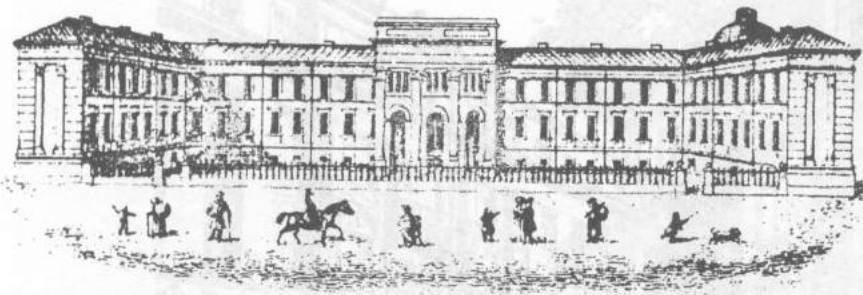
Іл. 3-109. Колегія піярів (тепер – один з корпусів Львівської обласної клінічної лікарні), збудована 1748 р. Пам'ятка, в архітектурі якої уперше відбилися риси класицизму. Її центральний ризаліт із застосуванням класичної ордерної системи став новим явищем у тогочасному будівництві

Джерело: [23, с. 95]

Іл. 3-110. Палац Дідушицьких (тепер – Природознавчий музей), арх. В. Равський, 1830-ті рр. Один з найкращих прикладів класицизму у Львові

Джерело: [44, с. 141]

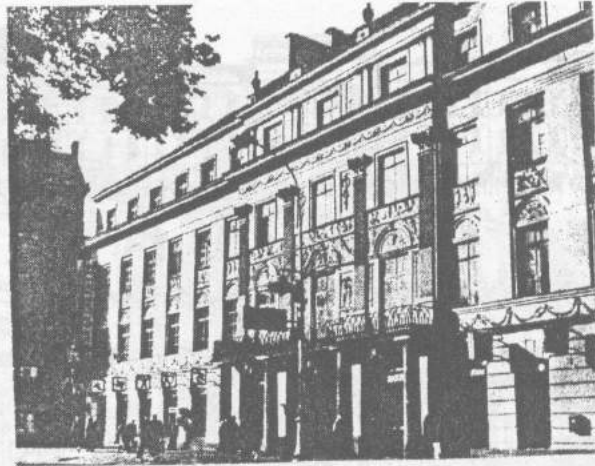
Іл. 3-111. Бібліотека Оссолінських. З літографії К. Ауера, 1846–1847рр. (арх. Ю. Бем, 1827 р.)
Джерело: [23, с.119]

Іл. 3-112. Головний корпус наукової бібліотеки ім. В. Стефаніка, колишній Оссолінеум. Портик бокового фасаду (арх. Ю. Бем, 1827 р.)
Джерело: [31, с. 142]

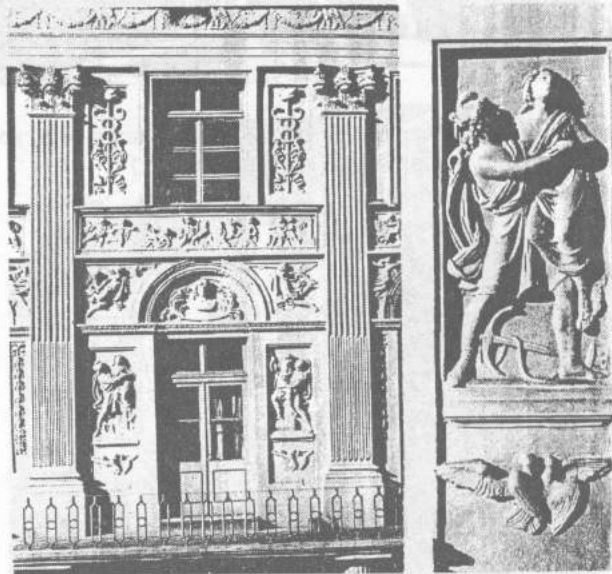

Іл. 3-113. Український драматичний театр ім. М. Заньковецької – монументальна споруда у класицистичному стилі. Споруджений Й. Зальцманом за проектом віденського арх. Л. Піхля (1837–1842 рр.)
Джерело: [31, с. 145]

Іл. 3-114. Повоєнна надбудова верхнього поверху в будинку колишнього Земельного кредитного товариства – видатної пам'ятки львівського ампіру (автор надбудови арх. М.Микула)

Джерело: [44, с. 193]

Іл. 3-115. Колишній будинок Земельного кредитного товариства (пр. Свободи, 1–3) – видатна пам'ятка львівського ампіру: а) фрагмент головного фасаду. 1809–1811 рр., 1921–1822 рр.; б) рельєфи роботи скульпторів Г. Вітвера та А. Шімзера

Джерело: [8, с. 96, 97]

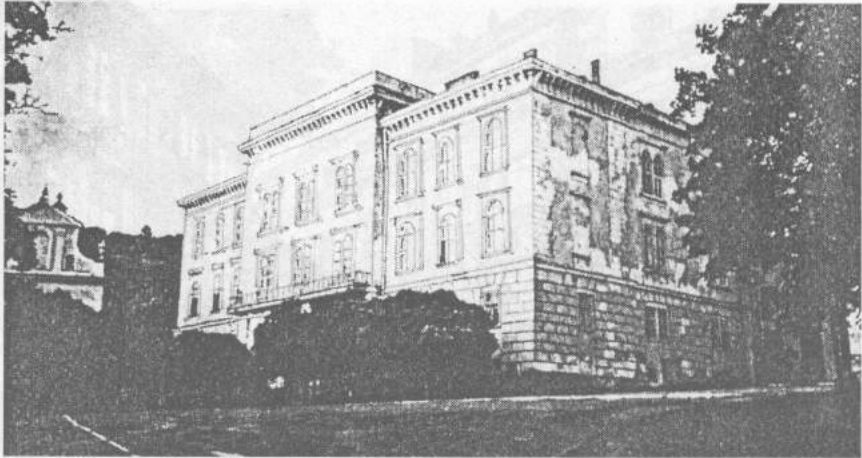

Іл. 3-116. Будинок на вул. Вірменській, № 23 за тематикою скульптурного декору називають "будинком пір року". Автор рельєфів – український скульптор Г. Красуцький, 60-і рр. XIX ст.

Джерело: [31, с. 147]

Іл. 3-117. Площа Галицька наприкінці XIX століття. Житлова забудова у стилі еклектичного історизму. Праворуч видно фасад костюлу Бернардинського монастиря, який поєднує в собі риси італійського та німецького ренесансу (арх. Б. Авелідес, П. Римлянин, А. Прихильний, 1600–1630 рр.)

Іл. 3-118. Палац латинських архієпископів (арх. Й. Зальцман, 1844 р., вул. Винниченка, 32) у стилі бідермаєр – стиль, що став логічним продовженням класицизму. Йому притаманні гранична простота і відсутність декору на фасадах, що надають будівлі утилітарної функції

Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-119. Народний дім (вул. Театральна, 22). Перебудований з першого львівського університету, для якого було використано приміщення тринітарського монастиря поч. XVIII ст. Збережено фрагменти старої споруди, хоча загалом вона потрактована дуже сухо. Увібрав риси стилю бідермаєр, поєднані з елементами романтизму

Джерело: [23, с. 71]

прибув до Львова, коли будівництво вже було розпочато, і лише детально опрацював існуючий проект, видозмінив інтер'єр та вніс у будівництво костюлу форми, що вперше склалися в схемі фасаду церкви Іль-Джезу в Римі. Ця схема розповсюдилася у європейській архітектурі XVIII ст. і стала характерною для стилю бароко. Поряд із костелом стоїть триповерховий будинок колишньої єзуїтської колегії, перебудований у 1723 р. Найбільш цікавим його елементом є барокова брама, що виходить на вул. Театральну.

Будівництво костюлу кармеліток босих (вул. Винниченка, 32) розпочалося в 1644 р. і закінчилось наприкінці XVII ст. Зразком для нього послужила римська церква Санта Сусанна архітектора К. Мадерни, а проект львівського костюлу виготовив у 1642 р. італійський архітектор Дж. Б. Джізеліні.

Найвизначніші досягнення львівського бароко пов'язані з іменем будівничих Б. Меретина і Яна де Вітте, скульптора Пінзеля. Їх талант втілювався у двох пам'ятках – *соборі Св. Юра* (1744–1764 рр.) і *костюлі домініканців* (1742–1798 рр.).

Прикладами барокової архітектури є також королівський арсенал (1639 р., вул. Підвальна, 13); костюл св. Урсули (1678 р., вул. Зелена, 9); костюл св. Антонія (1718 р., вул. Личаківська, 49); костюл Сакраменток (1718 р.), церква св. Петра і Павла (1668 р., вул. Личаківська, 82).

У другій чверті XVIII ст. постає ще кілька пам'яток пізньобарокової архітектури, які не виділяються особливими стильовими характеристиками. Серед них: костюл св. Анни (1730 р., кут вул. Шевченка та Городоцької); вежа-дзвіниця Святодухівської церкви, знищеної під час другої світової війни (вул. Коперніка); костюл св. Миколая (1739–1745 рр., вул. Грушевського, 2).

У XVII ст. тривало вдосконалення укріплень.

1772 р. – Львів, захоплений Австрійською імперією, налічував 25 тис. мешканців.

З 1777 року починають розбирати мури і розкопувати вали, які на той час уже втратили свою оборонну функцію – роботи ці очолював архітектор К. Фесінгер. Західний берег Полтви з'єднався з центром трьома кам'яними мостами.

З 1793 року, після ліквідації магдебурського права, контроль за організацією у сфері будівництва перейшов до Крайової дирекції будівництва. Всі питання з упорядкування і будівництва погоджувалися у Відні.

З 1839 р. починається планомірне засклеплення річки, яке тривало майже півстоліття. Одночасно архітектор К. Фелінгер опрацює “план прикрашення міста”, тобто регуляції забудови.

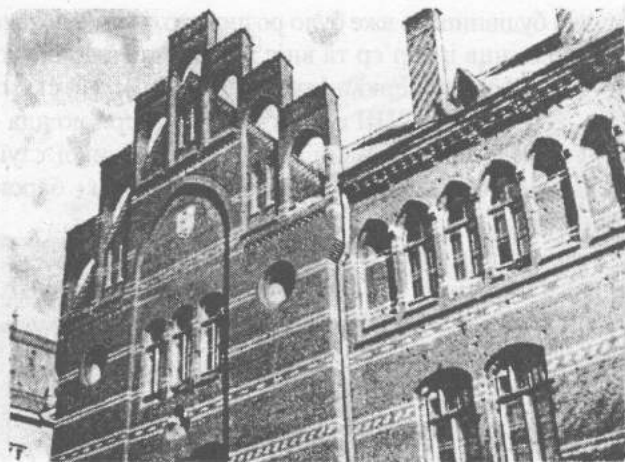
У 1848 р. у Львові було 70,3 тис. мешканців. Місто стає центром великої провінції.

Будівництво залізниць перетворило Львів на важливий транспортний вузол західноукраїнських земель.

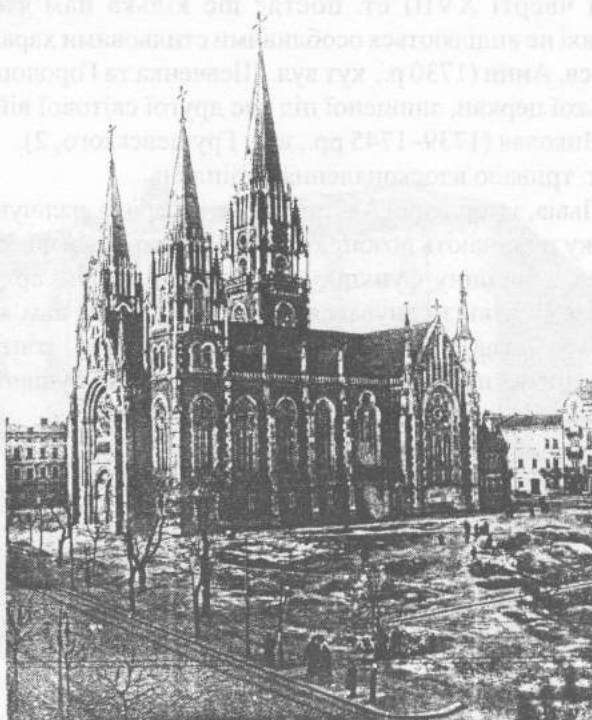
У 1861 р. прокладено колію через Краків на Відень, пізніше – на Чернівці, Золочів, Броди, Підволочиськ, Стрий.

У 1870 р. після реформи міського управління забудовою міста почало відати створене при магістраті спеціальне Будівельне управління.

Класицизм. Уже з 80-х рр. XVIII ст. і майже до середини XIX ст. львівська архітектура розвивається у силі класицизму, під сильним впливом австрійського напрямку з його сухістю і простотою форм. У Львові він набув широкого розвитку

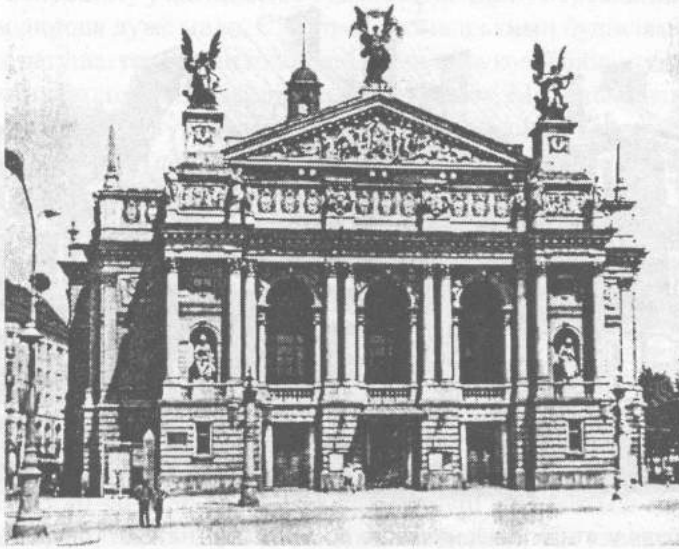

Іл. 3-120. Будинок школи у романо-готичному стилі, ріг вул. Городоцької та Леонтовича (арх. Ю. Гохберґер, 1876 р.). Фрагмент фасаду
Джерело: [44, с. 166]

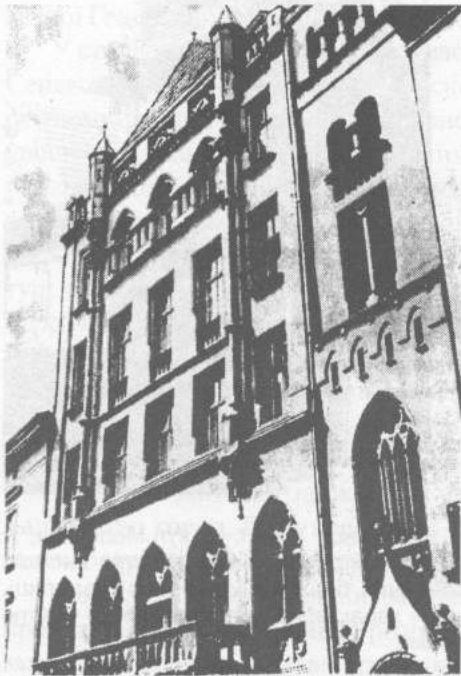
Іл. 3-121. Костьол св. Єлизавети (пл. Кропивницького), тепер греко-католицька церква св. Ольги і Єлизавети (арх. Т. Таловський, 1903–1907 рр.) – це один з найкращих прикладів неоготики у Львові

Іл. 3-122. Академічний театр опери і балету ім. Соломії Крушельницької (арх. З. Горголевський, 1897–1900 рр.) – найбільш типовий зразок помпезних вирішень стилю еклектики

Джерело: [31, с. 161]

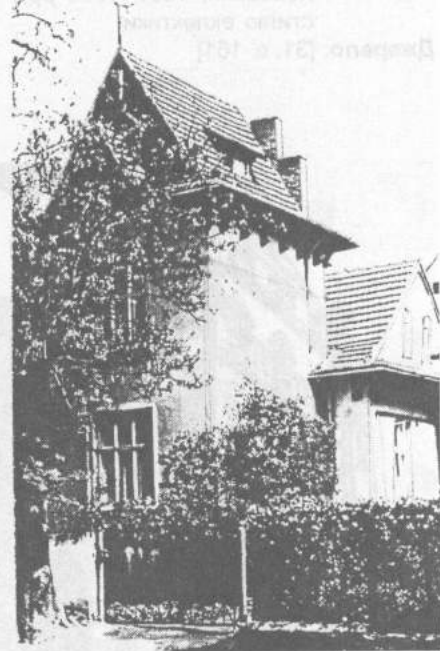
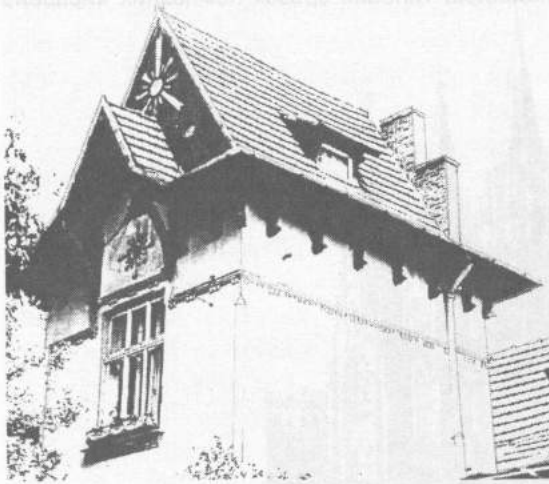

Іл. 3-123. Театр-кабаре (тепер – молодіжний театр ім. Л. Курбаса, вул. Леся Курбаса, 3, кінець XIX ст.). Фасад вирішено у неоготичному стилі. Простежується невідповідність зовнішнього вигляду функціональному призначенню

Джерело: [44, с. 173]

Іл. 3-124. Особняк у стилі “національного романтизму” на вул. Генерала Чупринки, 61 (арх. Ю. Захарієвич, І. Левинський, кінець XIX ст.)
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-125. Особняк у “національно-романтичному” стилі кінця XIX ст. на вул. Мельника, 7. Використання мотивів, близьких до народної архітектури Карпат і Татр – високих покрівель з великими звісами, мальовничих башток, кольорової черепиці, кераміки, імітації дерев’яного різьблення – характерне для зведених за участю Ю. Захарієвича та І. Левинського особняків
Джерело: фото В. Дідика

Нова забудова Львова в останній третині XIX ст. суттєво відрізняється від попередньої. Матеріальні засоби зосереджувались тепер у руках молодого буржуазії, що на хвиліх промислового буму виросла із дрібноміщанського середовища, урядників, з числа родової шляхти, місцевих та прибулих у пошуках наживи комерсантів. Вони й визначають усю містобудівельну політику за своїми можливостями, потребами і смаками. Будь-які пошуки шляхів подальшого розвитку самобутніх місцевих архітектурно-будівельних традицій здавалися їм зайвими, тим більше, що вже існували численні зразки “великої міської” архітектури в країнах Європи, де раніше зародився капіталізм. Того рівня і хотілося їм досягнути. Помпезні тогочасні будівлі Парижа, Берліна і, особливо, територіально ближчих Відня, Праги, Будапешта цілковито полонили їхню увагу.

Так з’явився у Львові *стиль електричного історизму*, який безроздільно панував тут до кінця XIX ст.

Увага зосереджувалася на забудові центральної частини Львова, яка в другій половині XIX ст. набуває справді великоміського, європейського характеру. Центральні вулиці прикрашаються численними монументальними будівлями державних установ, банків, комерційно-промислових товариств, готелів, культурно-навчальних закладів. Упорядковуються зелені масиви. У мальовничих південній та південно-східній частинах виникають простори квартали з розкішними віллами та палацами аристократичної верхівки.

Низку заходів було вжито для поліпшення комунального господарства міста. Вже з 1858 р. головні вулиці освітлюються газовими ліхтарями; в 1901 р. вступила до ладу електростанція. Перший кінний трамвай з’явився у Львові восени 1870 р., а з весни 1894 р. почала діяти лінія електричного трамваю.

Еклектичні споруди мали свідчити про престиж замовника, що спонукало будівничих створювати складні, надміру декоровані композиції фасадів.

Стиль еклектики у Львові розвивався під впливом віденського напрямку, хоча свій слід в архітектурі міста залишили й представники інших європейських шкіл.

Архітектура Львова в перші десятиріччя другої половини XIX ст. ще знаходиться під впливом романтизму. Але найбільш імпазантною спорудою у Львові став, безперечно, палац Потоцьких, збудований у 1880 р. Ю. Цибульським за проектом французького архітектора Л. Д’Оверні (вул. Коперніка, 15). Будівля витримана у кращих традиціях раннього французького класицизму.

Однією з перших неоренесансних споруд у Львові був будинок Земельного банку (1872 р.), пл. Галицька, 15. Багаті ренесансні архітектурні форми у поєднанні з бароковими мотивами характерні й для іншого видатного твору Ю. Захарієвича будинку колишньої Галицької ощадної каси (1891 р.), проспект Свободи, 15.

Визначною подією у формуванні архітектурного обличчя Львова як тодішньої столиці провінції стало будівництво Галицького сейму (тепер головний корпус Львівського державного університету ім. І.Франка), здійснене Ю. Гохбергером у дусі віденського неоренесансу в 1877–1881 рр. Еклектику, що ґрунтується на різних ремінісценціях ренесансу, збагачену скульптурним декором, видно у будівлях численних готелів: “Імперіаль” (вул. Січових стрільців, 1), “Гранд-готель” (пр. Свободи, 13). “Жорж” (пл. Міцкевича), казино (вул. Листопадового Чину, 6), тепер Будинок вчених.

Помітним є могутній за своїми об'ємами і цікавий за силуетом неоготичний з романськими мотивами костюл св. Єлизавети (пл. Кропивницького), побудований Т. Тальовським у 1903–1907 рр. У 1898 р. С. Гавришкевич перебудовує тринітарський костюл під Преображенську церкву, яка набуває строгих класицистичних форм.

Давньоруські тенденції мурованої культової архітектури підкреслені у будівлі п'ятиглавої православної церкви (1900 р.; вул. Королєнка, 3).

Неороманський характер має невеликий за своїми розмірами костюл францисканок (арх. Ю. Захарієвич, 1876–1888 рр., вул. Лисенка, 45).

Серед громадських споруд незвичайністю орієнтальних мотивів та колористикою фасадів виділяється будинок колишньої єврейської лікарні (арх. К. Мокловський, 1903 р.; вул. Рапопорта, 8).

Провідним архітектором періоду еклектики, а також одним із творців місцевої архітектурної школи був професор Юліан Захарієвич. Він – автор проекту теперішнього головного корпусу Національного університету “Львівська політехніка” на вул. Степана Бандери, 12 (1873–1877 рр.), що свого часу став зразком для будівництва адміністративних та громадських споруд.

Зразками архітектури цього стильового напрямку є будинки № 1 і № 3 (1872 р., 1876 р., арх. Ф. Сковрон та Ю. Гохбергер) на вул. Князя Романа і колишній художньо-промисловий музей (1904 р., арх. Л. Марконі і К. Яновський), тепер Національний музей.

Проте найбільш типовим зразком помпезних вирішень стилю еклектики є, безперечно, будинок театру опери і балету (1897–1900 рр., арх. З. Горголевський), одна з останніх монументальних споруд цього напрямку у Львові. Будинок театру зайняв ключове місце у новоствореному ансамблі головного проспекту.

На кінцевому етапі свого розвитку львівська еклектика, надаючи перевагу бароковим мотивам, вдало застосовує жовту і червону облицювальну цеглу в поєднанні з білим тиньком архітектурних деталей, широко використовує фігурний і орнаментальний скульптурний декор, майстерно виконані гнуті й ковани балконні решітки, віконні ґрати тощо.

Модерн. Перші роки ХХ ст. стали часом становлення у львівській архітектурі так званого модерну. У польській, австрійській, німецькій літературі вживається (зокрема відносно архітектури Львова цієї пори) термін “сецесія”.

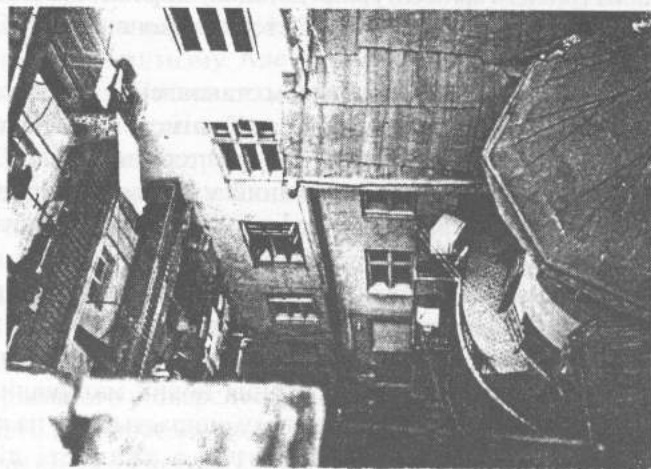
Стиль модерн був своєрідно трактований у львівській архітектурі початку століття. Пам'яток архітектури цього часу залишилось дуже багато: адже власне в ці роки спостерігається великий “будівельний бум”.

Стиль віденського сецесіону, який у Львові називався “сецесія”, проявляється в архітектурі міста й утримується до 1908 р. Розвиток цього стилю у Львові має свої особливості, пов'язані, з одного боку, із сильно вкоріненим історизмом, а з другого – із вдалими спробами застосування нових матеріалів і конструкцій. Композиційна структура фасадів в основному опирається ще на канонічні закони ритмічного розкладення осьових акцентів, а хвилясті лінії і площини застосовуються переважно тільки в завершальній частині споруд. Зате значно сміливіше і своєрідно трактується декоративний орнамент: в його характері над абстрактними переважають рослинні мотиви, а інколи звучать і народні.

Іл. 3-126. Наріжний житловий будинок у стилі модерн комплексу "Рондо" на вул. Акад. Богомольця, 3, що складається з дванадцяти односекційних об'ємів (1905 р., арх. бюро І. Левинського). Новаторський характер комплексу полягав у тому, що до щільної забудови був включений простір невеликого скверу. В архітектурному оформленні різноманітно вирішених будівель використані мотиви раннього модерну – лінійний рослинний орнамент, жіночі маски, вигадливо вигнуті балконні решітки, глазурована кераміка

Джерело: [44, с. 128]

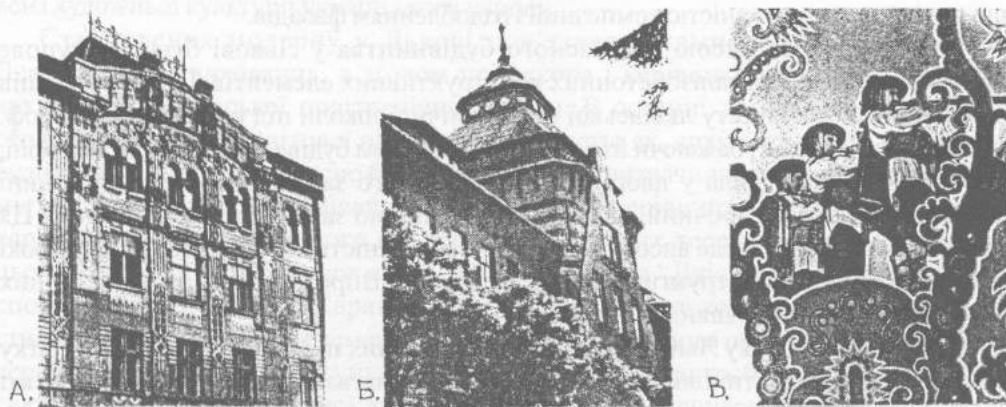

Іл. 3-127. Двір-криниця наріжного житлового будинку комплексу "Рондо" на вул. Акад. Богомольця, 3 (1905 р.)

Джерело: фото В. Дідика

Іл. 3-128. Фрагмент модерністичної забудови вул. Валової, 1909–1913 рр.
Джерело: фото з архіву

Іл. 3-129. Зразки українського модерну у Львові: А – будинок колишнього страхового товариства «Дністер», тепер 1-ша міська поліклініка (арх. І. Левинський, О. Лушпинський, Т. Обмінський, Л. Левинський, 1905 р.); Б – колишня бурса Українського педагогічного товариства, тепер головний корпус Українського державного лісотехнічного університету (арх. І. Левинський та О. Лушпинський, 1906–1908 рр.); В – фрагмент плафону концертного залу колишнього Музичного інституту ім. М. Лисенка, тепер музичне училище, вул. Шашкевича, 5 (1914–1916 рр.). У його створенні взяли участь видатні представники західно-українського мистецтва – архітектори І. Левинський та О. Лушпинський, художники О. Новаківський і М. Сосенко, скульптор Г. Кузнеців

Джерело: [31, с. 168–170]

Місто перевтілюється: постають багатопверхові будівлі, які вражають неповторністю стильового вирішення. На фасадах – барельєфи і круглі скульптури: лицарі, заковані у важкі лати, єгиптянки, гладіатори, алегоричні фігури наук, мистецтв та ремесел, решітки і балюстради вишукано-ускладненого рисунку, ніші, ліпнина, вигадливий рисунок лиштви, керамічні вставки, орнаменти, кольорові вітражі на сходових клітках, інтер'єри, які винахідливо і з розмахом прикрашені різьбленим деревом, розписами, скульптурами. Цей стильовий напрямок визначив характер житлової забудови початку століття на вулицях Академіків Богомольця і Павлова, Валовій, Глибокій, частково Галицькій, Коновальця та інших.

Серед найбільш помітних споруд львівської архітектури того часу слід назвати будинок № 2 на проспекті Т. Шевченка (арх. Т. Обмінський, М. Улям і З. Кедзерський, 1905 р.), у якому чи не всі риси стилю знайшли своє цілісне і завершене вираження; будинок на розі вулиць Січових Стрільців і Костюшко, дещо похмура і масивна споруда банку на вул. Коперніка (арх. О. Сосновський, А. Захарівич), філармонія на вул. Чайковського (арх. В. Садловський, 1907 р.), у якій цікаво в стилі модерну вирішено ліпний плафон концертного залу. Прекрасним і типовим зразком львівського модерну є будинок № 6 на вул. Князя Романа (1912 р.). Стриманими, але виразними формами вирізняється будинок консерваторії ім. М. Лисенка (арх. Т. Обмінський, 1910 р.). Залишки багатого сецесійного декору на стінах інтер'єрів збудованого у 1904 р. головного залізничного вокзалу (арх. В. Садловський) навіть після воєнних руйнувань і наступних реконструкцій бачимо ще й сьогодні.

Однією з останніх визначних будівель цього напрямку у Львові є наріжний житловий будинок № 15 на вул. Дорошенка у Львові (арх. Т. Обмінський, 1908 р.), що вирізнявся вишуканістю композиції і оздобленням фасадів.

Прогресивною рисою тогочасного будівництва у Львові було поступове впровадження нових залізобетонних конструктивних елементів. Група науковців інженерного факультету львівської політехнічної школи під керівництвом проф. Максиміліана Тульє, бажаючи йти в ногу з розвитком будівельної техніки в Європі, ще в 1894 р. спорудила у дворі цього навчального закладу збережений донині експериментальний ачочний місток з тонкостінною залізобетонною плитою. Ця унікальна споруда довела високу технічну спроможність нового матеріалу і широкі можливості його конструктивного застосування. Впровадження залізобетонних конструкцій набувало швидких темпів.

Треба сказати, що у Львові достатньо характерних прикладів інтер'єру початку ХХ ст. Один із найтипівіших – кондиторський магазин “Світоч” на проспекті Т. Шевченка, 22 (колишня цукерня Людвіка Залевського), опоряджана із помітною, навіть дещо показною розкішшю. Збереглися майже без змін прекрасні інтер'єри аптек на вул. Коперніка, пл. Міцкевича, пл. Соборній, вул. Друкарській та ін. В оформленні їх широко застосовується мармур, скло, фаянс, різьблене дерево. Антресолі, балюстради, дерев'яні панелі, зображення традиційних емблем і символів, скульптурні портрети античних богів, мислителів і вчених створюють цілісні і вражаючі архітектурно-декоративні ансамблі, пронизані атмосферою зосередженого, можливо, навіть величавого спокою і якогось особливого затишку (аптека на вул. Друкарській, що існує з 1735 року, перетворена в єдину в Україні аптеку-музей, численні експонати якої розповідають про давнє мистецтво фармакології).

Український модерн. Своєрідним розгалуженням львівської архітектури перших двох десятиліть ХХ ст. став так званий український модерн. Ріст національної самосвідомості, що проявився у злеті літератури, а також багато інших чинників культурного і громадсько-політичного розвитку зумовили важливі зрушення в галузі архітектури. У колах західноукраїнських зодчих, серед яких виділялися проф. І. Левинський, Н. Нагірний, А. Лушпинський, обговорюються проблеми національних традицій та їх синтезу із сучасною, і зокрема з архітектурою модерну, пробуджується живий і цілеспрямований інтерес до спадщини народного дерев'яного зодчества, декоративно-прикладного мистецтва, українського орнаменту тощо. У не дуже численних, але по-своєму яскравих і значних спорудах, які зведені у Львові, ці архітектори намагалися втілити на практиці свою естетичну програму.

Пошуки українського національного стилю, нових архітектурних образів, в яких новаторські риси поєднувалися б з традиційними художніми прийомами, на Україні і в Галичині йшли двома шляхами: звернення до історії архітектурної спадщини та вивчення і творче використання мотивів народного дерев'яного будівництва, зокрема гуцульського і бойківського. Так виник український модерн. Він, як і європейський, в умовах капіталізму був сповснений протирічч: з одного боку, сприяв розвитку національної культури, з другого, перебуваючи під впливом буржуазних кіл, часто приводив до неглибокого стилізаторства, коли народні мотиви штучно втискувались у вигадливі, формалістичні прийоми. Тому український модерн не має однорідного характеру і його твори за художньою вартістю нерівноцінні. Проте загалом цей напрямок значно поживав творчу атмосферу і, відкриваючи шлях до сміливих пошуків, стверджував неминучу самотність народного зодчества і всієї художньої культури українського народу.

Становлення модерну у Львові пов'язане насамперед з іменем Івана Левинського – вихованця, а згодом професора і керівника кафедри ужиткової архітектури Львівської політехнічної школи. В останні десятиріччя минулого століття і до першої світової війни за його участю як архітектора або керівника будівельних робіт споруджено багато будівель, які визначили архітектурне обличчя міста. Саме в майстерні І. Левинського і під його керівництвом були сформовані характерні риси українського модерну на львівських теренах. Першим зразком цього напрямку став будинок страхового товариства “Дністер” (вул. Руська, 20), споруджений у 1905 р. Характерний для модерну декор тут поєднується із стилізованими мотивами елементів українського народного орнаменту, а кольорові керамічні фризи і вставки гуцульського орнаменту надають будинку нарядність і святковість. Вплив народної архітектури особливо відчувається в обрисі даху, зокрема в трактуванні невисокої чотирикутної вежі над наріжною частиною споруди, що віддалено нагадує силует дерев'яних дзвіниць. Співавторами цього проекту були молоді талановиті архітектори О. Лушпинський, Т. Обмінський та Л. Левинський. Тими ж авторами виконано проект бурси Українського педагогічного товариства на вул. Генерала Чупринки, 103 (1906–1908 рр., тепер головний коріус Лісотехнічного університету), в якому відчувається стремління архітекторів творчо опрацювати форми і прийоми української народної архітектури.

Еволюція “українського модерну” у Львові пов'язана з іменем А. Лушпинського (1878–1944), автора таких типових для цього напрямку будівель, як № 107 на вул. Лича-

Іл. 3-130. Вулиця Академічна (тепер – проспект ім. Т. Шевченка) у 1920-х роках
Джерело: фото з архіву

Іл. 3-131. Стилізовані елементи середньовічної оборонної архітектури лягли в основу оригінальної за композицією споруди з двома круглими вежами на розі вул. Герцена і пр. Шевченка (арх. З. Левинський, 1909 р.).

Джерело: [44, с. 129]

Іл. 3-132. Адміністративно-контрорський будинок, вул. Дорошенка, 26 (арх. Є.Червінський, 1920-і р.). На раціональному і простому неокласицистичному фасаді історичні ремінісценції простежуються лише в окремих деталях – витончено прорисованих вставках графіті і гіперболізованому русті віконних обрамлень

Джерело: [44, с. 160]

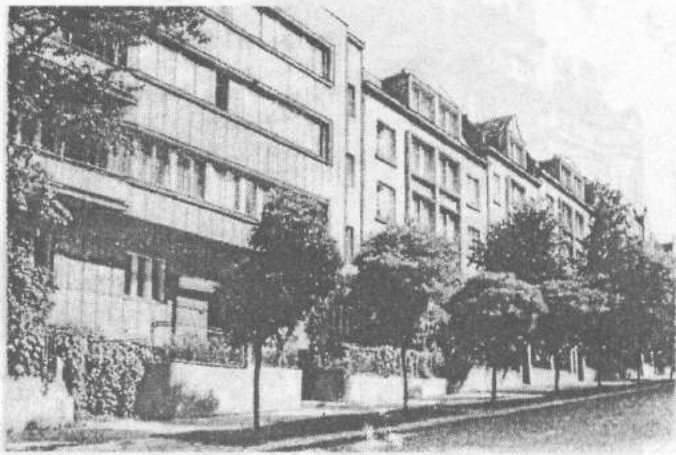

Іл. 3-133. Адміністративно-контрорський будинок, пр.Шевченка, 7 (арх. Ф. Касслер, 1928 р.) – типовий приклад функціоналізму кінця 20 – 30-х років, що ілюструє нові принципи формотворення

Джерело: [44, с. 161]

Іл. 3-134. Житловий будинок у конструктивно-функціональному стилі, вул. Саксаганського, 8
 (арх. З. Вардзала, 1930-і роки)
Джерело: [44, с. 136]

Іл. 3-135. Ансамбль забудови із житлових будинків у стилі конструктивно-функціонального
 модерну, вул. Гвардійська, 3-9, 1920-30 рр.
Джерело: [44, с. 187]

Іл. 3-136. Житловий будинок-вставка періоду функціоналізму, вул. І. Франка, 1930-і роки
Джерело: [44, с. 135]

Іл. 3-137. Будинок школи періоду функціоналізму, вул. Мушака (арх. Т. Писевич, 1930-і рр.)
Джерело: [44, с. 167]

ківській (колишній санаторій, 1909 р.), на вул. Коцюбинського, 21 (колишній “Академічний дім”, тепер навчальний корпус № 3 Українського поліграфічного інституту ім. І. Федорова, 1910 р.). Відлуння модерністичного трактування народних мотивів простежуються і на ряді будівель, зокрема готелю “Народний”, ріг вул. Дорошенка і Костошка, тепер Західна регіональна митниця (арх. Т. Обмінський). Останньою спорудою, що увібрала риси українського модерну, є будинок колишнього Музичного інституту ім. М. Лисенка (вул. М.Шашкевича, 5; тепер музичне училище), закінчений у роки першої світової війни. Щоправда, його фасади витримані вже у звичайних формах зрілого європейського модерну і позбавлені помітних національних рис; зате вся увага архітекторів І. Левинського та О. Лушпинського і запрошених художників О. Новаківського, М. Сосенка та скульптура Г. Кузнецовича зосередилась на створенні національного колориту при вирішенні інтер'єрів будинку шляхом органічного поєднання архітектурних і художньо-декоративних засобів народного мистецтва. Та важкі умови воєнного часу не дозволили повністю втілити цей творчий задум.

В основі дальшої еволюції цього напрямку лежав потяг, з одного боку, до раціональних планувальних і конструктивних вирішень, а з другого, – до виявлення пластики і посилення виразності архітектурних форм. Досягнення у будівельній техніці зумовили нове розуміння архітектурної тектоніки та естетичних якостей.

Конструктивний функціоналізм у Львові. Уже на початку 1920-х років на противагу еkleктиці і модерну у Львові широко розповсюджується конструктивізм, який виходив з принципів відвертої утилітарності, ясності і простоти членувань і конструкцій, виявлення естетичних якостей будівельних матеріалів, зокрема, залізобетону і скла, заперечення декоративних прикрас. Строгий геометризм форм, прямих ліній та кутів, своєрідна краса гладких площин, прорізаних тільки великими, дещо витягнутими по горизонталі вікнами, сухвата раціональність та функціональність планування і просторових вирішень надають житловій забудові 1920–1930-х років визначену стильову єдність. В архітектурі цього періоду можна виділити три помітні явища:

- продовження лінії історизму, переважно в її класицистичному вирішенні (неокласицизм);
- розвиток функціоналізму;
- будівництво церков і освітньо-культурних осередків у сільській місцевості.

Лінія історизму тривала до початку 30-х років в творчості покоління, яке прийшло в архітектурі напередодні першої світової війни. Найбільш помітно цей напрям відобразився в діяльності Фердинанда Каслера (завершення будівництва адміністративного будинку на пл. Міцкевича, 8, 1921 р.); Євгена Червінського (реконструкція головної пошти у Львові, 1920 р.); Івана Багенського (палац Бельських на вул. Коперніка, 1923 р., тепер будинок вчителя); Вітольда Мінкевича (лабораторний корпус механічного факультету Львівської політехніки, 1927 р.) та Тадеуша Обмінського (науково-технічна бібліотека Львівської політехніки, 1932 р.).

Ці ж майстри, за виключенням померлого у 1932 р. Т. Обмінського, започаткували розвиток функціоналізму в Галичині. Особливої популярності цей напрям набув після загальнопольської виставки 1926 р. “Житло і місто”, що відбулася у Львові.

Лідером функціоналізму був Вітольд Мінкевич – автор житлових блоків у Львові на вул. Київській, 24–28 (1927 р.); вул. Стрийській, 32 (1928 р.). Серед громадських

споруд цього періоду найбільш показовими були: конторський будинок на проспекті Шевченка, 7 (арх. Фердинанд Каслер, 1928 р.), санаторій соціального страхування по вул. Лисенка, 31 (арх. Адольф Каменобродський, 1930 р.); палац залізничників по вул. Федьковича, 38 (арх. Я. Заремба); будинок енергетичного управління по вул. Вітовського (арх. Т. Врубель, 1935 р.). Цікавою є смілива композиція фасаду будинку № 6 на вул. Саксаганського, обрисованого м'якою криволінійною поверхнею (арх. З. Вардзала).

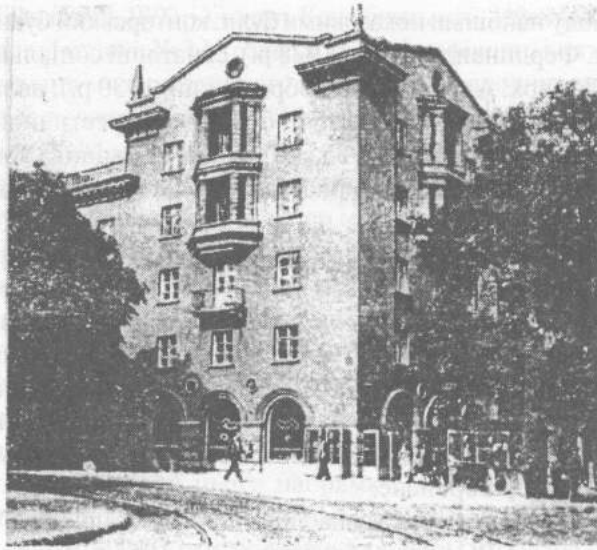
Повоєнний (1945–1991 рр.), або радянський період львівської архітектури характеризувався поєднанням т. зв. “стилю сталінізму” з його патетичним історизмом та *стилю радянського неофункціоналізму* з рисами типізації та стандартизації. В обох випадках ця архітектура творилась у центральних московських, рідше київських проектних інститутах і насаджувалась або копіювалась по всій території колишнього Радянського Союзу. Інколи крім цих двох напрямків в Галичині звертались до мотивів традиційної народної архітектури. Будівництво культових споруд було заборонене.

Архітектура сталінізму. Так звана “архітектура сталінізму”, незважаючи на відому постанову ЦК КПРС і Ради Міністрів СРСР 1955 р. “Про усунення надмірностей у проектуванні та будівництві”, існувала в Галичині, враховуючи паузу, яка була викликана війною, з 1939 по 1961 ріки. Останнім об’єктом, збудованим у цьому стилі, став навчальний корпус Зооветеринарного інституту на вул. Пекарській, 50 у м. Львові (проект майстерні класика радянського історизму, московського архітектора Івана Жолтовського).

Крім цієї споруди, найбільш помітними явищами в архітектурі Львова цієї пори стали: Пагорб Слави (арх. Г. Швецько-Вінецький, А. Натальченко, І. Персіков, 1946–1952 рр.), житловий масив електролампового заводу по вул. Тургенева (арх. І. Персіков, 1953 р.); та Львівський аеропорт (майстерня І. Жолтовського, 1955 р.).

Стиль радянського неофункціоналізму. Розвинувся в архітектурі після 1955 р. і в основному вичерпав себе до 1991 року. Спочатку це було дешеве, навіть примітивне 2–5-поверхове житлове будівництво, як, наприклад, житлові райони на зламі 50–60-х років по вул. Пасічній або вул. І. Виговського, (арх. Л. Нівіна, А. Консулов, М. Вендзилович). Пізніше, у 70–80-х роках, на цій основі виростили величезні житлові райони на 100–150 тис. мешканців, як наприклад, в районі вул. Наукова – Володимира Великого або Сихівський житловий масив.

За роки індустріалізації будівництва зроблено величезний крок вперед у розвитку житлового фонду Львова. Кінець 50-х початок 60-х років характеризувався початком освоєння заводського методу будівництва і зведенням п’ятиповерхових крупнопанельних будинків з малометражними квартирами. На другому етапі (1965–1970 рр.) значно більше уваги приділяли естетичній виразності житлової забудови, різноманітності якій надавали нові типи багатоповерхових будівель. Третій етап (1971–1991 рр.) характеризується широким впровадженням у будівельну практику житлових будинків з різною кількістю поверхів та неоднаковими типами квартир, пошуками архітектурної виразності і спробами врахування ландшафту. Поряд з позитивною соціальною стороною такого будівництва, а саме: забезпечення мешканців Львова окремими квартирами, слід зазначити, що в основній масі ці житлові утворення (а особливо крупнопанельні житлові будинки, запроектовані на основі

Іл. 3-138. Житловий будинок радянського періоду архітектури сталінізму, ріг вул. Коновальця і Мельника, 1950-і роки
Джерело: [44, с. 194]

Іл. 3-139. Житловий будинок радянського періоду архітектури сталінізму, ріг вул.Городоцької та Ярослава Мудрого, 1950-і роки
Джерело: [44, с. 195]

Іл. 3-140. Аеропорт у м. Львові (майстерня арх. Івана Жолтовського, 1955 р.)
Джерело: [2, с. 33]

Іл. 3-141. Житловий район періоду радянського неофункціоналізму на вул. Виговського
на рубежі 1950-х – 60-х років
Джерело: Халимончук А. Слово про Львів. – Львів, Каменярь, 1970. – С. 284

Іл. 3-142. Новобудови Львова 1965-х років. А – готель „Львів” на вул. 700-річчя Львова – тепер – пр. В. Чорновола (арх. Л. Нівіна, А. Консулов, П. Конт, 1965 р.), Б – 1-ий навчальний корпус університету „Львівська політехніка” на розі вул. Карпінського і С. Бандери (арх. Р. Липка, А. Рудницький, 1965 р.)

Джерело: Халимончук А. Слово про Львів. Львів, Каменярь, 1970. – С. 276–277

Іл. 3-143. Будинок обчислювального центру на проспекті Чорновола (арх. М. Вендзилович, 1969 р.)

Джерело: [31, с. 180]

Іл. 3-144. Житлова забудова 1970-х років на вул. Любінській
Джерело: [31, с. 182]

Іл. 3-145. Житловий будинок на вулиці Стрийській, 28 (арх. О. Радомський, 1975 р.) слід віднести до кращих зразків радянського неофункціоналізму

Джерело: [31, с. 182]

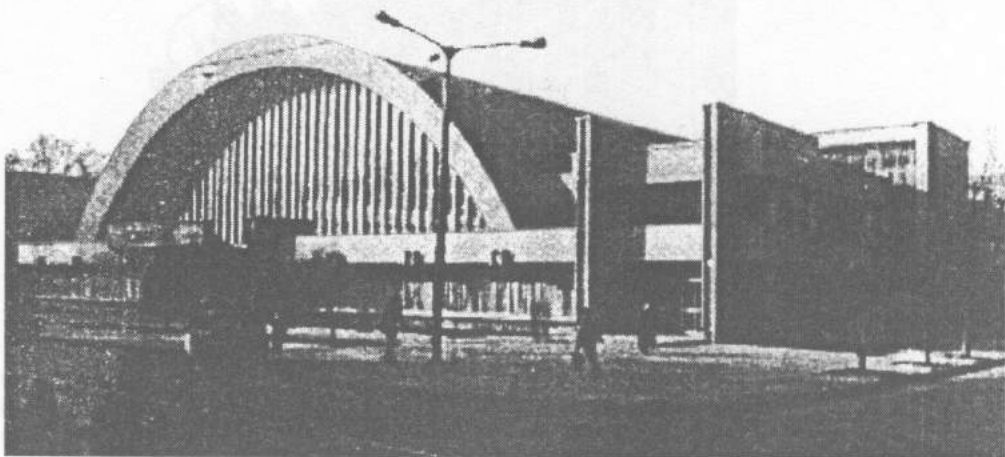

Іл. 3-146. Південний планувальний район. Чотирнадцятиповерхові житлові будинки з блоком споруд торговельно-побутового обслуговування. Кінець 1970-х – 1980-і роки

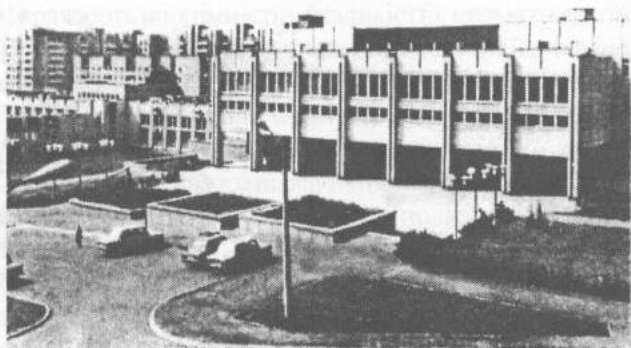
Джерело: [44, с. 222]

Іл. 3-147. Культосвітні споруди у Львові на початку 1980-х років. А – Палац культури і техніки на перехресті вул. Патона і Ряшівської, 1982 р. Б – Центр молоді та юнацтва (колись – Палац піонерів та школярів) на вул. Вахнянина, що на Погулянці, 1984, арх. З. Підлісний, А. Ващак, М. Сметана, інж. В. Сприса
Джерело: [44, с. 252]

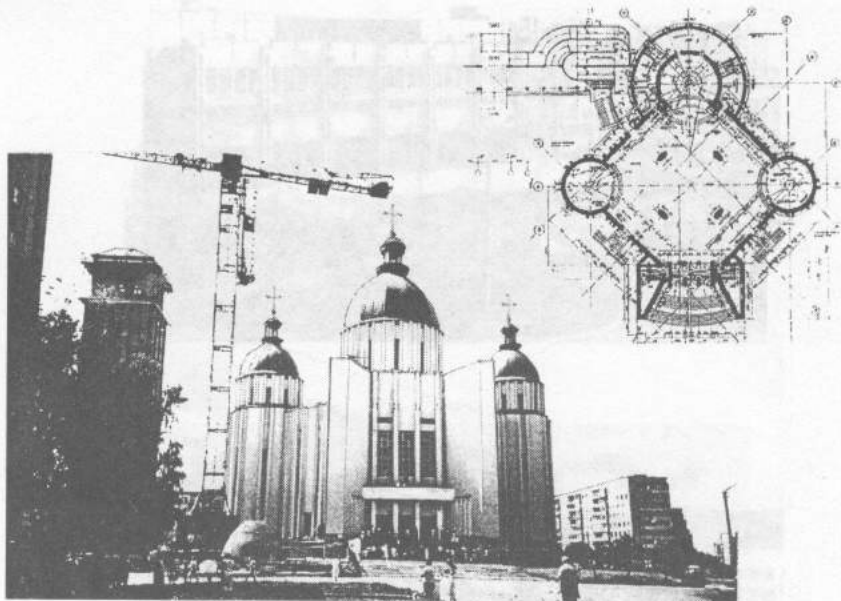
Іл. 3-148. Палац ігрових видів спорту „Спартак” на вул. Мельника (арх. М. Трач, 1986 р.) слід віднести до найкращих зразків радянського неофункціоналізму
Джерело: [2, с. 33]

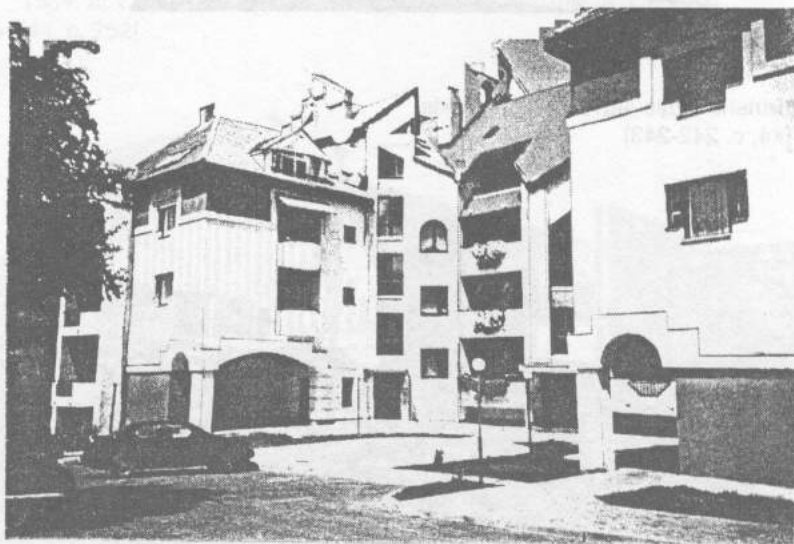
Іл. 3-149. Шкільне будівництво 1980-х років
Джерело: [44, с. 242-243]

Іл. 3-150. Житлова забудова на проспекті В.Чорновола у Львові (майстерня арх. А. Кузнецова, 1982–1990 роки)
Джерело: [2, с. 34]

Іл. 3-151. Храм св. Володимира і Ольги на вул. Симоненка, 5А у м. Львові (арх. М.Д. Вендзилович, О.М. Вендзилович, будову почато у 1991 р.); храм освячено 22 грудня 1996 р. Вгорі праворуч – план храму
Джерело: фото В.Дідика, 7 липня 1999 р.

Іл. 3-152. 22-квартирний житловий будинок з підземною автостоянкою на вул. Олександра Олеся у м. Львові (арх. В.Чертик, 1992-1996 рр.)
Джерело: фото В. Дідика

типових серій) вражають анонімністю, безликістю, низькою якістю і одноманітністю забудови, що робить їх подібними на спальні житлові райони в інших містах країни. На щастя, таке будівництво оминуло центральну історичну частину міста (проект детального планування центральної частини Львова, 1970 р. арх. Я. Новаківський, Р. Мих, А. Петрова, А. Рудницький).

До кращих зразків радянського неофункціоналізму слід віднести: корпус проблем хімії Національного університету "Львівська політехніка" на пл. св. Юра, 4 (арх. М. Микула, В. Сагайдаківський, 1960 р.); перший навчальний корпус цього ж університету на розі вул. Карпінського і С.Бандери (арх. Р. Липка, А. Рудницький, 1965 р.); житловий будинок на вул. Стрийській, 26 (арх. О. Радомський, 1975 р.); автовокзал на вул. Стрийській, 189 (арх. В. Сагайдаківський, М. Столяров, 1980 р.); палац ігрових видів спорту "Спартак" на вул. Мельника, 7 (арх. М. Трач, 1986 р.).

У 1991 р. починається новий період у розвитку архітектури Львова, зв'язаний із здобуттям Україною незалежності. Незважаючи на складнощі посткомуністичного часу, проблеми будівництва нової держави і економіки, бачимо низку ознак архітектури нової доби. Найбільш помітними є:

- будівництво церков, викликане реабілітацією релігії і зростанням її ролі в житті суспільства;
- формування районів індивідуального житлового будівництва у передмістях Львова, викликане активізацією приватного життя;
- реконструкція перших поверхів історичної забудови міського центру під торгіві, банківські та офісні установи;
- будівництво нових базарів, викликане приватною ініціативою, масовим безробіттям та стагнацією економіки перехідного періоду.

В архітектурі багатоповерхового житла і громадських споруд продовжується інерція радянського неофункціоналізму.

Хоча будівництво церков набуло небачених масштабів, їх архітектура, за небагатьма винятками, відзначається надзвичайною консервативністю і орієнтацією на історичні зразки.

Райони індивідуального житлового будівництва фактично сьогодні оточили щільними кільцевими пасмами міста Галичини. Це житлове будівництво ведеться без будь-якої містобудівельної концепції, надзвичайно хаотичне, матеріало- і енергомістке, з низьким рівнем інженерного забезпечення, благоустрою та можливістю розвитку культурно-соціальної інфраструктури. Загальна поверхова площа цих будинків коливається в межах 200–500 м кв., площа ділянки 400–1200 м кв., а висотність – 3–4 поверхи. Вже сьогодні, часто ще недобудоване, це житло вимагає додаткових заходів щодо енергозбереження, теплозахисту і модернізації. У стильовому відношенні це (за невеликим винятком оригінальних архітектурних рішень) часто примітивні або еkleктичні споруди низької якості будівництва з довільною трактовкою архітектури самими забудівниками або будівельниками. Із більше ніж 50 тис. збудованих "коробок" здані в експлуатацію і використовуються як постійне житло близько 9 тис. будинків. Решта – це практично кладовище будівельних матеріалів та амбіцій їх власників.

Реконструкція житлових будинків і їх використання під нові функції практично не ведеться. Реконструкція ж перших поверхів, з погляду збереження їх автентичності, загрожує для міста їх втратою у більшості випадків. Крім цього, ганебним

фактом для усіх громадян Львова стало зумисне розбирання пам'яток архітектури, що перебували під охороною держави: будинків № 9, № 10 на пл. Міцкевича (1998 р.). Малоімовірно, що внесення міста Львова у список міст світової архітектурної спадщини ЮНЕСКО зможе покласти край неподобству, якщо громадськість міста буде пасивним спостерігачем і не зробить практичного внеску у реставрацію та збереження архітектурної спадщини – безцінного надбання усіх минулих поколінь львівських міщан.

Отже, короткий огляд розвитку архітектури Львова показує, що найбільших успіхів вона досягла в періоди європейської орієнтації при зберженні самобутнього розвитку національної архітектури. Найбільший регрес в архітектурі останнього періоду (XIX–XX ст.) спостерігався в часі її насильницької ізоляції від Європи у 1939–1991 рр. За цей час, незважаючи на величезні обсяги будівництва, не було створено жодного архітектурного твору європейського рівня. Тому єдиною правильною дорогою для майбутньої архітектури як Львова, так і Галичини є дорога до “відкритої світу і для світу” архітектури, орієнтованої на нові технології і збереження створеної тут архітектурної спадщини.

Запитання для самоперевірки

1. Дайте визначення поняття “стиль” і з'ясуйте, що таке стиль в архітектурі.
2. Які основні історичні періоди стильових проявів в архітектурі та містобудуванні.
3. Які ознаки романського стилю? Період існування та приклади значних споруд.
4. Які ознаки готичного стилю? Період існування та приклади значних споруд.
5. Які ознаки стилю Відродження (Ренесансу)? Період існування та приклади значних споруд.
6. Які ознаки стилю бароко? Період існування та приклади значних споруд.
7. Які ознаки стилю класицизму? Період існування та приклади значних споруд.
8. Які ознаки еkleктики? Період існування та приклади значних споруд.
9. Які ознаки історизму? Період існування та приклади значних споруд.
10. Які риси характерні для стилю модерн? Приклади значних споруд.
11. Які ознаки функціоналізму та конструктивізму в архітектурі, які між ними відмінності? Приклади значних споруд.
12. У чому полягає концепція архітектури стилю постмодерн?
13. Обґрунтуйте, чому на рубежі XIX–XX ст. змінювались не стиль, не напрямок архітектурної діяльності, а вся система професійного мислення?
14. Які архітектурні стилі присутні в архітектурі м. Львова? Наведіть приклади значних споруд, які належать до цих стилів.
15. Які зміни в архітектурі Львова, пов'язані із здобуттям Україною незалежності, сталися після 1991 р.?

Література: [1, 2, 3, 5, 8, 9, 11, 13, 15, 21, 22, 23, 24, 27, 31, 37, 38, 39, 44, 47, 52].

Сучасні види (форми) і системи розселення.
Визначення поняття “місто”. Критерії визначення міста.
Класифікація міських поселень. Генеральний план.
Функціонально-планувальна структура міста.
Вулично-дорожна мережа.
Класифікація, функціональні схеми

Розселення

Розселення – соціально-економічний процес розміщення людей на території світу, країни, регіону, що складається історично.

Містобудівний аспект розселення пов’язаний з розподілом і перерозподілом населення по території країни шляхом розвитку існуючих і формування нових населених місць.

Розселення відбувається під впливом об’єктивних чинників трьох основних груп:

I. *Соціально-економічних* – характер виробничих відносин, рівень розвитку продуктивних сил та їх розміщення, що склалося; місцеві та регіональні характеристики трудових ресурсів, транспортної мережі тощо;

II. *Природних* – клімат, рельєф, наявність корисних копалин;

III. *Демографічних* – структура населення, інтенсивність процесів його природного відтворення, характер міграційних процесів.

Розселення – це також активний процес формування людиною її життєвого середовища (створення комфортних умов життєдіяльності й удосконалення усіх сфер суспільного життя на основі інтенсифікації суспільного виробництва).

Результат процесу розселення: просторова форма організації суспільства, його територіальна структура на певний момент розвитку.

Основні види (форми) розселення:

– міське (місто, селище міського типу);

– сільське (село, хутір).

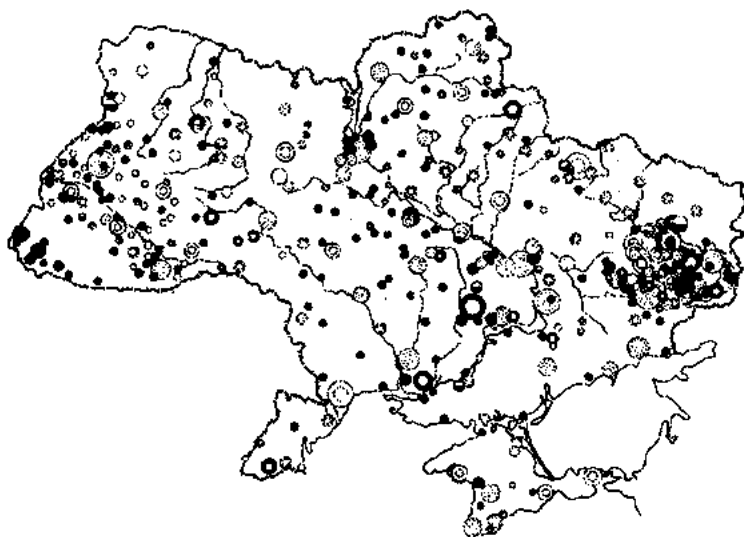
Розрізняються характером виробництва, а також концентрацією ресурсів, людей, засобів виробництва у міському розселенні і деконцентрацію їх у сільському розселенні.

За особливостями взаємного розміщення і ступеня розвитку функціональних зв’язків розрізняють *автономну* і *групову форми розселення*:

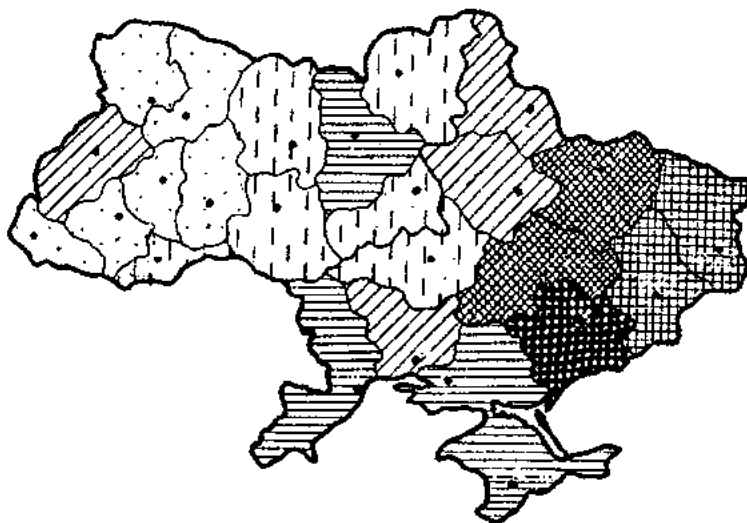
– *автономна* – поселення розвиваються ізольовано, зв’язки між ними частково або повністю відсутні;

– *групова* – сусідні поселення об’єднані стійкими зв’язками у сферах праці, побуту і відпочинку населення.

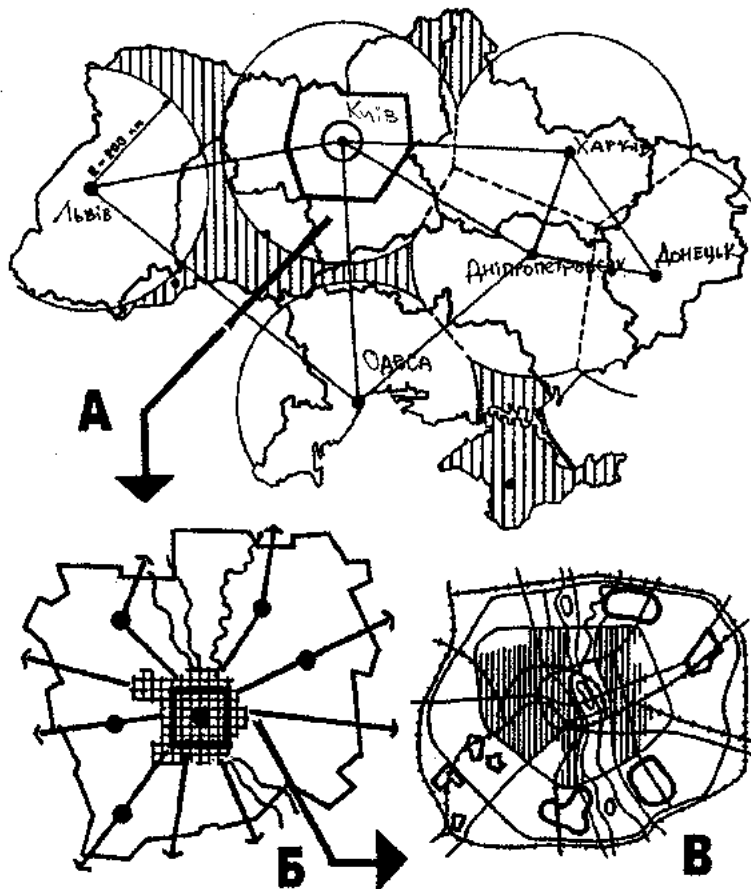

А – міста України з різною інтенсивністю зростання (темнішим тоном виділено міста, що швидко зростають)

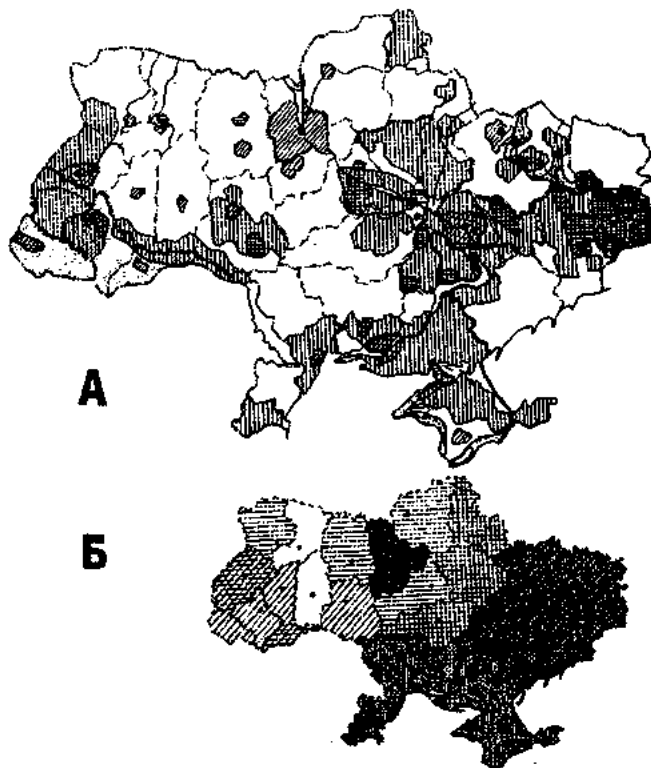
Б – області України з відносно високим рівнем промислового виробництва (виділені густою штриховкою)

Іл. 4-1. Залежність зростання міст від розвитку виробництва: А; Б
Джерело: [45, с. 60]

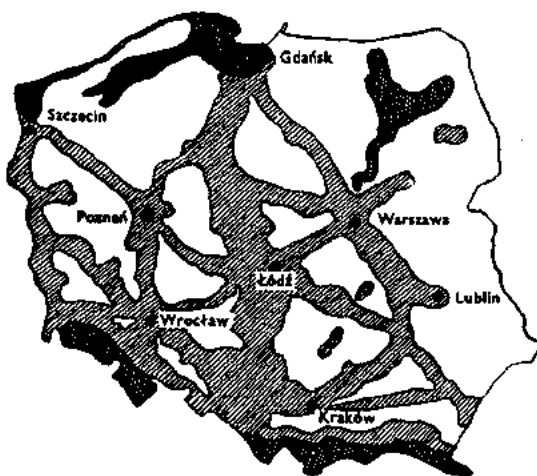
Іл. 4-2. Ієрархічні рівні системи населених місць на території України: А – районування на загальнодержавному рівні з виділенням міжобласних (регіональних) систем населених місць; Б – київська локальна система населених місць (міська агломерація); В – київська міська система розселення

Джерело: [45, с. 90]

Іл. 4-3. Об'єкти районного планування: А – розміщення районів-об'єктів районного планування на Україні; Б – виділення областей України за показниками розміщення населення. Темнішим кольором виділено області з високими показниками урбанізації, які стали першочерговими об'єктами районного планування

Джерело: [45, с. 152]

Іл. 4-4. Схема районного планування Польщі. Зона туризму і відпочинку (перехресна штриховка) і зони економічного розвитку (коса штриховка)

Джерело: [24, с. 218]

На форми розселення впливають процеси урбанізації, в результаті яких виникають *нові форми розселення*:

- міські агломерації;
- урбанізовані райони.

Характеристики розселення:

- середня людність поселень;
- густина та відстань між поселеннями;
- щільність населення;
- ступінь рівномірності його розміщення та динаміка цих показників.

Містобудівельні системи організовані ієрархічно – у вигляді супідлеглого ряду об'єктів: від відносно малих за територією комплексів, вулиць і площ, житлових і виробничих зон, сільських і міських поселень – до великих територіальних систем, аж до системи розселення країни. При цьому містобудівельні системи нижчого рівня формують системи більш високого рівня.

Ієрархічна структура об'єктів відповідає стадії містобудівельного проектування, які відрізняються змістом задач, масштабом і характером технічної документації.

Рішення, які приймаються на верхніх рівнях, є основою для подальшого більш детального опрацювання на нижчих рівнях.

Система розселення – територіально цілісна і функціонально взаємно пов'язана група поселень, між якими існує розподіл функцій при стабільних виробничих і соціальних зв'язках. Інтенсивність зв'язків є основним критерієм визначення меж і рівня розвитку системи розселення з центром або центрами, навколо яких ці системи формуються.

Ієрархія об'єктів і рівнів містобудівельного проектування

Об'єкти проектування і територія, охоплена об'єктом	Види проектних робіт
1. Єдина система розселення країни – територія України	Генеральна схема розселення України
2. Регіональні системи розселення	Регіональні схеми розселення: М 1:2500 000 М 1:500 000
3. Субрегіональні системи розселення – <i>території областей, автономної республіки Крим і локальні – адміністративні райони і їх групи, агломерації і групові системи населених місць</i>	Схеми і проекти районного планування: М 1:300 000 М 1:100 000 М 1:25 000
4. Міста, селища, промислові вузли, групи сільськогосподарських підприємств	Генеральний план М 1:25 000, М 1:5 000
5. Житлові і промислові комплекси, громадські центри, зони відпочинку та інші елементи міста	Проект детального планування (ПДП), проект забудови М 1:5 000 М 1:2 000

Концепція єдиної системи розселення. На цьому верхньому рівні містобудівельного планування визначається загальна спрямованість формування розселення країни. Концепція єдиної системи розселення відображає соціально-економічну стратегію розвитку суспільства, котра визначає задачі такої територіальної організації господарства і розселення (як приклад – майбутнє України).

Єдину систему розселення формують системи розселення різних рівнів.

Локальна система розселення – це мережа поселень, що розміщені у межах компактної території, транспортна доступність якої від центру до крайнього пункту не перевищує 1–1,5 год в один кінець (приклад – міська агломерація).

Містобудівельні концепції розвитку регіональних систем розселення розробляють у схемах регіонального розселення.

Регіональна система розселення – формується у великих адміністративних та економічних територіальних утвореннях (область, край, економічний район) і охоплює значні некомпактні території, що виключають можливість постійного спілкування населення.

Локальні та регіональні системи розселення утворюють *групові системи населених місць*:

1) *найбільші* – центр понад 1 млн. осіб (*республіканські центри та підцентри*), *R_{тp.дoст.}* = 2–2,5 год в один кінець;

2) *великі* – республіканські та обласні центри (з населенням 0.5–1 млн. осіб), *R_{тp.дoст.}* = до 2 год;

3) *середні* – формуються на базі обласних і міжрайонних центрів (з населенням 100–500 тис. осіб), *R_{тp.дoст.}* = до 2 год.;

4) *малі* – формуються на базі міжрайонних центрів (з населенням 50–100 тис. чол., в окремих випадках 20–50 тис. осіб), *R_{тp.дoст.}* = до 1,5 год.

Керування розселенням передбачає формування, становлення і розвиток *єдиної системи розселення країни*.

Система розселення країни підрозділяється на регіони (райони), звідси виникає *поняття районного планування*.

Основна мета районного планування – комплексна територіально-господарська організація економічних або адміністративних районів, яка здійснюється з метою забезпечення взаємопов'язаного розміщення об'єктів промисловості, сільського господарства і будівництва, доцільного функціонального зонування території, розвитку дорожньо-транспортної мережі, поліпшення санітарних умов розселення і охорони природи.

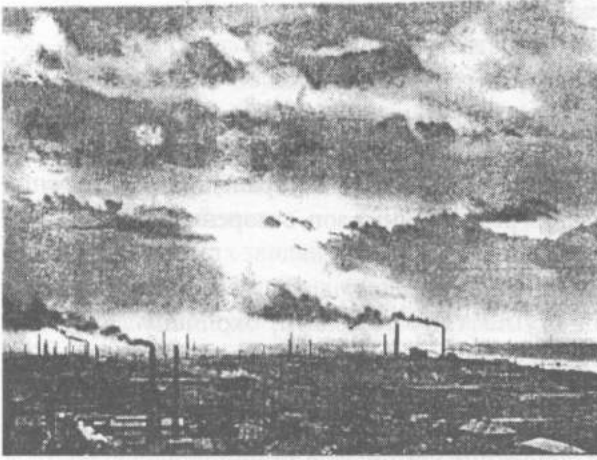
Проектна документація з районного планування поділяється на:

1. *Схеми районного планування (розробляються в 1-шу чергу).*

Вони (схеми) охоплюють досить великі території (країна, край, область, зона впливу великої ГЕС, великий лісопромисловий район, поширення корисних копалин).

Розробляють на підставі аналізу:

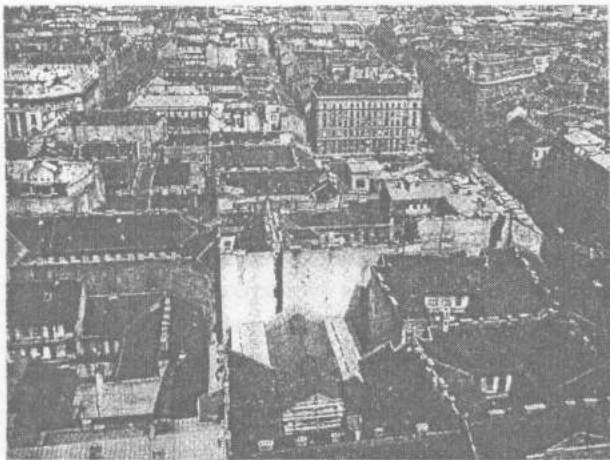
- природних умов;
- територіальних особливостей;
- мінерально-сировинних та інших ресурсів;
- мережі населених пунктів;

Іл. 4-5. Відсутність контролю над виробничими процесами призводить до забруднення міської атмосфери

Іл. 4-6. Виробництво часто руйнує міський ландшафт

Іл. 4-7. Щільно забудовані міста страждають від браку вільних територій

- транспортно-дорожньої мережі;
- рівня розвитку народного господарства.

Задачі, які вирішують схеми районного планування:

схеми районного планування зв'язують містобудування з народно-господарським плануванням і є основою для розміщення і будівництва промислових та енергетичних комплексів, підприємств будіндустрії, магістральних транспортних та інженерних комунікацій, формування рекреаційних зон, створення національних і природних парків.

2. Проекти районного планування (розробляються у 2-гу чергу).

Складаються на відносно цілісну частину території, охоплену системою районного планування, конкретизують цю схему і є основою для *розробки генеральних планів міст* та інших населених пунктів, будівництва промислових комплексів та підприємств, транспортно-дорожньої мережі, проведення робіт із землевпорядкування, формування курортних комплексів тощо.

Роботи із районного планування у нашій країні почалися у 50–60-ті роки ХХ ст. для відносно невеликих територій (зона впливу великих ГЕС, Донбас, Криворізький промисловий район, курортний район Криму та ін.), а надалі поширились на великі території групових систем населених місць.

Отже, районне планування є зв'язуючою ланкою між народно-господарським плануванням і будівельним проектуванням і є не тільки планово-економічним, але й планувальним документом, що визначає принцип територіальної організації окремих районів країни.

У процесі районного планування розглядають і вирішують основні народногосподарські проблеми розвитку району:

- *економічні* (найбільш ефективного використання природних і сировинних ресурсів, правильне співвідношення і розміщення промислового і сільськогосподарського виробництва, вирішення транспортних, виробничих і сировинних зв'язків з іншими районами);

- *технічні* (визначення методів розробки корисних копалин, використання природних, в тому числі водних, ресурсів; розвиток транспорту, енергетики та інженерних комунікацій, благоустрій території);

- *розселення* (перспективний розрахунок кількості населення і розселення його в містах і селищах; визначення місцезонаштування і розмірів населених пунктів. При комплексному вирішенні проблеми розселення для всього району можливе регулювання розвитку міст – ріст малих і середніх, обмеження росту крупних міст);

- *охорони довкілля* (заходи щодо озеленення безлісих територій, обводнення та іригації, створення заповідників, зелених зон навколо міст, відновлення територій, пошкоджених під час будівництва або розробки корисних копалин).

Районне планування поділяють на види:

- промислові райони;
- сільськогосподарські райони;
- курортно-туристичні райони;
- міські агломерації.

Промисловий район – (Спром.району = 5–30 тис. кв. км):

- головне завдання – вибір оптимальної системи розселення;
- визначення перспектив розвитку з врахуванням місцевих сировинних, енергетичних та водних ресурсів;
- виправлення існуючих недоліків у розміщенні промисловості і розселення, упорядкування і розвиток існуючої мережі доріг, транспорту та ін. у складних промислових районах.

Вирішення цих завдань іде за рахунок розвитку:

- транспортної мережі (вантажні перевезення, зручне сполучення населення між населеними пунктами і місцями праці);
- приміської сільськогосподарської бази;
- охорони довкілля (захист від забруднення повітря та води промисловими викидами, стоками відходів).

Сільськогосподарський район:

- визначається спеціалізація даного сільськогосподарського району (овочівництво, садівництво, тваринництво, технічні культури) відповідно до природних умов;
- комплексне розташування підприємств, що виробляють і переробляють сільськогосподарську продукцію;
- аграрно-промислові комплекси або фермерське господарство;
- тип сільськогосподарського підприємства впливає на тип, форму і розміри сільських населених місць, комфорт проживання.

Курортно-туристичний район:

- доцільність розміщення – перше завдання на рівні районного планування;
- функціональне зонування;
- розміщення розселення;
- транспортна мережа;
- віддаленість від промислових зон;
- високий рівень інженерного обслуговування;
- центральний водогін, каналізаційна та водостічна мережі, теплові та газові мережі.

Районне планування курортних зон здійснюється за принципом функціонального зонування:

- зона санаторіїв, будинків відпочинку;
- зона дачного будівництва;
- лісові і паркові масиви;
- пляжі;
- культурний центр курортного району;
- виробнича зона.

Усі населені пункти повинні мати підвищений рівень благоустрою.

Межі курортного району визначаються залежно від природних умов і розташування лікувально-оздоровчих чинників (мінеральні джерела, лікувальні грязі, море та ін.)

Основна форма розселення: курортні міста і селища.

Поняття “*рекреаційне обслуговування*” включає всі види обслуговування, що пов’язані з життєзабезпеченням відпочиваючих (готельне, видовищне,

побутове, транспортне, харчування). У районному плануванні окрім функціонального зонування відбувається поділ території:

- I. За ландшафтними умовами (напр.: зонування за висотою над рівнем моря, статус гірських сіл);
- II. За місцем у системі розселення (ядро системи чи периферія);
- III. За інтенсивністю освоєння території.

Міські агломерації

Поняття *агломерація* – походить від латинського “приєднувати” і означає просторове об’єднання міських поселень. Цей термін вперше став використовуватися в англійській і французькій географічній літературі в кінці XIX ст. для визначення угруповань людей, будівель, поселень. При цьому зазначалася безформність і відсутність належної організації в таких угрупованнях. Але в останні роки на міжнародному рівні було визначено, що міська агломерація – це територіально-економічне угруповання.

Міськими агломераціями вважають локальні групи населених місць, у яких не менше 10, а іноді до 100 міст і селищ, що близько розташовані, трудові і культурно-побутові взаємозв’язки котрих (локальних груп), зростаються. Цей соціально-економічний і демографічний процес переміщення людей між регіонами і населеними пунктами називається міграцією. Міграція поділяється на безповоротну, або односторонню (переміщення людей на постійне місце проживання), і тимчасову, або двосторонню (маятникову), тобто переміщення окремих груп людей без зміни постійного місця проживання.

Важливу роль відіграє добре організована *приміська зона*, яка є резервуаром чистого повітря і місцем відпочинку населення та створює для міста сприятливі санітарно-гігієнічні умови.

Середні радіуси приміських зон (від центру міста):

більше 1 млн. осіб – до 80-60 км

0,5 – 1 млн. осіб – до 40 км

менше 0,5 млн. осіб – до 20 км.

Внутрішня межа приміської зони – перспективна межа міста, встановлена проектом планування міста.

У приміській зоні розміщують:

- заміські парки, водойми, пляжі, місця туризму і спорту, дачі, санаторії, будинки відпочинку, дитячі табори та оздоровчі дачі;
- необхідні для міста комунальні підприємства: водосховища, водозабори, очисні споруди, розсадники, заповідники та ін.;
- деякі види промислового тваринництва, птахівництва, вирощування картоплі, овочів, фруктів, ягід для постачання міста;
- різні підприємства і транспортні вузли, науково-дослідні інститути, вищі навчальні заклади.

Приміську зону крупних міст ділять переважно на три пояси:

- 1) R до 10 км – захисний лісопарковий пояс (заселення його заборонене).
- 2) R до 40 км – дачне будівництво, місця відпочинку і спорту, розміщення сільськогосподарських угідь.

3) $R \gg 40$ км – санаторії, будинки відпочинку, піонерські табори, приміські сільськогосподарські підприємства.

Для кращого використання приміської зони в районному плануванні повинна бути розроблена схема транспортних зв'язків різного виду.

Місто

Поняття “місто” визначається числом жителів і родом їх діяльності, а також просторовою формою розселення.

Місто – форма поселення, населене місце, значне за розмірами, чисельністю й щільністю населення, зайнятого переважно у неаграрних сферах діяльності.

Місто як форма розселення, що відрізняється своєю соціально-просторовою структурою від сільських поселень, виникає у III тис. до нашої ери (*про що говорилось у лекції 2*).

Протягом усієї історії: від перших укріплених поселень до некерованих у своєму рості капіталістичних міст-гігантів – зміни містоутворюючих функцій, що визначаються суспільно-політичними та господарськими умовами, зумовлювали періоди розквіту або занепаду, росту або скорочення міст.

Місто як форма поселення виникло внаслідок суспільного розподілу праці, тобто відокремлення ремесла від сільського господарства і зосередження обміну в руках певної громадської групи і відрізняється від села високим ступенем різноманітності та інтеграції трудової діяльності.

Міста і сільські поселення розвиваються у взаємозв'язку, але розрізняються за своїми функціями.

Функція – комплекс соціальних процесів, що реалізуються в місті чи районі розселення.

Сучасне місто концентрує: виробництво, науку, управління, галузі обслуговування населення (різноманітні), тобто усі сфери діяльності, що не вимагають територіального розосередження.

Сільське поселення, навпаки, містить галузі сільськогосподарського виробництва, лісного, риболовного, мисливського господарства, частково відпочинку, що вимагають широких територій і дисперсного розселення населення.

Містобудівельна система як сукупність просторово організованих і технічно освоєних територій, будинків і споруд, доріг та інженерних комунікацій разом з природним оточенням створює середовище суспільної життєдіяльності.

Місто займає обмежені території.

Місто надає багатий вибір професійного працевлаштування і навчання, побутового і соціально-культурного обслуговування. Це визначає привабливість міста для населення.

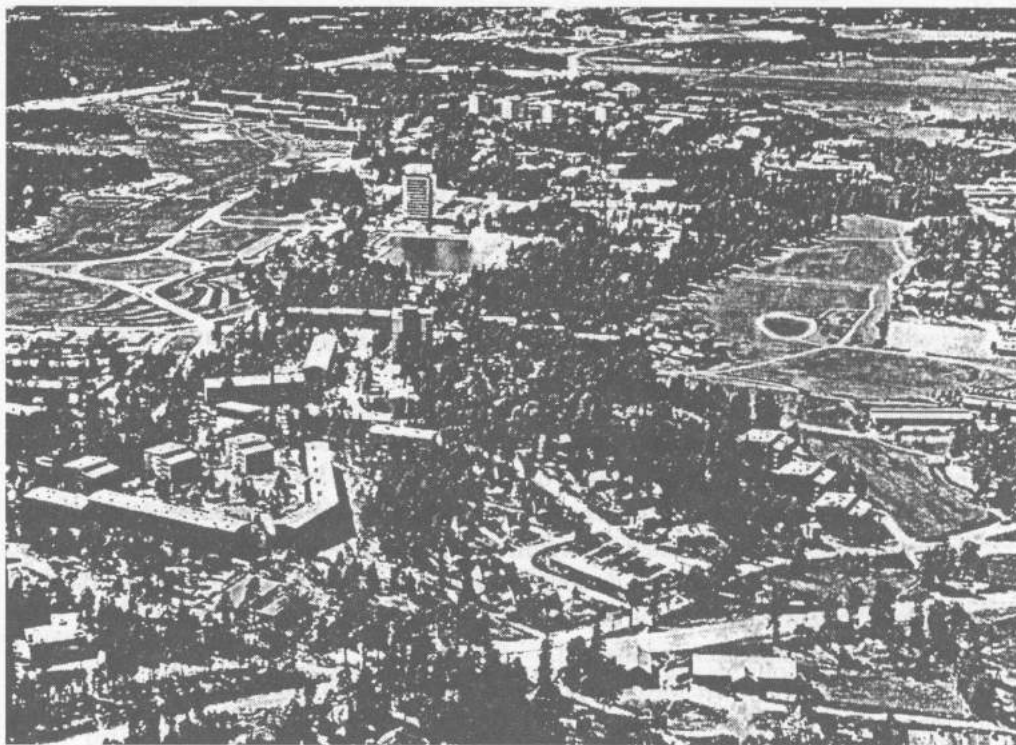
Міста і сільські поселення розрізняють також і за ритмом життєдіяльності населення: у місті менше даються взнаки сезонні зміни, що залежать від пір року і визначаються чергуванням виробничих циклів землеробства і тваринництва.

Усе це разом із розвинутою соціальною та інженерною інфраструктурою обумовило формування у містах специфічного міського способу життя, який у процесі *урбанізації* поширюється на все більшу кількість поселень, у тому числі і сільських.

Для того, щоб місто могло успішно виконувати свої функції, близько половини його мешканців повинні бути працездатними. Трудові ресурси міста, тобто населення, яке здатне брати участь у суспільному виробництві, поділяються на дві групи:

містоутворюючу – працівники підприємств, установ і організацій, що формують народногосподарську основу розвитку міста (промислове виробництво, будівництво, наука, управління, вища освіта);

обслуговуючу – працівники підприємств і установ, котрі зв'язані з обслуговуванням міського населення (народна освіта, охорона здоров'я, торгівля, громадське харчування, господарсько-побутове і житлово-комунальне обслуговування).

Іл. 4-8. Нове місто в ландшафті. Житлові квартали в зеленому оточенні (Тампіола, Фінляндія)
Джерело : [32, с. 44]

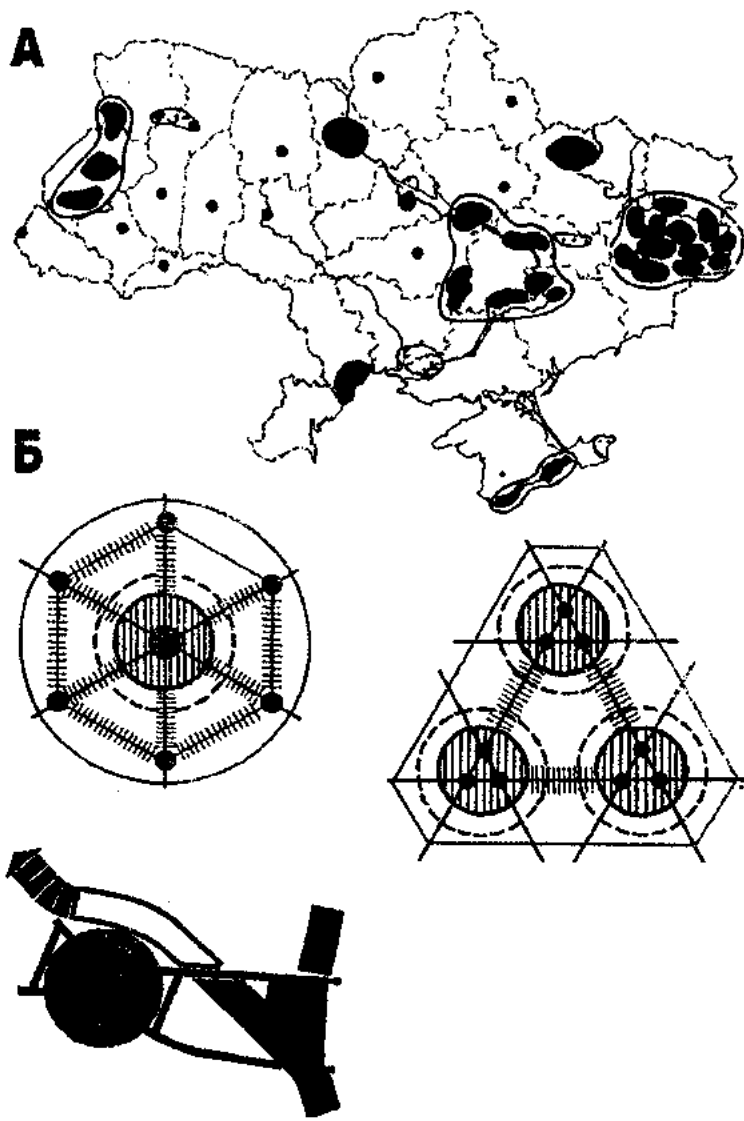

Іл. 4-9. Сучасні урбанізаційні процеси призвели до виникнення крупних міських агломерацій
Джерело : [32, с. 11]

Класифікація населених пунктів за кількістю населення

Групи поселень	Населення, тис. осіб	
	міста	сільські поселення
Найзначніші (крупніші)	>> 1 000	–
Значніші (крупні)	>> 500 до 1000	>> 5 >> 3 до 5
Великі	>> 250 до 500	>> 1 до 3
Середні	>> 100 до 250 >> 50 до 100	>> 0.2 до 1
Малі*	>> 20 до 50 >> 10 до 20	>> 0.05 до 0.2 до 0.05

* У групу малих міст включають селища міського типу.

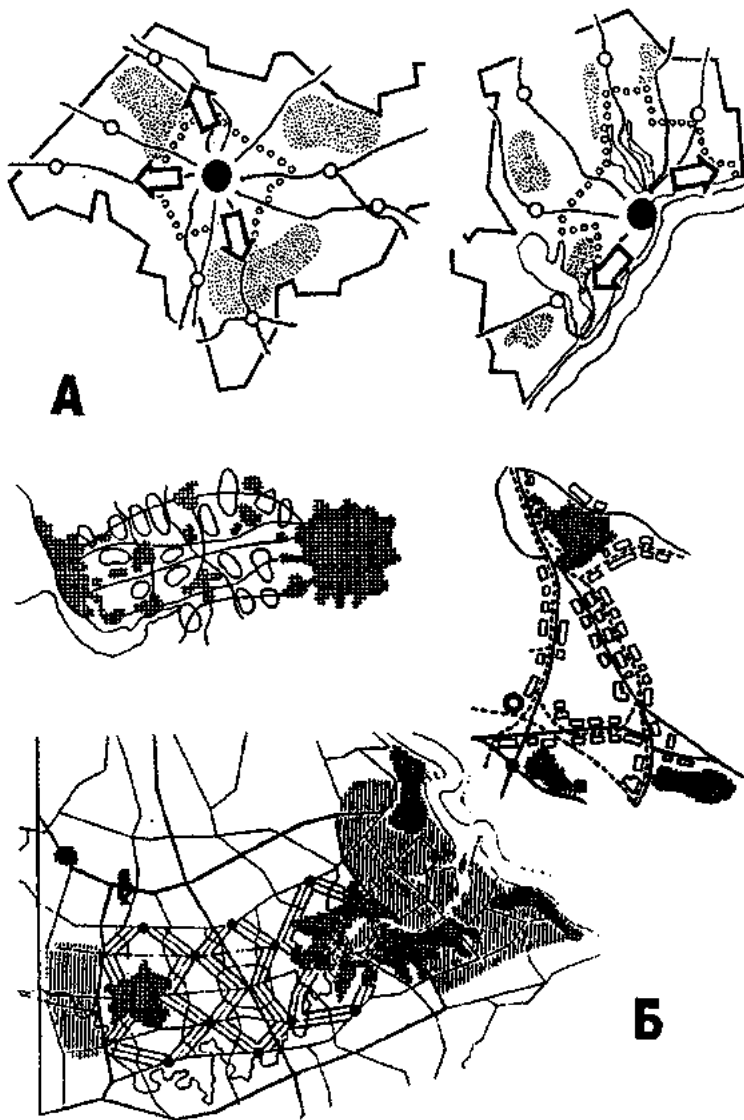

Іл. 4-10. Міські агломерації на території України:

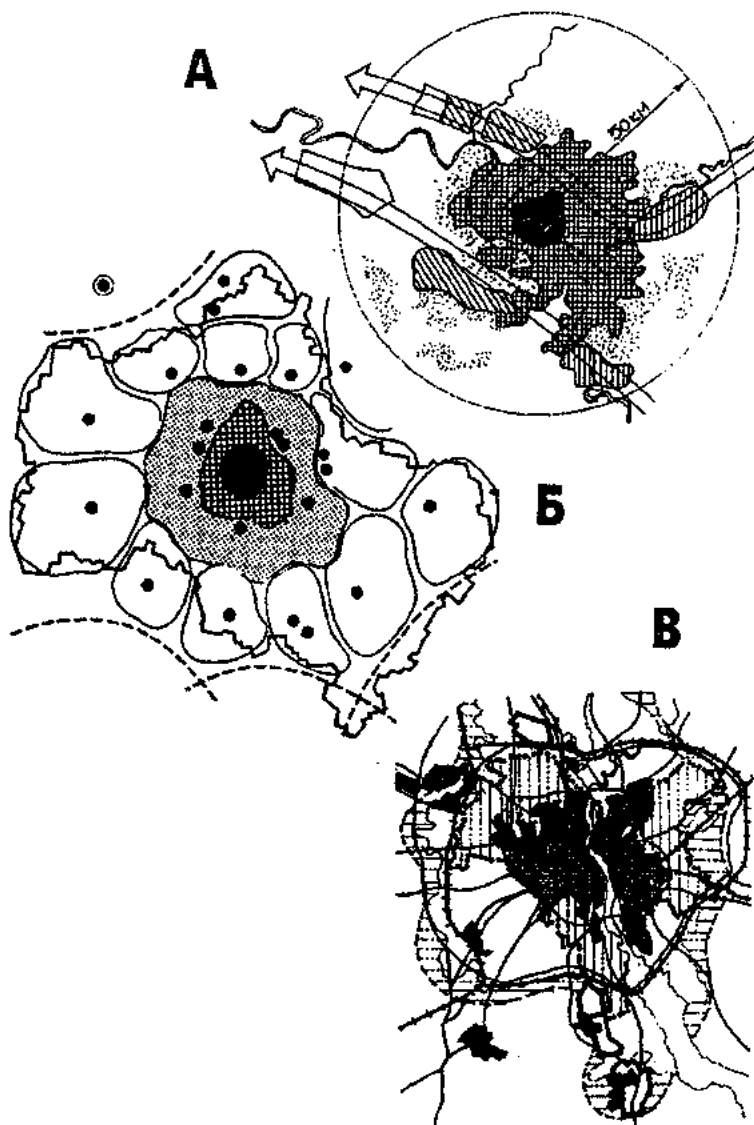
А – зони розміщення;

В – планувальні моделі – статичні (одноцентрова, трицентрова) і динамічна (з формуванням нового центру)

Джерело: [45, с. 71]

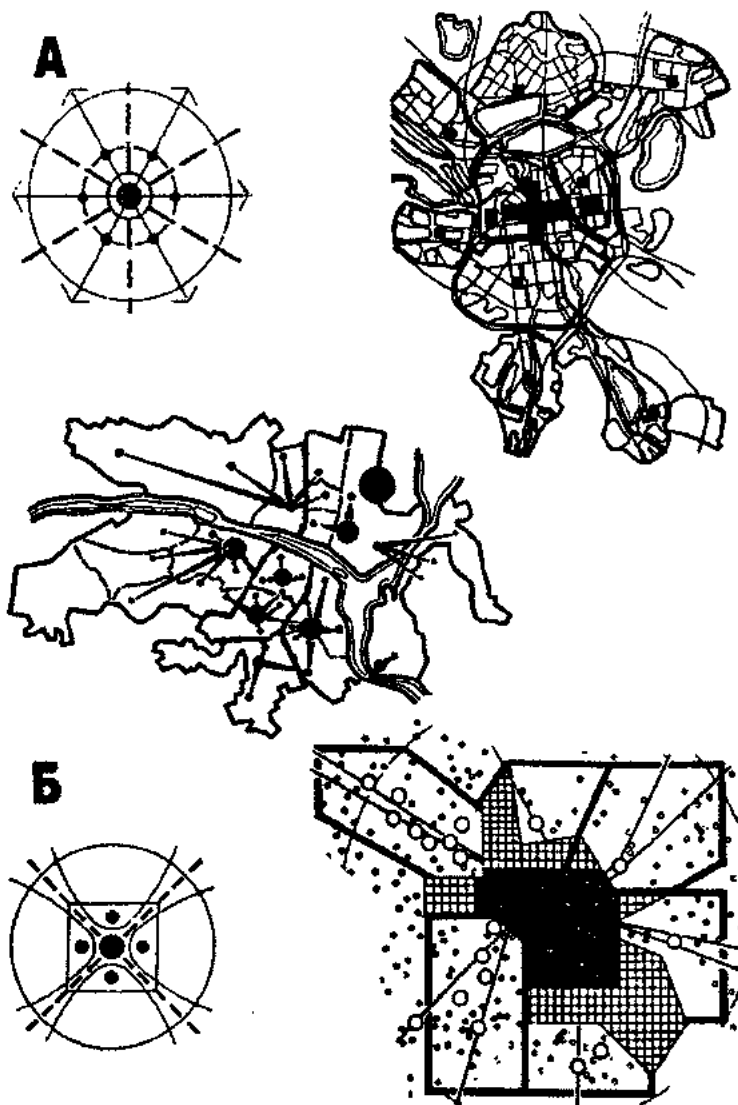

Іл. 4-11. Територіальний розвиток міських агломерацій:
 А – напрямки децентралізації великих міст (Харків, Одеса);
 Б – нові "проміжні міста" в групі поселень (Англія)
 Джерело: [45, с. 73]

Іл. 4-12. Зовнішні урбанізовані зони столичних міських агломерацій і прийоми їх планування: А – нові міста біля Парижа; Б – мережа міст-супутників навколо Москви; В – нові житлові райони, що проєктуються в приміській зоні Києва

Джерело: [45, с. 76]

Іл. 4-13. Виділення міських планувальних районів з урахуванням: А – системи громадських центрів і місць праці; Б – транспортної мережі міста і прилеглого району
 Джерело: [45, с. 79]

II. *За народногосподарським профілем* (переважаючою функцією)

– промислові, портові, курортні міста, залізничні вузли, наукові центри тощо.

III. *За адміністративно-політичним і культурним значенням*

– столичні міста, адміністративні центри областей, районів, а також міста республіканського, обласного і окружного підпорядкування.

IV. *За територіально-планувальними ознаками:*

1. *Компактна (центрична) структура* – найбільш розповсюджений тип міста у допромислову епоху (зокрема м. Львів).

Переваги:

– компактна форма плану;

– добра доступність центру;

– найменший ступінь порушення довкілля при крапковій концентрації розселення.

Переваги такої схеми можуть бути реалізовані повною мірою лише при обмежених розмірах поселення.

При збільшенні цих розмірів переваги стають недоліками. Периферійні райони стають віддаленими від центру, а центральні – відрізненими від природного оточення.

2. *Розділений (перервний, дискретний) розвиток міста* (наприклад, м. Київ).

Виникає картина розселення, що складається з цілої групи розмежованих (розділених) у просторі міст, кожне з яких реалізує переваги колишнього міста. (“Місто-сад” Е. Говарда).

3. *Розосереджена (децентралізована) структура* – запропонована Е. Сааріненем у формі ідеї децентралізації крупного міста (наприклад: Таллінн, Гельсінкі, Стокгольм – розосереджені фіордами; Макіївка – розосереджена вугільними басейнами).

4. *Лінійна* – витягнута вздовж ріки, у гірській долині (наприклад, м. Сухумі, міста Прикарпаття).

Активний розвиток лінійної структури отримали з розвитком механічного транспорту.

• Важлива перевага концентрації забудови вздовж транспортної магістралі – економія затрат часу на пересування.

• Ще одна перевага – можливість забезпечити кожному мешканцю порівняно вузької смуги розселення близькість до природного оточення; причому зі зростанням лінійного містоутворення ці якості не порушуються.

5. *Решіткова структура* – включає елементи центричних, лінійних і прямокутно-решіткових структур. Найпростіші типи решіткового плану – греко-римські розселення. Прикладом такої структури є діагонально-прямокутна планувальна решітка Ле Корбюзьє (місто на 3 млн. жителів, 1922 рік. Район на 500 тис. жителів, Новий Антверпен, 1934 рік). Характерна для найзначніших міст-мільйонерів.

На рівні груп населених місць решіткова структура передбачає поєднання крапкової (або дискретної) і лінійної форми розселення.

У вирішенні питання про перевагу тієї чи іншої структури необхідно враховувати структуру і стійкість природних ландшафтів, не порушувати істотні природно-територіальні зв'язки.

Отже, усі форми планувальної організації міста взаємно доповнюють одна одну і зберігають значення на різних рівнях проектування. З ростом міста проходить трансформація його планувальної структури.

Для опису територіальних структур у містобудуванні використовується низка взаємопов'язаних понять: *вузол, вісь, ядро, територія, мережа*.

Центр (або вузол) – функціональний чи композиційний – фокус містобудівної системи. Одночасно – місце концентрації якої-небудь ознаки, наприклад: транспортний вузол, адміністративний центр.

Функціональний центр – виділяється відповідно до змісту громадських процесів, що відбуваються на території: у місті – центри громадського обслуговування, транспортні вузли.

У районах розселення роль центрів виконують міста і селища.

Поряд з багатопрофільними функційними ознаками центрів значну роль грає визначення *центрів композиції*, які формуються у вигляді комплексів будинків, площ, доміантних споруд, наприклад: “стометрівка” у Львові, пл. Ринок.

Планувальні осі являють собою лінійну концентрацію будь-якої ознаки.

Функціональні осі, як правило, пов'язані лініями комунікацій.

У масштабі міста мова йде про транспортні осі лінійно розвинутих громадських центрів. У регіональному масштабі використовується поняття “*вісь розселення*” – лінійна концентрація населених місць вздовж комунікацій.

Поняття “*композиційна вісь*” також використовується на всіх рівнях проєктування, наприклад: річка, як вісь композиції міста (р. Полтва у Львові), населені пункти вздовж доріг (поселення України).

Ядро містобудівельної системи – ділянки території з високою концентрацією ознаки.

Ядро міста представлено центральними районом (історико-архітектурний заповідник у Львові).

Ядро системи розселення – головне місто з територією, що його оточує.

Ядру системи протистоїть *територія*.

Мережа – група об'єктів крапкового або лінійного характеру, впорядкована на одній території: мережа споруд культурно-побутового обслуговування, транспортна мережа.

У загальному архітектурно-планувальному вирішенні населеного пункту (площа, характер забудови, благоустрій, озеленення) знаходять своє відображення всі ознаки класифікації.

При дослідженні і проєктуванні міст слід враховувати їх розміри, функціональний профіль, місце в системі розселення і характер сучасного розвитку.

Найбільші і значні міста. Так, *крупні і найбільші (значні і найбільші)* історично складені міста володіють значним народногосподарським потенціалом і, зазвичай, мають тенденцію активного розвитку. Часто у таких містах доводиться вирішувати завдання щодо стримування, обмеження зростання міста; складний комплекс питань містобудівельної реконструкції, в першу чергу стосовно до історично сформованої *центральної частини міста*.

Малі міста. Іншого підходу вимагають *малі історичні міста*, для яких характерним є брак місць прикладення праці, викликаний слабким розвитком

народногосподарських функцій. Тут виникає задача збереження його архітектурно-містобудівельної спадщини за рахунок розвитку туризму (сфера обслуговування, громадського харчування); 70 % населення міст-туристичних центрів задіяна у сфері обслуговування.

Нові міста. Особлива група – *нові міста*, найчастіше промислового профілю, у ряді випадків – центри освоєння важкодоступних районів. Міста цієї групи мають тенденцію особливо швидко зростати. При цьому проходять значні коливання демографічного і трудового складу населення. У цьому випадку найбільш відповідальним завданням містобудівельника стає визначення стратегії територіально-просторового розвитку міста, пошук відповідних територіальних резервів.

Міста-сателіти, або міста-супутники як різновид малих міст. Різновидом нових міст є міста-супутники найбільших міст-центрів. Залежно від близькості розташування і характеру зв'язків з містом-центром супутники або сателіти можуть мати відносно самостійну містоутворюючу базу або виконувати функції "міста-спальні". Задача розвитку міст-супутників – забезпечення в них трудової зайнятості населення (практично завжди – часткової) і збереження специфіки розташування малого міста у міській агломерації.

Генеральний план

Генеральний план – наукове і проектне обґрунтування перспектив розвитку міст, селищ і сільських населених місць. Найважливіша складова комплексу проектно-планувальних робіт (районне планування → Г.П. → П.Д.П.), *містобудівний документ*, в якому визначаються напрями довгострокового (20 років і більше) функціонального і об'ємно-планувального розвитку населеного місця, що впливають із прогнозів його демографічного, соціального, економічного росту.

Генеральний план – основне, головне креслення, яке ілюструє вирішення питань планування і забудови території міста.

Генеральний план міста передбачає:

1. Вирішення планування.
2. Вирішення забудови.
3. Упорядкування – благоустрій.
4. Розміщення транспортних зв'язків – магістралей, вулиць.
5. Розміщення інженерних мереж.
6. Організацію системи культурно-побутового обслуговування.
7. Розміщення підприємств промисловості.
8. Розміщення підприємств енергопостачання.
9. Розміщення складських територій.

Генеральний план одночасно і взаємопов'язано вирішує завдання:

1. *Народногосподарські* – розрахунок і розміщення промислових підприємств, вузлів зовнішнього транспорту, наукових і науково-виробничих комплексів;
2. *Соціально-культурні* – розрахунок, розміщення і планування житлових районів, громадських центрів, мереж культурно-побутового обслуговування, зелених

насаджень загального користування, вулично-транспортної мережі й усіх міських служб, експлуатації і очистки міст;

3. *Екологічні* – розрахунок і розміщення зелених зон, охорона і очищення водного і повітряного басейнів, збереження рельєфу і ландшафту;

4. *Економічні* – забезпечення економічності будівництва і експлуатації;

5. *Естетичні* – цілісність композиції, формування великих містобудівних ансамблів тощо.

Комфортність середовища існування людей визначається такими умовами: хороша доступність, функціональна насиченість території, санітарно-гігієнічний стан, естетичними та історико-культурними.

З особливою ретельністю ці питання вирішуються на рівні формування і розвитку планувальної структури міста.

Генеральні плани крупних міст розробляються у дві стадії:

I. *ТЕО (техніко-економічне обґрунтування) розвитку міста:*

- основні показники розвитку міста;
- порівняння варіантів його територіального розвитку;
- функціональне зонування;
- планувальна організація (М 1:25 000 – М 1:10 000).

II. *Генеральний план міста:*

- схеми функціонального зонування і планувальної організації;
- схеми транспорту;
- схеми інженерних комунікацій;
- охорона довкілля тощо (М 1:10 000, М 1:5 000).

Розробка генерального плану передбачає такі основні етапи:

- 1) підготовку і затвердження завдання на розробку проекту;
- 2) збирання вихідних даних про економічні, природні, демографічні та інші умови;
- 3) підготовку топографічної і геологічної підоснови;
- 4) рекогносцирувальне обстеження;
- 5) розробка і порівняння варіантів проєктного вирішення;
- 6) оформлення графічних і текстових матеріалів;
- 7) погодження проєкту із зацікавленими відомствами;
- 8) затвердження проєкту.

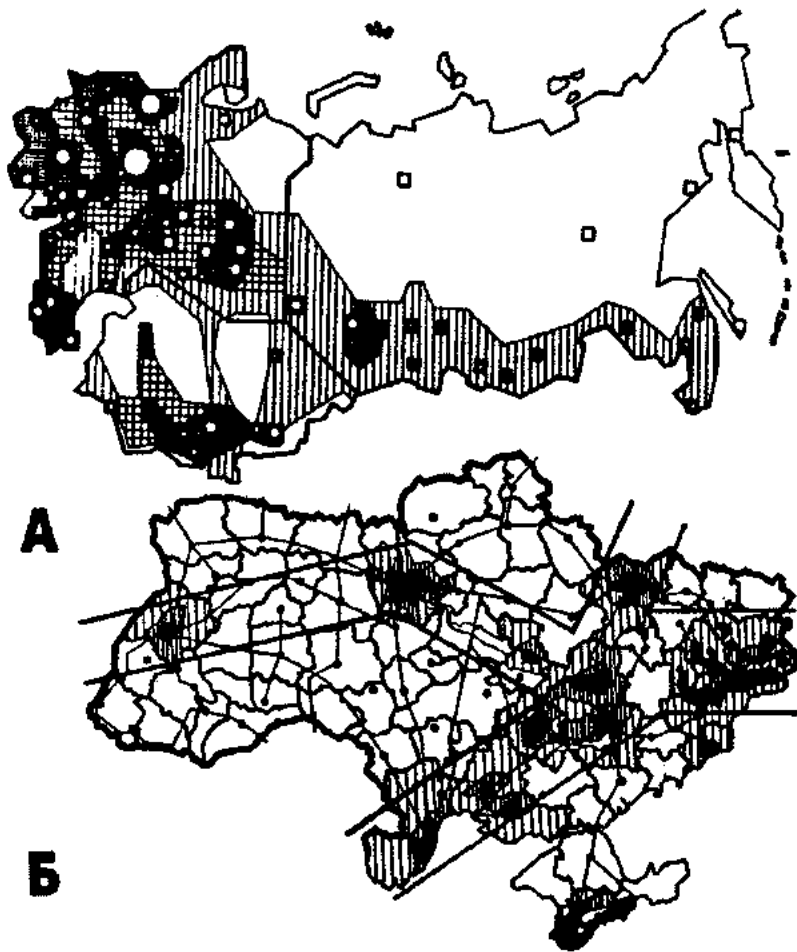
Генеральний план – основний документ, який визначає:

1. Планувальну структуру міста;
2. Функціональне зонування;
3. Розташування центрів обслуговування;
4. Організацію транспортних зв'язків;
5. Інженерне обладнання.

Спеціальним розділом генерального плану є проєкт розташування 1-ої черги будівництва.

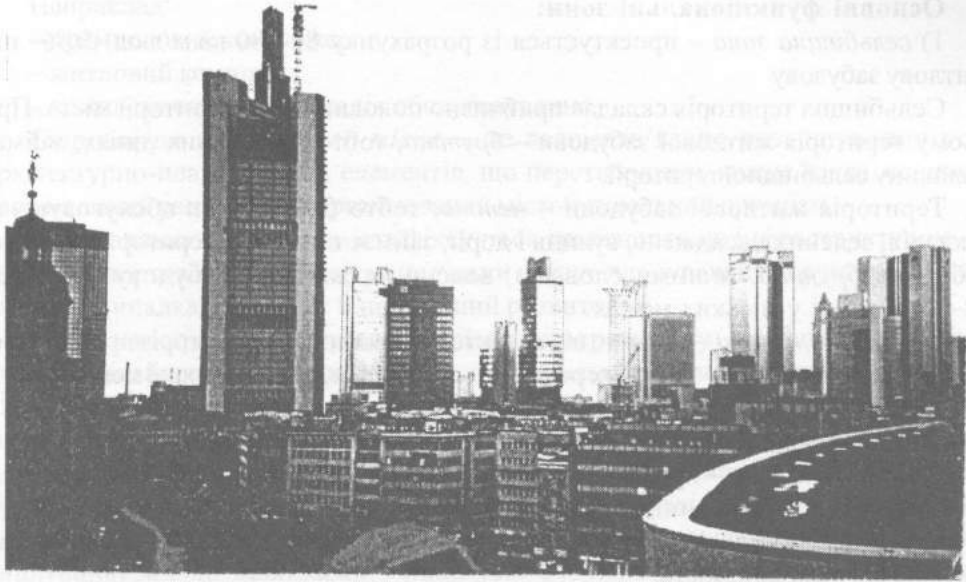
Генеральний план є основою для усіх наступних стадій містобудівельного і архітектурного проєктування – проєктів розміщення будівництва першої черги, проєктів детального планування (ПДП, М 1:2000) і проєктів забудови (М 1:1000 – 1:500).

Генплан орієнтований за сторонами світу і доповнюється розозом вітрів.

Іл. 4-14. Зони урбанізації в схемах розселення: А – розміщення великих міських агломерацій (кола) і зон з розвинутою мережею населених місць (штриховка) на території колишнього СРСР ("Генеральна схема розселення на території СРСР"); Б – розміщення урбанізованих районів і смуг перспективного розселення на території України ("Регіональна схема розселення на території України")

Джерело: [45, с. 155]

Іл. 4-15. Панорама сучасного міського центру (Франкфурт-на-Майні, Німеччина)
Джерело: фото В. Дідика

Функціональне зонування території міста

Територіальна диференціація міста, або функціональне зонування території належить до основних засобів планувальної організації простору міста.

Функціональне зонування міста – це розподіл території міста за характером використання, тобто за типом функціонального призначення тієї чи іншої території.

Функціональне зонування – одна з основних моделей територіальної організації міста.

Виділення функціональних зон дозволяє створити найкращі умови для основних форм життєдіяльності міського населення – праці, побуту, відпочинку. Лише промислова революція і концентрація виробництва визначили нові принципи зонування міст. Вперше вони були сформульовані у проекті індустріального міста Тоні Гарньє (1903 р.). Новизна планувальних ідей Гарньє полягала в тому, що він запропонував чітке розмежування функцій міста (житло, праця, відпочинок, навчання, рух) і як наслідок цього – організацію транспортного і пішохідного руху; планування житлових районів без замкнутих дворів, а, навпаки, з безперервними зеленими просторами та вільними від транзиту пішохідними шляхами і площами; зі школами на відкритих ділянках і багаточисленними спортивними майданчиками.

У 1933 році в Афінах відбувся IV конгрес CIAM (інтернаціональний конгрес нової архітектури), який сформулював принцип функціонального зонування як одне з головних положень сучасного містобудування.

Підсумковий документ конгресу, що отримав назву Афінської хартії, став, за висловлюванням одного з її авторів Х.Л. Серта, “азбукою сучасного містобудування”.

Основні функціональні зони:

1) *сельбищна зона* – проектується із розрахунку 80-180 кв.м/люди, 50% – під житлову забудову

Сельбищна територія складає приблизно половину усієї території міста. При цьому територія житлової забудови – *брутто*, тобто у червоних лініях, займає половину сельбищної території.

Територія житлової забудови – *нетто*, тобто без ділянок обслуговуючих закладів, зелених насаджень, вулиць і доріг, займає половину території житлової забудови *брутто*. Іншими словами, власне на житлову забудову припадає 12–13 % землі у міських межах.

2) *промислова зона* – залежно від характеру виробництва територія промислової зони вимагає санітарно-захисних розривів – 50–3000 м, озеленених не менше ніж на 40 %, 50 % – технологічні площі і цехи; 35 % – озеленення і резерв.

3) *зона зовнішнього транспорту* – до 10 % території міста.

4) *складська зона* – проектується з розрахунку 3–5 м.кв. на одного мешканця, причому під склади повинно використовуватись не менше 60 % території.

5) *лісопаркові зони відпочинку* – проектуються із розрахунку 50–100–200 кв.м/люди, залежно від величини міста.

В умовах крупного сучасного міста чітка диференціація міських територій за типом функціонального використання часто викликає труднощі з огляду на тісне переплетіння різноманітних функцій.

Інтеграція міських функцій є однією з найбільш характерних ознак сучасного містобудівельного розвитку.

Особливо чітко це видно на прикладі *найбільших міст*, де поєднання місць прикладення праці, унікальних об'єктів громадського обслуговування, адміністративно-управлінських закладів і житлових комплексів приводить до необхідності відмежування (вирізнення) особливої поліфункціональної зони – *загальноміського центру*.

Планувальна структура міста

Якщо функціональне зонування відображає перш за все відмінності в характері використання і просторової організації різних частин міста, то *планувальна структура характеризує міський організм у єдності взаємозв'язку різних його частин – елементів* (житлові і промислові території, громадські центри, паркові території).

Є два підходи до визначення елементів за характером розташування території:

1. Поняття “зона”:

зона – територіальний елемент містобудівельної системи, що характеризується розміщенням на ній однотипних містобудівних чи природних компонентів.

2. Поняття “район” і “комплекс”:

Район – означає відмінну за якимись ознаками цілісну і автономну одиницю. Наприклад: житловий район міста – планувальні райони – об'єкти районного планування.

Комплекс – характеризує територіальну цілісність, одночасно вказуючи і на високий рівень (ступінь) функціональної чи композиційної єдності.

Наприклад:

- промисловий комплекс;
- житловий комплекс;
- комплекс споруд і закладів обслуговування.

Структура населеного місця – це взаємозв'язане розташування усіх архітектурно-планувальних елементів, що перетворюють кожне місто, селище і село в єдиний раціонально організований містобудівельний організм.

Планувальна структура міста фіксується транспортною інфраструктурою.

Транспортна інфраструктура не тільки фіксує планувальну структуру, але й у багатьох випадках визначає її подальший розвиток.

Міські магістралі, шляхопроводи, лінії міського транспорту (особливо метрополітен у містах-мільйонерах) – дороги і тому одні з найбільш стабільних елементів міського планування. Території, що прилягають до головних вузлів і осей транспортної інфраструктури – найбільш вигідні, комфортні з точки зору *транспортної доступності*. Це надає їм перевагу у розміщенні важливих об'єктів міського будівництва – місць прикладення праці, унікальних закладів обслуговування.

Отже, конфігурація транспортної інфраструктури закріплюється у плануванні міста ділянками з найбільш високою інтенсивністю освоєння міського простору, що тяжіють до неї (інфраструктури).

Разом вони складають відносно незмінну, стійку у часі основу просторово-планувальної організації міста, для позначення якої у сучасній містобудівній літературі використовують термін “каркас”.

Каркас – втілення багатьох важливих якостей планувальної структури. Каркас виділяє міські простори за інтенсивністю їх освоєння і зручністю транспортної доступності.

Каркас – в узагальненому вигляді фіксує геометрію плану і тим самим наперед визначає тенденції подальшого територіального розвитку міста, одночасно фіксує найбільш значні з точки зору соціальних комунікацій зони високої концентрації міських функцій і населення.

Завдяки цьому виділення каркасу суттєво доповнює *функціональне зонування*, схеми якого фіксують наявність різних функціональних зон незалежно від інтенсивності освоєння простору. *Каркас*, навпаки, виділяє міські простори за інтенсивністю їх освоєння і зручністю транспортної доступності.

Сприятливі екологічні показники часто несумісні з високими показниками інтенсивного освоєння території.

Основи сучасної екологічної політики у проектуванні міста:

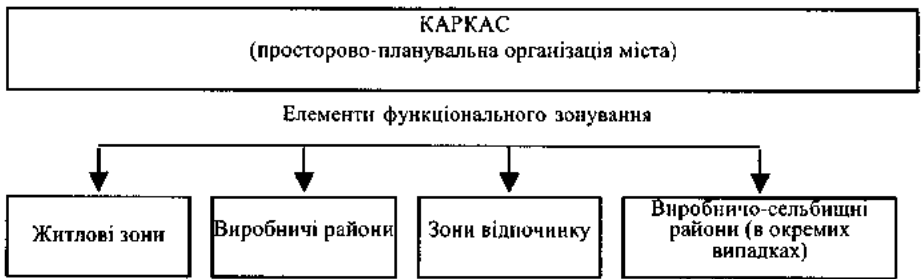
- всебічне врахування природно-ландшафтних чинників;
- продумане включення в систему планування і збереження зелених масивів і акваторій;
- рскульптивація занедбаних міських ландшафтів;
- боротьба із забрудненням повітряного і водного басейнів за рахунок раціонального взаєморозміщення об'єктів і зон.

Відображенням такої політики є вимога врахування *екологічної інфраструктури* – єдиної системи культивованих природних ландшафтів при формуванні планувальної структури міста і виділенні каркасу.

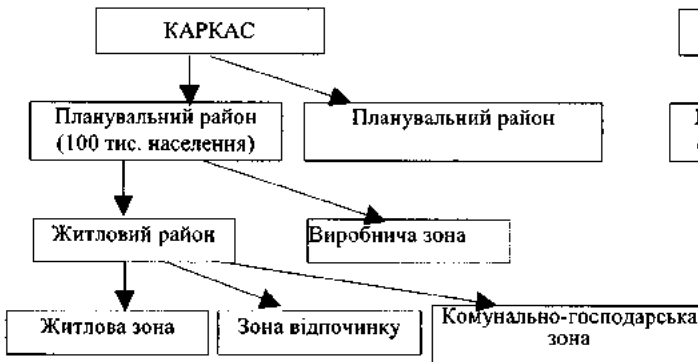

Ієрархічне підпорядкування структурно-планувальних одиниць (Опрацювання В.Дідика згідно з ДБН 360-92)

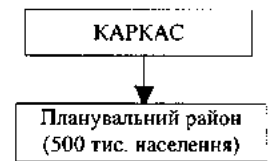
А. Мале і середнє місто

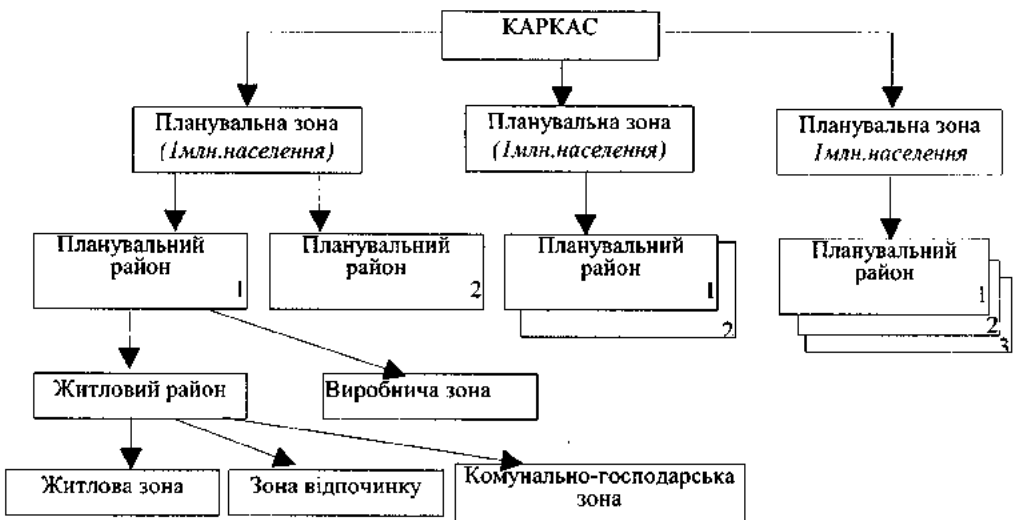
Б. Велике місто (>250 до 500 тис. населення)

В. Значне (крупне) місто (>500 до 1 млн. жителів)

Г. Найзначніші (крупніші) міста-мільйонери (понад 1 млн. жителів)

Стійкість цих елементів і їх значущість дозволяє розглядати їх нарівні зі транспортною інфраструктурою і провідними елементами міського центру при формуванні *структурного каркасу міста*. Такий підхід на новому рівні повертає сучасне містобудування до високої традиції класичного містобудівельного мистецтва.

Перспективний напрямок розвитку містобудівельної теорії: екологічне осмислення міського плану, пошуки раціонального поєднання екологічної і соціально-комунікаційної інфраструктур у межах єдиного, структурно цілісного каркасу міського планування.

Наведену ієрархію структурно-планувальних членувань слід розглядати не у нормативному, а скоріше у рекомендаційному плані як відправну методологічну основу при пошуках індивідуального вирішення для кожного конкретного міста, тому що містобудівельна ситуація значного (крупного) міста, що невпинно зростає, буває виключно складною і може не допускати теоретично чистого варіанта структурної організації і вимагати його творчої модифікації.

У межах моделі, що характеризує інтенсивність освоєння міської території, поряд з каркасом виділяється і його “заповнення” – території, котрі освоєні менш інтенсивно, меншою мірою (ступенем) включені у міську систему комунікацій і менш “стійкі” за своєю просторовою організацією. Ця територія структурно підпорядкована каркасу і може бути подана як сукупність відносно відокремлених планувальних одиниць.

Поряд із функціональними ознаками основою зонування території міста є:

1. Відмінність сельбищних територій за типом забудови (поверховість, матеріали, конструктивні рішення) – так зване будівельне зонування.

2. Цінність території (ціна міської землі);

3. Щільність забудови;

4. Історико-культурна цінність забудови.

Елементи міста – житлові і промислові території, громадські центри, паркові території також організуються на основі диференціації територій за функціональним призначенням.

Так, у житлових районах (або житлових комплексах) виділяють зони:

– житлової забудови;

– культурно-побутового призначення (сфера послуг, торгівлі);

– відпочинку;

– дитячі (ігрові);

– комунально-господарські;

– транспортні (стоянки приватних автомобілів);

– спортивні тощо.

Просторовий розвиток міста залежно від історичних умов і еволюції його функцій можна звести до трьох основних планувальних форм:

– ущільнення міської забудови, інтенсифікація використання території;

– розширення кордонів міста і освоєння території, що прилягають;

– “відбрунькування” від міста нових приміських самостійних районів або міст-супутників, що територіально не дотикаються один до одного (цей шлях веде до формування груп взаємозв’язаних населених місць).

У різні історичні періоди містоутворення простежуються всі вказані раніше форми у взаємодії. Їх співвідношення міняються і визначають планувальні характеристики міста, типові для кожного етапу розвитку.

Вулично-дорожна мережа

Вулично-дорожна мережа міста формується як цілісна система, взаємозв'язана з мережею транспортних магістралей району розселення.

Структура мережі визначається загальною планувальною структурою і розмірами міста, взаєморозташуванням його частин.

Завдання транспортної інфраструктури – взаємозв'язки між функціональними елементами міста (житлові райони, місця прикладення праці, центри різних категорій, місця відпочинку) з метою забезпечення раціонального функціонування цих елементів.

Основні вимоги до транспортної інфраструктури:

1. Раціональний розподіл об'ємів руху.
2. Поєднання швидкості пересування з комфортністю.
3. Здатність розвитку відповідно до розвитку усіх елементів міста.
4. Можливість вибору виду комунікації залежно від дальності пересування; характеру зв'язків та функційної організації території.
5. Інтенсифікації внутрішньоміських зв'язків при скороченні затрат часу на пересування.

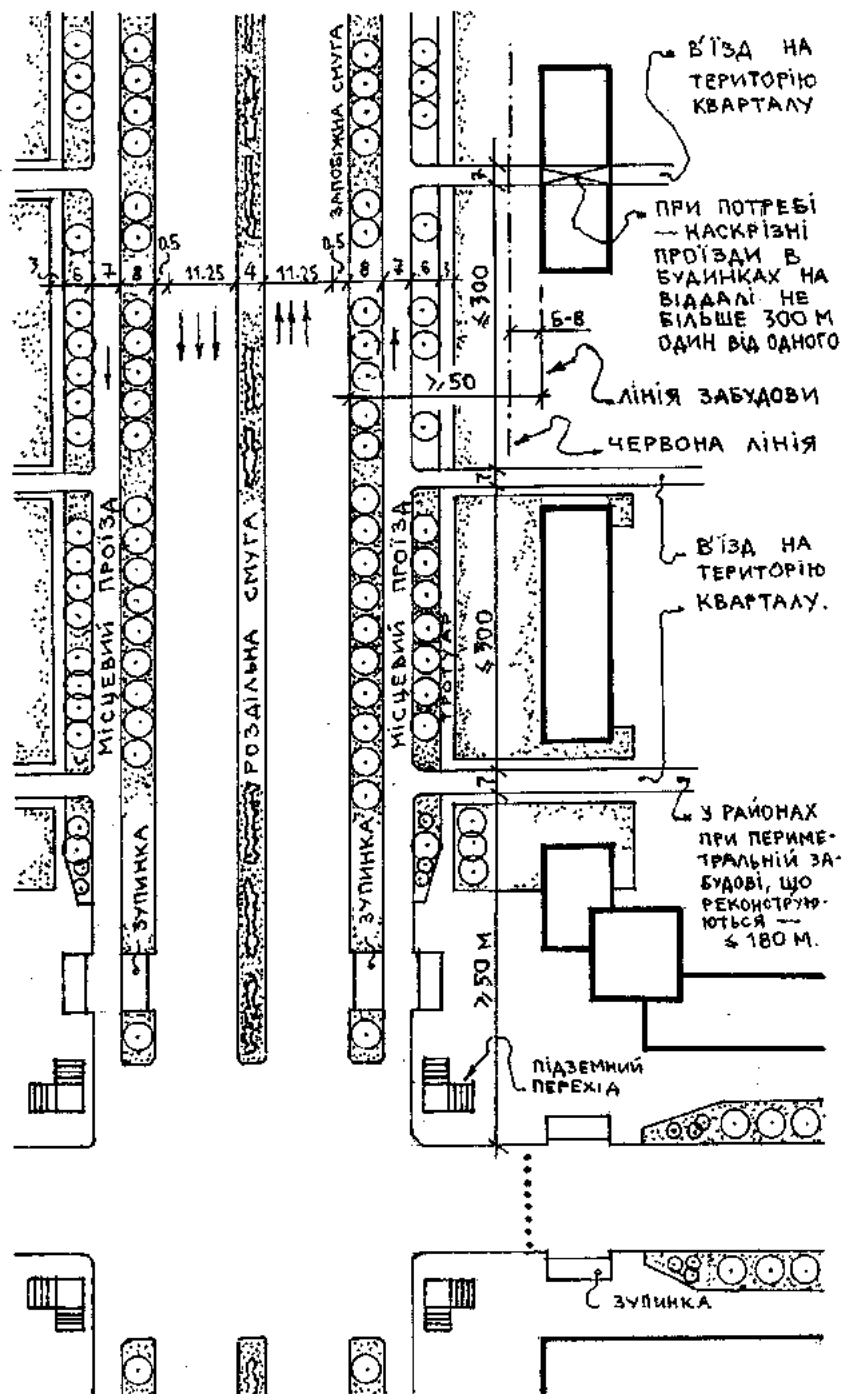
Класифікація категорій вулиць і доріг

Група поселень	Категорія вулиць і доріг	Розрахункова швидкість руху, км/год	Ширина смуги руху, м	К-ть смуг проїжджої частини	Найменші радіуси кривих у плані, м	Ширина тротуару
Найбільші, значні міста (»1000 тис. осіб) (500-1000)	Магістральні вулиці і дороги: I. Загальноміського значення безперервного руху.	100	3.75	6-8	500	4,5
	II. Загальноміського значення регульованого руху.	80	3.75	4-6	400	3,0
	III. Районного значення	70	3.75	4-6	250	2,25
Великі міста (250-500 тис. осіб)	Магістральні вулиці і дороги: I. Загальноміського значення.	80	3.75	4-6	400	3,0
	II. Районного значення.	60	3.75	2-4	250	2,25
Середні, малі міста (100-250 тис. осіб)	Магістральні вулиці (дороги)	60	3.75	2-4	250	2.25
Усі групи поселень	Вулиці і дороги місцевого значення: 1) житлові вулиці;	40	3.50	2-3*	125	1,5
	2) дороги у промислових і комунально-складських зонах;	40	3.75	2	250	1,5
	3) проїзди;	30	3-3.50	1-2	30	0,75
	4) пішохідні вулиці і доріжки;	4	0.75	2-6	-	-
	5) велосипедні доріжки	30	1.50	1-2	50	-

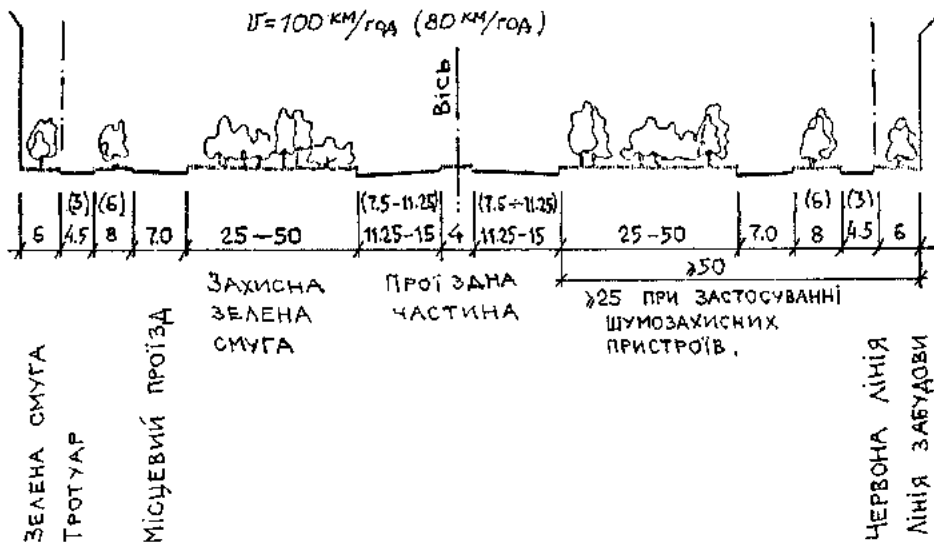
* З урахуванням стоянок легкових автомобілів.

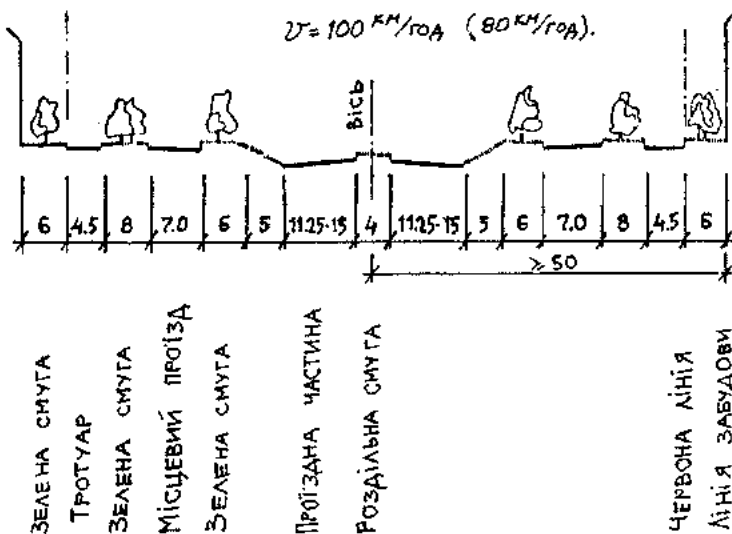
Іл. 4-16. Транспортні споруди все частіше розчленовують міську забудову
Джерело: [32, с. 13]

Іл. 4-17. Магістральна вулиця регульованого руху за ДБН 360–92, с. 34
 Джерело: рисунок В. Дідика

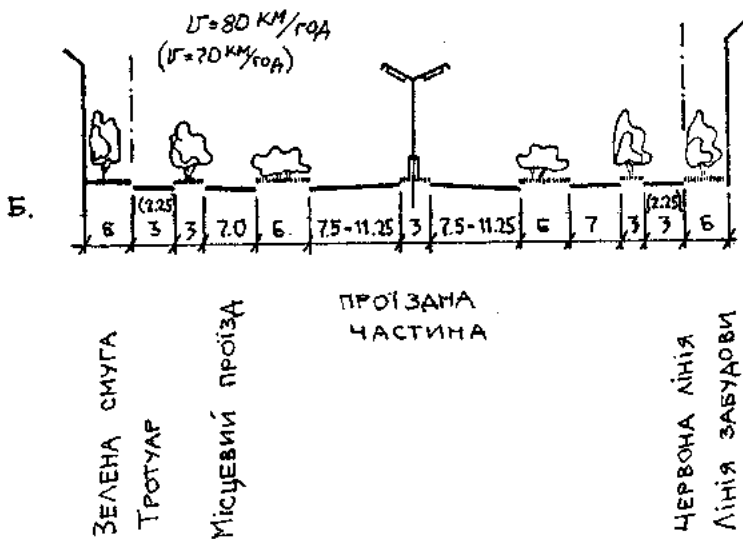
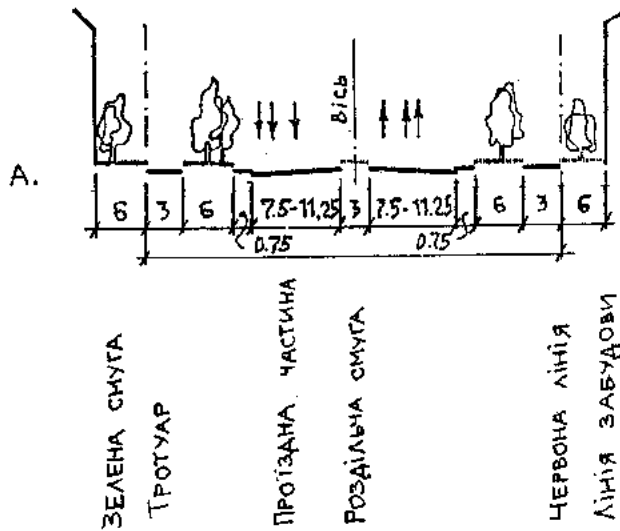
А

Б

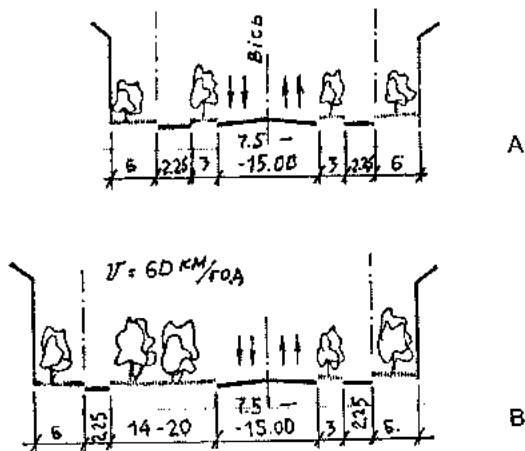
Іл. 4-18. Схеми поперечних профілів магістральних вулиць і доріг найбільших та значних міст: А – магістральна вулиця загальноміського значення безперервного руху (розміри у дужках – те ж саме, регульованого руху); Б – магістральна вулиця загальноміського значення безперервного руху у виїмці

Джерело: рисунок В. Дідика за ДБН 360-92, с. 34

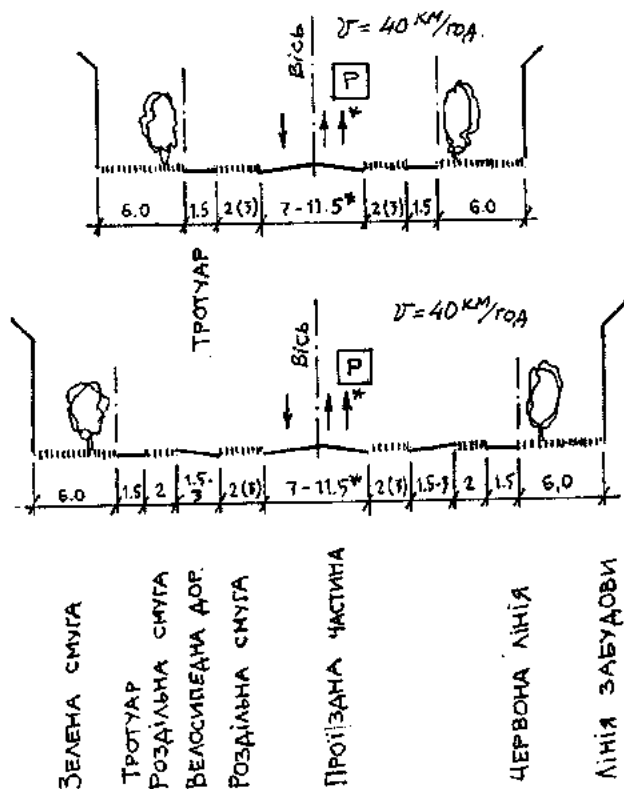

Іл. 4-19. Схеми поперечних профілів магістральних вулиць загальноміського значення великого міста: А, В (а також районного значення у найбільшому і значному місті, розміри у дужках)

Джерело: рисунок В. Дідика за ДБН 360-92, с. 34

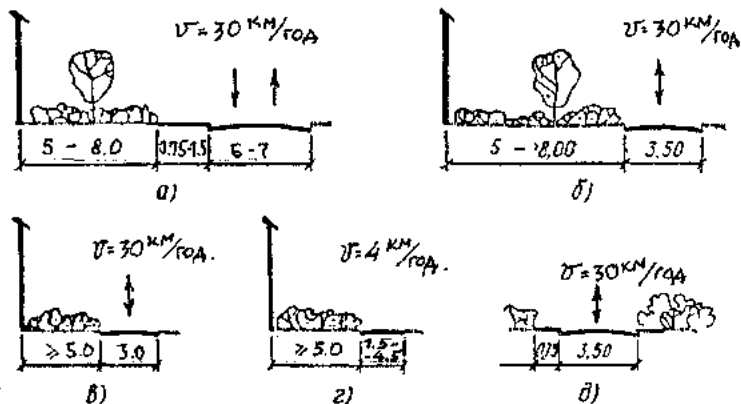

Іл. 4-20. Схеми поперечних профілів магістральних вулиць районного значення великого міста: А, В (а також магістральні вулиці (дороги) середнього, малого міста)
Джерело: рисунок В.Дідика за ДБН 360-92, с. 34

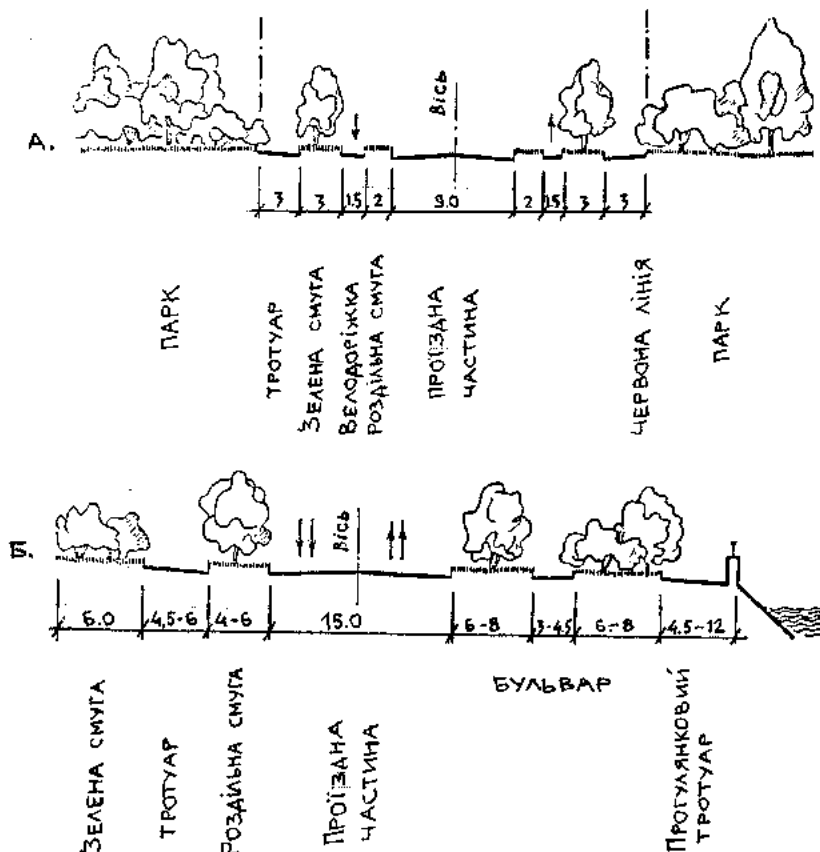
Іл. 4-21. Схеми поперечних профілів вулиць і доріг місцевого значення: житлові вулиці усіх груп поселень
Джерело: рисунок В.Дідика за ДБН 360-92, с. 34

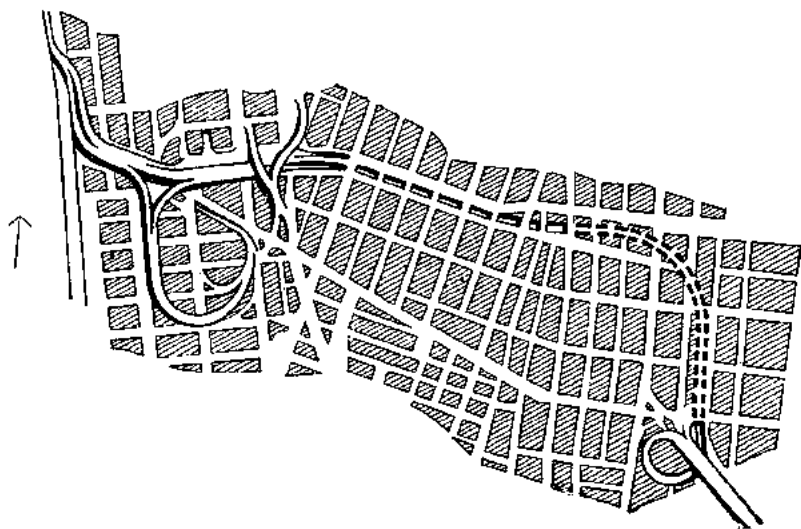

Іл. 4-22. Схеми поперечних профілів мікрорайонних проїздів і доріжок за ДБН 360-92, с. 34:
 а – основний двосмуговий проїзд; б – основний односмуговий проїзд без тротуару;
 в – другорядний проїзд (під'їзд до будинку); г – пішохідна доріжка;
 д – господарський проїзд

Джерело: рисунок В. Дідика

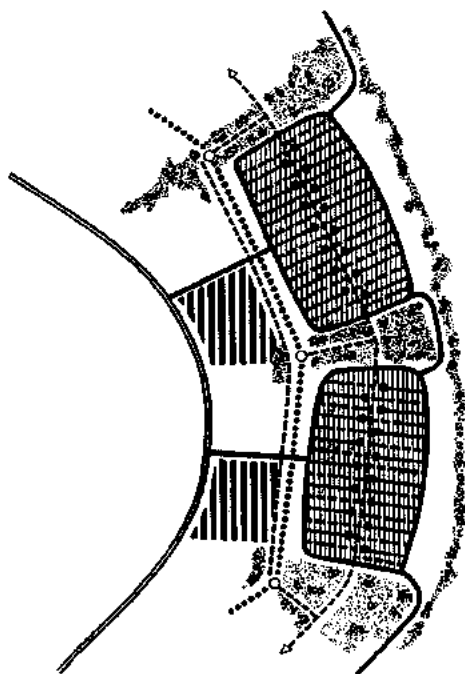

Іл. 4-23. Схеми поперечних профілів вулиць: А – паркова дорога; Б – набережна
 Джерело: рисунок В. Дідика

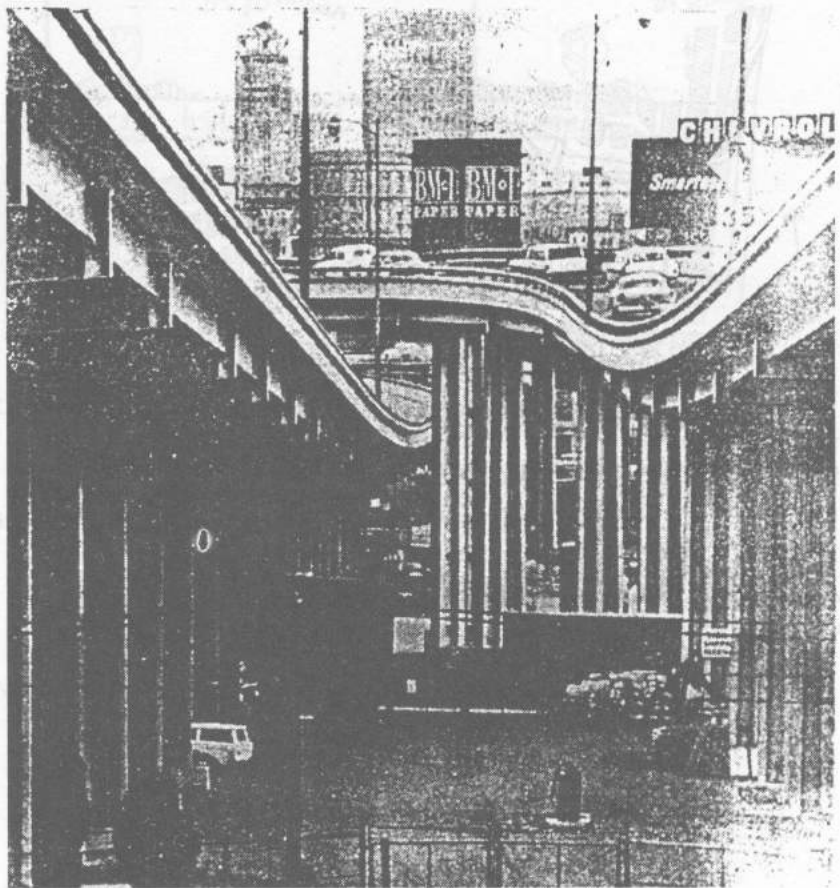

Іл. 4-24. Нью-Йорк. Ділянка автостради у міській забудові
Джерело: [40, с. 106]

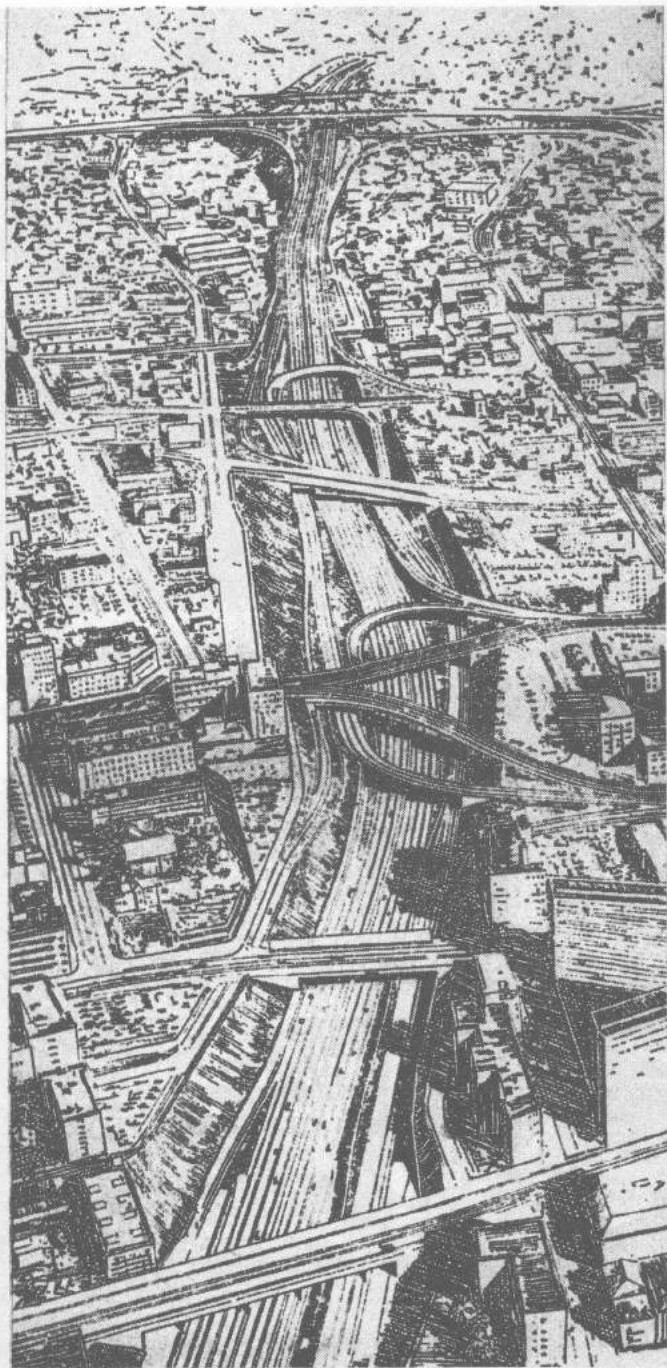
- ▬▬▬ БАГАТОКВАРТИРНА ЖИТЛОВА ЗАБУДОВА
- ▬▬▬ зони індивідуальних житлових будинків
- МАРШРУТИ ГРОМАДСЬКОГО ТРАНСПОРТУ
- ▬ ГОЛОВНА МАГІСТРАЛЬ
- ▬ МІСЬКІ МАГІСТРАЛІ
- ▬▬ ПІШОХІДНІ ШЛЯХИ

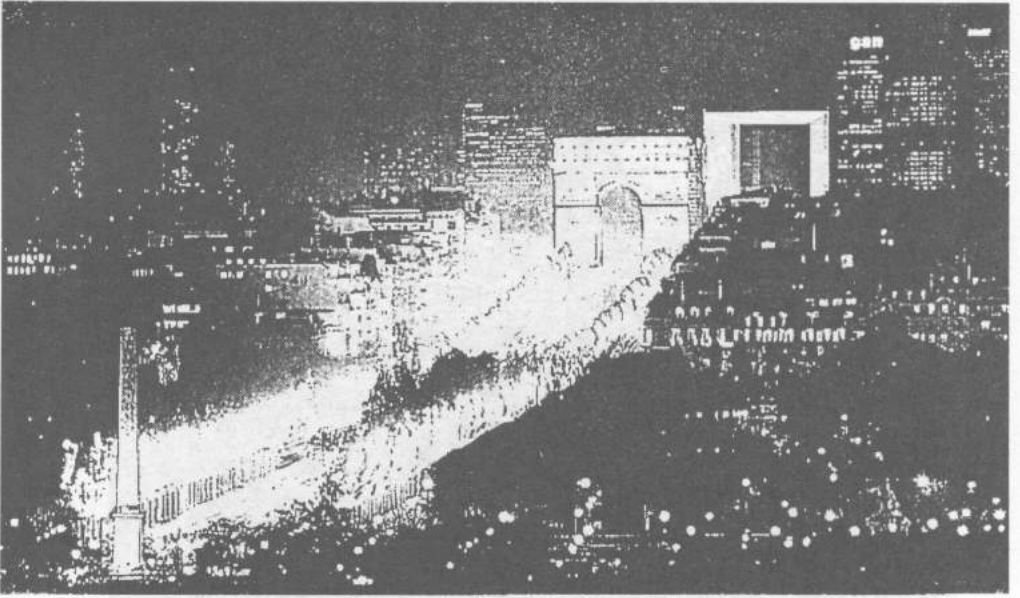
Іл. 4-25. Валенсія, Іспанія. Схема розподілу транспортних потоків
Джерело: [26, с. 174]

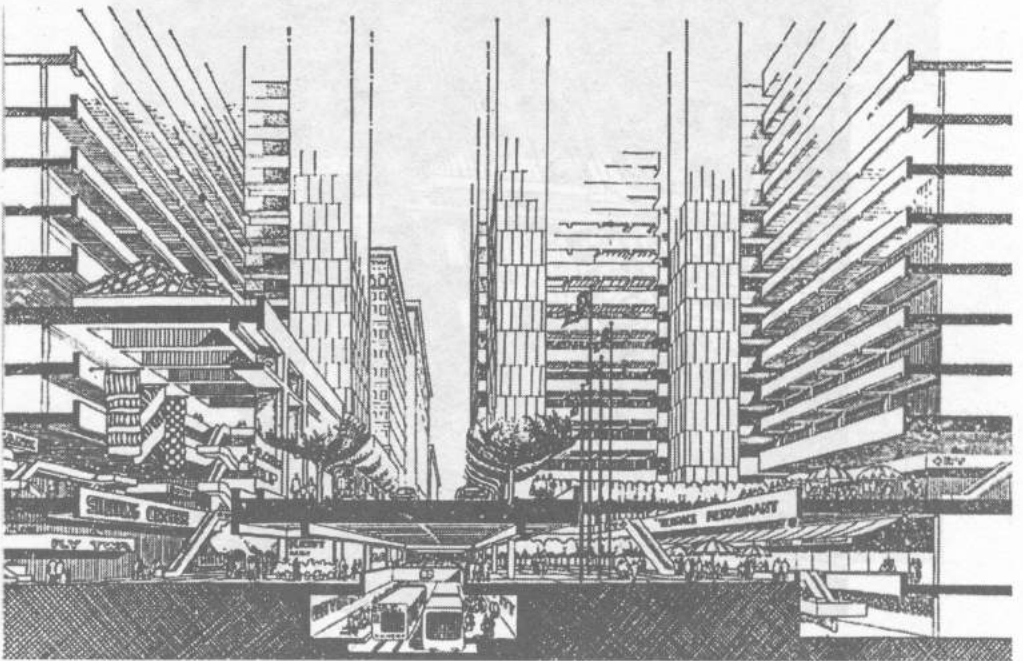
Іл. 4-26. Естакади автострад у місті
Джерело: [40, с. 108]

Іл. 4-27. Лос-Анджелес, США. Автомагістраль
Джерело: [40, с. 99]

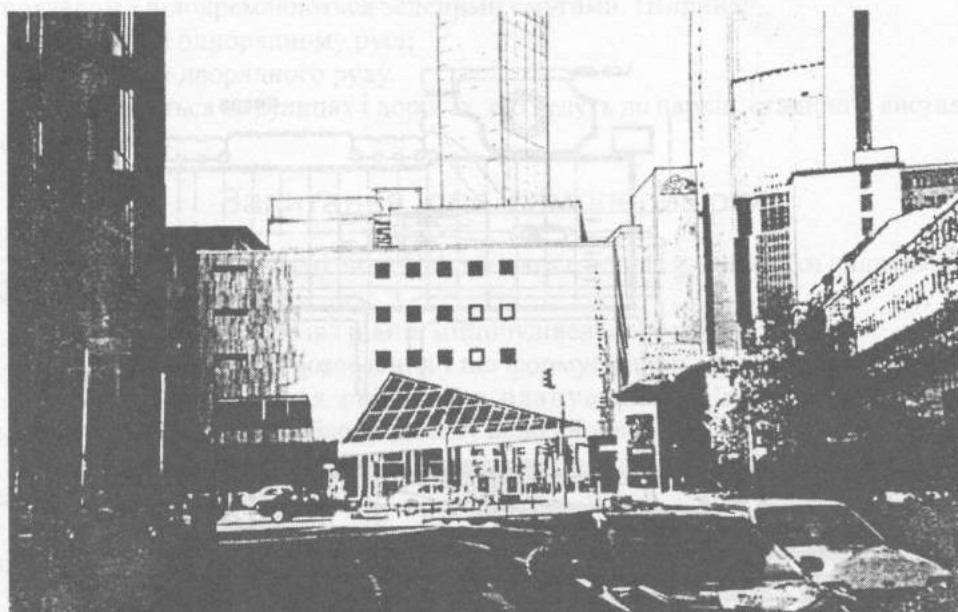
Іл. 4-28. Париж. Єлисейські поля уночі. Вид від площі Конкорд
Джерело: фото Philippe Guignard

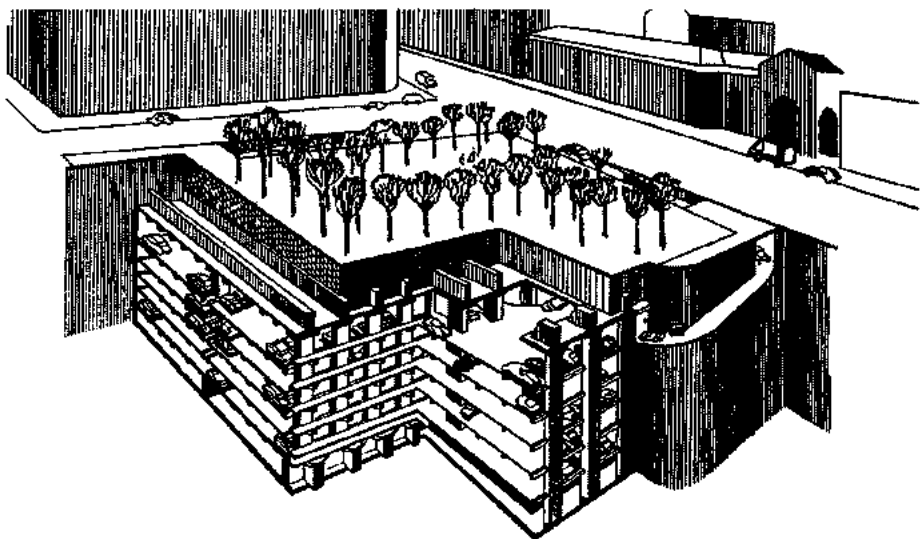
Іл. 4-29. США, Сієтл. Багаторівнева магістраль і забудова проспекту, 1968 р.
Джерело: [40, с. 109]

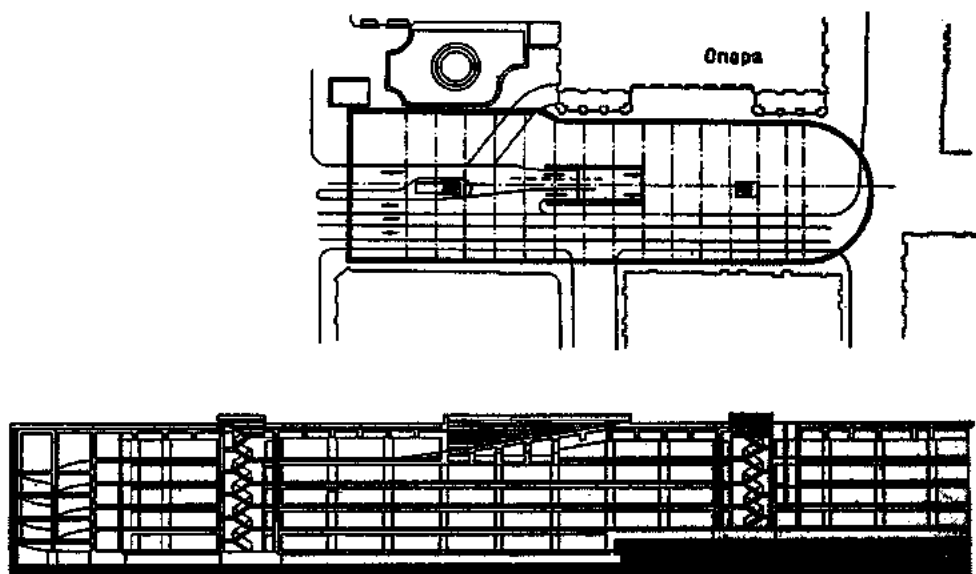
Іл. 4-30. Розмітка проїжджої частини та велосипедна доріжка на магістральній вулиці Кельна. Праворуч – трамвайна зупинка з підземним переходом
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 4-31. Пально-мастильна заправочна станція у центральній частині Франкфурта-на-Майні, Німеччина
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 4-32. Париж, пл. Монсо, шестиповерховий підземний гараж
Джерело: [20, с. 55]

Іл. 4-33. Відень, Кернтнерштрассе, підземний гараж
Джерело: [20, с. 55]

Елементи плану вулиць і доріг:

- проїжджі частини;
- тротуари;
- роздільні смуги, що розділяють протилежні напрямки руху (2-6м);
- велосипедні доріжки;
- зелені смуги;
- шляхи рейкового транспорту;
- наземне обладнання.

Червоні лінії – (ширина вулиці в червоних лініях) – одна з головних характеристик вулиці. Встановлюється генеральним планом міста та уточнюється в проєктах детального планування (ПДП).

Червоні лінії – умовні лінії, які обмежують територію або простір існуючих та проєктованих вулиць і відділяють їх від інших територій міста (визначені у містобудівній документації).

Лінія забудови – зазвичай йде з відступом від червоних ліній. В окремих випадках вони можуть збігатися з червоними лініями (напр., історична забудова м. Львова).

Розміщення будь-якої забудови у просторовій площині вулиці в межах червоних ліній не допускається.

Тротуари – проєктуються відповідно до пропускнув спроможності однієї смуги пішохідного руху. 1 смуга пішохідного руху = 0,75 м (ширина). Розраховується на 700–1000 пішоходів на годину.

Велосипедні доріжки – розміщуються між проїжджою частиною вулиці і тротуаром і відокремлюються зеленими смугами. Ширина:

- 1,5 м при однорядному русі;
- 2,5 м для дворядного руху.

Розміщуються на вулицях і дорогах, що ведуть до парків, стадіонів, виставок, зон відпочинку.

Запитання для самоперевірки

1. Які Ви знаєте сучасні види (форми) розселення і які чинники впливають на розвиток розселення?
2. Яка ієрархія об'єктів і рівнів містобудівельного проєктування?
3. Що таке система розселення і що формує єдину систему розселення?
4. Дайте визначення районного планування і з'ясуйте, які основні народногосподарські проблеми району воно вирішує?
5. Яка основна мета районного планування і які задачі вирішують схеми районного планування?
6. На які види поділяють районне планування і які проблеми вирішує кожний вид зокрема?
7. Дайте визначення поняття “місто”. Які функції концентрує міське і сільське поселення?
8. Як класифікуються населені пункти в Україні?
9. Що таке “генеральний план” міста і які його основні складові частини?

10. Які стадії розробки генеральних планів великих, значних і найзначніших міст?
11. Які основні етапи включає розробка генерального плану міста?
12. Що таке “функціональне зонування міста”? Які територіальні елементи містобудівельної системи і які основні функціональні зони?
13. Що таке ієрархічне підпорядкування структурно-планувальних одиниць міста?
14. Яка класифікація міст за територіально-планувальними структурами міст?
15. Дайте визначення понять “центр” (або вузол), “вісь”, “ядро”, “мережа”, які використовуються у містобудуванні.
16. Що таке транспортна інфраструктура міста, які основні вимоги до неї, які елементи плану вулиць і доріг? Що таке “червона лінія” і лінія забудови?
17. Як класифікуються за категорією вулиці і дороги в Україні?

Література: [14, 16, 20, 24, 30, 32, 40, 46].

Сельбищна територія міста. Планувальна структура, складові та можливе розташування в системі міста. Житлова забудова та її роль у формуванні міського середовища. Проблеми реконструкції, модернізації і збереження історичної забудови

В Афіській хартії говориться, що житло – перша міська функція. Житлові райони повинні займати кращі ділянки, які мають бути обстежені з точки зору кліматологічних і топографічних умов, а також їх близькості до існуючих незабудованих територій, придатних для відпочинку.

Найважливішим елементом міста є його сельбищна територія.

Сельбищна територія – зона розміщення житлової забудови, громадських центрів і зон відпочинку населення (площі, парки, сади, сквери, бульвари).

Планувальна структура сельбищної зони передбачає раціональну організацію і взаємне розташування її елементів.

Основні принципи формування сельбищної території:

– забезпечення максимальних зручностей населенню у задоволенні його соціально-культурних і побутових потреб при раціональному використанні ресурсів і міських земель.

При організації сельбищної зони враховують такі чинники:

– організація функціональних процесів у житловому середовищі (побутові процеси, відпочинок, обслуговування, господарські функції);

– зручна транспортна і пішохідна доступність зон праці, громадських центрів, територій відпочинку, зупинок громадського транспорту;

– створення довкілля, сприятливого за санітарно-гігієнічними показниками;

– створення естетично повноцінного середовища.

Ці положення регламентують Державні будівельні норми України: Містобудування, планування і забудова міських і сільських поселень – ДБН 360-92, зокрема:

3.1. Архітектурно-планувальну організацію сельбищної території треба здійснювати відповідно до розміру і структури поселень, пов'язуючи з іншими витратами території – виробничою і ландшафтно-рекреаційною. У межах сельбищної території треба передбачити формування взаємозв'язаних зон громадських центрів, житлової забудови, озелених територій загального користування, нешкідливих місць прикладення праці, а також магістральної та вуличної мережі;

3.3. Розміщення нового житлового будівництва у містах повинно передбачатися як на вільних територіях, так і в районах реконструкції;

3.4. Садибну забудову у містах треба розміщувати:

– у межах міста на вільних територіях, які раніше вважалися непридатними для будівництва;

– на територіях реконструйованої забудови, існуючої садибної забудови і тієї, що зберігається, враховуючи необхідність збереження характеру міського середовища, що склалося;

– у приміських зонах на резервних територіях, що входять у межу міста, за винятком зелених зон, у нових селищах і тих, що розвиваються, розмішених у межах 30–40-хвилинної транспортної доступності.

3.5. Основні структурні елементи сельбищної території:

Житловий квартал, (житловий комплекс) – первісний структурний елемент житлового середовища, обмежений магістралями або житловими вулицями, проїздами, природними межами тощо, площею до 50 га з повним комплексом установ і підприємств обслуговування місцевого значення (збільшений квартал, мікрорайон) і до 20 га з неповним комплексом;

Житловий район – структурний елемент сельбищної території площею $S = 80-400$ га, у межах якого формуються житлові квартали, розміщуються установи і підприємства з радіусом обслуговування не більше 1500м, а також об'єкти міського значення. Межами житлового району є магістральні вулиці й дороги загальноміського значення, природні і штучні межі. Житлові райони (відокремлені) можуть формуватися як самостійні структурні одиниці;

Сельбищний район (житловий масив) – структурний елемент сельбищної території площею понад 400 га, у межах якої формуються житлові райони. Межі його ті самі, що й для житлових районів. Ця структурна одиниця характерна для значних і найзначніших міст і формується як цілісний структурний організм з розміщенням установ обслуговування районного і міського користування.

Житлову забудову, особливо у значних і найбільших містах, треба розміщувати у зонах пішохідної доступності зупинок міського транспорту (з радіусом доступності не більше 500 м). Поза цією зоною допускається розміщувати дитячі дошкільні установи, школи, фізкультурні майданчики, автостоянки, гаражі;

3.7. Розрахункову щільність населення на території житлового району рекомендується приймати:

- малі міста від 110 до 170 осіб/га.
- найбільші міста від 190 до 220 осіб/га.

Щільність населення житлового кварталу треба приймати (з повним комплексом установ і підприємств місцевого значення) відповідно до щільності більших структурних елементів у межах 180-450 осіб/га.

Залежно від розмірів і загальної планувальної структури міста сельбище формується як один або декілька планувальних районів.

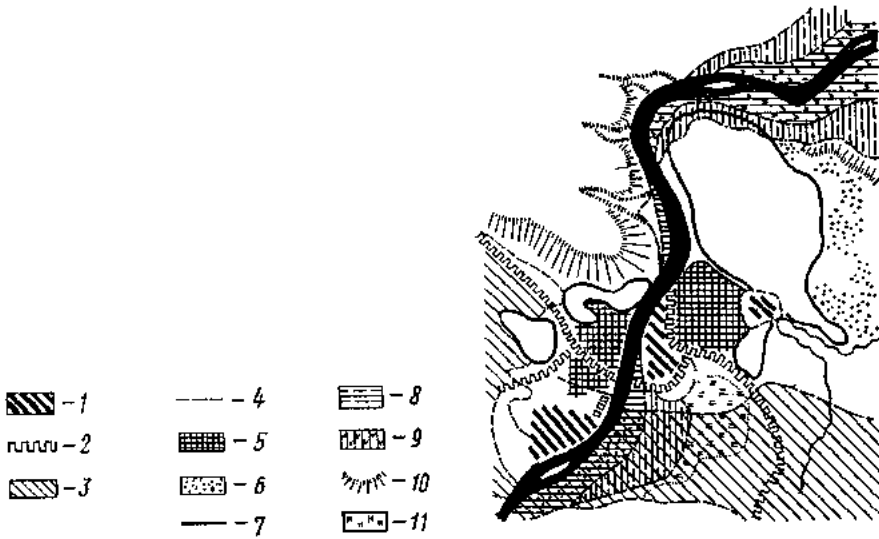
Найважливіша задача планувальної організації житлового комплексу (або кварталу чи мікрорайону) – розмежування пішохідного і транспортного руху. Одним з прийомів такого розділення є планувальна сітка, побудована за “перехресно-вузловою” схемою.

Житлова забудова

Планувальна організація сельбищної зони великою мірою зумовлена характером забудови. Сельбищна територія забудовується переважно квартирними житловими будинками.

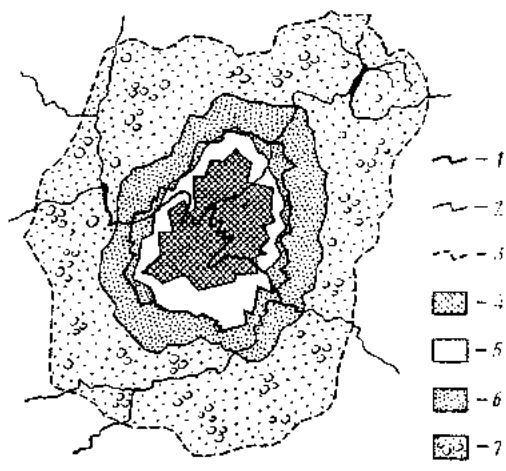
За поверховістю житлові будинки розподіляються на:

- 1) малоповерхові – 1-2 поверхи;
- 2) середньої поверховості – 3-5 поверхів;
- 3) багатоповерхові – 6-10 поверхів;
- 4) підвищеної поверховості – 11-16 поверхів;
- 5) висотні – вище 16 поверхів.

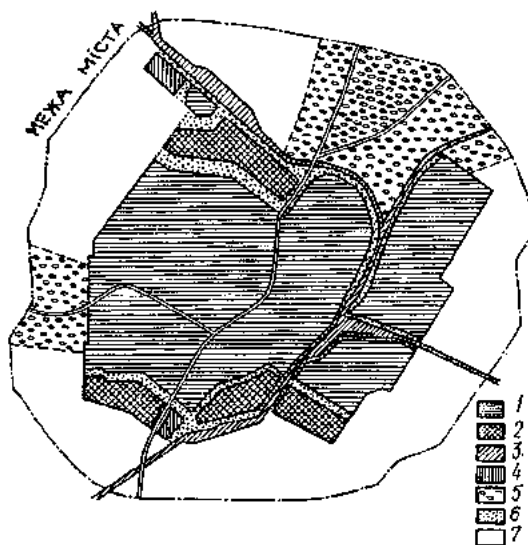
Іл. 5-1. Схема планувальних обмежень: 1 – промисловість; 2 – залізниця; 3 – корисні копалини; 4 – санітарно-захисна зона; 5 – існуюче житло; 6 – лісові масиви; 7 – території, придатні під забудову; 8 – території, затоплювані раз на 100 років; 9 – те ж, раз на 20 років; 10 – обмеження за рельєфом; 11 – болота

Джерело: [43, с. 26]

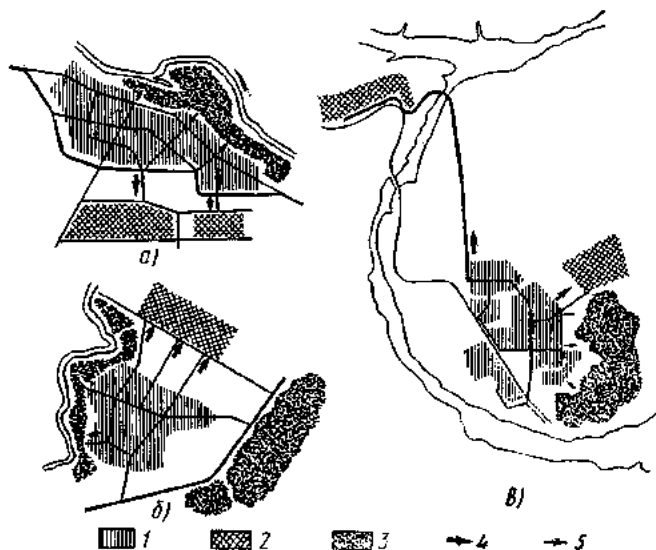
Іл. 5-2. Схема структури території великого міста: 1 – межа міста; 2 – межа забудови; 3 – межа приміської зони; 4 – забудована територія; 5 – територія за межами забудови; 6 – лісопарковий пояс; 7 – приміська зона

Джерело: [43, с. 26]

Іл. 5-3. Схема функціонального зонування міської території: 1 – сільбищна територія; 2 – промислова; 3 – транспортна; 4 – складська; 5 – лісопарки; 6 – захисні зони; 7 – резервні землі

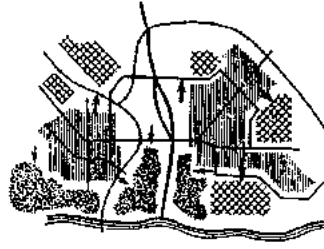
Джерело: [43, с. 27]

Іл. 5-4. Схема взаємного розташування основних зон у малих і середніх містах: а – промислова і сільбищна зони розташовані паралельно; б – перпендикулярно; в – промислова зона віддалена від сільбищної; 1 – сільбищна зона; 2 – промислова зона; 3 – зона відпочинку; 4 – шляхи сполучення з місцями праці; 5 – те ж, з місцями відпочинку

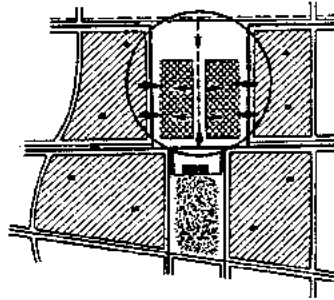
Джерело: [43, с. 27]

- 1 сельбищна зона
- 2 промислова зона
- 3 зона відпочинку
- 4 шляхи сполучення з місцями відпочинку
- 5 шляхи сполучення з місцями відпочинку

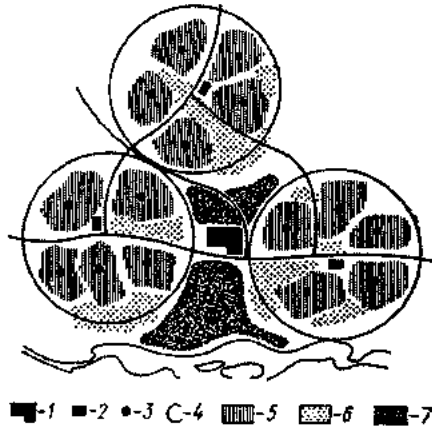

Іл. 5-5. Схема розташування основних зон у великому місті
Джерело: [43, с. 27]

- 1 промислова зона
- 2 сельбищна зона
- 3 громадський центр комплексного сельбищно-промислового району
- 4 промислова зона

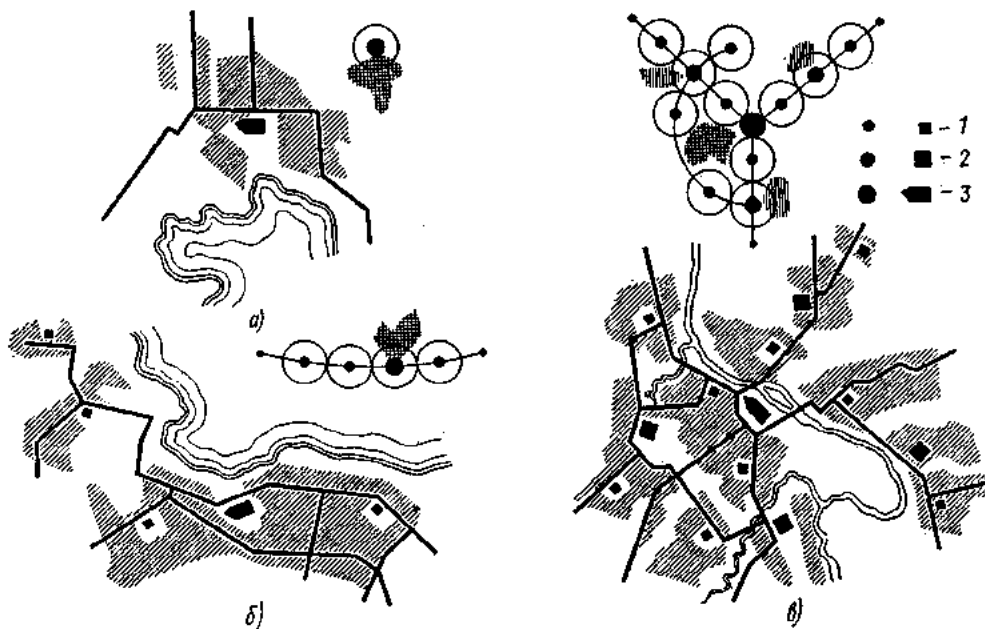

Іл. 5-6. Схема сельбищно-виробничого району
Джерело: [43, с. 27]

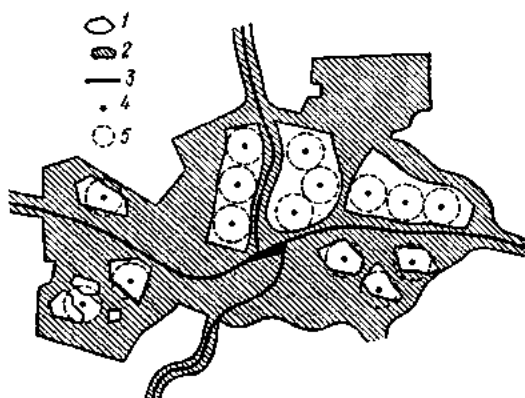
- 1
- 2
- 3
- 4
- 5
- 6
- 7

Іл. 5-7. Схема структури сельбищної території міста: 1 – міський центр; 2 – центр житлового району; 3 – центр мікрорайону; 4 – межа житлового району; 5 – мікрорайони; 6 – зелені насадження житлових районів; 7 – міські зелені насадження
Джерело: [43, с. 27]

Іл. 5-8. Формування житлових районів у структурі міст різної величини: а – малому; б – середньому; в – великому. 1 – центр житлових районів; 2 – центр сельбищних районів; 3 – центр міста

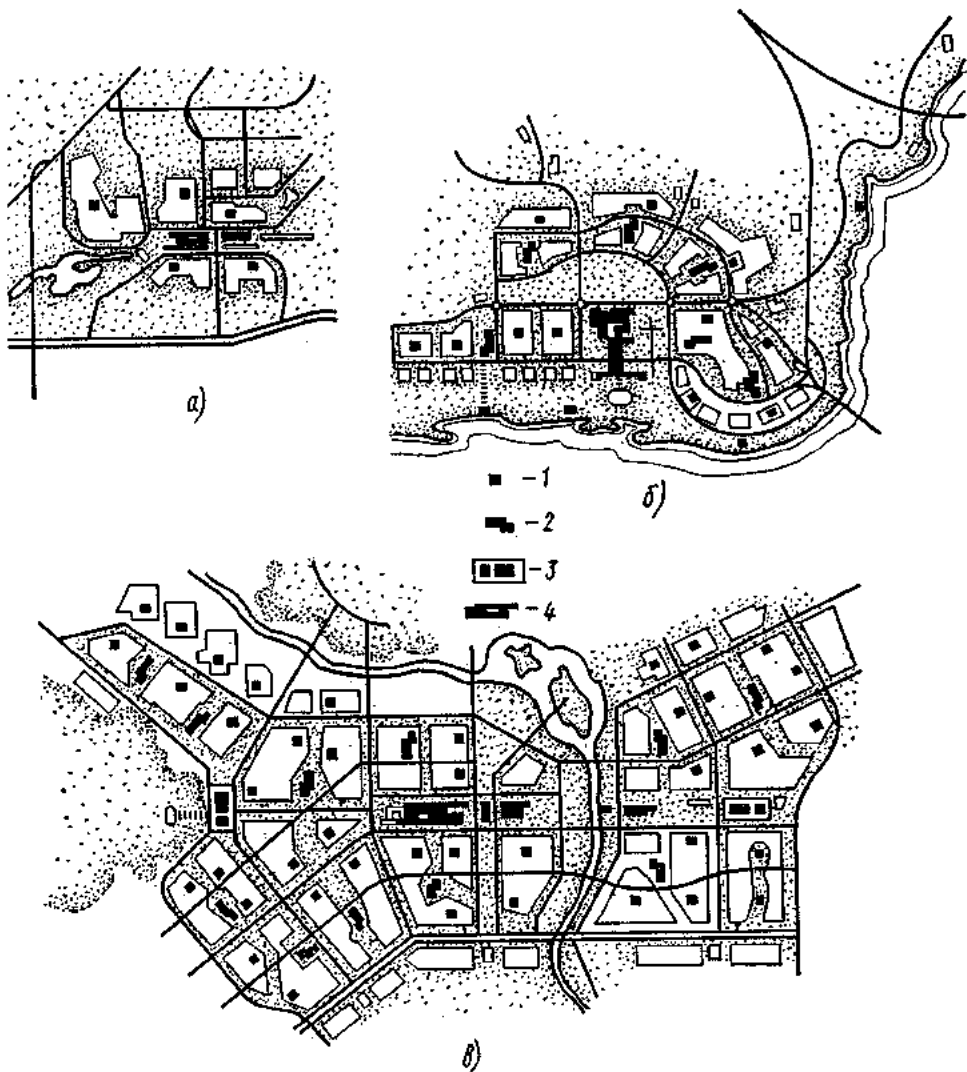
Джерело: [43, с. 27]

Іл. 5-9. Схема формування житлових районів у сельбищних зонах міста:

- 1 – сельбищні райони; 2 – позасельбищна територія; 3 – міські дороги;
- 4 – громадські центри житлових районів; 5 – зони обслуговування громадських центрів

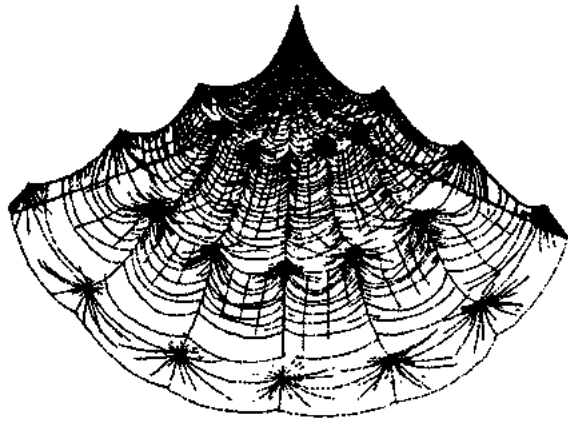
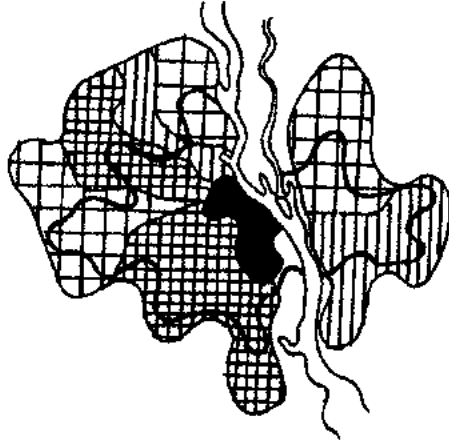
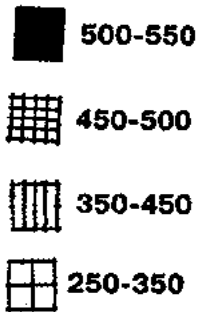
Джерело: [43, с. 67]

Іл. 5-10. Планувальна структура сельбищної зони нових міст різної величини (за І.М. Смоляром): а – мале місто на 30 тис. мешканців; б – середнє місто на 100 тис. мешканців; в – велике місто на 350 тис. мешканців; 1– центри мікрорайонів; 2 – центри житлових районів; 3 – центри сельбищних районів; центр міста

Джерело: [30, с. 80]

А**Б**

Іл. 5-11. Аналіз території міста за її вартістю: А – узагальнені рівні вартості земельних ділянок залежно від умов транспортного обслуговування; її пікі спостерігаються в транспортних вузлах (за Беррі);

Б – середня ринкова ціна (в умовних одиницях) 1 м² житлової площі в районах Києва; ізолінією виділено зону задовільного транспортного обслуговування

Джерело: [45, с. 180]

Характер житлової забудови визначається розмірами міста, природними умовами, демографічною структурою населення.

Загальною тенденцією є ріст поверховості житлових будинків.

Комплексним показником, що характеризує інтенсивність освоєння житлової території, є щільність населення, яка виражається числом мешканців на одиницю території (люд/га).

Нетто – враховує виключно житлову територію без будь-яких ділянок обслуговуючих закладів, доріг, вулиць, площ тощо.

Брутто – належить до території всього житлового кварталу (комплексу, мікрорайону) житлового району, сельбишної зони або всього міста.

Малоповерхова забудова

1-2-поверховий будинок зі своєю земельною ділянкою близький до природи, простий у будівництві, проте через малу щільність населення при екстенсивній забудові малоповерхова забудова практично неприйнятна у містах через перерозхід території, видовжуються віддалі, росте протяжність комунікацій. Тільки радикальна інтенсифікація малоповерхової житлової забудови може виправдати її включення у міське середовище, дасть можливість скористатися всіма її перевагами.

Історія знає багато прикладів щільної малоповерхової забудови. До нашого часу збереглася традиційна забудова арабських і середньоазіатських міст із внутрішніми двориками і високою щільністю як населення, так і забудови. Подібна забудова за рисунком свого плану, який нагадує килим, отримала назву “килимова”.

Розвиток прийомів малоповерхової міської забудови характеризується тенденцією до збільшення її щільності.

Внутрішній дворик вводить в житло елементи живої природи, створює сприятливий мікроклімат, дозволяє знаходитися під відкритим небом, не виходячи з дому. При цьому мала висота споруд, відсутність сходів і вертикальних інженерних комунікацій спрощує і здешевлює будівництво, дозволяючи досягнути таких же економічних показників, як і при забудові середньої поверховості.

Житлова забудова середньої поверховості

3-5-поверхові житлові будинки становлять значну частину забудови сучасних середніх і великих міст. 5-поверхове будівництво зараз є найбільш економічним.

Разом з тим частина 5-поверхової забудови 50–60-х років характеризується низкою суттєвих недоліків: низька щільність, неорганізованість зовнішнього житлового простору, естетична неповноцінність, тому деколи необхідно ущільнювати таку забудову.

Актуальне містобудівельне завдання – розробка прийомів забудови середньої поверховості, що забезпечують високий ступінь інтенсивності освоєння території при збереженні достатньо близького контакту з землею.

Багатоповерхова забудова

Переважає у формуванні житлового середовища значних і найзначніших міст.

Її вирішальна перевага – мінімальний процент забудованої території при максимальній щільності населення і відповідно житлового фонду.

Недоліки – ускладнена інсоляція території при протяжній конфігурації плану, обмежені можливості сонячної і вітрової орієнтації житла, недостатній зв'язок жителів із зовнішньою житловою зоною, труднощі у функціональній організації зовнішнього середовища.

Зараз шукають просторові прийоми організації багатоповерхової житлової забудови, скеровані на збереження зручностей, масштабності, різноманітності житлового середовища.

Прагнення до максимальної щільності населення при одночасному мінімальному проценті забудови території спричинило архітектурно-містобудівельні фантазії, виникнення суперщільного житлового середовища, надвисокої і надпротяжної забудови (*Ф.Л. Райт – утопічний “Іллінойс – одна миля” (будинок-голка)*).

Частіше використовується поєднання житлової забудови різної поверховості. Переваги такої комбінованої забудови – достатньо висока щільність населення, різноманітність квартир, наближення до землі для значної їх частини, контрастні поєднання об'ємів і висот, вертикальних і горизонтальних форм, що сприяють архітектурній виразності житлового середовища міста.

Межа раціональної висоти житлового будинку визначається атмосферно-вологісними умовами, температурою і тиском. Окрім того, що житло на висоті більше 100 м екологічно неповноцінне і вимагає кондиціонування при ізоляції від зовнішнього середовища, надвисока забудова втрачає містобудівельний зміст через складності конструкцій і вертикальних комунікацій – як транспортних, так і інженерних. Ефект підвищення щільності населення може мати практичне значення тільки при забудові до 25-30 поверхів, зводячи нанівець подальше нарощування висоти.

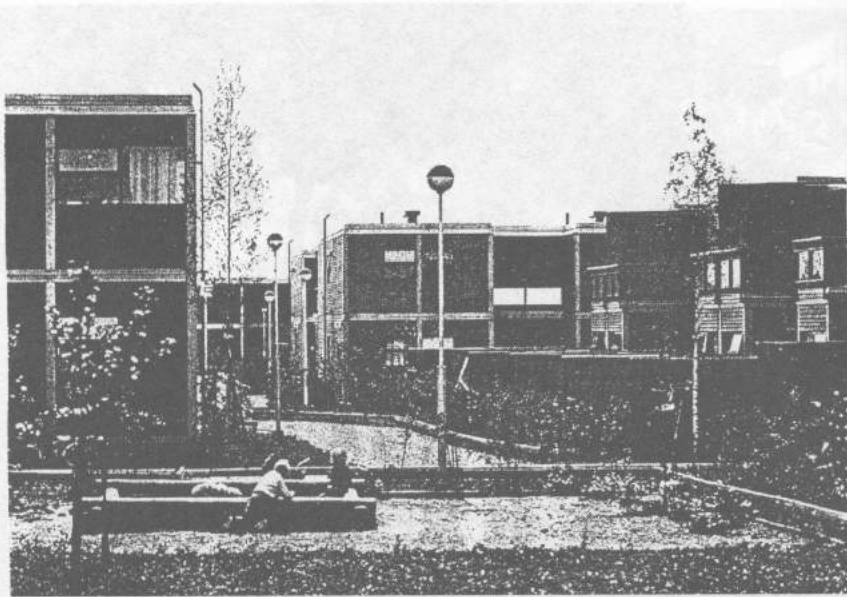
Деякі автори пропонують “мегаструктуру” – штучно ніби “множити” території, піднімаючи дороги і інженерні комунікації над землею у декілька ярусів. Житло з висякими садами і дороги ніби знаходяться на полицях гігантської етажерки між несучими опорами каркасу.

Мегаструктури 60-х років не мали, однак, відповідних технічних і економічних можливостей для їх реалізації.

Тобто загальною тенденцією розвитку житлової забудови є збільшення її різноманітності, що відповідає специфіці природних і містобудівельних умов, диференціації потреб населення, що зростає. Одночасно загальним завданням слід вважати підвищення інтенсивності освоєння житлових територій при дотриманні необхідного соціально-гігієнічного комфорту.

Проблеми реконструкції, модернізації і збереження історичної забудови

У перехідний до ринкових відносин період відчувається недостатній вплив містобудівної теорії та її нормативної бази на проектування історичної частини міст, які перш за все потребують регламентованих заходів проти агресивної нової забудови. Особливо це стосується історичного міського середовища, що активно реконструюється, привертаючи найбільшу увагу інвесторів і тому є особливо вразливим у початковий період приватизації землі і нерухомості. Через це в сучасних умовах особливо гостро стоїть питання охорони і використання історико-культурного потенціалу міст. Міста змінюють свою зовнішність занадто дорогою ціною –

Іл. 5-12. Фрагмент житлового комплексу (Гельсінкі, Фінляндія)

Джерело: [32, с. 66]

Іл. 5-13. Фрагмент житлового комплексу (Андовер, Англія)

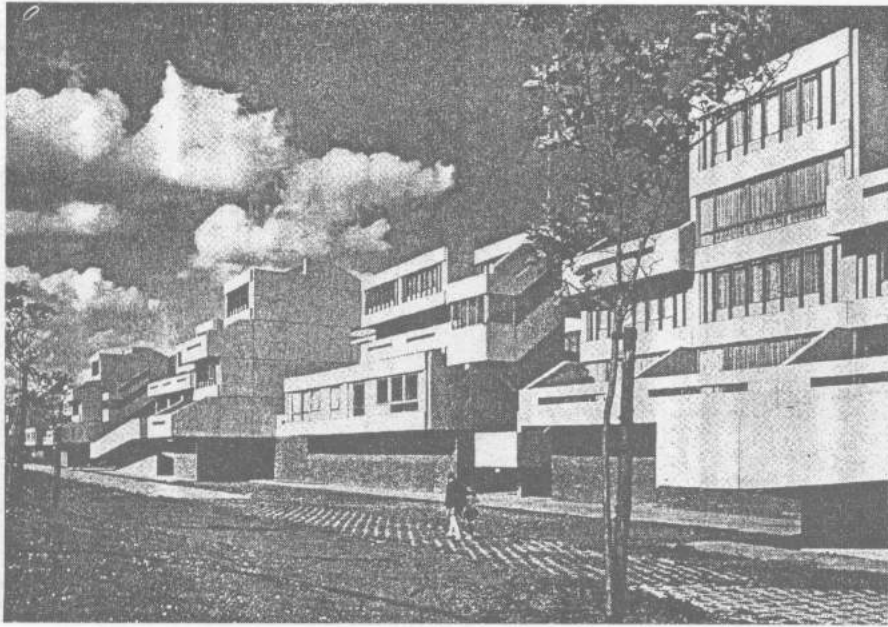
Джерело: [32, с. 66]

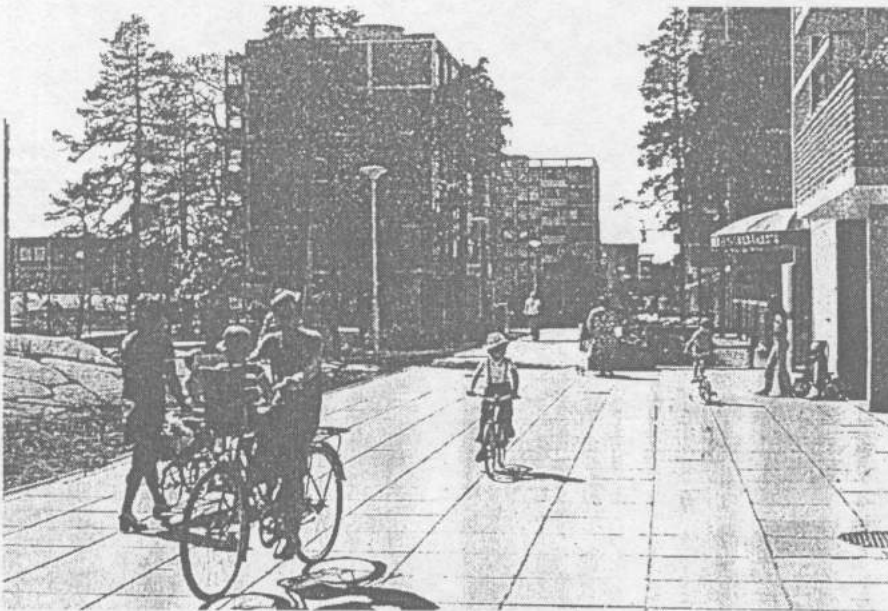
Іл. 5-14. Житловий комплекс у зеленому оточенні (Ле Шене, Франція)
Джерело: [32, с. 62]

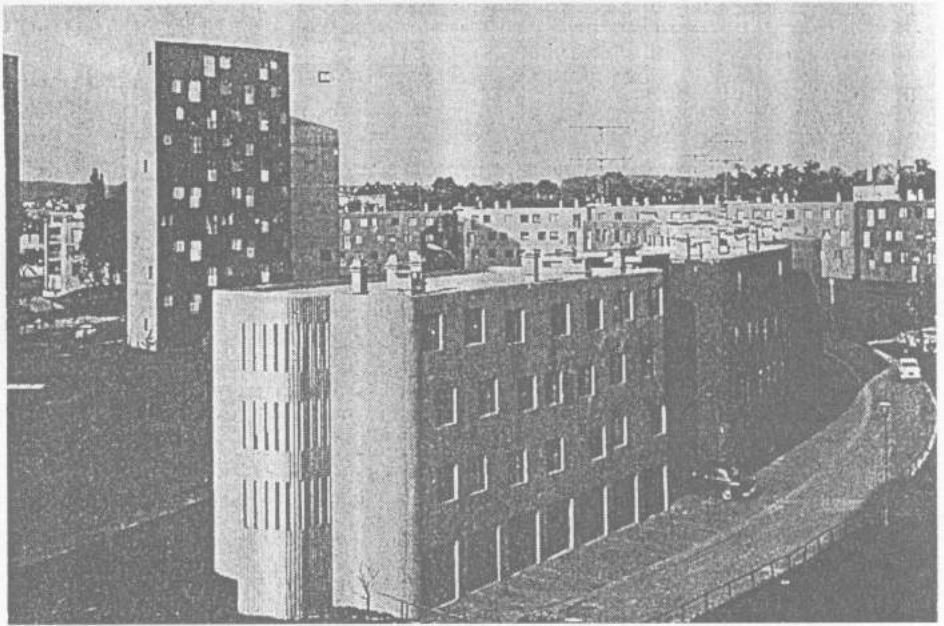
Іл. 5-15. Житловий комплекс з басейном для плавання (Чикаго, США)
Джерело: [32, с. 62]

Іл. 5-16. Фрагмент житлового комплексу із застосуванням елементів заводського виготовлення (Темсмід, Лондон, Англія)
Джерело: [32, с. 64]

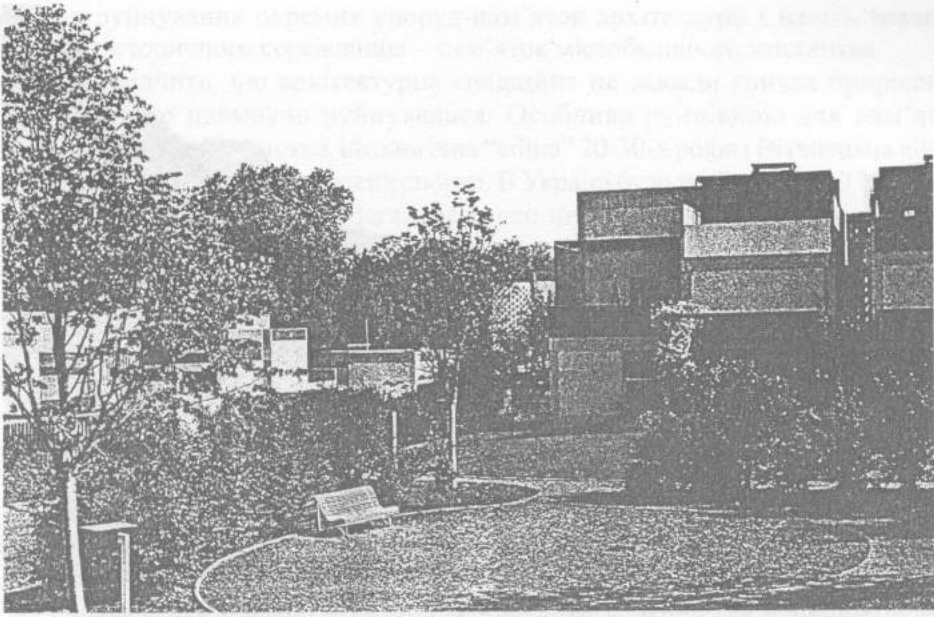
Іл. 5-17. Фрагмент житлового комплексу (Оларі, Фінляндія)
Джерело: [32, с. 67]

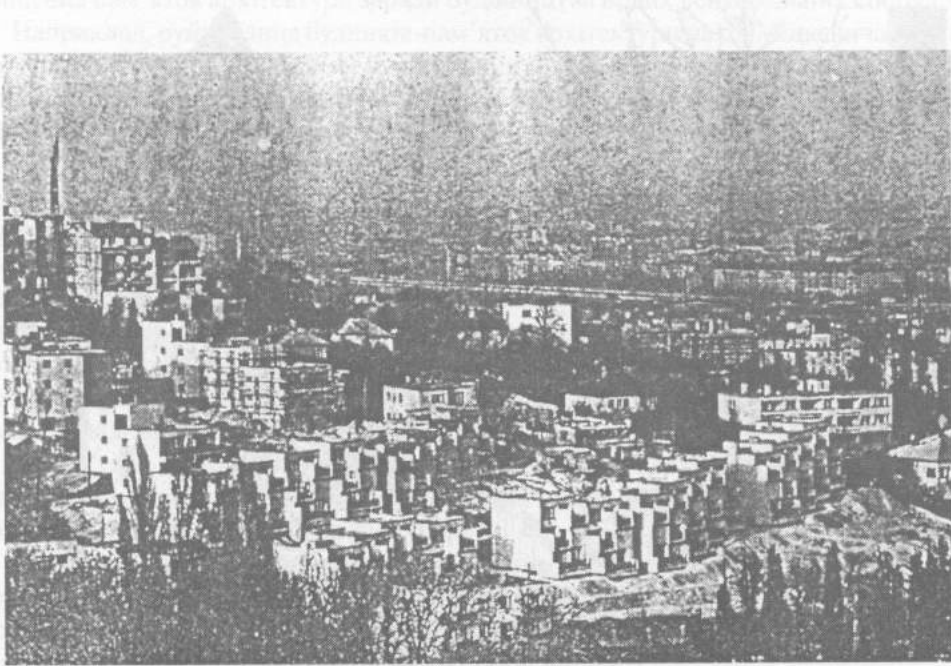
Іл. 5-18. Фрагмент житлового комплексу (Форбак, Франція)
Джерело: [32, с. 67]

Іл. 5-19. Житловий комплекс із створеним штучно довіллям (Темсід, Лондон, Англія)
Джерело: [32, с. 84]

Іл. 5-20. Житловий комплекс у зеленому оточенні (Буассі-Сен-Антуан, Франція)
Джерело: [32, с. 61]

Іл. 5-21. Нова житлова забудова на горбистій місцевості (Рожадомб, Будапешт, Угорщина)
Джерело: [32, с. 175]

Іл. 5-22. Фрагмент реконструкції житлової території міста (Будапешт, Угорщина)
Джерело: [32, с. 175]

Іл. 5-23. Новий об'єкт в історичному середовищі (Фортечна гора, Будапешт, Угорщина)
Джерело: [32, с. 170]

внаслідок руйнування окремих споруд-пам'яток архітектури і навіть значних фрагментів історичного середовища – пам'яток містобудівного мистецтва.

Історія свідчить, що архітектурна спадщина не завжди гинула природним шляхом, а часто навмисно руйнувалася. Особливо руйнівною для пам'яток архітектури України виявилась ідеологічна “війна” 20-30-х років і Вітчизняна війна, коли було знищено багато культових споруд. В Україні було зруйновано 90 % церков і знищені майже всі монастирі. Загальне число зруйнованих пам'ятників тільки у Києві, за публікацією “Втрачені архітектурні пам'ятки Києва”, досягло 96.

Існує ще одна причина загибелі пам'яток архітектури. Творці нової архітектури в багатьох випадках свідомо або несвідомо також винні в їх загибелі, коли стають слухняними виконавцями замовників. Наприклад, в 30-і рр. ХХ ст. проектом нового урядового центру в історичному ядрі Києва було передбачено знищення Золотоверхого Михайлівського собору з дзвіницею і Василівської (Трьох святителів) церкви (1935). Архітектори брали участь у розробці завдання на проектування без урахування історичного й культурного значення центру Києва.

У конкурсних проектах реконструкції Києва для створення планувальної осі і нової величезної площі (“співзвучних новому часу”) вважалося за можливе знищення споруд древнього міста.

Те, що сталося в Києві, – не виняток. Це було логічним продовженням того, що на чотири роки раніше сталося в Москві та інших містах СРСР.

Наведені приклади можна вважати екстремальним явищем, тому що тоді існувала велика залежність архітектора від влади. Але в інші часи також важалося за можливе знищення пам'яток архітектури заради будівництва нових рентабельних споруд.

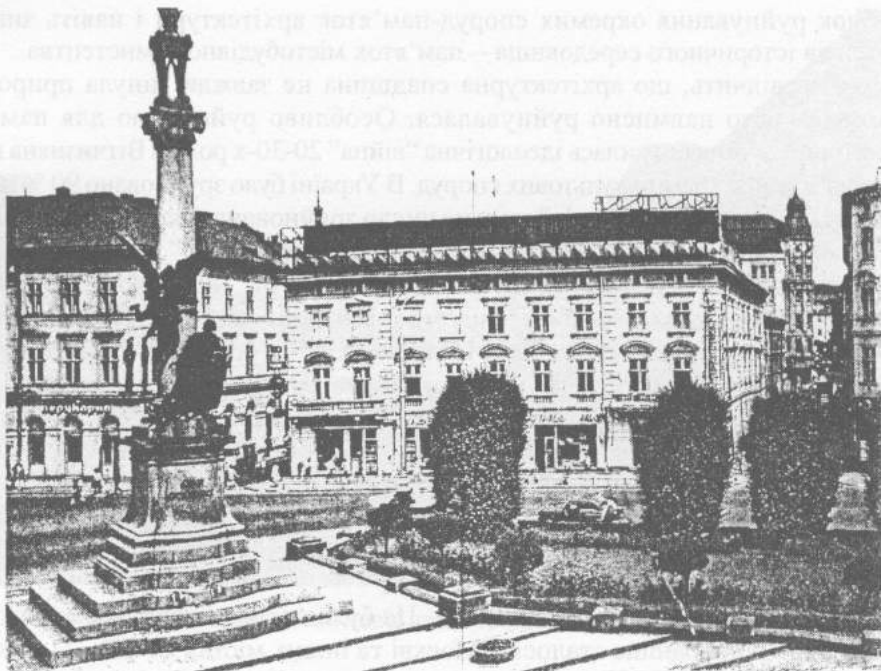
Наприклад, руйнування будинків-пам'яток архітектури на пл. Міцкевича № 9,10 у м. Львові. І якщо будинок № 9 має бути відтворений у своїй копії, № 10 втрачено назавжди. На цьому місці постане споруда Укрсоцбанку, який задовольнить свої амбіції. Водночас у центральній частині міста багато вільних незабудованих ділянок.

Невпинний розвиток історичних міст веде до того, що центральні райони використовуються для будівництва нових споруд, навіть незважаючи на існуючі нормативні обмеження. Як свідчить містобудівна практика, охоронні правила досі не стали надійним захистом через різні оцінки значення архітектурних пам'яток і надто суб'єктивні оцінки якості нової архітектури та композиційної гармонії історичного середовища, яке перетворюється. Слід також додати, що уявлення про цінність архітектурної спадщини в суспільстві непостійні. Вони обумовлені політичними пристрастями, культурними традиціями, рівнем містобудівельного професіоналізму і навіть архітектурною модою.

Загроза для збереження історичного середовища з'являється, якщо воно дістає невисоку або негативну оцінку або визнається малозначним (наприклад, пам'ятки, що руйнуються з ідеологічних міркувань).

Отже, пам'ятки архітектури та історичне середовище загалом стають все більш вразливими і знаходяться під загрозою знищення. В кращому випадку втрачені пам'ятки відбудовуються за старими кресленнями чи обмірами (напр., Старе місто у Варшаві, Михайлівський собор у Києві).

Існуючі методи охорони пам'яток архітектури, збереження історичного середовища за умов комерціалізації суспільства також недостатньо ефективні.

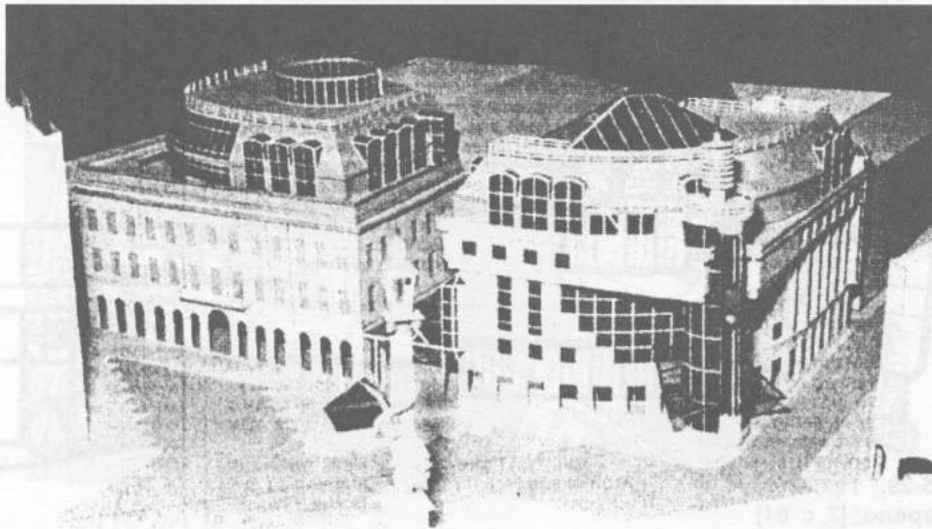
Іл. 5-24. Ансамбль пл. Міцкевича у Львові на поч. 1990-их рр.
Джерело: фото з архіву

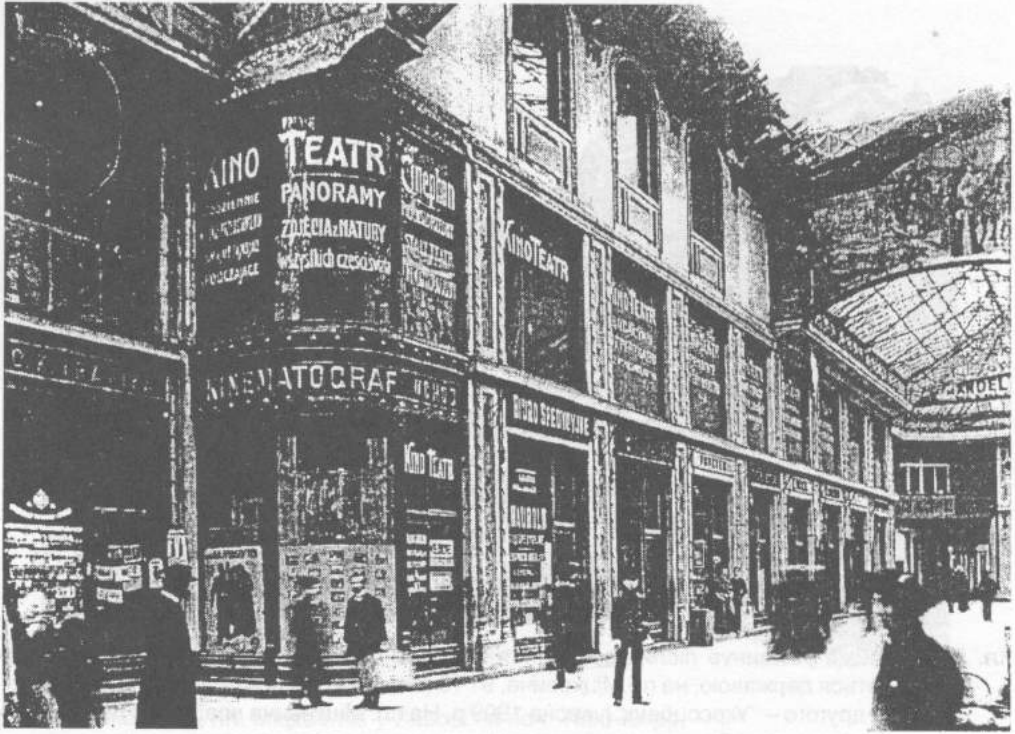
Іл. 5-25. Розбирання пам'яток архітектури – будинків на пл. Міцкевича, 9 та 10. Весна 1998 р.
Джерело: фото Г. Тельнова, газета "Високий Замок" № 58 (10740), 15 квітня 1998 р.
 м. Львів

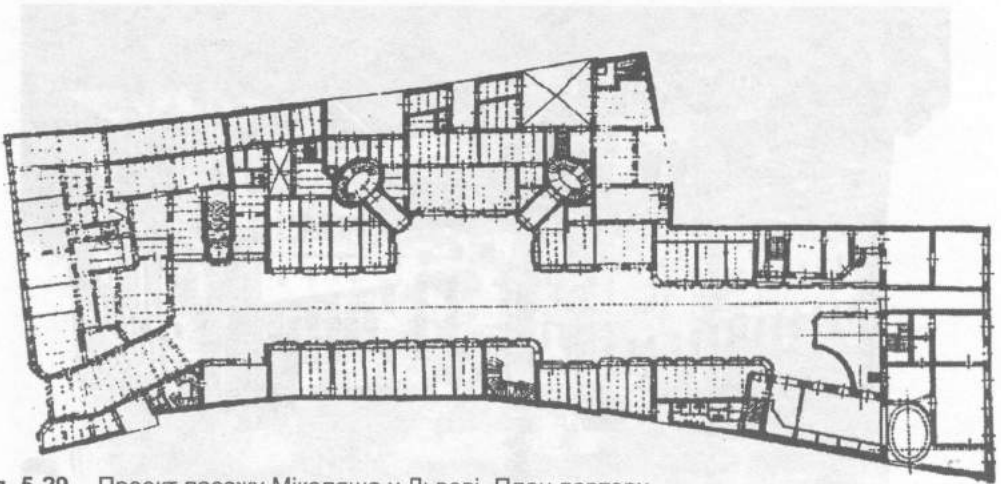
Іл. 5-26. Майже рік минув після розбирання будинків-пам'яток архітектури, що охороняються державою, на пл. Міцкевича, 9 і 10 (власник першого – фірма "Гал-Інвест", а другого – "Укрсоцбанк"), весна 1999 р. На пл. Міцкевича працює рятівна археологічна служба, яка досліджуватиме розкопки орієнтовно до травня
Джерело: фото М. Маслюка, газета "Високий Замок" № 47 (1301), 10 березня 1999 р., м. Львів

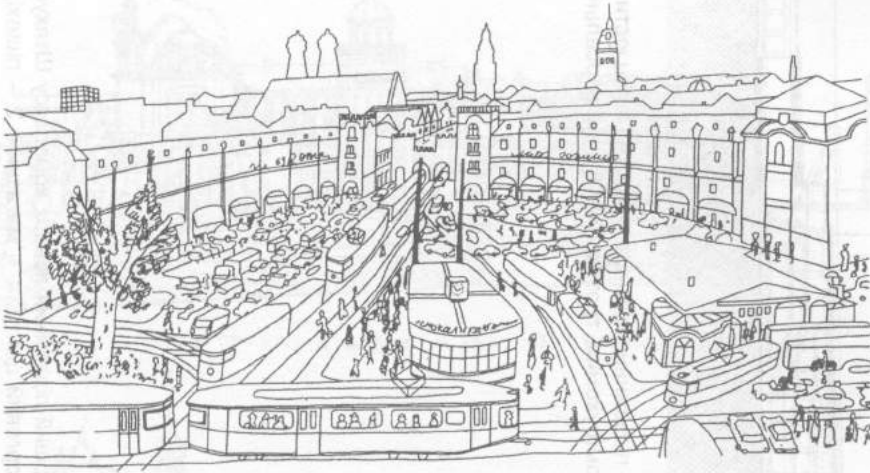
Іл. 5-27. Нові будинки, які запропоновано побудувати на пл. Міцкевича на місці розібраних. Має бути відтворено копію будинку № 9 (ліва частина макету) та збудовано модерну будівлю (права частина макету) на місці будинку № 10
Джерело: фото М. Маслюка, газета "Високий Замок" № 47(1301), 10 березня 1999 р.

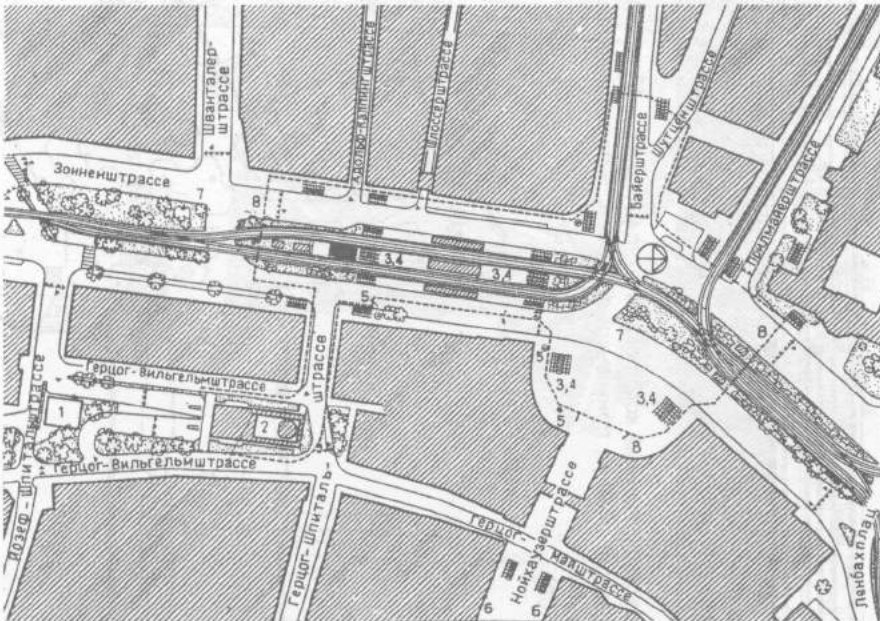
Іл. 5-28. Львів. Пасаж Міколяша на поч. XX ст. (тепер магазин фірми "Роксоляна")

Іл. 5-29. Проект пасажу Міколяша у Львові. План партеру
Джерело: [2, с. 64]

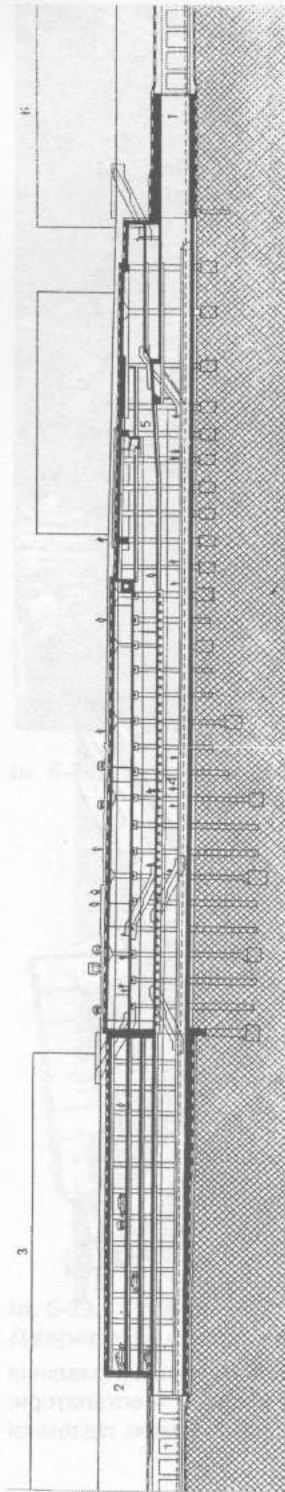

Іл. 5-30. Мюнхен. Комплекс Штахус перед реконструкцією
Джерело: [20, с. 109]

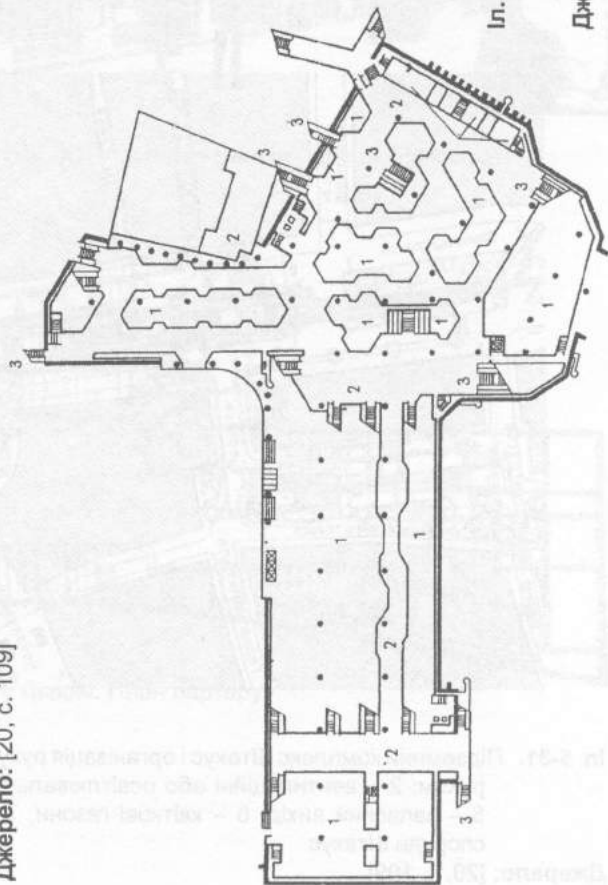
Іл. 5-31. Підземний комплекс Штахус і організація руху на поверхні. 1 – будинок управління рухом; 2 – вентиляційні або освітлювальні шахти; 3 – сходи; 4 – ескалатори; 5 – запасний вихід; 6 – квіткові газони; 7 – зелена зона; 8 – межі підземної споруди Штахус

Джерело: [20, с. 109]

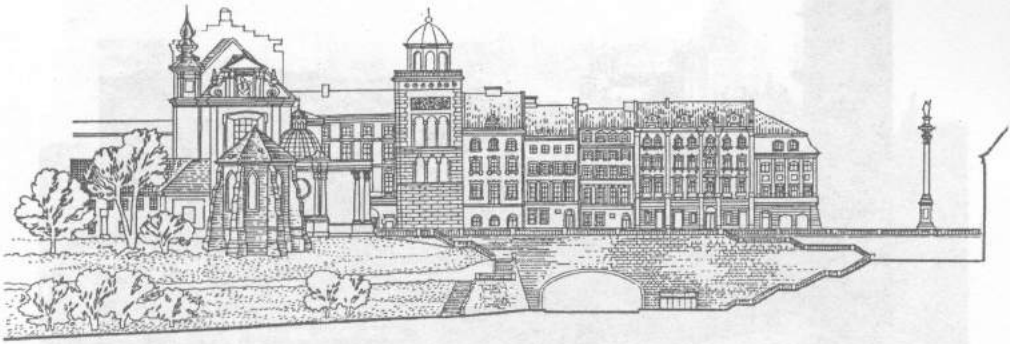
Іл. 5-32. Транспортний і торговий комплекс Штахус у Мюнхені. 1 – залізничні тунелі; 2 – підземний гараж-стоянка; 3 – Палац юстиції; 4 – підземна станція приміської залізниці; 5-перехід,обладнаний конвеєром(рухожим тротуаром); 6 – універсальний магазин

Джерело: [20, с. 109]

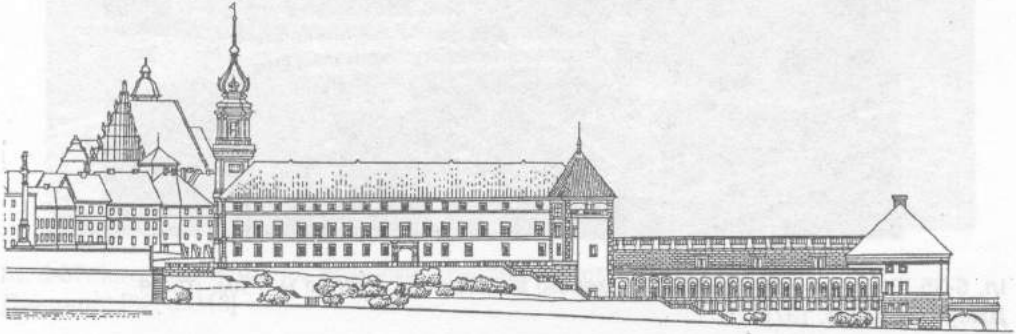

Іл. 5-33. Перший підземний поверх комплексу Штахус – торговий центр. 1 – магазини; 2 – пішохідні простори; 3 – сходи та ескалатори

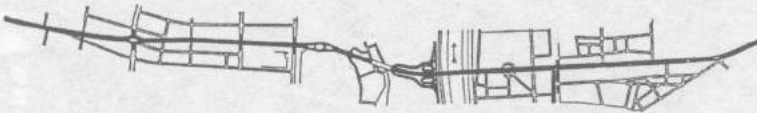
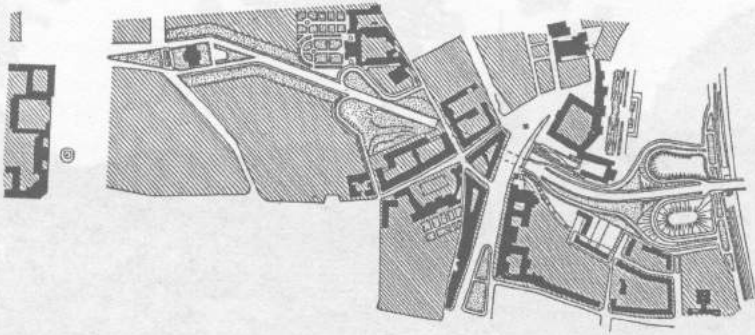
Джерело: [20, с. 110]

РОЗГОРТКА З ВИДОМ В'ЇЗДУ В ТУНЕЛЬ;

РОЗГОРТКА З ВИГЛЯДОМ НА ЗАМОК І СТАРЕ МІСТО;

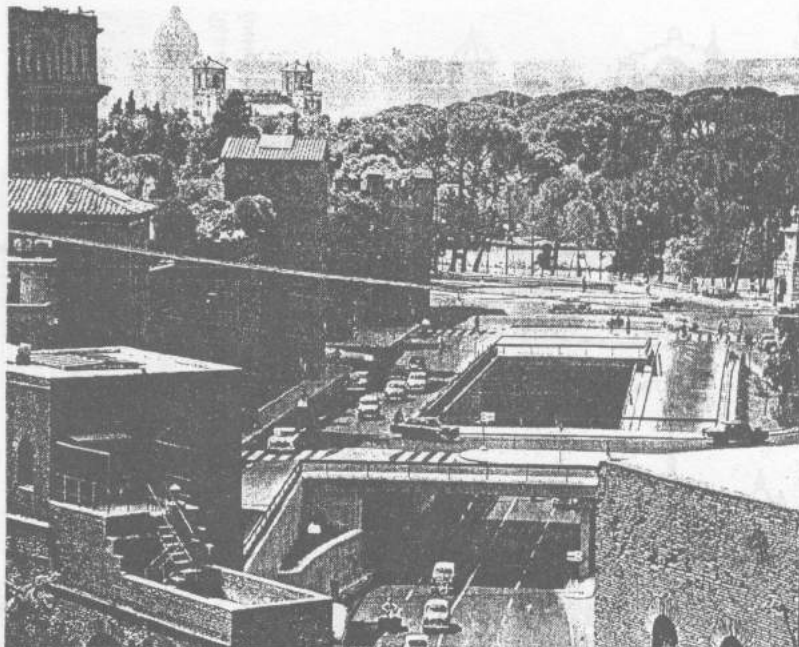

ГЕНПЛАН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ДІЛЯНКИ З ТУНЕЛЕМ В ІСТОРИЧНОМУ РАЙОНІ ЗАМКОВОЇ ПЛОЩІ І КРАКІВСЬКОГО ПЕРЕДМІСТЯ;
СХЕМА МАГІСТРАЛІ.

Іл. 5-34. Варшава. Магістраль Схід – Захід (арх. Ю. Сігалін, З. Стемпінській, Я. Кноте, С. Янковський, З. Скібневській, 1947 – 1949 рр.)

Джерело: [12, с. 142]

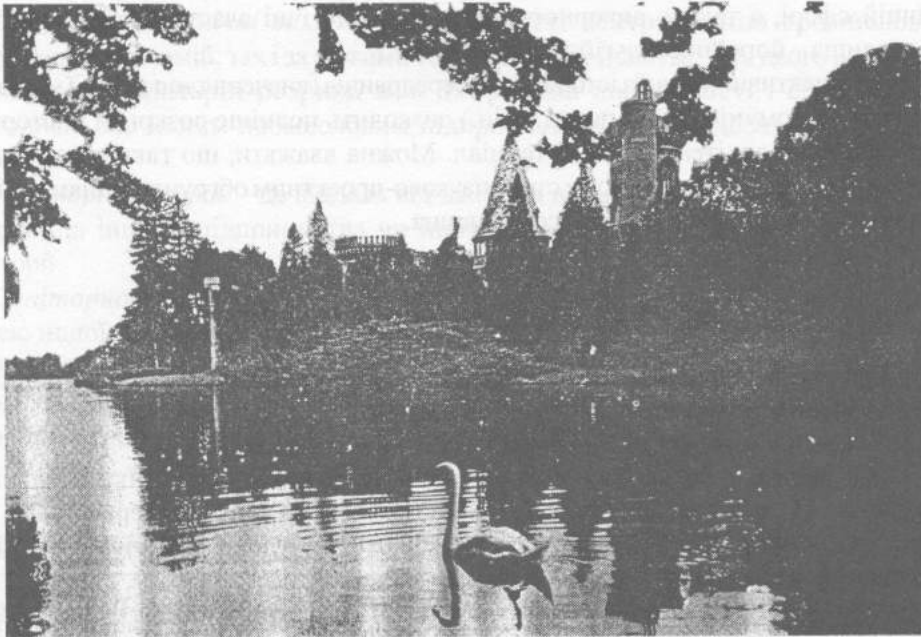
Іл. 5-35. Реконструкція дорожньої мережі в історичній частині м. Рим, Італія
Джерело: [32, с. 137]

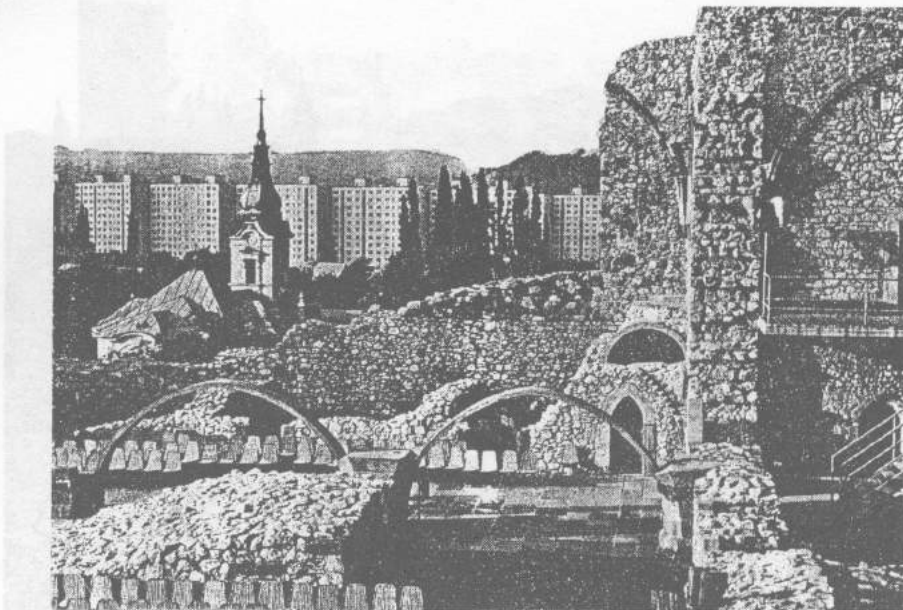
Іл. 5-36. Реконструкція історичного центру м. Руан, Франція
Джерело: [32, с. 137]

Іл. 5-37. Історичні пам'ятки, розкопки в околицях міста (Остія, Італія)
Джерело: [32, с. 113]

Іл. 5-38. Історичний парк (Шлосспарк, Лаксенбург, Австрія)
Джерело: [32, с. 113]

Іл. 5-39. Історичні пам'ятки в центрі міста, які реконструюються (Мішкольц, Угорщина)
Джерело: [32, с. 145]

Сьогодні необхідно шукати додаткові стимули і заборонні заходи, зокрема у морально-етичній сфері, а також, використовувати психологічні властивості історичного середовища – його “ностальгійні” якості.

Ретроспективний аналіз історичного середовища (вивчення топографії місцевості, еволюції комунікацій і споруд та ін.) дозволить повніше розкрити її історико-культурний та архітектурний потенціал. Можна вважати, що такий естетичний аналіз проблемної ситуації може стати науково-проектним обґрунтуванням архітектурної реабілітації історичного середовища.

Запитання для самоперевірки

1. Що таке сельбищна територія, які основні принципи її формування, чинники, що враховують при організації сельбищної зони?
2. Які основні структурні елементи сельбищної території?
3. Як розподіляються житлові будинки за поверховістю? Які комплексні показники, що характеризують інтенсивність освоєння житлової території?
4. Які переваги та недоліки малоповерхової забудови? Житлової забудови середньої поверховості? Багатоповерхової забудови?
5. Які причини загибелі архітектурної спадщини? Які методи (шляхи) збереження цінної історичної забудови – пам'яток архітектури?

Література: [2, 12, 14, 20, 30, 32, 43, 46].

Промислова зона міста. Складська зона.
Планувальна структура та розташування в системі міста.
Зона зовнішнього транспорту. Приміська зона

Промислова територія міста

Промислові території у містах займають звичайно близько 30 % території, а деколи і більше половини. Територію для будівництва промислових підприємств вибирають одночасно з територією для житла працівників. При виборі ділянок для промислового будівництва необхідно враховувати природно-кліматичні, а також фізико-технічні і санітарно-гігієнічні вимоги до розміщення і планування території.

Природно-кліматичні умови – це відомості про клімат, ґрунти і рослинність, рельєф, заболоченість, затоплюваність, наявність ярів та ін. Необхідно також враховувати напрям і швидкість переважаючих вітрів з тією метою, щоб вітри відносили шкідливі виділення від житлових районів.

До фізико-геологічних умов відносять відомості про територію ділянки, а також її геологічну характеристику. Сприятливим вважають рельєф з ухілами 0,3-5 %, найбільш сприятливі ділянки – з ухилом близько 1 %.

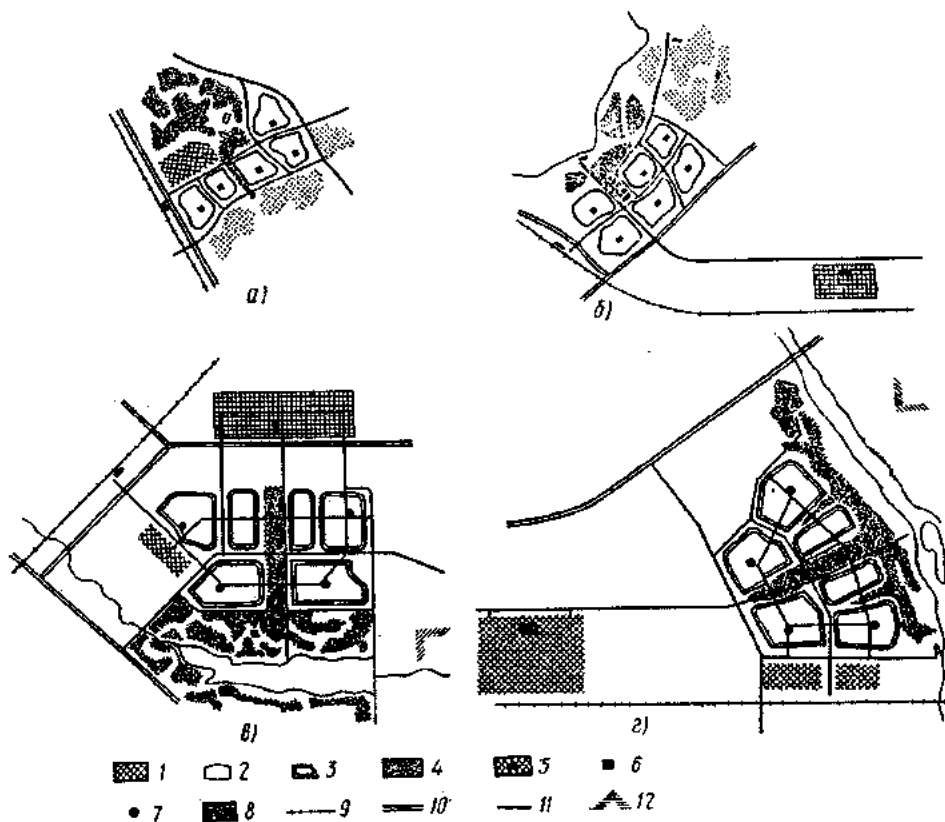
Санітарно-гігієнічні вимоги мають на меті нейтралізацію промислових забруднень як на самій, так і за межами території підприємства. Для цього необхідно дотримувати санітарні розриви між джерелами шкідливості і сельбищною територією або іншим промисловим підприємством та передбачати санітарно-захисні зони.

Санітарний розрив – це віддаль від джерела шкідливих викидів у атмосферу до границь іншого підприємства чи іншої зони міста, наприклад, сельбищної території.

Санітарно-захисна зона – територія між кордоном промислового вузла і межею іншої зони міста.

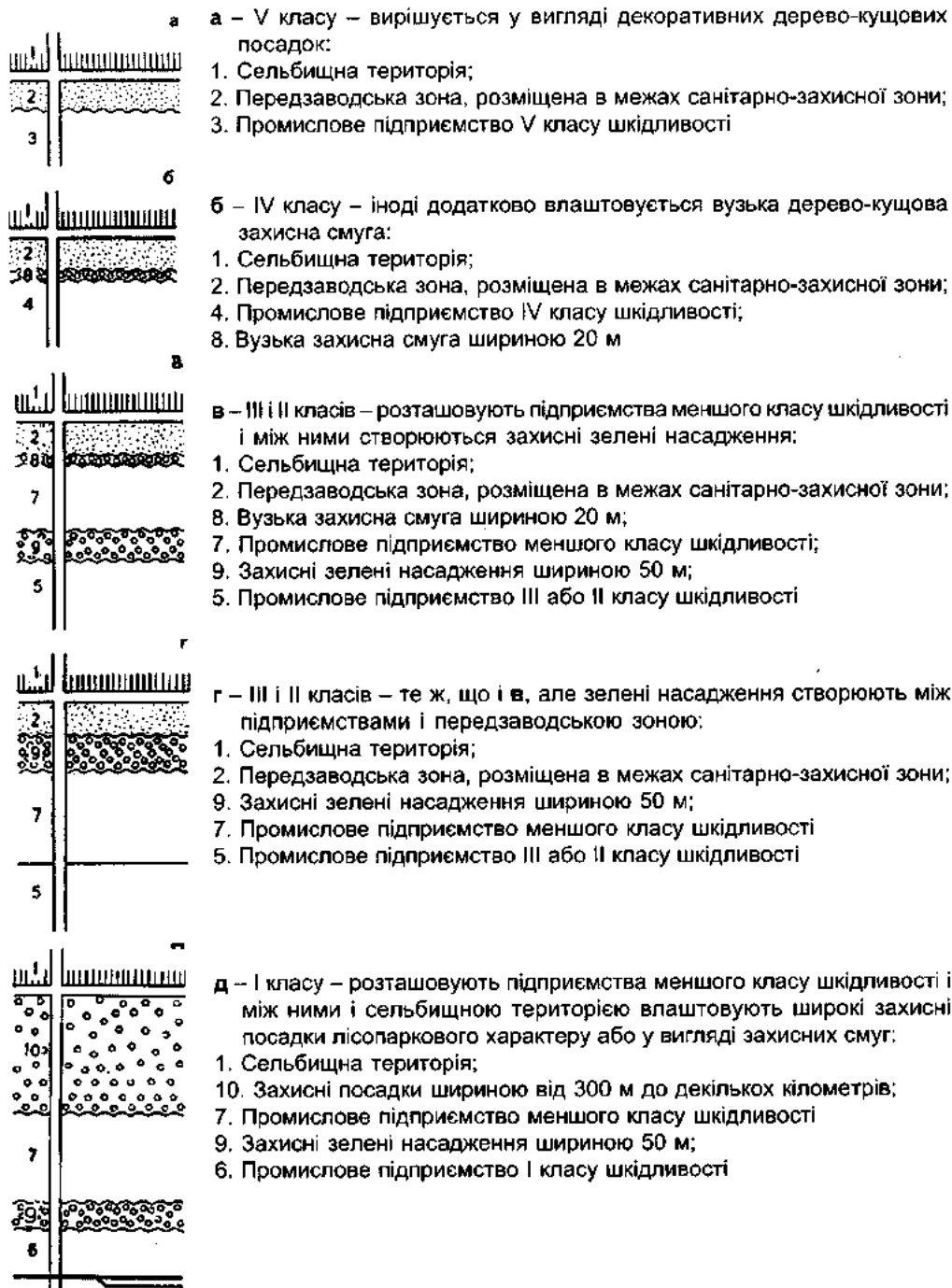
Залежно від технологічного процесу і типу забруднень, що потрапляють в атмосферу, промислові підприємства поділяють на 5 класів, для кожного з яких встановлено нормативні розміри санітарно-захисних розривів:

Клас	I	II	III	IV	V
	1000	500	300	100	50
Санітарно-захисні розриви, м	Хімічні нафтопереробні		Підприємства харчові, радіоелектр.		

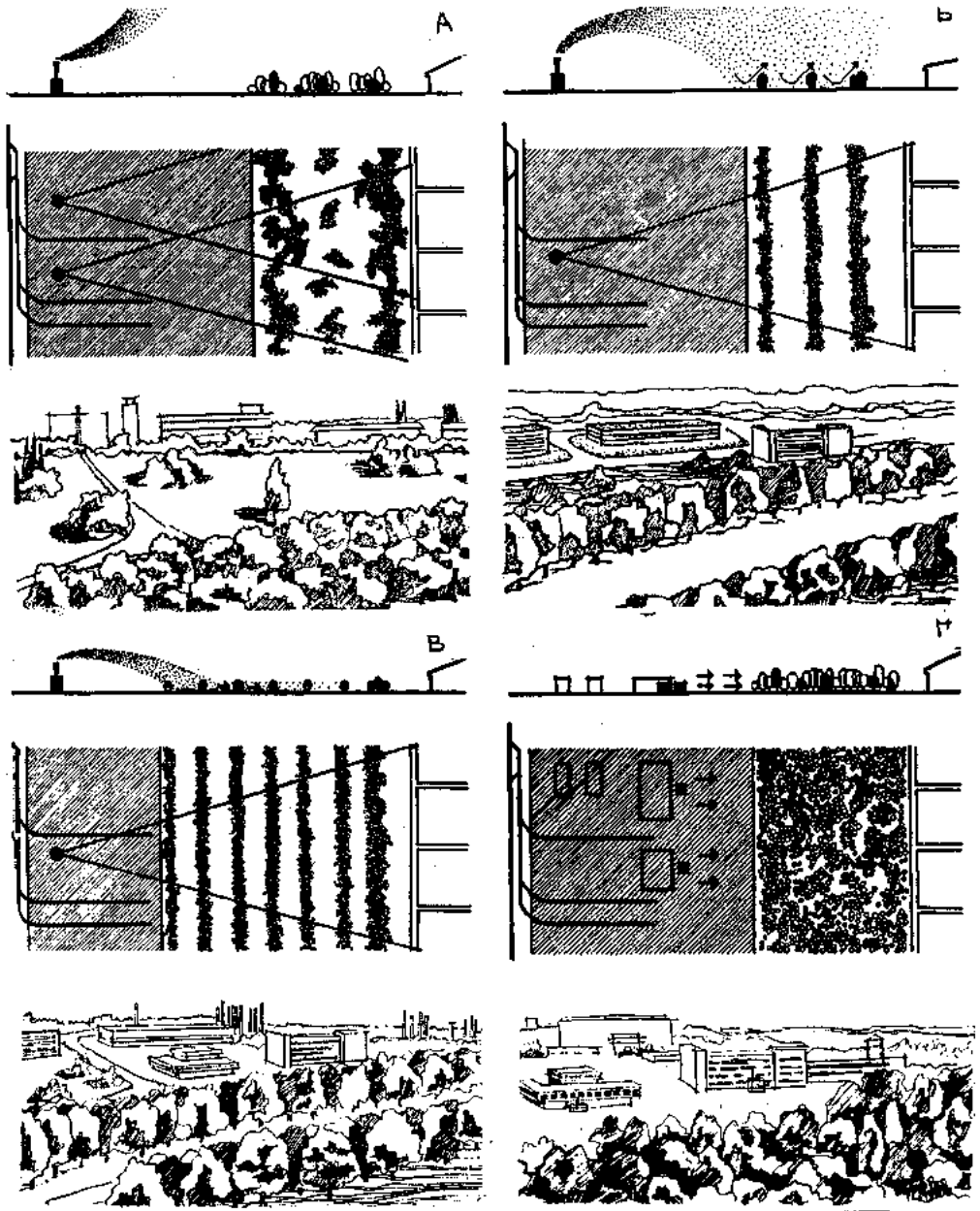
Іл. 6-1. Взаємне розташування сільбищної і промислової зон у містах різної величини: а – у малому місті з промисловими підприємствами, що санітарно не шкідливі; б – те ж, із значною шкідливістю; в – у великому місті з підприємствами санітарно не шкідливими і підприємствами, відокремленими від міста санітарно-захисною зоною; г – те ж, різної санітарної шкідливості, зокрема значної; 1 – промислові райони; 2 – мікрорайони; 3 – житлові райони; 4 – озеленені території; 5 – центр промислового району; 6 – центр мікрорайону; 7 – центр житлового району; 8 – міський центр; 9 – залізниця; 10 – зовнішні автомобільні дороги; 11 – міські вулиці; 12 – напрямок пануючих вітрів

Джерело: [43, с. 33]

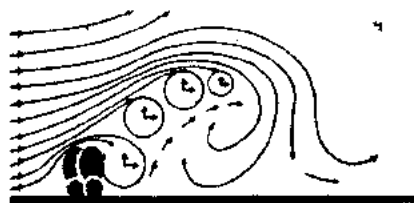
Іл. 6-2. Схеми вирішення санітарно-захисних зон промислових підприємств різного класу шкідливості

Джерело: [50, с. 90]

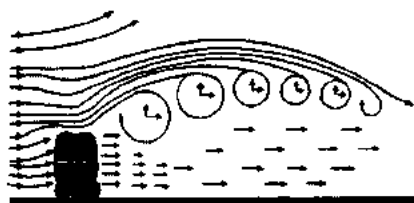
Іл. 6-3. Схема розповсюдження в атмосфері шкідливостей і шуму різного характеру та рекомендоване планування зелених насаджень у санітарно-захисних зонах підприємств: А – які викидають в атмосферу легкі гази; Б – середньої ваги гази, димові аерозолі і запахи; В – важкі гази, аерозолі у вигляді туману і пилу; Г – які є джерелом шуму

Джерело: [50, с. 93]

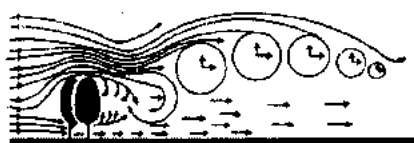
– непродувна зелена смуга

б

– ажурна зелена смуга

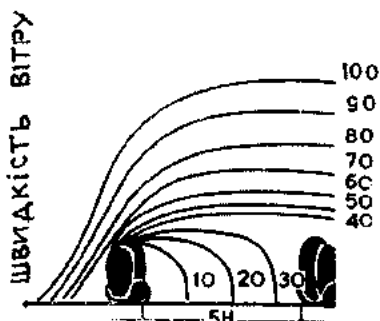
в

– продувна зелена смуга

Іл. 6-4. Схема руху повітряних мас через щільну непродувну (а), ажурну (б) і продувну (в) зелені смуги різної конструкції (за А.Я. Смально)

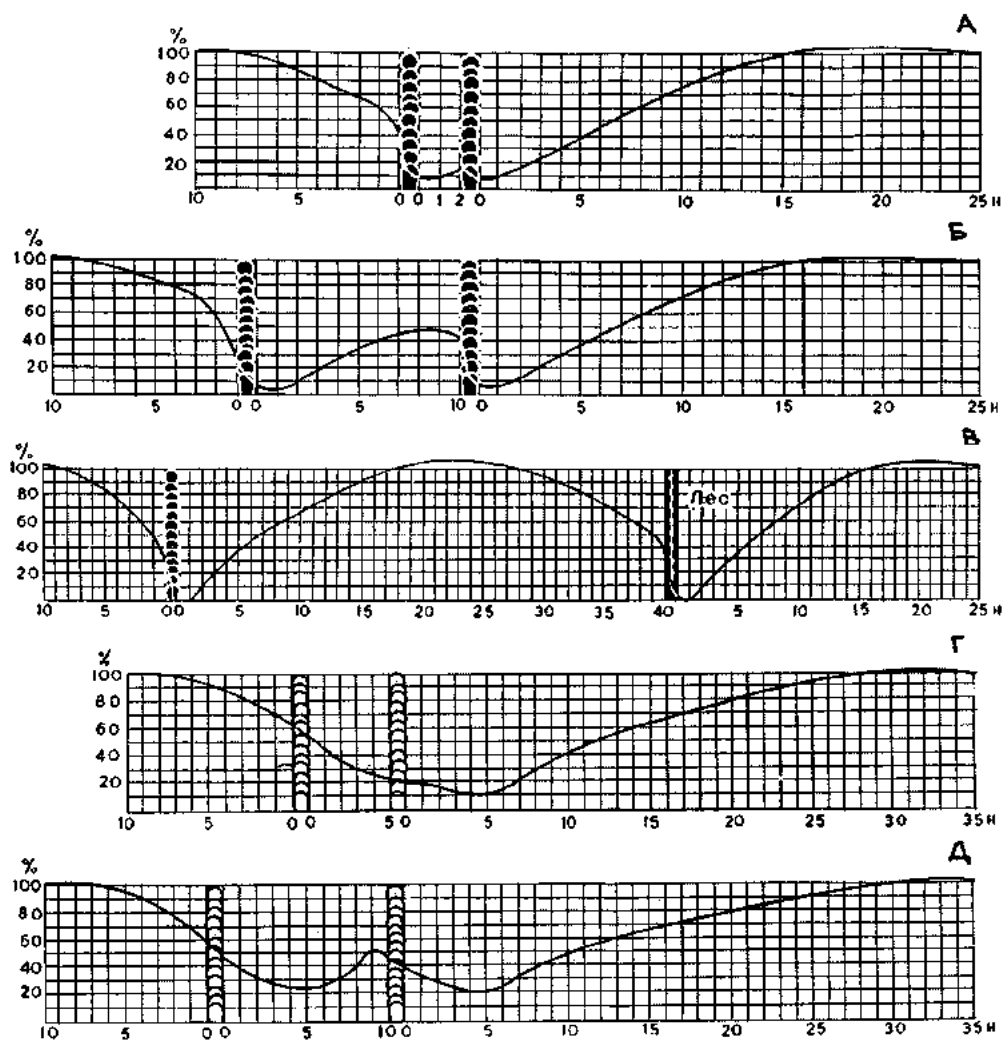
Джерело: [50, с. 95]

Іл. 6-5. Зниження швидкості вітру (у відсотках від початкової) порівняно з відкритою місцевістю, між смугами і над ними (за Я.А. Смально)

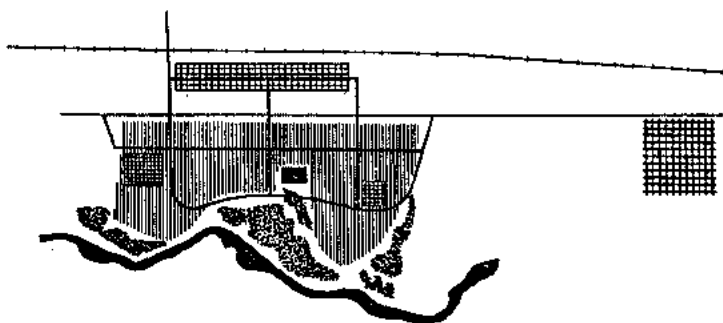
Джерело: [50, с. 99]

Іл. 6-6. Вплив захисних смуг на зниження швидкості вітру (у відсотках) на висоті 1,5 м (на відстанях H) порівняно з відкритою місцевістю: А, Б – дві суцільні смуги; В – суцільна смуга і зелені насадження лісового характеру; Г, Д – дві ажурні смуги

Джерело: [50, с. 98]

- 1 особливо шкідливі підприємства, віддалені від житла;
- 2 підприємства II і III класу санітарної шкідливості;
- 3 підприємства, що не виділяють санітарної шкідливості;
- 4 сельбищна територія

Іл. 6-7. Розміщення промислових районів міста відповідно до санітарної шкідливості і розмірів вантажообороту підприємств
 Джерело: [43, с. 37]

Іл. 6-8. Схема функціонального зонування території промислового району
 Джерело: рисунок В.Дідика

Території санітарно-захисних зон необхідно впорядковувати і озеленювати. Зелені насадження затримують пил, поглинають шкідливі гази, засвоюють деякі кислотні виділення, дерева і кущі поглинають звукову енергію і тим самим перешкоджають розповсюдженню шуму.

Санітарні норми допускають розміщення у санітарно-захисних зонах об'єктів комунального обслуговування, будинків заводоуправлінь, конструкторських бюро, поліклінік, лабораторій підприємств, ліній електропередач, споруд інженерних мереж. У межах санітарно-захисної зони не дозволяється розміщувати спортивні споруди, парки загального користування, дитячі установи, школи і лікарні.

Промислові райони і вузли

Всі промислові підприємства тією чи іншою мірою потребують однакового інженерного і господарсько-побутового забезпечення. Тому доцільно їх територіально групувати, що дозволить заощадити міські території, скоротити довжину залізничних колій, розвантажити автошляхи, інженерні мережі, а все це разом взяте дозволить досягти економії затрат на будівництво і експлуатацію підприємств. Відповідно до цього ДБН передбачено, що будувати нові підприємства у одному місті треба не відокремлено, а у складі групи підприємств зі спільними об'єктами допоміжних підприємств і господарств, інженерними спорудами і комунікаціями.

Разом з тим треба мати на увазі, що багато підприємств технологічно несумісні. Наприклад, заводи будівельних матеріалів виділяють пил, шкідливий для технології виготовлення електронних приладів чи харчових продуктів. Тому групи слід проектувати за технологічними і санітарними характеристиками.

Групи підприємств, котрі розташовані у промислових зонах міста, утворюють промислові райони і вузли. Різниця між цими поняттями полягає у тривалості будівництва і ступені кооперування.

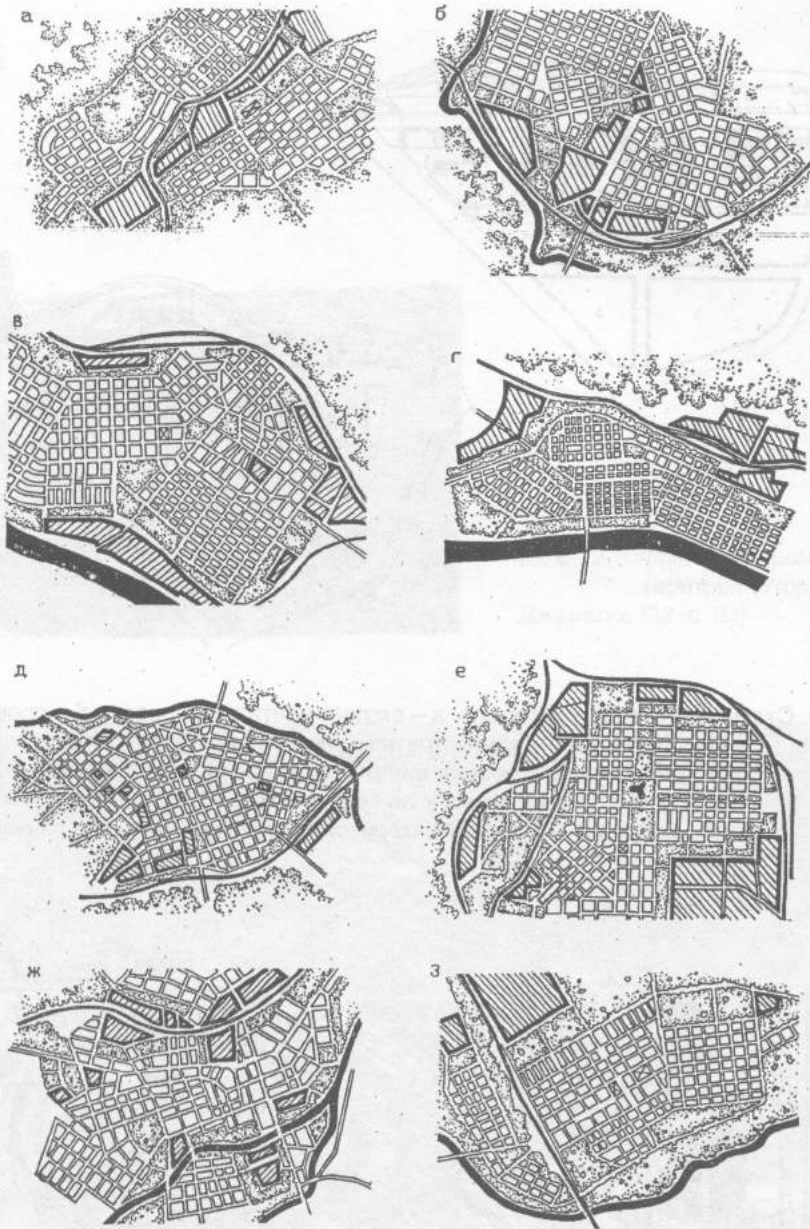
Промисловий район – група підприємств, яку намічено сформувати протягом 25-30 років згідно з генеральним планом міста.

Промисловий вузол – група підприємств, що будуються практично одночасно протягом 3-8 років, що створює умови для розвинутого кооперування підприємств і одночасного будівництва спільних об'єктів.

На території промислового району можуть розміщуватися один або декілька промислових вузлів, при цьому декілька вузлів можуть формувати промисловий район загалом або один вузол може займати територію всього району.

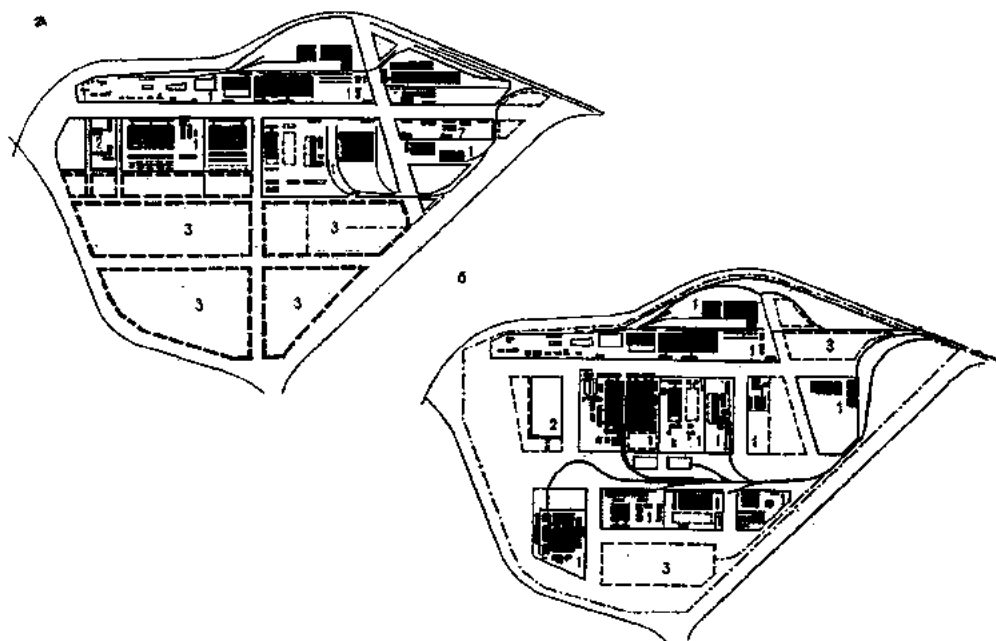
Перехід до формування промвузлів дозволяє (порівняно з відокремленим розміщенням підприємств) досягти зменшення:

- 1) території – на 9-10 %;
- 2) довжини залізничних колій – на 18-20 %;
- 3) автошляхів – на 9-11 %;
- 4) інженерних мереж – на 10-15 %;
- 5) числа окремих будинків і споруд – на 25 %.

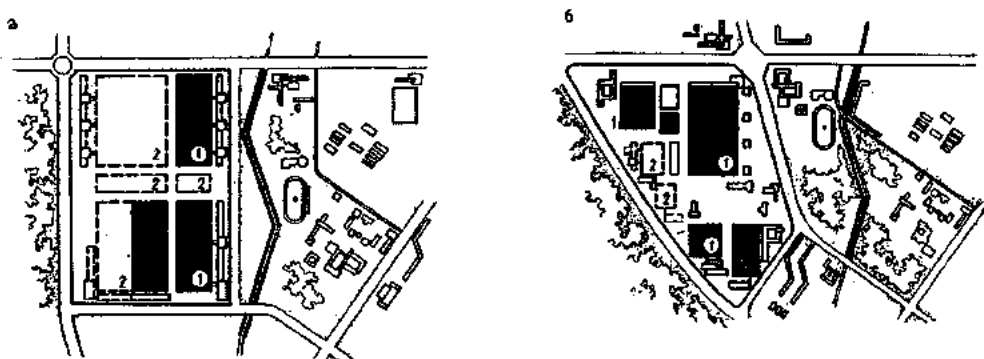

Іл. 6-9. Приклади розміщення промислових підприємств у місті: а – вздовж залізничної магістралі, яка проходить через центр міста; б – вздовж залізничної магістралі, яка проходить околицею міста і займає в ньому центральне положення; в – вздовж ріки і залізниці; г – у двох крупних промзонах міста; д – по всій території міста; е – в трьох крупних зонах вздовж залізниці; ж – в центральній частині міста утворюють декілька промвузлів; з – в одному промвузлі на околиці міста вздовж залізничної магістралі

Джерело: [19, с. 13]

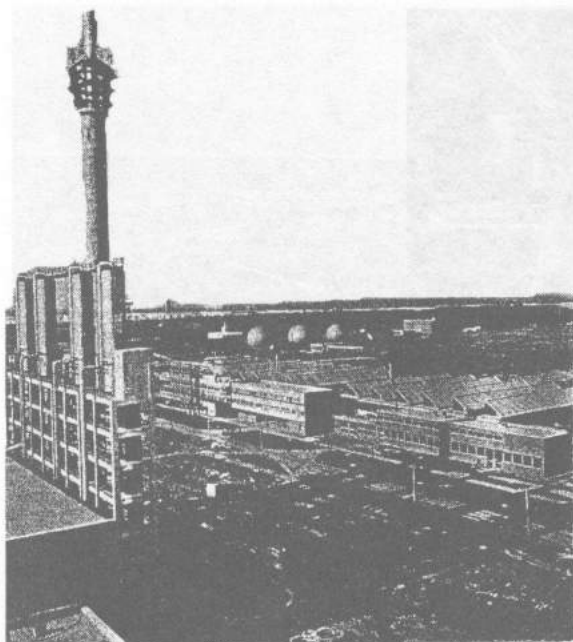

Іл. 6-10. Схема компоновки промвузла: а – експериментальний проект; б – проект-аналог; 1 – підприємства; 2 – адміністративно-побутовий центр; 3 – резервні території. Експериментальний проект виявив можливість скорочення території, яку займають об'єкти першої черги, до 141 га замість 160,5 га за проектом-аналогом, цілком вивільнивши резервну територію площею 82 га, що знижує вартість будівництва першої черги

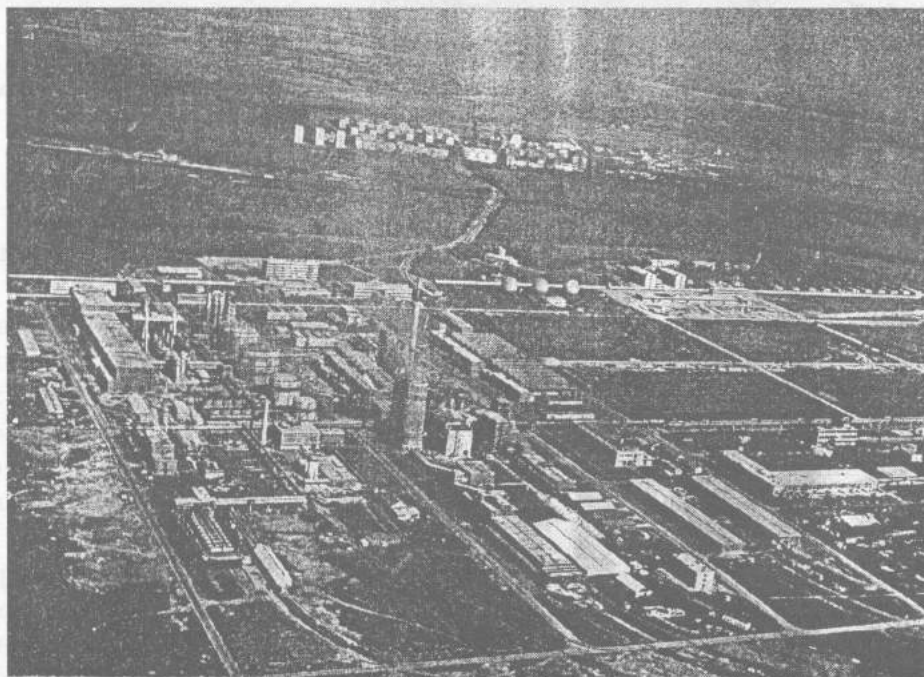

Іл. 6-11. Схема компоновки промвузла: а – експериментальний проект; б – проект-аналог; 1 – об'єкти першої черги будівництва; 2 – резервні території. В експериментальному проекті територія об'єктів першої черги будівництва порівняно з проектом-аналогом скорочена на 26 га (45 %) і знижена вартість будівництва за рахунок збільшення поверховості будинків і їх блокування

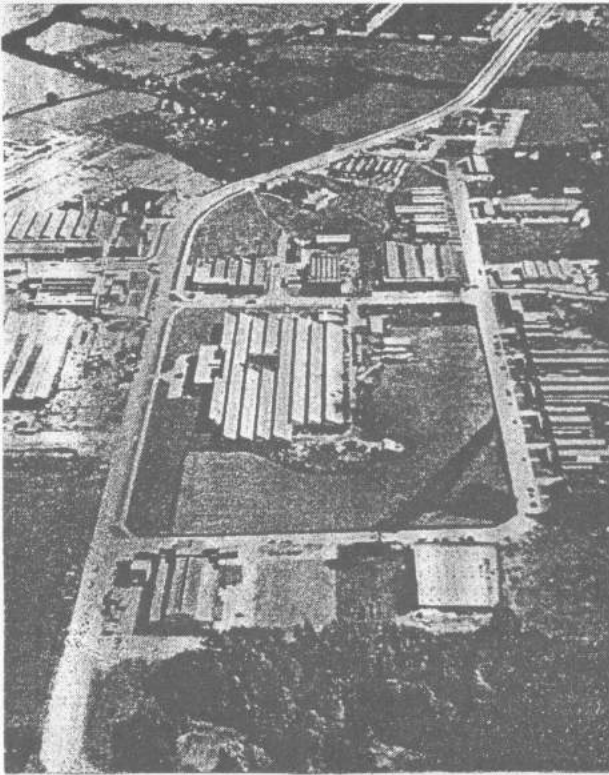
Джерело: [19, с. 49]

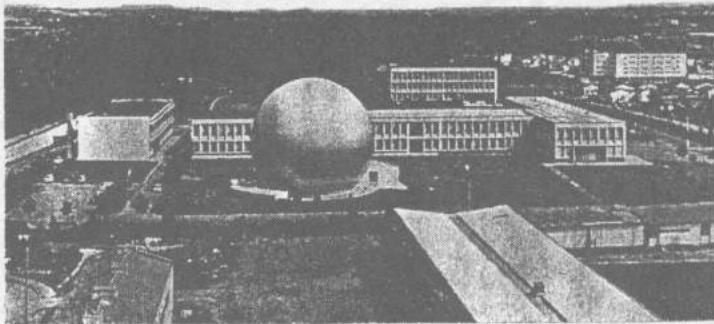
Іл. 6-12. Фрагмент промислової території (Угорщина)
Джерело: [32, с. 83]

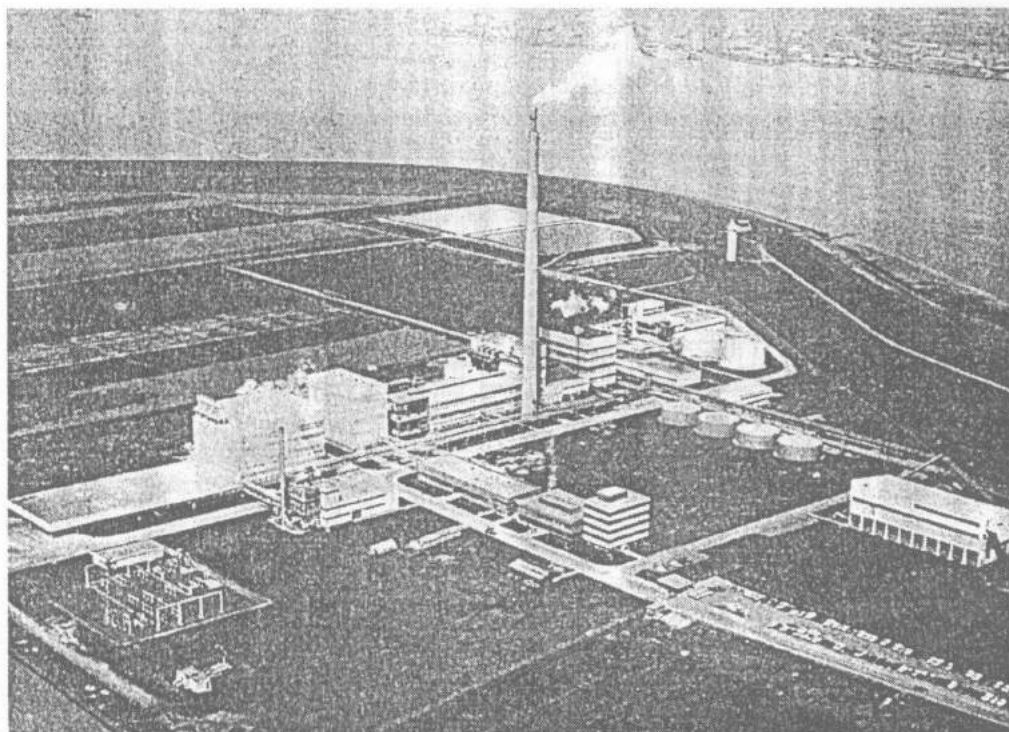
Іл. 6-13. Промислова територія, відокремлена зеленою захисною смугою (Угорщина)
Джерело: [32, с. 83]

Іл. 6-14. Промислова територія нового міста (Харлоу, Англія)
Джерело: [32, с. 84]

Іл. 6-15. Промислова лабораторія в зеленому оточенні (Тулуза, Франція)
Джерело: [32, с. 84]

Іл. 6-16. Промислове підприємство поза містом (Норденхам, Німеччина)

Джерело: [32, с. 85]

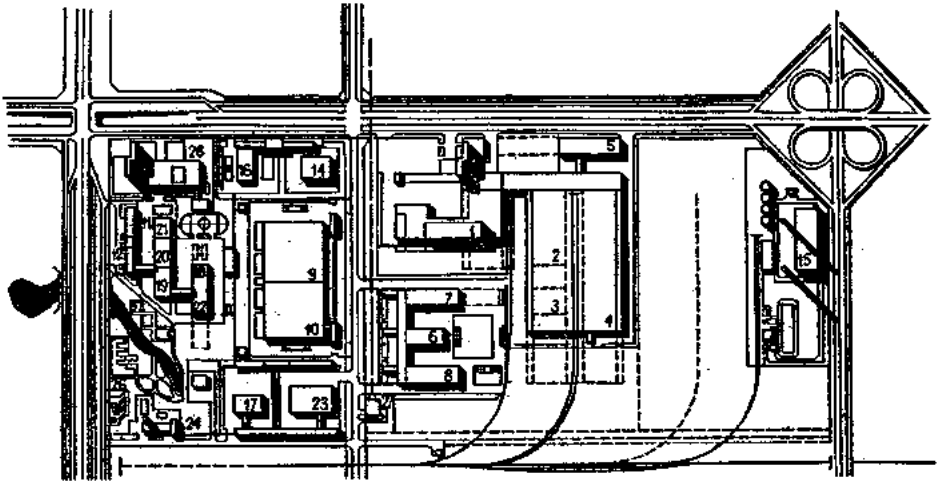
Найбільші промислові вузли породжують будівництво нових міст.

Залежно від характеру виробництва, його транспортних зв'язків і вантажообміну всі райони можна поділити на три основні групи:

1 група – ті промислові райони, які треба розташовувати на значній віддалі від сельбищної території як такі, що значно забруднюють (ці підприємства належать до I–II класів), великий вантажообмін залізничного транспорту: це металургійні, хімічні, нафтопереробні комбінати, підприємства добувної промисловості та низка ін. Санітарні розриви від житлових районів можуть досягати 10...15 км (встановлюються спеціальними розрахунками). Загальна площа – близько 1000 га і більше.

2 група – промислові райони, що їх розташовують біля меж сельбищної території міста. Тут розташовують підприємства III–IV класів із санітарними розривами 300...100 м, а також підприємства V класу і підприємства без шкідливих викидів, але такі, що потребують залізничного транспорту. Промислові райони цієї групи можуть бути як спеціалізовані, так і багатогалузеві і мати заводи машинобудування, будівельної індустрії, легкої і харчової промисловості. Загальна площа цих підприємств – 200–800 га.

Іл. 6-17 а. Промислово-комунальна зона в Тобольську (Росія). Експериментальний проект (арх. Н. Кім, М. Розенберг та ін.): а – схема компоновки; комплекс підприємств торгівлі: 1 – фабрика напівфабрикатів і кулінарних виробів; 2 – склад продовольчих товарів; 3 – холодильник; 4 – плодоовочева база; 5 – промтоварна база; комплекс підприємств харчової промисловості: 6 – хлібзаvod; 7 – пивзавод; 8 – міський молокозавод; комплекс автотранспортних підприємств: 9 – гараж автобусів; 10 – гараж вантажних автомобілів; 11 – гараж легкових автомобілів; 12 – СТО автомобілів; комплекс підприємств комунального призначення; 13 – виробничо-експлуатаційна база дорожніх і прибиральних машин; 14 – комплексна база служб експлуатації інженерних мереж і споруд; комплекс підприємств побутового обслуговування: 15 – фабрика-пральня; 16 – пральня-хімчистка спецодягу; 17 – фабрика хімчистки і фарбування одягу; 18 – спеціалізоване підприємство з ремонту та пошиття взуття; 19 – спеціалізоване підприємство з ремонту побутових машин і приладів; 20 – підприємство з ремонту і виготовлення меблів; 21 – виробнича база з ремонту і будівництва житла індивідуальним замовникам; об'єкти загального призначення: 22 – АЗС; 23 – пожежне депо; 24 – міська друкарня; 25 – котельня; 26 – каналізаційна насосна; 27 – міська підстанція; 28 – громадсько-торговий центр

Джерело: [19, с. 54]

№ п/п	Проекты-аналоги	Экспериментальные проекты	№ п/п	Проекты-аналоги	Экспериментальные проекты	
1			16			
2			17			
3			18			
4			19			
5			20			
6			21			
7			22			
8			23			
9			24			
10			25			
11			26			—
12			27	—		—
13			28	—		
14						
15						

Іл. 6-17 б. Промислово-комунальна зона в Тобольську (Росія). Експериментальний проект (арх.: Н. Кім, М. Розенберг та ін.): б – поперечні перетини виробничих будинків. Прийняті рішення забезпечили комплексність забудови і дозволили скоротити територію на 20,5 %; річні експлуатаційні витрати на 10,5 %; трудомісткість будівництва на 8 %; витрату основних будівельних матеріалів на 9 %

Джерело: [19, с. 54]

3 група – промислові райони, які можна розмістити на території сельбищної зони. Тут розташовують підприємства V класу і такі, що не виділяють шкідливих викидів і не потребують залізничного транспорту. Це підприємства легкої машинобудування, радіоелектроніки, приладобудування, легкої, харчової і місцевої промисловості, друкарні. Загальна площа – 30-60 га.

Планування промислових районів, розташованих на певній відстані від сельбищної зони, менше пов'язані зі структурою міста. Їхній зв'язок формується тільки транспортними магістралями. Промислові райони, що безпосередньо прилягають до кордонів сельбищної зони, включаються в систему міських магістралей. Їхня структура повинна вирішуватися з врахуванням планування і забудови прилеглих до них районів міста.

Архітектурно-планувальна структура промислових територій, що розташовані в місті, визначається просторовою структурою і характеристикою навколишніх районів і формується в тісному взаємозв'язку з ними.

При визначенні розмірів промислового району необхідно враховувати загальну кількість працюючих у ньому. Відповідно до норм планування міст сумарні затрати часу на пересування від місця проживання до місця роботи для 80-90 % працюючих в один кінець повинні бути:

- у великих містах – 40 хв.
- у малих містах – 30 хв.

Радіус пішохідної доступності приймається до 2 км. Загальна чисельність працюючих у промисловому районі не повинна перевищувати 30-40 тис. чол., тобто 15 тис. чол. у найбільшу за чисельністю зайнятих зміну.

Складська зона

Складське господарство займає в середньому 1,5-2 % усієї території міста і до 6 % позасельбишної території. Розміщення складів в структурі міста повинно опиратися на виконання основних містобудівельних вимог:

- 1) мінімізація усіх внутрішньоміських вантажопотоків;
- 2) виключення транзитних перевезень;
- 3) раціональне використання міських територій.

Складське господарство міста складається зі складів декількох галузевих груп:

- 1) промислових;
- 2) торгових;
- 3) будівельних;
- 4) паливних.

Принципи розташування складського господарства:

- 1) функціонально-просторова організація складів у планувальній структурі міста;
- 2) інтенсифікація використання складських територій;
- 3) об'ємно-просторове вирішення складського комплексу.

Планувальна структура складського комплексу:

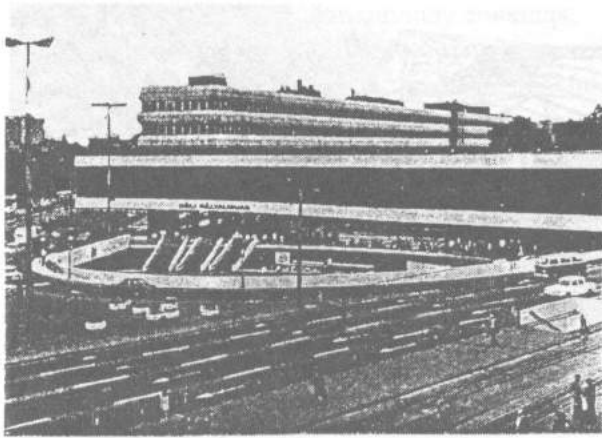
- 1) складська зона – призначена для прийняття, зберігання і відправлення вантажів;
- 2) транспортна зона – виконує функції прийняття і відправлення вантажів, перевантаження їх з одного виду транспорту на інший;
- 3) побутового і виробничого обслуговування;
- 4) санітарно-захисна зона.

Складські зони повинні бути наближені до перехресть основних транспортних комунікацій і основних напрямків вантажопотоків у місті.

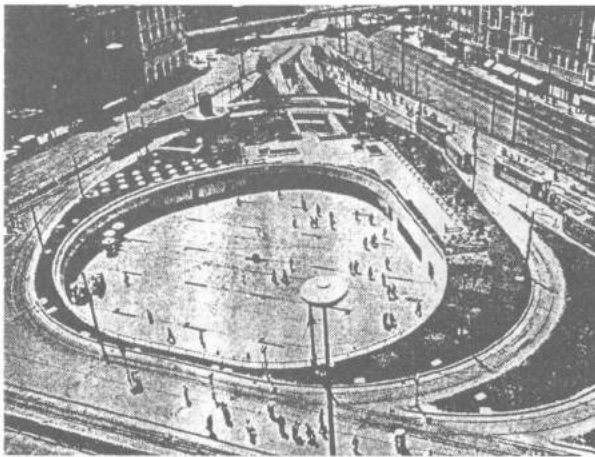
Найбільш раціональним є розташування складських зон в системі зовнішніх транспортно-комунікаційних вузлів – в промислових районах і комунально-складських зонах міста із забезпеченням найкоротших зв'язків складського комплексу зі споживачем (промисловість, торгівля).

Виконання даних умов сприяє:

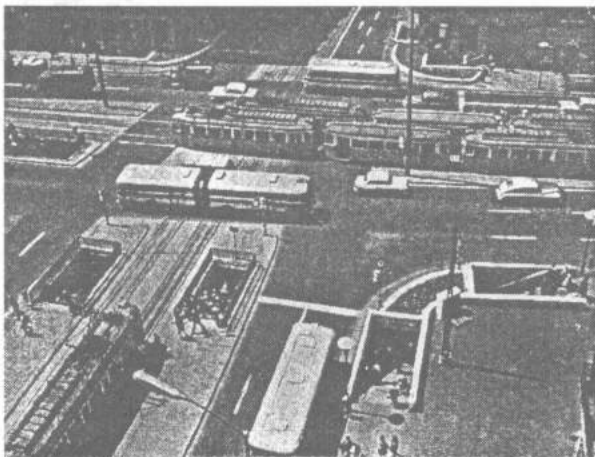
- зменшенню вантажопотоків по території міста;

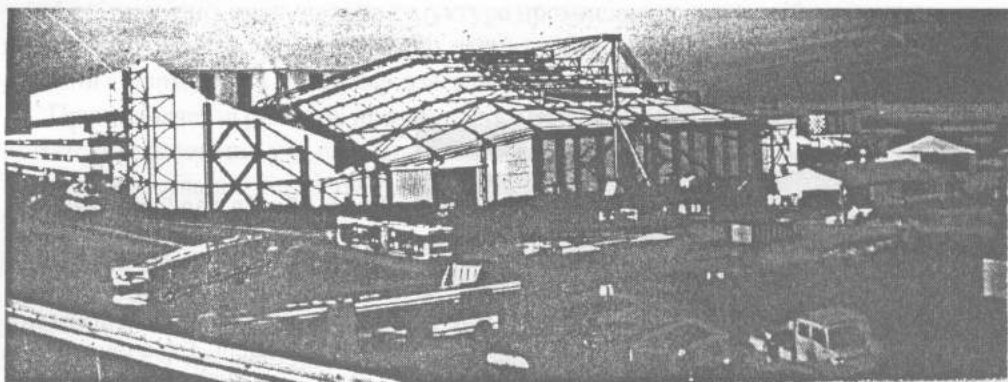
Іл. 6-18. Зв'язок залізничної станції з мережею підземного швидкісного транспорту, загальний вигляд (вокзал Делі, Будапешт, Угорщина)

Іл. 6-19. Зв'язок залізничної станції з мережею підземного швидкісного транспорту, вид на площу згори (вокзал Делі, Будапешт, Угорщина)

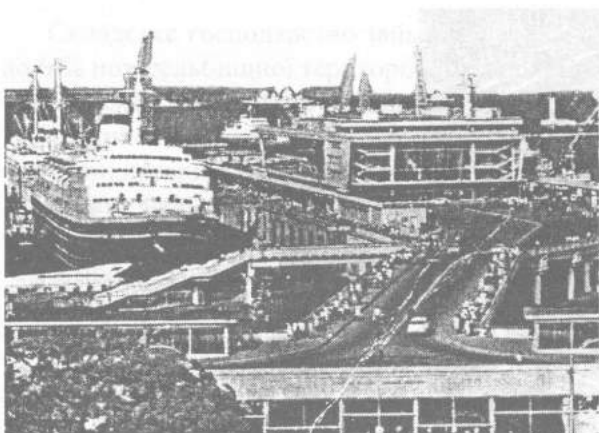

Іл. 6-20. Підземні переходи на перетинах міських магістралей (Будапешт, Угорщина)

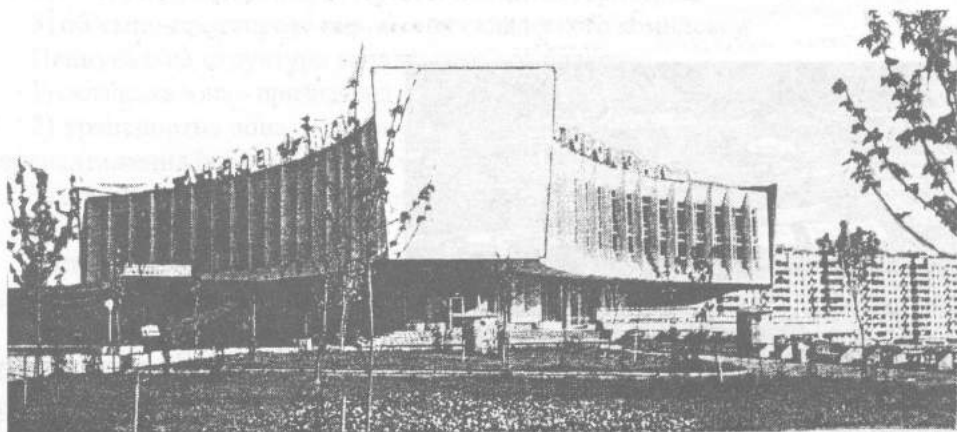
Іл. 6-21. Аеропорт (Дюссельдорф, Німеччина)

Джерело: фото В. Дідика

Іл. 6-22. Морський вокзал
(Одеса, Україна)

Джерело: фото Б. Логінова,
А. Маркелова

Іл. 6-23. Автовокзал (Львів, Україна)

Джерело: фото Р. Якименка

- зменшенню шкідливого впливу довкілля;
- зменшенню затрат на будівництво та експлуатацію.

Отже, містобудівельне рішення комунально-складської зони в місті повинно виходити з таких принципів:

1. Формування об'єднаних складських комплексів з активним використанням підземного простору, що дозволяє інтенсифікувати використання території.
2. Усунення додаткових вантажних перевезень по території міста за рахунок раціональної організації мережі складських комплексів і розташування їх в межах міста.
3. Формування систем міських складських комплексів спільно з елементами внутрішньоміського і позаміського вантажного транспорту, формування транспортно-вантажних зон в комплексі з об'єктами і спорудами зовнішнього транспорту.

Зона зовнішнього транспорту

Зовнішній транспорт міста – залізничний, автомобільний, повітряний, водний – обслуговує приміські, місцеві і дальні перевезення і є зв'язуючою ланкою між міськими і позаміськими процесами. Це положення виділяє об'єкти зовнішнього транспорту у важливу групу елементів, що безпосередньо впливають на формування структури міста і регіональних систем. Задача містобудування – визначити принципи розташування елементів зовнішнього транспорту в місті, функціональне і планувальне узгодження їх зі структурою міста, системою обслуговування населення і внутрішньоміською транспортною мережею.

Споруди зовнішнього транспорту виконують дві основні функції:

- 1) позаміське обслуговування населення і промисловості міста;
- 2) забезпечення транзитних перевезень з пересадкою пасажирів і вантажів з одного напрямку на другий.

Усі об'єкти зовнішнього транспорту мають свою специфіку залежно від виду транспорту (залізничний, автомобільний, повітряний, водний) і характеру потоків (пасажирські, вантажні).

Об'єкти, що пов'язані з пасажирськими перевезеннями і забезпечують життєдіяльність міста (автовокзали, залізничні вокзали) зазвичай є найбільш потужними транспортними вузлами сучасного міста. Вони вимагають підключення великої кількості внутрішньоміських магістральних транспортних напрямків, безпосереднього зв'язку з міськими обслуговуючими центрами.

Окремо розглядаються *аеропорти*, які переважно не беруть участі у формуванні структури міста, тому що розташовуються на значній віддалі від нього. З ними *передбачено швидкісний транспортний зв'язок*.

Елементи зовнішнього транспорту, пов'язані з перевезенням вантажів і обслуговуванням промисловості, раціонально розташовувати в системі промислових районів і комунально-складської зони. Це дозволяє:

- диференціювати потоки за характером;
- знижувати інтенсивність внутрішньоміських перевезень;
- зняти транзитний рух з території міста;
- зменшити забруднення повітряного басейну і рівень шуму в місті.

Приміська зона

Приміська зона – території, котрі оточують місто, формування і розвиток яких підпорядковується його інтересам.

Планування приміської зони розробляється у спеціальному проєкті планування приміської і зеленої зони за генеральним планом міста. У використанні приміської зони переважають такі функції, безпосередньо пов'язані з життєдіяльністю міста:

- збереження екологічної рівноваги міської забудови і приміського ландшафту у масштабі району розселення, а також забезпечення міста необхідними для його життєдіяльності природними ресурсами, перш за все пов'язаними з водозабезпеченням і водовідведенням;

- забезпечення міста продуктами харчування, що зазвичай вимагає зміни галузевої структури сільського господарства, підпорядкування його потребам міста.

- організація відпочинку населення міста. Сьогодні розвивається тенденція використання для відпочинку територій, які входять у зону природоохорони і сільськогосподарського виробництва, оскільки вони забезпечують сприятливі умови практично для всіх видів відпочинку. Однак саме ці території нерідко страждають через зайве інтенсивне рекреаційне навантаження. Бажано виділяти спеціальні території для відпочинку в межах приміської зони.

У приміську зону виносять багато об'єктів комунально-господарського обслуговування – сортувальні станції, портові споруди, аеродроми, теплові електростанції.

У приміській зоні у значній кількості добувають будівельні матеріали і деякі інші копалини, але у даний час ця тенденція обмежується, тому що викликає деградацію природного комплексу.

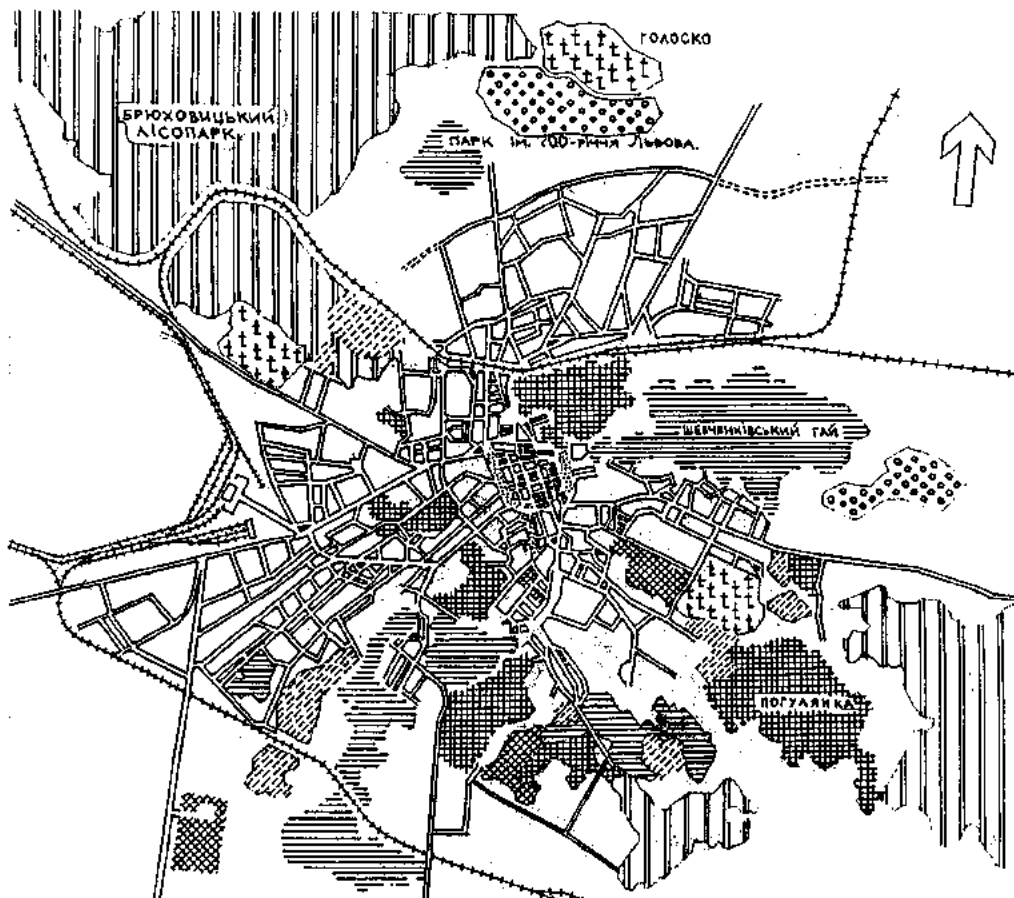
У приміській зоні розташовують частину промислових підприємств і населених пунктів, що безпосередньо зв'язані з містом, а також резервні території його розвитку.

Система зелених територій.

Функції і структура озелених територій

Просторова організація озелених територій скерована на здійснення трьох функцій:

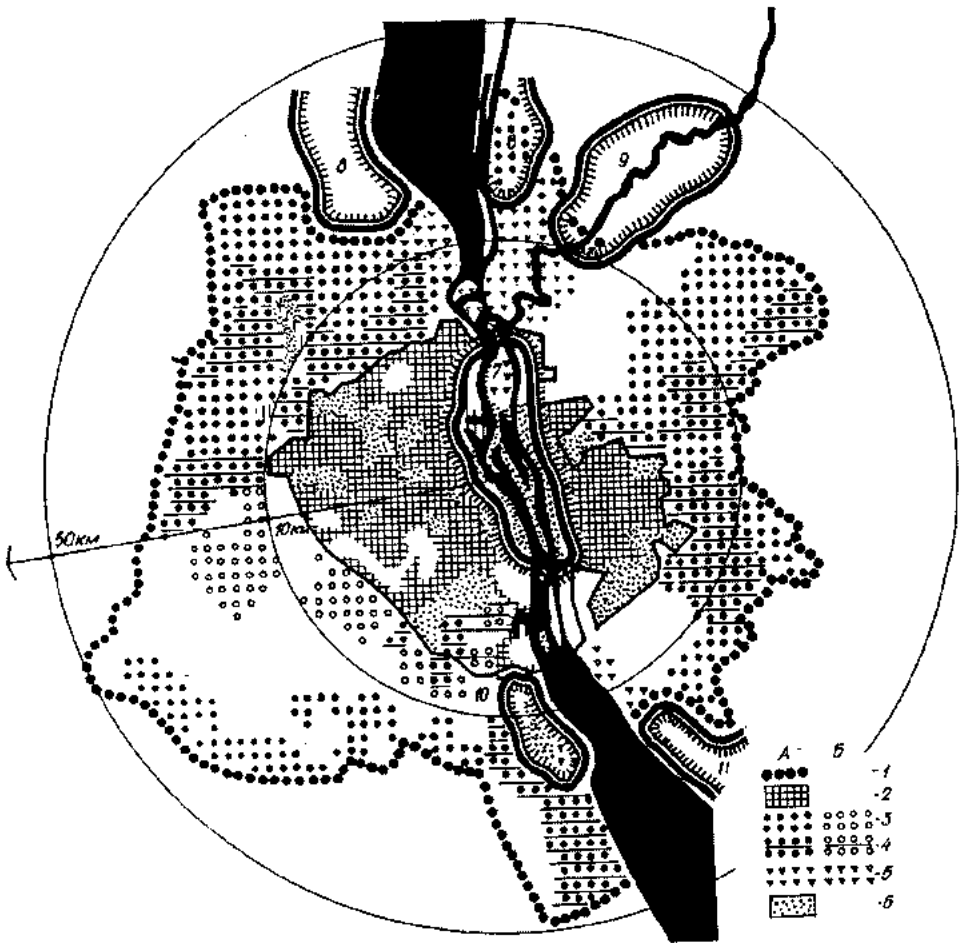
- 1) організація умов для відпочинку населення і занять спортом;
- 2) покращання санітарно-гігієнічного стану міського середовища;
- 3) естетичне вдосконалення міського середовища.

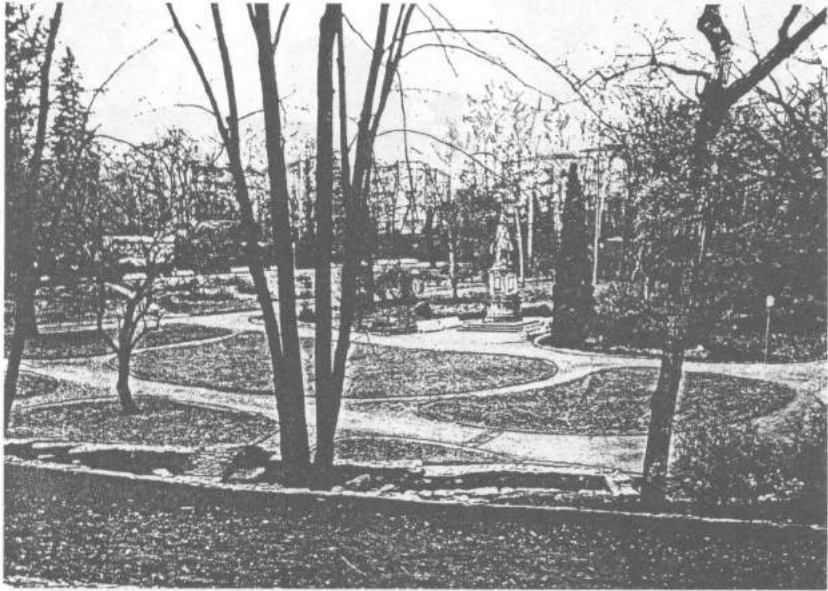
	ІСТОРИЧНІ ПАРКИ		ІСТОРИЧНІ БУЛЬВАРИ
	ПАРКИ, СФОРМОВАНІ ПІСЛЯ 1950-их РОКІВ		ЛІСОПАРКИ
	СПОРТИВНІ ПАРКИ		КОЛЕКТИВНІ САДИ
	ПАРКИ ОБМЕЖЕНОГО ВИКОРИСТАННЯ		КЛАДОВИЩА

Іл. 6-24. Система зелених територій міста Львова за Т. Максим'юк

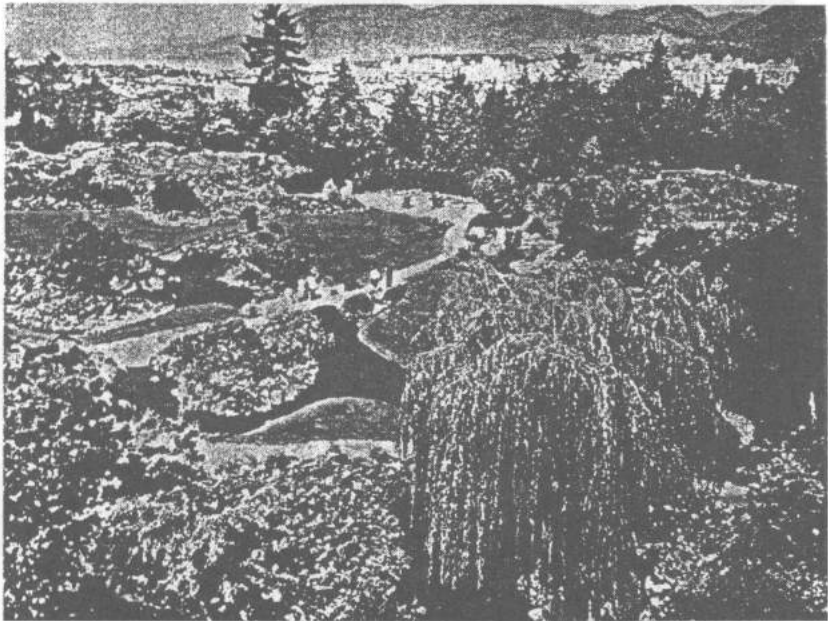

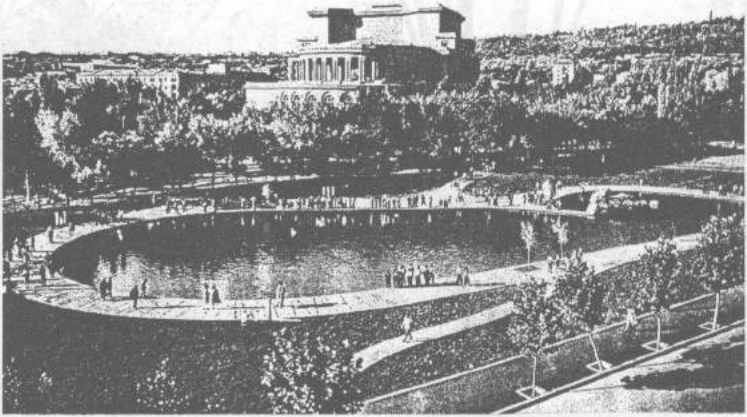
Іл. 6-25. Київ. Розташування рекреаційних територій: а – існуючий стан; б – перспективне планування: 1 – межа лісопаркового поясу; 2 – забудовані території в межах міської лінії; 3 – лісові масиви; 4 – лісопарки; 5 – лугопарки і гідропарки; 6 – міські парки; 7 – спортивно-парковий комплекс цілорічного функціонування; 8, 9, 10, 11 – зони короточасного відпочинку в заплаві рік Дніпра і Десни
 Джерело: [34, с. 51]

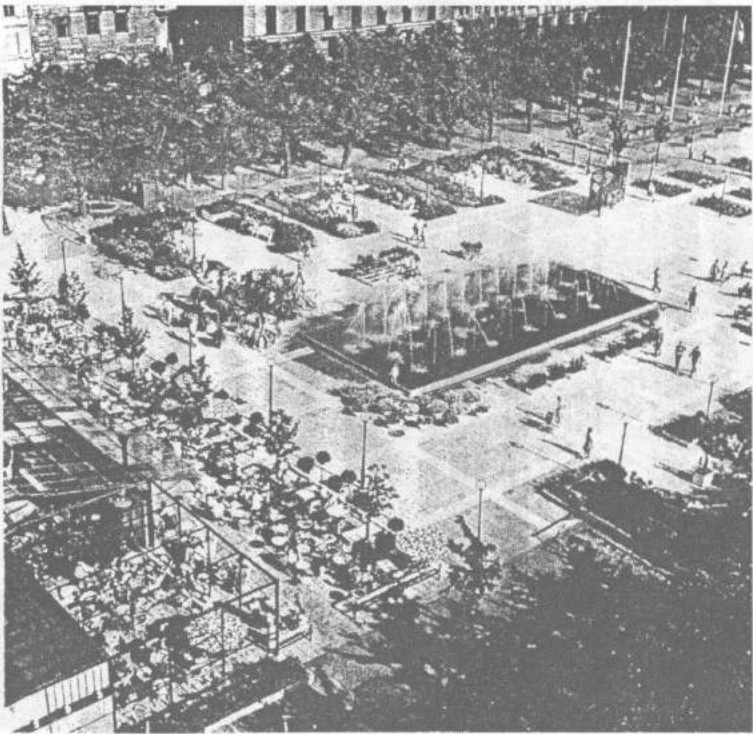
Іл. 6-26. Стрийський парк у Львові. Центральний партер з пам'ятником Я. Кілінському
Джерело: фото П.Березіна

Іл. 6-27. Міський парк (Ванкувер, Канада)
Джерело: [32, с. 97]

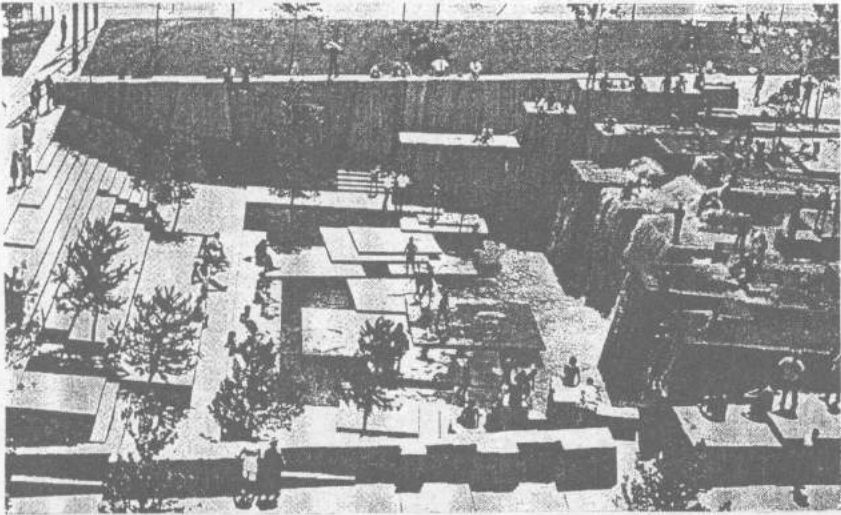
Іл. 6-28. Міський сад (Єреван, Вірменія)
Джерело: [32, с. 107]

Іл. 6-29. Міський сквер (Стокгольм, Швеція)
Джерело: [32, с. 107]

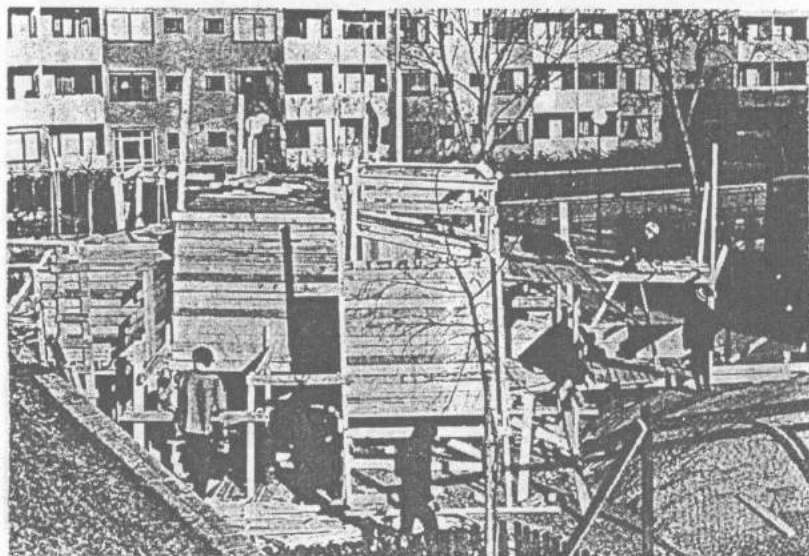
Іл. 6-30. Фрагмент міського скверу (Бостон, США)
Джерело: [32, с. 108]

Іл. 6-31. Фрагмент міського саду (Портленд, Орегон, США)
Джерело: [32, с. 108]

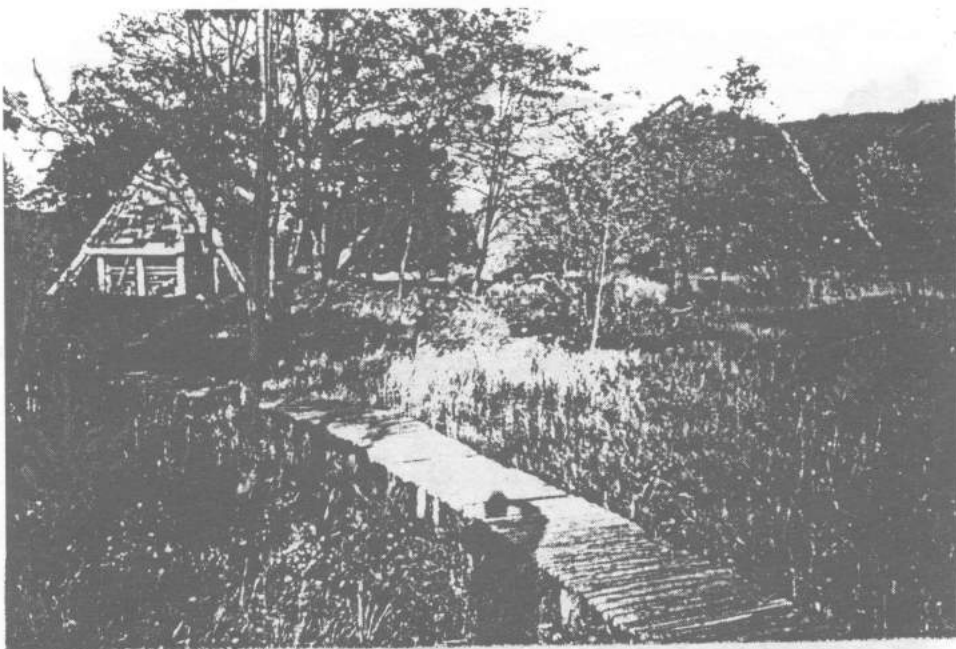
Іл. 6-32. Дитячий майданчик для ігор у міському парку (Будапешт, Угорщина)
Джерело: [32, с. 100]

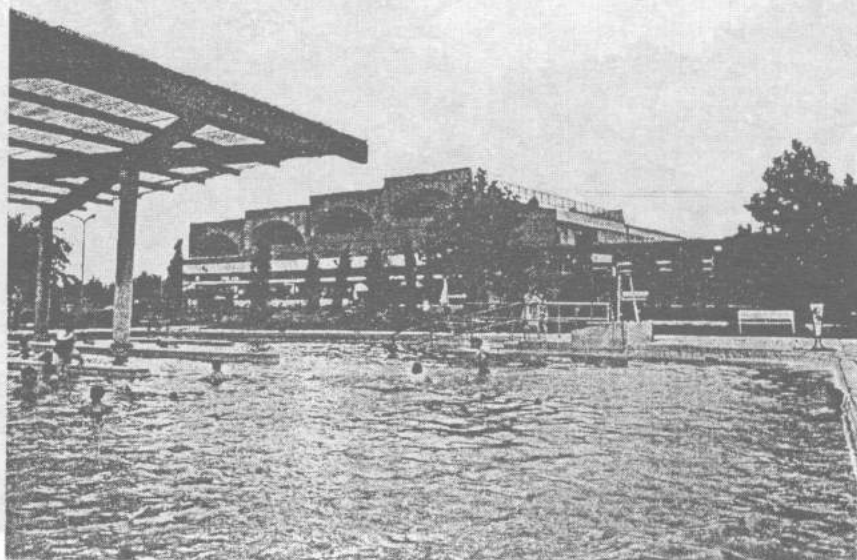
Іл. 6-33. Фрагмент дитячого парку (Стокгольм, Швеція)
Джерело: [32, с. 103]

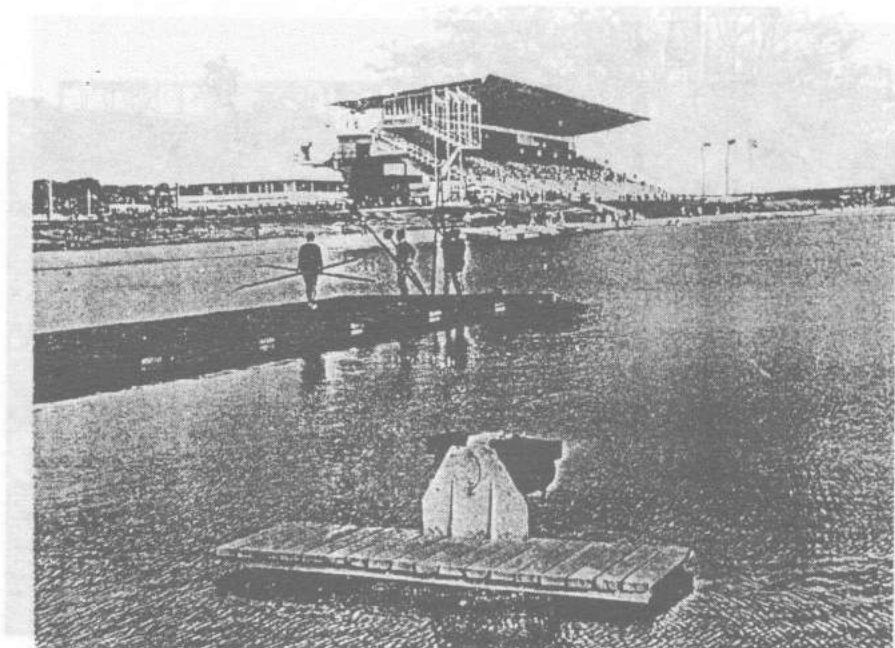
Іл. 6-34. Музей народної архітектури та побуту у Львові "Шевченківський гай", вхід
Джерело: фото Р. Якименка

Іл. 6-35. Регіональний ландшафтний парк "Знесіння" у Львові
Джерело: фото В. Дідика

Іл. 6-36. Термальний басейн (Бюкфурдьо, Угорщина)
Джерело: [32, с. 115]

Іл. 6-37. Спортивно-водна станція у приміському парку (Москва, Росія)
Джерело: [32, с. 115]

Іл. 6-38. Рекреаційна зона (Бейдзе-Маас, Голландія)

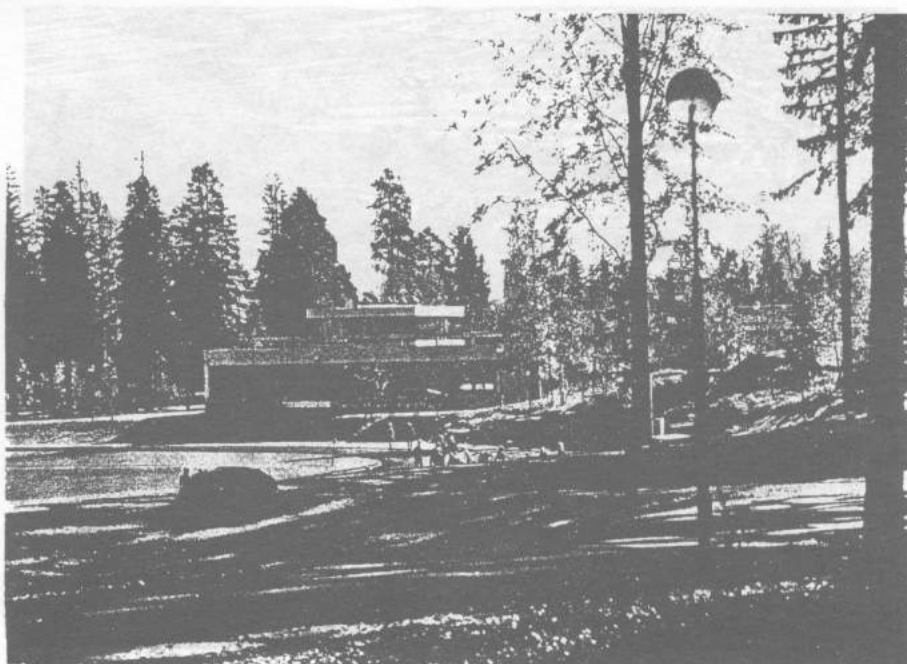
Джерело: [32, с. 117]

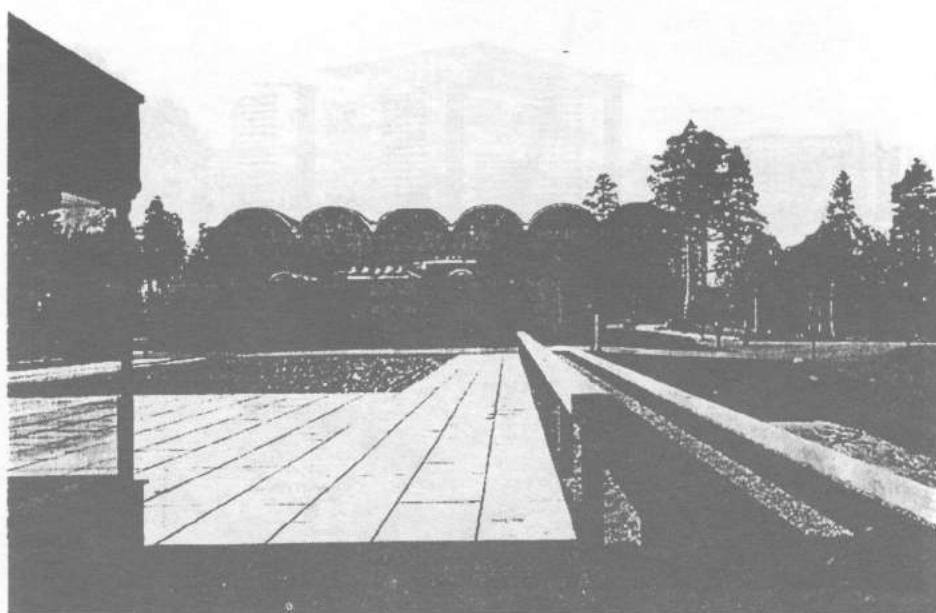
Іл. 6-39. Спортивно-водна зона (Київ, Україна)

Джерело: [32, с. 115]

Іл. 6-40. Фрагмент міського лісопарку (Гельсінкі, Фінляндія)
Джерело: [32, с. 114]

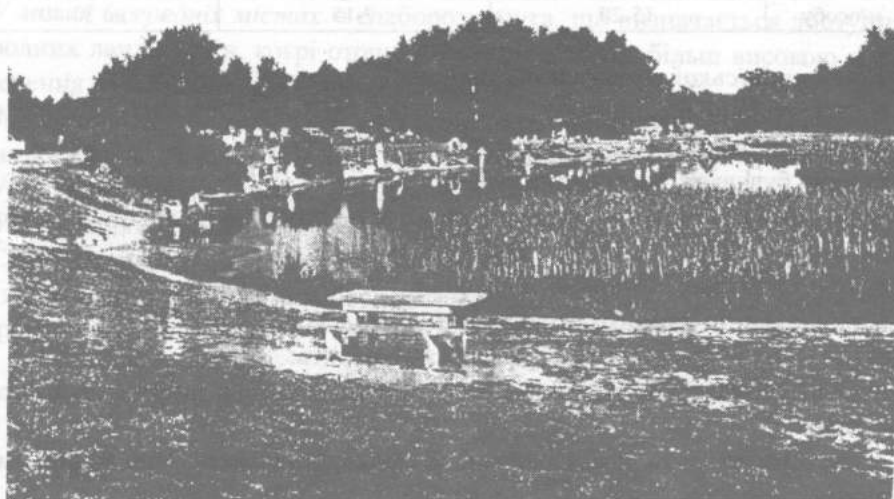

Іл. 6-41. Фрагмент міського лісопарку (Гельсінкі, Фінляндія)
Джерело: [32, с. 114]

Іл. 6-42. Міський лісопарк, галявина для ігор (Будапешт, Угорщина)

Джерело: [32, с. 112]

Іл. 6-43. Лугопарк, місце відпочинку (Кемберлі, Англія)

Джерело: [32, с. 112]

1. Програма відпочинку міських жителів, культурно-просвітніх занять, спорту, розваг на відкритому повітрі диктує склад озелених територій і їх ієрархічну організацію в межах сельбищної території і за її межами.

2. Санітарно-гігієнічна роль зелених насаджень і обводнення пов'язана із завданням:

1) зниження несприятливого впливу довкілля на людину:

– зниження впливу природних чинників і сильних вітрів, перегріву, надлишкової сухості або вологості;

– захисту від забруднення атмосфери і водойм;

– захист від шуму;

– захист від вітрів та снігових заносів відкритих просторів і доріг.

2) охорона природного комплексу у міських умовах:

– укріплення берегів водойм і схилів ярів від руйнування;

– протидія зсувним явищам, зсуванню ґрунтів;

– закріплення пісків, освоєння порушених територій.

Естетична роль зелених насаджень пов'язана зі збагаченням архітектурного образу міста, покращанням ландшафту відкритих міських просторів і приміської зони.

Озеленені території міста формують єдину систему, проектується у взаємозв'язку з лісами, що оточують місто, парками і відкритими просторами сільськогосподарського використання.

Площа озелених територій на розрахунковий період (кв. м/особу)

Місто	Значні і найзначніші	Малі і середні	Міста-курорти
кв. м/особу	15-20	7-15	до 30-40

Елементи міської системи озеленення:

– міські і районні парки;

– сади мікрорайонів і житлових груп;

– сквери, бульвари, озеленення вулиць.

У значних і найбільших містах поряд з цим розташовують спеціалізовані парки:

– дитячі, спортивні, ботанічні, зоологічні;

– меморіальні та історико-етнографічні комплекси.

Значну частину озелених територій становлять:

– ділянки громадських будинків: школи, палаци школярів, дитячі садки, лікарні, клуби тощо.

До системи входять також озеленені санітарно-захисні зони підприємств, транспорту.

У сформованих містах значну роль грає історично сформована система озелених територій.

Залежно від місцевих умов площа озелених територій може збільшуватися або зменшуватися в межах 20-25 %.

У значних і пайбільших містах – більш щільна забудова компенсується підвищеною нормою міських зелених насаджень.

При формуванні системи озелених територій вирішують завдання:

- рівномірного розміщення їх у границях сельбищної території;
- ефективного озеленення виробничих зон міста.

Озеленені території утворюють просторово пов'язану систему, у якій великі ділянки рослинності поєднуються смугами бульварів, рядових посадок, озелених набережних.

Планувальна організація озелених територій залежить від планування міста і від місцевих кліматичних умов.

Види планувальної організації озелених територій:

1. Система великих лісопаркових клинів, що з'єднують центр міста з парками приміської зони.

2. Водно-паркова смуга, зв'язана з заплавою ріки або каналу.

3. Широка смуга озелених просторів, що розташована паралельно забудові, а в багатьох випадках пов'язана також з водоймами.

4. Відокремлені великі паркові масиви (що завжди менш ефективно, ніж взаємозв'язане їх розміщення).

5. Смуги озеленення, що розділяють планувальні райони міста, при розчленованій міській структурі.

Основні компоненти природного ландшафту: земля, повітря, вода, ґрунти, рослинність.

Структура озелених територій залежить від величини міста.

У малих і середніх містах – слаборозвинута, що визначається доступністю природних ландшафтів, котрі оточують місто, а також більш високою нормою озеленення в умовах малоповерхової забудови.

Значні і найбільші міста – більш розвинута система, що включає: міський і районний парки, озеленення вулиць і житлових комплексів.

У житловому районі 50 % території становлять зелені насадження.

Міські парки площею понад 8-10 га.

Сади житлових районів і мікрорайонів – 1-3 га.

Із системою озеленення безпосередньо пов'язана мережа спортивно-оздоровчих центрів міста.

Запитання для самоперевірки

1. Які вимоги при виборі ділянок для промислового будівництва необхідно враховувати?
2. Які території охоплює промисловий район і промисловий вузол? Яка принципова схема функціонального зонування території промислового району?
3. На які групи поділяють промислові райони за характером виробництва?
4. Які вимоги до розташування складської зони в місті, принципи розташування складського господарства і планувальна структура складського комплексу?
5. З'ясуйте, що таке зовнішній транспорт, його функції, специфіка і особливості розташування?
6. Які функції приміської зони і які підприємства у ній можуть бути розташовані?
7. Які функції і структура озелених територій?
8. Які існують елементи міської системи озеленення та види планувальної організації озелених територій?

Література: [7, 19, 30, 32, 43, 46, 50].

Громадський центр міста. Організація мережі культурно-побутового обслуговування. Система громадських центрів міста

Громадський центр міста

Громадське життя міста пов'язане з формуванням системи закладів і центрів культурно-побутового обслуговування.

Структура громадських центрів міста залежить від його величини, адміністративного значення, місця в системі розселення, народногосподарського профілю. З ростом міста просторово розвивається і ускладнюється структура громадських центрів.

Мале місто звичайно має компактний загальноміський центр, який одночасно виконує функції періодичного і щоденного обслуговування.

Великі і значні міста. Система центрів отримує просторовий розвиток: формуються центри житлових і планувальних районів, центри в зонах праці і відпочинку.

Найбільші міста – розвинута просторова система центрів, головним елементом якої є загальноміський центр (центральный район) – широка по території зона міста, в межах якої виділяється ядро центру з переважаючою питомою вагою адміністративно-громадських функцій. Центральный район найбільшого міста також включає питому вагу житлової забудови, до організації якої висуваються особливі вимоги. Центри найбільших міст є, зазвичай, адміністративними центрами обласних і республіканських систем розселення.

Поряд з головним загальноміським центром, система центрів найбільшого міста включає:

- спеціалізовані центри загальноміського значення;
- центри планувальних районів;
- центри житлових районів;
- центри житлових комплексів (кварталів, мікрорайонів);
- центри в зонах праці і відпочинку.

За функціональним змістом громадські центри можуть бути:

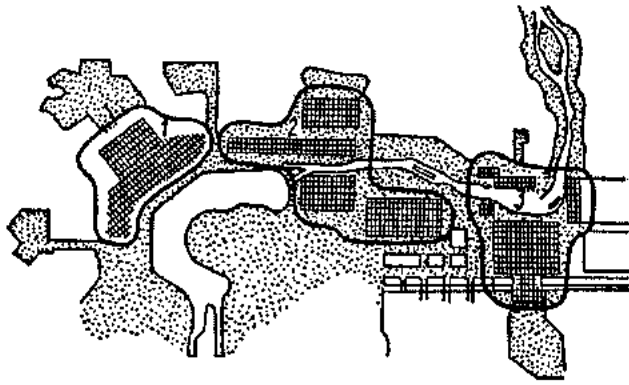
- багатофункційними (центри планувальних і житлових районів);
- спеціалізованими (лікувально-оздоровчі, спортивні, навчальні тощо).

Зазвичай спеціалізовані центри поряд з основною функцією виконують додаткові обслуговуючі функції (функція торгівлі і громадського харчування в спортивних і глядацьких центрах).

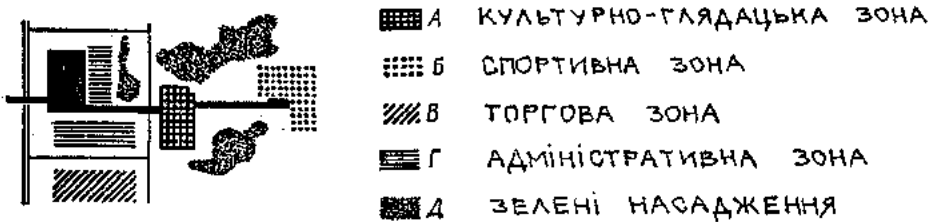
Функціональний профіль міста відображається на змісті і структурі громадських центрів.

Столиця – розвинута зона адміністративних закладів, яка просторово поєднується з громадськими функціями центру.

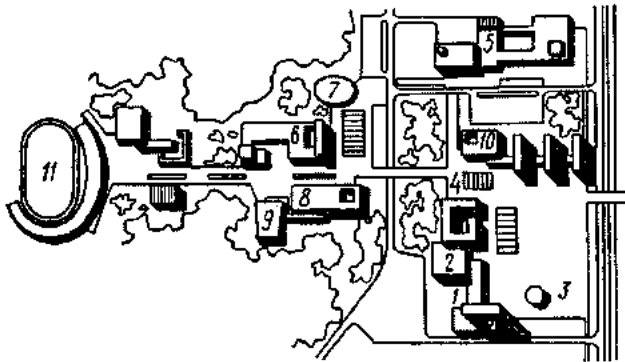
Місто-курорт, туристичний центр – розвиваються лікувально-оздоровчі, культурно-просвітні функції. Перелік і розрахунок закладів обслуговування пов'язані з сезонними коливаннями населення.

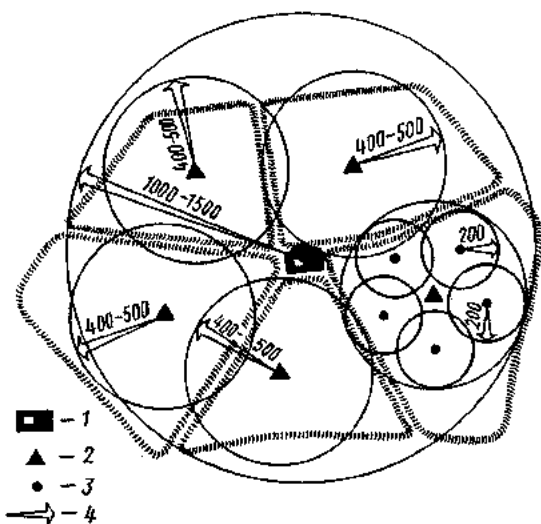
Іл. 7-1. Схема функціонального зонування загальноміського центру: 1 – суспільно-культурний центр; 2 – наукова зона; 3 – адміністративно-діловий центр
 Джерело: [43, с. 43]

Іл. 7-2. Приклад функціонального зонування міського центру
 Джерело: [43, с. 43]

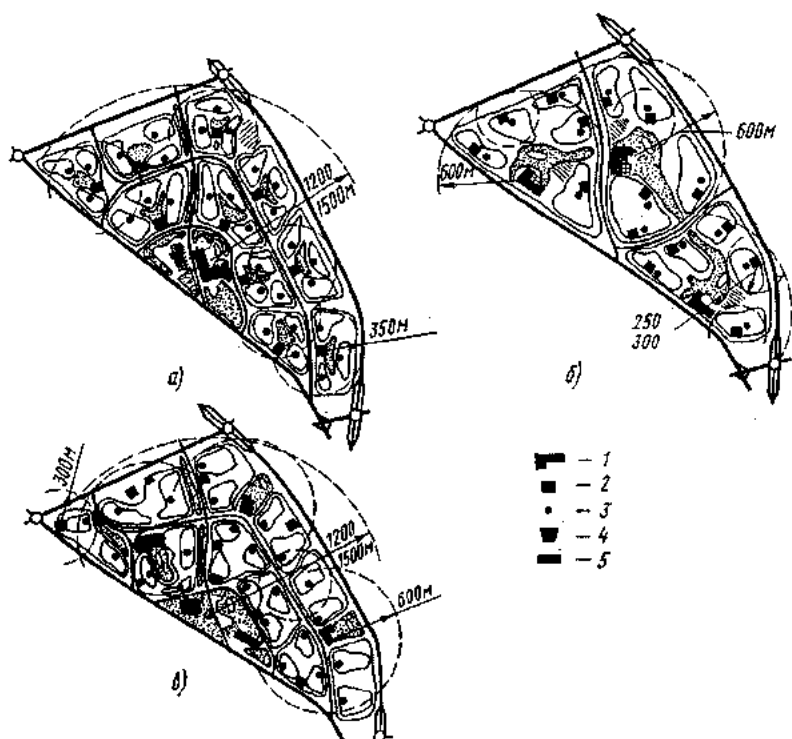

Іл. 7-3. Приклад забудови міського центру: 1-4 – адміністративні, громадські і господарські заклади; 5 – торгові підприємства; 6-9 – культурно-просвітницькі і глядацькі споруди; 10 – готель з рестораном; 11 – спортивний комплекс
 Джерело: [43, с. 43]

Іл. 7-4. Схема триступінчастої побудови системи культурно-побутового обслуговування житлового району: 1 – центр житлового району; 2 – центр мікрорайону; 3 – блок обслуговування групи будинків; 4 – радіус обслуговування

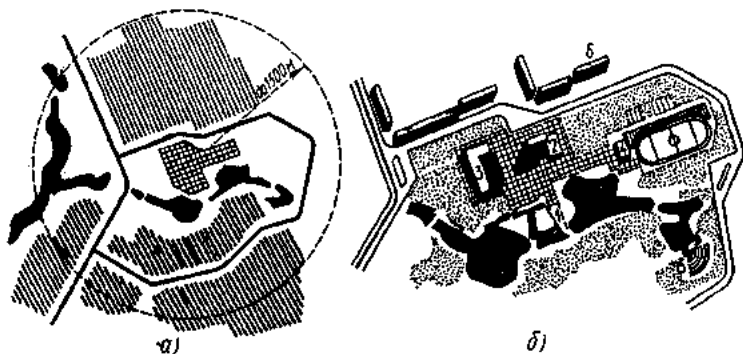
Джерело: [43, с. 70]

Іл. 7-5. Схема побудови системи культурно-побутового обслуговування у житловому районі на 60 тис. жителів: 1 – заклади періодичного обслуговування; 2 – заклади щоденного обслуговування; 3 – заклади первинного обслуговування; 4 – кіно-театр; 5 – універмаг

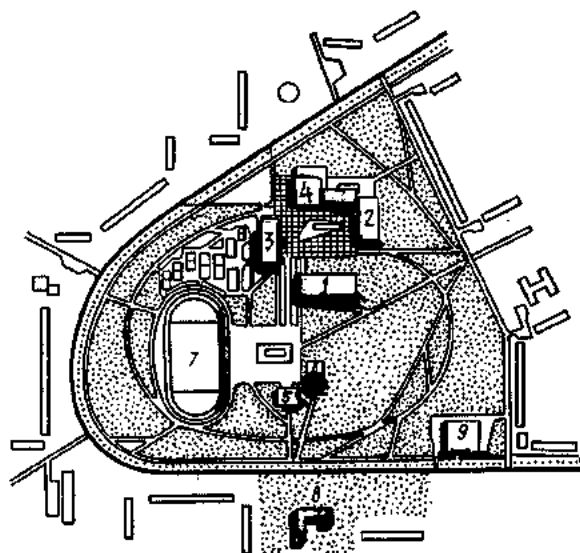
Джерело: [43, с. 71]

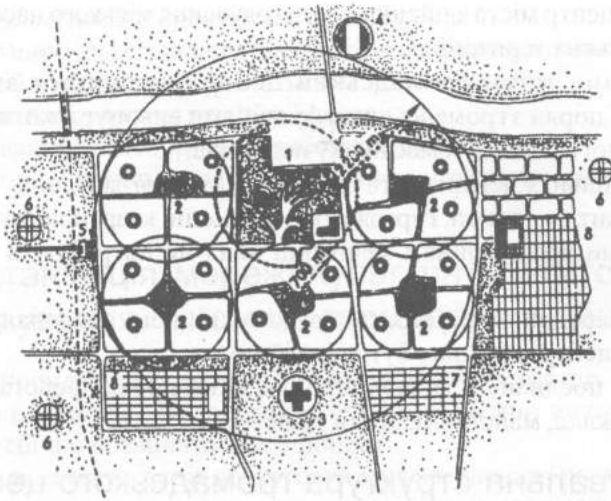
Іл. 7-6. Приклад громадського центру житлового району на 40 тис. жителів: а – схема розміщення центру на території району ; б – план центру; 1 – кінотеатр; 2 – готель; 3 – торговий центр; 4 – спортивний комплекс; 5 – літній амфітеатральний зал; 6 – поліклініка

Джерело: [43, с. 74]

Іл. 7-7. Приклад громадського центру житлового району на 50 – 60 тис. жителів: 1 – торговий центр; 2 – культурно-просвітницький центр; 3 – районні адміністративні і громадські організації; 4 – кінотеатр; 5 – плавальний басейн; 6 – спортивний зал; 7 – стадіон; 8 – поліклініка; 9 – гараж манежного типу

Джерело: [43, с. 74]

Іл. 7-8. Схема мережі громадського обслуговування для міста з населенням 200 тис. жителів (досвід Росії). 1 – громадський центр міста; 2 – громадські центри житлових районів; 3 – центр охорони здоров'я; 4 – спортивний центр; 5 – вокзал; 6 – спеціалізовані лікарні; 7 – підприємства комунально-побутового обслуговування; 8 – промисловість

Джерело: [24, с. 189]

Іл. 7-9. Новий торговий центр (Лінбаан, Роттердам, Голландія)

Джерело: [32, с. 138]

Громадський центр міста здійснює обслуговування міського населення, а також населення приміських територій.

У найбільшому місті громадський центр формується як обширна за територією зона і поряд з громадськими функціями виконує і житлові – безлюдна увечері зона денної активності має низку недоліків.

Можливі і доцільні у центрі міста три види житлової забудови:

– тимчасове житло – готелі, гуртожитки, пансіони, квартири, котрі розраховані на короткі терміни проживання і мешканці яких не потребують шкіл, дитячих закладів тощо;

– службові квартири адміністративного і технічного персоналу, перебування яких на території центру повинно бути постійним;

– житло, яке поєднане з місцем прикладання праці представників деяких професій – наприклад, майстерні, студії тощо.

Планувальна структура громадського центру

Територію міського центру формують: ділянки громадських споруд, площі, пішохідні шляхи, проїзди і стоянки.

Розміри – залежно від складу об'єктів, характеру планування і забудови.

До 50 % площі центру займають транспортні і пішохідні шляхи, озеленені території.

Загальні вимоги до планувального вирішення центру:

– зручний зв'язок зі сельбищною зоною міста;

– розташування основних об'єктів у доступності до 200 м від зупинок громадського транспорту;

– ізоляція від транзитного руху;

– організація пішохідних шляхів, що зв'язують всі функціональні зони і елементи центру.

Центри розрізняють:

1) *компактні*, характерні для центрів малих і середніх міст, а також для центрів районів і мікрорайонів у сельбищній зоні. Найпростіший тип компактного центру – пішохідна площа, забудована по периметру (*об'ємно-просторова єдність, нескладна планувальна конфігурація*).

2) *лінійні* – у найпростішому вигляді може бути головною вулицею міста чи району з магазинами, культурно-глядацькими і адміністративними закладами.

Лінійна форма центру легко допускає анфіладну побудову простору, терасування поверхні і заглиблення проїздів для завантаження товарів, автостоянок, транспортних розв'язок.

3) *розчленовані* – характерні для найзначніших міст.

З ростом міста структура громадського центру ускладнюється, включаючи ряд взаємопов'язаних громадських комплексів, площ, вулиць, озелених ділянок.

Система центру найзначнішого міста представлена ядром центру і розвинутою мережею різних за функціями адміністративно-громадських комплексів. У ряді випадків виникає завдання винесення елементів міського центру (торгових, глядацьких, спортивних, медичних тощо) за межі міста для забезпечення функцій міжсельбищного обслуговування.

Найважливіші задачі організації центру:

- упорядкування і диференціація просторової організації загальноміських функцій центру і функцій житла, що зберігаються на його території;
- інтенсифікація освоєння території центру;
- упорядкування транспортних і пішохідних систем;
- збереження і раціональне використання історично складеного міського середовища.

Організація мережі культурно-побутового обслуговування. Система громадських центрів міста

Система споруд культурно-побутового призначення по суті визначає те матеріальне середовище, яке дозволяє людині розумно використовувати свій вільний час, всебічно розвивати свої здібності.

Тому правильна організація обслуговування населення і розташування мережі культурно-побутових закладів є важливими проблемами містобудування.

Обслуговуючі заклади за своєю спеціалізацією і значенням в житті міста поділяються на групи.

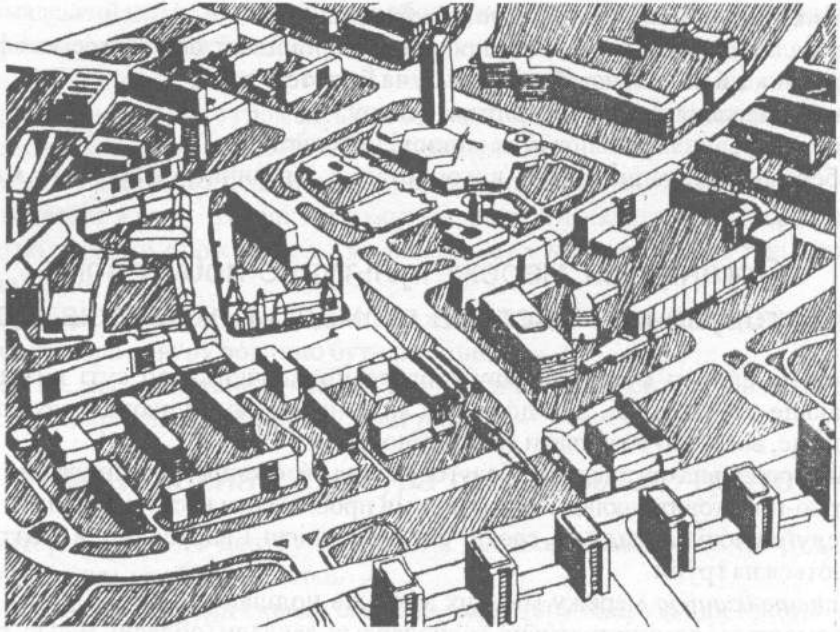
За спеціалізацією мережу міських закладів поділяють на:

- громадські і адміністративно-господарські заклади (обласні, міські, районні адміністрації, судові органи, банки, ощадні каси, пошта, телеграф, радіо);
- культурно-просвітні заклади (театри, клуби, кінотеатри, бібліотеки, музеї, будинки школярів);
- навчальні заклади (загальноосвітні і спеціалізовані школи, училища, ліцеї, коледжі, вищі навчальні заклади);
- дитячі заклади (садки та ясла);
- заклади охорони здоров'я (шпиталі, пологові будинки, диспансери, поліклініки, станції "швидкої допомоги" і санітарно-епідеміологічні станції);
- фізкультурні і спортивні заклади і споруди (стадіони і спортивні майданчики, спортзали, плавальні басейни, водні станції тощо);
- заклади і підприємства громадського харчування (магазини продовольчих і промислових товарів, ринки, їдальні, ресторани, закусочні);
- підприємства комунально-побутового обслуговування (побутові майстерні, пральні, перукарні тощо).

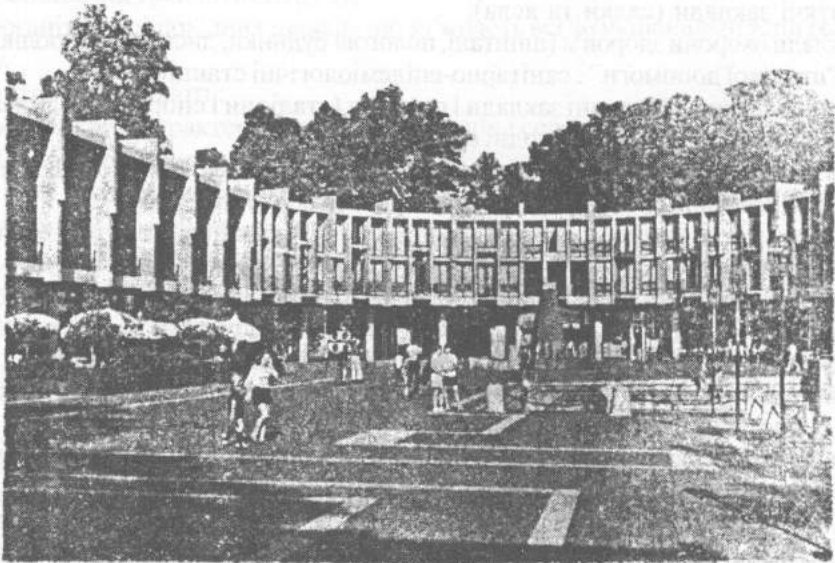
За значенням у житті міста заклади поділяють на:

- загальноміські (міські, обласні ради депутатів, театри, музеї, центральні бібліотеки, центральні універмаги, великі спеціалізовані магазини тощо);
- районні (адміністративні і громадські організації, магазини, їдальні, кінотеатри, районні бібліотеки, поліклініки);
- мікрорайонні, які обслуговують тільки порівняно невеликі житлові комплекси (школи, дитячі садки-ясла, продовольчі магазини).

Для того, щоб ці заклади обслуговування були доступні всьому населенню, вони повинні бути рівномірно розподілені по всій території міста. Проте рівномірне розміщення цих закладів само по собі ще не створює раціонального вирішення обслуговування. Для цього необхідна організація структурної системи розміщення культурно-побутових закладів і органічний взаємозв'язок цього розміщення з планувальною структурою міста.

Іл. 7-10. Панорама загальноміського центру м. Хемніц, ФРН
 Джерело: [24, с. 30]

Іл. 7-11. Торговий центр, Рестон, штат Вірджинія, США, 1968–1970 рр. (арх. Конклінт і
 Россант)
 Джерело: [40, с. 109]

Чим частіше відвідується заклад, тим ближче він повинен бути до споживача. І навпаки, заклади, які відвідуються порівняно рідко, можуть мати більший радіус обслуговування. Система обслуговування повинна охоплювати як сельбищну і промислову зони міста, так і його околиці (передмістя).

У практиці проектування сучасних населених місць добре зарекомендувала себе так звана *ступінчаста система обслуговування*. Згідно з цією системою культурно-побутові заклади залежно від місця їх розташування в місті умовно поділяються на ступені.

Зміст ступінчастої системи обслуговування полягає у тому, щоб створити послідовну низку закладів, які, обслуговуючи визначений контингент населення, відповідно закріплюють б структурне членування міської території. Організація обслуговування населення за ступінчастою системою і структура території міста залежать від його величини.

Адміністративно-господарські і громадські споруди на території міста розташовують залежно від їх значення: заклади загальноміського значення в основному розташовують у центральній частині міста, заклади районного і мікрорайонного значення – у районах, які вони обслуговують.

Отже, систему громадських центрів утворюють загальноміський центр, центри житлових районів і мікрорайонів.

У значних і найбільших містах заклади загальноміського значення численні і різноманітні. Їх не слід концентрувати тільки у центральній частині міста, тому що надмірна концентрація громадських споруд спричиняє перенасичення центру потоками транспорту і пішоходів. Тому власне центр міста доцільно формувати найважливішими громадськими, адміністративними і культурно-просвітними спорудами.

Окремі частини загальноміських центрів значних міст можуть мати деяку функціональну спеціалізацію:

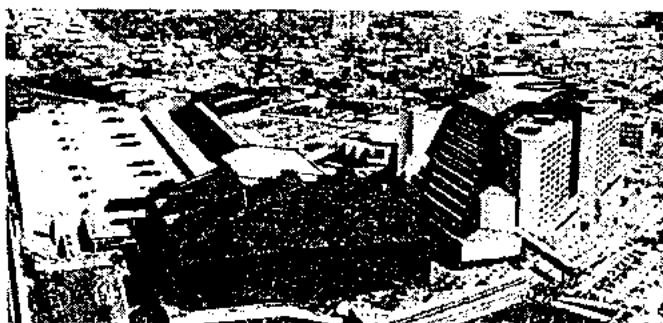
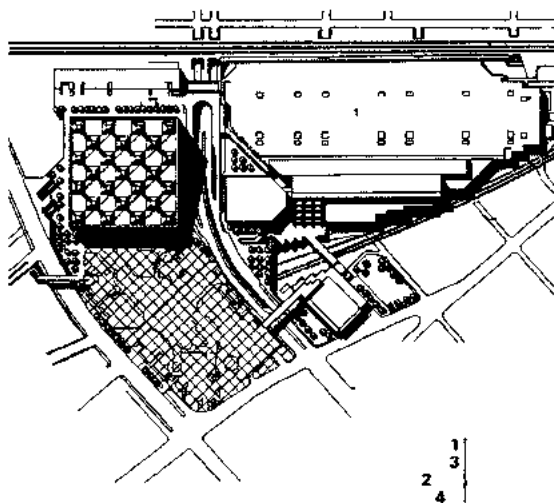
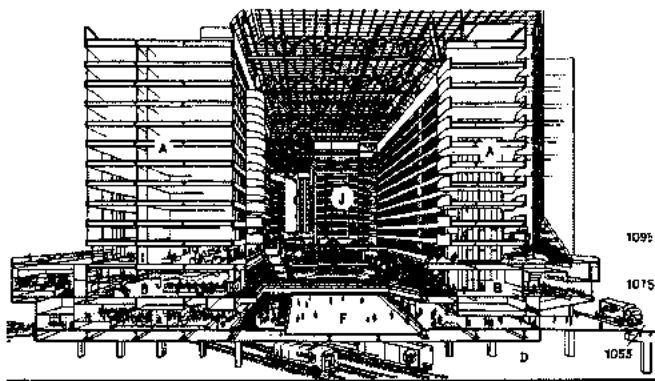
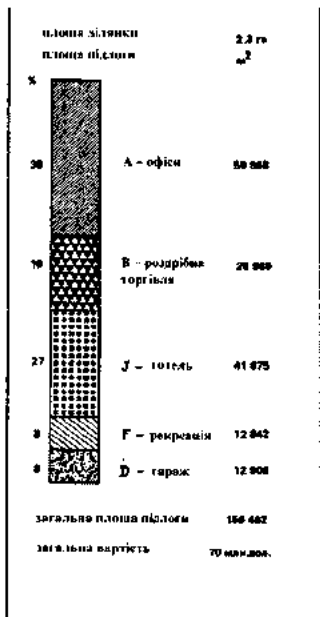
- громадсько-культурний центр;
- наукова зона;
- адміністративно-діловий центр.

У комплексі архітектурних ансамблів можуть бути розміщені урядові будинки міського або обласного значення, театри і концертні зали, музеї, виставки, універмаги, торгові пасажі, ресторани.

Торгові, спортивні, навчальні та інші загальноміські заклади вигідніше розташовувати на окремих, найбільш зручних для них територіях міста і приміській зони, утворюючи центри соціального призначення. Залежно від конкретних умов ці центри можна групувати або розташовувати окремо. Тобто, комплексна організація обслуговування передбачає перехід від окремих громадських споруд до їх концентрованого розташування у вигляді громадських центрів. Таке розташування дає можливість жителям міста задовольнити свої побутові і культурні потреби в одному місці, затративши на це значно менше часу і енергії. Легше і раціональніше вирішується проблема автостоянок. Застосовані для цього укрупнені кооперовані споруди краще відповідають сучасним вимогам технології та економічності будівництва та експлуатації.

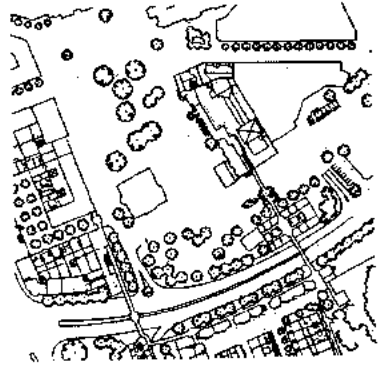
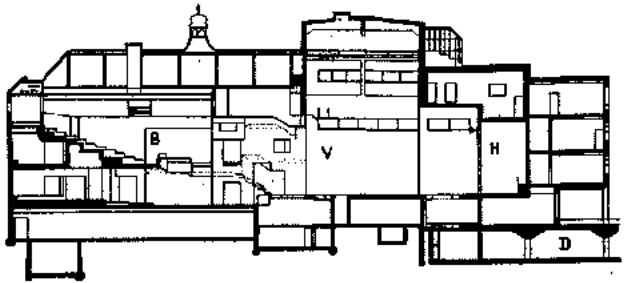
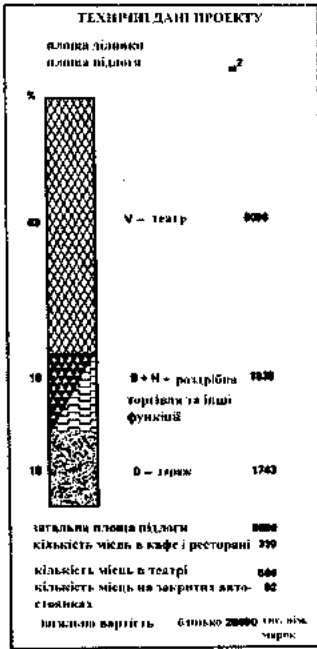
Крупні центри формують серед міської забудови різноманітні архітектурні ансамблі, чим обумовлюють композицію планування і забудови міста загалом.

Громадські центри міста повинні розташовуватися на підвищених і красивих місцях міської території, на берегах рік і водойм. Вони повинні бути добре озеленені

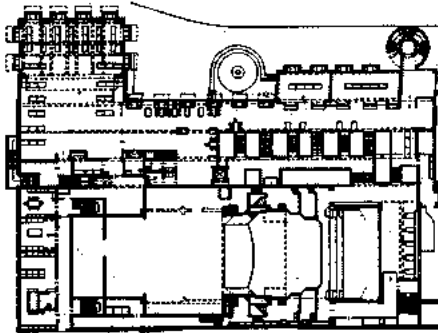
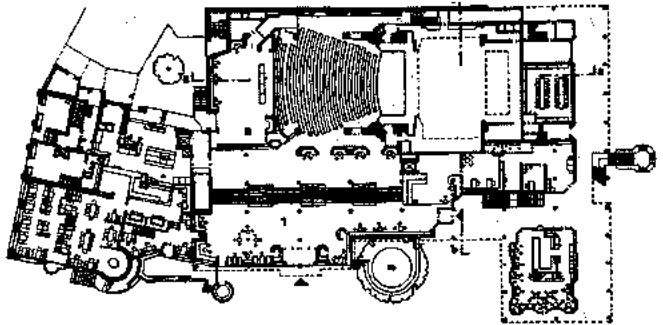

- ПОПЕРЕЧНИЙ ПЕРЕТИН:
1-ВЕРХНІЙ ДАХ; 2-ДАХ;
3-ТИПОВИЙ ПОВЕРХ;
РІВНІ НА ВІДМІТКАХ 1095,
1075, 1055
- СИТУАЦІЙНИЙ ПЛАН.
- ПЛАН ДІЛЯНКИ І ПЛАН ПЕРШОГО ПОВЕРХУ.
1-КОНГРЕС-ЦЕНТР
- ЗАГАЛЬНИЙ ВИГЛЯД З ВИСОТИ ПТАШИНОГО ПОЛЬОТУ

Іл. 7-12. Комплекс Омні Інтернешнл, Атланта, штат Джорджія, США, 1973. Арх. Томпсон, Вантулетт, Стейнбек та інші
Джерело: [48, с. 50]

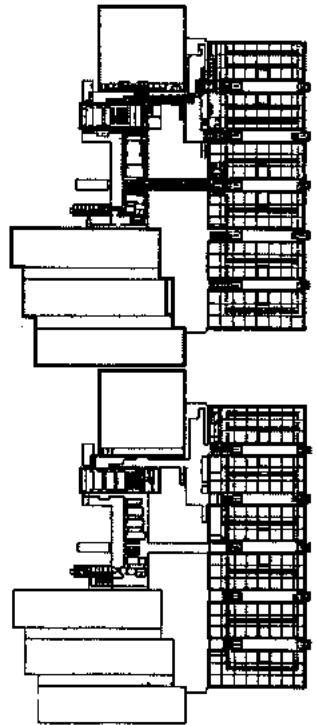
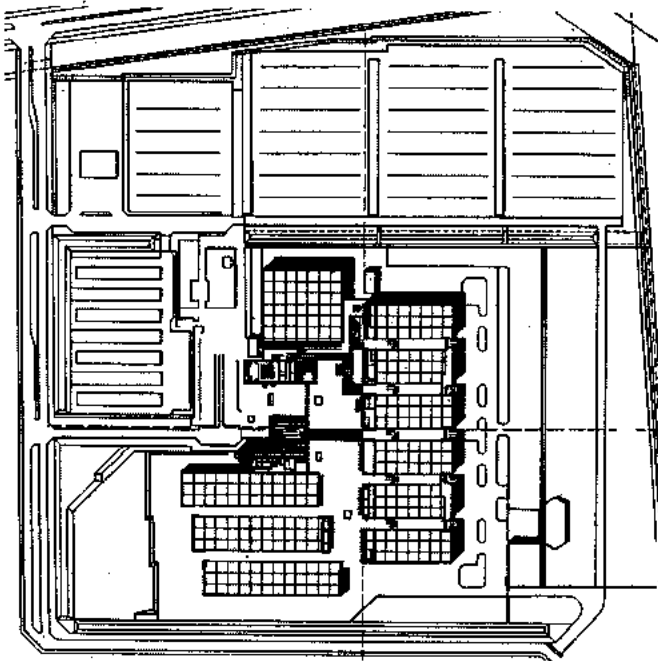
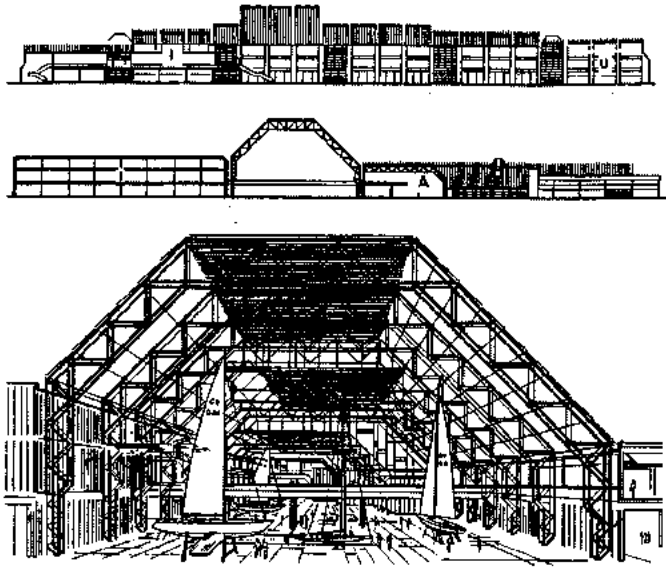
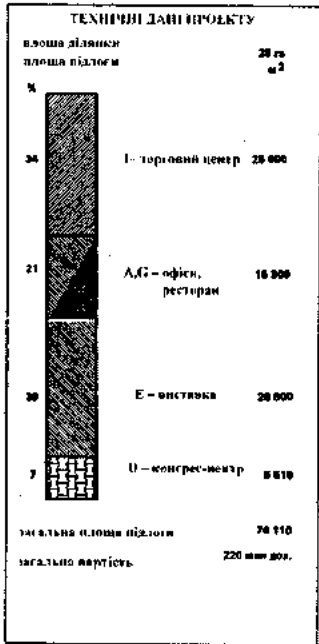

1. ПОВЗДОВЖНИЙ ПЕРЕТИН
2. ПЛАН ДІЛЯНКИ
3. ПЛАН 3-ГО ПОВЕРХУ
4. ПЛАН 1-ГО ПОВЕРХУ

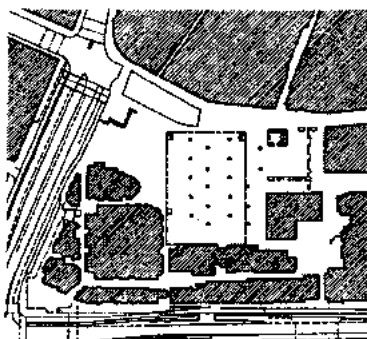
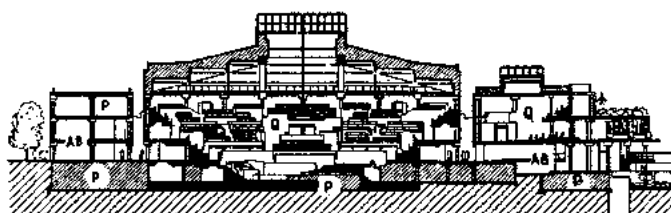
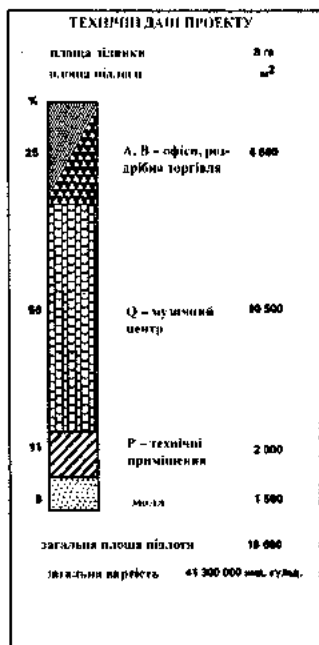

Іл. 7-13. Громадський центр "Бергішер-Леве", Бергіш Гладбах, Німеччина, 1975.
 Арх.: Г. Бьом, Г. Ліндер
 Джерело: [48, с. 50]

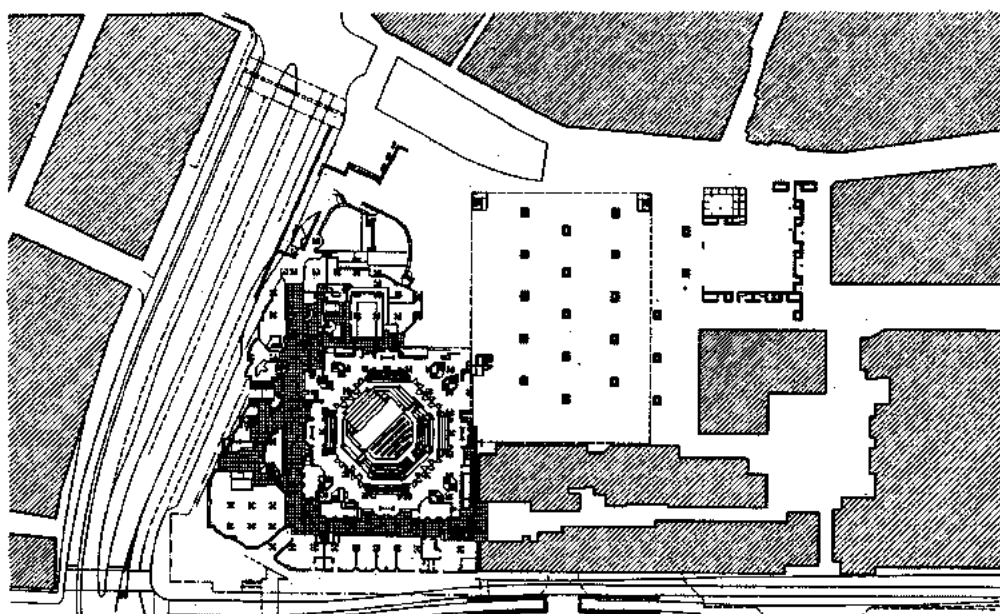

Іл. 7-14. Белла-центр, Копенгаген, Данія, 1975. Арх. О. Мейєр
Джерело: [48, с. 60]

1. ТИПОВИЙ ПЕРЕРИВ
2. СИТУАЦІЙНИЙ ПЛАН
3. ПЛАН ДІЛЯНКИ І ПЛАН ПЕРШОГО ПОВЕРХУ

Іл. 7-15. Музичний центр, Утрехт, Нідерланди, 1979. Арх. Г. Херцбергер
Джерело: [48, с. 84]

і ізольовані смугами зелених насаджень від прилягаючих магістральних вулиць і автомобільних стоянок.

У складі загальноміського центру слід передбачати відкриті майдани для мітингів, народних гулянь, сквери для короткочасного відпочинку.

Бажання уникнути надмірного перевантаження основних міських центрів значних міст привело до ідеї створення міських громадських центрів спеціалізованого профілю.

У зарубіжній і вітчизняній містобудівельній практиці найбільше розповсюдження отримали комплекси підприємств торгівлі, громадського харчування і побутового обслуговування – *торгові центри*. Такі комплекси різноманітних торгових підприємств, сконцентрованих в одному місці, створюють великі зручності для покупців, представляють максимально різноманітний асортимент товарів, дозволяють широко застосовувати нову техніку і прогресивні методи торгівлі. Вартість будівництва торгових центрів порівняно з будівництвом окремих торгових будинків такої ж місткості знижується на 22-25% у результаті кооперації будівництва на одному майданчику.

У зв'язку з бурхливим розвитком науки виникли навчальні і наукові центри; у промислових містах створено громадські центри промислових районів.

Великого значення набули виставкові і спортивні центри, спеціалізований профіль яких поєднується з повним комплексом обслуговування: на їх території розміщуються їдальні, ресторани, готелі тощо.

Сьогодні працюють над створенням *медичних центрів* з комплексом різноманітних лікувально-діагностичних відділень і наукових та навчально-методичних закладів. Медичні центри розташовують поза сельбищною територією, в зелених передмістях або в лісопарковому поясі.

Комплекс міських спеціалізованих центрів, об'єднаних системою магістралей, бульварів, садів і парків, одночасно з вирішенням складних функціональних задач полегшує створення просторової організації архітектурних ансамблів міста.

Багатофункційні споруди збирають людей у різний час, тобто набагато ефективніше використовують міський простір.

Запитання для самоперевірки

1. Що являє собою громадський центр міста залежно від його величини? Які складові системи центрів найбільшого міста? Види центрів за функціональним змістом?
2. Які громадські центри розрізняють за планувальною структурою?
3. Які найважливіші задачі організації громадського центру?
4. Як поділяють мережу міських закладів за спеціалізацією і за значенням у житті міста?
5. У чому полягає зміст ступінчастої системи обслуговування? Поясніть на схемі.
6. Які тенденції у розміщенні загальноміських центрів спостерігаються у значних і найбільших містах?
7. Яка суть створення міських громадських центрів спеціалізованого призначення? Наведіть приклади.

Література: [24, 30, 32, 34, 35, 40, 43, 46, 48].

Планувальна організація та архітектурно-просторове і композиційне вирішення житлової забудови. Санітарно-гігієнічні та протипожежні вимоги до розміщення забудови. Економіка житлової забудови і основні техніко-економічні показники

Житловий район є найбільшою структурною одиницею сельбищної території. Комплекс забудови, що утворює житловий район, формується за принципом пішохідної доступності до закладів культурно-побутового обслуговування у радіусі 1000-1500 метрів.

Межами житлових районів є магістральні вулиці міського і районного значення, незручні для забудови землі, зелені масиви, швидкісні дороги із захисними смугами. Взагалі житлові райони доцільно відокремлювати один від одного зеленими смугами.

Житлові райони зазвичай діляться на мікрорайони, які є основною структурною одиницею сельбищної території. Мікрорайони організують за принципом близькості до житла тих закладів обслуговування, якими населення користується щоденно, з радіусом їх дії до 500 м. Цей радіус і визначає площу і кількість населення мікрорайонів.

Мікрорайони розмежовуються житловими і магістральними вулицями районного значення (*населення 6-18 тис. осіб*).

Невеликий житловий район, територія якого не перетинається магістральною вулицею, може бути вирішений без поділу на мікрорайони (*25-35 тис. осіб*).

Планувальна структура мікрорайону складається з окремих груп житлових будинків з населенням 2-4 тис. осіб в кожній.

Житлові райони і мікрорайони будують будинками різного призначення і експлуатаційного режиму, тому при плануванні необхідно дотримуватись *зонування території мікрорайонів*. Виділяють такі *зони*:

1) житлова, на якій розташовують житлові будинки з озелениними дворами і зеленими смугами між червоною лінією і лінією забудови;

2) шкільна;

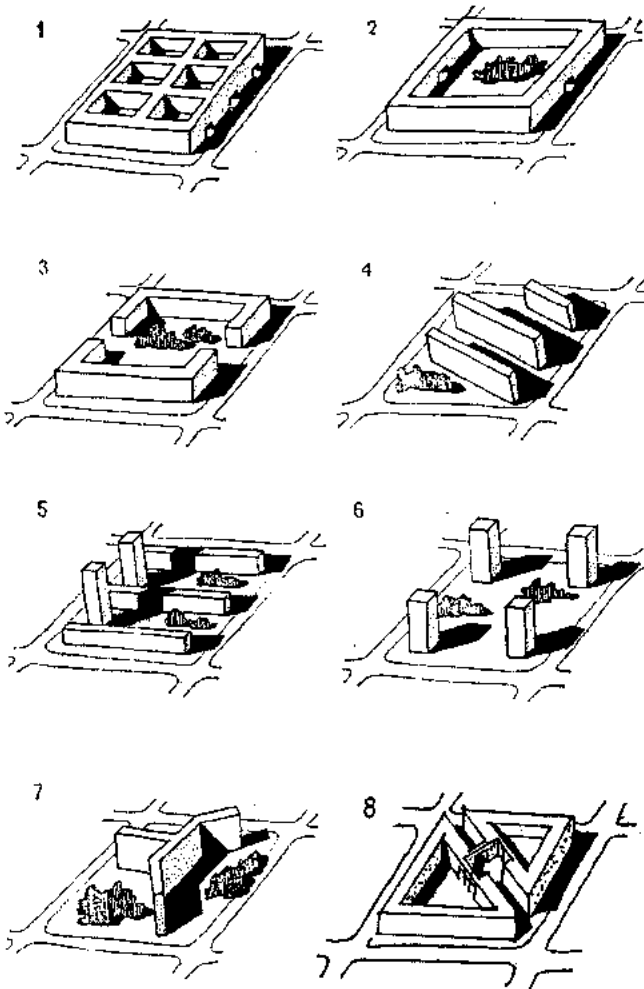
3) дитячих закладів;

4) мікрорайонного і районного саду зі спортивними майданчиками;

5) культурно-побутових закладів (центри житлового району і мікрорайонів);

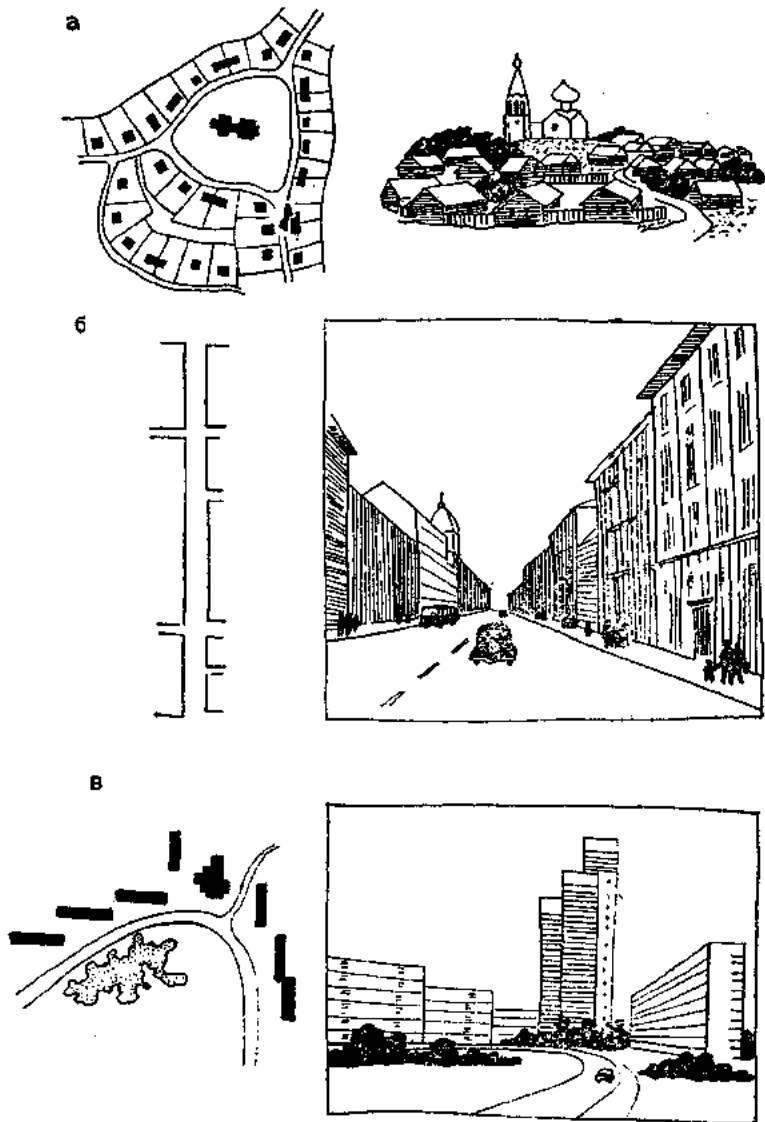
6) господарська, на якій розташовують господарський блок, гаражі для авто приватних власників, котельню.

Ці зони відокремлюються одна від однієї зеленими смугами рядових посадок кущів і дерев. Характер зонування мікрорайону і складських зон залежать від конкретних умов місця будівництва – близькість об'єктів культурно-побутового обслуговування районного або міського значення, близькість зелених насаджень (сквери, парки тощо). Не менше значення мають при цьому і природно-кліматичні особливості району будівництва.

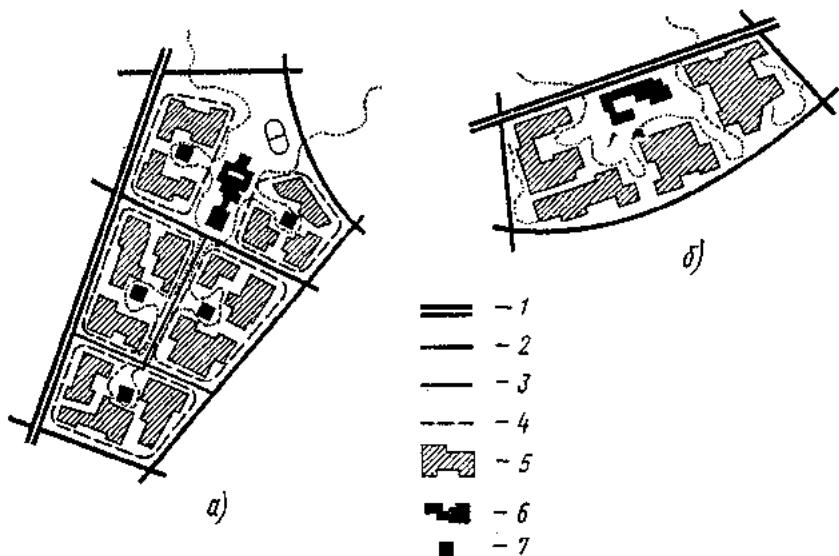

Іл. 8-1. Трансформація забудови житлового кварталу. 1 – типовий житловий квартал кінця XIX – поч. XX ст.; 2 – перетворення внутрішнього саду у простір загального користування (периметральна забудова); 3 – покращення перевітрювання кварталу шляхом розривів у забудові; 4 – відмова від периметральної забудови і розташування будинків по геліоцентричній осі (стрічкова забудова); 5 – поєднання стрічкової забудови з будинками-вежами (змішана забудова); 6 – забудова будинками-вежами; 7 – забудова будинком-комплексом; 8 – традиційні лінії вулиць і забудови збережені, але квартал розітнуто по діагоналі "громадським простором" з різноманітними церемоніальними і функціональними елементами (включно з кіосками і вхідними портиками)

Джерело: [17, с. 94]

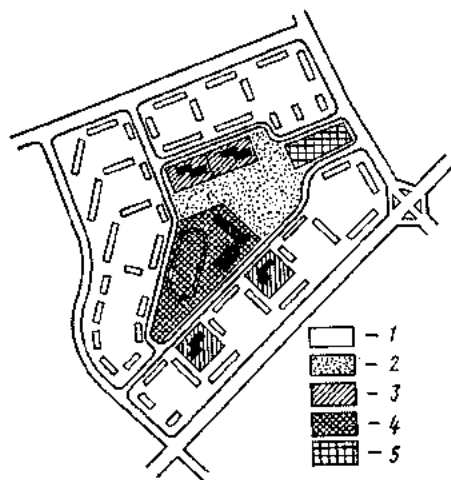

Іл. 8-2. Система просторової орієнтації в місті: а, в – система орієнтації в пррсторі, основана на об'ємних орієнтирах; б – система лінійно-осьової орієнтації
 Джерело: [17, с. 75]

Іл. 8-3. Схеми структури житлового району: а – на 50-60 тис. осіб з розподілом на мікрорайони; б – на 25-35 тис. осіб у вигляді укрупненого мікрорайону: 1 – магістральна вулиця загальноміського значення; 2 – магістральна вулиця районного значення; 3 – житлові вулиці; 4 – межа мікрорайонів; 5 – житлові групи; 6 – центр житлового району; 7 – центр мікрорайону

Джерело: [43, с. 68]

Іл. 8-4. Схема функціонального зонування мікрорайону: 1 – житлова зона; 2 – сад мікрорайону; 3 – зона дитячих закладів; 4 – шкільна зона; 5 – господарська дільниця

Джерело: [43, с. 68]

Житлова забудова

Основою мікрорайону є його житлова зона поєднано з комплексом закладів обслуговування. Житлова забудова складається із житлових будинків різного типу, які підбираються з врахуванням розселення в них сімей різного складу.

Будинки підбирають з таким набором квартир, які б відповідали демографічному складу населення: структурі сімей, їх віковому складу, рівню і характеру зайнятості членів сім'ї у громадському виробництві.

Для сімей з 3-х і більше осіб прийнятний багатосекційний багатопверховий будинок з різноманітним набором квартир і повним обладнанням.

Поряд з видовженими будинками застосовують односекційні багатопверхові будинки, організація яких дає можливість отримати найбільш сприятливе і економічне планування квартир з однією і двома кімнатами для розселення одиноких сімей з 2-3 осіб.

Для одиноких і сімей, які не ведуть у повному обсязі домашнє господарство, передбачаються будинки готельного типу з економічним плануванням (кухні-ніші з електроплитами, об'єднані санітарні вузли з душовими піддонами або напівваннами). На перших поверхах таких будинків розташовується блок побутового обслуговування.

Спеціалізація типів житлових будинків дає можливість найбільш раціонально пристосувати їх до побутових особливостей різного контингенту мешканців. Спеціалізація доцільна і з точки зору функціонального зонування території мікрорайону – створення ділянок для тихого відпочинку, забав дітей, занять спортом, господарських потреб тощо.

Сучасні типи житлових будинків повинні сприяти створенню різноманітних архітектурно-просторових композицій на високому художньому рівні, які повинні відповідати умовам соціальної і функціональної організації житлової забудови, санітарно-гігієнічним вимогам.

Очевидно, що проектуване житло повинно відповідати специфіці природно-кліматичних умов району.

Санітарно-гігієнічні вимоги

Санітарно-гігієнічні вимоги, що висуваються до забудови:

- 1) розташування будинків залежно від умов інсоляції;
- 2) розташування будинків із врахуванням вентиляційного режиму (провітрювання, аерація);
- 3) правильне за формою і розмірами озеленення, що захищає від шуму і забруднення повітря;
- 4) санітарно-технічне обладнання будинків.

Противожежні вимоги

Противожежні вимоги до планування і забудови мікрорайонів передбачають можливість у випадку виникнення пожежі обмежити розповсюдження вогню і забезпечити умови для швидкої його ліквідації.

Це досягається різними шляхами:

- обмеженням площі забудови і довжини будинків відповідно рівню їх вогнестійкості;

- дотриманням необхідних протипожежних розривів між будинками;
- створенням можливостей організації під'їздів без перешкод для пожежних автомашин до всіх будинків.

Архітектурно-просторове та композиційне вирішення житлової забудови

Особливістю архітектури міста є те, що його ансамблі формуються не тільки унікальними спорудами, але й уся масова житлова забудова органічно входить в єдиний архітектурно-художній образ міста.

Поряд з архітектурно-планувальною і функціональною організацією житлових районів особливу увагу потрібно приділяти *естетиці забудови, її композиційно-художній виразності*. І якщо в минулому основна увага приділялась архітектурі вулиці, то зараз не меншого значення набуває внутрішній простір – “*інтер'єр*” житлового комплексу, в якому проходить значна частина життя населення.

Архітектурно-планувальна структура житлового району повинна відображати його соціальну організацію. Проте правильно розташувати будинки обслуговуючих установ і житлові будинки тільки з точки зору радіусів доступності ще не означає вирішення композиційної задачі.

Для досягнення визначеного художнього враження від архітектурно-просторової організації забудови необхідно правильно вибрати і виявити загальний прийом побудови комплексу загалом, виявити композиційну ідею, на основі якої вирішується забудова і компонується простір.

Вибір прийому планування забудови і житлового комплексу обумовлений багатьма чинниками.

Основа композиційної ідеї вирішення житлової забудови полягає у виявленні засобами архітектури центрів громадського життя району і шляхів руху до них. Отже, “кістяк” композиції становить система громадських будинків (торгові і культурні центри житлового району і мікрорайонів, школа, дитячі садки-ясла, спортивні споруди) і внутрішні проїзди і пішохідні алеї. Проте це тільки основа. Конкретне її просторове вираження залежить від цілком конкретних умов місця будівництва.

Отже, визначальними чинниками є в першу чергу:

- характер міста, його генеральний план (розташування міських громадських центрів, напрям основних магістралей);
- природні умови місцевості (клімат, рельєф, зелені насадження, водойми).

Архітектурно-просторова композиція житлового району повинна бути пов'язана із загальним композиційним та масштабним вирішенням міста, відображати місцеві умови і традиції.

Велике значення має місцезорозташування проектного житлового району в плані міста.

Суттєвий вплив на композицію забудови надає близькість міських, громадських і торгових центрів, архітектурних ансамблів і пам'яток архітектури, крупних масивів зелені і водойм; не менше значення має і характер вулиць, що межують з житловим комплексом.

Так, наприклад, вихід межі житлового району на магістраль диктує необхідність замкнутої композиції, що сприяє, з одного боку, регулярній забудові вулиці, а з другого – позбавляє простори житлового утворення несприятливого впливу вулиці.

Розташування житлового району поблизу масиву зелені або водойми, навпаки, викликає прийом забудови з внутрішніми просторами, відкритими в бік природного ландшафту.

Рельєф місцевості також сильно впливає на загальне просторове вирішення забудови. У цьому питанні зливаються воедино естетичні та економічні проблеми.

В умовах складного рельєфу необхідно застосовувати засоби вільної забудови, що дозволяє найбільш повно враховувати характер рельєфу і створювати зручні для населення простори в групах житлових будинків, розкриваючи їх з боку найкращого огляду навколишнього ландшафту і орієнтуючи на найбільш сприятливі сторони горизонту, захищаючи, якщо потрібно, від надлишкового перегріву чи вітрів.

Часто, повторюючи складний рельєф, будинки розташовують замкнутими ланцюжками, котрі утворюють затишні озеленені дворики, між якими розміщені ділянки дитячих закладів.

Важливим чинником, що впливає на характер композиції житлової забудови, є кліматичні умови, особливо яскраво виражені у північних і південних районах. При цьому застосовують специфічні архітектурно-планувальні прийоми, що забезпечують у південних районах максимальне затінення і найкраще провітрювання території, а в північних – ефективний вітрозахист і інсоляцію при максимальній компактності забудови.

Для вирішення цих завдань архітектор повинен володіти майстерністю композиції, знати закони просторового сприйняття забудови і сприйняття її людиною як у статиці, так і у русі.

У містобудівельній архітектурно-просторовій композиції окремі споруди є первинними елементами. Поєднання споруд різного призначення, конфігурації і поверховості створює композицію забудови.

2-га група житлових будинків утворює первинну просторову композицію. Тут вирішується силует групи, ритм об'ємів, кольоровий ансамбль, характер взаємозв'язку внутрішнього і зовнішнього простору групи.

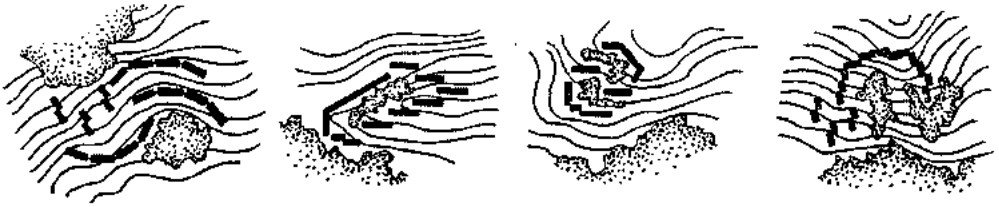
Поєднання груп будинків і громадських споруд утворює композицію забудови житлового комплексу. На цьому рівні вирішується загальний силует ансамблю, ритм груп житлових будинків, виявляються архітектурні доміканти. Тут в композиції беруть участь не тільки об'єми споруд, але і пішохідні і транспортні комунікації, які дозволяють скеровувати рух людей так, щоб їх шляхи проходили через точки (пункти) найкращого огляду і сприйняття архітектури.

Деякі композиційні прийоми групування будинків, що застосовують у практиці забудови житлових комплексів щодо розташування будинків, яке може бути:

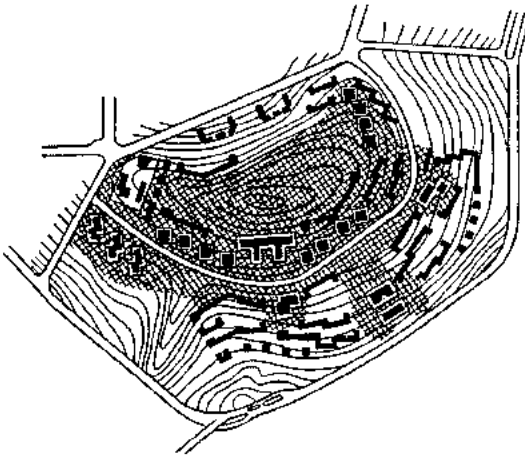
1. Під кутом один до одного:
  - а) прямим;
  - б) тупим;
  - в) паралельно один до одного;
  - г) по кривій;
  - д) вільним, при якому поєднуються всі системи;

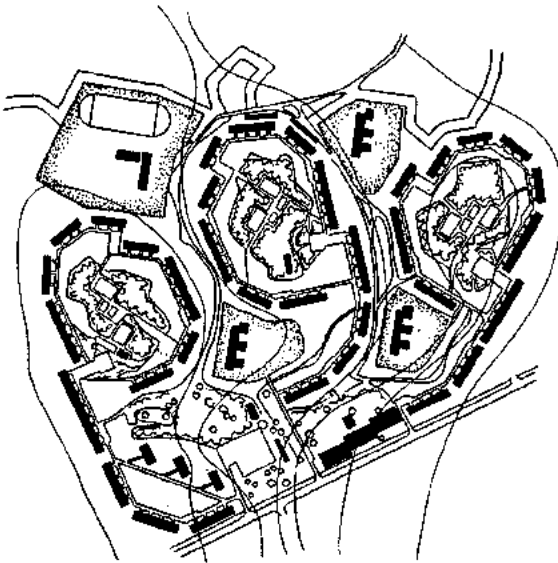
Іл. 8-5. Новий житловий район (Штейлшоп, Гамбург, Німеччина)
Джерело: [32, с. 75]

Іл. 8-6. Прийоми забудови груп житлових будинків на складному рельєфі
Джерело: [43, с. 131]

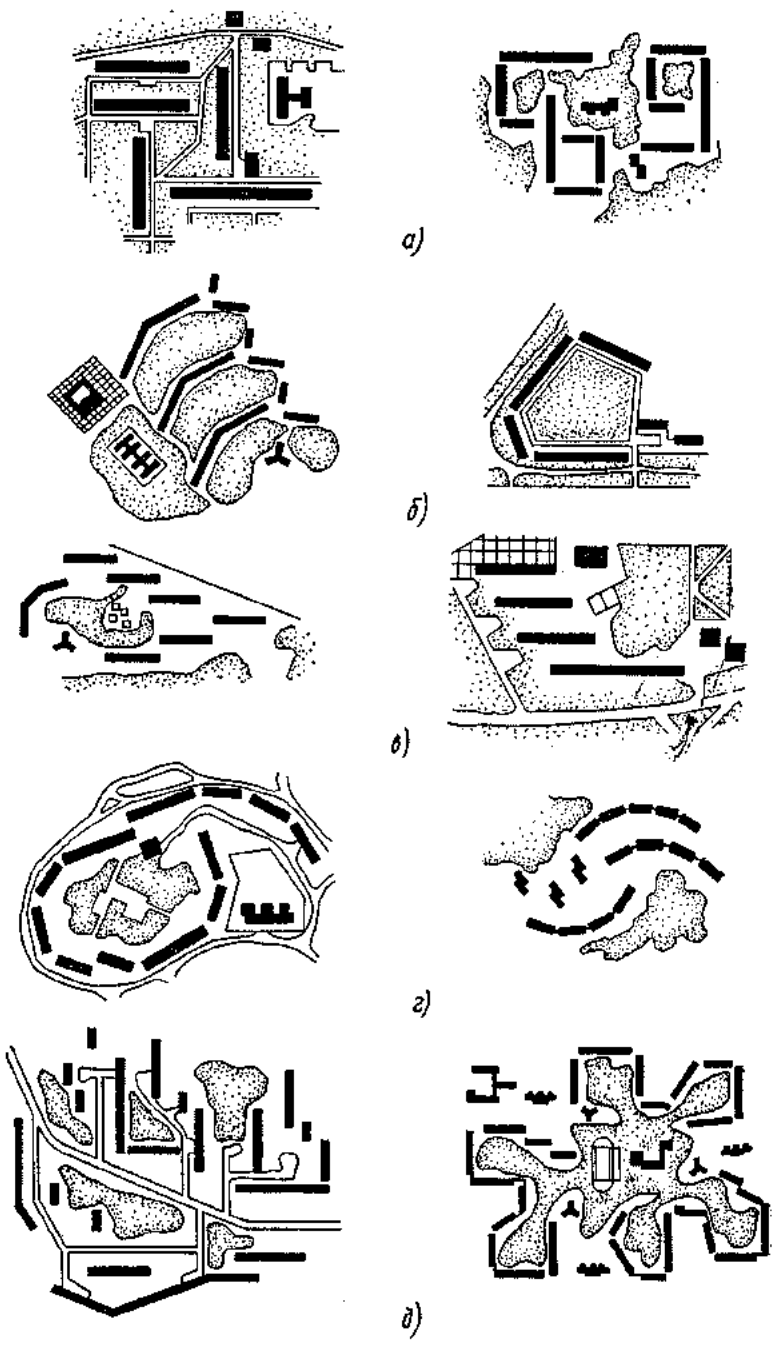

Іл. 8-7. Приклад забудови житлового району на складному рельєфі. Композиція забудови – у вигляді замкнутого кільця, розташованого навколо крутих схилів пагорба
Джерело: [43, с. 132]

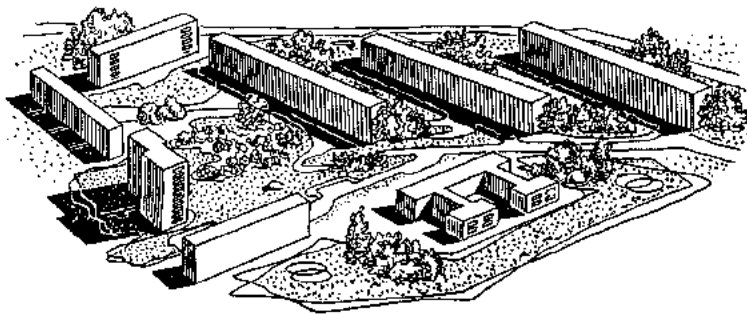
Іл. 8-8. Приклад забудови житлового району на складному рельєфі. Будинки розташовані замкнутими ланцюжками, утворюючи замкнуті озеленені дворики, між якими розмістились ділянки дитячих закладів

Джерело: [43, с. 132]

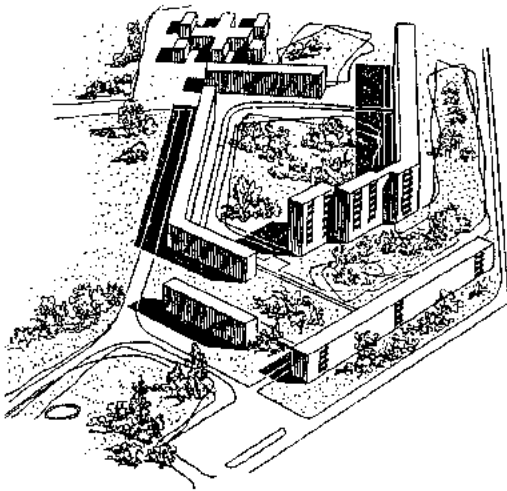

Іл. 8-9. Способи групування житлових будинків: а, б – під кутом один до одного – прямим і тупим; в – паралельно один до одного; г – по кривій; д – вільне розташування, за яким поєднуються всі системи

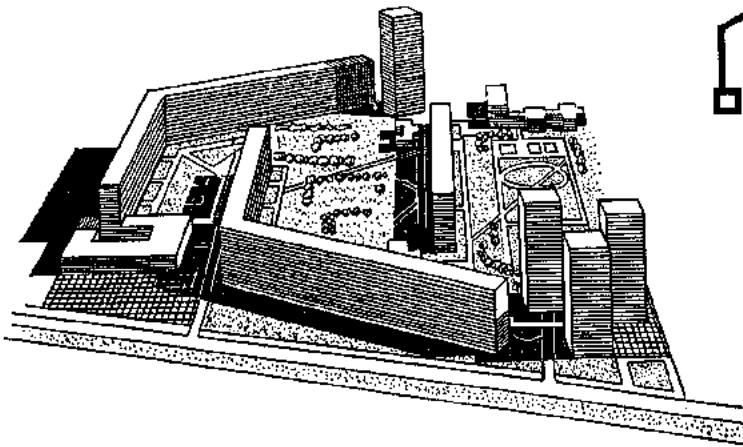
Джерело: [43, с. 134]

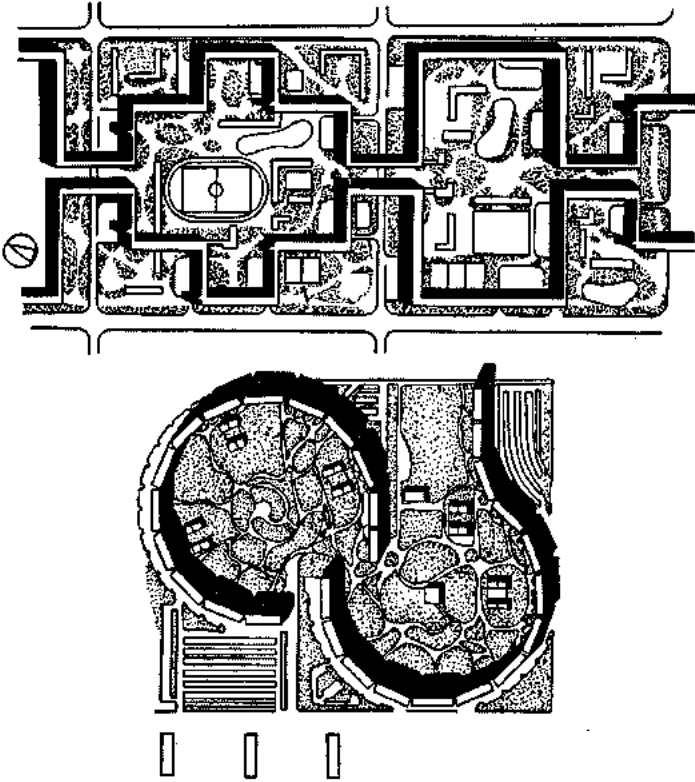
Іл. 8-10. Композиція групи житлових будинків, основана на розкритті простору
Джерело: [43, с. 132]

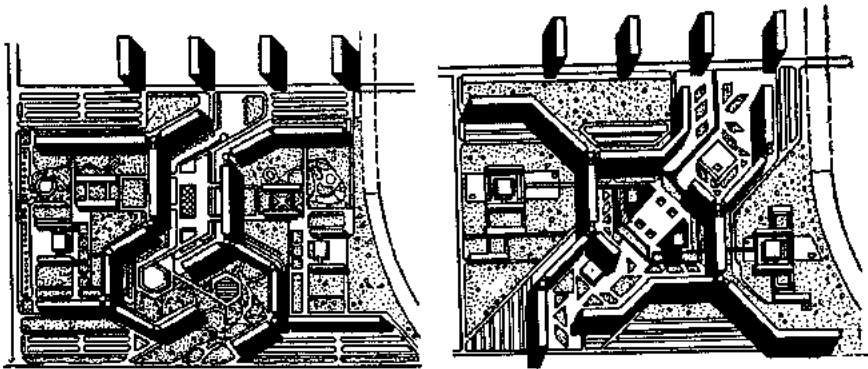
Іл. 8-11. Композиція групи житлових будинків, основана на створенні замкнутого простору
Джерело: [43, с. 133]

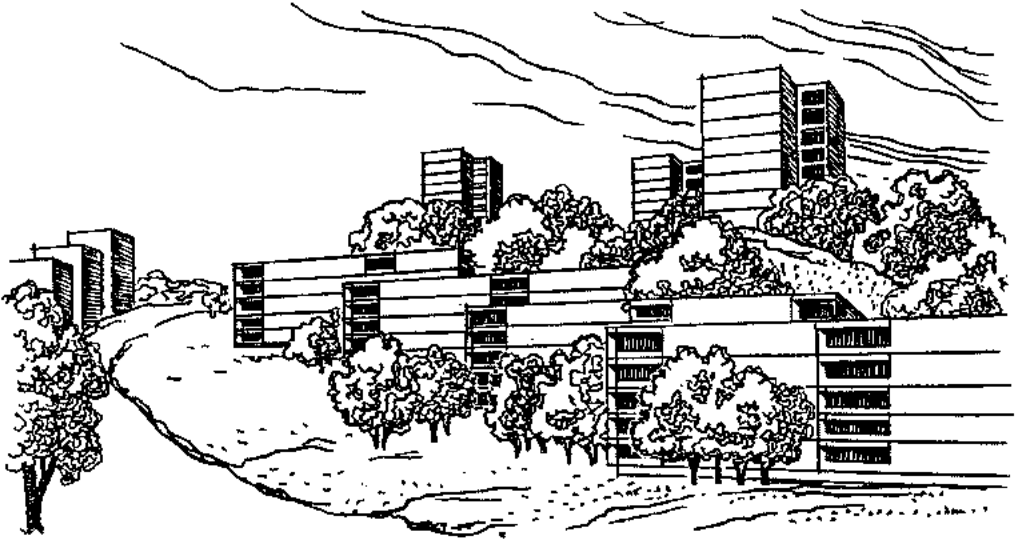
Іл. 8-12. Приклад планування з композицією, основою на контрасті різних за конфігурацією і висотою будинків
Джерело: [43, с. 135]

Іл. 8-13. Приклад забудови, що утворює єдиний нерозчленований простір
 Джерело: [43, с. 137]

Іл. 8-14. Приклади забудови, що утворює складний розчленований простір
 Джерело: [43, с. 137]

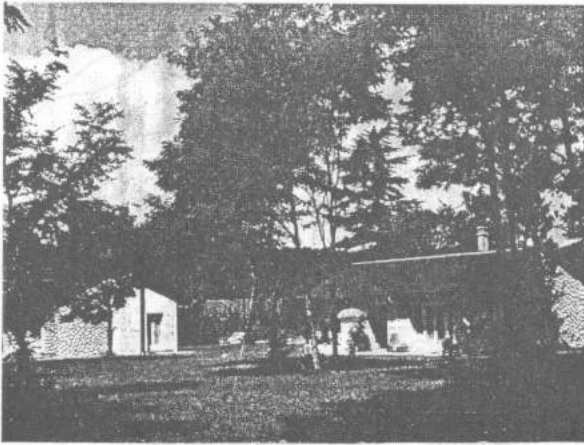

Іл. 8-15. Приклад забудови на складному рельєфі з відкритою перспективою
Джерело: [43, с. 136]

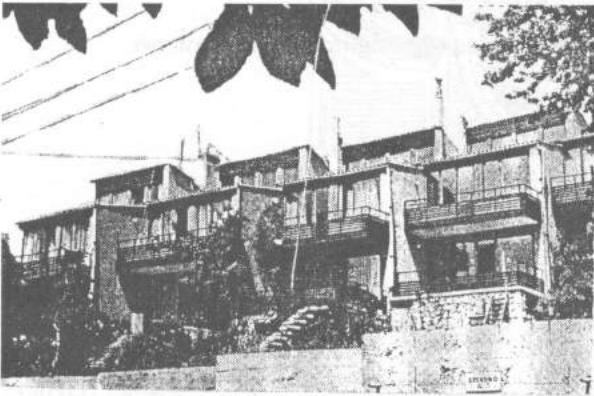

Іл. 8-16. Приклад забудови із замкнутою перспективою
Джерело: [43, с. 136]

Іл. 8-17. Садібна забудова (В'юлен-сюр-Сен, Франція)
Джерело: [32, с. 52]

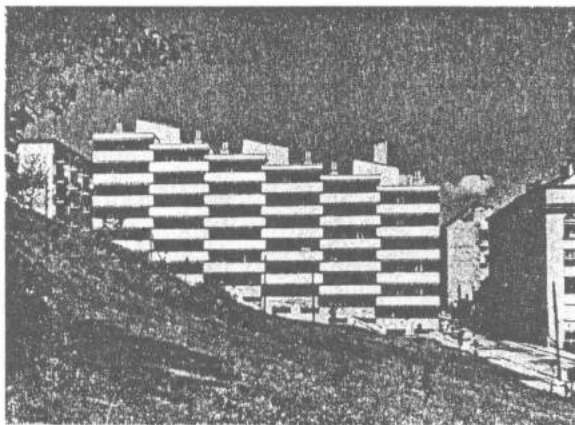
Іл. 8-18. Рядова забудова в горбистій місцевості. (Будапешт, Угорщина)
Джерело: [32, с. 52]

Іл. 8-19. Терасна забудова (Вільпент, Франція)
Джерело: [32, с. 52]

Іл. 8-20. Змішана забудова багатоквартирними будинками різної поверхності (Гамбург, Німеччина)

Іл. 8-21. Багатоквартирний житловий будинок на схилі (Будапешт, Угорщина)

Іл. 8-22. Багатоквартирний житловий будинок терасної забудови (Іврі, Франція)
Джерело: [32, с. 57]

е) гармонічне поєднання спокійних рівновисоких об'ємів або, за контрастом, протяжних і крапкових висотних будинків, з протиставленням простих і складних об'ємів.

2. Перспектива ансамблів, яка може бути відкритою і закритою, має велике значення в композиції. Поняття “ковзаюча” перспектива, яка допомагає людині послідовно переводити погляд з одного будинку на другий, що створює зоровий зв'язок між ними.

3. Організація простору, який може бути простим – єдиним і складним – розчленованим, багатоплановим (має не менше значення в композиції, ніж об'єми).

Усі розглянуті вище чинники в композиції крупних житлових комплексів, як правило, поєднані і, створюючи зоровий взаємозв'язок між будинками, допомагають цілісному сприйняттю забудови.

Економіка житлової забудови і основні техніко-економічні показники

Основні чинники, що впливають на економічність планування і забудови житлових комплексів:

1. Доцільне використання території.
2. Правильний вибір споруд для забудови.
3. Комплексність забудови.

Ці чинники взаємопов'язані, тому розглядати їх поодинокі можна тільки умовно.

1. Доцільне використання території означає:

– сувору економію у витраті міських земель, вартість яких тим значніша, чим більше місто;

– правильно знайдене співвідношення площ, що відводяться під забудову спорудами, і тих, що використовуються під озеленення, спортмайданчики тощо.

При цьому до нормативних показників треба ставитись творчо, а не формально, у кожному окремому випадку враховуючи особливості місця будівництва.

Наприклад, при наявності поблизу значного зеленого масиву (лісопарк, парк, бульвар) можна піти на максимальне зменшення площі мікрорайонного саду, а територію, що звільнилася таким чином, використати під забудову житловими будинками:

– більш раціонально можна використати територію за рахунок підвищення щільності житлової забудови і житлового фонду, що прямо залежить від характеру вибраних для забудови житлових будинків – їх поверховості, конфігурації планів, планування квартир.

– економії території сприяє також укрупнення споруд культурно-побутового обслуговування, особливо шкіл і дитячих закладів, ділянки яких займають значну площу мікрорайону.

– за рахунок кооперації спортивних споруд шкіл також можна вивільнити площу під забудову, будуючи при цьому укрупнені спортивні споруди (стадіон, спортмайданчики, плавальний басейн) на більш високому рівні вимог, що пред'являються до таких закладів.

2. “Правильний вибір споруд для забудови” полягає у визначенні оптимальної поверховості.

Поверховість забудови має вирішальний вплив на вартість будівництва і експлуатацію інженерного обладнання, дорожню мережу, благоустрій території.

Підвищення поверховості сприяє скороченню території забудови, а це у свою чергу, дозволяє скоротити протяжність інженерних мереж і доріг, площі, що підлягають благоустрою, визначає збільшення виходу житлової площі з гектару забудованої території. При цьому збільшення поверховості житлових будинків підвищує комфорт проживання (наявність ліфтів, сміттєпроводів). Все це є значною економічною перевагою. Проте підвищення поверховості викликає подорожчання будівництва і експлуатації самих споруд, що пов'язано з їх більш складними конструкціями та інженерним обладнанням.

Тому до вибору поверховості житлової забудови слід підходити не однозначно, а враховуючи конкретні особливості забудованого району.

Підвищена поверховість – для великих і значних міст з дефіцитом вільних площ більш раціональна, на 20-30 % скорочує необхідність у нових територіях для потреб житлового будівництва.

9 – поверхові будинки доцільно будувати тоді:

- коли обмежені або відсутні резервні території для житлового будівництва.
- де більша частина території має складні інженерно-геологічні умови.
- в районах міста, що реконструюються.

В інших місцях, де будівництво 9 – поверхових будинків економічно недоцільно, але іноді необхідно з архітектурно-композиційних міркувань.

12-16 – поверхові будинки будують у значних і найбільших містах (16-поверхові – у найбільших містах для виявлення основних композиційних ансамблів).

3. Комплексність забудови – пропорційний розвиток усіх елементів житлового комплексу, а саме житлової забудови, закладів культурно-побутового обслуговування, інженерного обладнання і благоустрою території. Недорозвинення будівництва кожного з цих елементів приводить до погіршення умов проживання.

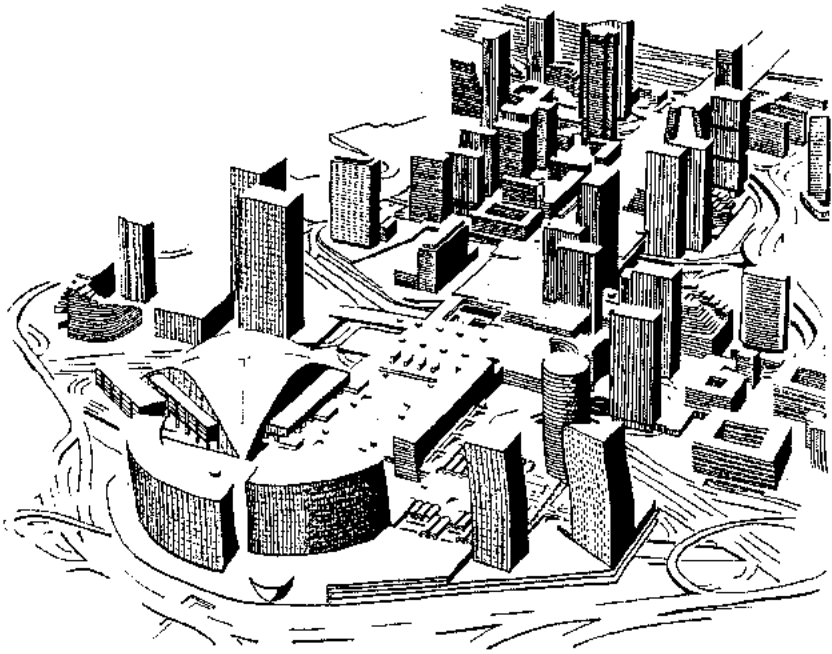
План житлового будинку

У багатосекційних будинках вартість 1 кв. м житлової або корисної площі знижується за рахунок зменшення питомої площі торцевих стін. Крім того, при таких будинках з підвалами знижуються затрати на мікрорайонні мережі інженерного обладнання (протяжність каналів, кількість вводів). Проте збільшення кількості секцій понад 8 не рекомендується.

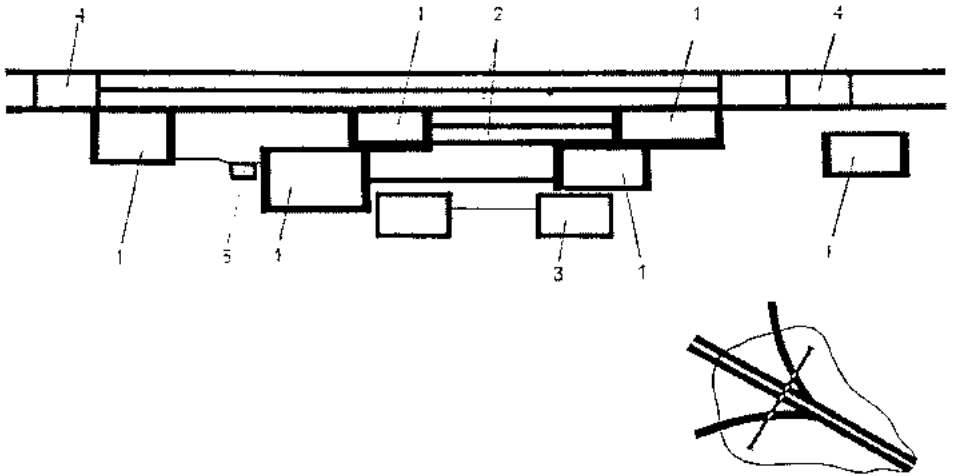
Ширина корпусу і планування також чинять вплив на вартість будівництва. Окрім того, вартість будівництва може бути знижена за рахунок уважного врахування рельєфу території, більш сучасних методів прокладання інженерних мереж, скорочення довжини і раціональної організації системи внутрішніх проїздів тощо.

Техніко-економічні показники

ТЕП виводять для оцінки містобудівельних проєктних вирішень і можливості проведення порівняльного аналізу рівня економічності і раціональності проєктів планування і забудови житлових районів і мікрорайонів.

Іл. 8-23. Париж, Дефанс, сектор А. Загальний вид забудови
 Джерело: [41, с. 86]

Іл. 8-24. Перетин по штучній платформі (Дефанс, Париж): 1 – автодороги; 2 – автостоянки;
 3 – метро; 4 – автобуси; 5 – технічна галерея
 Джерело: [41, с. 87]

ТЕП умовно ділять на групи:

- Пов'язані безпосередньо з
планувальним рішенням
- належать до
складання кошторису
- 1. загальні показники
  - 2. баланс території житлового району
  - 3. вартість будівництва
  - 4. експлуатаційні затрати

Загальні техніко-економічні показники:

1. Площа мікрорайону _____ га
2. Чисельність населення _____ осіб
3. Норма житлової забезпеченості _____ кв.м/осіб
4. Житловий фонд _____ кв.м
5. Щільність житлового фонду

Брутто $\frac{\text{житлова площа}}{\text{територія житлової зони}}$ кв.м/га

нетто $\frac{\text{житлова площа}}{\text{територія житл.зони(пл.забуд.)}}$ кв.м/га

6. Щільність забудови _____ %
7. Середньозважена поверховість забудови _____ поверх
8. Щільність населення _____ люд./га
9. Територія мікрорайону на 1 мешканця _____ кв.м/га

Додаткові показники:

1. Компактність території.
2. Рівень озеленення.
3. Питома площа мережі дорожніх покриттів.
4. Показники оснащення території інженерними мережами.
5. Затрати часу на трудові і культурно-побутові поїздки та деякі інші.

Житловий фонд – визначається як сума житлової площі всіх житлових будинків району або мікрорайону.

Щільність житлового фонду "брутто" – визначається відношенням житлового фонду до території житлової зони мікрорайону і показує, яка кількість житлової площі припадає на 1га житлової території мікрорайону.

Щільність житлового фонду "нетто" визначається відношенням житлового фонду до території житлової зони мікрорайону (площі забудови) і показує, яка кількість житлової площі припадає на 1га житлової території мікрорайону.

Житлова зона включає площу, котра зайнята житловими будинками – площу забудови. Площа забудови визначається як сума площ усіх житлових будинків по зовнішніх контурах перших поверхів і територій, що безпосередньо прилягають до житлових споруд (озеленені двори груп будинків, під'їзди до будинків, пішохідні доріжки, господарські майданчики).

Показники щільності житлового фонду характеризують економічність використання території. Чим більше на 1га території мікрорайону побудовано житлової площі, тим менші питомі (що припадають на 1 кв.м житлової площі)

затрати на будівництво інженерних мереж, доріг, благоустрою і озеленення. Ці показники впливають також і на експлуатаційні видатки.

Площа території мікрорайону визначається в межах червоних ліній, при цьому з неї виключають площі ділянок закладів міського і районного значення (якщо вони розташовані у цих межах).

Щільність забудови визначається процентним відношенням площі, зайнятої житловими будинками (площа забудови), до площі житлової зони мікрорайону.

Середньозважену поверховість житлового фонду визначають за формулою:

$$P_{\text{сер.}} = \frac{Ж}{Ж1 + \text{---} + \text{---} + \dots + \text{---}} = \text{поверх}$$

де Ж – житловий фонд (сумарна житлова площа у будинках різної поверховості), кв.м, а Ж1, Ж2, ... Жп – житлова площа у будинках відповідної поверховості, кв.м.

Отримана таким чином середньозважена поверховість дозволяє порівняти показники щільності житлового фонду з нормативним їх значенням.

Щільність населення – кількість мешканців, що припадає на 1га забудованої території.

$$\text{Щільність насел.} = \frac{\text{щільність житлового фонду}}{\text{прийнятий норматив площі заселення 18 кв.м/1люд (21кв.м/люд.)}} = (\text{люд./га}).$$

Помноживши показник щільності населення на площу мікрорайону можна визначити проєктну кількість населення.

Баланс території мікрорайону – розкриває розподіл території за її елементами:

Територія	Загальна площа, га	Площа на 1 особу, кв.м
1. Житлова територія (включаючи озеленені двори, внутрішньоквартальні проїзди, господарські майданчики)		
2. Ділянки шкіл		
3. Ділянки дитячих закладів		
4. Ділянки культурно-просвітніх закладів		
5. Сад мікрорайону		
6. Фізкультурні майданчики		
7. Ділянки для гаражів індивідуального автотранспорту		

Разом _____

Запитання для самоперевірки

1. Що являє собою житловий район, яка його структура?
2. Яка планувальна структура мікрорайону?
3. У чому полягає функціональне зонування мікрорайону?
4. Які типи будинків житлової забудови застосовують при забудові мікрорайону?
5. Які основні санітарно-гігієнічні та протипожежні вимоги, що висуваються до житлової забудови?
6. У чому полягає основа композиційної ідеї вирішення житлової забудови і які чинники впливають на її архітектурно-просторове вираження?
7. Які композиційні прийоми групування будинків застосовують у практиці забудови житлових комплексів?
8. Які основні чинники, що впливають на економічність планування і забудови?
9. З'ясуйте, що означає доцільне використання території при забудові житлових комплексів?
10. Чому визначення оптимальної поверховості для вибору житлових споруд для забудови має вирішальний вплив на вартість їх будівництва і експлуатацію?
11. Що означає комплексність забудови?
12. Для чого виводять техніко-економічні показники? Які є групи ТЕП?
13. Які є загальні техніко-економічні показники? Поясніть кожен зокрема.
14. Для чого складають баланс території мікрорайону і які елементи до нього входять?

Література: [14, 17, 30, 32, 41, 43].

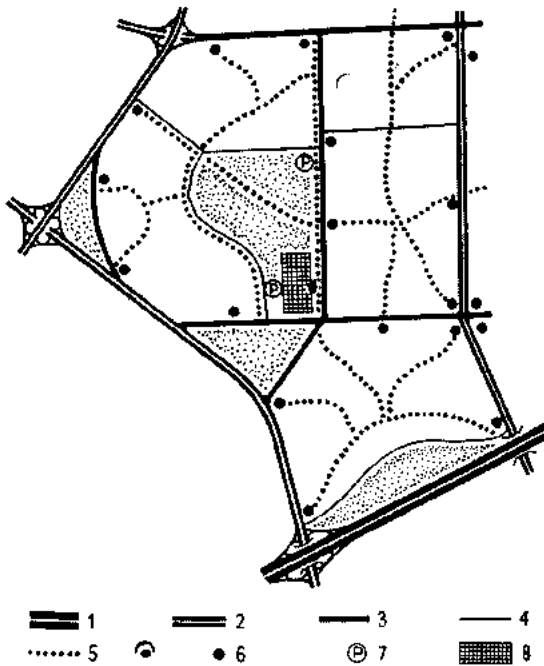
Мережа доріг і вулиць та організація пішохідного руху у мікрорайоні (житловому кварталі)

Магістральні вулиці міського і районного значення належать громадському міському транспорту. Територія, обмежена цими вулицями, повинна бути повністю ізольована від регулярного руху міського транспорту.

Водночас житловий комплекс, розташований на цій території, повинен мати своє транспортне обслуговування, до якого належать:

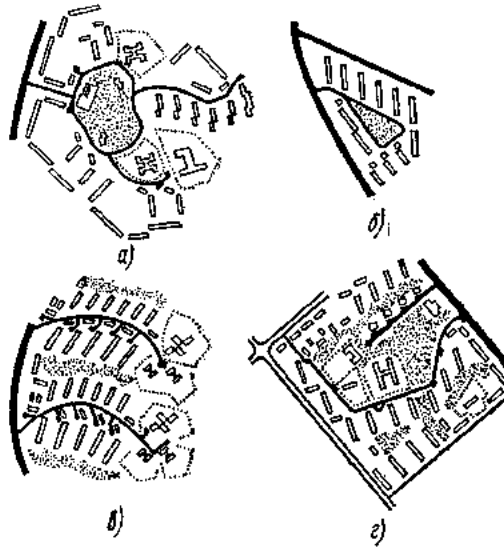
- пасажирський транспорт (легкові автомобілі);
- вантажний транспорт (для перевезення домашніх речей, меблів, продуктів і товарів до будинків культурно-масового обслуговування).

Житловий квартал обмежений магістралями (загальноміського та районного значення, житловими вулицями, проїздами, природними межами).

Іл. 9-1. Схема мережі доріг житлового району: 1 – міська швидкісна дорога; 2 – магістральна вулиця загальноміського значення; 3 – магістральна вулиця районного значення; 4 – житлова вулиця; 5 – пішохідна алея; 6 – зупинка громадського транспорту; 7 – автостоянка загального користування; 8 – громадський центр

Джерело: Бакутис В.Э., Горохов В.А., Лунц Л.Б., Расторгуев О.С., Инженерное благоустройство городских территорий, М., Стройиздат, 1979. С.11

Іл. 9-2. Схеми основних мікрорайонних проїздів: а) – кільцева; б) – петляста; в) – тупикова; г) – змішана
Джерело: [43, с. 94]

Схема основних мікрорайонних (житлового комплексу) проїздів будується за петлястою, тупиковою або змішаною схемою.

Кільцеві дороги – охоплюють всю територію мікрорайону і мають одне або декілька відгалужень для в'їзду і виїзду.

Петлясті і тупикові проїзди – обслуговують окремі групи житлових будинків і громадські ділянки. Перші можуть мати окремі або об'єднані в'їзди і виїзди, інші – тільки об'єднані.

При змішаній схемі можливе поєднання кільцевих і тупикових проїздів.

Кожна з цих схем повинна унеможливлувати транзитне прямування через мікрорайон (або обмежувати таку можливість). Правда, у значних за територією мікрорайонах ($S \gg 50 \text{га}$) для уникнення надмірних пробігів автомобілів іноді доводиться допускати влаштування наскрізних проїздів.

У цих випадках доцільно робити злами, що ускладнюють наскрізний проїзд і знижують швидкість руху.

При проєктуванні мережі проїздів слід прямувати до того, щоб основні проїзди не відокремлювали групи житлових будинків від дитячих закладів, шкіл, зон відпочинку, тобто не перетинали основних пішохідних напрямків. Основні проїзди не повинні перетинати територію озеленених дворів. Згідно з вимогами ДБН 360-92*:

П.7.31 при прокладанні магістральних вулиць безперервного руху в районах житлової забудови треба додатково передбачати місцеві проїзди одностороннього руху шириною 7 м.

П.7.32 Ширина вулиць і доріг у червоних лініях переважно приймається:

– магістральних вулиць – 50-80 м;

– вулиць і доріг місцевого значення – 15-25 м.

Відстань від краю основної проїжджої частини вулиць і проїздів до лінії забудови треба приймати не більшою за 25 м. При перевищенні вказаної відстані треба передбачати смугу шириною 6м, придатну для проїзду пожежних машин.

П.3.11. У житлових кварталах треба передбачати в'їзди на їх територію, а також при потребі наскрізні проїзди в будинках на відстані не більше 300 м один від одного. А в районах, що реконструюються, при периметральній забудові – менше за 180 м.

Примикання проїздів до проїжджих частин магістральних вулиць регульованого руху допускається на відстанях не менших за 50 м від перехрестя.

Основні проїзди (шириною 7 м або 6 м) – під'їзд до груп житлових будинків, великих установ і підприємств обслуговування, торгових центрів.

Другорядні – до будинків, що стоять окремо (1смуга руху = 3,5 м). На другорядних (односмугових) проїздах треба передбачати роз'їзні майданчики шириною 6 і довжиною 15 м на відстані не більшій за 75 м один від одного.

Тупикові проїзди повинні бути завдовжки не більше ніж 150 м; закінчуватися поворотними майданчиками, які забезпечують можливість розвороту сміттєвозів, прибиральних і пожежних машин.

Тротуари, велосипедні доріжки треба підносити на 15 см над рівнем проїздів. Перехрещення тротуарів і велосипедних доріжок треба передбачати в одному рівні з улаштуванням рампи завдовжки відповідно 1,5 і 3 м.

До будинків 1-8-поверхових проїзди можна влаштовувати з одного боку.

До житлових будинків висотою 9 поверхів і більше треба передбачати проїзди шириною не менше 3,5 м або смуги шириною 6м, що придатні для проїзду пожежних машин з двох повздовжніх боків багатосекційних житлових і громадських будинків і з усіх боків односекційних житлових будинків.

П.7.55. Мінімальні *санітарні розриви* від станцій технічного обслуговування до житлових будинків, готелів, громадських будинків і ділянок шкіл і дитячих закладів:

СТО понад 20 постів	– 50 м
СТО від 10 до 20 постів	– 25 м
СТО до 10 постів	– 15 м.

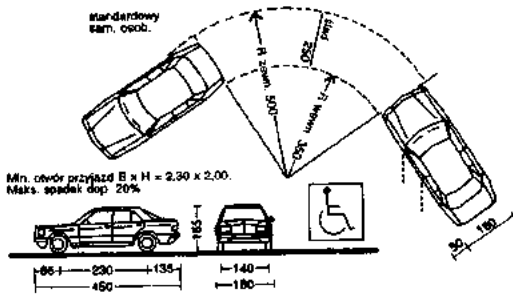
Противожежні вістані від автозаправочної станції з підземними резервуарами для зберігання рідкого палива до ділянок дитячих дошкільних установ, загально-освітніх шкіл, шкіл-інтернатів, лікувальних установ зі стаціонаром, до стін житлових будинків, громадських будинків і споруд треба приймати не меншими ніж:

50 м – до АЗС з постами мийки і змачування для всіх автомобілів, а також для АЗС, що розраховані на заправку понад 750 легкових автомобілів на добу.

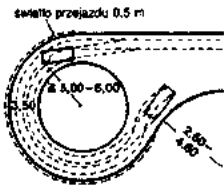
25 м – до АЗС, що розраховані на заправку до 750 легкових автомобілів на добу.

Вказані вище протипожежні розриви при підземному зберіганні рідкого палива з влаштуванням блок-пунктів треба приймати у 2 рази більшими.

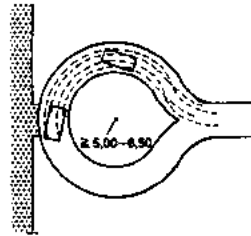
Противожежні розриви треба обчислювати від заправочних колонок, дихальних пристроїв резервуарів, витяжних вентиляційних шахт постів обслуговування.

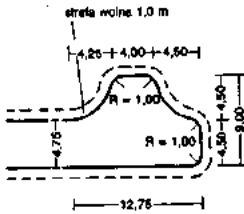
1. СТАНДАРТНИЙ ЛЕГКОВИЙ АВТОМОБІЛЬ.

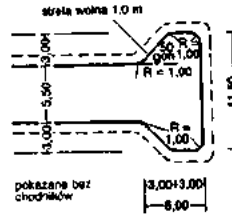
2 ПЕТАЯ ПОВОРОТУ ДЛЯ ЛЕГКОВИХ АВТОМОБІЛІВ

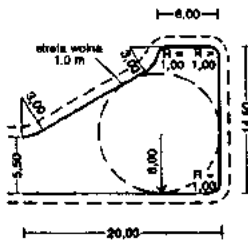
3 КРУГОВИЙ ПІД'ЇЗД ДЛЯ ЛЕГКОВИХ АВТОМОБІЛІВ.

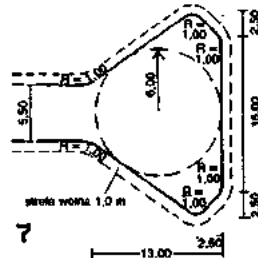
4 МАЙДАНЧИК ПОВОРОТУ ДЛЯ ЛЕГКОВИХ АВТОМОБІЛІВ

5 МАЙДАНЧИК ПОВОРОТУ ДЛЯ ЛЕГКОВИХ АВТОМОБІЛІВ І ВАНТАЖІВОК ДОВЖИНОЮ ДО 8М (СМІТТЕВОЗ, ПОЖЕЖНА ОХОРОНА, ВАНТАЖІВКИ ДО 5Т).

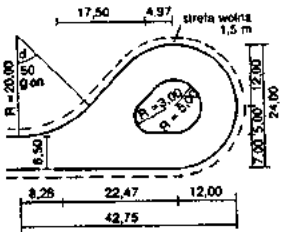

6

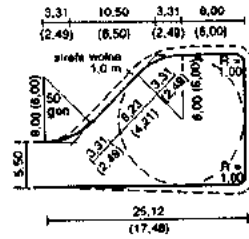

7

6,7 МАЙДАНЧИК ДЛЯ РОЗВОРОТУ ВАНТАЖІВОК ДОВЖИНОЮ 10М А ТАКОЖ ТРИСОСНИХ СМІТТЕВОЗІВ ВАГОЮ 22Т.

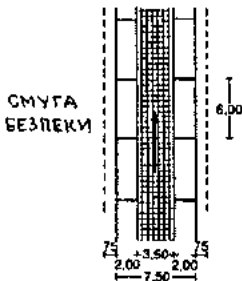
В ПЕЛЯ ПОВОРОТУ ДЛЯ ВАНТАЖІВОК З ПРИЧЕПОМ ТА ЗДВОЄНИХ АВТОБУСІВ.

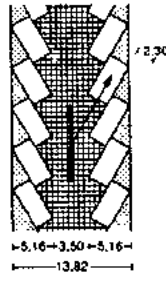
В МАЙДАНЧИК ПОВОРОТУ ДЛЯ ДВОСОСЬОВИХ СМІТТЕВОЗІВ І ФУРГОНІВ ДОВЖИНОЮ 6 М.

Іл. 9-4. Влаштування поворотів для автопотягів, здвоєних автобусів, двососьових сміттевозів і фургонів завдовжки 6 м

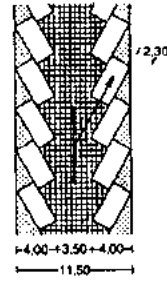
Джерело: [53, с. 382]

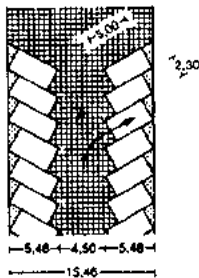
1. Стоянка паралельно до смуги руху

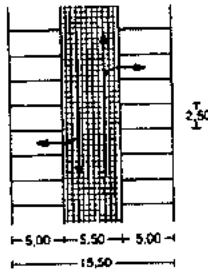
2. Стоянка під кутом 45°, рух тільки односторонній.

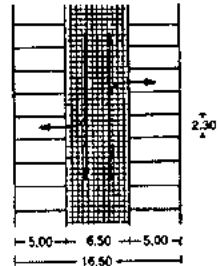
3. Стоянка під кутом 30° вигідний в'їзд і виїзд, рух тільки односторонній.

4. Стоянка під кутом 60°, рух тільки односторонній.

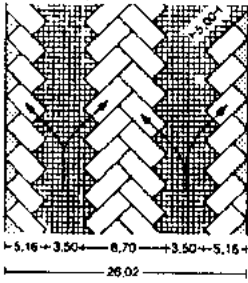
5. Стоянка під кутом 90°, на проїзді можливий двосторонній рух. Ширина місця стоянки 2,5 м.

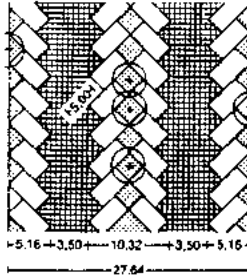
6. Стоянка під кутом 90°, рух двосторонній. Ширина місця стоянки 2,3 м.

Іл. 9-5. Влаштування автостоянок у два ряди

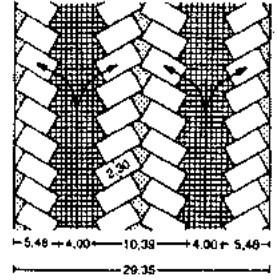
Джерело: [53, с. 383]

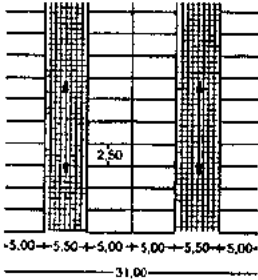
7. Стоянка під кутом 45°, рух тільки односторонній

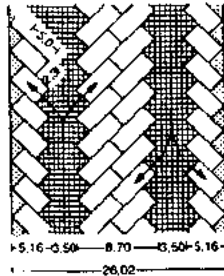
8. Стоянка тільки в односторонньому напрямку (місце на рослинності).

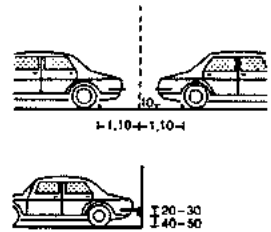
9. Стоянка під кутом 60°, тільки для одностороннього руху.

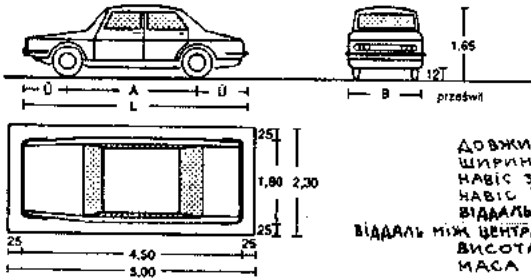
10. Стоянка під кутом 90°, проїзд 5.50 м. Ширина місця стоянки - 2.5 м.

11. Навскісна стоянка, зворотня до напрямку руху.

12. Поперечні межі між автомобілями і відстої.

13. СТАНДАРТНИЙ ЛЕГКОВИЙ АВТОМОБІЛЬ.

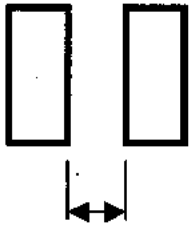
Іл. 9-6. Автомобільні стоянки і габаритні розміри стандартного легкового автомобіля
Джерело: [53, с. 383]

П.3.13. Віддалі між житловими будинками.

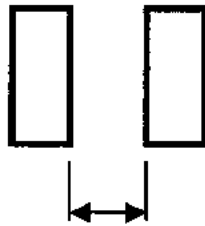
а) 2-3 поверхи;

б) більше 4-х;

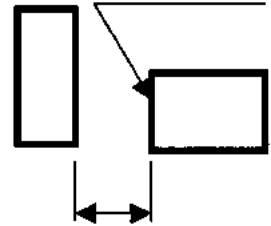
в) вікна із житлових кімнат

Не менше
15 м

не менше
20 м

не менше
15 м

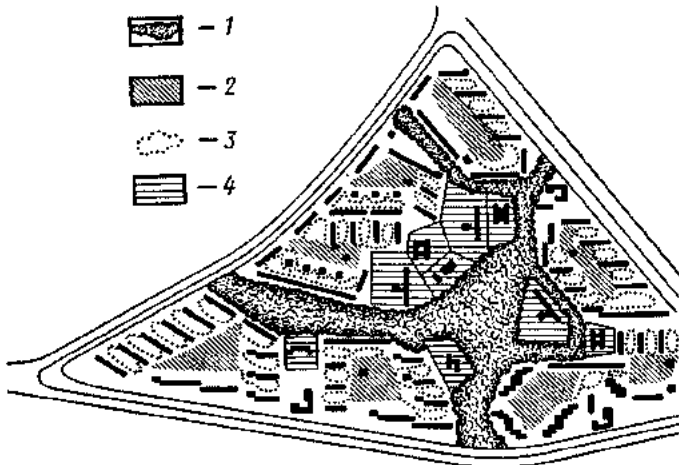
Ці віддалі можуть бути зменшені при дотриманні норм інсоляції і освітленості, якщо забезпечується неможливість обзору житлових приміщень з вікна у вікно.

Озеленення

Озеленення житлових кварталів треба проектувати з урахуванням систем озеленення більших структурних елементів сельбищної території (житлових та сельбищних районів).

Згідно з ДБН 360-92* П.3.15. площу озеленої території мікрорайону (кварталу) слід приймати не більше ніж 6,0 кв. м/особу (без врахування ділянок шкіл і дитячих дошкільних закладів).

Примітка: в площу окремих ділянок озеленення території мікрорайону включаються майданчики для відпочинку, для ігор дітей, пішохідні доріжки, якщо вони займають не більше 30% загальної площі ділянки.

Іл. 9-7. Схема озеленення мікрорайону: 1 – сад мікрорайону; 2 – сади групи будинків (житлової групи); 3 – сади перед будинками; 4 – ділянки шкіл і садочків-ясел
Джерело: [43, с. 102]

Запитання для самоперевірки

1. Які основні схеми проїздів використовують для організації руху у житловому комплексі? Пояснити рисунком.
2. Які нормативні відстані примикання проїздів до магістральних вулиць регульованого і безперервного руху?
3. Які нормативи повинні витримуватись при прокладанні проїздів всередині кварталу (основних і другорядних, петлястих і тупикових)?
4. Які протипожежні вимоги до прокладання проїздів біля будинків?
5. Які протипожежні віддалі (мінімальні) від житлових будинків до станцій технічного обслуговування та АЗС?
6. Які віддалі повинні витримуватись між житловими будинками залежно від їх висоти при забудові житлового комплексу?

Література: [14, 17, 29, 30, 32, 41, 43, 49, 53].

Інженерна підготовка території та інженерне обладнання. Проект комплексного благоустрою та принципи озеленення житлової групи

Інженерна підготовка території під забудову включає проведення комплексу інженерних заходів з влаштування споруд, необхідних для здійснення будівництва і створення сприятливих умов для життя людей.

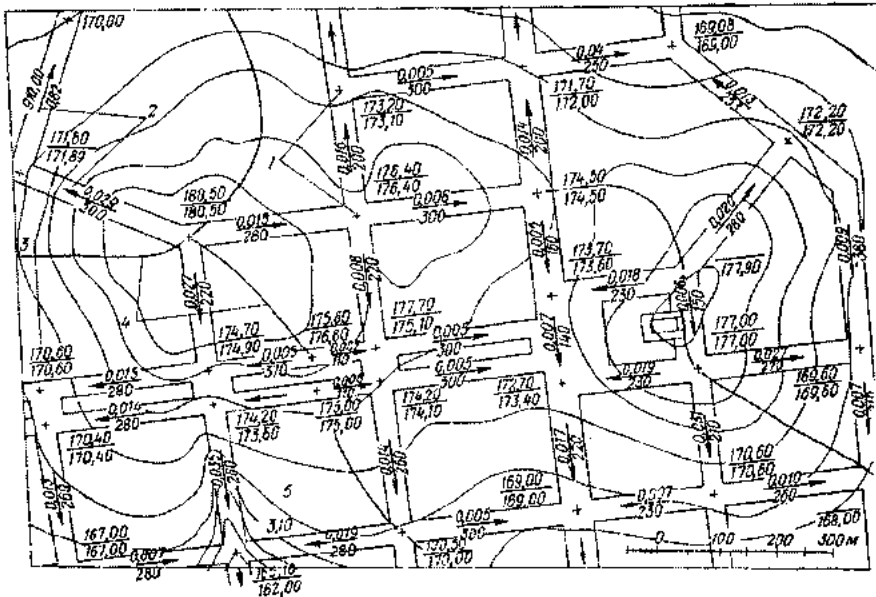
На нових територіях, що освоюються під житлову забудову, обов'язкове вертикальне планування території і організація відводу поверхневих вод.

Освоєння "незручних" для будівництва земель – заболочених, порізаних ярами та інших вимагає складних інженерних робіт – земляних, гідротехнічних, зрешувальних.

Загальні заходи з інженерної підготовки міських територій розробляються на стадії вирішення генерального плану міста у вигляді схем.

Окремі задачі вирішують на основі цих схем при складанні проекту ПДП житлових районів.

Вертикальним плануванням території називають заходи з організації поверхні цієї території з метою пристосування рельєфу місцевості до вимог міського будівництва.

Іл. 10-1. Схема вертикального планування ділянки міської території: 1 – переломні точки; 2 – напрямок і величина проєктованих похилів вулиць (у числівнику показана величина похилу, у знаменнику – віддаль між переломними точками); 3 – червоні (в числівнику) і чорні (у знаменнику) висотні відмітки перетину червоних ліній; 4 – водорозділи; 5 – робочі позначки

Джерело: [43, с. 11]

Верикальне планування території мікрорайону *вирішує такі задачі:*

- 1) створення нормальної поверхні для забудови спорудами всіх видів, необхідних при будівництві населеного місця;
- 2) створення сприятливих умов для відводу з планувальної території поверхневих вод;
- 3) створення нормальних умов для руху міського транспорту і розташування підземних інженерних мереж;
- 4) організація рельєфу при наявності несприятливих фізико–геологічних умов (затоплення території, підтоплення її ґрунтовими водами, утворення ярів, зсуви);
- 5) надання рельєфу найбільшої архітектурної виразності.

Комплексне вирішення всіх задач вертикального планування повинно досягатися при найменших обсягах земельних робіт, що передбачає максимальне збереження існуючого природного рельєфу. При цьому необхідне дотримання балансу земляних робіт. Переміщення земляних мас повинно бути мінімальним.

Послідовність стадій проектування вертикального планування:

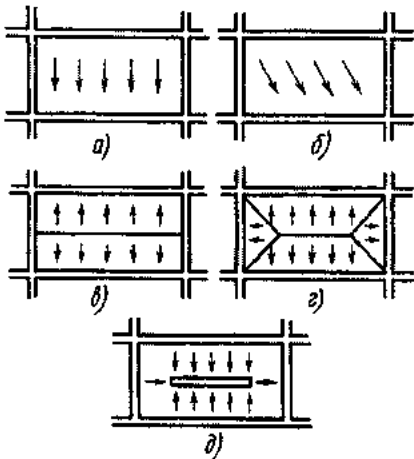
1-а стадія проекту – складання схеми вертикального планування всього міста у М 1:5000, М 1:10 000.

2-а стадія проекту — складання технічного проекту вертикального планування. Розробляється для району першочергового будівництва у М1:2000, 1:1000 і охоплює всю вуличну мережу даної ділянки будівництва.

3-я стадія проекту – складання робочих креслень вертикального планування. Розробляються у М 1:500 у складі проекту планування і забудови мікрорайону, охоплюючи його територію у межах червоних ліній.

У проекті вертикального планування визначають необхідні для будівництва вертикальні позначки кутів і входів у будинки, елементів вулиць і проїздів, а також усіх точок проєктованих територій.

Ці креслення є документом, за яким здійснюється будівництво. Мережа вулиць є “кістяком”, на якому будується організація рельєфу міста. З трасування вуличної мережі починають проектування його вертикального планування.

Іл. 10-2. Схеми організації поверхневого стоку на території мікрорайону: а, б – з односкілою поверхнею; в – те ж з двоскілою; г – те ж з дахоподібною чотирискілою; д – при понижених або зрешувальних ділянках

Джерело: [43, с. 120]

Лотки проїжджої частини вуличної мережі є прийомниками дощової та талої води, яка потрапляє самоплином з території кварталів, тому доцільно розташовувати їх по трасах природних водозборів – тальвегах.

У засушливих районах вулиці доцільно розташовувати на більш високих позначках, ніж квартали, де на території мікрорайону є система зрошувальних каналів-ариків і де вирішується зворотна задача – збір атмосферних опадів на озелених дворах мікрорайонів.

Ухил вулиць міста влаштовують з врахуванням умов безпеки руху транспорту (максимальний ухил) і кращого стоку води (мінімальний ухил). Допустимі ухили міських вулиць за ДБН у межах 0,4-6 %.

Величину ухилу визначають у десяткових дробах або процентах:

$$i = \frac{h}{l} \quad (0,005, 0,02 \text{ або } 0,5 \%, 2\%)$$

Поперечний ухил: $i = 0,015 \dots 0,025$.

Вузлові точки вертикального планування – позначки перетину осей основних вулиць міста.

Абсолютні позначки існуючого рельєфу у даній точці називаються чорними, а проєктовані відповідно до потрібних ухилів вулиць – червоними.

Вертикальне планування мікрорайону здійснюється створенням системи площин з ухилами до внутрішньоквартальних проїздів або зовнішніх меж мікрорайону. Отже, мережа внутрішньоквартальних проїздів створює “кістяк” всього проєктного рельєфу міжмагістральних територій і є опорою для проєктування усіх її елементів.

Можливі схеми організації поверхневого стоку на території мікрорайону:

а) одноухильна поверхня; б) двосхила; в) дахоподібна; г) при понижених або зрошуваних ділянках.

Розташування будинків відносно ухилу рельєфу:

- 1) ухил до 1 % – незалежно від напрямку горизонталей;
- 2) ухил до 3 % – поперек горизонталей можна розташовувати будинки довжиною меншою ніж $L < 50$ м. Більш довгі будинки слід розташовувати вздовж горизонталей;
- 3) ухил 3-5 % (слабо пересічений рельєф) – поперек горизонталей можна розміщувати споруди довжиною до 30м.;
- 4) ухил 5-8 % (пересічений рельєф) – всі будинки розташовують паралельно до горизонталей або застосовують сходиначасті будинки, понижуючи позначку кожної секції або блоку;
- 5) ухил більше 8 % (сильно пересічений рельєф) – застосовують терасну забудову.

Вертикальне планування мікрорайону у більшості випадків може застосовуватись лише у висотному розташуванні проїздів і пішохідних алей, дитячих і фізкультурних майданчиків, майданчиків для розташування споруд. Решта простору (біля 40 % від загальної площі мікрорайону) може бути збережено у природному рельєфі з існуючим рослинним покриттям.

У сучасній містобудівельній практиці автори часто відмовляються від суцільного вертикального планування проєктованої території і переходять до “острівного” вертикального планування мікрорайону.

Закономірно, що найбільш цікаві вирішення вертикального планування з точки зору архітектурно-просторових можливостей одночасно бувають і найбільш економічними.

Вертикальне планування територій зелених насаджень

Основні задачі:

1. Забезпечення відводу надлишкових поверхневих вод.
2. Створення зручного руху по алеях і доріжках.
3. Якнайбільше збереження ґрунтового покриття.
4. Створення нормальних умов для вирощування зелених насаджень.
5. Запобігання умов для розвитку ерозії ґрунтів.

Важлива умова, що впливає на вирішення вертикального планування – наявність цінної існуючої рослинності дерев та кущів. Такі ділянки не повинні охоплюватись вертикальним плануванням, їх залишають у природному стані.

Для забезпечення стоку поверхневих вод та запобігання зволоження ґрунтів можливості підйому ґрунтових вод і заболочення окремих ділянок ухили на територіях зелених насаджень приймають не менше 0,005, або 0,5 %.

Пішохідні алеї і доріжки – $i = 0,004-0,08$.

На крутих підйомах сходинок $h = 10-14$ см. Поперечні ухили приймаються порядку $i = 0,02$. Поперечні профілі: односкатні або двоскатні.

При різних повздовжніх профілях вулиць і територій зелених насаджень вони врівноважуються за допомогою озеленених відкосів або підпірних стінок. Закладання відкосів має зазвичай співвідношення 1:2.

Організація стоку поверхневих вод

Стік поверхневих вод – інженерний захід, що здійснюється для збору поверхневих вод (дошових і талих) і відводу їх за міську територію або на очисні споруди.

Поверхневий водовідвід здійснюється водостічною системою з усіх міських територій.

Відкрита водостічна система – лотки, кювети, канали.

Закрита водостічна система – міська водостічна мережа або дощова каналізація, яка складається із системи підземних колекторів, які прокладаються під вулицями міста, а при необхідності і на інших територіях (парки, сквери, мікрорайони).

Відкрита система водовідводу застосовується у приміській зоні, в селищах, у зонах відпочинку, а також на територіях міських зелених насаджень, і її слід розглядати як перший етап організації поверхневого водовідводу у містах, що підлягає заміні на закриту.

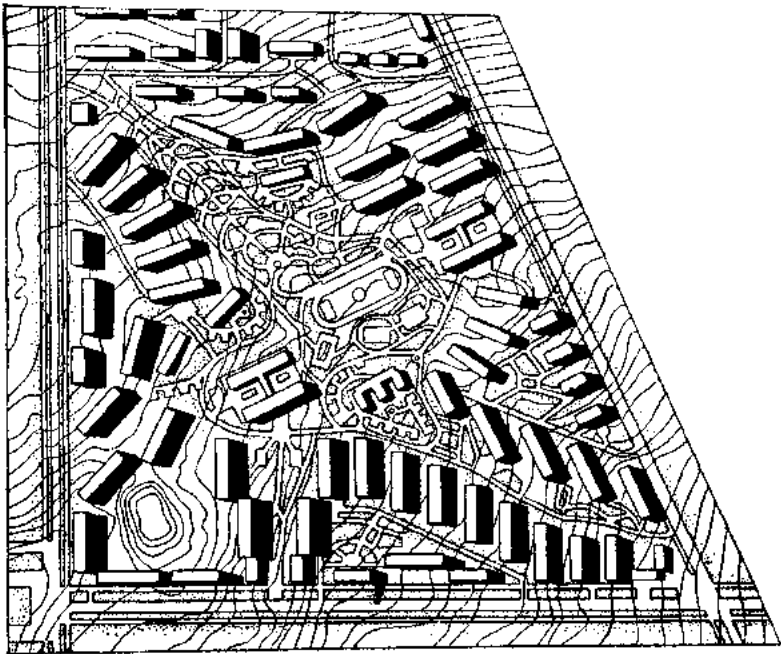
Водостоки утворюють міську водостічну мережу, що перехоплює і транспортує поверхневі води з басейнів стоку. Межі загальних басейнів стоку проходять по водорозділах і ділять всю територію міста, залежно від рельєфу і вертикального планування, на визначене число басейнів. У кожному загальному басейні проєктують головний колектор, який має випускати зібрані води. Траса головного колектора проходить по понижених місцях (тальвегах) від віддалених точок басейну до місць випуску, до неї через оглядові криниці (колодязі) приєднано водостоки решти вулиць.

Глибина закладання – на 0,3–0,5 м нижче глибини промерзання.

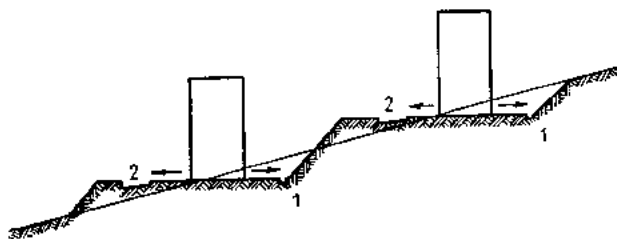
Діаметри водостоків збільшуються від меж басейну до місць випуску.

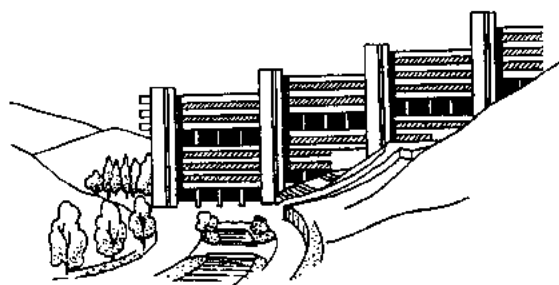
Іл. 10-3. Схема розташування осей будинків з врахуванням рельєфу місцевості (стрілками позначено осі будинків)
Джерело: [6, с. 112]

Іл. 10-4. Планування, забудова та благоустрій мікрорайону із забезпеченням стоку поверхневих вод
Джерело: [6, с. 112]

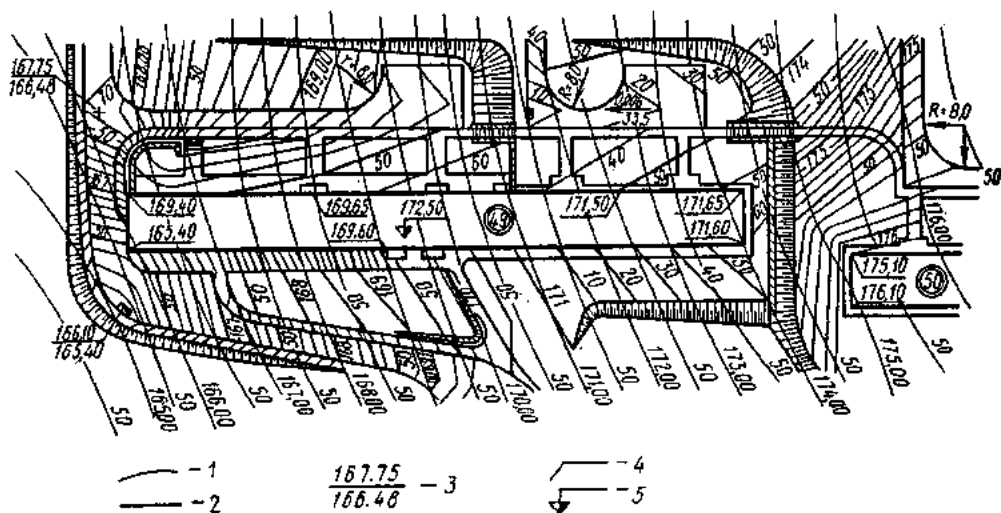

Іл. 10-5. Терасування схилу: 1 – лоток; 2 – проїзд

Іл. 10-6. Приклад ступінчастого будинку на круглих схилах

Джерело: В.Э. Бакутис, В.А. Горохов, Л.Б. Лунц, О.С. Расторгуев. Инженерное благоустройство городских территорий. М., Стройиздат, 1979, с. 47

Іл. 10-7. Вертикальне планування ділянки мікрорайонної території: 1 – чорні горизонталі; 2 – проектні горизонталі; 3 – червоні / чорні позначки; 4 – позначки кутів і входів у будинок; 5 – позначки підлоги першого поверху

Джерело: [43, с. 121]

Дощоприймальні криниці (колодязі) устанавлюються у понижених місцях, біля в'їздів на територію мікрорайонів, на перехрестях з боку притоку води і по вулиці залежно від повздовжнього ухилу на віддаль від 50 до 100 м. Першу або початкову дощоприймальну криницю розташовують на віддалі 100-250 м від водорозділу. Цю віддаль називають довжиною вільного пробігу води, на якій вона тече по лотку вулиці.

При розрахунку водостоків враховується, що частина атмосферних опадів випаровується і просочується в ґрунт. Це явище враховується коефіцієнтом стоку, який залежить від типу поверхні і його значення різні для різних поверхонь:

- Покрівлі споруд, цементно-бетонні покриття _____ 0,95
- Брукові мошени _____ 0,45
- Гравійні доріжки _____ 0,3
- Відкритий ґрунт _____ 0,2
- Зелені насадження _____ 0,1-0,2

Отже, обсяг поверхневого стоку буде залежати від площі різних типів поверхні на даній території. Наприклад:

- для житлового мікрорайону сучасної багатоповерхової забудови – 0,4-0,5;
- для парків – близько 0,3.

Інженерне обладнання

Види сучасного інженерного обладнання: водогін, каналізація, газопостачання, централізоване тепlopостачання, гаряче водопостачання, електрика, телефон, радіомережа, кабельне телебачення.

При розробці ПДП і забудови мікрорайонів необхідно заздалегідь визначити схему і місця прокладання трас інженерних мереж, які вимагають ретельного узгодження з розташуванням споруд, основних внутрішньоквартальних проїздів та інших елементів благоустрою.

20 % від вартості будинку йде на обладнання його системи опалення вентиляції, водо-, газо-, і електропостачання.

Видатки на експлуатацію цих систем становлять 60 % усіх видатків на експлуатацію будинків.

Проектування і будівництво інженерних мереж на території мікрорайону повинно вестись комплексно – в тісному узгодженні архітектурно-будівельної частини з інженерною підготовкою території, благоустроєм, озелененням тощо.

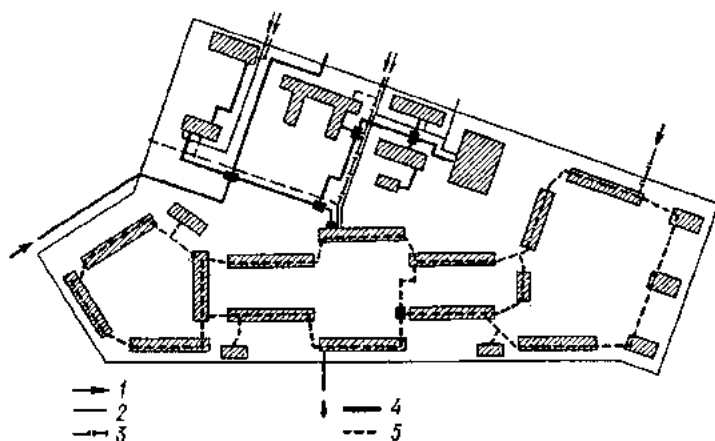
Прокладання підземних інженерних мереж на території житлового комплексу у наш час ведеться наступними способами:

1 – *роздільний*, коли кожна з мереж розташовується у ґрунті індивідуально, паралельно до споруд у визначеному місці профілю вулиці або проїзду.

2 – *змішаний*, при якому декілька трубопроводів (наприклад, водогін, теплопровід, каналізація тощо) прокладаються комплексно у одній загальній траншеї.

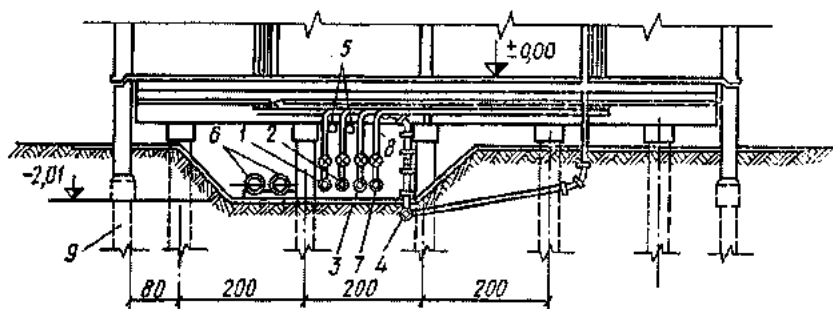
3 – *в колекторі*, коли у спеціальному прохідному або напівпрохідному колекторі прокладаються водопровідні, теплові, а у деяких випадках і газові мережі спільно з кабельними мережами.

При комплексному індустріальному будівництві найбільш доцільним є прокладання інженерних комунікацій по технічних підпіллях або пристінних каналах

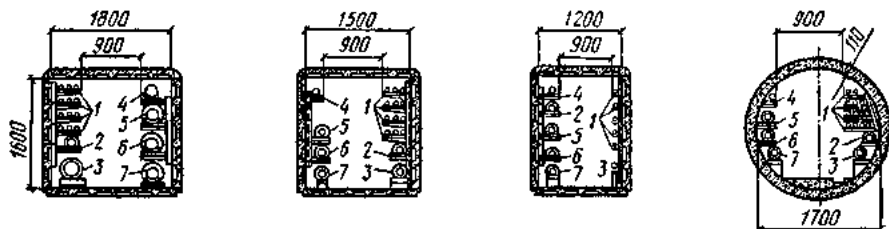
Іл. 10-8. Схеми інженерних комунікацій з прокладкою їх по технічних підпіллях будинків: 1 – вводи в квартал; 2 – водогону; 3 – газу; 4 – теплових мереж; 5 – траса інженерних комунікацій комплексу

Джерело: [43, с. 125]

Іл. 10-9. Схема розміщення трубопроводів внутрішньоквартальної розводки в технічному підпіллі: 1 – гарячого водопостачання; 2 – циркуляційний гарячого водопостачання; 3 – циркуляційний холодного водопостачання; 4 – каналізаційний; 5 – теплопровід; 6 – теплопостачання; 7 – газопровід; 8 – стояк; 9 – свая

Джерело: [43, с. 126]

Іл. 10-10. Поперечні перетини збірних напівпрохідних каналів із вібропрокатних панелей і залізобетонних труб для прокладки інженерних мереж мікрорайону: 1 – кабелі; 2 – циркуляційний трубопровід гарячого водопостачання; 3 – водопровід; 4 – газопровід; 5 – трубопровід гарячого водопостачання; 6 – зворотний теплопровід; 7 – подаючий теплопровід

будинків з напівпрохідними каналами між ними. З'являється можливість прокладати канали у будь-яку пору року.

У напівпрохідних каналах передбачається природна вентиляція встановлення приладів автоматичного контролю і сигналізації про можливі пошкодження.

На території мікрорайону у самостійних траншеях прокладають протипожежні лінії з пожежними гідрантами. Ці лінії трасують вздовж проїздів і пішохідних алей з розрахунку охорони всіх споруд у радіусі до 130 м. Від цих ліній роблять вводи в будинки.

Для поливу території мікрорайону проектують мережу поливального водопроводу з радіусом обслуговування до 40 м. Поливальний водопровід вкладають у лотки або у закриті траншеї неглибокого залягання, але не вище глибини промерзання.

Найменші відстані від підземних мереж до різних споруд і зелених насаджень, м

Підземні комунікації	від фундаментів	від бордюрів	від зовнішніх рейок трамвайної колії	від стовпів зовнішнього освітлення	від дерев
Кабелі	0.6	1.5	2	0.5	2
Теплофікація	5	1.5	2	1.5	2
Газопроводи низького тиску	2	1.5	2	0.5	2
Водопровід	5	2	2	1.5	1.5
Каналізація та водостік	3	1.5	1.5	3	1.5

Благоустрій житлових територій

Мета проектування благоустрою – формування житлових територій на основі художньої обробки поверхні землі і обладнання внутрішньоквартальних просторів з використанням елементів природного ландшафту (рослинності, води, рельєфу) та малих архітектурних форм.

Проектування благоустрою починається:

– з ретельного аналізу ділянки забудови – ландшафтна ситуація, ґрунтові умови, наявність водних джерел тощо;

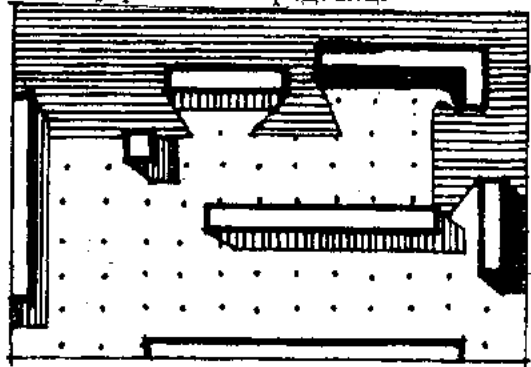
– інженерної оцінки ділянки (загазованість, шум, інсоляція, аерація).

На підставі цього приймаються рішення щодо поліпшення якості існуючого середовища, в яких обґрунтовуються створення геопластики рельєфу, види зелених насаджень і місця їх посадки, розміщення майданчиків різного призначення.

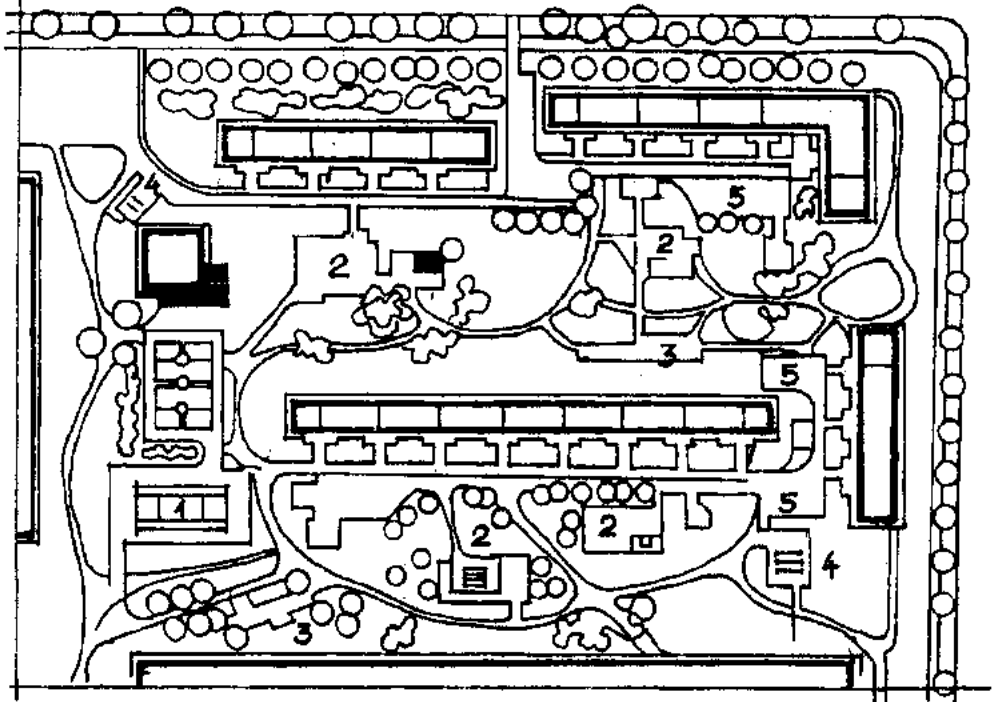
Архітектурне проектування благоустрою територій повинно сприяти створенню цілісної об'ємно-просторової композиції ділянки за допомогою основних засобів: композиційний центр, масштаб, ритм, контраст, принцип раптового сприйняття.

зонування ділянки за показниками
комфортності середовища

- житлові будинки
- території, дискомфортні за шумовими характеристиками
- за рівнем інсоляції
- за рівнем інсоляції і шуму
- території, сприятливі для розміщення майданчиків

магістральна вулиця

Іл. 10-11. Приклад проектування благоустрою ділянки з врахуванням комфортності середовища: 1 – спортмайданчики; 2 – ігровий майданчик для дошкільнят і молодших школярів; 3 – майданчик для відпочинку дорослих; 4 – господарський майданчик; 5 – автомобільна стоянка

Джерело: [36, с. 149]

Благоустрій майданчиків різного призначення.

Насамперед потрібно визначити склад і кількість майданчиків різного призначення з врахуванням кількості населення, житлових груп і радіусу обслуговування. Розташовувати потрібно на підставі аналізу середовища ділянки, який дає змогу виявити комфортні і дискомфортні зони за такими показниками, як шум, інсоляція, загазованість.

На території житлового кварталу, житлового комплексу або групи необхідно передбачати такі майданчики:

- 1) ігрові майданчики для дітей до 3-х років, дошкільнят, дітей молодшого і середнього шкільного віку, спортивні майданчики: для баскетболу, тенісу, волейболу тощо;
- 2) майданчики тихого відпочинку;
- 3) господарські майданчики (для того, щоб сушити білизну, чистити речі, збирати сміття).

Майданчики та автостоянки

Згідно з ДБН360-92 П.2.13 розміщення майданчиків, їх розміри і віддалі від них до житлових та громадських споруд приймати не менше поданих у таблиці:

Майданчики	Питомі розміри майданчиків, кв.м/особу	Віддалі від майданчиків до вікон житлових і громадських споруд, м
Для ігор дітей шкільного і молодшого шкільного віку R обслуговування: R (1-3 роки) – 40-60 м R (3-7 років) – 100-120 м R (7-14 років) – 120-190 м	0.7	12
Для відпочинку дорослого населення	0.1	10
Для занять фізкультурою	2.0	10-40
Для господарських цілей і вихулу собак	0.3	20 (для господар. цілей) 40 (для вихулювання собак)
Для стоянки автомашин	0.8	не більше 10 авт. – 10м 11-15 авт. – 15м * торці житлов. буд. без вікон – 10м 51-100 авт. – 25м * – 15м 101-300 авт. – 35м * – 25м більше 300 авт. – 50м * – 35м

Примітки: відстані від майданчиків для сушіння білизни – не нормуються.

Відстані між майданчиками

від сміттєзбірників	до фізкультурних, ігрових для дітей, відпочинку дорослих	не менше 20 м
від майданчика для господарських цілей	до найбільш віддаленого входу у житловий будинок	max 100
від майданчика для занять фізкультурою	житловий будинок	встановлюється залежно від їх шумових характеристик

Озеленення територій

Ділянки зелених насаджень на внутрішньоквартальних територіях складаються з:

- а) озеленення в центрах районів забудови;
- б) озеленення майданчиків;
- в) насадження дерев і кущів на вулицях і проїздах;
- г) ділянки озеленення біля житлових будинків;
- д) захисні смуги біля гаражів, господарських майданчиків тощо. Загальна площа зелених насаджень повинна складати 40-45 % всієї території забудови.

Проектування зелених насаджень пов'язане з вимогами ландшафтної архітектури, але в даному розділі розглянемо ті питання, що стосуються лише благоустрою і умов насадження дерев і кущів, співвідношення площі зелених насаджень до площі елементів житлової території.

Асортимент дерев і кущів залежить від місця і мети посадки, з врахуванням карти інсоляції.

Добре інсольовані ділянки (світлолюбні породи) – береза, дуб, клен гостролистий, ясен, тополя, сосна звичайна, вільха чорна та ін.

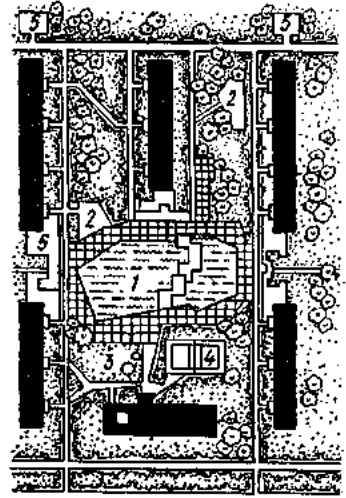
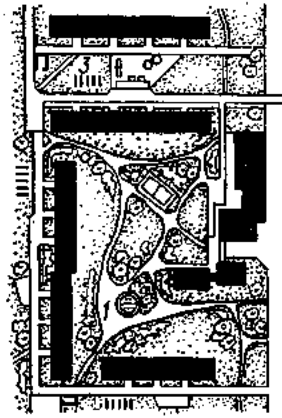
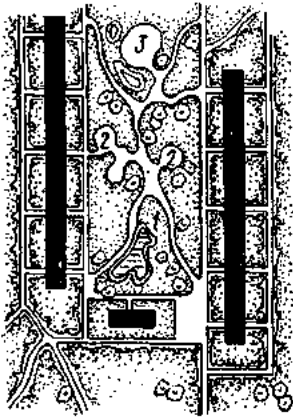
Затінені ділянки (тіньовитривалі рослини) – каштан кінський і татарський, ялина, липа, платан, глід, калина та інші).

Для захисних смуг озеленення застосовують такі породи дерев і кущів, як:

- 1) для захисту від шуму – клен гостролистий, берест звичайний, липа, ялина, модрина сибірська, акація жовта, глід сибірський.
- 2) для захисту від газу – клен пенсильванський, ліщина, гледичія триколючкова, тополя сіра та чорна, тополя канадська, ялівць козацький, акація біла, бірючина та інші,
- 3) для захисту від пилу – берест перисточілковий, верба біла плакуча, каштан кінський, клен сріблястий, тополя канадська, шовковиця біла, ясен зелений і звичайний, лох вузьколистий.
- 4) для захисту від вітру підбирають рослини з найщільнішою кроною: каштан, дуб, клен, липа та інші.

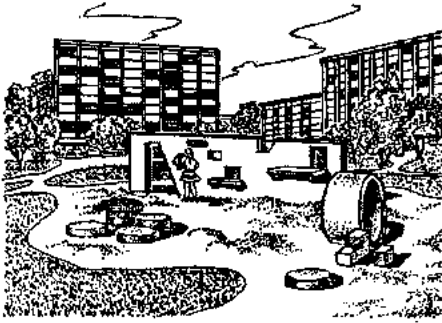
Ширину смуг зелених насаджень на вулицях і дорогах рекомендовано приймати не меншою ніж:

- для газонів та чагарників – 15 м;
- для однорядного насадження дерев – 2,5 м;
- для дворядного – 6 м;
- роздільної смуги по осі проїжджої частини дороги – не менше 4-3 м;
- між тротуаром та проїжджою частиною або трамвайною колією – 2 м;
- між тротуаром і доріжками для велосипедного руху – 1,2 м.

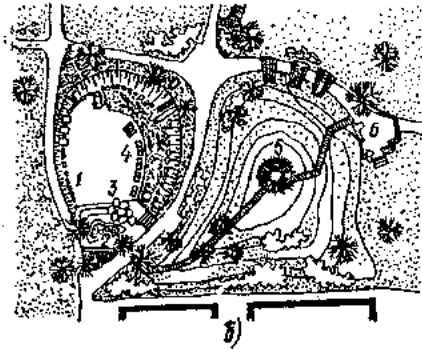
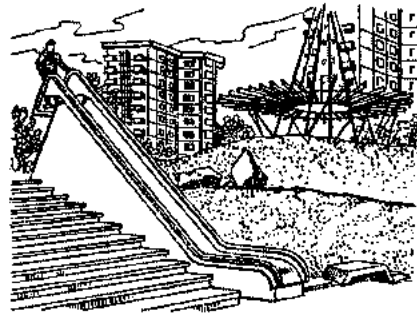

Іл. 10-12. Приклади благоустрою в групах будинків: 1 – басейн; 2 – майданчик для відпочинку; 3 – дитячий майданчик; 4 – спортивний майданчик; 5 – господарський майданчик

Джерело: [43, с. 104]

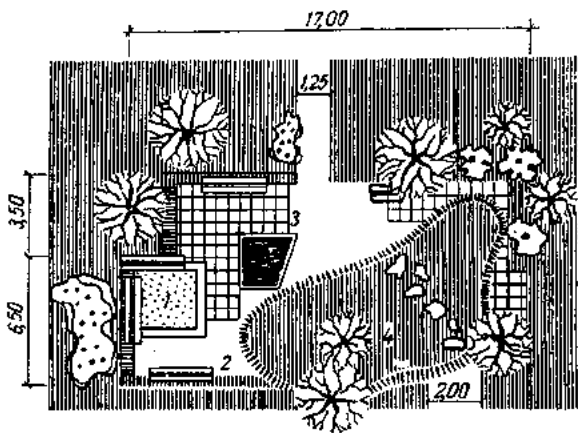
a)

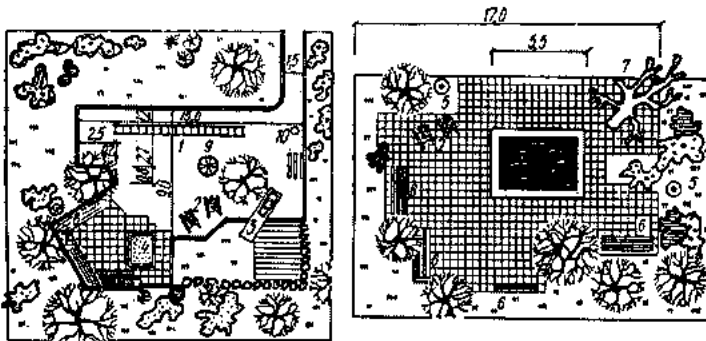
б)

Іл. 10-13. Приклади благоустрою дитячих майданчиків у житлових комплексах: а – у Франції; б – у Швейцарії (загальний вид і план); 1 – майданчик для гри з м'ячем; 2 – пісочниця; 3 – басейн з бетонних кілець; 5 – майданчик з перголюю; 6 – майданчик для тихого відпочинку

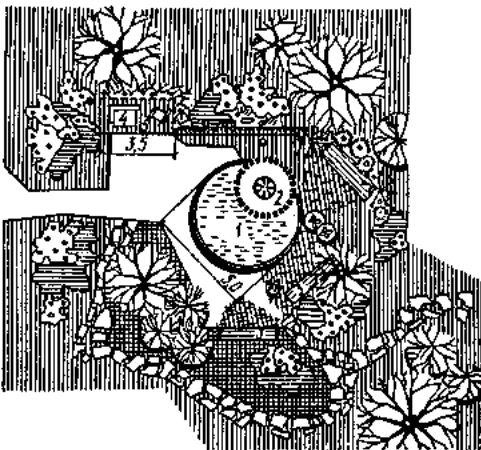
Джерело: [43, с. 106]

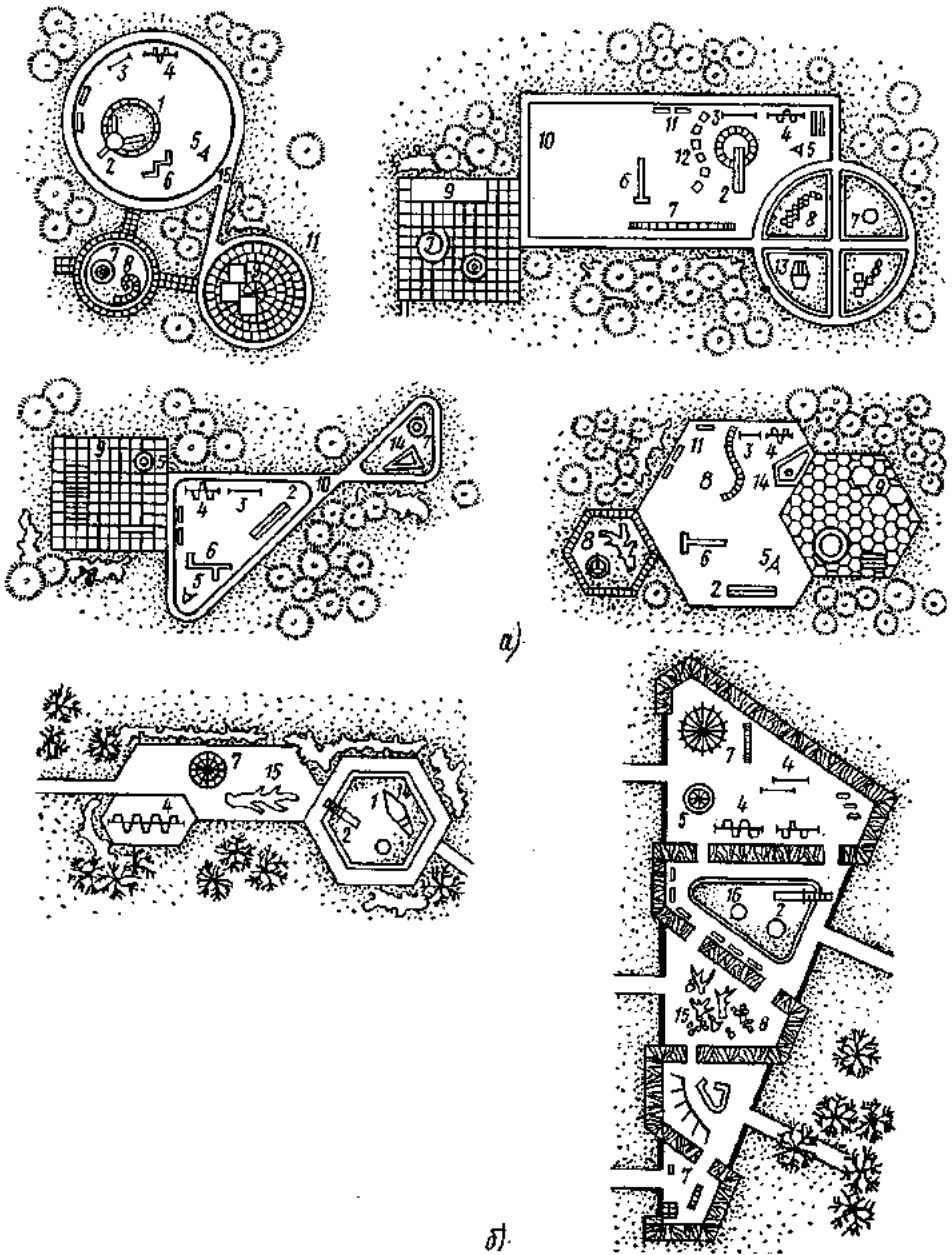
Іл. 10-14. Майданчик для дітей ясельного віку: 1 – пісочниця; 2 – лавка; 3 – басейн для хлюпання; 4 – газон для ігор
Джерело: [43, с. 109]

Іл. 10-15. Майданчики для дітей молодшого шкільного віку: 1 – піана; 2 – качелі; 3 – гірка; 4 – пісочниця; 5 – грибок; 6 – лавка; 7 – дерево для лазіння; 8 – басейн для хлюпання; 9 – карусель; 10 – чаша з водою (питний фонтанчик)
Джерело: [43, с. 105]

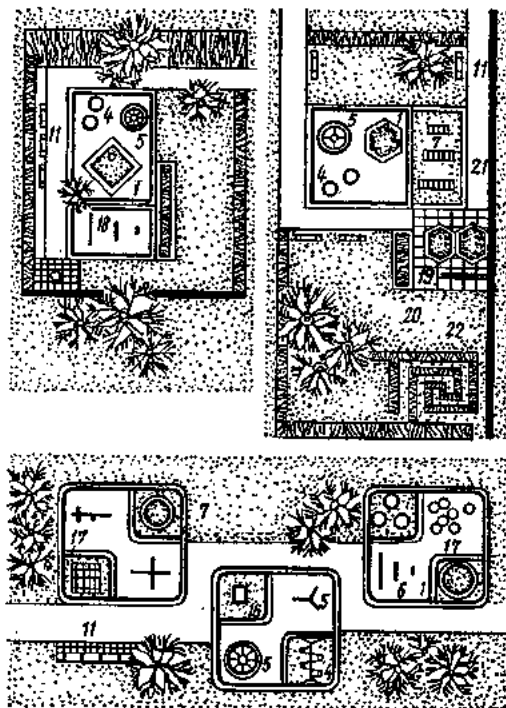

Іл. 10-16. Майданчики для дошкільнят: 1 – пісочниця; 2 – тент-навіс; 3 – лавка; 4 – стіл; 5 – трельяж
Джерело: [43, с. 105]

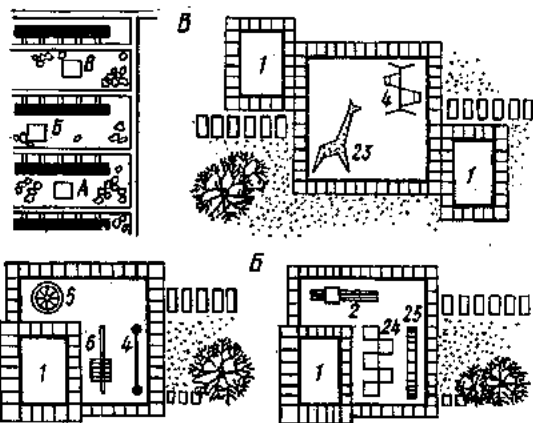

Іл. 10-17. Компонівка обладнання ігрових дитячих майданчиків із типових секцій на прикладах: а – Росії; б – Швеції; 1 – пісочниця; 2 – гірка для катання; 3 – гімнастична стійка; 4 – качелі; 5 – карусель; 6 – ігрова стінка; 7 – піана для лазіння; 8 – бум „леньки”; 9 – навіс; 10 – велосипедна доріжка; 11 – лавка; 12 – поїзд з бетонних кілець; 13 – хатка; 14 – корабель; 15 – дерево для лазіння; 16 – качалка

Джерело: [43, с. 107]

а)

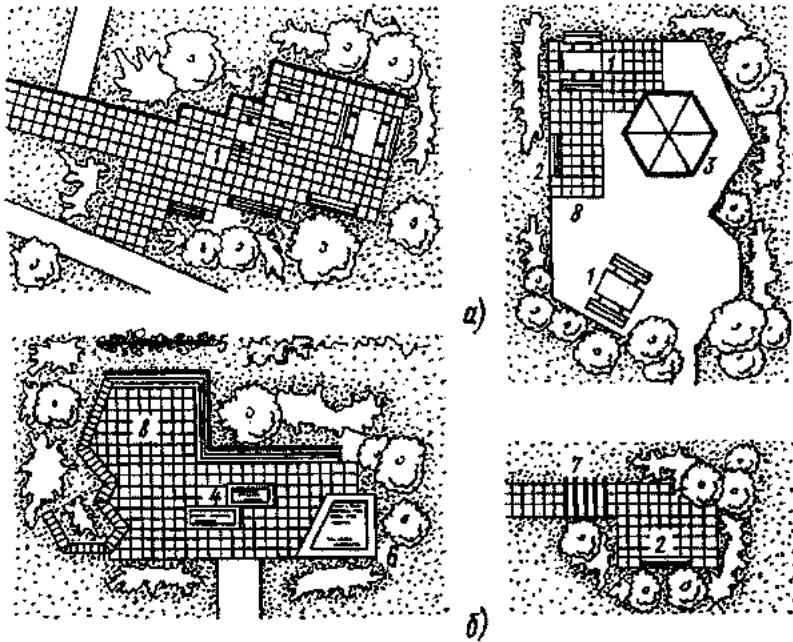

б)

Іл. 10-18. Компонівка обладнання ігрових дитячих майданчиків із типових секцій на прикладах: в – Чехії; г – Німеччини; 1 – пісочниця; 2 – гірка для катання; 4 – качелі; 5 – карусель; 6 – ігрова стінка; 7 – ліана для лазіння; 11 – лавка; 17 – блоки для стрибків; 18 – турнік; 19 – майданчик для гри з водою; 20 – канал для пускання корабликів; 21 – стінка для рисування; 22 – лабіринт з кущів; 23 – ігрова скульптура; 24 – лабіринт із бетонних кілець; 25 – арка для лазіння

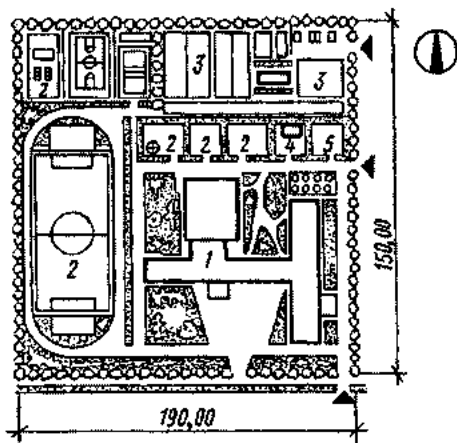
Джерело: [43, с. 108]

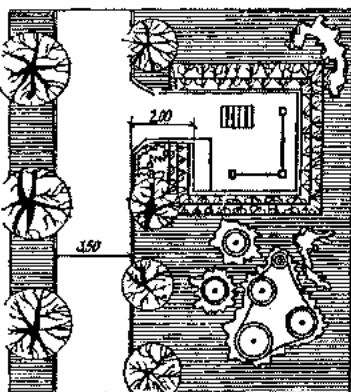
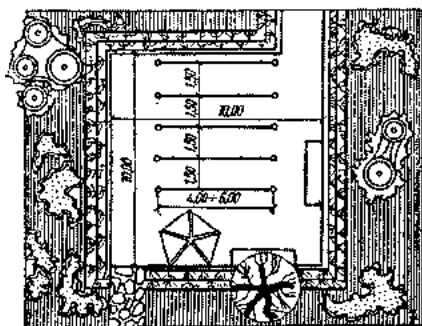
Іл. 10-19. Майданчики для відпочинку: а – для настільних ігор; б – для тихого відпочинку;
 1 – стіл з лавками; 2 – лавка; 3 – альтанка; 4 – вітчиця; 5 – трельяжна стінка;
 6 – басейн; 7 – пергола; 8 – мощення з бетонних плиток

Джерело: [43, с. 110]

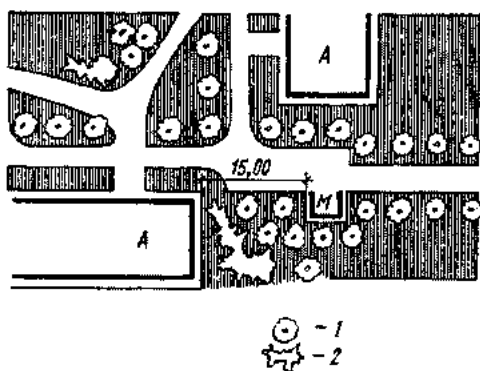

Іл. 10-20. Планування ділянки школи: 1 – будинок школи; 2 – спортивний комплекс;
 3 – навчально-дослідні майданчики; 4 – майданчик для занять на повітрі;
 5 – метеомайданчик

Джерело: [43, с. 110]

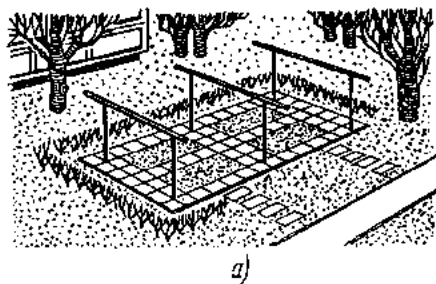

Іл. 10-21. Майданчки для чищення килимів і сушіння білизни
Джерело: [43, с. 101]

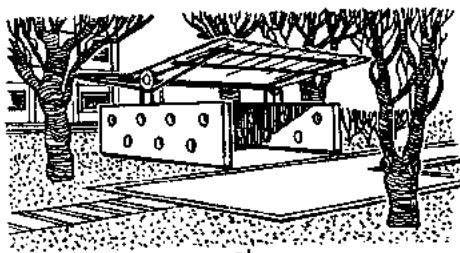

Іл. 10-22. Розташування майданчиків для сміттєзбірників: А – житловий будинок; М – сміттєзбірник; 1 – дерева; 2 – кущі

Джерело: [43, с. 100]

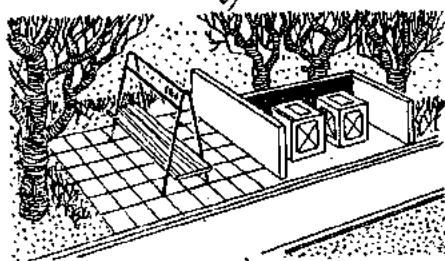
а)

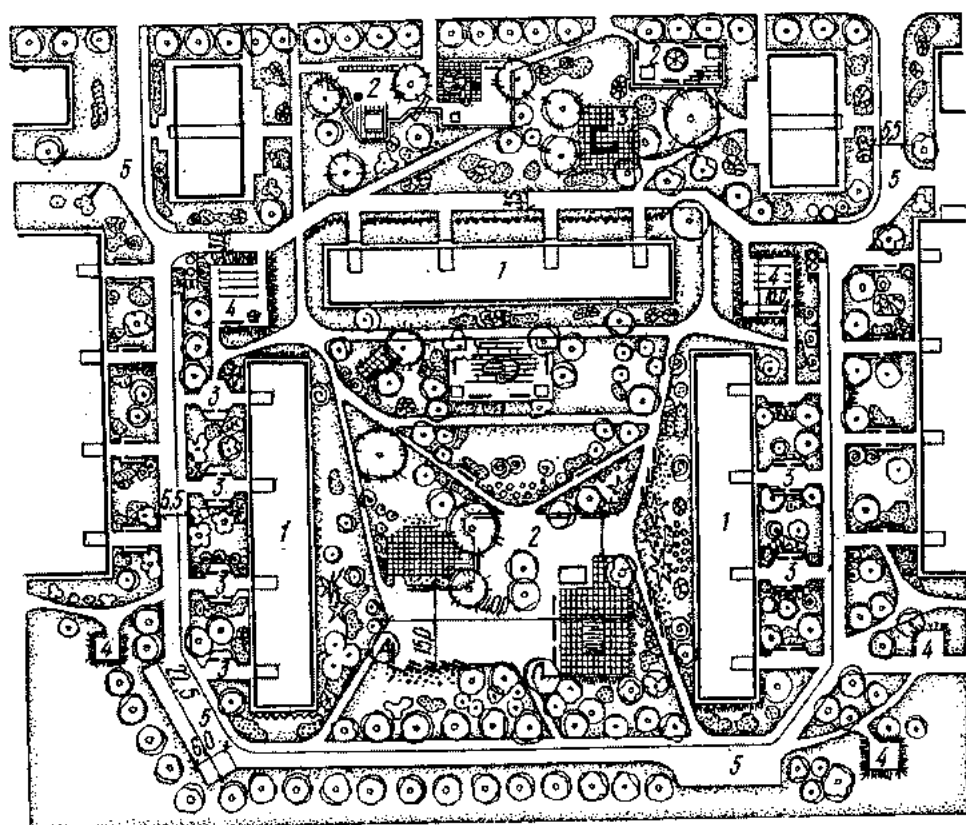
б)

Іл. 10-23. Типові господарські майданчки: а – майданчик для сушіння білизни; б – навіс для сміттєзбірників; в – комбінований майданчик для сміттєзбірників і чищення килимів

Джерело: [43, с. 101]

в)

Іл. 10-24. Озеленення двору групи будинків: 1 – житловий будинок; 2 – ігровий майданчик для дітей; 3 – майданчик для відпочинку дорослих; 4 – господарський майданчик; 5 – майданчик для розвертання автомобілів
Джерело: [43, с. 103]

**Мінімальні віддалі від будинків і споруд,
а також об'єктів інженерного благоустрою до дерев і кущів**

Будинки, об'єкти	віддалі (м) від будинку, об'єкта до осі	
	стовбур дерева	кущ
1. Зовнішня стіна будинку і споруди	5.0	1.5
2. Край трамвайного полотна	5.0	3.0
3. Край тротуару і садової доріжки	0.7	0.5
4. Край проїжджої частини вулиці, кромка укріпленої смуги узбіччя дороги, бровка каналу	2.0	1.0
5. Щогла і опора освітлювальної мережі, трамваю, мостова опора, естакада	4.0	–
6. Підшва відкосу, тераси і ін.	1.0	0.5
7. Підшва або внутрішня грань підпірної стінки	3.0	1.0
8. Підземні мережі:		
– газопровід, каналізація;	1.5	–
– теплова мережа (стінка каналу, тунелю або оболонка прибезканалному прокладанні);	2.0	1.0
– водопровід, дренаж;	2.0	–
– силовий кабель і кабель зв'язку	2.0	0.7

Примітки:

1. Подані норми стосуються дерев з діаметром крони не більше 5м і повинні бути збільшені для дерев з кроною більшого діаметру.
2. Дерева, висаджені біля будинку, не повинні перешкоджати інсоляції та освітленості житлових і громадських приміщень.

Малі архітектурні форми

Малі архітектурні форми – невеликі споруди або обладнання утилітарного або художньо-декоративного змісту, що відіграють важливу роль у створенні відповідного комфорту середовища, що оточує людину.

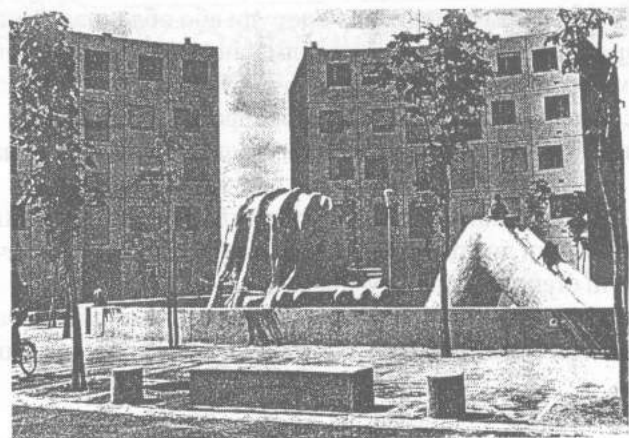
Умовна класифікація малих архітектурних форм:

1. Споруди та обладнання для відпочинку: альтанки, перголи, лави, плескальні басейни.
2. Споруди та обладнання для обслуговування: павільйони для зупинок транспорту, фонтанчики для питної води, автомати різного призначення.
3. Інформаційні стенди, афішні тумби, вітрини.
4. Обладнання для квітів: квітникарки, декоративні решітки, рабатки.
5. Декоративні елементи: садово-паркова скульптура, басейни з фонтанами, стели, каскади.
6. Питні фонтанчики.

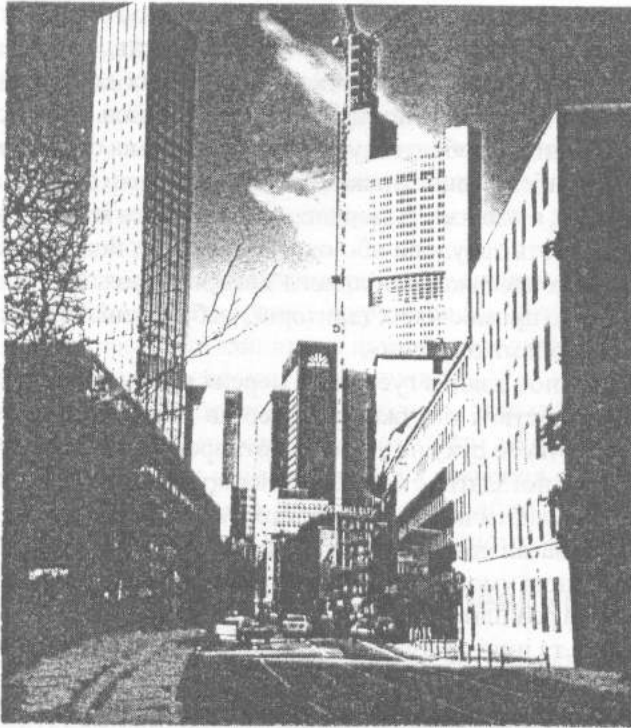
Проектування малих форм – невід'ємна частина архітектурної діяльності, де талант і здібності архітектора створюють середовище для проживання.

Іл. 10-25. Туалет для собак на вулицях Турку (Фінляндія)
Джерело: газета „Високий замок”, № 209 (1463) 2.10. 1999 р.

Іл. 10-26. Фрагменти ігрового майданчика в житловому комплексі (Грінї, Франція)
Джерело: [32, с. 36]

Іл. 10-27. Новий діловий центр міста. Франкфурт-на-Майні, Німеччина
Джерело: фото В. Дідика

Оновлення міського середовища. Проблеми реконструкції міста з врахуванням вимог сучасності і перспектив його розвитку

Система поселень, успадкована від суспільних формацій минулих часів, а також структура її окремих населених пунктів сьогодні не відповідають вимогам, які висуваються до міського середовища; реконструкція, перебудова міст стала неминучою.

Реконструкція, модернізація стають особливо актуальними тепер, коли темпи урбанізації прискорюються. Враховуючи, що сьогоднішнє місто вже не задовольняє сучасне суспільство, визначимо причини і мету реконструкції. Необхідність реконструкції може бути викликана різними причинами і мати різний рівень. Стосуючись цілого міста або тільки окремої його частини, вона завжди пов'язана з містом загалом.

Причини реконструкції.

1 – взаємне розташування житлових будинків та шкідливих для довкілля промислових підприємств, транспортних та інших споруд несприятливо діє на житлові умови, перешкоджаючи сучасному промислового виробництву, заважає міському рухові;

2 – кількісні та якісні недоліки житлового фонду, тобто брак житлової площі, диспропорція у величині квартир і їх фізична застарілість;

3 – слабо розвинута мережа громадсько-побутових закладів, незадовільний рівень обслуговування і непропорційність територіального розміщення, які перешкоджають організації обслуговування населення на сучасному рівні;

4 – низький рівень забезпеченості інженерним обладнанням внаслідок недосконалості системи, міста загалом, а у зв'язку із старінням ненадійність інженерних споруди;

5 – висока щільність забудови або окремих частин його житлової території, недостатність зелених насаджень спільного використання, відсутність санітарно-захисних смуг навколо промислових територій, забрудненість довкілля викликана невідповідними способами опалення;

6 – незручності, пов'язані з густиною мережі масового міського транспорту, недостатньою швидкістю і потужністю засобів пересування, а також – якщо можливості транспортного руху не відповідають зростаючим потребам – внаслідок недостатньої пропускної здатності доріг і транспортних вузлів;

7 – безсистемна, хаотична, що не має архітектурної цінності забудова, котра несприятливо діє на загальний вигляд історичних і архітектурних пам'яток міста.

Враховуючи місцеві умови і стан фонду споруд, територію міста з точки зору реконструкції можна розділити так:

1-й тип – будівлі та інші споруди технічно і морально зовсім застаріли, великі видатки на їх відновлення роблять подальшу їхню експлуатацію нерентабельною; інженерне обладнання застаріло або зношене і вимагає негайної заміни; дорожня мережа має незадовільну пропускну здатність, рух транспортних засобів і місце їхнього паркування не забезпечується;

2-й тип – поряд з великою кількістю призначених для зносу будинків наявні будівлі, які добре збереглися або які легко і економно реконструюються. Пропускна здатність доріг незадовільна лише на окремих ділянках, тому лише частково підлягає перебудові, інженерне обладнання лише в деяких місцях вимагає нової прокладки або заміни;

3-й тип – територія з історичними та архітектурними пам'ятниками: більшість будівель технічно зношена, але має історичну й архітектурну цінність; вулиці вузькі і непридатні для транспортного руху, інженерне обладнання та інші комунальні споруди цілком фізично зношені;

4-й тип – сучасні райони міста, які в окремих місцях можуть бути використані для подальшого розвитку, але на даний час реконструкції не вимагають.

Реконструкція територій з різними даними вимагає різних способів перебудови: (див. вище)

1 – планування не залежить від даних умов, тому що забудова території потребує повного зносу;

2 – більший або менший рівень пристосованості до даних умов вирішується шляхом економічних розрахунків;

3 – задача вирішується з великою обачністю у зв'язку з комплексом проблем;

4 – проблема реконструкції поки що не актуальна.

Мета реконструкції міста або будь-якої з його частин полягає у вирішенні тих згаданих уже вище задач, які пов'язані з функціональними, естетичними,

економічними та санітарно-гігієнічними умовами сучасного міста. Проте повністю здійснити ці завдання майже неможливо у зв'язку із складністю існуючого стану.

По суті, реконструкцією міста не можна повністю змінити застарілий міський організм, а тільки тією чи іншою мірою покращити існуюче положення. Це означає створення компромісу між збереженням існуючих умов і наближенням до ідеального стану. Отже, реконструкція тільки наближує до основної мети, причому не відразу, а тільки багаторівневим шляхом. Тому такою важливою є поетапна організація робіт із реконструкції.

Основні зміни суспільно-економічного розвитку країни: індустріалізація, зміна структури промисловості, створення укрупненого сільськогосподарського виробництва, зміна професійної зайнятості населення тощо визначають концепцію розвитку території міста і мережі населених пунктів.

Реконструкція міста може проводитися тільки при узгодженості і взаємодії між розвитком території міста і просторовим розвитком загальної мережі населених пунктів країни. Це означає, що зміна характеру і значення міського виробництва (концентрація або децентралізація промисловості, збільшення або зменшення центральної ролі міста) визначають головні цілі реконструкції міста.

Запитання для самоперевірки

1. Що називають вертикальним плануванням території і які задачі воно вирішує?
2. Яка послідовність стадій проектування вертикального планування?
3. Які є схеми організації поверхового стоку на території мікрорайону (житлового комплексу)?
4. Які принципи розташування житлових будинків залежно від ухилу рельєфу?
5. Які задачі вертикального планування територій зелених насаджень?
6. Які види водостічної системи застосовують при поверховому водовідводі?
7. Що являє собою міська водостічна мережа?
8. Що таке коефіцієнт стоку і як він залежить від типу поверхні?
9. Які є види інженерного обладнання житлового кварталу та способи прокладки підземних інженерних мереж?
10. Що являє собою благоустрій території житлового кварталу? Які основні засоби архітектурного проектування благоустрою?
11. Як враховують зонування ділянки за рівнем комфортності при проектуванні благоустрою?
12. Які види майданчиків необхідно передбачати на території житлового кварталу, комплексу або групи?
13. Що являють собою ділянки зелених насаджень на внутрішньоквартальних територіях і які їх функції?
14. Яка роль зелених насаджень на вулицях і дорогах, принципи насадки дерев біля вулиць і доріг, принципи насадки дерев та стосовно елементів дороги, розташування будинків та інженерних мереж?
15. Яка роль малих архітектурних форм у створенні комфортного середовища, їх класифікація?

Література: [4, 6, 14, 32, 36, 43].

1. Архітектура: короткий словник-довідник / За ред. А.П. Мардера. – К.: Будівельник, 1995. – 334 с.
2. Архітектура Галичини ХІХ-ХХ ст.: Вибрані матеріали міжнародного сімпозіуму 24-27 травня 1994 р., присвяченого 150-річчю заснування Державного університету “Львівська політехніка” / За ред. Б. Черкеса, М. Кубеліка і Е. Гофер. – Львів, 1996. – 208 с.
3. Бассегода Нонель Х. Антонио Гауди / Пер. с исп. М. Гарсиа Ордоньес. Под. ред. В.Л. Глазычева. – М.: Стройиздат, 1986. – 208 с.
4. Боговая И.О., Фурсова Л.М. Ландшафтное искусство: Учебник для вузов – М.: Агропромиздат. 1988.– 223 с.
5. Бунии А.В., Саваренская Т.Ф. История градостроительного искусства. В 2-х т. – 2-е изд. – М.: Стройиздат, 1979. – Т. 1. – 495 с.; Т. 2. – 412 с.
6. Бирюков Л.Е. Основы планировки и благоустройства населенных мест и промышленных территорий: Учеб. пособие для вузов. – М.: Высш. школа, 1978. – 232 с.
7. Владимиров В.В., Микулина Е.М., Яргина З.Н. Город и ландшафт: Проблемы, конструктивные задачи и решения. – М.: Мысль, 1986. – 238 с.
8. Вуйцик В.С. Львівський історико-архітектурний заповідник: Експедиція по місту. – Львів: Каменяр, 1979. – 128 с.
9. Вуйцик В.С., Липка Р.М. Зустріч зі Львовом: Путівник. – Львів: Каменяр, 1987. – 175 с.
10. Геродот. Історії в дев'яти книгах / Пер., передм. та прим. А.О. Білецький. – К.: Наукова думка, 1993. – 576 с.
11. Гидион З. Пространство: время, архитектура / Сокр. пер. с нем. М.В. Леонене, И.Л. Черная. – 3-е изд. – М.: Стройиздат, 1984. – 455 с.
12. Гольдзамт Э.А., Швидковский О.А. Градостроительная культура европейских социалистических стран. – М.: Стройиздат. 1985.– 463 с.
13. Грубе Г.Р., Кучмар А. Путеводитель по архитектурным формам: Справочник / Пер. с нем. М.В.Алешечкиной. – М.: Стройиздат. 1990. – 216 с.
14. Державні будівельні норми України: Містобудування, планування і забудова міських і сільських поселень. ДБН 360-92. Видання офіційне. К.: Мінінвестбуд України, 1992. – 62 с.
15. Дженкс Ч. Язык архитектуры постмодернизма / Пер. с англ. А.В. Рябушина, М.В. Уваровой: Под. ред. А.В. Рябушина, В.Л. Хайта. – М.: Стройиздат, 1985.– 136 с.
16. Иодо И.А. Основы градостроительства: Теория, методология: Учебн. пособие для вузов. – Мн.: Вишешая школа, 1983. – 199 с.
17. Искржицкий Г.И. Рассказ о градостроительстве. – М.: Стройиздат, 1985. – 128 с.
18. Канцельсон Р.А. Современная архитектура Италии. – 2-е изд., доп. – М.: Стройиздат, 1983. – 192 с.
19. Ким Н.Н. Промышленная архитектура. – М.: Стойиздат, 1979. – 176 с.

20. Келемен Я., Вайда З. Город под землей / Пер. с венг. С.С. Попова; Под ред. Г.Е. Голубева. – М.: Стройиздат, 1985. – 248 с.
21. Коуэн Г.Дж. Мастера строительного искусства: История проектирования сооружений и среды обитания со времен Древнего Египта до XIX века / Пер. с англ. Д.Г. Копелянского; Под ред. Л.Ш. Килимника. – М.: – Стройиздат, 1982. – 240 с.
22. Крип'якевич І.П. Галицько-Волинське князівство. – К.: Наукова думка, 1984. – 176 с.
23. Крип'якевич І.П. Історичні проходи по Львові / Авт. передм. Я.Д. Ісаєвич. – Львів: Каменяр, 1991. – 167 с.
24. Кучмар Ариберт. Основы архитектурного формообразования / Пер. с нем. Д.Г. Копелянского. – М.: Стройиздат, 1984. – 224 с.
25. Линч К. Совершенная форма в градостроительстве / Пер. с англ. В.Л. Глазычева; Под ред. А.В.Иконникова. – М.: Стройиздат, 1986. – 264 с.
26. Мерлен П. Новые города: районная планировка и градостроительство / Пер. с франц. К.Т.Топуридзе, В.Н.Зайцев; Авт. вст. Ст. К.Т. Топуридзе. – М.: Прогресс, 1975. – 328 с.
27. Мистецтво Київської Русі: Альбом / Авт.-упор. Ю.С. Асеев. – К.: Мистецтво, 1989. – 328 с.
28. Михайловский К. Акрополь: Искусство и культура Древнего мира / Пер. с польск. Лия Скальская-Мечик. – Warszawa: Arkady, 1983. – 80 с.
29. Нойферт Э. Строительное проектирование / Пер. с нем. К.Ш.Фельдмана, Ю.М. Кузьминой; Под ред. З.И. Эстрова и Е.С. Раевой. – 2-е изд. – М.: Стройиздат, 1991. – 392 с.
30. Основы теории градостроительства: Учебник для вузов / З.Н. Яргина, Я.В. Косицкий, В.В. Владимиров и др.; Под ред. З.Н. Яргиной. – М.: Стройиздат, 1986. – 326 с.
31. Островский Г.С. Львов. – 2-е изд., перераб. и доп. – Л.: Искусство, 1975. – 208 с.
32. Перени И. Город, человек, окружающая среда: Проблемы рекреации в градостроительстве / Пер. с венг. В.Шер. – Budapest: Akademiai kiado, 1981. – 188 с.
33. Посацкий Б.С. Формування архітектурного образу міста: Навч. посібник. – К., 1993. – 108 с.
34. Родичкин И.Д. Человек, среда, отдых. – К.: Будівельник, 1977. – 160 с.
35. Рудницкий А.М. Управление городской средой. – Львов: Вища школа, 1985. – 108 с.
36. Русанова І.В., Шульга Г.М. Інженерний благоустрій територій: Конспект лекцій. – Львів: ДУЛП, 1996. – 207 с.
37. Рябушин А.В., Шукурова А.Н. Творческие противоречия в новейшей архитектуре Запада. – М.: Стройиздат, 1985. – 272 с.
38. Середюк И.И. Восприятие архитектурной среды. – Львов: Вища школа, 1979. – 202 с.
39. Слово про Львів: Збірник / Упор. А. Халимончук. – Львів: Каменяр, 1970. – 320 с.

40. Современная архитектура США: Критические очерки / ЦНИИ теории и истории архитектуры. – М.: Стройиздат, 1981. – 176 с.
41. Соловьев Н.К., Турчин В.С., Фирсапов В.М. Современная архитектура Франции. – М.: Стройиздат, 1981. – 303 с.
42. Субтельний О. Україна: історія / Пер. з англ. Ю.І.Шевчука; Вст. ст. С.В.Кульчицького. – 3-є вид., переробл. і доп. – К.: Либідь, 1993. – 720 с.
43. Тосунова М.И. Планировка городов и населенных мест: Учебник для техникумов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 1975. – 184 с.
44. Трегубова Т.О., Мих Р.М. Львів: Архіт.-іст нарис. – К.: Будівельник, 1989. – 272 с.
45. Фремpton К. Современная архитектура: Критический взгляд на историю развития / Пер. с англ. Е.А. Дубченко; Под ред. В.Л. Хайта. – М.: Стройиздат, 1990. – 535 с.
46. Фомін І.О. Основи теорії містобудування: Підручник. – К.: Наукова думка, 1997. – 192 с.
47. Хайт В.Л. Оскар Нимейер. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Стройиздат, 1986. – 208 с.
48. Цайдлер Е. Многофункциональная архитектура / Пер. с англ. А.Ю.Бочаровой; Под ред. И.Р.Фелосеевой. – М.: Стройиздат, 1988. – 152 с.
49. Черепанов В.А. Транспорт в планировке городов: Учебн. для вузов. – 2-е изд., перераб. и доп. – М.: Стройиздат, 1981. – 216 с.
50. Яковлевас-Матецкіс К.М. Комплекснос благоустройство промышленных территорий. – К.: Будівельник, 1978. – 216 с.
51. Nagy Elemer Le Corbusier. – Warszawa: Arkady, 1977. – 75 с.
52. Szolginia W. Architektura i budownictwo: Ilustrowana encyklopedia dla wszystkich. – Wydanie drugie zmienione. – Warszawa: Wydawnictwa Naukowo-Techniczne, 1982. – 468 с.
53. Neufert Ernst. Podręcznik projektowania architektoniczno-budowlanego; tł. z niem. Stanisław Gawroński [et. al.]. – 2 wyp. rozsz. i gruntowne zm. [dodr.]. – Warszawa: Arkady, 1996. – 592 s.

КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК:

- 1. Архітектурна діяльність** – діяльність із створення об'єктів архітектури, яка включає творчий процес пошуку архітектурного вирішення та його втілення, координацію дій учасників розробки усіх складових частин проектів з планування і благоустрою (облаштування) територій, будівництва (нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту) будівель і споруд. Здійснення архітектурно-будівельного контролю і авторського нагляду за їх будівництвом, а також здійснення науково-дослідної та викладацької роботи у цій сфері.
- 2. Архітектурно-планувальне завдання** – документ, який містить комплекс містобудівних та архітектурних вимог і особливих умов проектування та будівництва об'єкта архітектури, що впливають з положень затвердженої містобудівної документації, місцевих правил забудови населених пунктів (поселень), відповідних рішень органів виконавчої влади і органів місцевого самоврядування.
- 3. Архітектурно-технічний паспорт** – документ, який містить відомості про замовника, архітектора – автора проєкту та інших розробників проєкту, підрядника, місце і термін зберігання проєктної документації, а також основні характеристики об'єкта архітектури та гарантійні зобов'язання виконавців проєктних і будівельних робіт.
- 4. Арборетум** – дендрологічний сад, призначений для акліматизації рослин з різних кліматичних зон.
- 5. Аркада** – низка арок, однакових за формою і розміром, які спираються на колони або стовпи.
- 6. Альтанка** – невеличка будівля для відпочинку серед живої природи.
- 7. Барельєф** – скульптурний твір, у якому випукле зображення виступає над площиною фону не більше ніж на половину його об'єму.
- 8. Бельведер** – 1) майданчик, вишка, надбудова над будинком, що служить для огляду довколишньої місцевості; 2) павільйон, альтанка на підвищеній місцевості. 3) в Західній Європі інколи назва палацу.
- 9. Боскет** – 1) густа група дерев або кущів, підстрижених у вигляді рівних стінок (шпалер); 2) альтанка, створена із живих кущів або дерев.
- 10. Брандмауер** – вивершена глуха стіна з вогнетривких матеріалів, призначення якої – захист сусідніх (або суміжних) будівель від поширення пожежі.
- 11. Бульвар** – широка алея вздовж вулиці, посередині обсаджена деревами й упоряджена місцями для відпочинку.
- 12. Біоценоз** – спільність рослин, тварин і мікроорганізмів, які мають певний склад і складний характер взаємовідносин як між собою, так і з середовищем.
- 13. Вілла** – замський будинок з садом або парком.
- 14. Генеральний план населеного пункту (поселення)** – містобудівна документація, яка визначає принципові вирішення розвитку планування, забудови та іншого використання території населеного пункту (поселення).
- 15. Генеральна схема планування території України** – містобудівна документація, яка визначає концептуальні вирішення планування та використання території України.

16. Газон – ділянка землі в парку, садку, на бульварі, засіяна травою, яку періодично коротко підстригають.

17. Гідропарк – парк або сад, багатий на водяні елементи і споруди (ставки, канали, каскади, фонтани, басейни тощо).

18. Горельєф – скульптурний рельєф, в якому зображення виступає над площиною фону більш як на половину свого об'єму.

19. Детальний план території – містобудівна документація, яка розробляється для окремих районів, мікрорайонів, кварталів та районів реконструкції існуючої забудови населених пунктів (поселень).

20. Житлова одиниця – окрема квартира у житловому будинку, відносно якої розраховується нормативна площа прибудинкової території.

21. Живопліт – щільно посаджені кущі або дерева, які огорожують дороги, житлові квартали, обрамляють сквери, бульвари.

22. Забудова території – здійснення нового будівництва, реконструкції, реставрації, капітального ремонту, впорядкування об'єктів містобудування.

23. Завдання на проектування – документ, у якому містяться вимоги замовника до планувальних, архітектурних, інженерних і технологічних вирішень та властивостей об'єкта архітектури, його основних параметрів, вартості та організації його будівництва і який складається відповідно до архітектурно-планувального завдання та технічних умов.

24. Зона охорони пам'ятки – встановлені навколо пам'ятки охоронна зона, зона регулювання забудови, зона ландшафту, який охороняють, зона охорони археологічного культурного шару, в межах яких діє спеціальний режим.

25. Інженерно-транспортна інфраструктура – комплекс інженерних, транспортних споруд і комунікацій.

26. Квартал (мікрорайон) – частина території забудови, обмежена червоними лініями або лініями регулювання забудови, з установленим на підставі місцевих правил забудови (при їх відсутності – на підставі містобудівної документації) режимом землекористання.

27. Ландшафт (нім. Landschaft – краєвид) – територіальна або акваторіальна система, яка характеризується певною геологічною будовою, рельєфом, кліматом і біоценозом. Компонентами Л. є гірські породи, вода, лід, сніг, ґрунт, повітряні маси, рослинний і тваринний світ.

28. Ландшафт антропогенний – ландшафт, який піддався змінам під впливом активної господарської діяльності людини.

29. Ландшафт природний (географічний) – ландшафт, який склався і розвивається в природних умовах і не зазнав впливу людської діяльності.

30. Лінії регулювання забудови – визначена у містобудівній документації межа розміщення будинків і споруд відносно червоних ліній, меж земельних ділянок, природних рубежів, інших територій, на яких встановлені обмеження щодо їх забудови.

31. Містобудівна документація – затверджені текстові і графічні матеріали, якими регулюється планування, забудова та інше використання територій.

32. Моніторинг забудови – здійснення спостережень за реалізацією відповідної містобудівної документації та зміною об'єктів містобудування.

33. Об'єкт культурної спадщини – місце, споруда (витвір), комплекс (ансамбль), їх частини, пов'язані з ними території чи водні об'єкти, інші природні,

природно-антропогенні або створені людиною об'єкти незалежно від стану збереженості, що донесли до нашого часу цінність з антропологічного, археологічного, естетичного, етнографічного, історичного, мистецького, наукового погляду і зберегли свою автентичність.

34. Об'єкт планування – територія України, території адміністративно-територіальних одиниць або їх частин чи окремі земельні ділянки.

35. Охорона культурної спадщини – комплекс заходів з обліку (виявлення, наукове вивчення, класифікація, державна реєстрація), захисту, збереження, належного утримання, відповідного використання, консервації, реставрації, реабілітації та музесфікації об'єктів культурної спадщини.

36. Пам'ятка – об'єкт культурної спадщини національного або місцевого значення, який занесено до Державного реєстру нерухомих пам'яток України.

37. Планування території – процес регулювання використання території, який полягає у створенні та впровадженні містобудівної документації, ухваленні чи реалізації відповідних вирішень.

38. Площа забудови – територія, зайнята будинками і спорудами.

39. Прибудинкова територія – встановлена за проектом розподілу території житлового кварталу (мікрорайону) та проектом забудови земельної ділянки багатоквартирної несадибної забудови, яка необхідна для розміщення та обслуговування житлового будинку (будинків) і пов'язаних з ним господарських та технічних будівель і споруд. Прибудинкова територія встановлюється для будинку (будинків) і не може виділятися для частини будинку (блока, поверху, секцій квартир тощо).

40. Природний комплекс – закономірне просторове сполучення ґрунтів, рослинності, ландшафтних форм (напр. гірські, пустельні, заплавні комплекси).

41. Пам'ятки природи – природні об'єкти, утворення, які мають наукове, історичне, естетичне значення і охороняються державою.

42. Парадигма – вихідна концепція, модель постановки проблеми та її вирішення, методів дослідження, панівних у науці певного періоду.

43. Пасаж – торговий, рідше діловий і житловий будинок, у якому приміщення розташовані ярусами по боках широкого відкритого чи із застеленим покриттям проходу, який має вихід на паралельні вулиці.

44. Патіо – внутрішній двір житлового будинку, часто оточений галереями.

45. Пергола – легка паркова споруда, обвита зеленню альтанка або коридор із дерев'яних решіток (трельажів) на дерев'яних, чавунних, мурованих арках або стовпах.

46. Реабілітація – сукупність науково-обґрунтованих заходів щодо відновлення культурних та функціональних властивостей об'єктів культурної спадщини, приведення їх у стан, придатний для використання.

47. Ревалоризація – підвищення архітектурно-художньої цінності історичного міського середовища.

48. Ревіталізація – комплекс заходів, спрямованих на підвищення функціональної значущості ансамблю, архітектурного комплексу, фрагмента історичного архітектурного середовища, центру історичного поселення та ін. шляхом відтворення втрачених ними громадських функцій або надання їм нових, що не порушують історичний вигляд будинків та їх оточення.

49. Регенерація – відтворення втрачених частин, плануально-просторової структури, композиційної цілісності та функціональної активності історичних міст або їх центрів, окремих ансамблів архітектурних комплексів, будинків і споруд. Р. виходить із концепції „живої пам’ятки”, тобто гармонійного збагачення архітектурної форми новими соціокультурними цінностями.

50. Реставрація – сукупність науково-обґрунтованих заходів щодо укріплення (консервації) фізичного стану, розкриття найбільш характерних ознак, відновлення втрачених або пошкоджених елементів об’єктів культурної спадщини з забезпеченням збереження їх автентичності.

51. Роза вітрів – графічне зображення векторів, які характеризують режим вітру у конкретному місці за результатами багаторічних спостережень. Довжини променів, які розходяться від центру, пропорційні повторюваності вітрів на цих напрямках.

52. Садово-паркове мистецтво – проектування і створення садів, парків та ін. озелених територій. Включає планування і розбивку садів і парків та їх окремих ділянок, добір рослин з урахуванням клімату і ґрунтів, розміщення і групування рослин, доріг і доріжок, архітектурних і скульптурних форм, водоймищ тощо. Тісно пов’язане з культурними нормами і стилем епохи, регіону, етносу. У зв’язку з постійно змінюваним зовнішнім виглядом рослин процес формування творів садово-паркового мистецтва не закінчується первісною реалізацією задуму, а відбувається протягом усього періоду існування саду, парку, озеленення території.

53. Схема планування території – містобудівна документація, яка визначає принципи вирішення планування, забудови та іншого використання відповідних територій адміністративно-територіальних одиниць та їх окремих частин.

54. Тальвег – лінія, яка сполучає найнижчі точки дна річкової долини, яру, байраку, схилу тощо на топографічних картах.

55. Тераса – 1) природний або штучно створений майданчик на схилі (горизонтальний або з невеликим ухилом), насипне підвищення. 2) архітектурно оформлений відкритий або напіввідкритий майданчик, який прилягає до будинку.

56. Фітоценоз – частина біоценоза, сукупність рослин, які займають однорідну ділянку земної поверхні і характеризуються певним складом, будовою, співставленням і взаємовідношенням рослин як між собою, так і з оточуючим їх середовищем.

Примітка: значення термінів подано згідно з :

Законом України „Про планування і забудову територій”. Підписаний 20.04.2000 р.

Законом України „Про архітектурну діяльність”. Підписаний 20.05.1999 р.

Законом України „Про охорону культурної спадщини”. Підписаний 8.06.2000 р.

Правилами та порядком розподілу території житлового кварталу (мікрорайону). Підписаний 1.10.1999 р.

Архітектура: Корот. словник-довідник / А.П. Мардер, Ю.М. Єврейнов, О.А. Пламеницька та ін.; За заг. ред. А.П.Мардера. – К.: Будівельник, 1995.–335 с.

Безродний Т.Т. Архітектурні терміни: Короткий російсько-український словник: Довідк. посібник / За ред. В.В.Савченка.– К.: Вища школа, 1993. – 272 с.

Охорона ландшафтов: Толковий словарь / Ред. Т.А.Ольсевич. – М.: Стройиздат. 1982. – 272 с.

ПЕРЕДМОВА	3
ЛЕКЦІЯ ПЕРША	5
Основні положення. Поняття архітектурної діяльності та її роль в організації планувальної структури міст та комплексного впорядкування територій. Основні завдання містобудування. Урбанізація міських поселень у ринкових умовах. Архітектурно-естетичні цінності міського середовища. Архітектурний проєкт – комплексна система. Взаємозв'язок архітектури і будівництва	5
ЛЕКЦІЯ ДРУГА	16
Еволюція міських поселень	16
ЛЕКЦІЯ ТРЕТЯ	122
Поняття стилю в архітектурі. Хронологія розвитку стилів в архітектурі Європи. Принципи та прийоми стильових напрямів. Стилї в архітектурі м. Львова	122
ЛЕКЦІЯ ЧЕТВЕРТА	232
Сучасні види (форми) і системи розселення. Визначення поняття “місто”. Критерії визначення міста. Класифікація міських поселень. Генеральний план. Функціонально-планувальна структура міста. Вулично-дорожня мережа. Класифікація, функціональні схеми	232
ЛЕКЦІЯ П'ЯТА	274
Сельбищна територія міста. Планувальна структура, складові та можливе розташування в системі міста. Житлова забудова та її роль у формуванні міського середовища. Проблеми реконструкції, модернізації і збереження історичної забудови	274
ЛЕКЦІЯ ШОСТА	301
Промислова зона міста. Складська зона. Планувальна структура та розташування в системі міста. Зона зовнішнього транспорту. Приміська зона	301
ЛЕКЦІЯ СЬОМА	334
Громадський центр міста. Організація мережі культурно-побутового обслуговування. Система громадських центрів міста	334

ЛЕКЦІЯ ВОСЬМА	348
Планувальна організація та архітектурно-просторове і композиційне вирішення житлової забудови. Санітарно-гігієнічні та протипожежні вимоги до розміщення забудови. Економіка житлової забудови і основні техніко-економічні показники	348
ЛЕКЦІЯ ДЕВ'ЯТА	369
Мережа доріг і вулиць та організація пішохідного руху у мікрорайоні (житловому кварталі)	369
ЛЕКЦІЯ ДЕСЯТА	377
Інженерна підготовка території та інженерне обладнання. Проект комплексного благоустрою та принципи озеленення житлової групи	377
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	401
КОРОТКИЙ ТЕРМІНОЛОГІЧНИЙ СЛОВНИК	404

LITTERIS ET ARTIBUS
НАУКАМИ Й МИСТЕЦТВОМ

здобудемо світ

**Видавництво Львівської політехніки пропонує літературу
з технічних, економічних, гуманітарних наук**

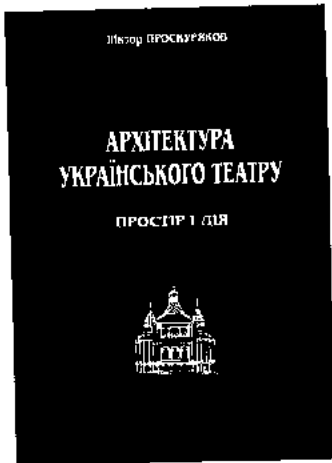
Замовити книги можна безпосередньо у нас:

*Видавництво Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, корп. 23А, м. Львів, 79000
тел./факс (0322) 74-01-72, тел.(0322) 39-80-41
ел. пошта: vmr@polynet.lviv.ua*

Також запрошуємо до книгарень України:

- У Львові:** «Українська книгарня» (просп. Т. Шевченка, 8),
«Книгарня НТШ» (просп. Т. Шевченка, 8),
«Глобус» (пл. Галицька, 12),
«Центр української книги» (вул. Володимира Великого, 34),
«Науково-технічна книга» (пл. Ринок, 10),
«Каменяр» (вул. І. Франка, 21),
«Ноти» (просп. Т. Шевченка, 16);
- В Івано-Франківську:** «Букініст» (вул. Незалежності, 19);
- У Києві:** «Наукова думка» (вул. М. Грушевського, 4),
«Сяйво» (вул. Велика Васильківська, 6),
«Технічна книга» (вул. Червоноармійська, 57),
«Буква» (вул. Л. Толстого, 11/61);
- У Харкові:** «Шафа» (вул. Фрунзе, 6);
- У Кривому Розі:** «Букініст» (пл. Визволення, 1);
- У Донецьку:** «Будинок книги» (вул. Артема, 147-а).

**Книги надсилаємо поштою. Гуртовим покупцям надаємо знижки
(на суму 450 – 750 грн. – 5 %, 751 – 1200 грн. – 10 %, понад 1201 грн. – 15 %).**

В. Проскуряков
Архітектура українського театру.
Простір і дія

Монографія. – Львів:
Видавництво Національного університету
“Львівська політехніка”, 2001. – 564 с.
ISBN 966-553-230-8

Унікальна книга, що розглядає архітектуру українського театру як систему орієнтирів у просторі і часі, під кутом зору належності до етносу і цивілізації.

Видання стало Лектуратом 9-го Форуму видавців у Львові 2002 р. в номінації “Наукова та фахова література”.

Мова йде про витоки українського театру, його колишню та сучасну архітектуру та зв'язок архітектури з театром. Також розглянуто театральну архітектуру Центральної та Східної Європи.

Багатоплановість книги проявляється також у тому широкому колі читачів, яких вона може зацікавити: від архітекторів-практиків та студентів архітектури до аматорів та прихильників театру.

Лінда С.М., Данчак І.О.
Прийняття житлового середовища
для потреб людей
з обмеженими фізичними можливостями

Навчальний посібник. – Львів:
Видавництво Національного університету
“Львівська політехніка”, 2002. – 132 с.
ISBN 966-553-249-9

Книга потрібна сучасному українському суспільству для того, щоб не обмежувати життя та діяльність неповносправних громадян, а пристосовувати навколишнє середовище (і громадські місця, і помешкання) для повноцінного їх функціонування.

Розповідають, що у Великій Британії пристосування для людей з обмеженими фізичними можливостями були запроваджені після того, як один із лордів Британського парламенту лише один день провів як сліпий – із зав'язаними очима.

Докладно описуються архітектурні елементи та різноманітні пристосування, що не прирікають неповносправну людину на існування в чотирьох стінах.

Рекомендовано Міністерством освіти та науки України як навчальний посібник для студентів базового напрямку “Архітектура” та архітекторів-практиків.

НАВЧАЛЬНЕ ВИДАННЯ

Дідик Володимир Васильович
Павлів Андрій Петрович

ПЛАНУВАННЯ МІСТ

Редактор *Ольга Дорошенко*
Технічний редактор *Ірина Лонкевич*
Комп'ютерне складання *Людмили Білашевич*
Художник-дизайнер *Уляна Келеман*

Здано у видавництво 15.11.2002. Підписано до друку 24.04.2003.
Формат 70×100/16. Папір офсетний. Друк офсетний.
Умовн. друк. арк. 33,1. Обл.-вид. арк. 32,1.
Наклад 500 прим. Зам. 750.

Видавництво Національного університету "Львівська політехніка"
Регстраційне свідоцтво серії ДК № 751 від 27.12.2001 р.

Поліграфічний центр
Видавництва Національного університету "Львівська політехніка"
вул. Ф. Колесси, 2, Львів, 79000

Дідик В.В., Павлів А.П.

Д 444 Планування міст: Навч. посібник. – Львів: Видавництво Національного університету “Львівська політехніка”, 2003. – 412 с.
ISBN 966-553-297-9

У посібнику викладено матеріал курсу у десяти лекціях, які охоплюють відомості з історії розвитку міст, формування містобудівних концепцій ХХ ст., принципів та правил розпланування території сучасного міста, основних положень містобудівного проектування міського центру, житлових утворень, виробничих територій, системи озеленення міста, благоустрою та інженерної підготовки території.

ББК 85-118